Rbl. 1.28

NÜRNBERGI EPILOOG A. POLTORAK

A. POLTORAK

NÜRNBERGI EPILOOG

Arkadi Poltorak

NÜRNBERGI EPILOOG

KIRJASTUS «EESTI RAAMAT»
TALLINN 1976

9(M)7
P66

Originaali tiitel:

А. И. Полторак
Нюрнбергский эпилог
Ордена Трудового Красного Знамени
Военное издательство
Министерства Обороны СССР
Москва 1969

Tõlkinud G. Sepp

Kaane kujundanud E. Palmiste

P 11101—116 / M 901(16)—76 88—76

© Tõlge eesti keelde, «Eesti Raamat» 1976

1.

RAHVASTE KOHUS

Teekond Nürnbergi

1945. aasta juulikuu. Diviis, kus ma tribunali eesistujana teenisin, pöördus Praha lähedalt koduradadele. Sedakorda tundus teekond kerge — sõdurid ruttasid koju.

Mind aga ootas miski muu. Moskvast oli tulnud korraldus ilmuda viivitamatult Sõjatribunalide Peavalitsusse. Seal öeldi, et käib ettevalmistus Rahvusvahelise Sõjatribunali loomiseks, mis hakkab kohut mõistma Teise maailmasõja tähtsamate sõjaroimarite üle. Protsess toimub Nürnbergis, ja mind komandeeritakse sinna Nõukogude delegatsiooni liikmena.

Kähku diviisi, et toimikud üle anda. Hüvastijätt rindesõpradega, ja uuesti Moskvasse.

Esimene kohtumine minu uue ülemuse, justiitskindralmajor Iona Nikittšenkoga. Seni olin tundnud teda kui NSV Liidu Ülemkohtu eesistuja asetäitjat. Nüüd oli ta Rahvusvahelise Sõjatribunali liige. Lühikeses vestluses Nikittšenkoga selgus minu tulevane ülesanne Nürnbergis: mul tuli juhtida Nõukogude sekretariaadi tööd.

Dokumentide vormistamine kestis kaks kuud. Sel ajal töötasin ma NSV Liidu Ülemkohtu sõjakolleegiumis. Lõpuks istusin lennukisse. Minu kaaslaseks oli sõjaväeprokurör Vassili Samsonov, kes samuti oli Nürnbergi komandeeritud. Me lendasime protsessile, mis vältas ligi aasta ja mille kohta hiljem on kirjutatud palju head ja halba, tõtt ning valet.

Üsna pea kuulsin Suurbritannia süüdistajat Shawcrossi,

kes sõnas, et Nürnbergi protsess «kujutab endast autoriteetset ja erapooletut kroonikat, millest tulevased ajaloolased leiavad tõde, tulevased poliitikud aga hoiatuse». Ent pärast protsessi lõppu lugesin tema kaasmaalasest ajakirjaniku Montgomery Belgioni raamatut, kus leiduvad sellised read: «Kui tavaline inimene oleks Nürnbergi sattunud, siis ta oleks tulnud järeldusele, et seal valitseb kaootiline mõttetus.» Mida selle mõttetuse all mõista tuleb, seda selgitas hiljem lord Hanky. Ta nimetas Nürnbergi protsessi «ohtlikuks pretsedendiks tulevikule», ja selgitas tõtlikult: «Mida rutem me sellistele protsessidele lõpu teeme, seda parem.»

Kohtusaalis kuulsin Prantsusmaa peasüüdistaja Champetier de Ribes'i sügavamõttelisi sõnu:

«Pärast dokumentide esitamist, pärast tunnistajate ülekuulamist, pärast filmide demonstreerimist, mida vaadates võpatasid õudusest isegi kohtualused, ei saa mitte keegi maailmas kinnitada, et hävituslaagrid, mahalastud sõjavangid, tapetud rahulikud elanikud, laipade mäed, füüsiliselt ja vaimselt sandistatud inimhulgad, gaasikambrid ja krematooriumide ahjud, — et kõik need kuriteod eksisteerisid vaid saksavaenulikult meelestatud propagandistide ettekujutuses. *Seda ei suuda mitte keegi tõestada!*»

Ent mööduvad mõned aastad, ja teised prantslased asuvad vahutavi sui Champetier de Ribes'i sõnu ümber lükkama. Ma olen lugenud Maurice Bardaiche'i raamatut, kus Nürnbergi protsess valatakse üle laimusolgiga, püüdes tõestada, et «ei või pimesi, paljast usust leppida kohtuotsusega, millele on alla kirjutanud võitjad . . .» Ajalehtedest saan teada prantsuse professori Paul Rassigny sõitudest mööda Lääne-Saksamaa linnu ja külasid. Ta peab loenguid seoses Nürnbergi protsessi kuueteistkümnenda aastapäevaga, püüdes sakslasi veenda, et Rahvusvaheline Sõjatribunal olevat teinud oma otsuse valetunnistuste ja kommunistliku klaperjahi alusel. Loen veel sedagi, mida Lääne-Saksa revanšistid kirjutavad. Neil on oma arusaam gaasikambritest ja krematooriumiahjudest, ja kutsudes saksa noorsugu bundesveeri mustade lippude alla, näitavad nad Champetier de Ribes'i sulina ning alatu ajaloovõltsijana.

Nõudes hitlerlikule ladvikule õiglast karistust, ütles Ameerika Ühendriikide peasüüdistaja Robert Jackson kohtuprotsessi esimestel päevadel:

«Kuriteod, mida me taunime ja mille eest me karistame, olid sedavõrd ettekavatsetud ja kuritahtlikud, sedavõrd hukatuslike tagajärgedega, et tsivilisatsioon ei või nende ignoreerimist taluda, sest ta hävib, kui need peaksid korduma . . .»

Ent vaevalt oli protsess lõppenud, kui tavalist ameeriklast, kes polnud jõudnud veel unustada Jacksoni sõnu, viivad segadusse senaator Tafti küüniliselt avameelsed sõnad, et «Ühendriigid kahetsevad Nürnbergi kohtuotsuse täideviimist veel kaua».

Ööl vastu 16. oktoobrit 1946. a. viibisin ma hoones, kus toimus protsessi viimane vaatus — hitlerlaste ninamehed viidi tapalavale. Hiljem kuulutati Lääne-Saksamaal just see päev Saksamaa ajaloo

mustaks päevaks, ja ajakiri «Nation Europa» kirjutas süüdimõistetute mälestuseks pisaraid valades, et nood polevat «rikkunud ühtki ükskõik millisel maal kehtivat seadust».

Peagi loen Alfred Rosenbergi memuaare, mis anti välja Ameerikas ja Lääne-Saksamaal. Nendes on taas ära toodud hitlerismi vaimse isa poliitiline testament: «Nagu teisedki suured ideed, mis on tundnud võite ja kaotusi, nii tärkab ka natsionaalsotsialism ühel ilusal päeval uues põlvkonnas, ja loob uuel kujul uue sakslaste riigi . . . Natsionaalsotsialism võrsub tervetest juurtest ning kasvab tugevaks viljakandvaks puuks.»

Tuleb nentida, et Saksa Föderatiivses Vabariigis on hakanud tõepoolest kasvama sellised hävingut tõotavad viljad, mis lähemal ajal võivad kujuneda uueks ohuks rahule. Saksa militaristid tahavad Nürnbergi protsessiga kiiremini arveid klaarida. On ju nende — Heusingeri, Kammhuberi, Speideli, Foertschi — ja paljude teiste nendetaoliste kohta Nürnbergi kohtuotsuses öeldud:

«Nendel lasub suur vastutus valu ja kannatuste eest, mis said osaks miljonitele meestele, naistele ja lastele. Nad häbistasid sõduri nime . . . On tõsi, et nad võtsid aktiivselt osa kõigist neist kuritegudest . . ., kõige suurematest ja kõige vapustavamatest, mida maailm oma õnnetuseks iganes on näinud.»

Neid Hitleri kindraleid, kellel õnnestus eluga pääseda, ajas säärane otsus muidugi ärevile. Pole siis ka midagi imestada, et nüüd avavad nad selle pihta turmtule igakaliibrilistest propagandakahuritest.

Rahvusvaheliste suhete ajalukku läks Nürnbergi protsess nähtusena, mis aastakümneteks pakub mõttetööd riigitegelastele, ajaloolastele, juristidele kui ka diplomaatidele.

Varemete keskel

Niisiis sattusin ma diviisi tribunalist Rahvusvahelisse Tribunali. See oli 1. detsembril 1945. aastal. Kogu Nürnberg, eriti aga «Grand Hotel», kus me Vassili Samsonoviga esialgu ulualust leidsime, kujutas endast paabeli segadust. Sinna oli inimesi kokku sõitnud kõigist maailma maadest, ja kõige rohkem oli seal muidugi ajakirjanikke.

Järgmisel hommikul — ilm oli sompus, tõeliselt sügisene — otsustasime enne Kohtupaleesse minekut veidi ringi jalutada. Mulje oli rusuv. Nürnberg oli varemeis. Kuid isegi sellisena jättis ta meile tüüpilise keskaegse linna mulje. Kivist kindlusemüür oma massiivsete tornidega oli jäänud täiesti terveks; alles olid ka mõned viilkatustega majad. Kitsaste ja kõverate, plaanitult rajatud tänavate võrk oli väga keeruline.

See kõik ja palju muudki rääkis sellest, et enne sõda oli Nürn-

bergil olnud üsna omapärane ning kordumatu ilme. See oli linnmuuseum.

Kõndisime piki Pegnitzi jõe kallast, mis jagab linna kaheks peaaegu võrdseks osaks. Jõe kohal kaardusid nelja-viiesaja aasta eest ehitatud sillad. Otse meie ees kerkisid kivi- ja prügihunnikust kaks vilajat torni, kerget ning ažuurset. See oli kõik, mis kuulsast Sankt-Lorenzi kirikust oli alles jäänud.

Väikesel väljakul tänavaristil oli «Voorusekaev». Kaunis, suurepärane skulptuur. Kunagi purskus sellest kaevust hulgaliselt veejugasid, nüüd aga oli see otsekui surnud, nii nagu teda ümbritsevad varemedki.

Varemetele ei paistnud lõppu tulevat. Ja me mõtisklesime selle üle, miks muutis fašism just selle linna oma ideoloogia kantsiks, mida ühist leidis ta siit oma kiskjalikule ideoloogiale? Mispärast oli just Nürnberg see paik, kus hitlerlik partei juba kahekümnendaist aastaist kuni kokkuvarisemiseni korraldas oma kokkutulekuid, mis pigem meenutasid nõidade sabatit kui poliitikategelaste koosolekuid?

Nürnberg on vanem kui üheksasada aastat. XIV—XVI sajandil pulbitses siin saksa rahva loov mõte, siin õitsesid kunst, teadus ja tehnika. Selles linnas elasid ja töötasid maalikunstnik Albrecht Dürer, skulptor Adam Krafft, luuletaja Hans Sachs. Kunagi varustas Nürnberg kogu Euroopat kompasside ja mõõteriistadega. Ja lõpuks kellad, tavalised taskukellad, mida esimesena valmistas siin Peter Henlein. See aga ei takistanud hitlerlasi neli aastasada hiljem sessamas linnas püüda peatada aja lakkamatut kulgu, pöörata tagasi progressiratast.

Kuid Nürnbergi ajalugu pole üksnes teaduse ja kultuuri ajalugu. Siin ei elanud ja töötanud ainult meistrid, kunstnikud ja leiutajad. Siin elasid ja tegutsesid veel teisedki inimesed — kiskjalikud, auahned ning julmad.

Sajandeid oli Nürnberg Saksa Rahva Püha Rooma riigi anastuspoliitika sümbol. Vastavalt Karl IV 1356. aasta kuldbullale pidi iga uus keiser esimese maapäeva kokku kutsuma tingimata Nürnbergis. Just seda linna armastas ja hoidis Friedrich I Barbarossa, kes kogu oma elu sonis maailmavalitsemisest, Kolmanda ristisõja ajal aga hukkus kuulsusetult Palestiina väravas.

Hitlerlased tunnistasid ainult kolme Saksa riiki. Kõige esimeseks pidasid nad Saksa Rahva Püha Rooma riiki, teiseks seda, mille 1871. aastal lõi Bismarck, kuna kolmanda, tuhandeaastase riigi loojaiks lugesid natsid iseennast. Just sellepärast saigi Nürnberg natside parteiliseks pealinnaks . . .

Kõigi nende ajaloo veidruste üle mõtiskledes jõudsime märkamatult äärelinna, ja korraga meenus mulle vanasõna: kui hundist räägid, hunt aia taga. Meie pilgu ees avanes vaade niinimetatud *Parteitaggelände*'le — fašistide kokkutulekute ja paraadide traditsioonilisele paigale.

Hiiglasuur asfalteeritud staadion hallist kivist tribüünidega.

Kogu ümbruse üle valitseb kalgilt ja raskelt maapinnale toetuv mürakas kesktribüün paljude astmete ja pinkidega, tiibadel mustad urnid, kus natside kokkutulekute ajal põles tuli. Seda kivilasu otsekui kaheks lõhestades läheb alt üles tumesinine nool, mille teravik näitab sinna, kust tuli otsida Hitlerit. Siit ta vaatas marsside vaid vägesid ja rünnakrühmlasi. Hullunud rahvahulga möirgamise saatel kutsus ta siit üles hävitama võõraid kodukoldeid, vallutama võõraid maid, valama verd. Sellistel päevadel vappus linn tuhandete rautatud saabaste trampimisest, õhtuti aga leegitses tohutu lõkkena. Tõrvikute suits varjutas taeva. Metsikult vingudes ja karjudes liikusid mööda tänavaid tõrvikukandjate kolonnid.

Nüüd oli see määratu suur staadion tühi. Ainult kesktribüünil seisid mõned tumedate prillidega daamid, ilmselt ameerika turistid. Nad ronisid kordamööda Hitleri kohale ja klõpsutasid üksteist pildistades fotoaparaate . . .

Ühel Nürnbergi tänavaist, laial ja sirgel Fürther Strassel oli terve hoonetekvartal peaaegu puutumatuks jäänud. Nende hulgas seisis ovaalsete süvendite ja suurte kahekordsete malmväravatega maitsetu kivimüüri taga massiivne neljakorruseline hoone kõlava nimetusega Kohtupalee. Selle esimene, akendeta korrus kujutas endast kaetud galeriid, mille võlvid toetusid madalatele ümaratele ja raskepärastele sammastele, mis olid otsekui maasse kasvanud. Sellest kõrgemal asuva kahe korruse fassaad oli sile. Neljandal korrusel olid aga orvades mingisuguste Saksa riigitegelaste kujud. Sissekäigu kohal oli neli suurt kivist väljaraiutud vapikilpi.

Tara taga kasvavate puude hõre rida lahutas hoonet tänavast. Kui hästi tähelepanelikult vaadelda, võis ka siin märgata sõja jälgi. Paljudel sammastel oli kas suurekaliibrilise kuulipilduja valangu või mürsukildude täkkeid. Mõned neljanda korruse orvad olid tühjad; nähtavasti oli plahvatuse lööklaine kujud alla paisanud.

Kohtupalee kõrval asus sellega vahekäigu abil ühendatud administratiivhoone. Õue pool aga ühines paleega pikk neljakorruseline vanglakorpus. Vangla nagu vanglad ikka, niisamasugune nagu nad on kogu maailmas: siledaks krohvitud seinad ja väikesed trellitatud aknad, tipitud ridamisi peaaegu üksteise külge.

Sõja tujukus oli halastanud neile süngeile hooneile, halastanud otsekui selleks, et siin võiks toimuda kõige õiglasem kohtumõistmine inimkonna ajaloos. Alates 1945. aasta novembrikuust asus Kohtupalee hoones Rahvusvaheline Sõjatribunal, kes arutas peamiste Saksa sõjaroimarite süüasja. Siinsamas, vanglakorpuses, ootasid nad vahi all kohtuotsust.

Möödusime valve esimesest ahelast. Need olid Saksa uued politseinikud, seljas tumesinine munder. Nõukogude ohvitsere silmates võtsid nad valveseisangu — käed püksiõmblustel, kannad koos.

Siis järgnes «MP» — Ühendriikide sõjaväepolitseinikud. Esitasime läbipääsuload.

«Okay!» ütles sõdur ning palus meid laia žestiga läbi minna.

Otse hoone sissekäigu ees seisid Nõukogude tunnimehed. Vahtkonna vahetus pidas meid siin veidi kinni. Taktsammul möödusid meie kaardiväelased — pikakasvulised tervisest õhetavad noormehed, mundrikuuel ordenid ja medalid ning kollased ja punased paelad, mis märgivad haavatasaamist lahinguis.

Läksime teisele korrusele ja astusime Nõukogude delegatsioonile määratud ruumi. Ootasime kohtusaali pääsemist muidugi kärsitult, et näha neid, kes pikki aastaid terroriseerisid Euroopat ja kogu maailma, neid, kelle süü tõttu miljonid mitte milleski süüdi olevad inimesed pidid andma oma elu. Kui sageli olime sõjapäevil kuulnud nende nimesid, ikka koos mõne laitva epiteediga. Nüüd lisandus neile rohketele, vägagi ilmekatele epiteetidele kõigi maade kriminaalkoodeksite alusel veel viimane: kohtualune.

Kohtusaalis

Lõpuks olimegi saalis, kus Rahvusvaheline Sõjatribunal noil päevil oma istungeid pidas. Esimene, mis silma torkas, oli päevavalguse puudumine: aknad olid tihedasti kinni kaetud.

Mina oleksin millegipärast tahtnud, et lustakad päikesekiired oleksid saali pääsenud, et läbi laiade akende oleksid siia kostnud mitmekesised tänavahääled, rikkumaks kohtuprotseduuri rangust. Tundku kurjategijad, et vaatamata nende ponnistustele pole elu lakanud, et elu on ilus.

Saali seinad on tumerohelisest marmorist, kaunistatud bareljeefiga, millel õigusemõistmise sümbolid. Ruttamata, hoolikalt, peaaegu patoloogilis-anatoomilise täpsusega lahatakse ja uuritakse siin terve riigi ja tema valitsuse poliitikat. Kohtunikud ja kõik saalis viibijad kuulavad tähelepanelikult prokuröre, tunnistajaid, kohtualuseid ja nende kaitsjaid. Stenografistid vahetuvad iga kahekümne viie minuti järel (kohtuistungi täielik stenogramm peab õhtuks neljas keeles valmis olema). Fotograafid ja operaatorid maailma paljudest maadest töötavad piinliku hoolikusega. Et istungite pidulikkust ja vaikust saalis mitte häirida, tehakse võtteid läbi klaasiga kaetud, just selleks seintesse raiutud avade.

Kõrgendil seisab pikk kohtunikelaud, mille taga vasakult alates istuvad: justiitskindralmajor I. Nikittšenko, justiitsalampolkovnik A. Voltškov, inglased lord Birkett ja lord Lawrence, ameeriklased Biddle ja Parker, prantslased Donnedieu de Vabre ja Robert Falco. Kohtulauaga paralleelselt, kuid sellest madalamal asub sekretariaat, veel allpool stenografistid.

Paremal seisavad suured lauad, mis on määratud nelja suur-

riigi prokuratuuritöötajaile, keda juhivad peasüüdistajad: NSV Liidu poolt — teise järgu riigiõigusnõunik R. Rudenko, kes tollal töötas Ukraina NSV prokurörina; USA poolt — Ülemkohtu liige Robert Jackson; Suurbritannia poolt — Inglismaa peaprokurör Hartley Shawcross; Prantsusmaa poolt — valitsuseliige François de Methon. Süüdistajate taga on ajakirjanike kohad.

Sissekäigust vasakul asub süüpink. Selle esimeses reas istuvad Hermann Göring, Joachim von Ribbentrop, Rudolf Hess, Wilhelm Keitel, Ernst Kaltenbrunner, Alfred Rosenberg, Hans Frank, Wilhelm Frick, Julius Streicher, Walter Funk, Hjalmar Schacht. Teises reas istuvad Karl Dönitz, Erich Raeder, Baldur von Schirach, Fritz Sauckel, Alfred Jodl, Franz von Papen, Artur Seyss-Inquart, Albert Speer, Constantin von Neurath, Hans Fritzsche. Enne igat kohtuistungit tuuakse süüalused ükshaaval kohale. Nad tulevad tugevdatud valve saatel piki uut maa-alust käiku, mis ühendab vanglat Kohtupaleega, ning astuvad alles tühja saali. Kitsas tammepuust uks avaneb hääletult, ja kohtualused ilmuvad nagu pahad vaimud otsekui seina seest. Mõned tervitavad üksteist, teised, tigedad kui hundid, lipsavad kellelegi otsa vaatamata oma kohale.

Kohtualuste pinki piiravad USA sõjaväepolitsei sõdurid. Süüpingi ees istuvad neile määratud kohtadel talaarides advokaadid.

Saali rõdu on pealtvaatajate jaoks . . .

Sellises miljöös tuli mul töötada ligi aasta. Kohtuprotsess algas 20. novembril 1945. aastal ja lõppes 1. oktoobril 1946. aastal. Selle aja jooksul toimus 403 kohtuistungit. Protokolle sai kokku 16 000 lehekülge. Süüdistus esitas 2630 dokumenti, kaitse 2700. Kuulati üle 195 tunnistajat, peale selle uuriti 300 000 vande all antud kirjalikku seletust.

See ainulaadne kohtuprotsess neelas viis miljonit lehte paberit, mis kaalus kakssada tonni. Protsessi käigus kulutati 27 kilomeetrit helifilmi ja 7000 fotoplaati. Maksimaalse täpsuse tagamiseks dubleeriti iga istungi stenogramm heliülesvõttega ja hiljem võrreldi neid omavahel.

Kohe kohtuprotsessi esimesel päeval puudutas eesistuja oma lühikeses avasõnas Rahvusvahelise Sõjatribunali tegevuse õiguslikke aluseid:

«Protsess, mis nüüd algab, on maailma õigusteaduse ajaloos ainulaadne, ja sellel on väga suur tähtsus miljonitele inimestele kogu ilmas. Sellepärast lasub igaühel, kes selles protsessis ükskõik millisel viisil osaleb, tohutu vastutus, ning ta peab oma kohust täitma ausalt ja südametunnistuse järgi, ilma igasuguse pealiskaudsuseta, järgides õiguse ja õigluse pühi põhimõtteid.»

Me näeme veel, kuidas mõned protsessist osavõtjad sellesse üleskutsesse suhtusid, kuidas sellesse suhtus kaitse, kuidas käitusid arvukad, seisundilt ja poliitilistelt vaadetelt nii erinevad tunnistajad. Praegu aga tahaksin lugejate tähelepanu juhtida süüpingile.

Natside peamehed püüavad käituda sundimatult. Nad vestlevad

omavahel, kirjutavad advokaatidele sedelikesi, teevad iseenda jaoks üsnagi ulatuslikke märkmeid. Eriti agar on Ribbentrop. Too kuhjab oma kaitsja lausa üle igasuguste instruktsioonidega ja hakkab otse kohtusaalis, ilmselt juba protsessi alguses, kirja panema oma memuaare, mis õige varsti pärast tema hukkamist Läänes välja antakse. Võidakse küsida, milleks küll? Pole ju veel ühelegi kodanlikule riigitegelasele antud võimalust jutustada maailmale oma elust ja tegevusest nii üksikasjaliselt, nagu seda anti Nürnbergis hitlerliku Saksamaa endistele valitsusliikmetele. Protsessi stenograafiline kokkuvõte kujutab endast natsipoliitikute tõetruude elulugude unikaalset kogumikku. Ent nende meeste soovidele ja kavatsustele see muidugi ei vastanud. Ei, nad ei soovinud ajaloole jätta hoopiski mitte seesuguseid memuaare. Ja igaüks tegi, mida suutis: ühed haarasid ise sule pihku, teised püüdsid selsamal eesmärgil ära kasutada kodanliku ajakirjanduse arvukate agentide teeneid.

Ma märkasin juba kohtuprotsessi esimestel päevadel, et sageli vestleb kaebealustega noor Ühendriikide ohvitser, varrukal side ISO (*Internal security office,* sisejulgeolekuteenistus). Too oli kohtupsühhiaater doktor Gilbert. Nürnbergis kadestasid seda inimest kogu maailma ajakirjanikud. Nagu nemad kõik, võis ka Gilbert kuulata ja vaadelda kohtusaalis toimuvat. Ja nagu mitte ükski nendest, võis Gilbert ilma igasuguse kitsenduseta ning igal ajal suhelda kohtualustega nii kohtusaalis kui ka vangikambrites, olgu siis avalikult või nelja silma all.

Doktor Gilbert valdas hästi saksa keelt; räägiti, et see olevat tema emakeel. Mõistagi andis see talle suure plussi juurde, ja ta teadis nii mõndagi, mida teised ei teadnud. Ajakirjanikud pidasid tema peale lausa jahti, lootes pressi jaoks midagi sensatsioonilist välja õngitseda. Üsna kohtuprotsessi lõpul ütles Gilbert mulle, et lõpetab oma päevikute viimistlemist ja et mitu Lääne kirjastust kiirustavat teda tagant. Ta tahaks väga, et ka Nõukogude kirjastused omandaksid tema käsikirja. Gilbert andis mulle tutvumiseks käsikirja esimese poole. Tema raamatut «The Nuremberg Diary»[1] tervikuna lugesin aga hiljem. See anti välja USA-s ja paljudes Euroopa riikides. Omast kohast on see väga huvitav dokument, eriti kohtuprotsessist osavõtnuile. Gilbert rikastab Nürnbergis nähtud üldpilti paljude eredate detailidega, mida kohtualused olid talle eraviisilistes vestlustes rääkinud. See sisaldab otsekui nende igapäevaseid kommentaare kohtuprotsessi kõigi vähegi tähtsamate sündmuste juurde, ja selgitab mõnel määral ka süüaluste käitumist kohtus. Gilbert osutus teraseks vaatlejaks.

Pealtvaatajate jaoks määratud rõdu oli alati täis liitlasarmeede ohvitsere, enamalt jaolt ameeriklasi. Siin käisid ka tookordne USA sõjaminister Patterson, endine Suurbritannia sõjaminister Hoare-Belisha, Inglise lordkantsler Jowitt, sõjaroimade uurimise

[1] «Nürnbergi päevik».

Inglise komisjoni esimees lord Wright, samuti lord Maugham — kirjanik Somerset Maughami vend, ja tuntud publitsistid Harold Nicolson, Walter Lippmann, Josef Alsop.

Ühel lõunasöögil kohtunike juures tutvustati mind väga elava ja ekspansiivse paksukesega. See oli Fiorello Laguardia, tolleaegne New Yorgi kuberner.

Sageli ilmusid kohtusaali ülespuhvitud daamid, kes mingil moel olid saanud pikemaajalise sissepääsuloa. Mõned neist olid kohtualuste naised, teised aga lääneriikide tähtsate riigitegelaste abikaasad. Kord istungite vaheajal sattusin kahe niisuguse daamiga kõrvuti. Sel päeval esitas süüdistaja tõendeid fašistliku Saksamaa agressiooni kohta Austria vastu, kuid ei jõudnud oma seletust lõpetada. See kurvastas daame. Üks neist küsis teiselt, kas too ka järgmisel päeval tuleb. Vastus oli liigutav:

«Muidugi tulen, mu armas, ma ju tahan nii kangesti teada, millega see agressioon Austria vastu lõppes.»

Daam oli ligi viiekümnene, paraku polnud ta jõudnud õigel ajal teada saada, mil viisil Austria äkki lakkas eksisteerimast . . .

Räägiti, et Nürnbergis käis ka Rudolf Hessi naine. Elades protsessi ajal Ameerika tsoonis, tegeles ta ainult sellega, et rääkis kõikidele, kui auväärne tema mees oli, ja et ta kavatseb oma päeviku trükis avaldada.

Proua Hessile oli parajaks paariliseks Himmleri naine. Temagi ei jätnud kasutamata ühtki võimalust vestelda välismaa korrespondentidega ning toonitada, et ta peab oma meest suureks Saksa juhiks.

Teistest ei jäänud maha ka Quislingi naine. Too kuulutas valjul häälel, et tema mees on märter, kes suri Põhjamaade vabaduse eest.

Kuid jätkem daamid. Ega's nemad andnud tooni publikule Kohtupalee rõdul ja kuluaarides. Nii siin kui seal oli teoinimesi hoopiski rohkem.

Vestlevad kaks meest. Üks neist on lüheldast kasvu, välimuse järgi otsustades umbes viiekümneaastane üsnagi auväärne džentelmen — mingisuguse kirjastuse esindaja. Teine, pikakasvuline ja kehakas, kannab musta talaari — see on Thomas, Alfred Rosenbergi advokaat. Sauckeli kaitsja doktor Servatius jälgib kaasvestlejaid kõrvalt ning noogutab mõistvalt pead . . .

Hiljem kaebas advokaat Servatius, et kohtualuste kaitsjad, kellel niigi tööd kuhjaga, pidid peaaegu iga päev pidama läbirääkimisi Nürnbergi kokkuvoorinud ameerika ja inglise kirjastajatega, kes olid jõudnud arusaamisele, et kohtualuste memuaaride avaldamisega võib üsna hästi teenida. Ja ega nende läbirääkimiste tulemused lasknudki ennast kaua oodata: kohe pärast kohtuprotsessi lõppu avaldati Ameerikas Rosenbergi ja Ribbentropi memuaarid, mis olid kirja pandud vanglas.

Ameeriklased ei kinnita asjata, et aeg on raha. Nürnbergi protsessi aegu võisime korduvalt veenduda, et nii mõnigi neist läks

lausa meeletusteni, et iga päeva lõpul kokku arvata tulusid pisispekulatsioonidelt. Ja nii mõnigi kord kaunis suurteltki.

Kord, kui me NSV Liidu peasüüdistaja abi Lev Šeinigа puhvetisse läksime, peatas meid Ameerika kolonel. Mäletan, et ta töötas USA delegatsiooni majandusosakonnas. Kolonel palus, et ma tutvustaksin teda Šeininile, ja hakkas siis Šeininit usutlema, kas too tõepoolest lendab mitmeks päevaks Moskvasse. Šeinin kinnitas seda.

«Oo, see on tore, kindral!» rõõmustas ameeriklane. «Ma pakun teile head äri.»

«Missugust?» muutus Šeinin tähelepanelikuks.

«Väga lihtsat. Tooge Moskvast partii siberi karusnahku. Uskuge, ma realiseerin need soodsalt. Kas mõistate?»

Tõlkisin Šeininile selle jutuvada ning märkasin, kuidas Šeinin vihast ja imestusest punastas. Niisugusena polnud ma teda ammu näinud.

«Ma ei mõista teid, kolonel. Võib-olla te ei tea, et ma olen jurist, aga mitte köösner.»

«Ka mina olen jurist,» ei jätnud ameeriklane järele, «aga palun ütelge, kindral, on's juristid need kõige rumalamad inimesed maamunal?»

«Lõpetame parem selle mõttetu vestluse,» lausus Lev Šeinin vihaselt. «Mind paneb imestama, kolonel, et te julgesite mulle teha niisuguse spekulatsiooniettepaneku.»

«Mispärast spekulatsiooni?» ei saanud ameeriklane aru. «See on ju normaalne äri. Ma ei mõista, mispärast te solvusite.»

Ta lausus neid sõnu nii tuliselt ja vaatas Šeininile nii siira imestusega otsa, et too lõpuks naerma hakkas:

«Kolonel, me ei saa teineteisest aru.»

Pomisedes midagi vabanduseks, astus ameeriklane eemale. Järgmisel päeval aga tuli ta mind kohates vana teema juurde tagasi. Sedakorda püüdis ta aga oma eilset kõnelust Šeininiga naljaks pöörata.

Teised, auastmelt madalamad ameeriklased spekuleerisid kõvasti kelladega. Nad sõitsid sageli Nürnbergist Genfi, kust tagasi tulles riputasid end kelli täis nagu põlised salakaubavedajad. Mõned neist ei saanud oma kaubast kuidagi lahti; nad püüdsid koridorides inimesi, kutsusid neid kõrvale ja pakkusid oma kaupa valida.

Mulle jutustati huvitavast vahejuhtumist nõukogude kirjaniku Boriss Polevoiga. Keegi energiline kellamüüja, noor ameeriklane, oli peatanud ta koridoris ja hakanud talle kella kaela määrima. Polevoi näidanud ameeriklasele oma kella ja öelnud, et teist kella tal vaja ei ole. Siis lasknud ameeriklane kella veega täidetud klaasi, hoidnud seda seal mõni sekund ja tõstnud selle Polevoi kõrva juurde. Kell tiksunud normaalselt. Kuid Polevoi keeldunud ikkagi seda ostmast. Säärasest järeleandmatusest meeleheitele viidud ameeriklane pigistanud kella pihku ja virutanud kõigest jõust

vastu marmorsammast. Seejärel lasknud ta kella veel kord vette ja tõstnud uuesti Polevoi kõrva äärde. Sellisele reklaamile oli juba võimatu vastu panna ja Boriss Polevoi ostnud noormehelt kella, mida ta üldse ei vajanud.

Omapärast koloriiti pakkusid Kohtupalee koridoridesse ilmunud vangilangenud ss-lased, kes igal hommikul kinnises autos kohale toodi. Neid kasutati mitmesugusteks töödeks, nagu mööbli ümberpaigutamine, ruumide koristamine ja muu. Ent hiljem nad kadusid kuidagi järsku. Samal ajal siginesid Kohtupalee pikkadesse koridoridesse tulistuspunktid, kus vahetpidamata valvasid kuulipildujate ja automaatidega relvastatud Ameerika sõdurid. Samuti pandi katusele õhutõrjepostid ja kogu ameeriklastest kaitse viidi lahinguvalmis.

Sobival silmapilgul küsisin valveülemalt kolonel Andrewsilt, kes siis õieti Rahvusvahelist Sõjatribunali ohustab. Tuli välja, et ss-lastest vangid. Nad olevat laagrist põgenenud, relvad haaranud ja marssivat nüüd Nürnbergi peale. Selle retke eesmärgist liikus mitmesuguseid kuuldusi. Ühed kinnitasid, et ss-lased olevat otsustanud hitlerlikud pealikud jõuga vabastada. Teised aga väitsid, et nood kavatsevat neid sõja kaotamise eest lintšida. Varsti aga selgus, et kõik need kuuldused olid tublisti liialdatud. Tulepunktid kõrvaldati. Kodanlike ajalehtede korrespondendid aga juubeldasid: neil oli õnn olnud oma ajalehtedele, ajakirjadele ja agentuuridele teatada jälle ühest Nürnbergi sensatsioonist.

Mulle meenub ka selline vahejuhtum. Ühel hommikul astusin koos L. Šeininiga kohtusaali. Istungi alguseni oli jäänud umbes kakskümmend minutit. Seisime süüpingi lähedal ja vestlesime. Toodi sisse von Papen, ja ma märkasin, kuidas too minu kaasvestlejat silmates järsku peatus. Ka Lev Šeinin silmitses Papenit erilise vaatega. Kui pilkude duell lõppes ja Papen oma kohale istus, meie Šeininiga aga koridori astusime, pärisin ma loomulikult, millest niisugune ebatavaline huvi teineteise vastu tingitud on.

«Ei midagi erilist,» naeratas Šeinin. «Me oleme lihtsalt vanad tuttavad.»

Ja ta jutustas mulle, et seoses atentaadiga Papenile oli Nõukogude valitsus ta 1942. aastal Türgimaale komandeerinud. Atentaadis süüdistati ilma igasuguse aluseta Nõukogude kodanikke Pavlovit ja Kornilovit, ning Lev Šeinin pidi neid kaitsma. Enne seda aga korraldas Türgi välisministeerium kavala triki: koos meie tolleaegse Ankara saadiku S. Vinogradoviga paluti ka L. Šeinin spordipeole, kus ta Papeni kõrvale istuma pandi. Seal nägigi natsist diplomaat ja spioon silmapaistvat nõukogude uurijat ja literaati esimest korda. Nüüd, Nürnbergis, kohtusid nad uuesti, ja muidugi tundis Papen Šeinini ära.

Kontrastidest nii rikkas Kohtupalees oli eriline koht tõlkidel. Nüüd oleme juba harjunud, et rahvusvahelistel kohtumistel ja kongressidel, kus diskuteeritakse paljudes keeltes, ei katkesta kõnelejad oma kõnet tõlkimiseks. Tõlkimine toimub sünkroonselt:

raadioaparatuuri vahendusel kuulevad sakslased ja bulgaarlased, prantslased ja araablased, inglased ja itaallased iga mõtteavaldust otsekohe neile mõistetavas keeles. Kuid tookord, Nürnbergis, oli selline tõlkimissüsteem alles uus, eriti meie, nõukogude tõlkidele. Mikrofoniga töötasid nad esimest korda, ja võib endale ette kujutada, kuidas me kõik närveerisime, eriti kui arvestada, missugune tähtsus kohtulikus arutluses igal sõnal on. Ent ärevus oli asjatu. Meie poisid-tüdrukud (ma nimetan neid sellepärast niimoodi, et peaaegu kõik tõlgid olid alles komnoore eas) ei teinud endale häbi.

Tehniliselt oli sünkroontõlkimine korraldatud järgmiselt. Süüpingi kõrval seisis neli klaaskabiini, millest igaühes istus kolm tõlki. Iga tõlkegrupp tõlkis kolmest keelest neljandasse, oma emakeelde. Nõukogude delegatsiooni tõlkegrupp koosnes inglise, prantsuse ja saksa keele spetsialistidest, kes kõik tõlkisid vene keelde. Kui rääkis, näiteks, üks kaitsjatest, muidugi saksa keeles, oli mikrofon Ženja Gofmani käes. Ootamatult katkestas eesistuja advokaati küsimusega. Ženja andis mikrofoni üle Tanja Ruzskajale, kes tõlkis lord Lawrence'i küsimuse. Nüüd järgnes kaitsja vastus, ja mikrofon ulatati uuesti Gofmanile.

Kuid sellega meie tõlkegrupi töö ei piirdunud. Tõlke stenogramm tuli hoolikalt redigeerida, võrreldes seda helilindistusega, kus venekeelne kõne vaheldus inglis-, prantsus- ja saksakeelsega. Lisaks tuli iga päev tõlkida veel suur hulk Nõukogude delegatsioonile saabunud saksa-, inglis- ja prantsuskeelseid dokumente.

Tööd oli tohutult, ja ma tänasin saatust, et meie tõlgid polnud üksnes piisava kvalifikatsiooniga, hariduse poolest enamikus filoloogid, vaid, mis veel tähtsam, ka noored ja füüsiliselt tugevad inimesed. Just see aitaski neil nii suurele koormusele vastu pidada.

Kirjutades neid ridu, tahaksin hea sõnaga meenutada Nelli Topuridzet ja Tamara Nazarovat, Serjoža Dorofejevit ja Maša Sobolevat, Liisa Steninat ja Tanja Stupnikovat, Valja Valitskajat ja Leena Voitovat. Nende kohusetundlik töö aitas Nürnbergi protsessi kordaminekule palju kaasa. Paljud nõukogude ajaloolased ja majandusteadlased, filosoofid ja juristid, kes tänapäeval Nürnbergi protsessi rikkalikku arhiivi oma emakeeles kasutada saavad, on neile tänu võlgu.

Ja kas võib unustada Tamara Prutti, kes valdab suurepäraselt kolme keelt. Temale ei olnud Nürnberg ainult üheks episoodiks elus. See naine, kellel nüüd on aastaid üle seitsmekümne, esineb juba rohkem kui kakskümmend aastat Leningradi vabrikutes ja tehastes loengutega kohtuprotsessist tähtsamate sõjaroimarite üle.

Meie tõlkide hulgas oli ka selliseid, kelle tegevus ei piirdunud tavalise tööga tekstide kallal ja mikrofoni ees. Nii olid Oleg Trojanovski ja Enver Mamedov nimeliselt küll tõlgid, ja tõlkimisega meie delegatsioonile tõepoolest suureks abiks, aga neil oli ka diplomaadikogemusi, mida nad vaka all ei hoidnud.

1945. aasta suvel, kui nelja suurriigi Londoni konverentsil

kokku lepiti sõjaroimarite karistamises ja välja töötati Rahvusvahelise Sõjatribunali põhikiri, puutus O. Trojanovski esimest korda töös kokku I. Nikittšenko ja A. Traininiga: ta komandeeriti neile appi meie Londoni saatkonnast. Konverentsil paistis ta silma kõige paremast küljest. Selle tookord alles noore abi eeskujulikule võõrkeelte tundmisele lisandusid õnnelikul kombel erudeeritus rahvusvaheliste suhete valdkonnas, isiklik meeldivus ja erakordne taktitunne. Kõik see kokku hõlbustas Nõukogude delegatsiooni keeruliste ülesannete lahendamisel. Iona Nikittšenko jutustas mulle, kui palju head nõu Oleg Trojanovski talle noil päevil oli andnud. Pole siis imestada, et hiljem Rahvusvahelise Sõjatribunali kohtunikuna ei hoolinud Nikittšenko vaevast, taotledes NSV Liidu Välisministeeriumi nõusolekut O. Trojanovski komandeerimiseks Nürnbergi. Siin istus Oleg kohtulaua taga ja aitas Nõukogude kohtunikel kontakti leida teiste riikide kohtunikega Rahvusvahelises Sõjatribunalis. Ta võttis osa ka kõigist kinnistest kohtuistungitest.

Hea valik oli ka E. Mamedov, kes oli kohtuprotsessile saabunud Nõukogude saatkonnast Roomas. Meie kohtunikud ja süüdistajad hindasid teda kui tõlki, ent andsid talle ka teist laadi ülesandeid, mis eeldasid teatud poliitilist küpsust. Hiljem tuleb juttu ühest huvitavast kohtuprotsessi episoodist — Saksa feldmarssali Pauluse ülekuulamisest ja asjaoludest, mis tõid teda Nürnbergi. Praegu mainigem vaid, et enne kui Paulus võis kohtus esineda, tuli jagu saada mitmesugustest organisatsioonilistest raskustest. Selles oli suuri teeneid Enver Mamedovil.

Mainimata ei saa jätta ka Tamara Solovjovat ja Inna Kulakovskajat, Kostja Tsurinovit ja Tanja Ruzskajat. Pärast Moskva Ajaloo, Filosoofia ja Kirjanduse Instituudi lõpetamist töötasid nad kõik mitu aastat Välismaaga Kultuurisidemete Pidamise Üleliidulises Ühingus. Ja me tundsime uhkust, nähes kui palju arenenumad nad olid võrreldes teiste maade tõlkidega. Kui viimistletud stenogrammil seisis Kulakovskaja või Solovjova allkiri, võis kindel olla, et tulevasel ajaloolasel, kes asub uurima Nürnbergi arhiivi, ei ole midagi ette heita. Peale selle oskasid need seltsimehed suhelda välismaa kultuuritegelastega ning aitasid Nõukogude delegatsiooni töötajail leida ühist keelt ameerika, inglise ja prantsuse kolleegidega.

Meil oli palju vähem tõlke kui teiste maade delegatsioonidel, tööd aga võib-olla isegi rohkem kui meie partneritel tribunalis. Ja siin võisime kõik veel kord veenduda, mida tähendab uus, nõukogulik töössesuhtumine.

Ameeriklaste teenistuses seisev vürst Vassiltšikov küsis meie sünkroontõlkijailt:

«Kuulge, härrased, miks te ka veel dokumente tõlgite? Ega teile ju selle eest ei maksta.»

Sünkroontõlkijad, kellel kulus väga palju energiat oma põhiülesande täitmiseks, olid tõepoolest igasugusest muust tõlketööst

vabastatud. Ometi ei võinud Kostja Tsurinov, Tamara Solovjova, Inna Kulakovskaja ega Tanja Ruzskaja ükskõikselt pealt vaadata, kuidas nende seltsimehed — «dokumentalistid» Tamara Nazarova ja Leena Voitova, on oma raske töökoorma all küüru vajumas.

Meie kirjutamata seadus — seltsimehelik abistamine — väljendus eredalt ka muus. Nagu ma juba ütlesin, istus iga riigi tõlkide kabiinis alati kolm inimest. Kohtuoraatorite kõned kestsid vahel tund aega ja isegi kauem. Neil juhtudel töötas vastava keele tõlk piirkoormusega, teised kaks aga võisid kuulata poole kõrvaga, et repliiki «omas» keeles mitte mööda lasta. Ameeriklaste, inglaste ja prantslaste tõlgid lugesid sellisel korral tavaliselt mõnd huvitavat raamatut või lihtsalt puhkasid. Meie töötajad aga kuulasid kõik kõnelejat, aidates peaaegu alati tõlkivat seltsimeest nii nagu suutsid.

Sünkroontõlkimisel jääb isegi kõige kogenum tõlk kõnelejast maha. Tõlkides äsja lausutud fraasi lõppu, kuulab ta juba järgmise lause algust ja püüab seda meeles pidada. Kui kõnes loetletakse tervet hulka nimesid, nimetusi või arve, läheb asi veelgi raskemaks. Ja just sellistel puhkudel tulidki meie tõlkidele appi seltsimehed teisest vahetusest. Tavaliselt kirjutasid nad kõik arvud ja nimetused tõlgi ees olevale paberilehele, ja kui tõlk oli jõudnud vajaliku kohani, luges ta need märkmed paberilt maha, pingutamata asjatult oma mälu. Niisugune võte aitas vältida vigu ja tagas tõlke parema seotuse.

Kui olla õiglane, siis tuleb märkida, et üksteist seltsimehelikult abistama hakkasid peagi ka teiste delegatsioonide tõlgid. Meie moraali võit, mis sellest, et pisike, ilmnes ka siin.

Nürnbergis ihaldasid tõlgina või arhivaarina töötada paljud nõukogude ajaloolased, ökonomistid; teadlased rahvusvaheliste suhete alal ja juristid. Mul on hästi meeles nüüd juba surma läbi lahkunud akadeemik A. Pankratova kiri. Ta soovitas tõlgiks oma õpilast M. Voslenskit. Miša Voslenski oli tõepoolest eeskujulik töötaja ning suurepärane seltsimees. Ta unistas kohtuprotsessi kroonika kirjutamisest. Kahjuks tema unistused millegipärast ei täitunud, sest protsessist on möödunud juba kakskümmend aastat, aga tema raamat Nürnbergist on ikka veel kirjutamata. See-eest aga määras Nürnberg M. Voslenski elutee — temast sai üks tuntumaid Saksa ajaloo uurijaid Nõukogude Liidus. Nüüd on Mihhail Voslenski juba ajaloodoktor.

Meie teisest tõlgist Kostja Tsurinovist, hispaania kirjanduse heast tundjast, sai Nürnbergi protsessi jooksul peaaegu jurist. Minu teada oli ta määratud Nõukogude delegatsiooni sekretäriks. Kuid ometi ei mõjustanud Nürnberg Konstantin Tsurinovi edasist saatust nii tugevasti kui Mihhail Voslenski oma: ta jäi truuks filoloogiale ja on tänapäeval üks suurimaid asjatundjaid hispaania kirjanduse alal.

Kui me Oleg Trojanovski rahukonverentsile Pariisi saatsime, asendas teda kohtunike laua taga Berri Kuper. See oli erilist tüüpi

tõlk. Inglise keel oli talle emakeelest omasemaks saanud. Tõlkimisel inglise keelde ei leidunud talle meie delegatsioonis võrdset, kuid vene keelde tõlkides ei tundnud ta ennast päris kindlana ja kasutas sageli seltsimeeste abi. See-eest aga abistas ta ka ise kõikjal, kuidas oskas. Ta oli haruldaselt lahke ja heatahtlik inimene, keda loodus oli ohtralt õnnistanud huumorimeelega.

Hea mälestus on jäänud ka Tanja Giljarevskajast, Leena Dmitrijevast ja Niina Orlovast. Nad töötasid kogu protsessi ajal koos R. Rudenko ja I. Nikittšenkoga. Meie kolleegid — teiste maade prokurörid ja kohtunikud — tänasid neid jumalaga jättes südamest heade töösuhete loomise eest delegatsioonide juhtide vahel.

Tõlkide hulgas oli ka selliseid, kes tulid kohtusaali otse koonduslaagrist. Nemadki ei suhtunud oma töösse mitte üksnes kohusetundlikult, vaid lausa ennastsalgavalt. Võib paista kentsakas, et üks nendest, kes muidu kogeles, vabanes oma puudusest otsekohe, kui ta tõlkide kabiini astus.

Nürnbergi protsessil polnud õige tõlge kaugeltki ainult puhttehniline küsimus, teinekord oli sellel suur poliitiline kaal. Meenub Göringi kaitsja doktor Stahmeri Nõukogude-vastane väljaastumine. Kuulates üle üht tunnistajat ja rääkides Poola vabastamisest Nõukogude vägede poolt 1944. aastal, kasutas ta üsna sageli sõna *Besetzung*, millel on kaks tähendust: «okupeerimine» ja «hõivamine». Selle järgi, missuguses vaimus advokaat oma küsimusi esitas, sai Nõukogude tõlk Jevgeni Gofman aru, mida Stahmer sõna *Besetzung* all mõtles, ja tõlkiski «okupeerimine». R. Rudenko avaldas otsekohe protesti. Lääneriikide kohtunikud, kellele nende tõlgid olid selle sõna tõlkinud neutraalses tähenduses, ei mõistnud, mille vastu Nõukogude süüdistaja protesteerib. Kuulutati vaheaeg ja kohus eemaldus nõupidamiseks. Meie tõlk selgitas asjaolu. Kohus tuli saali tagasi ja kuulutas oma otsuse: istungi protokollis tuleb sõna «okupeerimine» asendada sõnaga «vabastamine». Doktor Stahmer tegi virila näo, kuid vastu vaielda ei söandanud.

Vahejuhtumeist ei pääsenud aga meiegi. Meenub selline lõbus kaasus. Göring andis seletusi, mida tõlkis väga noor naistõlk. Viimane oli hoolas, tundis hästi keelt ja esialgu läks kõik libedasti. Järsku aga kasutas Göring väljendit «Trooja hobuse poliitika». Niipea kui neiu kuulis sõnu temale tundmatust hobusest, läks ta näost kaameks ja tema silmis peegeldus hirm: paraku tundis ta halvasti vana aja ajalugu. Ja äkki kuulsid kõik kohtusaalis viibijad abitut pomisemist:

«Mingi hobune . . . Missugune hobune?»

Tõlgi segadus kestis vaid hetke, kuid sellest oli küllalt, et kogu sünkroontõlkimise süsteem segi ajada. Göring ei aimanudki, et tõlk oli komistanud Trooja hobuse otsa, ning jätkas oma seletusi. Mõttelõng oli katkenud. Kostis tõlkide vahetuse ülema käsklus: *«Stop proceeding!»*[1] Nagu niisugustel juhtudel ikka, süttis eesistuja koha

[1] Protsess peatada! (inglise k.).

vastas punane lambike, ja kohmetunud tõlki asendas otsekohe teine, kes tundis paremini ajalugu.

Ja veel üks analoogiline näide. Üks tõlkidest, kellele meresõjanduse terminoloogia kaunis võõras oli, tõlkis tunnistaja seletusi. Ja äkki kukkus tal niimoodi välja, et kaugel ookeaniavarustes avastas Inglise laev . . . poisi. Kui poiss välja õngitseti ja korralikult puhtaks pesti, tuli poisi peal nähtavale kiri, mis tunnistas, et poiss kuulus sakslaste poolt uputatud Inglise laevale . . . Nüüd hakkas tõlgi hääl kõlama ebakindlalt, kuid oma veast sai ta aru alles kabiinist lahkudes. Ta oli segi ajanud kaks sarnaselt hääldatavat inglise sõna — *buoy* (poi) ja *boy* (poiss).

Tõlkimise argielus juhtus nii mõndagi!

Ameerika, Inglise ja Prantsuse delegatsioonide teenistuses seisis üsna palju vene emigrante. Nende hulgas oli ka selliseid, kes suhtusid Nõukogude Liidusse visa vaenulikkusega. Kuid enamik neist ilmselt tundis meie vastu sümpaatiat. Paljud neist olid hüljanud oma kodumaa juba lapsepõlves. Põhiline osa nendest elas välismaal viletsuses. Neil oli meeles 1914.—1918. aasta sõda Saksamaaga, mis oli Tsaari-Venemaale täis ebaõnnestumisi. Ja siis, veerand sajandit hiljem, kui Saksa militaristid taas astusid Vene pinnale, läks kõik teisiti — sõda lõppes Vene relvade hiilgava võiduga. Juba üksnes see äratas eilsetes valgeemigrantides rahvustunde, ja nad tundsid meie, nõukogude inimeste vastu poolehoidu, mis esialgu küll ebateadlik oli.

Ühel päeval tuli kohtuistungi ajal minu juurde üks Nõukogude delegatsiooni sekretäre, sõjaväeprokurör major Lvov, vana sõber, kellega koos olime alustanud rindeteed. Ta ütles, et mind ootab koridoris Inglise delegatsiooni kaastöötaja. Läksin trepist alla ja silmasin üsna kehvalt riietatud vanemat meest. Aastaid oli tal ligi kuuskümmend.

«Millega ma võin teile kasulik olla?» pöördusin tema poole inglise keeles.

«Härra major,» vastas ta vene keeles, «lubage mul teiega rääkida emakeeles.»

Seejärel võõras tutvustas end. Kui mu mälu mind ei peta, oli ta perekonnanimi Stroganov. Ta emigreerus Venemaalt pärast revolutsiooni. Enne seda oli ta Vene Laevanduse ja Kaubanduse Ühingus kas juhatuse liige või lihtsalt ametnik. Mõnda aega oli ta elanud Odessas.

Meie kõrval seisev Arkadi Lvov ei saanud hoiduda hüüatamast:

«Siis te olete ju majoriga ühest linnast!»

See polnud eriti mõistlik märkus. Stroganov külvas mind küsimustega üle. Oli tunda, et temas oli säilinud sügav lugupidamine oma kodumaa vastu, Odessat aga armastas ta õrna sentimentaalsusega. Ta silmadesse valgusid pisarad. Vana odessalast huvitas kõik: kas purustused linnas on suured, kas Nikolajevi bulvar ja Londoni

võõrastemaja on terved, kuidas on lood Djukiga[1]? Ja loomulikult huvitas teda Ooperiteater, mille pärast põlised odessalased aastakümneid vaidlevad, kas see on oma ilult ja toreduselt esimene kogu maailmas või ainult Euroopas. Mõned nõustuvad leplikult, et Viini ehitati samasugune teater, kuid muidugi kopeeriti see Odessa teatri pealt. See vaidlus, mis sai alguse juba kusagil XIX sajandil, on oma ägedust kaotamata üle elanud kaks revolutsiooni ja mitu sõda.

Ma ei salga, et vanamehega oli päris meeldiv lobiseda. Need Odessa vanamehed on ju väga huvitavad. Ega asjata ei kirjutanud nendest sellise sümpaatiaga Kuprin, Babel, Ilf ja Petrov. Kuid mu aeg oli piiratud ja ma püüdsin vestlust asjalikuks muuta.

«Aga milleks siiski teie tähelepanu mind kohustab, härra Stroganov?»

«Härra major, ma palun teid väga esitleda mind tema kõrgeaususele kindral Nikittšenkole.»

Major Lvov pidi tema sõnade pidulikkuse üle naerma pahvatama, kuid suutis ennast valitseda ja tähendas taktiliselt:

«Härra Stroganov, võib ju ka ilma kõrgeaususeta».»

Vanamees naeratas, vaatas kordamööda meile mõlemale otsa ja pareeris kavalalt:

«Ma ju tean, härrased, et Venemaal on see kõik ära muudetud, ja arvan, et nii ongi õigem. Aga palun alandlikult vabandust: nüüd on paras aeg need sõnad uuesti kasutusele võtta. Pärast seda kõike, mis on juhtunud, noormehed, pärast Vene armee selliseid võite ei saa ma Vene kindrali poole pöörduda nimetamata teda teie kõrgeaususeks.»

Lubasin Stroganovile, et aitan tal Nikittšenkoga tuttavaks saada, ehkki mulle jäi arusaamatuks, millest ta kavatseb sõnaahtra Iona Nikittšenkoga rääkida. Vanamees jäi väga rahule ja kinnitas, et tulevikus võime temaga arvestada, ta abistavat meid meelsasti.

«Ja üldse, härrased,» lausus ta lõpuks, «ma ju tunnen kohalikke emigrante. Need inimesed suhtuvad teisse väga sõbralikult.»

Varsti me veendusime selles tõepoolest: paljud emigrandid püüdsid meid aidata, nagu suutsid.

Mäletan, et kord läksin tülli peasekretariaadi tõlkeosakonna ülema Dosteriga. Me esitasime Nõukogude peasüüdistaja abi L. Smirnovi eelseisva kõne teksti vene keelest inglise keelde tõlkimiseks hilinemisega. Samal ajal oli tõlkevalmis saanud juba ka teise Nõukogude süüdistaja L. Šeinini kõne. Kolonel Doster ütles, et ta ei taga õigeaegset tõlget. Me saime ka ise aru, et panime tõlgid raskesse olukorda, kuid jäime oma nõudmise juurde. Tahtes meid veenda, et mõlemat kõnet ei ole võimalik õigeks ajaks tõlkida, viis kolonel Doster minu ja Šeinini tõlkebüroo vene sektsiooni, mis koosnes tervenisti emigrantidest. Suur oli Dosteri hämmastus, kui

---

[1] Mõeldud on Djuki parki Odessa südalinnas, odessalaste armastatuimat puhkepaika. *Tõlkija.*

selle sektsiooni juhataja vürstinna Tatjana Trubetskaja talle lausus:

«Armas kolonel, teil on muidugi õigus. Kuid lubage seekord meil, venelastel, ise venelastega kokku leppida.»

Meile aga kinnitas ta, et töö tehakse tähtajaks. Ja ta pidas oma sõna.

Meelde on jäänud veel mõned teisedki kohtumised emigrantidega.

Eriti tahaks rääkida Lev Tolstoist, suure kirjaniku vennapoja pojapojast. Näen nagu praegu enda ees umbes kolmekümne — kolmekümne kolme aastase mehe kõhna tõmmut nägu. Ta töötas Prantsuse delegatsiooni tõlgina, ja tulles kord Pariisist tagasi, tõi kohtus töötavaile nõukogude kirjanikele südamlikke tervitusi I. A. Buninilt. Bunin saatis ka vene emigrantide ajakirja värske numbri, milles oli ära trükitud tema jutustus «Puhas esmaspäev». Sellest jutustusest räägiti palju ja selle üle vaieldi. Kuid ühes olid kõik samal arvamusel: jutustust läbis algusest lõpuni piiritu koduigatsus ja kõige hellem armastus kodumaa vastu.

Ei suuda unustada ka seda, kuidas meie juurde tuli grupp Lääne delegatsioonide tõlke, kes palusid meile näidata dokumentaalfilme natside kuritegudest Nõukogude territooriumil. Selline kinoseanss korraldatigi, ja raske on kirjeldada, mis sellel toimus. Nutsid sõna tõsises mõttes kõik — mehed ja naised, noored ja vanad. Vaatajate erutust on võimatu kirjeldada. Ja siis meenusid mulle tahtmatult Dantoni sõnad, mis too lausus, kui tal soovitati emigreeruda Prantsusmaalt, sest Robespierre'i raev küündivat varsti ka temani:

«Kodumaad ei saa saapakandadega kaasa viia.»

Jah, tõepoolest ei saa!

Kohtuprotsessi iga päev oli omamoodi muljeterohke. Pole sugugi juhus, et Nürnbergi Kohtupaleesse tookord nii palju kirjanikke ja publitsiste kokku voolas. Meie, Nõukogude ajakirjandust esindasid Konstantin Fedin, Leonid Leonov, Ilja Ehrenburg, Vsevolod Ivanov, Vsevolod Višnevski, Boriss Polevoi, Lev Šeinin, kunstnikud Kukrõniksid, Boriss Jefimov, Nikolai Žukov jt.

Väga tähtsad isikud

Juba ammu on tähele pandud, et eri maade vanglate sisejaotusel — kongidel, nende sisseseadel — ja isegi päevarežiimil on palju ühist. See andis kunagi Ilja Ehrenburgile põhjust Julio Jurenito suu kaudu teravmeelitseda, et kepp jääb ikka kepiks, olgu see kelle käes tahes; ei muutu ta ei mandoliiniks ega jaapani lehvikuks.

Ka Nürnbergi vangla ei kujutanud endast mingit erandit. See mitmekorruseline hoone oli jaotatud kambriteks, mille mõõtmed

olid 10 × 13 jalga. Igas kambris oli keskmise inimese kõrgusel aken vanglaõue poole. Ukse sees oli teine aknake, mis seisis kogu aeg lahti (selle kaudu ulatati kohtualusele toitu ja jälgiti teda). Nurgas asus tualett.

Kogu mööbli moodustasid koiku, kõva tugitool ja põranda külge kinnitatud laud. Laua peal lubati hoida paberit, pliiatseid, perekonnafotosid, tubakat ja tualett-tarbeid. Kõik muu võeti ära.

Kui kohtualune koikule heitis, pidid ta pea ja käed alati nähtavale jääma. Igaühel, kes püüdis seda nõuet rikkuda, tuli tegemist teha valvuriga: ta äratati üles.

Iga päev ajas usaldusväärne habemeajaja sõjavangide hulgast vahistatuil žiletiga habet. Ka habemeajamine toimus valvuri silma all.

Elektrijuhtmestik ja valgustus olid paigutatud nii, et valgus juhiti kambrisse väljastpoolt. See välistas võimaluse end voolu abil tappa. Prillid anti ainult kindlaksmääratud ajaks ja võeti ööseks tingimata ära.

Kord-paar nädalas toimus läbiotsimine; siis pandi vangid nurka seisma ja sõjaväepolitsei puistas kambri põhjalikult läbi. Iga nädal oli saun, kuid enne seda tuli vangidel tingimata käia eriruumis, kus nad läbi vaadati.

Sageli nägin vanglaülemat kolonel Andrewsi. See oli pikakasvuline, laiaõlgne, esinduslik mees, kes kandis prille, mis tegid ta karmi näo veelgi ametlikumaks. Ta nägi palju vaeva, et kohtualused tunneksid end sedavõrd hästi, et nad ei peaks kohtuistungilt puuduma. Andrews jättis endast tõsise töötaja mulje, kes saab aru, et tema järelevalve all pole mitte tavalised kriminaalkurjategijad, vaid erilist liiki vangid. Kord ütles ta mulle süüpingi poole näidates:

«Vip.»

Ma ei saanud temast otsekohe aru, ja ta selgitas:

«*Very important persons.*»[1]

Need vipid kaebasid sageli tema peale. Kõige kurioossem oli seejuures, et paljud neist pidasid ennast isegi süüpingis istudes endiselt riigitegelasteks. Nad olid pahased igasuguste kitsenduste pärast. Schacht näiteks kaebas vihaselt selle üle, et tal ei lubata vanglas kohtuda niisuguste džentelmenidega nagu Papen ja Neurath (teisi pidas ta roimaritest sunnitöölisteks, kelle koht oleks juba ammu galeeril, ja sellepärast oli ta päris rahul, et näeb neid nii harva).

Kuid kõige rohkem ja kõige lärmakamalt protesteeris Hermann Göring. Seda meest kohtles kolonel Andrews erilise hoole ja ettevaatlikkusega, ent just see ei sobinudki Hermann Göringi vabadust ihkavale loomusele.

Ühel peasekretariaadi istungil andis vanglaülem seletusi vangide uute kaebuste puhul. Andrews kaebas Göringi peale:

[1] Väga tähtsad isikud (inglise k.).

«Teate, see paks Hermann on tänamatu siga. Mina ometi päästsin ta hukutavast harjumusest narkootilisi tablette peoga sisse võtta. Kui ta minu juurde tuli, ei tahtnud ta kuidagi lahkuda kohvrist, mis oli täis narkootikume. Võtsin talt kohvri ära. Mees sõimas, kuid pidi sellega leppima. Ma tegin tast inimese, päästes ta kindlast, mehele alandavast surmast . . .»

Juba esimestel vanglas viibimise päevadel püüdis Göring Andrewsile selgeks teha, et kuigi ta esimese numbri kohtualune on, ei tähenda see veel sugugi, et ta kõige ohtlikum on. Kui see kaitsemanööver midagi ei andnud, valis paks Hermann teise, oma arvates veelgi kaalukama argumendi: Nürnbergi protsess olla ikkagi ajalooline sündmus, ja vaevalt küll kolonel Andrewsi taolised ametnikud soovivad, et nende kohta hiljem räägitakse, kuidas nad solvasid tähtsaid riigitegelasi, kes kahjuks olid abitud ja keda ei võetud üldse kuuldagi. Andrews jutustas, et kord hüüdnud Göring talle võltspaatosega:

«Ärge unustage, et teil on tegemist ajalooliste kujudega. Kas me toimisime õigesti või mitte, aga me oleme ikkagi ajaloolised isiksused, teie aga pole mitte midagi!»

Kolonel Andrews oli teisel arvamusel, ja sellepärast võttis ta oma hoolealuste hüsteerilisi vihapuhanguid kergelt. See, et endine riigimarssal teda Napoleoni valvuri saatusega hirmutas, ei solvanud Andrewsi, vaid tegi talle pigem nalja.

Mitte keegi Saksamaal Hermann Göringi lähikonnast poleks tulnud sellele, et riigimarssal võiks huvituda ajaloost ja kirjandusest. Hiljem näeme, kui hõivatud oli riigi «teise mehe» päev. Kuid nähtavasti valmistus Göring juba ammu saama esimeseks meheks riigis ja seepärast huvitas teda väga Napoleon Bonaparte'i karjäär. Ta leidis aega, et uurida imperaatori elu ja kurba lõppu, kuid Napoleoni temast siiski ei saanud. Ka ei leidunud Göringi jaoks mõnd eksootilist saart, mis oleks sarnanenud sellega, kus suur korsiklane oma viimaseid päevi veetis. Seegi oli vaid rumal unistus. Göring paigutati tavalise kriminaalkurjategijate vangla tavalisse üksikkongi käimlaga nurgas, valvureiks ajaloos üsna tuhmid ameeriklastest vangivalvurid. Nii ei jäänud tal muud üle, kui püüda omal käel täita seda lünka ameeriklaste hariduses.

«Ärge unustage, kolonel, Napoleoni vangivalvuri saatust,» õpetas ta Andrewsi. «Too käis vangiga halvasti ümber. Ma tahan, et teaksite: pärast pidi ta enda õigustamiseks kirjutama kaks köidet mälestusi.»

Andrewsi aga jättis säärane sõnademulin üpris külmaks.

Meenub üks peasekretariaadi istung, kus muude küsimuste hulgas vaadati jällegi läbi ka mõnede Nürnbergi vangla vahialuste kaebusi. Sedakorda olid kaebajaiks Saksa feldmarssalid ja kindralid, viisteist-kakskümmend meest, nende hulgas Keitel, Jodl, Rundstedt, Guderian ja Halder.

Neid häiris peamiselt vangikambrite koristamine. Igal hommikul ulatas üks sakslasest sõjavang härradele feldmarssalitele

tavalise luua, millega need pidid ise oma kongi põranda puhtaks pühkima.

Kaevates säärase solvava suhtumise üle, tsiteerisid Saksa feldmarssalid ja kindralid sõnaohtralt 1929. aasta Genfi konventsiooni sätteid sõjavangide kohtlemisest. Nad keeldusid tõrksalt omaks võtmast, et nad ei ole enam sõjavangid, vaid sõjaroimarid, ja et nende kohtlemist ei määra mitte Genfi konventsioon, vaid kriminaalkoodeks.

Kolonel Andrews reageeris sellele kaebusele talle omase lakoonilisusega:

«Saatan tsiteerib pühakirja . . .»

Iga päev käisid kohtualused vangla õues jalutamas. Jalutuskäikude ajal lubati neil omavahel rääkida. Kuid seda õigust ei kasutanud mitte kõik kohtualused, mõned neist eelistasid olla omaette. Paljud hoidusid avalikult eemale Streicherist. Funk ütles kohtualuste sellise suhtumise kohta Streicherisse ebamääraselt:

«Mind on küllalt karistatud juba sellega, et ma pean süüpingis Streicheri kõrval istuma.»

Mõnikord toimus vanglas üsna kummalisi asju.

26. detsembril 1945. aastal korraldas Ameerika administratsioon endistele natsijuhtidele jõulujumalateenistuse. Inglise raadio pühendas sellele erisaate ja teatas oma kuulajaile üksikasjaliselt, kuidas kõik toimub.

Juba jõulupühade eel sisustati kaks või kolm kongi kirikutaoliselt. Iga kohtualune tuli sinna koos oma valvuriga. Omavahel rääkida ei lubatud. Kui valve märkas, et mõni kohtualustest ei loe palvesõnu, vaid ajab teise vangiga juttu, rakendati süüdlase suhtes vastavaid abinõusid.

Kui vastik vaatepilt see oli, missugune variserlikkus! Paadunud kurjategijad vestlevad vaguralt jumalaga! Isegi Fritzsche kirjutas hiljem oma memuaarides, et seda oli hirmus kuulata.

Kohtualused võisid ilma kitsendusteta kasutada vangla raamatukogu. Ribbentrop luges vähe, peamiselt Jules Verne'i. Ta uskus, et tal õnnestub veel sellest vanglast pääseda: esines ju Verne'i romaanides veelgi fantastilisemaid olukordi. Sadist ja liiderdaja Streicher, üks antisemitismi teoreetikuid ja praktikuid, luges innuga saksa poeesiat. Baldur von Schirach, endine hitlerinoorte juht, tõlkis saksa keelde Tennysoni luuletusi. Räägiti, et need olevat tal päris hästi välja kukkunud, ja vanglas istudes kahetses ta arvatavasti südamest, et ei olnud ennast jäägitult tõlkimisele pühendanud. Franz von Papen, endine viitsekantsler, süvenes religioossesse kirjandusse; vana diversant ja poliitiline avantürist sirutas vanuigi oma käed kitsast vangikongist jumala poole. Endine siseminister Frick ei lugenud mitte midagi, ta eelistas süüa. Ta läks nii tüsedaks, et tema enda pintsakud ei sobinud talle varsti enam. Hiljem jutustas Andrews mulle, et juba viis minutit pärast seda, kui Frickile oli ette loetud surmaotsus, hakanud too jälle suure isuga sööma.

«Okay, järgnege meile!»

Kui keegi oleks hakanud võrdlema süüdistatavate nimekirjas loetletud kohtualuste nimesid vangikambrite kohal rippuvate nimetahvlitega, siis oleks ta ilma erilise vaevata avastanud, et vanglas ei ole Robert Leyd. Kuidas see siis juhtus?

Siis, kui hitlerliku režiimi peatset krahhi võis juba selgesti tajuda, otsustas Robert Ley, et veel pole tal põhjust meelt heita. Paljud põgenesid uppuvalt laevalt, ja küllap põgeneb temagi. Kõik püüavad pääseda, ega's see temalegi keelatud ole.

Ja Robert Ley põgenes Baieri Alpidesse. Ta muutis oma nime ja jäi mägedesse kannatlikult ootama, millal liitlased teda otsimast tüdinevad.

Kuid Leyl ei vedanud. Kohalikud elanikud teatasid temast USA 110. langevarjurite diviisi juhtkonnale, ja 16. mail 1945 läksid selle diviisi sõdurid Leyd kinni võtma.

Varsti jõudsid nad mägede rüppe peitunud majakesse. Poolpimedas toas istus puuvoodi serval habemesse kasvanud mees. Too oli silmanähtavalt ehmunud ja värises kogu kehast.

«Kas teie olete doktor Ley?»

«Eksite,» vastas habemik. «Ma olen doktor Ernst Dostelmaier.»

«Okay, järgnege meile!...»

Kinnipeetu toodi Berchtesgadenisse diviisi staapi. Jälle ülekuulamine, ja jällegi visa eitamine: tema ei olevat Robert Ley. Siin on dokumendid, mis tõendavad, et ta on Ernst Dostelmaier. Ei aidanud isegi Ameerika luureohvitseri argumendid, kes oli Leyd palju aastaid jälginud ja tundis oma hoolealust hästi. Vastus jäi endiseks:

«Te eksite.»

«Noh, hästi,» ütles ohvitser ja andis sõduritele märku.

Hetke pärast toodi tuppa saksa vanamees, kaheksakümneaastane Franz Schwarz, endine natsionaalsotsialistliku partei laekur. Nähes kinnipeetut, hüüdis Schwarz valjusti:

«Oo! Doktor Ley?! Mida teie siin teete?»

Pärast seda kui ka Schwarzi poeg oli ta ära tundnud, pidas Ley edasist peitemängu ülearuseks.

«Teie võitsite,» nähvas ta Ameerika ohvitserile pahuralt.

Nii arreteeriti endine Saksa Töörinde juht, viidi siis Nürnbergi vanglasse ja kanti kohtualuste nimekirja. Olgu tähendatud, et sellesse nimekirja sattus Robert Ley täiesti teenitult. See oli tema, kes füüreri käsul likvideeris Saksamaal vabad ametiühingud, konfiskeeris nende vahendid ja vara, organiseeris ametiühinguliidrite karmi jälitamist. Kurikuulsast Saksa Töörindest sai tema juhtimisel saksa tööliste julma ekspluateerimise vahend. Hiljem oli Robert Ley SA kindral, seisis välismaiste tööliste järele valvamise keskinspektsiooni eesotsas ja oli miljonite vägisi Saksamaale veetud välismaiste tööliste kõige halastamatum ja ebainimlikum piinaja.

Inimesed, kes Robert Leyd lähedalt tundsid, kinnitasid, et alles vanglas nägid nad teda esmakordselt kainena. Muidugi polnud ta Hitleri õukonnas kaugeltki ainuke viinanina. Schacht, kes iial ei jätnud kasutamata võimalust toonitada oma vastikust süüpingis istuvate naabrite vastu, lausus kord tunnistust andes:

«Ma pean ütlema, et vanade germaanlastega oli parteijuhtidel ühist vaid nii palju, et nad jõid alati ennast purju nagu noodki.»

Kuid Robert Ley armastas klaasi tõsta erilise innu ja raudse järjekindlusega. Kuna aga Nürnbergi vanglas klaase üldse mitte alkoholiga ei täidetud, hakkas ta norutama. Ja kes teab, võib-olla just seetõttu saigi temast filosoof. Igatahes võttis ta heameelega vastu vangla arsti doktor Kelly ettepaneku panna kirja oma mõtteid Saksamaa võimust ja perspektiividest.

Võib-olla ei tasuks aega raisata fragmentide reprodutseerimisele Ley poliitilistest ettekuulutustest, kui see paadunud nats poleks neis andnud enam-vähem tõetruu pildi Lääne-Saksa—Ameerika suhete kujunemisest järgnevatel aastatel.

Jah, arutles Ley, Nõukogude Liit oskas purustada Saksamaa, kuid ei tohi unustada, et see on marksismi võit, mis on Läänele ohtlik... Ja siis järgneb labane ähvardamine bolševismi ning asiaatide kallaletungiga Euroopale: «Lääneriigid on ikka pidanud Saksamaad tammiks bolševismi üleujutuse vastu. Nüüd on see tamm lõhutud, ja saksa rahvas ei suuda seda ise üles ehitada.»

Aga kes siis Ley arvates võiks sellega toime tulla? Muidugi: «Ameerika peab selle tammi jälle üles ehitama, kui ta tahab ise eksisteerida», saksa rahvas aga on kohustatud ameeriklastele vastavat abi andma. «Meile ja Ameerikale ei jää teist valikut,» ennustab Ley.

Propageerides Saksa—Ameerika tulevast liitu, saab Ley muidugi aru, et natsionaalsotsialism oli mõneti äärmuslik, ja sellisena korralik ühiskond teda vastu ei võta. Sellepärast tahabki Ley ameeriklasi veenda, et ka tema ise ei kiida neid äärmusi heaks. Selleks et edasi eksisteerida ja Ameerika liitlaseks saada, vajab natsionaalsotsialism Ley arvates veel ainult mõningaid demokraatlikke täiendusi. «Antisemitismist puhastatud ja aruka demokraatiaga ühendatud natsionaalsotsialismi idee,» kirjutab Ley, «ongi see kõige väärtuslikum, mida Saksamaa võib ühisesse üritusse pakkuda.»

Aga missugusest ühisest üritusest siis õieti juttu on? Ühisest Saksamaale ja USA-le? Muidugi mõista antikommunismist!

Ley on valmis teatud transformatsiooniks, natsionaalsotsialistliku riigikorra täiustamiseks, kuid üldiselt asub ta seisukohal, et Saksa—Ameerika liitu tuleks alustada «Hitlerist, aga mitte Hitleri vastu». Ta hoiatab ameeriklasi Hitleri parteiaparaadi ja kõigi nende inimeste võimaliku alahindamise eest, kelle najal hitlerlik Saksamaa püsti seisis:

«Kõige lugupeetavamad ja aktiivsemad kodanikud on need, kes töötasid gauleiteritena, kreisleiteritena ja ortsgruppenleiteritena. Täna on nad kõik või peaaegu kõik vangis. Kuid neid tuleks ära kasutada õilsamal eesmärgil — Ameerikaga lepitamiseks ja Saksamaa muutmiseks Ameerika liitlaseks.»

Sääraseid mõtteid haudus Robert Ley iidse Nürnbergi vangla üksikkambris. Temast sai — ilmselt talle endalegi märkamatult — aluserajaja sõjajärgsele Ameerika poliitikale Saksamaal. Ta nägi ette nii Bitsooni, Tritsooni, NATO-t, samuti Globke, Heusingeri, Speideli, Foertschi ja paljude, paljude teiste uut karjääri. Ent saatus korraldas asja nii, et doktor Ley ise ei saanud oma silmaga näha, kuidas tema vaated Ameerika võimude vaadete ja poliitikaga ühte langevad.

Et Ley soovitustele punkti panna, tahaksin meenutada veel vaid tema ülimalt liigutavat nõuannet Ameerika Ühendriikide võimudele. Rääkides vajadusest vabastada vahi alt kõik natside juhid ning hitlerlikud kindralid ja kasutada neid uutes tingimustes, mõistis ta samal ajal, et see võib põhjustada ühiskondliku arvamuse plahvatuse, ja seetõttu rõhutas:

«See aktsioon peab toimuma täielikus saladuses. Ma arvan, see johtub ka Ameerika välispoliitika huvidest, et Ameerika käed liiga vara välja ei paistaks.»

Jah, vanglas lõpuks kaineks saanud, avaldas endine Saksa Töörinde juht mitmeid prohvetlikke mõtteid Ameerika—Saksa suhete edaspidise arengu kohta. Kainust ei jätkunud Leyl vaid selleks, et omaenda saatust ette näha. Nähtavasti andis ta liiga suure tähenduse Kelly palvele panna kirja oma tulevikumõtteid. Kusagil südamesopis hingitses veel lootus, et teda kellelegi vaja läheb: Ameerika ja Saksamaa vahel uusi suhteid luua on koos temaga märksa hõlpsam kui ilma temata. Mille muuga seletada, et juba mitu kuud oli mööda läinud, aga Leyle polnud esitatud mitte mingisugust ametlikku süüdistust, ja kes teab, võib-olla jääb kogu asi hoopis soiku. Midagi sarnast oli juhtunud ju Saksa juhtidega pärast Esimest maailmasõda. Igaks juhuks kirjutas Robert Ley kirja Henry Fordile, kes on tuntud oma profašistlike vaadete poolest, jutustas talle oma kogemustest «Volkswageni» autotehase ehitamisel ja palus kindlustada talle töökoht pärast vanglast vabanemist.

Ja äkki varises kõik kokku. Nagu välk selgest taevast kostsid süüdistuskokkuvõtte sõnad. See dokument rebis Robert Ley magusate pettekujutluste maailmast ja tõi tagasi karmi tegelikkusse. Mida enam Ley neisse halastamatutesse ridadesse süvenes, seda nõdremaks jäi ta usk õhulossidesse, mida ta fantaasia alles hiljuti väsimatult ja lakkamatult ehitanud oli. Lõpuks jõudis ta kibeda tõeni, et ameeriklased võivad oma kavatsusi ellu viia ka ilma doktor Leyta. Programm ise oli kahtlemata hea, aga selle autor oli üleliiga kompromiteeritud. Uues poliitilises mängus löödud kaarti enam välja ei käida.

Esmakordselt nägi Ley teda ootavat saatust kogu selle õuduses. Ley närvid ütlesid lõplikult üles. Terve päev mõõtis ta sammudega kongi. Tema juures käis doktor Gilbert, kes märkis oma päevikusse, et kohtualuse silmad on meeletud.

See oli ööl vastu 25. oktoobrit 1945. Kahekümne viie päeva pärast pidi algama ajalooline Nürnbergi protsess, kus ka Leyle oli määratud teenitud koht.

Öösel toimus Saksa Töörinde juhi ja tema kongi valvava tunnimehe vahel viimne kahekõne. Valvur küsis Leylt, mispärast ta ei maga. Ley lähenes uksesilmale, vaatas lihtsale ameerika noormehele üksisilmi otsa ja pomises vaevukuuldavalt:

«Magada? Magada? ... Nad ei lase mul magada ... Miljonid välismaa töölised ... Mu jumal! Miljonid juudid ... Kõik nad on tapetud. Kõik hävitatud! Tapetud! Kõik tapetud. Kuidas ma saan magada? Magada ...»

Võib-olla hakkas Leyl sel ööl äkki kahju hävitatud eludest? Ei, nende peale ta ei mõtelnud. Timukas kartis vastutust, mis teda ootas. Ei olnud tal kahju ka nendest, kes olid aidanud piinata ja hävitada; tal oli kahju ainult iseendast. Kõik muu oli vaid psühholoogiline taust, mille foonil selle väiklase, ara ja alatu enesearmastaja laostumine toimus. Ta nägi selgesti silmusega köit ja vangirõivais rahvahulka, kes kohe tirib ta tapalavale, selle silmuse juurde. Ta tundis talumatut hirmu, niisugust hirmu, mis sundis teda ise sellesse silmusesse kiirustama ...

Tunnimees, kes vahepeal oli käinud teisi konge üle vaatamas, heitis varsti uuesti pilgu Ley poole sisse ja avastas, et teda ei ole. Ta silmitses täpsemalt ja nägi kongi ühes nurgas, kus asus tualett, vangi küürutõmbunud kogu. Noh mis siis, tavaline pilt.

Möödusid minutid, Ley aga ei muutnud asendit. Tunnimeest valdas rahutus.

«Hei, doktor Ley!» karjus ta uksesilma.

Vastust ei tulnud.

Järgmisel silmapilgul tormasid kongi neli Ameerika sõjaväelast ja jäid seisma haleda vaatepildi ette: voodivaibast rebitud ribadest silmuses ripub kägardunult prill-laua kohal Saksa Töörinde juht.

Katsed teda ellu äratada ei õnnestunud. Arstid konstateerisid surma.

Ley enesetapmine ajas vangla valvurid ärevusse. Kui enne seda oli nelja kambri kohta üks tunnimees, siis pärast Ley enesetapmist pandi valvur iga ukse taha. Terve ööpäev jälgiti uksesilma kaudu iga kohtualust. See oli väga väsitav, ja vahtkonda tuli sageli vahetada.

Teade Ley kuulsusetust lõpust levis varsti ka teiste kohtualuste kongidesse. Esimesena reageeris sellele Göring, kes ütles kalgilt:

«Jumal tänatud! See mees oleks meile ainult häbi teinud.»

Vestluses Gilbertiga arendas endine riigimarssal oma mõtet edasi:

«See on hea, et ta on surnud. Ma kartsin väga tema käitumise pärast kohtus. Ley oli alati hajameelne ja esines fantastiliste, ülespuhutud ja kõrgelennuliste kõnedega. Ma arvan, et kohtu ees oleks ta tõelise näitemängu lavastanud. Aga üldiselt ma ei imestagi nii väga. Normaalsetes tingimustes oleks ta enese surnuks joonud.»

Säärane oli järelehüüd ühele Kolmanda riigi juhile, seda väärtuslikum, et see pärines natsilt number kaks.

Saksa Töörinde juht ei elanud kohtuni. «Feldmarssal tapluses töölisklassi vastu», nagu üks süüdistajaist teda kohtuprotsessi ajal iseloomustas, vastas süüdistusele enesetapuga. Paremat vastust ta ilmselt ei leidnud.

Uss roomab tagasi usside juurde

Kohtuni ei elanud ka Heinrich Himmler, ehkki Nürnbergi protsessil meenutati tema nime peaaegu iga päev.

«Himmler andis käsu . . .»

«Selles küsimuses oli reichsführer Heinrich Himmleri direktiiv . . .»

«Selle kohta võiks tunnistusi anda ainult Himmler . . .»

Selliseid ja selletaolisi vihjeid tegid kõik kohtualused, kui oli juttu natsismi koletutest kuritegudest.

Viga, mille Inglise okupatsioonivõimude ohvitserid olid teinud, võttes Rahvusvaheliselt Sõjatribunalilt võimaluse üle kuulata impeeriumi SS-i juhti, kahetsesid korduvalt nii kohtunikud kui ka süüdistajad. Vaevalt maksab mainida, kui suureks kasuks tuli seesama viga Hermann Göringile, kes nii küünilise avameelsusega väljendas oma rahulolu Ley enesetapmisega.

Tõsi, SS-reichsführer ei olnud niisugune hüsteerik nagu Ley. Kuid keegi ei võinud ka kindel olla, et Heinrich Himmler oleks kogu süü rüütellikult enda peale võtnud, halastades oma süüpinginaabreile. See poleks kuidagi kokku sobinud tema iseloomu ja harjumustega. Ennem oleks võinud oodata midagi sootuks vastupidist, kui uks oleks järsku avanenud ja sõdurid Heinrich Himmleri saali juhatanud. Kahjuks aga oli tema kohaleilmumine täiesti mõeldamatu.

Olid viimased sõjakuud. Ikka veel karjusid Goebbels ja Fritzsche kogu kõrist mikrofonidesse, et Saksamaa on täis jõudu ja pole kaugel tund, mil füüreri käsul visatakse vaekausile uus salarelv, mis varsti kallutab raske heitluse vaterlandi kasuks. Nad ise ja muidugi ka Heinrich Himmler mõistsid aga samal ajal ülihästi, et Kolmanda riigi kaardid on löödud, et hitlerlik režiim seisab karmeima lüüasaamise lävel.

Impeeriumi esimene karistaja hakkas üha sagedamini mõtlema omaenda saatuse üle. Teda oli ikka peetud reaalselt mõtlevaks inimeseks, nüüd aga kaotas ta järsku igasuguse reaalsustunde, pidades ennast sobivaks kujuks ametlikeks läbirääkimisteks liitlastega. Ei, tema käed olid verega liialt määritud; SS-i pealiku kuulsus timukana ja inkvisiitorina, hävituslaagrite ja gaasikambrite organiseerijana ning käsutajana oli liiga laialt tuntud, et isegi Läänes ei saadud teda kui kõrget lepinguosalist käsitada.

Himmler aga püüdis seda visalt ignoreerida. Mõned kuud enne krahhi oli ta korduvalt kohtunud rootsi krahvi Bernadotte'iga, kelles ta nägi sobivat vahendajat ühendusse astumisel läänerriikidega. Ettekäändeks olid läbirääkimised taani ja norra sõjavangide saatuse üle.

«Kui Himmler äkki minu ette ilmus — sarvraamidega prillid ees, ss-lase hallikasroheline aumärkideta munder seljas,» meenutas Bernadotte hiljem, «jättis ta tähtsusetu ametniku mulje. Oleksin ma teda tänaval kohanud, poleks ma talle kindlasti vähimatki tähelepanu pööranud . . .»

Ja ometi seisis Bernadotte'i ees inimene, keda kogu okupeeritud Euroopa kartis ja kogu hingest vihkas.

Sõjavangid ei huvitanud Himmlerit juba ammu, liiati veel taanlased ja norralased. Ja üldse, kas neid oligi enam alles? Nüüd huvitas Himmlerit peamiselt Himmleri enda saatus. Vaatamata sellele, et Hitleri riigi saatus oli juba otsustatud, tundis Himmler oma kätes veel võimu ja püüdis Bernadotte'i kaudu astuda ühendusse Eisenhoweriga, et teha Ühendriikide kindralile ettepanek hitlerlike vägede kapituleerumiseks läänes, säilitamaks võimalust jätkata vastupanu idas.

Mees, kes oli ellu viinud tervete rahvaste hävitamise hitlerlikku plaani, viskles pääseteed otsides siia-sinna ja kummardas sõja lõpupäevil koguni Hill Storchi, Juutide Ülemaailmse Kongressi Stockholmi esindaja ees. Selle tulemusena lendas Rootsist Berliini kongressi volinik Norbert Mazur, et pidada läbirääkimisi koondslaagrites veel elus olevate juutide vabastamise üle.

Läbirääkimised Himmleri ja Mazuri vahel toimusid Gestapo ülema kabinetis 21. aprillil 1945. a. Mazuri kaudu püüdis Himmler maailma veenda, et kuriteod juutide kallal toimusid vastu tema tahtmist. Tema ise olevat juute alati rõõmuga aidanud ja olevat praegugi valmis astuma vägagi riskantse sammu, et neid õnnetuid päästa. Mazurile näidati korraldust tuhande juudi naise vabastamiseks Ravensbrücki laagrist, millele Himmler oli alles äsja alla kirjutanud. Kuid Himmler palus, et ajakirjanduses ei ilmuks selle kohta sõnakestki. Ametlikes dokumentides olevat juttu ainult poola naistest.

Lõpuks näitas ta Mazurile ka oma viimast instruktsiooni, mis kõlas järgmiselt:

«Käesolevaga muudetakse ära füüreri käsk hävitada kõik kontsentratsioonilaagrid koos kõigi seal viibivate inimeste ja valvemeeskondadega. Vaenlase armee lähenemisel heisata valge lipp. Kont-

sentratsioonilaagrid evakueerimisele ei kuulu. Edaspidi on keelatud juute tappa.»

Tolleks ajaks oli hävitatud juba kuus miljonit juuti, laagreisse oli neid jäänud üpris vähe. Ja just nüüd otsustas koletu mõrvar moonduda kaitseingliks.

Himmler teadis väga hästi, et kui Hitler nendest läbirääkimistest kuulda saab, siis teeb jumaldatud füürer Raudse Heinrichi pea jao lühemaks isegi oma elu viimastel tundidel. Ja Himmler püüdis otsad vette peita. Koos oma ss-lasest käsilase Schellenbergiga kavandas ta putši.

Himmler rääkis Schellenbergile usaldavalt Hitleri üha süvenevast haigusest, tema tüsenemisest, närtsinud välimusest, värisevatest kätest. See kõnelus toimus metsas (mõnes teises kohas oleks võidud neid pealt kuulata). Hitleri kõrvaldamiseks otsiti kõige sobivamat moodust. Himmler rääkis arreteerimisest, Schellenberg seevastu andis šefile nõu minna Hitleri juurde ja teha talle selgeks, kui lootusetu on Saksamaa olukord, ja nõuda visalt Hitleri errumineku.

«See ei tule kõne allagi,» vastas Himmler, «raevuhoos käsib Hitler mind maha lasta.»

«Noh, selle vastu võib vastavaid abinõusid tarvitusele võtta,» vastas Schellenberg rahulikult. «Teie käsutuses on piisavalt kõrgemaid SS-i ohvitsere, kes äärmisel juhul võivad ta arreteerida. Ja lõpuks, kui veenmine ei peaks aitama, võib kaasa tõmmata arste . . .»

Ühtlasi arutati ka seda, mida Himmler tegema peaks, kui ta Hitleri kohale asub.

«Natsionaalsotsialistliku partei viivitamatult laiali saatma ja uue asutama,» andis Schellenberg nõu.

«Aga mis nime te sellele uuele parteile annaksite?» küsis Himmler.

«Natsionaalse ühtsuse partei,» vastas paadunud ss-lane . . .

Kuid kõik Himmleri kaardid ajas segi Nõukogude armee. Selle iga uus löök, iga kilomeeter, mis lähendas teda Berliini südamele, muutis kavandatud plaanid üha ebakindlamaks.

Ja ometi kohtus Himmler Bernadotte'iga uuesti, paludes taas, et krahv korraldaks tema kohtumise Eisenhoweriga. Himmler oli sellise kohtumise võimalikkuses nii kindel, et ta arutas Walter Schellenbergiga, kuidas ta peaks USA ülemjuhatajaga käituma.

«Kas ma pean ainult kummardama või tuleb talle kätt anda?»

Schellenberg, kes hindas olukorda kainemalt, küsis oma šefilt vastuse asemel:

«Aga mida te siis teete, kui teie ettepanek tagasi lükatakse?»

«Sel juhul võtan endale pataljoni juhtimise Idarindel ja langen lahingus,» vastas Himmler pidulikult.

Reichsführer muidugi valetas. Midagi sarnast polnud tal mõtteski.

SS pealik oskas puru silma ajada, kavaldada ja jälgi segada.

Kõigist tema püüdmistest hoolimata kuulis aga Hitler ikkagi tema läbirääkimistest Bernadotte'iga. Oleks Himmler sel ajal Riigikantseleisse ilmunud, oleks ta peast ilma jäänud. Kuid SS-reichsführer eelistas Hitleri koopast kaugemale hoiduda. Ta kurseeris Lüübeki ja Flensburgi vahel, lootes ikka veel riigipeaks saada, kuigi Adolf Hitler oli ta oma testamendis juba reeturiks tembeldanud.

30. aprillil 1945. aastal sai Dönitz järgmise sisuga šifreeritud radiogrammi:

«Paljastatud uus vandenõu. Vaenlase raadioteadete kohaselt püüab Himmler Rootsi kaudu kapitulatsiooni saavutada. Füürer arvestab, et te tegutsete kõigi vandenõulaste vastu välkkiirelt ja raudse kindlusega. Bormann.»

Niisugune radiogramm hämmastas mõningal määral Dönitzit. Mida tähendas tegutseda «välkkiirelt ja raudse kindlusega» Himmleri vastu, kes ikka veel käsutas politseijõudusid ja ss-laste organisatsioone? Admiral palus Himmlerit viisakalt temaga kohtuda. See kokkusaamine toimus ühes Lüübeki politseikasarmus SS-i ülemuste juuresolekul, keda oli korda läinud välja kutsuda.

Nagu Dönitz hiljem meenutas, ei võtnud reichsführer teda kohe vastu. Nähtavasti tundis too ennast juba valitsuse juhina.

Admiral küsis, kas teade sellest, et tema, Heinrich Himmler, olevat püüdnud krahv Bernadotte'i kaudu liitlastega sidemeid luua, vastab tõele. Järgnes eitav vastus, ja vestluskaaslased lahkusid rahus.

Kuid samal õhtul sai Dönitz uue radiogrammi:

«Riigimarssal Göringi asemel määrab füürer enda järglaseks teid, härra suuradmiral. Kirjalik volitus on välja saadetud. Käesolevast momendist tuleb teil tarvitusele võtta kõik abinõud, mis uues olukorras hädavajalikud on. Bormann.»

Nüüd palus Dönitz Himmleri enda juurde. Teadmata veel, kuidas viimane Hitleri otsusele reageerib, võttis admiral tarvitusele ettevaatusabinõud. Et tugevdada staabi kaitset, toodi kohale raskerelvad. Maja, milles Dönitz peatus, piiras eriüksusest moodustatud ihukaitseväelaste salk.

Kohtumisel valitses kahtlustamise ja usaldamatuse õhkkond. Vesteldi tunnistajateta, hiljem aga kirjutas Dönitz ise selle kohta järgmist:

«Me kohtusime Himmleriga nelja silma all minu toas. Igaks juhuks asetasin kirjutuslauale oma revolvri, et see iga hetk käepärast oleks. Relva peitsin paberite alla. Siis ulatasin Himmlerile telegrammi, et ta selle läbi loeks. Ta kahvatas ja vajus mõtteisse.»

Nagu näha, jõudis Suur-Saksamaa timukas alles sel hetkel äratundmisele, et tema olukord on muutunud päris lootusetuks. Kuid ta ei andunud rasketele mõtetele kaua. Himmler tõusis, õnnitles Dönitzit ja ütles tema poole pöördudes:

«Lubage mul olla oma riigis teine isik.»

Uus füürer lükkas selle ettepaneku otsustavalt tagasi.

«Me vestlesime temaga ligi tund aega,» meenutas Dönitz. «Ma selgitasin talle, millistel põhjustel ma tahtsin moodustada võimalikult apoliitilist valitsust.»

Muidugi ei vajanud Dönitz, kes ikka veel lootusi hellitas, niisugust verist liitlast. Gestapo ei olnud firma, millega oleks maksnud ennast Kolmanda riigi viimastel päevadel siduda.

Sellest ajast alates soovis Heinrich Himmler vaid üht — et rahvas ta unustaks. Kuid liitlasriikide vastuluureorganid otsisid teda üha energilisemalt. Piirkond, kus Himmler ennast koos oma kahe adjutandiga varjas, oli kindlalt blokeeritud.

SS-reichsführer ajas vurrud maha, sidus vasakule silmale musta sideme. Taskus oli tal väli-salapolitsei tunnistus Heinrich Hinzingeri nimele. Himmleri politseimõistus otsis pääsemist lihtlabases kostüümidejandis.

Need olid segadusterohked päevad, mil Saksamaa teedel liikusid paljusid keeli kõnelevad inimhulgad: siin oli sakslastest põgenikke, vabastatud välismaalastest töölisi ja sõjavange. Inimvoolust läbi murdes jõudsid Himmler ja tema kaks kaaslast 21. mail 1945. a. Bremerhaveni lähedusse. Siin sattusid nad kokku patrulliga. Saatuse iroonia tahtel olid patrulliks sõjavangidest vene noormehed, kes vabatahtlikult olid pakkunud oma abi Briti armee komandanditeenistusele.

Endine SS-reichsführer esitas oma tõendi: uue laitmatult vormistatud dokumendi, mille sarnast rahvahulgas kellelgi polnud. See Himmleri politseiametniku ettenägelikkus sai tema lõpu alguseks. Patrull vaatas kahtlustavalt musta sidemega härrat ja otsustas tolle igaks juhuks kinni pidada.

Kinnipeetu anti üle Inglise võimudele. Need vedasid teda laagrist laagrisse. Esialgu oli ta endiselt ainult kahtlane isik. Ent mõne päeva pärast hakkas Briti vastuluure aimama, kellega tal tegemist on. Heinrich Himmler sai ka ise aru, et kuigi kauaks ta Hinzingeriks jääda ei saa. Ta tegi meeleheitliku otsuse ja nõudis, et teda viidaks laagri komandandi Tom Silvesteri juurde.

Nüüd seisid nad komandandiga silm silma vastas. Ruttamata võttis Hinzinger oma vasakult silmalt musta sideme, pani prillid ette ja ütles vaiksel häälel, kuid selgesti:

«Heinrich Himmler.»

Kapten Silvester oli hämmastunud, kuid kogus end kiiresti:

«Suurepärane. Ja mida te tahate?»

Himmler oli rahul muljega, mida tema ülestunnistus oli tekitanud. Temas tärkas uus lootus.

«Ma tahaksin rääkida feldmarssal Montgomeryga,» vastas ta.

Komandant lubas sellest ette kanda, kuhu vaja. Ent SS-reichsführer veendus peagi, et mitte keegi ei kavatse temaga läbirääkimisi pidada ja ainuke, kes teda ootab, on uurija.

Himmler otsiti põhjalikult läbi, ta võeti alasti. Kuuetaskust leiti ampull tsüaankaaliumiga. See rahuldas luureohvitsere, kes arvasid, et paljastatud kurjategija võimaliku enesetapmise vältimiseks

rakendatud ettevaatusabinõud on täiesti küllaldased. Himmler viidi kongi.

Õhtupoolikul saabus Montgomery staabist laagrisse kolonel Murphy. Ta kavatses Himmlerit isiklikult üle kuulata, kuid enne seda päris:

«Kas mürki leiti?»

«Jah, taskus oli ampull. Võtsime ära.»

Murphy küsis, kas ka arreteeritu suu hoolikalt üle vaadati. Selgus, et seda polnud taibatud teha. Kolonel nõudis vea parandamist. Ta lausus:

«Ma arvan, et taskust leitud ampull oli ainult tähelepanu kõrvalejuhtimiseks.»

Himmler toodi teistkordsele läbiotsimisele. Tal kästi suu lahti teha. SS-reichsführeri silmad ahenesid kitsasteks piludeks. Ruttu ja energiliselt surus ta lõualuud kokku. Miski prõksatas selgesti kuuldavalt ja Himmler kukkus otsekui välgust tabatult maha.

Teine mürgiampull oli meisterlikult hammaste taha peidetud . . .

Selline oli Heinrich Himmleri lõpp. Ta maeti Lüneburgi lähedale metsa. Tundmatu inglise sõdur, kes Kolmanda riigi esimese timuka hauale viimase labidatäie mulda viskas, lausus rahulolevalt:

«Las uss roomab tagasi usside juurde.»

Lahingutules karastunud inglasest veteran ei võinud aimatagi, et ei möödu kuigi palju aastaid, ja Lääne-Saksamaal meenutatakse taas Raudset Heinrichit ning püütakse teda puhtaks pesta. Milleks? Mis eesmärgil? Eesmärk on selge: militaristidele ja revanšistidele imponeerivad väga eilsed reichsführeri mehed, kuluvad marjaks ära SS-i kogemused.

Nürnbergi protsessil tunnistas üks silmapaistvaid ss-lasi obergruppenführer Bach-Zelewski, et 1941. aastal seadis Himmler Wevelsburgi nõupidamisel ülesandeks hävitada Venemaal kolmkümmend miljonit inimest. Tema sõnad käisid muidugi tsiviilelanike kohta, sest Himmler ei rääkinud antud juhul mitte lahingutegevusest, vaid slaavi rahvaste bioloogilise potentsiaali vähendamisest.

Mainitud Himmleri seisukohta mäletas ka Göring, kes kohtus antud tunnistustes ütles:

«Himmleri sõnade mõte seisnes selles, et tuleb hävitada kolmkümmend miljonit venelast.»

Nõukogude süüdistaja küsis Bach-Zelewskilt:

«Kas te kinnitate, et Saksa võimude ja Saksa sõjaväekoondiste kogu tegevus . . . pidi kindlustama selle direktiivi täitmist, vähendama slaavlaste arvu kolmekümne miljoni inimese võrra?»

Bach-Zelewski kinnitas:

«Ma usun, et need meetodid oleksid tõepoolest kaasa toonud kolmekümne miljoni hävitamise, kui nende kasutamist oleks jätkatud ja kui olukord poleks sündmuste tagajärjel muutunud.»

Aga lugegem, mida Hans Fritzsche oma Lääne-Saksamaal ilmunud raamatus «Schwert auf der Waage»[1] Himmleri kohta kirjutab. Tuleb välja, et Himmleril ei mõlkunud mõtteski kavatsust hävitada kolmkümmend miljonit Nõukogude kodanikku. Fritzsche maalib järgmise pildi:

«Viibides ühel õhtul 1941. aasta algul koos Bach-Zelewski, Heydrichi, Wolfi ja teistega Wevelsburgis, rääkis Himmler võimalikust sõjast Venemaaga. Arvates kokku Venemaa enam-vähem tõenäolised kaotused lahinguväljadel, haiguste, epideemiate ja nälja tagajärjel, tuli Himmler järeldusele, et Venemaa kaotab 30 miljonit inimest.»

Kõik on pööratud pea peale: Himmler polevat andnud mitte mingisuguseid direktiive slaavi rahvaste bioloogilise potentsiaali vähendamiseks, ta vaid arvutanud, mis läheb Venemaale maksma sõda Saksamaaga.

Nii võltsitakse takkajärgi!

Kahjuks ei ole Hans Fritzsche ainuke. Lääne-Saksamaal avaldas reichsführeri endine ihuarst Feliks Kersten niisama valeliku raamatu pretensioonika pealkirjaga «Heinrich Himmler ohne Uniform»[2]. Selles räägitakse lugejale usaldavalt, et oma olemuselt olnud Raudne Heinrich liberaalne inimene, kes paistnud silma erakordse aususe, tagasihoidlikkuse ja heasüdamlikkuse poolest. Eriti armastanud teda selle eest sõdurid. Ta olevat neid isegi materiaalselt abistanud oma tagasihoidlikust palgast. Kersten kinnitab päris tõemeeli, et kord, kui ta olevat toonud Himmlerile Šveitsist kella, mis maksis 160 marka, polevat Kolmanda riigi võimas minister võimeline olnud kohe arvet õiendama. «Kuna oli kuu lõpp, andis ta mulle ainult 50 marka ja palus, et ma ootaksin ülejäänud summaga palgapäevani.»

Niisugused on Kersteni muinasjutud.

Ja lisaks veel üks fakt.

Kui Himmler oli juba surnud, avastati Berchtesgadeni lähedal talle kuulunud peitvara: 25 935 Inglise naela, 8 miljonit Prantsuse franki, 3 miljonit Maroko franki, 1 miljon Saksa riigimarka, 1 miljon Egiptuse naela, 2 miljonit Argentiina peesot, pool miljonit Jaapani jeeni ja muud valuutat.

Hitleri valitsuse viimne residents

Kohtusaalis paiknes endine Saksa valitsus kahes pingis. Üldiselt olid kohtualused paigutatud vastavalt seisundile, milleni nad natslikul ametiredelil olid jõudnud.

---

[1] «Mõõk vaekausil».
[2] «Heinrich Himmler mundrita».

Esimese rea esimesel kohal istus Hermann Wilhelm Göring. Vaevalt oleks keegi teda erariietes Kohtupalee koridoris kohates ära tundnud. Oleme ju Göringist näinud rohkem karikatuure kui fotosid. Karikatuuridelt vaatab meile vastu tüse, rasvunud näoga jõhkard. Aga kui ma siin kohtusaalis päris süüpingi lähedale astusin, nägin enda ees üsna mõõdukalt tüsedat meest istumas. Ainult selle järgi, kuidas mundrikuub ta seljas lotendas, võis oletada, et ta oli kõvasti kaalus maha võtnud.

Asjata oleks Göringi näost või käitumisest olnud otsida midagi sellist, mida itaalia kriminalist Lombroso nimetab sündinud kurjategija joonteks. Ja et selle juurde enam mitte tagasi tulla, ütlen kohe, et peaaegu mitte ükski Nürnbergi kohtualustest ei jätnud loomastunud ss-lase muljet. Vastupidi, mõnda neist, nagu näiteks Hitlerjugendi juhti Baldur von Schirachi, võinuks pidada üsna lugupeetavaiks džentelmenideks.

Ei paistnud ka Göring mingisuguse loomastunud timukana. Ta oli laiaõlgne, energilise näo, hallide elavate silmade, sirge nina ja ahtate huultega. Üksnes kotid silme all reetsid haiguslikkust. Kolonel Andrews võitles selle vastu, jättes Göringi narkootikumidest ilma. Võib-olla just sellepärast nägigi Göring protsessi algul välja esinduslikum kui varasematel aegadel. Seda, mida ei suutnud teha arvukad arstid, tegi Nürnbergi vangikamber.

Saksamaal teadsid vist küll kõik riigimarssali kirest peaaegu iga päev mundrit vahetada. Ta ise mõtles nende jaoks välja jooniseid ja lõikeid. Kuid kohtuistungeile ilmus Göring kogu aeg säärikuis ja kindralilampassidega kalifeedes. Enne kui ta maha istus, mässis ta enese tingimata sõduritekki, mille ta oli kaasa võtnud. Paistis, et tavalisel puupingil oli tal üsna ebamugav.

Kui teised kohtualused istusid kindlas, neile harjumuseks saanud poosis, siis Göring vahetas väga tihti asendit, pidas end ülal üsna ekspansiivselt, pööras end iga minut naabrite poole, sosistas neile midagi. Kuid seejuures käitusid nii tema kui ka tema süüpinginaabrid kohtuprotsessi esimestel päevadel üpris väärikalt, justkui mõnel parteipäeval. Nende ümber seisvaisse sõjaväepolitseinikesse suhtusid nad kui oma ihukaitsesse.

Hitlerlikus riigis armastas Göring ennast nimetada inimeseks number kaks, loovutades esimese koha Adolf Hitlerile. Siin aga nimetati teda kohtualuseks number üks, ja ta püüdis seda igati õigustada: vestles armulikult Saksa riigivalitsuse liikmetega, keda saatus oli süüpinki toonud, poseeris kogu aeg, tõmmates endale fotokorrespondentide tähelepanu. Väliselt oli Göring rahulik, sest esialgu ei juhtunud protsessil veel midagi niisugust, mis võinuks teda tasakaalust välja viia. Kuid see rahulikkus oli ainult väline. Ta teadis hästi, et tuleb aeg, mil iga tema kõrval istuja peab tunnistusi andma. Ja kes teab, kuidas need inimesed ennast siis ülal peavad, kas nad ei kavatse tema selja taha pugeda, tema nime ja elu hinnaga ennast vabaks osta?

Kohtuprotsessi esimestel päevadel paistsid teda häirivat proku-

röride mitte just meelitavad epiteedid. Göring hüppas sageli püsti ja tõstis käe, nõudes sõna. Alles pärast eesistuja rahulikke, kuid otsustavalt veenvaid selgitusi rahunes ta mõnevõrra. Mõistagi ei võtnud keegi talt võimalust talle esitatud süüdistustele vastu vaielda (hiljem näeme, mitu tundi ja päeva kuulas tribunal ainuüksi Göringit), ent talle suudeti selgeks teha, et siin pole ta riigimarssal, vaid ainult kohtualune, ja tal tuleb ennast ka niimoodi ülal pidada, nagu kohtualused maailma kõigis kohtutes. Polnud raske märgata, kui rängalt riigi teine inimene seda üle elas. Käisid ju Saksa ülemkohtunikud alles hiljuti tema juures kõige kõrgemaid näpunäiteid saamas. Kuid see kõik oli kahjuks minevik.

Millalgi võrreldi Göringi ordeneid täisriputatud rinda ja rasvunud kõhtu juveelikaupluse vitriiniga. Nüüd istus ta paguniteta mundrikuues, ordeniteta ja tulevikuväljavaadeteta. Ometi, niipea kui ta märkas endale suunatud fotoaparaatide või filmikaamerate objektiive, hakkasid ta näolihased liikuma; ta viskas pea selga, püüdes vaadata rahulikult ja kõrgilt, ning tegi valvele teatraalselt käskivaid žeste.

Muidugi ei suutnud kõik see väline ja teeseldu varjata Göringi tõelist karjeristlikku ja arga loomust, mis paljastus teiste kohtualuste tunnistustes ja seletustes. Mõningaid huvitavaid jooni lisasid natsi number kaks portreele eelkõige tema taga istuvad suuradmiralid Dönitz ja Raeder.

Fašistliku režiimi üheks esimeseks ettevõtmiseks oli riigi lennuväeministeeriumi moodustamine. Selle ministeeriumi eesotsas seisis Göring, keda ülendati kaptenist otse kindraliks ja hiljem riigimarssaliks. On arusaadav, et niisugune inimene nagu Raeder, kes ise oli kogu eluaeg mööda sõjaväe ametiredelit aste-astmelt kõrgemale roninud, ei saanud seda ükskõikselt võtta ja pidas Hermann Göringit põhjendatult tõusikuks. Raeder oli veendunud, et oma teadmiste poolest sõjaasjandusest ei ületanud härra riigimarssal armeekapteni taset. Võimuahnus ja väiklane kadedus olid kui Kaini häbimärk kõikidel Göringi tegudel. Tihti, liigagi tihti lahendas ta tähtsaid riiklikke ja sõjalisi küsimusi kui karjerist. Sõja mõnel perioodil nõudis ta merelennuväe äravõtmist merevägede ülemjuhatuse alluvusest ja selle allutamist riigimarssalile endale, ehkki oli silmanähtav, et see oli äärmiselt ebaotstarbekas. Dönitzi tunnistuse järgi oli säärase kahjurliku teguviisi puhul lähtutud põhimõttest: kõik, mis lendab, on minu. Mereväele tõotati, et lennuvägi kindlustab täielikult nende tegevust. Tegelikult aga seda ei tehtud, nii nagu jäid täitmata paljud teisedki suuresõnalised lubadused (andis Göring ju koguni lubaduse kindlustada Stalingradis sissepiiratud Pauluse grupeeringu katkematut varustamist õhu teel). Merelennuvägi läks taas merevägede alluvusse alles siis, kui asjasse sekkus Hitler. Raederi tunnistuse kohaselt reageerinud Hermann Göring sellele haiglase väiklusega:

«Riigimarssal nõudis, et mereväelendurid ei erineks lennuväe ohvitseridest ei auastmete ega vormi poolest . . .»

Ent need olid alles õied. Marjad tulid hiljem.

Kui mereväelendurid 1940. aasta suvel üsna edukalt Briti saari blokeerisid, tundis Hermann Göring, et see riivab tema au. Nagu kinnitas Raeder, keelas riigimarssal seepärast merelennuväel miinide paneku rannavetesse ja vaenlase konvoide torpedeerimise, püüdes ühtlasi halvata uute, täiuslikumate õhutorpeedode valmistamist.

Tõtt öelda, ega Raedergi oma kolleegide suhtes eriti lojaalne olnud. Nürnbergis tuletas ta rõõmuga meelde kõike, mis võimaldas Hermann Göringit poriga pilduda: leevendas see ju teatud määral Raederi enda ebaõnnestumisi merelahinguis. Üldiselt aga ei äratanud hitlerliku suuradmirali tunnistused Göringi kohta kahtlusi — Kolmanda riigi esimese karjeristi portree juurde sobisid need päris loogiliselt.

Toonud kohtule fakte, jõudis Raeder järeldusele, et juba ainuüksi nendest piisaks endise lennuväe ülemjuhataja kohtulikule vastutusele võtmiseks, «kuna ta oma prestiiži nimel kahjustas sõjapidamist merel».

Suuradmiral Dönitz lisas omalt poolt, et temagi oli sageli langenud ohvriks Göringi tavalisele taktikale «kõigepealt kanda Hitleriile ette teiste väeliikide vigadest ja eksimustest, ja näidata seejuures nende juhtkonda halvas valguses». Sellise võttega püüdis nats number kaks füüreri tähelepanu kõrvale juhtida lennuväe arvukailt ebaõnnestumistelt ja vigadelt, mis sõja lõpu poole muutusid üha suuremaiks ja sagedamaiks.

Üht niisugust juhtumit kirjeldas Dönitz eriti värvikalt. Göring oli kord pahandanud merevägede ülemjuhatusega sellepärast, et Saksa torpeedopaadid olid Inglise pommitajate ründelennu tagajärjel kandnud suuri kaotusi. Göringi arvates oli selle põhjuseks halb maskeerimine ja vähene hajutatus. Seda kuuldes sattus Dönitz marru:

«Härra riigimarssal, ma ei soovitaks teil laevastiku tegevust kritiseerida. Tegelge parem oma lennuväega, seal teile tööd jätkub . . .»

Nagu suuradmiral tunnistas, valitsenud füüreri kabinetis tema sõnade järel surmavaikus. Lõpuks katkestanud selle füürer ise ja käskinud järgmisel ohvitseril ette kanda. Ent kui nõupidamine lõppenud oli, palus füürer demonstratiivselt Dönitzil hommikueinele jääda, Göringil aga surus hüvastijätuks kätt.

Göring, kes oli jultunud ainult siis, kui tunnetas oma jõudu, igas teises olukorras aga arg, taipas otsekohe, et vaekauss hakkab Dönitzi poole kalduma. Unustanud suuradmirali poolt osaks saanud solvamised, tegi ta vastavad järeldused, ja nagu Dönitz tunnistas, ei söandanud edaspidi enam sekkuda merevägede ülemjuhatuse tegevusse.

«Kõigest paistis välja, et ta kavatses minuga päriselt ära leppida. Ja tõepoolest saatis ta minu imestuseks mulle mõne päeva

pärast briljantidega tikitud lennuväeembleemi. Mul polnud võimalik vastata talle samasuguse žestiga.»

Selles natsliku kamarilja elust-olust maalitud värvikas pildis oli üks ebameeldiv moment pildi loojale, suuradmiral Dönitzile endale. Tema sõnadest paistis selgesti välja, et sõja lõpupäevil oli tõusnud Hitleri silmis esiplaanile Dönitz, varjutades isegi truu paladiini Göringi. Siin peituvadki juured, miks Hitler oma kurikuulsas testamendis nimetas oma järglaseks Dönitzi, aga mitte Göringi, nagu see varem välja kuulutatud oli. Meenutades oma vaenu ja võitlust Raudse Hermanniga ja sattudes sellest hoogu, ei märganud Dönitz nähtavasti, et ta ise need juured paljastas.

Kriminalistika ajaloos on säärased juhtumid väga sagedased: süüpingis lõkkele lööv vihavaen aitab tihtipeale kohtunikel leida tõetera.

Göringi kõrval istus Rudolf Hess, kelle poole esimene kõige sagedamini ka pöördus. Need vestlused sarnanesid monoloogiga: Göring seletas midagi elavalt žestikuleerides, Hessi ähmane pilk aga rändas mööda saali.

Hessil oli seljas hall ülikond. Tema hõredad mustad juuksed olid üle pea kammitud. Teravad põsesarnad, suured peast eemal seisvad kõrvad. Tihedate mustade kulmude all kaks sügavat auku. Seal pilkusid tuhmilt väikesed ekslevad silmad. Mõnikord tundus, et need küll vaatavad, kuid ei näe midagi. Sellel valitud rassi teooria ägedal propageerijal polnud hoopiski mitte aarialik välimus. Aeg-ajalt kiskus ta end kõverasse nagu suures valus. Levis kuuldus, et tal on maovähk. Ometi kannab Hess veel tänagi Spandau vanglas oma eluaegset karistust.

Natsiriigis oli Rudolf Hess Hitleri asetäitja natsionaalsotsialistlikus parteis. Kuni 1941. aastani oli ta üks võimsamaid ministreid, kes andis tähtsaid direktiive kõigile parteiorganisatsioonidele.

Erandina enamikust kohtualustest ei sündinud Hess mitte Saksamaal, vaid Egiptuses, Aleksandrias. Kuni viieteistkümnenda eluaastani oli tal koduõpetaja. Alles pärast seda saadeti ta Saksamaale haridust saama. Esimene maailmasõda viis Hessi kokku Hitleriga — nad teenisid ühes ja samas rügemendis. Sõja lõpuks oli Hess juba lendur ja paistis koos Göringiga silma rahulike linnade pommitamisega.

Pärast Saksamaa lüüasaamist astus Hess natsionaalsotsialistlikku parteisse ja mängis 1923. a. novembris toimunud putši ajal tähtsat osa: Hitler käskis tal mõned Baieri Vabariigi juhid pantvangi võtta. Kui riigipöördekatse läbi kukkus, põgenes Hess Austriasse, kuid pöördus varsti Saksamaale tagasi ja arreteeriti. Ta pandi Landsbergi kindluse vanglasse, kus istus kinni ka Hitler.

Siin sai Hessist Hitleri sekretär. Hitleri dikteerimise järgi pani

ta kirja suurema osa natsionaalsotsialismi piiblist «Mein Kampf»[1]. Lootes pojast suurkaupmeest teha, oli isa talle kunagi stenograafiat õpetanud. Ärimeest Hessist ei saanud, stenograafia tundmine aga tuli talle kasuks. Muide, Hess ei piirdunud üksnes «Mein Kampfi» stenografeerimisega. Ta tegi rohkemgi, võttis osa selle inimvihkajaliku piibli koostamisest. Hessi paelus agressiivne geopoliitika teooria, mida talle oli sisendanud tema õpetaja Haushofer. Järkjärgult kolis see kõik üle Hitleri raamatusse.

Nürnbergi protsessil huvitas pea kõiki Hessi lend Londonisse vahetult enne Saksamaa kallaletungi Nõukogude Liidule. Teatavasti avaldas Hitleri kantselei juba päev pärast seda, et Hess olevat astunud selle mõttetu sammu meeltesegaduses. Aga kas see tegelikult oli nii?

Protsessi ajal ja tunduvalt hiljemgi levitati kirjanduses, eriti saksa omas, laialdaselt versiooni, nagu oleks Hess pikki aastaid haiglaselt kannatanud selle all, et Hitler oli kuulutanud oma järglaseks mitte tema, vaid Hermann Göringi. Ühtlasi püüdsid Lääne-Euroopa ajaloolased tõestada, et Hessi olevat erutanud Hitleri kavatsus alustada sõda Nõukogude Liidu vastu juba 1941. aastal. Hess arvas, et sellise otsusega astub Hitler üle tema ebajumala Haushoferi põhikäsust: mitte kunagi võidelda kahel rindel korraga. Nüüd oli Hessi arust õige aeg teha midagi niisugust, mis igaveseks paiskaks Göringi tagaplaanile ja tõstaks esile tema, Hessi. Selliseks hiilgavaks, riigile tähtsaks sammuks pidas ta rahu sõlmimist Saksamaa ja Inglismaa vahel. Küll siis Hitler aru saab, kes on väärt tema mantlipärijaks saama. Ja Hess lendaski Londonisse.

Siinkohal pole mõtet üksikasjaliselt kirjeldada Hessi läbirääkimisi Inglismaal (seda ma tegin juba oma raamatus «Münchenist Nürnbergini»). Mainin vaid, et Nürnbergi protsessil avaldatud dokumendid Hessi läbirääkimistest ei jäta kodanlike ajaloojüngrite keerukatest loogilistest kontseptsioonidest kivi kivi peale. On vaieldamatu, et Hessi lend Inglismaale oli täielikus kooskõlas Hitleri valitsuse püüetega enne kallaletungi Nõukogude Liidule tagada Inglismaa erapooletus ja kindlustada sellega oma tagalat Läänes. Nüüd ei viinud Hess Londonisse midagi uut. Tehes Inglismaale alandava ettepaneku tunnistada Saksamaa tulevast ülemvõimu Euroopas ja lubades inglastel valitseda vaid Briti impeeriumi maades, ei võinudki ta midagi saavutada. Aeg ei olnud selleks sobiv, pealegi polnud üleüldse lihtne sundida inglasi Hitleriga liitu astuma.

Kontrollile ei pidanud vastu ka hitlerlaste eneste versioon Hessi meeltesegadusest. Alguses haaras kaitse sellest kramplikult kinni, taotledes kohtupsühhiaatrilist ekspertiisi. Rahvusvaheline Sõjatribunal rahuldas selle palve. Hessi hakkas uurima erikomisjon, kuhu kuulusid maailma silmapaistvamad psühhiaatrid: Pariisi

[1] «Minu võitlus».

Meditsiiniinstituudi psühhiaatriaprofessor doktor Jean Delay, Kolumbia Ülikooli psühhiaatriaprofessor doktor Nolan D. S. Lewis, Mac-Gilles' Ülikooli psühhiaatriaprofessor doktor D. Ewan Cameron, ning Nõukogude Liidu poolt professor J. Krasnuškin, Meditsiiniteaduste Akadeemia tegevliige J. Sepp ja Tervishoiuministeeriumi peaterapeut doktor A. Kuršakov.

Läbivaatuse ja hoolika uurimise tulemusena tuli komisjon otsusele, et «käesoleval hetkel ei ole Hess vaimuhaige selle sõna otseses mõttes. Mälukaotus ei sega teda mõistmast kõike toimuvat, kuid valmistab talle mõningaid raskusi oma kaitse juhendamisel ega lase tal meenutada minevikust mõningaid detaile, millel fakti tähendus võiks olla.» Et asi oleks täiesti selge, soovitasid eksperdid läbi viia narkoanalüüsi, kuid Hess, nagu komisjoni otsuses märgitakse, keeldus niisugusest analüüsist kategooriliselt ega soovinud läbi teha mingit ravikuuri mälu taastamiseks.

Inglise psühhiaater doktor Rees, kes oli jälginud Hessi tema esimesest Inglismaale saabumise päevast alates, märkis oma aruandes, et Hessil polnud pärast lennuavariid mitte mingisuguseid peaaju vigastusi. Ent vanglas avaldus tal jälitamismaania: ta kartis, et teda mürgitatakse või tapetakse, hiljem teatatakse aga enesetapmisest. Kõike seda tegevat inglased juutide mõjutusel. Samal ajal püüdis Hess kahel korral end ise tappa, kuid need katsed, nagu eriarstid kinnitasid, olid hüsteerilist ja demonstratiivset laadi.

Ühes psühhiaatrite aruandes on järgmised read:

«Psüühiliselt on Hess kindlasti mõistuse juures. Ta teab, et viibib Nürnbergi vanglas ja et teda süüdistatakse kui sõjaroimarit. Tema oma sõnade järgi on ta teadlik temale esitatud süüdistusest, mida ta lugenud on. Küsimustele vastab ta kiiresti ja õigesti. Tema kõne on seotud, mõtted täpsed ja õiged, nendega kaasnevad piisavalt emotsionaalsed liigutused . . . Hess evib normaalseid vaimseid võimeid, mõnes osas koguni üle keskmise. Hessi mälukaotus ei ole peaaju vigastuse tagajärg, vaid kujutab endast hüsteerilist amneesiat, mille aluseks on alateadlik enesekaitsepüüe. Selline käitumine lakkab sageli iseenesest, kui hüsteeriline isik kohtab hädavajalikkust käituda õigesti. Sellepärast võib Hessi amneesia kohtu ette astudes mööduda.»

Eksperdid olid ühel meelel, et Hessi hüsteerilisel käitumisel olid teadliku ja ettekavatsetud simuleerimise tunnused. Kuid täieliku selguse kohtualuse psüühilises täisväärtuslikkuses tõi ootamatult . . . Hess ise.

Kui kohtupsühhiaatriline otsus ette loetud oli, tõusis Hess aeglaselt oma kohalt, lõi silmad lakke, niisutas keelega huuli, ootas, kuni ameerika sõdurid tõstavad tema ette mikrofoni, ja teatas äkki:

«Sellest momendist peale on mu mälu täielikult kohtu käsutuses. Minu mälukaotuse simuleerimise põhjused olid puht taktikalist laadi. Tegelikult oli mu keskendumisvõime küll teatud määral häiritud, kuid ometi ei ole kadunud mu võime jälgida asja arutamist,

kaitsta ennast, esitada tunnistajatele küsimusi ja vastata mulle esitatud küsimustele. Kõike seda ei või mõjustada ka minu seisukord . . .»

Hetke valitses saalis täielik vaikus. Ent vaevalt oli Hess oma kohale jõudnud istuda, kui uksed valla paiskusid ja mitu agarat ajalehemeest ülepeakaela telefoni juurde tormasid. Lord Lawrence katkestas istungi.

Järgmisel päeval teatas kohtu eesistuja kohe istungi algul:

«Kohus vaatas hoolikalt läbi kohtualuse Hessi ja tema kaitsja avalduse, samuti oli kohtul võimalus ära kuulata nii kaitsjat kui ka kohtualust. Kohus võttis arvesse ka üksikasjalised meditsiinilised aruanded ja jõudis otsusele, et süüdistatava uurimise jätkamiseks puudub igasugune alus. Pärast seda kui kohtualune Hess ise kohtule seletuse andis, aga samuti arvestades kohtu poolt kogutud tunnistusi on kohus otsusele jõudnud, et süüdistatav on käesoleval ajal vastutusvõimeline. Seepärast lükatakse kaitsja taotlus tagasi ja protsess jätkub.»

Nii lõppes katse vabastada kohtu alt üht Hitleri lähimat käsilast.

Saatus oli Hessile armuline: neli aastat Inglismaal viibimist päästis ta elu. Ilmselt võttis kohus arvesse, et olles väljaspool Saksamaad, ei saanud Hess otseselt osa võtta rängimatest kuritegudest, mis noil aastail toime pandi. Ent kahtlemata oli õigus Nõukogude kohtunikul, kes väitis, et kõige selle eest, mis Rudolf Hess tegi enne Inglismaale lendamist, väärib ta kolmekordset surmanuhtlust . . .

Hessist vasakul istus Joachim von Ribbentrop. Augustis 1939 oli ta käinud Moskvas sõlmimas mittekallaletungilepingut, mida aasta ja kümne kuu pärast nii reeturlikult murti. Mul oli meeles selle inimese foto — tookord näis ta imposantne. Ja nüüd? Tema välimus oli üsna tunduvalt muutunud. Ta ei olnud kõhnemaks jäänud, vaid pigem alla käinud, kuidagi vedelaks jäänud. Kui Keitelil oli alati seljas hoolikalt pressitud mundrikuub ja jalas läikima löödud saapad, siis Ribbentrop ilmus protsessile sageli õige lohaka välimusega.

Üks nõukogude ajakirjanikke juhtis kord tähelepanu Ribbentropi kortsunud ülikonnale. Heitnud endisele välisministrile põgusa pilgu, lausus selle peale kuulus nõukogude karikaturist Boriss Jefimov:

«Pole viga, küll ripub sirgeks.»

Ribbentrop istus mingis arusaamatus kannatajapoosis. Tegelikult oli kõigile selge, et see heitlev, surmani heidutatud inimene on oma elu päästmiseks valmis kõigeks, igasugusteks alandusteks.

Ribbentropiga võrreldes paistis tema kõrval istuv Wilhelm Keitel lausa uljana, ehkki tolle nägu ei väljendanud just optimismi. Keitel oli täielikult säilitanud preisi militarismi esindajale tüüpilise välimuse ja käitumismaneeri. Sirge nina, terav lõug, sinised

silmad, pügatud vurrukesed, pingul näolihased. Ta meenutas millegagi Hitleri vapikotkast. Seljas oli tal tavaline sametkraega mundér, kuigi paguniteta. Süüpinki ilmus Keitel, käes pappkaaned, täis igasuguseid pabereid, mida ta istungite ajal uuris. Aeg-ajalt kutsus ta enda juurde oma advokaadi doktor Nelte, nähtavasti selleks, et temaga nõu pidada.

Viimast korda oli Keitel olnud täies paraadvormis, käes marssalikepp ja paremas silmas monokkel, 8. mail 1945. aastal. Siis kirjutas ta alla Saksamaa kapitulatsiooniaktile. Niipea kui paberile oli ilmunud tema allkiri, kostis energiline ja käskiv hääl:

«Saksa delegatsioon võib ära minna.»

Ja ta läkski . . . Nürnbergi.

Järgmine oli kaebealustepingis Ernst Kaltenbrunner, Himmleri asetäitja. Tema kabinetist olid tulnud direktiivid miljonite inimeste hävitamiseks talle alluvates surmalaagrites.

Uljastel buršiduellidel saadud armidest kirju hobusenägu, külmad mustad silmad, pikk kongus nina, suu alati poolavatud. Kaltenbrunner vaatas kohtusaali kuriteopaigas asitõenditega tabatud mõrvari mittemidaginägeva pilguga.

Ja kunagi oli see inimene olnud jurist, Viini advokaat, seaduse austamist ja kõrvalekaldumatut täitmist nõudva korporatsiooni liige.

Kohtuprotsessi esimestel päevadel Kaltenbrunner puudus. Ta oli haige, ja tema ümber askeldasid hoolikalt arstid. Kaltenbrunner oli vist kõige raskem kohtualune. Ehkki teda paljastasid sajad tema enda allkirja kandvad dokumendid, rääkimata tunnistajatest, tegi Kaltenbrunner oma kunagisi advokaadikogemusi ära kasutades kõik, et selgeid küsimusi ära vassida, tegi haake nagu loom metsas . . .

Kaltenbrunneri naaber oli Alfred Rosenberg. Tal oli täiesti tavaline välimus. Temas polnud midagi põhjamaist, mitte midagi niisugust, mis meenutaks tema filosoofilistest traktaatidest pärit üliinimest. Sündinud oli Rosenberg Tallinnas, oma nooruse veetnud Venemaal, kus õppis esmalt Peterburi, hiljem Moskva instituudis. Ta oskas hästi vene keelt ja kasutas seda sageli mitmesugusteks provokatsioonideks. Sõja lõpp tabas teda Flensburgis, kus Kolmanda riigi viimane valitsus oli end ankrusse heitnud. Joonud end suurest murest purju, oli Rosenberg jala välja väänanud ja haiglasse sattunud. Sealt toodi ta otse Nürnbergi, kus sel natside partei peafilosoofil ja okupeeritud Ida-alade riigiministril tuli kohtu ette astuda.

Edasi istus Hans Frank, natsionaalsotsialistliku partei superjurist. Pärast 1923. aasta riigipöördekatse läbikukkumist oli ta Müncheni kohtuprotsessil olnud Adolf Hitleri advokaat. Sellest peale oli ta järgnenud füürerile nii siis, kui too alles võitles võimu pärast, kui ka pärast võimuhaaramist. Sõja ajal oli Frank okupeeritud

Poola kindralkuberner. Sattunud süüpinki, oli ta vahest esimene, kes Hitlerit, natsismi ja oma kolleege paljastama hakkas. Frank lausa ulus, kuulates tunnistajate seletusi ja vaadates süüdistuse nõudmisel demonstreeritavaid dokumentaalfilme fašistide metsikustest. Oli see silmakirjalikkus, meeleheitlik katse päästa oma viletsat elu, teeseldud kahetsus, või oli toimunud Franki psüühikas tõepoolest mingi murrang? Ärgem rutakem ette; selle küsimuse juurde tuleme veel tagasi.

Külg külje kõrval Frankiga istus Wilhelm Frick, üks natsipartei vanimaid tegelasi, selle fraktsiooni juht Riigipäeval juba enne võimuhaaramist, pärastine siseminister, siis Tšehhia ja Moraavia protektor. Ta polnud enam noor — aastaid oli tal juba üle kuuekümne. Tema juhendamisel töötati välja barbaarsed rassiseadused, mis said tervete rahvaste tagakiusamise ja hävitamise «juriidiliseks» aluseks. Fricki esimene abiline selles töös oli Globke, kelle võimeid Frick mitmelgi korral kiitnud oli. Paistab, et just need hinnangud aitasid Globkel pärast sõda Adenaueri valitsuses sekretäri kohta saada.

Frickist järgmisena istus antisemitismi peateoreetik Julius Streicher, küllap vist kõige vastikum kuju kohtualuste seas. Tal oli suuri teeneid saksa rahva teadvuse mürgitamisel. Streicheri mürk osutus niivõrd tugevatoimeliseks ja püsivaks, et annab ennast Lääne-Saksamaal veel nüüdki aeg-ajalt tunda uute rassivastaste intsidentidena.

Streicheri kõrvale sattunud Walter Funk oli kangesti vihane, et oli endale naabriks saanud selle «värdja» ja «tigeda juudiõgija». Suure palja pea ja alati uniste boasilmadega väike paksuke Funk, endine majandusminister ja Riigipanga president, ei tahtnud, et tal oleks midagi ühist «kuritegeliku fanaatiku» Streicheriga. Julius Streicher aga muigas salakavalalt, kui süüdistajad hakkasid rappima «puritaanlast» Funki, eriti kui nad talle meenutasid, et Riigipanga seifides hoiti Oświęcimi ja Majdaneki ohvritelt äravõetud kuldsõrmuseid ning hambakroone.

Järgmine oli Hjalmar Schacht, inimene, kelleta poleks olnud ei Hitlerit ega Göringit, Hessi ega Rosenbergi, Funki ega Streicherit. See oli tema, Saksa monopolistliku kapitali täievoliline esindaja, kes heldekäeliselt finantseeris Hitleri parteid ja Saksamaa relvastamist, aitas Hitleril saada riigikantsleriks ja valla päästa Teise maailmasõja.

Põrmugi kehvem polnud ka süüpingi teine rida. Siin istusid piraadid, kes olid hüljanud kõik mereseadused ja -tavad — suuradmiralid Dönitz ja Raeder. Nad olid pannud Saksamaa sõjalaevastiku Hitleri jalge ette, hiljem aga püüdnud päästa uppuvat natsilaeva. Ent laev läks põhja, Dönitz ja Raeder aga süüpinki.

Huvitav on, et kuni kapitulatsioonini ei lahkunud Dönitz talle

kingitud füüreri rinnakujust. Ta koristas selle alles siis, kui liitlased olid Flensburgi okupeerinud.

Kakskümmend päeva oli Dönitz Saksa riigipea. Lahendus jõudis kätte 22. mail 1945. aastal. Suuradmiralile helistati Liitlasriikide Koostöökomisjonist ning kästi tal koos Jodli ja Friedeburgiga sinna ilmuda. Kui adjutant uuele füürerile sellest ette kandis, tõusis too püsti, kõndis veidi aega mööda kabinetti, vaikis mõne hetke ja andis korralduse:

«Pange vajalikud asjad valmis, meie arreteerimise päev on kätte jõudnud.»

Kuni selle päevani oli Dönitzit kõigil liitlaste laevadel ja liitlaste staapides vastu võetud sõjaväeliste auavaldustega. Sel korral aga võtsid teda vastu vaid Inglise allohvitser ja suur hulk fotoreportereid.

Pärast tüütut viiepäevast ootamist saabusid lõpuks kohale Suurbritannia kindral Fuchs, Ühendriikide kindral Ford ja Nõukogude esindaja Truskov. Nad teatasidki Dönitzile, et oli tulnud korraldus tema ja kogu tema valitsuse arreteerimiseks.

Suuradmiralide kõrval oli süüpingis Hitlerjugendi juhi Baldur von Schirachi koht. Palju aastaid oli see inimene hoolt kandnud selle eest, kuidas saksa noorte teadvust kõige paremini mürgitada, teha noortest natsirežiimile kuulekat tööriista.

Aga kes on see suure palja pealae ja Hitleri vuntsikestega mees, kes kohtule nii sageli meelde tuletab, et ta pärineb töölisklassist? See on Fritz Sauckel. Isegi oma viimases sõnas ei saanud ta mainimata jätta:

«Mina pärinen hoopis teistsugusest keskkonnast kui need inimesed, kes koos minuga süüpingis istuvad. Oma südames ja oma tõekspidamistes olen jäänud meremeheks ning tööliseks. Ma olin ja olen praegugi uhke selle üle, et mu naine põlvneb töölisperekonnast, et tema isa oli sotsiaaldemokraat ja jäi selleks.»

Ent kogu maailm teadis ka seda, mida Sauckel unustas öelda: tegelikult oli see «meremees ning tööline oma südames ja oma tõekspidamistes» kõige julmem orjakaupmees. Ta oli tööjõu värbamise peavolinik, kes ajas miljoneid inimesi Saksamaale sunnitööle ning tegi kõik selleks, et need inimesed töötaksid seal kokkuvarisemiseni.

Sauckelist järgmine oli Jodl, OKW[1] operatiivosakonna ülem. Edasi tuli Franz von Papen, paadunud spioon ja diversant, hiljem riigikantsler, kaval rebane, kes manas ette vaga katoliiklase näo. See oli tema, kes 1932. aastal tasandas Hitlerile teed võimu juurde.

Papeni kõrval istus Artur Seyss-Inquart, üks nendest, kes 1938. aastal aitas Hitleril läbi viia Austria anšlussi. Hiljem, sõja ajal, uputas ta gauleiterina verre Poola ja Hollandi. 3. mail 1945. aastal, kui uus füürer Dönitz kutsus enda juurde kõik Saksa sõjaväe poolt okupeeritud Tšehhia, Belgia, Hollandi, Taani ja Norra

[1] Oberkommando der Wehrmacht, Wehrmachti ülemjuhatus. *Tõlkija.*

tsiviil- ja sõjaväejuhid, saabus Flensburgi ka Seyss-Inquart. Tormine ilm pidas teda seal kinni. Alles 7. mail alustas ta tagasisõitu Hollandisse, kuid teel võtsid kanadalased ta kinni ja Hollandisse jõudis Seyss-Inquart juba arreteerituna. Talle meenutati kõike, muu hulgas ka tema viienda kolonni organiseerimist Austrias.

Järgmine oli Albert Speer. Enne sõda ja isegi sõja ajal räägiti temast väga vähe, kuid 1944. aastaks oli tema poliitiline kaal isegi suurem kui Göringil, Goebbelsil ja Ribbentropil, rääkimata teistest, vähemtähtsatest natsidest.

Pole sugugi juhus, et hitlerliku Saksamaa krahhi eelõhtul sai liitlaste luure käsu Albert Speeril silma peal hoida. Ja 1945. aasta mais, kui Flensburgi saabus Ameerika delegatsioon, hoolitses too kõigepealt kokkusaamise eest endise hitlerliku relvastusministriga.

Speer teatas kohe ameeriklastele:

«Ma olen õnnelik, kui saan liitlasriike varustada kogu vajaliku informatsiooniga, mis on minu käsutuses.»

Speerile ilmselt meeldis, et kogu Dönitzi uuest valitsusest oli tema esimene, kelle poole USA esindajad pöördusid.

Ameeriklaste kohalesaabumise päeval kandis minister veel pruuni mundrit, kuid järgmisel hommikul oli Speer juba erariided selga pannud ning meenutas oma heasüdamliku naeratusega pigem noort professorit kui paadunud natsi. Ta tõttas uutele käskijatele oma poolehoidu ja lojaalsust kinnitama. Ja mõistagi püüdis ta ennast näidata vaid hiilgava organisaatori ning tehnikuna, hoopiski mitte poliitikuna. See, et ta natsivalitsuse koosseisu sattus, olevat olnud üksnes kurb juhus. Ta on insener, spetsialist, ja tema talenti saaks edukalt kasutada igas teiseski valitsuses.

Speer püüdis ameeriklasi veenda, et ta oli koguni võidelnud Hitleri poliitika vastu ning alustanud seda võitlust otsekohe, kui nägi, mida fašism endast tegelikult kujutab. Ta laimas kõiki, kellega alles hiljuti koos töötas. Kes on Göring? «Röövel, autu inimene, kurjategija.» Ja Goebbels? «Kergemeelne tolvan.» «Ribbentrop on kloun.» «Himmler on koletis.» «Sauckel on elajas.» Ja kõik nad kokku on «inimesed ilma au ja südametunnistuseta». Võimule pääsesid nad «võrdlemisi vaestena, aga jõudnud kõrgetele ametikohtadele, hakkasid nad varandust kokku kraapima ja koguma, kust aga said».

Speer rääkis nii, nagu oleks ta olnud Hitleri valitsuses ameeriklaste salaagent, kes alles nüüd sai maski kõrvale heita ja vahetab praegu oma sõpradega mõtteid ning avaldab oma muljeid. Kui ta jutustas, kuidas kriisi süvenedes paljud Hitleri ministrid viimastel sõjakuudel jooma hakkasid, väljendas ta nägu põlgust. Speer koguni ohkas, meenutades, kui raske tal oli olnud nende joomaritega asju ajada.

Ent möödus mõni kuu, ja jällegi viis saatus teda kokku endiste kolleegidega. Ühisesse süüpinki «röövel Göringi», «kloun Ribbentropi» ja «elajas Sauckeliga» istus ka Albert Speer.

Juba ta andiski kohtus tunnistusi. Sündinud 1905. aastal. Põhi-

line elukutse — arhitekt. Ka vanaisa ja isa olid arhitektid. Hitleriga oli ta tutvunud 1934. aastal. Hitler olevat ennast pidanud kunstnikuks, kunsti metseeniks, ja algul köitnud ta noort Speeri just sellega, et andnud talle ühe erialase ülesande teise järel. Speer töötas välja uue Riigikantselei ja mõnede teiste hoonete projektid ning võttis siis käsile Berliini ja Nürnbergi rekonstrueerimise. Pikkamööda tekkis tema ja Hitleri vahel sõprus.

«Kui Hitleril üldse oli sõpru,» teatas Speer protsessil, «siis üks nendest olin kahtlemata mina, ja liiati üks lähemaid.»

1938. aastal sai Speer füürerilt kuldse parteimärgi. 1941. aastal nimetas Hitler ta Riigipäeva liikmeks, 8. veebruaril 1942. aastal aga, kui doktor Todt lennuõnnetusel hukkus, istus kolmekümne kuue aastane Speer relvastusministri toolile.

Just nüüd hakkas Speer näitama, mida ta suudab. Ta ehitas maa-aluseid sõjatehaseid ja võimsaid laboratooriume, kiirustas kontserni «IG-Farbenindustrie» juhte tootma mürkaineid, valmistas täiesti uut tüüpi salarelva.

1942. aastal toimusid Saksa rakettide esimesed katsetused. Juba viirastusid Speerile varemeiks muudetud linnad. Ja tõepoolest, üsna varsti hakkasidki raketid V-1 ja V-2 Londonile langema. Nende purustusjõud oli suur, kuid relvastusministrit see ei rahuldanud. Ta õhutas tuumateadlasi takka, külastas üha sagedamini nende laboratooriume ja püüdis teha kõik, et kiirendada aatomisõja puhkemist. Õnneks oli see keerulisem kui ta oletas.

Kõhtuprotsessil küsiti Speerilt:

«Kui kaugele Saksamaa jõudis aatomirelva valmistamisel?»

Ja ta vastas:

«Kahjuks olid kõik paremad jõud, kes tegelesid aatomienergia uurimisega, Ameerikas. Me jäime selles kõvasti maha. Meil oleks tarvis läinud veel aasta või kaks, et lõhestada aatomit.»

Nende sõnade juures käis läbi kohtusaali summutatud oie; inimesed hakkasid oma kohtadel nihelema. Ja kas saigi keegi selles kahelda, et kui Hitler oleks saanud Speerilt aatomipomme, oleksid need otsekohe langenud kümnetele linnadele, kogu Euroopale. Pikemalt mõtlemata oleksid natsid terve maailma kõrbeks muutnud.

Nürnbergi protsessil tuli Speeril võidelda kogenud süüdistajatega. Peamiselt kuulas teda üle Mark Raginski.

Raginskiga sain ma tuttavaks alles Nürnbergis. See oli suure organiseerimisvõime kehastus, masin-inimene, kes võis töötada kakskümmend tundi ööpäevas.

Vastased asusid oma kohtadele. Kaks meest, mõlemad umbes neljakümneaastased, istusid teineteise vastas. Speer lootis oma südames, et vaevalt suudab süüdistaja täielikult orienteeruda selles keerulises valdkonnas, kus tema oli tegutsenud. Üks asi on poliitika, hoopis teine majandus, eriti veel relvatööstus. Selle labürintides võivad juristid kergesti ära eksida.

Kuid hitlerliku relvaministri lootused varisesid kokku juba üle-

kuulamise esimestel minutitel. Süüdistaja erialased teadmised lausa üllatasid teda. Mark Raginski rapsis Speeri, nagu oleks ta ise sõjaväeinsener. Juristi säärasel asjatundlikkusel puht tehnilistes ja majanduslikes küsimustes oli aga väga lihtne seletus: sõja-aastail, just tol ajal, mil tulevane kohtualune Albert Speer vahetas arhitektikutse relvastusministri ameti vastu, sai tema tulevasest süüdistajast Mark Raginskist Riikliku Kaitsekomitee volinik NSV Liidu sõjatööstuse ühes tähtsamas harus . . .

Sedamööda, kuidas Speeri tõeline pale paljastus, kaotas meeleikka rohkem ja rohkem enesevalitsemist. Ta hakkas vaevukuuldavalt pomisema midagi selletaolist, et parem oleks olnud jääda arhitektiks kui hakata relvastusministriks. Nõukogude süüdistajat aga ei huvitanud tema karjäär arhitektina. Ta esitas ühe ümberlükkamatu tõendi teise järel Speeri kuritahtlikust tegevusest relvastusministeeriumi šefina. Kohtualuse katsed näidata end kohtus parteitu spetsialistina, koguni humaanse inimesena ei õnnestunud. Süüdistaja luges ette käskkirja, millele Speer oli alla kirjutanud ja millega tehti SS-ile ja politseile korraldus «võtta rahumeeli tarvitusele karmid abinõud ja suunata loodrid koonduslaagritesse». Speer teadis, et «loodrid» olid välismaised töölised, koonduslaagrid aga kindel surm.

Seejärel esitati uus dokument — tankitehaste tööliste seletused teraskastide kohta. Kohtualune ruttas selgitama, et need olevat olnud harilikud kapid esemete paigutamiseks, eririietuse hoidmiseks. Kuid süüdistaja luges ette tunnistajate seletused:

«Mina, sellele alla kirjutanud Damm, nägin isiklikult, kuidas kasti suleti kolm vene töölist, neist kaks ühte lahtrisse . . . Kaks venelast kallati üle jääkülma veega ja nad pidid veetma selles kastis kogu uusaastaöö.»

Speer ei saanud enam eitada, et need kapid olid olnud piinakambrid. Ta palus siiski uskuda, et ta olevat alati nõudnud välismaiste tööliste head kohtlemist, sest ta olevat aru saanud, et nende elamistingimustest olenevad nende töötulemused. Ent ka seekord paljastas süüdistaja Speeri valelikkuses, tsiteerides tema artiklit, mis oli ilmunud ajalehes «Das Reich» 19. aprillil 1942. aastal:

«Eksimuste eest rakendada energilisemalt kõige karmimaid karistusi, karistada sunnitöö või surmanuhtlusega. Sõda tuleb võita.»

«Kas te kirjutasite niimoodi?» küsis Raginski.

Ja Speer, kellel polnud enam mingit pääseteed, tunnistas:

«Jah, kirjutasin.»

Pikapeale hakkasid selguma ka relvastusministri sidemed Himmleriga. Asjata püüdis kohtualune välja väänelda: jumal hoidku, kuidas võib üldse arvata, et ta ei teadnud, mis asi on Gestapo! Teadis, muidugi teadis, ja sellepärast ta ei tahtnudki selle räpase asutusega tegemist teha. Ent Nõukogude süüdistaja näitas taas, kui lugupidamatult Speer uurija töösse suhtub. Raginski tuletas Speerile meelde, et 4. jaanuaril 1944. aastal oli toimunud Hitleri juures

nõupidamine, kus relvastusminister oli nõudnud, et Sauckel annaks 1944. aastal tema käsutusse «vähemalt neli miljonit töölist okupeeritud aladelt». Kuid see polnud veel kõige hullem. Süüdistaja juhtis Speeri tähelepanu sellele, et nõupidamise protokollis oli ka märgitud, et mainitud plaani elluviimisest «hakkab osa võtma Himmler». Ent seegi polnud veel kõik. Süüdistaja esitas uue dokumendi, mis tunnistas, et Speer oli Himmleriga kokku leppinud, mitu protsenti orjastatud välismaiste tööliste kätega valmistatud toodangust läheb ss-lastele.

Nii avanes järk-järgult Speeri tõeline pale. Sai täiesti ilmselgeks, et väliselt lugupidamist äratava tehnikaspetsialisti maski all peitus jultunud nats, ohtlik sõjaroimar, julm orjakaupleja, inimene, kes oli valmis igasugusteks kuritegudeks. Rudenkol oli õigus, kui ta oma lõppkõnes lausus:

«Kui fašistlikud lendurid pommitasid rahulikke linnu ja asulaid, tappes naisi, rauku ja lapsi, kui saksa kahurväelased tulistasid suurekaliibrilistest kahuritest Leningradi, kui hitlerlikud piraadid uputasid laatsaretlaevu, kui V-d purustasid Inglismaa linnu, siis oli see kõik Speeri töö tulemus . . .»

Ning kaks viimast: Constantin von Neurath ja Hans Fritzsche.

Esimene neist, preisi advokaat ja vana kooli diplomaat, oli Ribbentropi eelkäija ja aitas Hitleril astuda esimesi samme agressiivses välispoliitikas. Võtnud omaks natside ideoloogia, sai temast hiljem Tšehhia ja Moraavia protektor.

Teine oli Goebbelsi asetäitja, hitlerliku Saksamaa raadiopropaganda juht, kes saksa rahvas teiste rahvaste vastu vaenu õhutada püüdis.

Nürnbergis kirjeldas Hans Fritzsche üsna värvikalt viimast kohtumist oma šefiga. Õhtul enne enesetappu kutsus Goebbels oma kõige lähemad käsilased salongi filme vaatama. Muidugi oli nende hulgas ka Fritzsche. Põlesid küünlad. Goebbels oli äärmiselt korralikult riides. Lõpuks pidas Goebbels kõne, milles ta enneolematu küünilisusega arvustas saksa rahvast, püüdes sellele veeretada kõik natsirežiimi ebaõnnestumised.

«Saksa rahvas,» oli sisistanud Goebbels, «ei täitnud oma lubadusi. Idas ta põgeneb, läänes tervitab vaenlast valgete lippudega. Mida ma sain korda saata rahvaga, kelle mehed ei võitle! Saksa rahvas ise valis endale säärase saatuse. Meenutage, härrased, 1933. aasta novembris toimunud hääletamist, mis otsustas Saksamaa väljaastumise Rahvasteliidust. Siis valis saksa rahvas endale tee ja otsustas riskida. See lõppes ebaeduga.»

Fritzsche seletust mööda oli Goebbels paistnud salongis vilkuvate küünlatulede tuhmis valguses viirastusena. Goebbels mõistis väga hästi, mis ootab teda ja kõiki neid, kellele ta toetunud oli. Ta käsilased pälvinuks truu teenistuse eest kui mitte just tänu, siis vähemalt kaastunnet, nende šeff aga ütles neile kahjurõõmsalt otse näkku:

«Te töötasite koos minuga, nüüd lõigatakse teil kõigil kõrid läbi.»

Goebbels jälgis rahuldustundega, kuidas kohalviibijad tema sõnade peale näost kaameks läksid. Siis astus ta vaikides ukse poole. Lävel vaatas ta tagasi ja hüüdis pateetiliselt:

«Kui me taganeme, väriseb maa! . . .»

See oli viimne hingekarje, mis tuli suurima kurjategija suust, kes koos Hitleriga oli tõuganud saksa rahva, kogu Euroopa rahvad uskumatute kannatuste kuristikku.

Fritzsche meenutas, kuidas ta pärast seda nõupidamist oli püüdnud Martin Bormannile asjatult selgeks teha, et Berliin peaks kapituleeruma. Lõpuks otsustas ta ise pöörduda kirjaga Berliini all seisvate Nõukogude vägede juhtijate poole. Kui kiri valmis sai, saatis ta selle läbi rindejoone sihtkohta. Fritzsche kutsuti marssal Žukovi staapi. Ta oletas, et Nõukogude marssal kavatseb temaga isiklikult vestelda, kuid seda ei juhtunud. 4. mail viidi Hans Fritzsche Riigikantselei keldrisse ja näidati talle identifitseerimiseks Goebbelsi laipa. See oli kõik . . .

Niisiis istus Nürnbergi süüpingis terve valitsus. See kohtuprotsess oli suurim kogu inimkonna ajaloos, hõlmates tervete aastakümnete sündmusi ja kogu kontinendi elu. Esmakordselt tabas seaduse käsi inimesi, kes olid saavutanud suure võimu ja kasutanud seda kuritegelikemal viisil inimkonna vastu.

Üksnes kahe viimase sajandi jooksul on inimkond üle elanud sadu vallutussõdu. Iga uue sõjaga muutusid rängemaks sellega kaasnevad kuriteod. Ent ometi polnud mitte kunagi agressiooni süüdlasi vastutusele võetud.

Kui palju vallutussõdu Napoleon Euroopas pidas, kui palju linnu ja külasid ta varemeiks muutis! 1815. aastal püüdis küll Viini kongress agressorit karistada, kuid piirdus vaid talle Elba saare kinkimisega.

Pole tundmatu ka komöödia, mille 1918. aastal lavastas Antant, kes suuresõnaliselt lubas Wilhelm II karistada, tegelikult aga andis talle võimaluse pageda Hollandisse ja elada seal kakskümmend aastat luksuslikku elu. Just selle ajani, mil Hitler purustas Prantusmaa. Imperialismi ideoloogid ja poliitikud mõistsid, mida agressiooni eest kriminaalvastutusele võtmise pretsedent tähendab. Poliitik peab vaatama ette, aga mitte taha. Eile nõudsid rahvad kohtupidamist Wilhelm II üle, homme aga nõuavad nad uut kohut. Kelle üle? Seda ei tea mitte keegi ütelda: on ju sõda imperialistliku poliitika alaline kaaslane.

Kahtlemata ergutas natsegi uutele agressioonidele tõik, et agressorid varasematel aegadel karistamata olid jäänud. Hitlerivastase koalitsiooni maade kättemaksuhoiatused naerdi välja. Hitler oli veendunud, et rahvusvahelistes suhetes jääb igavesti kehtima Pascali pessimistlik arutlus inimõiglusest:

«Õiglus on vaieldav mõiste. Jõudu on kerge ära tunda — see on

vaieldamatu. Ja seepärast ei saadudki teha nii, et õigluses peituks jõud, vaid tehti nii, et kellel jõud, sel õigus.»

Kuid Hitler eksis oma arvestustes. XX sajandi keskel tuli lõpp agressorite karistamatusele. Nürnbergist sai sümbol. Rahvad otsustasid õigluse jõuks teha. Kõigepealt muudeti Saksa valitsuse residentsi: Hitleri ministrid kolisid toredatest paleedest kõvale süüpingile. Siin aga oli asi juba naljast kaugel. Juba kohtuprotsessi esimesel päeval tehti neile selgeks, et agressioon on tunnistatud raskeimaks rahvusvaheliseks roimaks; protsessi viimasel päeval tõdes aga kogu inimkond, et Rahvusvaheline Sõjatribunal mõistis Hitleri käsilased poomissurma lugupidamisest seaduse ja paljukannatanud rahvaste vastu.

See oli selge hoiatus: igaüks, kes püüab põimida vandenõu rahu vastu, põimib silmust omaenda kaela.

Oleks ekslik arvata, et kokkuleppe saavutamine liitlaste vahel kohtupidamiseks tähtsamate natsidest sõjaroimarite üle ja nende karistamiseks läks libedasti ning takistusteta. Sellel teel leidus rohkesti karisid. Kasutades küll ühtesid, küll teisi ettekäändeid püüdsid lääne reaktsionäärid kohtuprotsessi nurja ajada. Parandamatud vagatsejad kutsusid üles kristlikule andeksandmisele täpselt samuti, nagu seda omal ajal olid teinud prantsuse legitimistid, taotledes Louis XVI ellujätmist. «Talle on küllaldaseks karistuseks,» kinnitasid need variserid, «kui ta jäetakse elama vaba rahva hulka, kelle juhiks ta oli ja kelle häbiks ta sai. Las ta elab, kandes igavesti häbi ja kahetsuse koormat.»

Kuningast kurjategija kaitsjad kisendasid silmakirjalikult:

«Tehkem ta elu pikaldaseks piinaks!»

Sellest hüüdest haarasid kinni ka mõned Göringi ja Ribbentropi kaitsjad. Kuid nendetaolised olid siiski vähemuses. Hoopis sagedamini kostis teistsuguseid hääli:

«Need lurjused tuleb juurdluse ja kohtuta maha lasta!»

Nii mõnigi kord olid need üliradikaalsed nõudmised rüütatud üsna veenvasse vormi. Nii näiteks kirjutas Kanada ajaleht «Ottawa Morning Journal», et kohus ilmselgete sõjaroimarite üle olla ainult silmakirjatsemine. Nende süü olevat vaieldamatu, ning isegi kõige osavam ja kõige energilisem advokaat ei suutvat leida argumente, mis verdikti või karistusmäära mõjustada võiksid. «Kui me tahame, et meile silmakirjatsemist ette ei heidetaks, peame leidma sellesse kategooriasse kuuluvate kurjategijate karistamiseks mõne teise mooduse.»

Iseäranis nõudis kõigi Teise maailmasõja vallapäästmises süüdi olevate hitlerlike tegelinskite mahalaskmist ilma juurdluse ja kohtuta just reaktsiooniline ajakirjandus. Muidugi peitus niisuguste nõudmiste varjatud põhjus selles, et takistada imperialismi avalikku paljastamist ja vältida ohtlikku pretsedenti. Seejuures arvestas reaktsioon, et õigupoolest ei kaota ta mitte midagi: Göringit ja Ribbentroppi, Hessi ja Rosenbergi ei vaja ta enam. Need on täielikult pankrotistunud poliitilised laibad, kelle

ajalugu on juba üle parda heitnud. Ent kohtupidamine nende üle, avalik kohtuprotsess võib võtta hoopiski soovimatu pöörde. Paadunud reaktsionäärid ei tahtnud mitte mingil tingimusel, et kohtunikud tuhniksid imperialistliku poliitika kõige pühamates saladustes ja selgitaksid välja sõja põhjused.

Kuid soovid ja võimalused on kaks eri asja. XX sajandi keskpaik oma ühiskondliku elu ja rahvaste poliitilise teadlikkuse tormilise arenguga ning Nõukogude Liidu jõu ja rahvusvahelise autoriteedi kolossaalse kasvuga piiras imperialismi apologeetide võimalusi. Reaktsioonil ei õnnestunud tähtsamate sõjaroimarite kohtuprotsessi nurja ajada.

Kui ma Nürnbergist kodumaale tagasi jõudsin, küsisid mult paljud: kuidas suhtusid neile esitatud süüdistusse kohtualused ise? Ühe sõnaga ei saanud ma vastata ei tookord ega saa ka praegu. Ei saa sellepärast, et lõppkokkuvõttes on süü omaksvõtmine või mitteomaksvõtmine taktika küsimus; kaitsetaktika oli aga igaühel erinev. Ühine oli vaid see, et kohtualused vaidlesid oma kaitsjate kaudu seaduse enese vastu, mille alusel nende üle kohut peeti. See andis ühele süüdistajale koguni põhjust teravmeelseks märkuseks:

«Varas, kes tunneb oma kaela ümber nööri, ei saa seadusest heal arvamisel olla.»

Kohtualused ise vastasid eesistuja küsimusele, kas nad süü omaks võtavad, vägagi šabloonilselt:

«Ei ole süüdi.»

Mõned lisasid sellele veel paar sõna:

«Sellisel kujul, nagu süüdistus mulle esitati, ei võta ma süüd omaks.»

Üksnes Rudolf Hess püüdis oma vastust veidi muuta:

«Tunnistan end süüdi jumala ees.»

Kuid leidub dokument, mille servadel tähtsamad sõjaroimarid väljendasid oma suhtumist süüdluse küsimusse mitteametlikus vormis ja mitte nii lakooniliselt. See on doktor Gilbertile kuuluv süüdistusakti eksemplar. Doktor palus kõiki oma patsiente kirjutada sellele oma arvamus esitatud süüdistuse kohta.

Muidugi mõistsid kõik kohtualused, et nende vestlused Gilbertiga ei jää saladusse. Sääraste vestluste aegu apelleerisid nad alati ajaloo poole, püüdes endast jätta muljet, mis oli vastupidine kohtusaalis ümberlükkamatute süütõendite survel kujunenust. Nii oli see ka antud juhul. Pealegi tuleb silmas pidada, et kohtualused väljendasid oma suhtumist neile esitatud süüdistusse kohtuprotsessi esimestel päevadel, mil keegi polnud veel nende kuritegusid hävitavate süütõenditega veenvalt tõestanud, mil paljud kohtualustest polnud veel kaotanud lootust pääseda paljastamisest.

Hermann Göring ei tahtnud kuidagi tunnistada, et tema ees on juriidiline dokument, kus tema koletud inimkonnavastased kuriteod on fikseeritud nii, nagu üldtunnustatud normid seda ette

näevad. Ta kirjutas süüdistusaktile ilmselt juba ammu valmis mõeldud lause: «Ikka ja alati on võitjad võidetute üle kohut mõistnud.»

Joachim von Ribbentrop otsustas poetada krokodillipisara: «Süüdistusakt on suunatud süütute inimeste vastu.» Nagu doktor Gilbert oma päevikus märgib, lisanud ta suuliselt:

«Me kõik olime ainult Hitleri varjud.»

Rudolf Hess, kes tookord veel mälukaotust simuleeris, piirdus ainult mõne sõnaga: «Ma ei mäleta.»

Ernst Kaltenbrunner, üks kurikuulsamaid Hitleri satraape, kirjutas süüdistusaktile järgmised read: «Ma ei pea ennast süüdlaseks mitte mingisugustes sõjaroimades. Ma vaid täitsin oma kohust luureorgani juhina ja keeldun siin asendamast Himmlerit.»

Natsismi ning idarahvaste hävitamise peateoreetik Alfred Rosenberg kirjutas: «Süüdistuse vandenõus lükkan tagasi. Antisemitistlik liikumine oli vaid kaitseabinõu.»

Hans Frank, endine kohtuminister, hilisem okupeeritud Poola kindralkuberner, valis teise taktika. Tema kirjapanek kõlab nii: «Ma vaatan seda protsessi kui jumalast soovitud rahukohut, kes on seatud läbi vaatama ja lõpu tegema kohutavale kannatuste ajajärgule Hitleri võimu all.»

Hitleri siseminister Wilhelm Frick oli lakoonilisem: «Kogu süüdistusakt põhineb fiktiivsel oletusel vandenõust.»

Fritz Sauckel, riigi volinik tööjõu värbamisel okupeeritud territooriumidelt tahtis, et usutaks, nagu oleks ta ainult sotsiaalse õigluse poole püüdlev idealist, kelle silmad aga kahjuks liiga hilja avanesid. Ta kirjutas: «Mind vapustas tohutult kuristik kontsentratsioonilaagrite koleduste ja idee vahel sotsiaalsest võrdsusest, mida ma endale kunagi kujutlesin ja kui meremees ning tööline kaitsesin.»

Franz von Papen, endine Saksamaa riigikantsler, hilisem silmapaistev Hitleri diplomaat, püüdis kaasaegseid ning tulevikuinimesi uskuma panna, et alles süüdistusakt olevat avanud ta silmad, nägemaks Kolmanda riigi sünget ajalugu, mis kohutas teda «vastutustundetusega, millega Saksamaa sellesse sõtta ja ülemaailmsesse katastroofi kisti, samuti ka tohutu hulga kuritegudega, mida mõned saksa rahva esindajad sooritasid».

Keitel, endine OKW staabiülem, püüdis end kättemaksu eest kaitsta vihjega sõjaväe distsipliinile: «Sõdur täidab ainult käsku.»

Suuradmiral Dönitz aga otsustas veel kord näidata oma erakordset jultumust ning õnnistas doktor Gilberti niisuguse sissekandega: «Süüdistusaktis loetletust ei käi minu kohta mitte midagi. Tüüpiline ameerika huumor.»

Ent sedamoodi oli kõik vaid protsessi esimestel päevadel. Kohtuprotsessi käigus tõi uurimine päevavalgele hävitavaid tõendeid kohtualuste vastu, ja nende suhtumine süüdistusse muutus. Protsessi lõpuks ei olnud nende hulgas enam ühtki, kes eitanuks kogu süüdistuse tõestatust. Aga nende hulgas polnud ka peaaegu mitte

kedagi, kes oleks tunnistanud end vastutavaks sooritatud kuritegude eest. Ma ütlen «peaaegu», sest oli ka erandeid.

Kohtualune Frank teatas kohtus:

«Ma palun tribunali selgitada kohtulikus arutluses minu süü suurus, ise aga tahaksin teatada, et pärast kõike seda, mis ma viis kuud kestnud kohtuprotsessi vältel näinud olen, sain ma üldise ettekujutuse kõigist õudustest, ja minus tärkas sügav süütunne . . . »

Analoogiline oli ka Schirachi seisukoht, kes teatas kohtule:

«Minu süü, mille eest ma vastutan jumala ja saksa rahva ees, seisneb selles, et ma kasvatasin meie noorsugu inimese jaoks, keda ma pikkade aastate jooksul pidasin meie maa juhiks, kes tegelikult aga oli mõrtsukas, hukates miljoneid inimesi . . . Iga sakslane, kes pärast Oświęcimi pooldab rassipoliitikat, on süüdlane . . .»

Schirach koguni palus lubada tal Saksa Raadios saksa noorsoole kõnet pidada, et avada noorte silmad.

Kohtu kuluaarides hindas nii mõnigi Franki ja Schirachi ning hiljem ka Speeri käitumist kui hingekarjet, kuigi hilinenud, kuid ometi puhtsüdamlikku kahetsust. Selline seisukoht kajastus isegi Prantsusmaa peasüüdistaja Champetier de Ribes'i lõppkõnes.

Veel innukamalt mängisid mõned kohtualused kahetsejat eraviisilistes vestlustes doktor Gilbertiga. Frank näiteks ütles talle protsessi viimastel päevadel:

«Mööduvad sajandid, ja rahvas küsib: mu jumal, kuidas see kõik juhtuda võis? Teie aga ei saa seda lihtsalt kuriteoks nimetada — kuritegu oleks liiga pehme sõna . . . Vargus on kuritegu. Inimese tapmine on kuritegu. Aga see? See lihtsalt ei mahu pähe! Terve massimõrvade süsteem. Kaks tuhat ohvrit päevas. Kuldhambad ja sõrmused — Riigipanka, juuksed — madratsiteks! Mu jumal! Ja kõike seda käskis teha inimese kuju võtnud saatan . . .»

Franki järel kordas Speer:

«Ma nägin, kuidas kogu maa oli meeleheitel ja kuidas selle maniakk pärast tapeti miljoneid inimesi . . .»

Järeltulevatele põlvedele on säilinud ka Funki usalduslikud sõnad Gilbertile:

«Meie hulgas ei leidu ühtki inimest, kes poleks moraalselt vastutav selle kõige eest. Ma juba rääkisin teile, kuidas mind vaevasid südametunnistusepiinad, kui ma kirjutasin alla seadustele juutide omandi üleandmisest Saksa riigi omandiks . . . Süüdi on kõik!»

Dönitz aga, kes protsessi esimestel päevadel kinnitas, et süüdistuskokkuvõte olevat «tüüpiline ameerika huumor», jõudis sääraselt järeldusele:

«Mu meel oli paha, kui ma sain teada, et mind tuuakse kohtusse, sest ma ei teadnud neist metsikustest midagi. Kuid nüüd, kuulnud kõiki tunnistusi ja saanud teadlikuks kahekeelsusest ning kõigist räpastest tegudest Idas, olen ma rahul, sest siin püütakse välja selgitada kõigi nende kuritegude juuri.»

Samas vaimus rääkis ka Papen:

«Ma olen meelsasti nõus kohtuotsusega, sest see aitab paljastada hitlerlikku režiimi saksa rahva ees. Saksa rahvas peab teadma, kuidas teda reedeti, ta peab aitama natsismi viimasedki jäljed maa pealt minema pühkida . . .»

Kõik need ülestunnistused meenusid mulle, kui Bonni teenistuses seisvate natside rehabiliteerimiseks algas Lääne-Saksamaal veel tänaseni kestev jultunud kampaania Nürnbergi protsessi vastu. Ei söandanud ju isegi Frank ja Schirach, Dönitz ja Papen kahelda, kas on usaldusväärsed Rahvusvahelise Sõjatribunali kogutud tõendid natsismi rünkraskete inimkonnavastaste kuritegude kohta.

Ja ometi ei saa nõustuda lääneriikide esindajatega, kes püüdsid kohtualuste sõnu seletada nende psüühilise murdumise ning kahetsusega. Üks ameeriklane koguni heitis mulle ette:

«Ei, major, teie, venelased, olete liiga sirgjoonelised ja umbusklikud. Kui tegemist on natsiga, siis teie arvates on sellega juba kõik öeldud, ja lool lõpp.»

Vastuse asemel soovitasin tal läbi lugeda Franki kohtuliku ülekuulamise protokolli ja püüda leida kas või üksainuke koht, kus Frank oleks omaks võtnud rängad kuriteod, mis ta ise oli sooritanud.

Tööpäev hakkas lõppema. Võtsime stenogrammi, milles oli fikseeritud Franki suhtumine Nõukogude süüdistaja L. Smirnovi poolt esitatud dokumentidesse. Dokumendid olid vaieldamatud: kohtualuse enda käega kirjutatud verised resolutsioonid, väljavõtted tema kõnedest ja päevikutest.

Jaanuaris 1940 teatas Frank Varssavi nõupidamisel küünilise avameelsusega:

«Viieteistkümnendal septembril tuhande üheksasaja kolmekümne üheksandal aastal sain ülesande valitseda vallutatud Ida-alasid ja erikäsu halastamatult laastada too piirkond kui sõjaterritoorium ja kui trofeemaa. Muuta ta varemeteks . . .»

Mõni aasta hiljem tegi ta juba oma tegevusest kokkuvõtteid. 2. augustil 1943. aastal kinnitas Frank natslike parteitegelaste vastuvõtul Krakovis:

«Me alustasime siin kolmest ja poolest miljonist juudist. Praegu on neist järel vaid üksikud. Kõik teised emigreerusid, nagu me kunagi tulevikus ütleme . . .»

Kuid kohtu ees ta keerutas, ajas kõik Himmleri ja Kaltenbrunneri süüks. Frank tunnistas ainult fakte. Roimad toimusid tõepoolest. Oma iseloomult ja ulatuselt olid need hirmuäratavad. Ent Frank püüdis tõestada, et tema isiklikult nendest osa ei võtnud, ehkki tunneb end sügavalt süüdi, kuna oli Saksa valitsuse liige.

Kui uskuda Franki, siis tulenevad kõik Saksamaa, kõikide tema riigikordade, kaasa arvatud ka Hitleri režiimi, hädad saksa rahva iseloomust.

«Kas teate,» rääkis ta Gilbertile, «barbaarsus on nähtavasti saksa rassile iseloomulik. Millega muidu seletada, et Himmleril õnnestus oma kuritegelike käskude täitmiseks nii palju inimesi leida.»

Teisel korral püüdis Frank seda mõtet edasi arendada:

«Meie, sakslased, oleme kõik röövlid. Ärge unustage, et saksa kirjandus sai alguse Schilleri «Röövlitest». Kas see teile pole kunagi pähe turgatanud?»

Missugused mõttetused Frank küll abiks võttis, et veeretada vastutust hitlerismi kuritegude eest kogu saksa rahva kaela!

«Kas teate, doktor,» rääkis ta Gilbertile tõsise näoga, «valdavas osas on saksa rahvas tegelikult naiselik. Me ei peaks vististi ütlema «das Volk», vaid pigem «die Volk». Ta on emotsionaalne, püsimatu, sõltub meeleolust ning ümbrusest, laseb ennast kergesti mõjutada ja austab mehisust. Selles, härra doktor, seisnebki Hitleri võimu saladus. Hitler tõusis püsti, tagus rusikatega vastu lauda ja karjus: «Ma olen mees, ma olen mees, ma olen mees! . . .» Ta karjus oma jõust ja otsusekindlusest nii kaua, kuni rahvas talle kuuletus. Ei saa öelda, et Hitler saksa rahva vägistas. Ta võrgutas rahva . . .»

Muidugi oli Frank kaugel sellest, et kõnelda kõige olulisemast, sellest, mis võimaldas Hitleril saksa rahvast valitseda. Ta jättis ütlemata, et natsipartei ei tulnud võimule mitte sellepärast, et tema poolt hääletas enamik saksa valijaid, vaid üksnes Ruhri isandate, natslike vandeseltslaste ja preisi militaristide häbistava liidu tulemusena. Sellest rääkis protsessil väga õigesti üks süüdistajaid:

«Kui saksa rahvas oleks natside programmi vabatahtlikult vastu võtnud, siis poleks tarvis olnud rünnakrühmi, mis loodi juba päev pärast selle partei võimuletulekut, poleks tarvis olnud koonduslaagreid ega Gestapot, mis kõik organiseeriti otsekohe pärast seda, kui võim riigis läks natside kätte . . .»

Saksa rahva iseloomujoontest rääkis mitmelgi korral ka Göring. Vestluses vangla arstiga püüdis ta sel teemal koguni nalja heita:

«Kui teie ees seisab üks sakslane, siis on see kindlasti korralik inimene; kaks sakslast on juba jõuk; aga kolm sepitsevad ilmtingimata sõda.»

Muidugi ei suvatsenud ei Göring ega Frank tunnistada, et natslik propaganda oli saksa rahvast aastate viisi uimastanud, mürgitades tema hinge teiste rahvaste vihkamise mürgiga, kasvatades temas üleolevat väljavalitud rassi tunnet, aretades madalaid instinkte ning kutsudes härrasrahvast elama kergelt, sest nende heaks pidavat töötama madalamad rassid.

Ometi oleks ülekohtune vaikida sellest, et mõned kohtualused mõistsid, kui näotu on Franki ja Göringi seisukoht, kui rohmakad nende püüded veeretada vastutus enda sooritatud kuritegude eest tervele saksa rahvale. 1946. aasta 26. jaanuari õhtul jutustas Papen Gilbertile:

«Rosenberg juhtus täna koos minuga õues jalutama. Tavaliselt ma ei räägi temaga, sest meil ei ole midagi ühist, kuid me väljusime juhuslikult ühel ajal. Me hakkasime rääkima Prantsuse süüdistaja eilsest esinemisest, piinamistest ja teistest metsikustest. Äkki ütles Rosenberg mulle süütult: «Ma ei mõista, kuidas sakslased võisid sääraste asjadega hakkama saada.» Ja kas teate, mis ma talle vastasin? Ma ütlesin, et mina mõistan seda väga hästi. Ja lisasin: teie ja teie natslik filosoofia, teie arusaamad moraalist purustasid kõik kõlblusnormid. Pole siis imestada, et kõige selle tulemuseks oli barbaarsus.»

Muidugi ei olnud Papen nii rumal, et ta oleks eitanud või maha vaikinud natside propagandat ja filosoofiat, mis mängisid nii vastikut osa hitlerlaste kuritegude moraalsel ettevalmistamisel. Ent asjata olnuks talt ka oodata oma süü tunnistamist, pihtimust pingutustest, mis ta oli teinud, et Saksamaa saaks endale Hitleri ja Rosenbergi ning kogu nende inimvihkava filosoofia.

Samuti toimisid ka kõik teised «ennast süüdi tunnistanud» kohtualused.

Speer rääkis maniakk Hitlerist. Ta koguni jutustas kohtule, et sõja lõpul valmistanud ta salaja ette Hitleri tapmist, kutsudes sellega esile Göringi teeseldud vihapurske. Ent Speeril ei jätkunud julgust tunnistada, et just tema oli rakendanud kogu oma jõu ja kõik oskused, arendamaks sõjatööstust, kus kasutati miljoneid teistest maadest kokkuveetud orje.

Dönitz oli küll nördinud räpastest tegudest Idas, kuid unustas kohtus kõnelda oma käskudest uputada ilma hoiatuseta kaubalaevu ning tulistada õnnetuid meremehi, kes end päästa püüdes vees ujusid. Ta vaikis ka sellest, kuidas ta oli ette valmistanud merepiraate (nende hulgas oli ka Lääne-Saksamaa laevastiku tulevane ülemjuhataja admiral Zenker), nõudes, et igaüks neist oleks eeskujulik natsionaalsotsialist. Iseloomustav on seegi, et kümme aastat pärast Nürnbergi protsessi, kui Dönitz oma karistuse kandnud oli, kirjutas ta raamatu, milles ta ei tõrva mitte hitlerlikku režiimi, vaid sedasama Ida, mille pärast ta süüpingis nii väga muret tundis. Juhuslik pole seegi, et Bonni revanšistid valisid just tema hiljem Marinebundi [1] presidendiks, kus valmistutakse uuteks nurjatusteks.

Funk valas krokodillipisaraid juutide varanduse konfiskeerimise pärast, kuid unustas kohtule öelda (seda tegid tema eest teised), et ta ise oli füürerilt saanud konfiskeeritud väärisesemete pealt pool miljonit marka toetust.

Ühel meelel olid kohtualused ka siis, kui nad püüdsid veeretada endalt vastutust surnutele — Hitlerile, Himmlerile, Heydrichile, Goebbelsile, Leyle. Eelkõige muidugi Hitlerile. Koguni Göring, kes end Hitleri suhtes lojaalsena näidata püüdis, katsus otsekohe, kui teda milleski süüdistati, kõik jumaldatud füüreri kaela ajada.

[1] Meremeeste Liit.

Nagu me edaspidi näeme, kurtis Keitel selle üle, et Hitler endale ise lõpu tegi, ja nad kohtus üksi jättis. Ta nimetas Hitleri enesetappu arguseks. Sama teema juurde pöördusid sageli ka teised kohtualused.

Tookord püüdis Göring oma kolleegidele selgitada, mispärast füürer niimoodi oli toiminud ja selle sammuga nii kiirustanud oli. Göring jutustas, mis Hitleriga juhtus, kui talle teotatud duce fotot näidati. Fotol lamas surnud Mussolini koos oma armukesega rentslis. Heitnud pilgu fotole, olid Hitleri käed värisema hakanud. Mees oli edasi-tagasi jooksnud ja hüsteeriliselt karjunud, et ei anna iialgi vaenlasele alla ja et ükski «tige sakslane» ei saa rüvetada tema keha.

Tähelepanu väärib, et Hitler rääkis seejuures tigedatest sakslastest. Füürer kartis saksa rahvast, kartis tema viha. Iga päevaga, mis tõi lähemale vältimatu katastroofi, tunnetas ta üha selgemalt, et ka saksa rahvas sunnib teda maksma koletute kuritegude eest.

See, mida kohtualused Nürnbergi kohtuprotsessi ajal Hitlerist rääkisid, meenus mulle vaid ühel põhjusel: kuulutades natsismile andeksandmist, on lääne-saksa revanšistid jõudnud isegi Hitleri rehabiliteerimiseni. Iga päev ilmub raamatuturule üha uusi Hitlerit ülistavaid teoseid. Selle halvasti lehkava sopakirjanduse autorite hulgas on nii preisi ajaloolasi kui ka eilseid Hitleri kindraleid, aga ka Hitleri isiklik autojuht Erich Kempka, tema isiklik sekretär Albert Zoller ja isegi kammerteener Krause. Hitlerit näidatakse neis raamatuis pooljumalana.

Inglismaal aga ilmus raamat pealkirjaga «Hitleri strateegia», milles ülistatakse taevani tema sõjamehegeeniust. Napoleoniga võrdleb Hitlerit ka Lääne-Saksamaa viitseadmiral Kurt Assmann.

Ja mida kirjutab natside juhist üsnagi tuntud lääne-saksa ajaloolane Walter Görlitz? «Adolf Hitler oli maailma ajaloo suurkuju. Ta muutis maailma kaarti rohkem, kui ükski Euroopa valitseja enne teda.» Ja millest kõigest Görlitz ei heldi! Teda liigutab pisarateni Hitleri spartalik eluviis, mis oli lausa kontrastiks Göringi ja teiste füürerile lähedaste inimeste prassimisele, aga samuti ka see, et Hitler aitas jagu saada klassivõitlusest, mille eest saksa töölised olevat teda armastanud. Ja muidugi vabastab Görlitz Hitleri vastutusest Riigipäevahoone süütamise ning paljude teiste rahvavaenulike kuritegude eest.

Lugedes neid ja teisi taolisi kiiduavaldusi Hitlerile, meenub tahtmatult Nürnbergi kohtualustelt kuuldu. Ent küllap viimased tundsid Hitlerit paremini kui need, kes püüavad teda takkajärele puhtaks pesta.

Hans Frank, elukutselt jurist, kes alustas oma karjääri Hitleri kaitsmisega kohtus pärast Müncheni riigipöördekatse läbikukkumist, toosama Hans Frank, kes oli Hitleri valitsuses kohtuminister, hiljem aga teostas agaralt ja julmalt Hitleri poliitikat okupeeritud Poolas, toosama Hans Frank kirjutas Nürnbergi vangla üksikkambris:

«Kes see Adolf Hitler oli? Riigitegelane? Kuid ta võttis riigilt kõik põhilised institutsioonid, nagu kodanikuõigused, konstitutsiooni, administratsiooni alused, ning hukutas lõpuks riigi sõja läbi.

Oli ta parteitegelane? Kuid ta ju õõnestas järjekindlalt omaenda tegevuskava, muutis selle ideed väärtusetuks ja tegi partei oma poliitika tööriistaks.

Ta armastas ennast nimetada kunstnikuks, metseeniks, kuid avaldas tõelisele kunstile surve ning takistas selle arenemist.

Küsida võib lõpmatuseni, kuid vastata saab ainult sõnaga «ei», sest ta lõhkus kogu aeg seda, mille kunagi oli loonud.»

Ja märkides, et Hitlerit on sageli nimetatud suurmeheks, täpsustas Frank: «Jah, ta oli suurmees, kuid purustajate hulgast pärit suurmees.»

Iseloomustades ikka ja jälle Hitlerit küll Nürnbergi protsessi ametlikes seletustes, küll eraviisilistes jutuajamistes doktor Gilbertiga, rõhutas Frank pidevalt: «Hitler oli saatana hing maa peal.»

Frank tunnistas:

«Algul olin ma selle saatanaga liidus. Mida aasta edasi, seda selgemalt hakkasin mõistma, missugune Hitler tõeliselt oli: tundetu, halastamatu, meeletu psühhopaat. Tema nõndanimetatud võluv vaade polnud midagi muud kui psühhopaadi vaade. Ta juhindus puhtast primitivismist, kangekaelsest ja ohjeldamatust iseteadvusest . . .»

Veevalt sai kedagi ära petta säärases laadis kriitika, Franki ja teiste kohtualuste püüd rääkida Hitlerist nii, nagu oleksid nad ise kõrvalised isikud, kellel on samasugune õigus Hitleri peale viha kanda nagu tema tõelistel vastastel. Ent see ei ole asja tuum. Ma tahtsin siinkohal lugeja tähelepanu hoopis sellele juhtida, mida Hitlerist arvasid ja kuidas teda hindasid need, kes palju aastaid temaga koos töötasid.

Frank polnud sugugi ainuke Hitleri kritiseerija. Üsna ilmekalt iseloomustas oma hiljutist ebajumalat ka endine hitlerinoorte juht Baldur von Schirach. Ta mainis korduvalt, et Hitler oli «fanaatik ja poolharitlane», «ebainimlik türann». Hitlerjugendi peamees tegi liitlasvõimudele koguni ettepaneku kutsuda Buchenwaldi kokku kõik saksa noorsoo liidrid ning lubada tal rääkida neile Hitleri kuritegelikust loomusest. Aga kui süüdistajad tsiteerisid kõnet, mille füürer salajasel nõupidamisel 5. novembril 1937. aastal pidas ja milles ta maailmavalitsemise kättevõitmise programmi välja kuulutas, nimetas toosama Schirach seda «kontsentreeritud poliitiliseks hullumeelsuseks». Frank aga tähendas pahaendeliselt:

«Oodake ainult, kui saksa rahvas ise selle dokumendiga tutvub ning näeb kuritegelikku diletantismi, millega füürer tema saatuse üle otsustas.»

Ja Schacht? Too rääkis Hitlerist selliseid asju, et ikka ja üha silmakirjatsev Göring kõrvad kinni toppis.

Otsides oma eilsele ebajumalale kõige ebameeldivamaid epi-

teete, püüdsid kohtualused üksteist oma teravmeelsustega üle trumbata. Ent seejuures ei iitsatanud mitte keegi neist, et füüreri teod olid nende endi teod, et nemad ise olid ta loonud, suitsetanud talle viirukit, andnud sellele neurasteenikust kurjategijale piiramatu võimu, puhunud temas lõkkele viha ja sisendanud hirmu.

Muidugi ei saanud säärane oluline seik süüdistajatel kahe silma vahele jääda. Nad ei vaielnud sellele vastu, et suur osa vastutusest langeb Hitlerile ja Himmlerile, kuid tähendasid põhjendatult:

«Hitler ei viinud kogu süüd endaga hauda kaasa, kogu süü pole mähitud ka Himmleri surilinasse.»

Pole raske ette kujutada, missugune hirm oleks süüpingis istujaid vallanud, kui äkki oleks uks avanenud ja Adolf Hitler saali astunud. Ent paraku tegi ta endale otsa peale, kadus maailmast niisamasuguse demogoogi ja valetajana, nagu oli elanudki, jättes ametliku versioonina teate, et hukkus lahingus.

Ei ole raske ette kujutada, mis oleks toimunud kohtualustega, kui nende ette astunuks Heinrich Himmler, kaenla all patakas akte. Ent paraku oli seegi võimatu . . .

Ajalugu tunneb rohkesti poliitilisi kohtuprotsesse, mis olid raskesse olukorda sattunud ja koguni surmaga silm silma vastu seisvatele poliitikategelastele sageli rängaks vaimujõu prooviks. Ka on ajalugu erakordse selgusega tõestanud kaheldamatut tõika, et sellistel protsessidel sõltus poliitikategelaste käitumine otseselt nende eelnenud tegevuse iseloomust ja eesmärkidest. Sügav ideelisus, ustavus rahva huvidele, oma missiooni ajaloolise õigsuse tunnetamine sünnitasid ennastsalgavuse, printsipiaalsuse, kartmatuse ja ühtekuuluvustunde kohtus, mis sellistel puhkudel oli vaid vaenlase arveteõiendamise juriidiline maskeering.

Nürnbergi protsess näitas kogu maailmale natsijuhtide tõelist palet. Mitte keegi neist ei julgenud avalikult kaitsta seda alatut üritust, mida nad nii palju aastaid olid teeninud. Mitte keegi ei julgenud eitada koletuid kuritegusid, mis olid toime pandud Kolmanda riigi nimel. Nad käitusid tribunali ees nagu tüüpilised kriminaalkurjategijad, keda on juba korduvalt karistatud: tabatuna otse teolt, eitasid nad oma osavõttu üheskoos tehtust, veeretasid süü surnutele ja süüpinginaabritele ning tegid kõik, et ennast päästa.

Räägitakse, et surma eelaimus tegevat õndsaks. Kuid ilmselt mitte kõiki ja mitte alati. Need läksid võllasse samuti, nagu olid elanud, mõeldes ainult endale ja vihates kõiki, isegi neid, kes võimu- ja võitude päevil olid nendega õlg õla kõrval sammunud.

Nad toodi esimest korda kohtusaali. Göring istus sõduritekki mähituna, toetus küünarnukiga barjäärile ja kattis käega näo. Missugused mõtted keerlesid ta peas? Võib-olla meenus talle, et ta oli kord juba kohtus istunud, ja see polnudki nii väga ammu, kõigest kaksteist aastat tagasi. Aga kuidas kõik tollest ajast saadik muu-

tunud oli! Siis oli ta Preisi valitsuse siseminister ja Riigipäeva president, süüpingis istus aga Georgi Dimitrov koos oma kommunistidest seltsimeestega. See oli protsess, kus kurjategijad olid selga tõmmanud süüdistaja talaari, nende vastas seisis aga vabaduse, õigluse ja inimväärikuse ideid kehastav poliitikategelane.

Dimitrovile ja ta sõpradele esitati absurdne süüdistus Riigipäevahoone süütamises. Tema, Göring, pidi seda kõige paremini teadma, sest Riigipäevahoone süüdati ju tema enda käsul. Sellest süütamisest pidi saama sobiv ettekääne arveteõiendamiseks teisitimõtlejatega, hitlerlastest aga pidid maailma silmis saama Lääne tsivilisatsiooni kaitsjad bolševistlike ekstremistide vastu. Tegelikult aga tuli Göringil kaitsta iseennast, sest pealetungile asus hoopiski süüpinki toodud suur poliitikategelane G. Dimitrov, kes väga hästi mõistis, et Riigipäevahoone tulekahjust võib saada (ja saigi) maailma tulekahi. Dimitrov ei kaitsnud mitte niivõrd iseennast, kui ühiskonna ideaale, mille nimel ta elas.

«Ma pole siin võlglane, vaid kreeditor,» teatas ta 31. oktoobril 1933. a. natside kohtule julgelt.

Kuu aega hiljem, 28. novembril, ütles ta:

«Meie kohtuprotsess on poliitiline protsess. Sellepärast tuleb asja poliitiline taust ja poliitiline iseloom lõplikult välja selgitada. Nad soovisid poliitilist protsessi, nad saavadki poliitilise protsessi, aga siis juba lõpuni. *La Guerre comme à la guerre*[1], ütlevad prantslased.»

Seda meenutades oleks Hermann Göring võinud omaenda ja oma kolleegide käitumist nii enne kohut kui ka kohtus võrrelda tolle teise mehe käitumisega. Kuid ilmselt hoidus ta seesugustest võrdlustest, sest siis paistnuks riigimarssal ka iseendale väga ebasoodsas valguses...

Ehkki natsiliidrid mõistsid, et ka ilma kohtuprotsessita pole neil loota midagi head, kartsid nad avalikku kohtupidamist ometi rohkem kui surma. Nende advokaatide esimene samm oli püüe kohtuprotsessi vältida. Sedasama taotles ka Hermann Göring ise. Vestlustes ameeriklastega tõestas ta tuliselt, et ei ole vaja mingisugust kohut, et palju paremini jõuavad Ühendriigid eesmärgile siis, kui peavad läbirääkimisi tema, Göringiga. Nii tema kui ka teised sõjaroimarid kartsid kohtu rambivalgust, mis võib paljastada nende elu ja poliitika kogu jälkuse.

Esinedes 1933. aastal Leipzigis tunnistajana Dimitrovi vastu, kuulis Göring süüdistatava kreedot:

«Ma kaitsen oma ideesid, oma kommunistlikke tõekspidamisi. Ma kaitsen oma elu mõtet ja sisu.»

Aga mida sai Göring ise Nürnbergis ütelda? Mida võisid kaitsta tema kaaslased? Missugustest ideedest võis juttu olla pärast Oświęcimi, Dachaud ja Treblinkat, pärast nende käsul tapetud ja surnuks piinatud miljoneid inimesi, pärast seda, kui Riigipanga

[1] Sõda olgu sõja moodi.

seifidest leiti vaevatud ohvrite kuldhambad? Kes Nürnbergi kahekümnest kohtualusest oleks julenud püsti tõusta ja ütelda, et tema ei ole siin mitte võlgnik, vaid kreeditor? Kes neist oleks julenud avalikult kaitsta natsionaalsotsialismi? Eks püüdnud ju Nürnbergi kohtualused veenda kohut, et nad koguni polevat lugenudki Rosenbergi raamatut «Mythos des 20. Jahrhunderts»[1] ega saa sellepärast jagada selle «hullumeelse filosoofi» vaateid? See oli Göring, kes Nõukogude süüdistaja Roman Rudenko küsimusele, kas ta on nõus rassiteooriaga, vastas:

«Mina isiklikult ei pea seda õigeks.»

Robert Ley aga, kes maniaki visaduse ja barbari julmusega Saksamaal rassipoliitikat ellu viis, kirjutas oma testamendis:

«Antisemitismiga rikkusime me põhikäsku... Antisemitism moonutas meie perspektiivi. Omaenda vigu on muidugi raske tunnistada, ent kuna kaalul on kogu meie rahva olemasolu, peab meil, natsionaalsotsialistidel, jätkuma jõudu antisemitismist lahti öelda. Me peame noortele ütlema, et see oli viga... Parandamatutest antisemiitidest peavad saama esimesed võitlejad uue idee eest. Nad peavad leidma endas jõudu iseennast maha salata ning peavad oma rahvale teed näitama.»

Niisama vähe kaitses Nürnbergis rassipoliitikat ka Schirach. Palus ta ju ulatada talle mikrofon ning lubada karjuda üle kogu Saksamaa, et fašism on rahvale mürk. Ka see oli kogu oma eluaja rassiusku propageerinud Schirach, kes kohtus teatas, et «iga sakslane, kes pärast Oświęcimi veel rassipoliitikat pooldab, on süüdlane». Ja kas mitte Hans Frank ei vandunud Nürnbergis hüsteeriliselt, et «mööduvad aastatuhanded, aga rahvad ei unusta Saksamaa häbi»?

Georgi Dimitrov ütles süüdistust tagasi lükates:

«Kommunistid ei süüdanud Riigipäevahoonet. Nad ei võinud säärast kuritööd toime panna, sest see on nende poliitiliste põhimõtetega täielikus vastuolus. Kommunistid ei ole süütajad, vandenõulased ega avantüristid.»

Aga kes kahekümnest süüdistatavast natsist oleks võinud midagi niisugust öelda Nürnbergis pärast seda, kui olid teatavaks saanud plaanid «Otto», «Grün» ja «Barbarossa»; kui hitlerlik kindral Kammhuber (seesama, kes hiljem sai Saksa FV lennuväe ülemjuhatajaks) provokatsiooniliselt oli pommitanud Saksamaal Freiburgi, et natsidel oleks ettekääne väljaspool Saksamaad asuvate rahulike linnade pommitamiseks ja purustamiseks; pärast Saksa provokatsiooni Gleiwitzis, millest sai Teise maailmasõja verine uvertüür? Muidugi mitte keegi!

Paljastanud, et Riigipäevahoone süütamine pole midagi muud kui natside kuritahtlik lavastus, esitas Dimitrov kohtule mitu nõudmist: süütute õigeksmõistmine, tõeliste süüdlaste vastutuselevõtmine jne.

[1] «XX sajandi müüt.»

Tookord teatas kohtu eesistuja irooniliselt:

«Neid teie niinimetatud ettepanekuid võtab kohus otsuse tegemisel arvesse.»

Järgnes Dimitrovi välkkiire ja tabav vastus:

«Tuleb aeg, mil need nõudmised täidetakse protsentidega.»

Ja see aeg tuli. Nürnbergis, natside parteipäevade ja sabatite linnas, tuli kokku rahvaste kohus. Poliitiliste muukraudade abil ajaloo esiplaanile trüginud kriminaalkurjategijate jõuk oli sattunud oma õigesse paika. Saabus tund, mil võlad tuli tasuda protsentidega.

Leipzigi protsessil oli Georgi Dimitrov natslikule kildkonnale julgelt näkku öelnud:

«Fašism valetab, tapab, jälitab inimesi ja õhutab sõda... Te seisate maailma kohtu ees! Teie üle mõistavad kohut kõik, ja te peate oma kuritegude eest vastust andma.»

Nüüd said nad tunda möödapääsematu kohtu rasket kätt. Tuli aeg ennast kaitsta. Aga kuidas nad seda tegid? Nende kaitse kujutas endast täielikku ideelagedust.

Nii näiteks kinnitas Göring, et ta olla rakendanud kogu oma jõu, vältimaks sõda Poolaga. Selleks pidanud ta Ribbentropi teadmata oma vahendaja, rootsi inseneri Dahleruse kaudu läbirääkimisi inglastega. Ta koguni tõendas, et kui tema süüpinginaaber Ribbentrop sellest ootamatult teada oli saanud, olevat too korraldanud avarii lennukile, millega Dahlerus Göringi ülesandel pidi Londonisse lendama.

Hessi kaitsja väitis, et tema kliendi rahuarmastus olnud koguni nii suur, et ta just enne Saksamaa kallaletungi Nõukogude Liidule lendas eluga riskides Inglismaale. Möödub palju aastaid, ja rootsi neonatsid, uskudes seda versiooni, esitavad Hessi Nobeli rahupreemia saamiseks.

Ka Göring mainis kohtus, et temagi olevat 1941. aastal otsustavalt välja astunud NSV Liidule kallaletungimise vastu. Kuid Schacht ei viivitanud selle väite ümberlükkamisega, teatades, et ta läks erru, kuna ei pidanud võimalikuks edasist koostööd inimesega, kes oli otsustanud tõugata Saksamaa suure sõja kuristikku.

Erru! Nad kõik püüdsid kohut veenda, et nähes Hitleri poliitika ebaõiglust, olevat nad korduvalt füürerit palunud neid erru lasta. Riigisekretär Lammers kinnitas, et Rosenberg olevat palunud end erru lasta. Sedasama nõudnud ka Frank. Jodlile meenus (ja Keitel kinnitas seda), et temagi palunud töökohalt vabastamist ning enda määramist mägiküttide diviisi komandöriks. Jodl omakorda kiitles sellega, et olevat osanud sundida Goebbelsit loobuma Genfi konventsiooni avalikust denonsseerimisest. Funk aga virises, et ta olevat naisele kodus nelja silma all öelnud, et «parem oleks kogu sellele värgile käega lüüa, pisikesse kolmetoalisse korterisse kolida ja elada rahulikult». Rosenberg nõudis tungivalt, et otsitaks üles tema kirjalik ettekanne Hitlerile, kus ta otsustavalt protesteerinud Nõukogude sõjavangide kallal sooritatavate metsikuste vastu.

Kõik nad intrigeerisid kohtuistungeil omavahel kõige häbitumal kombel.

Mulle hakkas silma, et kohtualused kogunesid vaheaegadel väikestesse grupikestesse, mille koosseis peaaegu kunagi ei muutunud. Göringi grupis, näiteks, polnud kunagi näha Schachti, Ribbentropi rühmaga aga ei liitunud iialgi Neurath. Ei juhtunud ka seda, et Streicher oleks vestelnud Göringiga, Schacht Kaltenbrunneri või Ribbentropiga.

Töötades varem juristina — sõjatribunali kohtunikuna ja üksvahe Moskva advokaadina, nägin ma grupiprotsessidel korduvalt kõige mitmekesisemaid, vahel koguni skandaalseid lahkhelisid kohtualuste vahel. Nii kaua kui neid sidus ühine eesmärk ja kasu, ühine juht, suutsid nad omavahelisi tülisid vältida, või siis hoidis vähemalt jõugu juht neid vaos. Kui aga jõuk kinni oli püütud ja kohtu ees seisis, ei jäänud endisest üksmeelest ja truudusest enamasti jälgegi järele.

Seesama juhtus ka Nürnbergis: niipea kui Lääne-Euroopa ühe suurema riigi kuritegelik valitsus asus süüpinki teda väärivale kohale, avaldusid tema liikmetes otsekohe paadunud kriminaalkurjategijate iseloomujooned.

Miks õigupoolest ei rääkinud Hermann Göring ja Julius Streicher omavahel terve protsessi vältel sõnakestki? Kas neid lahutasid ehk poliitilised lahkhelid? Võib-olla ei meeldinud Streicherile Göringi käitumine «pikkade nugade ööl», kui «selle sea» käsul, nagu Streicher «delikaatselt» ütles, lendasid kümnete sõnakuulmatute kambaliikmete pead.

Sugugi mitte. Tookord tundis Streicher uhkust paksu Hermanni kartmatuse ja otsustavuse üle. Aga võib-olla oli Göringile vastumeelt Streicheri antisemitismiteooria? Hoopis vastupidi, Göringil oli täielik alus hinnata kõrgelt Streicheri teeneid, kes oli kulutanud palju jõudu, põhjendamaks teoreetiliselt juudiküsimuse lõpliku lahendamise vajalikkust. Oli ju Hermann Göring teeninud kümneid miljoneid marku juutide varanduste nii öelda aariastamise ehk lihtsamalt öeldes juutide paljaksröövimise pealt.

Oli juhtunud hoopis midagi muud. Üks natsionaalsotsialismi, eriti aga antisemitismi ideelisi juhte oli sattunud ebameeldivasse olukorda. Tema peale kaevati Hitlerile. Kaebajaiks polnud aga juudid, kellele ta juba 1938. a. oli pogromme korraldanud, vaid puhtaverelised heledajuukselised aarialased. Selgus, et parteigenosse Streicheril oli nõrkus noorukeste aaria tütarlaste vastu, keda ta jõudumööda ära narris. Kontrollimaks arvukaid kaebusi, mis selle skandaalse loo kohta saabunud olid, määras Hitler komisjoni eesotsas Göringiga. Kaebused vastasid tõele, ja Tüüringi kompromiteeritud gauleiter tuli ametist lahti teha. Nüüd jäi tal aga võimalus täielikult keskenduda antisemitismi edasiarenda-

misele. Valmistus ju hitlerlik Saksamaa sõjaks, ja Streicheri töö kulus marjaks ära.

Sellest ajast peale kandis Streicher oma südamesopis sügavat viha «kokainisti ja avaliku röövli» Göringi vastu. Streicheri pani vihast lämbuma ainuüksi mõte, et see «pugeja ja karjerist Göring» oli julgenud kätt tõsta tema, natsipartei veterani vastu.

Sellepärast ei teretanudki nad teineteist, kuigi istusid ühes süüpingis.

Aga mis lahutas Schachti Göringist? Mispärast ei vahetanud nad tervelt kümne protsessikuu jooksul sõnakestki? Oli ju nende vahekord tol ajal, mil Schachtil oli võimu ja Hitleri soosing, üsna sõbralik. Schacht hindas kõrgelt paksu Hermanni organisaatorivõimeid, kohtas paljudeski asjades Göringi igakülgset toetust ning jagas Göringiga kõiki oma kui rahvusvahelise finantsvõluri kogemusi. Kuid just enne sõda oli paksu Hermanni ja finantsvõluri vahelt must kass läbi jooksnud. Võimu- ja rahaahne Göring ei võinud sallida, et keegi peale tema riigi majandust juhib. Ta hindas Schachti. Neil oli ühine eesmärk: Saksamaa võimalikult kiiresti ümber relvastada, et kähku kätte jõuaks päev, mil wehrmachti väekoondised saab naabermaadesse paisata. See ühendas neid. Ent nende omavaheline võistlus, kahe Hitleri ministri kadedus teineteise peale olid ometi nii tugevad, et tõid kaasa plahvatuse, mis Schachti kõrvale paiskas ja Hermann Göringi esiplaanile tõstis.

Seepärast ei näinudki ma neid Nürnbergi protsessil kordagi kõrvuti, kuulsin aga sageli ebameeldivaid epiteete, mida nad teineteise aadressil läkitasid.

Süüpingis istusid täisverelised hundid, ja huntidena pidasid nad ennast ka üleval.

Mulle meenub üks episood. Hitleri karistusorganite šeff Ernst Kaltenbrunner haigestus enne protsessi algust ning seetõttu puudus esimestelt kohtuistungitelt. Ta toodi süüpinki alles 10. detsembril 1945. aastal. Ilmselt oli pressi sellest õigeaegselt informeeritud. Filmioperaatorid ja fotokorrespondendid valmistusid Kaltenbrunnerist ülesvõtteid tegema. Kõigi kohtusaalis viibijate tähelepanu oli keskendunud süüpingile. Kaltenbrunner tervitas oma sõpru laia žestiga, kuid süüpingist õhkus külma, nagu oleks avatud uksest puhunud jäist tuult. Kaltenbrunner sirutas käe Jodlile, kes istus talle kõige lähemal. Too pööras end demonstratiivselt ära. Ka kõik teised kohtualused hakkasid ootamatult teisale vahtima.

Valvurid tähendasid Kaltenbrunnerile, et tal tuleb istuda Keiteli ja Rosenbergi vahele. Kuni Kaltenbrunner ennast istuma sättis, püüdis Keitel jätta muljet, et on millegagi väga hõivatud. Kaltenbrunner tahtis Keitelile kätt anda, kuid too põikles käesurumisest kõrvale ja hakkas ameeriklasest arstiga tühjast-tähjast lobisema.

Kaltenbrunner pöördus Franki poole, kuid ka too ei soo-

vinud teda tervitada, vaid pistis nina raamatusse ja krigistas hambaid.

Nüüd pöördus Kaltenbrunner admiralide Raederi ja Dönitzi poole, ent needki ei varjanud oma vastumeelt kõnelda verise timukaga.

Neelanud alla solvumise, pöördus kunagine kõikvõimas Gestapo šeff oma kaitsja poole, küünitades talle kätt. Ent seegi kord jäi käsi õhku rippuma: koguni kaitsja hoidus käepigistusest, ehkki kõnetas oma klienti väga viisakalt.

Inimesed, kes seda kõike pealt vaatasid, ei aimanudki, et just tol hetkel sündis uus müüt, mis hiljem erakordselt laialt levis, müüt sellest, et teised kohtualused, eriti aga Saksa kindralid ei võtnud osa metsikustest ja vägivallast, mida gestaapolased Teise maailmasõja ajal toime panid. Pöörates Kaltenbrunnerile selja, tahtsid Keitel ja Jodl, Raeder ja Dönitz sellega näidata, et neil pole kunagi olnud ega ole ka praegu kõige vähematki pistmist Gestapo ja SS-i veriste meelelahutustega. Härrased kindralid ja admiralid püüdsid sellega kohtunikele öelda:

«Uskuge või ärge uskuge, aga me ei suuda seda gestaapolast isegi teretada. Muidugi pandi toime kuritöid nii Saksamaal kui ka okupeeritud territooriumil, ent seda ei teinud Saksa kindralid. Nende maine on alati olnud puhas kui lumi Alpide tippudel.»

Möödus mõni kuu, ja toosama Keitel ja Jodl, seesama Dönitz ja Raeder olid sunnitud dokumentide survel avama 10. detsembri 1945. aasta lavastuse kogu variserlikkuse. Saabus aeg, ja Kaltenbrunner ütleb nii mõndagi, millest kogu süüpink segadusse satub. Ta näitab veel, et härrastel, kes sellesse pinki olid sattunud, ei maksaks nii väga häbeneda sõprust ja tutvust temaga, et oleks vaja ajalookaaludel hästi hoolikalt vaagida, kes neist räpasem siga on, kas tema, Kaltenbrunner, või need, kes istuvad tema kõrval ja tema selja taga.

Ent ärgem ette rutakem. Igal kohtualusel oli protsessi vältel küllalt aega ja võimalusi maailma ees oma kiskjapalet ja võltsi, kahekordset südametunnistust näidata. Isekeskis purelema läksid nad nii mitmelgi puhul.

Ribbentrop andis tunnistust. Kõigile oli juba ammugi selge, et just natslik välispoliitika oli Saksamaa katastroofi põhjustanud. Ometi püüdis endine välisminister seda kaitsta. Samal ajal seletas von Papen naabritele küllaltki valjusti, et tema olevat andnud Ribbentropile hüva nõu, aga teda polevat kuulda võetud. Selle peale lausus Ribbentrop Göringile mürgiselt:

«Tolle oleks pidanud juba ammu teise ilma saatma.»

Göring noogutas nõusolevalt pead ning meenutas, et «opositsionäär» Papen oli Hitlerilt autasuks natsipartei kuldmärgi saanud. Papen ruttas ennast õigustama, lausudes, et Hitler andnud talle selle märgi lahkarvamuste maskeerimiseks. Göring lõi ainult käega ja pomises:

«Valetaja, argpüks . . .»

Hiljem sai ootamatult kohtualustevaheliseks tüliõunaks «XX sajandi müüt». Rosenberg oli oma filosoofiliste traktaatide üle alati uhke olnud. Oli siis nüüd advokaadil tarvis nii rumalalt käituda ja Schirachilt küsida, mida too sellest teosest arvab! Hitlerinoorte juht lausus kogu saali naeru saatel, et ta polevat sellest traktaadist kuidagi jagu saanud. Hiljem päris Gilbert sedasama igalt kohtualuselt, ja kõik nad vastasid, et ei ole Rosenbergi raamatut lugenudki. Üksnes Streicheril hakkas natside filosoofist kahju. Ta nimetas «XX sajandi müüti» sügavaks teoseks, nii sügavaks, et temale isiklikult jäänud see arusaamatuks.

Alles hiljuti ennast Saksa valitsuseks nimetanud kohtualuste «sõprus ja ühtsus» oli nii tugev, et kui keegi neist tunnistusi andes patukahetsejat mängida tahtis, püüdsid kõik teised teda sedamaid silmakirjatsejana näidata. Kogunisti ei vedanud Frankil. Isegi Speer ei saanud loobuda lõbust teda torkida, meenutades, et pärast seda kui Franki päevik süüdistajate kätte on sattunud, ei jäävat tol muud üle kui kõik üles tunnistada, mis ju niigi kindlaks tehtud on.

«Tegelikult on Frank rohkemgi süüdi kui meie,» lausus Speer oma naabrite poole pöördudes.

Aga ka Speer ise sai vastu nina, kui tal äkki tuli pähe heita saali pomm, teatades, et pärast kindralite vandenõu läbikukkumist olevat ta ise ette valmistanud uut atentaati Hitlerile. Speer tahtis kõigest hingest muljet jätta, nagu oleks tal see mõte küpsenud aja jooksul, sedamööda kuidas ta üha enam veendus oma kõrge kaitsja ning sõbra roimarlikkuses. Ilmselt pidas ka tema advokaat doktor Flechsner säärast taktikat kõige õigemaks; igal juhul tegutsesid nad käsikäes.

Flechsner astus kõnetooli ja küsis oma kaitsealuselt:

«Härra Speer, tunnistaja Stahl kirjutab oma seletuses, et te olite tuhande üheksasaja neljakümne viienda aasta veebruari keskel nõudnud, et ta hangiks teile uut mürkainet Hitleri, Bormanni ja Goebbelsi tapmiseks. Miks teil niisugune kavatsus tekkis?»

Ja siis vastas Speer kui inimene, kes palju aastaid oma elust fašismi vastu võitlemisele pühendanud on:

«Ma ei näinud teist väljapääsu.»

Seejärel jutustas ta Hitleri tapmise plaanist üksikasjaliselt:

«Pärast 20. juulit[1] ei tohtinud isegi kõige lähemad kaastöötajad enne Hitleri varjendisse siseneda, kui et ss-lased nende taskud ja portfellid läbi otsinud olid. Mina kui arhitekt tundsin selle varjendi ehitust täpselt. Seal oli ventilaator, mis sarnanes siia kohtusaali paigaldatud ventilaatoriga. Ventilatsiooniava kaudu, mis Riigikantselei aiás oli, oleks saanud gaasi väga kergesti varjendisse juhtida... Tuhande üheksasaja neljakümne viienda aasta veebruari keskel kutsusin oma kaastöötaja, laskemoonakomitee juhataja Stahli enda juurde ja rääkisin talle oma kavatsusest avameelselt...»

[1] Mõeldud on 1944. aasta 20. juulit, päeva, mil sooritati ebaõnnestunud atentaat Hitlerile.

Selle kavatsuse teostamist olevat seganud mingisugused tehnilised raskused, seejärel aga plaanitsenud ta röövida kümme silmapaistvat natsijuhti, nende hulgas ka Hitleri, ja toimetada nad lennukiga Inglismaale. Aga jällegi seiras teda ebaõnn — «vandenõust osavõtjad lõid araks».

Speeri sedalaadi ülestunnistused tulid teistele kohtualustele niivõrd ootamatult, et esimesel momendil jäid nood, suu ammuli, vahtima. Siis haaras neid meelepaha. Eriti tormiliselt reageeris Göring, kes näitas näpuga Speeri peale ja vangutas pead. Mäletas ju Göring hästi toda 1944. aasta juulikuu ebaõnnestunud atentaati Hitlerile ega olnud unustanud ka, kuidas Speer vandenõulaste pihta tuld ja tõrva sülitas ja vaimustatud oli, et jumaldatud füüreril pääseda õnnestus.

Vaheajal küsis endine riigimarssal endiselt relvastusministrilt tigedalt, kuidas too söandas kasutada sellist kaitseviisi. Järgnes tuline vaidlus, mis lõppes sellega, et Speer saatis Göringi kuradile. Süüpingifüürer oli niisugusest teravusest hirmus solvunud ja läks kui peksa saanud peni oma kohale. Õhtul, vangikambris kaebas ta arstile:

«Jah, doktor, see oli raske päev. Võtku kurat seda lolli Speeri!... Ma ei suuda ette kujutada, kuidas ta nii sügavale langeda võis, et oma näruse hinge päästmiseks nii nurjatuid tunnistusi andis! Ma pidin häbi pärast surema...»

Hitlerit igati laimates püüdis Speer hoiduda oma ülestunnistustega süüpinginaabreid riivamast. Kuid Göringit puudutas ta äärmiselt ebadelikaatselt. Endine relvastusminister teatas kohtule, et kord temaga vesteldes ütelnud Hitler: «Göring käitub alatult: ta on ostetav ja morfinist.» See oli ainus juhus, kus taolisi sõnu ei lausutud mitte tunnistaja- või süüdistajapuldist, vaid süüpingist. Liiatigi ei piirdunud Speer Hitleri sõnade kõigi kuuldes edasi andmisega, vaid koguni kommenteeris füüreri iseloomustust oma truu õukondlase kohta:

«Ma olin ülimalt vapustatud... Arvasin, et kui see kõik on riigipeale juba ammu teada, siis on andestamatu, et ta peab kõrgel kohal niisugust inimest ja seab sellega temast sõltuvusse paljude inimeste saatuse.»

Göringile muidugi ei meeldinud need tunnistused põrmugi. Ei võinud ju teada, kas Speer piirdub ainult öelduga või kergitab Pandora laeka kaant veelgi rohkem. Göring püüdis seda vältida, saates tema juurde Schirachi manitsusega käituda mehisemalt. Speer aga palus Göringile edasi öelda, et too «oleks pidanud ilmutama rohkem mehisust sõja ajal ja tunnetama oma vastutust, mitte aga uimastama ennast narkootikumidega».

Speeri tunnistused ajasid ärevile kogu süüpingi.

Rosenberg toonitas:

«Kui atentaadikatse läbi kukkus, olgu siis vait.»

Schacht oli vaimustuses:
«Vaat see on alles kaitse!»
«Ta tuleks üles puua!» ütles Funk.

Muidugi poleks ta tahtnud Speeri puua mitte tema kuritegude eest, vaid üksnes sellepärast, et endine relvastusminister oli osanud endale niisuguse alibi välja nuputada, kuna aga Funkile endale kogu protsessi jooksul ühtki mõistlikku ideed ei tulnud.

Frank, toosama hüsteeriline Frank, kes alles hiljuti needis Hitterit, valas nüüd oma viha Speerile välja:

«Ärge unustage, kuidas Speer kelkis, et puhastab taeva vaenlase lennukitest.»

Von Papen, kes vihkas Göringit lausa füüsiliselt, kasutas seda vahejuhtumit järjekordse porikamaka viskamiseks riigimarssali pihta. Hommikueine ajal ütles ta oma lauanaabritele:

«Speeri tunnistused teevad paksukesele otsa peale.»

Schacht ja von Neurath nõustusid Papeniga:

«Saksa rahva jaoks pole Göringit enam olemas.»

Ja tõesti ei leidnud Göring enam asu. Pärast hommikueinet ütles ta Hessile ja Dönitzile:

«Me poleks tohtinud mitte kunagi Speeri usaldada.»

Siis läks ta Rosenbergi ja Jodli juurde ning hakkas heietama mõtteid sellest, et Speer valetas, kui ütles, et ei saanud Hitlerit tappa «tehniliste raskuste tõttu». Tema portfelli ei otsitud iialgi läbi, ja kui Speer oleks tõesti tahtnud, oleks ta saanud Hitlerile lõpu peale teha.

Nii ründasid kohtualused Speeri peaaegu ühtse rindena, näidates selle patukahetseja vastu üles kas kadedust või avalikku vaenu.

Speeri ja Göringi vaheline nägelemine jätkus isegi kohtus. Speer püüdis kohut veenda, et ta olevat küll mõningase hilinemisega, kuid ometi andnud oma panuse võitlusesse hitlerismiga. Göring aga ütles otse välja, et «seda Hitleri soosikut, seda ülejooksikut» ei maksa uskuda. Ülejooksik oli Speer aga Göringi arvates sellepärast, et ta astus ootamatult välja kohtualuste enamust ühendava «solidaarsuse» vastu.

«Mis solidaarsusest siin juttu saab olla!» lõi Speer käega ning lisas oma eilsete kolleegide peale näpuga näidates: «Kõik nad pidid teesklema sõprust, isegi kui olid valmis üksteist tapma. Ka mina olin samasugune . . .»

Kirjutan neid ridu, kuid taoliste tõikade tagavara ei taha kuidagi lõppeda. Neid on liiga palju. Protsess kestis kakssada viiskümmend päeva, ja iga päev andis loendamatu hulga tõendeid kohtualuste ideelagedusest, õelusest ja salakavalusest. Ja nüüd, mil Lääne-Saksamaa revanšistid laimavad Rahvusvahelist Sõjatribunali, püüdes igati halvustada tema õiglast otsust ning tõestada, et Nürnbergi kohtualused «polnud rikkunud ühtki kehtivat seadust», tahaksin neile kangesti meenutada tollesama Speeri sõnu, mis too lausus tollessamas Nürnbergis. Jutustades, kuidas saksa rahva juhid

kähku Berliinist põgenesid, kui seal liiga palavaks läks, ütles Speer:

«Kuid mitte keegi neist ei mõtelnud rahvast selle meeletuse eest kaitsta. Iga kord, kui ma seda meenutan, haarab mind raev. Mitte ükski neist ei tohi minna ajalukku inimesena, kes on teeninud kas või kõige pisematki lugupidamist. Saagu kogu see neetud natslik süsteem ja kõik tema juhid, kaasa arvatud ka mina, põlguse ja häbi osaliseks, mille nad on ära teeninud. Rahvas unustagu nad ja hakaku ehitama uut elu mõistlikul demokraatlikul alusel.»

Churchill viib kohtualused vaimustusse

Sedamööda kuidas raske õigusemõistmise masin aeglaselt, ent seda kindlamalt finišile lähenes, veendusid endised natsiliidrid, et nende valitud kaitsetaktika annab nullresultaadi. Leppinud sellega, et on viljatu vaielda Rahvusvahelise Sõjatribunali põhikirja, eriti aga nende sätete vastu, mis puudutavad vastutust agressiooni eest, avastasid mõned kohtualused oma mälus sorides, et agressiivne poliitika pole hoopiski nende monopol. Meenutati kuldset XIX sajandit (kuldne oli see sellepärast, et siis ei tulnud kellelegi pähe agressorit kriminaalvastutusele võtta) ja hakati selle röövsõdu Rahvusvahelise Sõjatribunali põhikirja punktidega kõrvutama.

Göringit hakkas huvitama Kalifornia ja Texase vallutamine Ühendriikide poolt. Ta jõudis järeldusele, et «see oli tõeline vallutussõda, mille sihiks oli territoriaalne ekspansioon».

Rosenberg alustas doktor Gilbertiga vestlust Inglismaa tolleaegsest poliitikast Hiinas:

«Mida te võite öelda lahtiste uste doktriini kohta Hiina suhtes? Kas sõja kaelamäärimine hiinlastele ainult selleks, et hiljem mürgitada oopiumiga kolmkümmend miljonit inimest oligi demokraatia kõrgeim avaldus. Olete te kunagi näinud oopiumisuitsetajate salaurkaid? Need on palju hullemad kui kontsentratsioonilaagrid. Selleks et Inglismaa saaks avada ukse väliskaubandusele, tapeti vaimselt miljoneid hiinlasi.»

Diskussiooni tõttas lülituma ka Ribbentrop:

«Kas te pole kuulnud, kuidas ameeriklased indiaanlastele veresauna korraldasid? Needki olid madalam rass . . . Kas te teate, kes asutas esimesed kontsentratsioonilaagrid? Inglased. Ja kas teate, milleks? Selleks, et sundida buure relvad maha panema.»

Eriti hoolikalt otsiti ajaloost analoogiaid kaasaja rassipoliitikale. Rosenberg, keda valdasid sünged eelaimused, kaotas äkki autoriuhkuse ning teatas, et ta ei või pidada ennast rassiteooria loojaks. Oma advokaadi kaudu hakkas ta kohtulauda sõna otseses mõttes üle ujutama väljavõtetega ameerika, inglise ja prantsuse rassiteoreetikute raamatutest. Eriti meeldis talle ameerika rassisti

Madison Granti raamat «Suure rassi lõpp». Selles leidus rohkesti USA Kongressi poolt vastu võetud määrusi, mille eesmärgiks oli aidata «ehtsaid ameeriklasi» võidelda rassipuhtuse eest. Neis määrustes piirati immigratsiooni, kitsendades sisserändamist Lõuna- ning Ida-Euroopast ja soodustades Euroopa põhja- ning lääneosa asukate Ühendriikidesse sisserändamist.

Püüdes tõestada, et Rosenberg ei alustanud oma uurimusi kaugeltki mitte tühjalt kohalt, tsiteeris Rosenbergi advokaat innukalt Granti raamatust just neid lõike, mis kõige rohkem meenutasid tema kaitsealuse loomingut.

Sama taktika võttis ruttu üle ka Schirach. Temagi hakkas oma tunnistustes vihjama sellele, et kõige suuremat mõju avaldanud tema antisemitistlike vaadete kujunemisele ameerika rassistide raamatud.

Ent milleks see kõik? Mitte keegi pole kunagi väitnud, et just nimelt natslik Saksamaa hakkas esimesena ajaloos vallutussõdu pidama. Mitte keegi pole vaielnud Rosenbergile vastu, et pimedusejüngreid, kes töötasid välja rassiteooria, leidus juba enne teda. Fašism on ju ainult imperialismi äärmuslik, kõige sõjakam ja inimvihkavam väljendusvorm. Ta päris kogu talle eelnenud imperialistliku vallutuspoliitika kogemused ning loomulikult tõi sellesse ka palju uut, muutes sõja organiseeritud banditismiks.

Kogu häda seisnes vaid selles, et varasematel aegadel ei saadud agressoreile vastu seada organiseeritud rahvamasside jõudu. Rahvaste poliitiline teadlikkus, nende organiseerituse aste polnud veel küllaldane, et agressorit peatada ja teda karistada. Ses mõttes võisid kohtualused ajaloost sadu näiteid tuua. Kuid mitte ükski neist ei saanud olla saksa natside amnesteerimise põhjuseks. Nürnbergi protsessi suur tähtsus seisneski just selles, et ta lõpuks ometi lõi relva agressiivsete riikide poliitikute käest. Agressiooni süüdlased ei jää enam karistamata.

Kõigile, sealhulgas ka kohtualustele oli selge, et nii Rosenbergi, Schirachi kui ka Streicheri üle ei mõistetud kohut mitte üksnes nende inimvihkajaliku propaganda eest, mis iga tsiviliseeritud riigi kriminaalkoodeksi keeles tähendab raskeimaile kuritegudele õhutamist. Hoopiski ohtlikum oli see, et natsismi barbaarsed ideed olid kehastust leidnud veretöödes, ja just nende veretööde eest mõistetigi kohut hitlerliku ladviku, sealhulgas ka Rosenbergi, Schirachi ja Streicheri üle.

Nürnbergi protsess ei toimunud muust maailmast isoleeritud vaakumis. Kohtupalee piirdeaia taga pulbitses elu, möllasid poliitilised kired, iga päev tõi kohtusaali uudiseid. Kohtualused nabisid ahnelt ajalehti, mida nende kaitsjad neile tõid. Eriti huvitas natsiliidreid, kas pole teateid lahkhelidest liitlaste vahel. Nii nagu näljane kana näeb unes hirssi, nii lootsid Göring ja Ribbentrop lugeda konfliktidest kodanliku Lääne ja Nõukogude Liidu vahel.

Ent esimestel protsessikuudel ei pakkunud ei Euroopa ega Ameerika ajakirjandus kohtualustele midagi lohutavat. Pigem

vastupidi. Kogu maailma ajalehed teatasid, et Norras hukati kvislingite siseminister, et endine Oświęcimi laagri komandant Höss saadeti tapi korras Varssavisse, kus tal tuli astuda kohtu ette, et Tšehhoslovakkia pealinnas valmistuti kohtuprotsessiks hitlerliku asehalduri Karl Franki üle. Vilksatas ka niisugune kohtualustele üsna ebameeldiv teade: USA president Truman sai Inglismaalt ettepaneku kasutada süüdimõistetud sõjaroimareid katsejänestena aatomipommi katsetuste ajal Vaiksel ookeanil . . .

Kuid sedamööda, kuidas sõja lõpp minevikku vajus, hakkasid Lääne, eriti aga USA ajalehtedes ikka sagedamini ilmuma teated esimestest pingetunnustest Lääne ja Ida suhetes. Mida sagedamini sääraseid teateid tuli, seda elavamaks süüpink muutus. Vaheaegadel kogunesid kohtualused gruppidesse ning arutasid elavalt maailma sündmusi. Nende esinemised kohtuistungitel muutusid sundimatuks ja nad andsid kogu oma olekuga mõista, et igaüks neist taipab imperialistliku maailma ees seisvaid ülesandeid palju paremini kui Lääne süüdistajad.

Saabus 1946. aasta 12. märts. Astudes sel hommikul enne istungi algust kohtusaali, nägin üsna huvitavat pilti. Süüpink meenutas erutatud mesilastaru. Isegi Göring oli lahkunud oma tavaliselt kohalt. Ta oli esimese rea parempoolsest servast üle kolinud keskele. Tema ümber olid kogunenud Ribbentrop, Rosenberg, Dönitz, Frank, Sauckel ja Schirach. Teises otsas pidasid nõu Schacht, Papen, Fritzsche, Seyss-Inquart ja Neurath. Nende kahe grupi vahel aga pendeldas, nagu sellistel juhtudel ikka, doktor Gilbert.

Sõltumata sellest, millisesse gruppi keegi kuulus, särasid eranditult kõik kohtualused rõõmust. Mõnele näole oli ilmunud koguni salalootus.

Mis siis juhtunud oli?

Selgus, et sel päeval olid ilmunud Ameerika ajalehtedes suured pealkirjad: «Ühinegem, et peatada Venemaa!» Nende all järgnes tekst Churchilli halekuulsast kõnest Fultonis. Ühe liitlasriigi silmapaistev poliitikategelane kutsus läänemaailma ühinema Nõukogude Liidu vastu ja rääkis rahvademokraatlikest riikidest varjamatu vihaga. Suure poliitika lauale visati antikommunismi iganenud trump.

Tutvunud Churchilli kõnega, läks Göring sedavõrd julgeks, et teatas:

«Möödunud aasta suvel ei lootnud ma näha sügist, talve ega uut kevadet. Kui ma venitan välja järgmise sügiseni, siis näen arvatavasti veel mitut sügist, mitut talve ja mitut suve.»

Ja pidanud sündmust vääriva pausi, lisas ta, hääles ilmne rahulolu ja näol pilkav muie:

«Ainsad liitlased, kes endiselt püsivad liidus, on neli süüdistajat, ja nemadki on liidus vaid kohtualuste vastu.»

Göring hõõrus käsi, naeris tavalisest kauem ja magusamalt, ning jagas oma tundeid doktor Gilbertiga:

«Ma rääkisin teile, et see on täiesti loomulik. Nii on see alati

olnud. Näete ise, et mul on õigus: jällegi endine jõudude tasakaal. Nemad (lääneriigid — A. P.) said pähe, kui nad koos Idaga katsusid meid hävitada . . .»

Kasutades sobivat momenti, küsis Gilbert Göringilt, mida too arvab Müncheni paktist — kas ei andnud Suurbritannia juba siis Saksamaale nõusoleku piiride laiendamiseks idas Venemaa arvel.

«Jah, muidugi,» vastas Göring, nagu oleks see niigi täiesti selge. «Ja siis nad kohkusid, et Saksamaa muutub liiga tugevaks riigiks. Aga nüüd teeb neid rahutuks Venemaa . . . Kas teate, doktor, kui ma ainult võiksin sir David Maxwell-Fyfe'iga (Suurbritannia süüdistaja Nürnbergi protsessil — A. P.) kohtuda klaasi viski juures ja temaga sõbralikult vestelda, — ma olen kindel, tal tuleks tunnistada, et inglased soovisid kogu südamest, et me alustaksime sõda Venemaaga.»

Edasi arvas Göring, et inglased ja ameeriklased pidanuksid juba ammu leidma ühise keele hitlerliku Saksamaaga.

«Enamus meie liidreid,» väitis ta, «oleksid olnud õnnelikud nendega koos töötades . . .»

Sama elavalt kulges diskussioon ka Papeni grupis. Lugenud hommikueine ajal ajalehtedest Churchilli kõne kokkuvõtet, ütles Papen:

«Kurat võtaks, ta on väga avameelne!»

«Pöördub tagasi oma vana poliitika juurde,» nentis Dönitz rahulolevalt.

«Täiesti loomulik,» toetas teda Neurath. «Churchillile oli Venemaa abi teretulnud, kui ta seda vajas. Kuid Inglismaa oli ja jääb Briti impeeriumiks. Ta poleks tohtinud Teheranis ja Casablancas venelastele nii palju järeleandmisi teha.»

«Jaltas,» parandas teda Dönitz. «Just seal poleks ta pidanud Venemaale nii palju järele andma, sest oli juba täiesti silmanähtav, et Saksamaa kaotab sõja. Ma kirjutasin sellest Eisenhowerile, kui ma veel vabaduses viibisin . . .»

Hitlerlased olid Churchilli kõnest nii vaimustatud, et nad ei viivitanud ettepanekuga kutsuda Churchill tunnistajana Nürnbergi. Rudolf Hess aga ütles Göringile valjusti:

«Te saate veel Saksamaa füüreriks.»

Churchilli kõne Fultonis polnud sugugi ainus meeldiv üllatus natsiliidritele. Sellele järgnes teade Hitleri kindrali Studenti amnesteerimisest USA võimude poolt. Siis müristas Nõukogudevastast kõnet Ameerika ülemjuhataja Saksamaal Mac Narney, ilmus trükist USA diplomaadi Bulliti raamat, milles täpsustati Churchilli programmi.

Göring orienteerus uues olukorras kiiresti. Oma tunnistustes hakkas ta järsku üksikasjaliselt kirjeldama, kuidas Inglismaa ja Prantsusmaa juba 1940. aastal valmistusid pommitama Kaukaasia naftarajoone. Kaitse tõttas seda kinnitama dokumentidega, mis olid

Prantsusmaal sakslaste kätte sattunud. Kõike seda tehti selleks, et tekitada Nõukogude ja Lääne esindajate vahele Rahvusvahelises Sõjatribunalis seesugune lõhe, millesse võiks vajuda kogu Nürnbergi protsess.

Miljonite vihane hääl

Rahvusvaheline olukord oli muutunud keeruliseks juba ammu enne Nürnbergi protsessi lõppu. Ent, kummaline küll, nelja suurriigi esindajate käitumises Rahvusvahelises Tribunalis kajastus see miskipärast vähe.

Kuidas küll oleksid kohtualused tahtnud näha mõnd kokkupõrget, ütleme näiteks, Jacksoni ja Rudenko vahel! Kuid, oh häda, süüdistajad ei valmistanud neile niisugust rõõmu.

Möödunule tagasi vaadates pean tunnistama, et kogu Nürnbergi protsess oli nelja suurriigi viljaka ja ustava koostöö ere näide. See koostöö haaras sõna tõsises mõttes Nõukogude, Ameerika, Inglise ja Prantsuse delegatsiooni tegevuse kõiki tahke.

Kohtualused ja nende advokaadid oleksid esimesest päevast peale tahtnud Nürnbergi protsessis näha aktsiaseltside vahelist tüli. Üks kompanii oli küll krahhi läbi teinud, kuid arvas ikkagi, et endisi suhteid arvesse võttes peab vastastikustes arveldustes kehtima segavastutuse printsiip. Just sellepärast tuletasidki nad aeg-ajalt meelde abi, mida lääneriigid Hitlerile tema välispoliitika teostamiseks andnud olid.

Niisugused avaldused panid lääneriikide süüdistajad muidugi väga piinlikku olukorda. Ühtlasi asetati dilemma ette ka Nõukogude delegatsioon: kas võtta lääneriikide Müncheni poliitika kriitika alla, alustades sel teemal poleemikat Ameerika Ühendriikide, Suurbritannia ja Prantsusmaa esindajatega, ning koos sellega eemalduda sihtidest, mis inimkond Nürnbergi protsessi ette oli seadnud (just seda tahtsidki kohtualused saavutada), või siis ütelda tähtsamaile Saksa sõjaroimareile selge sõnaga: tegutsedes siin kogu maailma rahvaste volitusel, mõistame teie üle kohut kuritegude eest, mis ei muutu sugugi kergemaks või vähem ohtlikuks sellepärast, et läänemaailmas leidus inimesi või inimeste rühmitusi, kelle abile te sõda alustades toetusite.

Meie süüdistajad valisid teise tee. Samale seisukohale asusid ka kõik teised Nürnbergi süüdistajad.

Ameeriklaste peasüüdistaja protsessil oli Robert Jackson, tookordne USA Ülemkohtu liige. Tema auks peab ütlema — ta ei eitanud kunagi, et Ühendriikide valitsevad ringkonnad ei ajanud Saksamaa suhtes enne sõda just eriti tarka poliitikat. Oma avasõnas ütles Jackson:

«Selle rahva demokraatlikud elemendid, kes püüdsid Saksamaad juhtida Weimari vabariigi poolt loodud mehhanismi abil, ei

leidnud küllaldast toetust ülejäänud maailma demokraatlike jõudude poolt, kaasa arvatud ka minu maa.»

Selle mõtte juurde pöördus ta tagasi ka edaspidi. Rääkides imperialistlike suurriikide poliitikast kolmekümnendail aastail, sõja vältimise probleemidest seoses natsliku Saksamaa agressiivsete aktsioonidega, kriipsutas Jackson alla:

«Nendest probleemidest rääkides ei saa me vihjata ühegi maa, sealhulgas ka minu maa eetikale ja tarkusele . . .»

Mööduvad mõned aastad, ja me oleme tunnistajaks sellele, et ajalugu kordub. Uued seisukohad mõjutasid teatud määral ka Jacksonit ennast. Tol korral, Nürnbergis, tegi ta kogenud juristi ja poliitikategelasena üldiselt õige järelduse Nürnbergi protsessi osast ja tähtsusest. Tema kõned, tema ülekuulamised tõestasid, et Ühendriikide süüdistaja on täis otsustavust oma soovis paljastada fašismi, mis oli haaranud Euroopa, ja oleks võinud muutuda reaalsuseks ka Ameerika mandril.

Jackson mõistis väga hästi, milliste lootustega vaatavad Nürnbergi protsessi poole kogu maailma rahvad, sealhulgas ka ameerika rahvas, ja nagu iga teinegi kodanlik poliitikategelane arvestas muidugi ka tema, et esinemise õige toon niisugusel protsessil võib suurendada tema populaarsust ameerika ühiskondliku arvamuse silmis. Eriti tähtis oli see veel siis, kui Ülemkohtu liikme ametit karjääri tipuna ei vaadatud. Just Nürnbergi protsessi ajal teatati USA Ülemkohtu esimehe Stone'i surmast.

Ent Jackson mõistis ka muud. Juba Londonis, kui seal Rahvusvahelise Sõjatribunali kokkuleppele alla kirjutati, ütles ta vesteldes Nõukogude esindaja, Nürnbergi protsessi tulevase kohtuniku kindral Nikittšenkoga:

«Kas teate, kindral, seda kokkulepet ei andesta mulle Ameerikas paljud.»

Kindral Nikittšenko mõistis väga hästi, kellest Jackson räägib. Juttu oli täiesti ilmselt ameerika reaktsioonist, USA nendest ringkondadest, kes kahetsesid taga hitlerliku Saksamaa purustamist, arvates, et sellest peale pole Euroopas enam jõudu, mis suudaks hoida rahvamasse oma käpa all, lõa otsas. Nikittšenko soovitas Jacksonile:

«Kui te Ameerikasse tagasi lähete, esinege raadios ja seletage rahvale kõik, mida te eelseisvast kohtuprotsessist arvate.»

Hiljem, kui Jackson Ameerikast tagasi jõudis ja taas Nikittšenkot kohtas, olid tema esimesed sõnad:

«Teate, kindral, ma esinesin raadios ja kõik läks suurepäraselt . . .»

Nürnbergi protsessil peetud kõnedes ei rääkinud Robert Jackson natside kuritegusid raevukalt hukka mõistes üksnes minevikust, vaid vaatas ka tulevikku, rõhutades mõtet, et kui ka uutes tingimustes Saksamaa suhtes endist poliitikat aetakse, ei suuda ükski kohtuprotsess inimkonda hädaohust vabastada. USA valitsevatele ringkondadele ei meeldinud ka see, põhjustades ameerika reaktsioonilise ajakirjanduse kallaletunge, mis sedamööda agressiivsemaks muutusid, kuidas aktiviseerus Ühendriikide sõjajärgne poliitika saksa militarismi taastamiseks.

Nürnbergi protsessil nõudis Robert Jackson tungivalt ja kõva sõnaga, et Krupp kui hitlerlikust agressioonist ning sõjaroimadest osavõtja tuleb kohtu alla anda. Ta ütles nii:

«Õigusemõistmise huve ei ole silmas peetud, kui ei arvestata nelja põlvkonna inimeste huve, kellelt Kruppi relvad on elu võtnud või keda nad on ähvardanud, aga samuti tulevaste põlvkondade huve, kes ei saa ennast tunda julgena, kui Krupp ja temataolised jäävad sel protsessil süüdi mõistmata.»

Ent niipea kui poliitiline olukord muutus, niipea kui ameerika Kruppid säärase hoiaku üle oma pahameelt väljendasid, tundis Robert Jackson, et tema jalge ees avaneb kuristik. Kui küsimus rahvusvahelisest kohtuprotsessist saksa töösturite, nende hulgas ka Kruppi üle tegelikult üles kerkis, muutis seesama Jackson oma seisukohta otsustavalt. Ta tegi äkki avalduse, mis oli diametraalselt vastupidine kõigile tema eelmistele väljaastumistele — Ameerika Ühendriikidel ei lasuvatki «moraalseid ega juriidilisi kohustusi sedalaadi protsesside läbiviimiseks tulevikus».

Nõnda toimuski kodanlikus maailmas nii tavaline poliitiline metamorfoos. Ent objektiivsuse huvides tahaksin veel kord rõhutada, et Nürnbergi protsessil tegi Jackson saksa fašismi ja militarismi paljastamiseks nii mõndagi. Tänu sellele jäid Nõukogude delegatsiooni liikmetele temast kõige paremad mälestused.

Tahaks mõne sõna öelda ka Jacksoni asetäitja Thomas Doddi kohta. Oma poliitiliselt eruditsioonilt jäi ta Jacksonist tunduvalt maha. Sellele vaatamata ta kõned ja ülekuulamised lausa rabasid natse ning nende poliitikat. Kogu maailm tunneb fotot, millel Thomas Dodd esitab kohtule asitõendit — hukatud poolaka prepareeritud pead, mis oli iselaadi ehteks ühe natside surmalaagri ülema kirjutuslaual. Kogenud New Yorgi advokaat teadis, mida protsessil teha ja kuidas toimida, et ameerika rahva hulgas populaarsust võita. Möödus mõni aasta, ja ameerika valijad, kel olid meeles Doddi kõned Nürnbergis, valisid ta Senatisse. Ent saanud senaatoriks, ei hoolinud Dodd enam millestki, vaid hakkas ujuma pärastsõjaaegse USA agressiivse poliitika sõiduvees, mille olemusest ta Nürnbergis — seda isegi aimamata — nii palju ja nii kujukalt oli rääkinud. Saanud senati julgeoleku alamkomisjoni esimeheks ning saavutanud võimu, hakkas Thomas Dodd äkki kummardama seda, mida alles hiljuti oli oma kõnedes pihuks ja põrmuks teinud. Tookord, Nürnbergis, oli ta veenvalt tõestanud, et antikommunism on vaid vallutuspoliitika maskeerimise võte. Nüüd aga, Ühendriikides, liitus ta kõige tigedamate antikommunismi jutlustajatega. Ta tungis Cyrus Eatonile kallale ainult sellepärast, et too julges suhelda vene kommunistidega. Ta esines manifestiga, millest tema sõnade järgi pidi tulevikus saama kõigi nende usutunnistus, kes astuvad «surmaheitlusse ülemaailmse kommunismiga».

Niisugune see Ühendriikide peasüüdistaja asetäitja siis oli, ja sääraseks ta muutus.

Kuid Ühendriikide süüdistajate hulgas kohtas ka hoopis teistsuguseid kujusid. Neist kõige silmapaistvam oli Telford Taylor. USA-s ei sallitud teda sellepärast, et ta oskas tulevikku õigesti ette näha ning juhtis üleliia energiliselt miljonite inimeste tähelepanu saksa militarismi taassünniohule. Esinedes kohtuprotsessil süüdistuskõnega Saksa kindralstaabi vastu, esitas Taylor terve hulga dokumente ja muid tõendeid, mis tõestasid selle organisatsiooni süüd kõige rängemates rahu- ja inimkonnavastastes kuritegudes. Väga veenvalt kõlasid tema sõnad:

«Palju aastaid oli saksa militarismi liikumapanevaks vedruks elukutselistest sõjaväejuhtidest koosnev grupp, keda kogu maailm tundis Saksa kindralstaabina. Just sellepärast ongi selle grupi paljastamine, diskrediteerimine ning kuritegelikuks kuulutamine hoopiski tähtsam kui iga üksiku süüpingis istuva sõjaväevormis isiku saatus.»

Sügav ja õige mõte! Taylor nägi oma ülesannet selle saksa militarismi kõige agressiivsema organi paljudeks aastateks kahjutukstegemises. Ent Rahvusvaheline Sõjatribunal, õigemini tema kodanlik enamus otsustas teisiti. Nõudmine tunnistada Saksa kindralstaap kuritegelikuks organiks lükati tagasi.

Lääne reaktsiooniline ajakirjandus vastas sellele kiidulauluga, Taylorile aga andsid ameerika militaristid selgesti mõista, et USA sõjavägi tuleb väga hästi toime ka ilma temataoliste kindraliteta. «Army and Navy Journal» vallandas tema ja ühtlasi ka Jacksoni pihta kõige ebameeldivamate sõnade valingu, kuna nood julgesid esineda süüdistusega «auväärset sõjaväelase elukutset omavate isikute» vastu, kindralite vastu, kes vaid «täitsid oma kohust».

Jackson reageeris säärasele laimule otsekohe otsustavalt.

«Sõjaväelased,» ütles ta, «ei istu meie ees süüpingis mitte sellepärast, et nad oma maad teenisid, vaid sellepärast, et nad seda koos teiste kohtualustega valitsesid ning sõjani viisid. Nad ei ole siin mitte sellepärast, et nad sõja kaotasid, vaid sellepärast, et nad seda alustasid. Poliitikud võivad neid sõdureiks pidada, sõdurid aga teavad, et nad olid poliitikud.»

Ometi jäi ameerika sõjaväeline kildkond oma arvamuse juurde, ja ähvardused Taylori suhtes viidi täide. Ta vallandati armeest, temast tehti kõige teravamate ja halastamatute kallaletungide märklaud. Ta tembeldati punaseks.

Mõni aasta pärast Nürnbergi protsessi lõppu lugesin ma Telford Taylori artikleid ja raamatuid. Kohati maksis ta lõivu külmale sõjale, ent kokkuvõttes teenis tema kirjanduslik tegevus saksa militarismi paljastamist.

Meelde on jäänud ka Robert Kempner, USA peasüüdistaja abi. Nürnbergis tegi ta suurt ja kasulikku tööd, niivõrd tähtsat, et teenis ära Bonni militaristide viha veel kakskümmend aastat pärast kohtuprotsessigi.

1965. aasta. Nürnberg. Kohtupalee. Saal on inimestest tulvil. Sandarmid toovad kohale kohtualuse. Fotoreporterid ei viivita fotoaparaatide objektiive tema poole pööramast. Kostab traditsiooniline käsklus:

«Tähelepanu, härrased. Kohus tuleb! . . .»

Kohtulaua taga on kolm talaaris meest.

«Kohtualune, ütelge, kuidas on teie ees- ja perekonnanimi.»

«Robert Kempner.»

«Kas te tõepoolest esinesite 1946. aastal Nürnbergi protsessil selles saalis süüdistajana?»

«Jah, esinesin . . .»

Andestagu lugeja mulle see pettus. Niisugust kohut pole veel olnud. 1965. aastal oli aga selleks peaaegu kõik juba valmis. Oli isegi «süüdistusakt», mille avaldas Lääne-Saksamaal ilmuv ajaleht «Deutsche Nationalzeitung und Soldatenzeitung». Selle dokumendi autoriks on wehrmachti erukindralooberst Alfred Keller, üks neist, kes võttis aktiivselt osa Teise maailmasõja ettevalmistamisest. Aastail 1940—1943 komandas Alfred Keller Göringi abilisena natsliku lennuväe esimest armeed. See polnud sugugi mitte juhus, et tema nimi seisis feldmarssal Kesselringi nime kõrval kõige ohtlikumate sõjaroimarite nimekirjas, mille süüdistajad Nürnbergi protsessil esitasid.

Möödusid aastad ja esimene ehmatus. Keller, keda sõprade ringis hüütakse Raudseks Kelleriks (hitlerlikul Saksamaal oli üldse palju «raudseid») hakkas rääkima. Ja kuidas veel! Keller jõudis kindlale otsusele, et on tulnud aeg kaitselt üle minna pealetungile. Väga sobiv aeg.

Kuradile poolikud abinõud! Kui Lääs soovib koostööd bundesveeriga, siis loobugu oma Nürnbergi reliikviatest.

Ja erukindralooberst Alfred Kelleri palavikulises ajus sündis idee mõista kohut Robert Kempneri üle. Mõningate asjaolude kokkusattumise tõttu valis ta välja just nimelt tema. Pärast Nürnbergi protsessi elab Kempner peamiselt Frankfurdis Maini ääres ning töötab advokaadina. Kuid Kellereid ei ärrita hoopiski mitte Kempneri tegevuse see külg. Kogu sõjajärgsel perioodil on Kempner paljastanud natslikke sõjaroimareid. See teema on aga kondiks lääne-saksa militaristide kurgus.

Mida siis «süüdistusakt» Kempneri vastu kokkuvõttes sisaldab?

Selgub, et Rahvusvahelisel Sõjatribunalil polevat olnud mingit õigust hitlerliku valitsuse üle kohut mõista, see olnud arveteõiendamine võidetutega, juriidiline mõrv.

«Süüdistatavale,» kinnitab Keller, «pidanuks niisugune mittepädevus selge olema. Ta oleks pidanud ise aru saama, et . . . tal polnud õigust osaleda niisuguse kohtu tegevuses, mille koosseis ei vastanud juriidilistele normidele.»

Eriti mõistab «süüdistusakt» hukka Rahvusvahelise Sõjatribunali otsuse osa, milles on juttu Keitelist ja Jodlist. Ja milliseid kiidusõnu Alfred Keller Nürnbergis hukatud Alfred Jodli kohta

leiab! Too olnud sõduri kohusetruuduse kehastus, aumees ja laitmatu sõdur. Ja niisugune inimene langes Nürnbergi timukate käe läbi! Niisiis on ka Robert Kempner «kaassüüdlane mõrvas, mis seisnes kohtuotsuse langetamises kindralooberst Jodlile».

Kelleri poolt kokkuklopsitud dokument pajatab nii mõndagi. Ka sellest, et Robert Kempner väärib seda suuremat lugupidamist, mida enam hitlerlased ja natslikud militaristid tema üle pahandavad. Ta pajatab sellest, kui kaugele neonatsism ja militarism Saksa Föderatiivses Vabariigis juba on läinud. Ja ka sellest, milleni on jõudnud tolle maa poliitika, keda Robert Kempner Nürnbergis esindas, poliitika, milleta Lääne-Saksamaal poleks kõike seda, mis teeb tänapäeval rahutuks Euroopa ja terve maailma.

Suurbritannia poolt oli peasüüdistaja sir Hartley Shawcross, kes oli tollal neljakümne kahe või neljakümne kolme aastane. Inglismaal olid äsja võimule tulnud leiboristid ja Shawcross oli Alamkoja liige.

Shawcrossi määramine Nürnbergi langes kokku tema tegevuse algusega Suurbritannia peaprokurörina. Arvatavasti sellepärast ei lahkunud ta kodumaalt kuigi kauaks ning viibis protsessil üsna lühikest aega. Igatahes esines Shawcross Nürnbergis nii sissejuhatava kui ka lõppkõnega.

Tegelikult aga seisis Inglise delegatsiooni eesotsas peasüüdistaja asetäitja sir David Maxwell-Fyfe, Shawcrossi eelkäija peaprokuröri ametikohal. Inglismaa delegatsiooni oli moodustanud Churchilli valitsus ja määranud Nürnbergi protsessile peasüüdistajaks Maxwell-Fyfe'i. Et aga konservatiivide valitsus oli loovutanud oma koha leiboristidele juba enne protsessi algust, siis loovutas ka Maxwell-Fyfe oma koha Shawcrossile, nõustudes jääma tema asetäitjaks.

Maxwell-Fyfe oli rässakas tumedajuukseline mees palja pealae, ilusate silmade ja ilmekate näojoontega. Ta oli inglise juristide tüüpiline esindaja, suur meister ülekuulamises. Temast sai protsessil süüdistuse üks kesksemaid kujusid. Nii kohtualused kui ka paljud tunnistajad said talt võtta vähimagi katse eest silmanähtavaist faktidest kõrvale hiilida. Kohtupalee kuluaarides räägiti õigustatult, et Maxwell-Fyfe haarab nagu buldog.

Sir David Maxwell-Fyfe'i auks peab ütlema, et temale ei avaldanud iga päevaga palavamaks muutuv rahvusvaheline poliitiline õhkkond mingisugust mõju. Kohtuprotsessi esimesest kuni viimase päevani mõistis Maxwell-Fyfe täelikult kõige tähtsamat: natslike agressorite paljastamise, süüdimõistmise ja karistamise nimel tuleb säilitada süüdistajate ridades ühtsus.

Prantsusmaa poolt oli peasüüdistaja de Mainton. Sõja ajal oli ta olnud Prantsuse Rahvusliku Vabastuskomitee kohtukomissar, pärast sõda aga asunud kohtuministri kohale de Gaulle'i valit-

suses. Protsessi käigus vahetusid ka Prantsuse süüdistajad: de Mainton sõitis tagasi Prantsusmaale ja teda asendas vana parlamenditegelane Champetier de Ribes, vastupanuliikumisest osavõtja.

Vastavalt süüdistajatevahelisele tööjaotust puudutavale kokkuleppele esitasid Prantsuse süüdistajad kohtule materjale hitlerlaste kuritegudest Prantsusmaal, Belgias, Hollandis ja Luksemburgis. Kahtlemata andsid nad tähtsa panuse niisuguste raskete roimade avastamisega nagu vastupanuliikumisest osavõtjate ja pantvangide kallal toimepandud arveteõiendamised, alistatud rahvaste vägivaldne ärakasutamine tööl, varade röövimine okupeeritud territooriumelt. Prantsuse süüdistajad paljastasid hitlerlaste katseid vastutusest kõrvale hiilida ning põhjendasid, kui nurjatu on viidata käsutäitmisele.

Nõukogude Liit saatis Nürnbergi peasüüdistajana Roman Rudenko. Võiks öelda, et enne seda oli Rudenko läbi käinud kõik prokuröri ametiredeli astmed. Tal oli suuri kogemusi, laialdane poliitiline silmaring. Tollal oli ta Ukraina prokurör.

Kui ma Roman Rudenkot esimest korda Nürnbergis nägin, polnud ta veel neljakümneaastanegi. Poole oma elust oli ta kuulunud Kommunistlikku Parteisse.

Lääneriikide süüdistajatega võrreldes oli tema olukord protsessil mõneti kergem, mõneti aga raskem. Oma avakõnes toonitas Roman Rudenko:

«Härrased kohtunikud, ma kõnelen siin, esindades Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liitu, kes võttis enda peale fašistlike anastajate löökide põhiraskuse ning andis suure panuse hitlerliku Saksamaa ja tema satelliitide purustamiseks.»

Juba ainuüksi sellega oli palju seletatud. Mitte ükski teine maa polnud nii rängalt kannatanud hitlerliku agressiooni all kui Nõukogude Liit ega teinud nii palju tõeliselt kangelaslikke jõupingutusi, et päästa maailm fašismikatkust.

Rudenkol ei tulnud esitada ka kitsendavaid tingimusi, mida aeg-ajalt pidi tegema USA peasüüdistaja. Juba enne kohtupidamise algust lausus Jackson paljutähendavalt:

«Ma arvan, et kui me kohtuprotsessi organiseerides hakkame arutama selle sõja poliitilisi ja majanduslikke põhjusi, siis võib see protsess tuua teatud kahju nii Euroopale kui ka Ameerikale.»

Nõukogude süüdistajal polnud midagi niisugust karta. Meie süüdistus natsliku kildkonna vastu ei tuginenud üksnes hoolikalt valitud ja juriidiliselt laitmatute tõendite kaljukindlale vundamendile, vaid ka Nõukogude riigi autoriteetsele välispoliitikale, mis oli pidevalt välja astunud fašismi vastu, hitlerliku riigi vallutussõja ohu vastu. Nõukogude prokuröri teel ei olnud komistuskive, mida kohtualused võinuksid ära kasutada, et halvustada riiki, kelle nimel ta esines.

Kahtlemata kergendas see kõik Roman Rudenko ja tema nõukogude kolleegide olukorda ning tegevust. Ent samal ajal kerkis meie süüdistajate ette ka tõelisi raskusi.

Nürnbergis toimus rahvaste kohus, ja inimkond nägi Nõukogude riigi esindajais kindlaimat garantiid, et reaktsioonil ei õnnestu kohtuprotsessi õigelt teelt väärata. Rudenko nimele saabus kõigist maailma maadest hulgaliselt kirju, milles nõuti hitlerlike agressorite karistamist, millega täituks inimkonna aastatepikkune unistus. Talle kirjutasid ka sakslased, kes juba tollal, 1946. aastal, hakkasid märkama saksa militarismi taastamise esmaseid tunnuseid Saksamaa lääneosas. Nii näiteks kirjutas keegi Schulte Reini-äärsest Freifeldist. Nõukogude süüdistaja kõnest vaimustatud, teatas Schulte, et natslikud roimarid ronivad taas oma urust päevavalgele ja Lääne okupatsioonivõimud toetavat neid.

«... Tööta pole jäänud isegi kõige suuremad propagandistid, ei, hr. kindralleitnant... Nüüd räägivad nad juba jälle sõjast Venemaaga, lootes sellest endale kasu.»

Või kiri Ameerikast, mille saatjaks oli Ühing Kolmanda Maailmasõja Vältimiseks. Selles kirjas teatati Rudenkole, et ajakirjanduse andmeil vabastasid Ühendriikide võimud vahi alt rahvussotsialismi väljapaistva ideoloogi Karl Haushoferi, ning avaldati lootust, et Nõukogude prokurör võtab tarvitusele abinõud Haushoferi taasarreteerimiseks ja tema kandmiseks tähtsamate sõjaroimarite nimekirja.

Jah, Nõukogude süüdistaja õlgadele langesid suured, ajaloo seisukohalt vastutusrikkad ülesanded. Ja ta pidi need oma olemuselt antifašistlikud ja antiimperialistlikud ülesanded lahendama ühises rakmes kodanlike juristidega, kes esindasid Nürnbergis suurimaid imperialistlikke riike.

Alles hiljuti vaatasin veel kord läbi süüdistajate komitee protokollid ning mõtlesin sügava sisemise rahuldustundega Nõukogude süüdistajate poliitilisele teravusele ja sellega kaasnenud paindlikkusele, mis tagas komitee detailideni kooskõlastatud tegutsemise. Rahvusvahelise Tribunali kohtunikud, kes küll langetasid üldiselt õiglase otsuse, ei suutnud kahjuks vältida mõningaid lahkarvamusi, mis märgiti ära ka Nõukogude kohtunike eriarvamuses. Süüdistajad seevastu jäid kuni lõpuni ühele meelele isegi neis küsimusis, milles kohtunike arvamused lahku läksid. Ja kahtlemata oli siin üheks põhjuseks Nõukogude peasüüdistaja suur taktitunne.

Kuidagi imeosavasti õnnestus Roman Rudenkol süüdistajate komitees liitlasvaimu arendada. Hea kvalifikatsiooniga, poliitiliselt läbinägeliku juristina, inimesena, keda loodus on heldelt õnnistanud huumorimeelega, elava vestluskaaslasena, kes mõistab ja hindab peent nalja, meeldis ta kõigile oma partneritele. Tema vastu tunti sügavat lugupidamist ja tõelist sümpaatiat. Mõistagi kergendas see suuresti koostööd.

Igal Nürnbergi prokuröril oli oma ülekuulamise stiil. Rudenko stiili iseloomustas pealetung, või kui sportlaste keeles öelda, siis löi ta meelsamini nokauti kui nokdauni.

Göring ja tema süüpingikaaslased asusid juba algusest peale kasutama üsna primitiivset võtet lahkhelide külvamiseks nelja riigi süüdistajate vahele. Käitudes lääneriikide süüdistajate suhtes kohtus vajaliku viisakusega, kasutasid nad Nõukogude prokuröri vastu obstruktsioonipoliitikat. Kui Rudenko oma avakõnet alustas, võtsid Göring ja Hess demonstratiivselt kõrvaklapid peast. Kuid mitte kauaks. Tarvitses vaid Rudenkol mainida Göringi nime, kui riigimarssali närvid üles ütlesid ja ta kõrvaklapid jälle kärmesti pähe pani, et juba kaks-kolm minutit hiljem midagi üles märkida. Aga kui Nõukogude süüdistaja lõpetas Ribbentropi ülekuulamise, vaatas Göring endisele Saksa välisministrile haletsevalt otsa ning lausus lakooniliselt:

«Ribbentropiga on läbi. Tema on nüüd moraalselt murtud.»

Niisama põhjendatult võinuks Ribbentrop sedasama öelda ka Hermann Göringi kohta, kui too pärast ülekuulamist Nõukogude süüdistaja poolt oma kohale tagasi läks. Nürnbergis levis tollal absurdne kuuldus, nagu oleks ülekuulamise ajal Göringi jultumusest enesevalitsemise kaotanud Rudenko püstoli haaranud ja natsi number kaks maha lasknud. 10. aprillil 1946. a. kirjutas sellest koguni Ühendriikide ajaleht «Stars and Stripes». Selline algeline lollitamine hämmastas paljusid meist. Üks ameerika ajakirjanikke aga rahustas mind:

«Miks te õieti nii erutute, major? Mis vahet seal on, kuidas Göringile ots peale tehti? Kas tal teie süüdistaja surmavate küsimuste kuulirahe all kergem oli...»

Ent järgmisel päeval otsustas sensatsioonihimuline ajaleht oma väljamõeldist leevendada. Avaldati teade, et see polevat olnudki Rudenko, vaid hoopis lord Lawrence, kes oma musta talaari alt püstoli tõmmanud ja Göringit tulistanud. Hiljem vahetati seegi versioon värskema vastu: püstolit polevat mitte keegi haaranud, riigimarssalit tabanud lihtsalt ajurabandus. Tegelikult ei juhtunud ka seda, kuid teoreetiliselt oli niisugune väljamõeldis siiski tõele lähemal.

Meie süüdistaja erakordne enesevalitsemine lausa üllatas mind kogu protsessi vältel. See ei hüljanud teda isegi siis, kui ta kuulas üle Rosenbergi, kes kaebas iga paari minuti järel tõlke ebatäpsuse üle. Rosenberg valdas hästi vene keelt, mistõttu tal enam võimalusi oli kogu aeg norida. Üsna selgesti paistis aga silma, et Rosenberg polnud rahul just siis, kui Rudenko talle vastumeelseid küsimusi esitas. Oli ju palju kergem katkestada kohtuistungit kaebusega ebaõige tõlke üle kui rääkida tõtt. Vähemalt võitis ta aega vastuse väljamõtlemiseks.

Mulle on hästi meelde jäänud ka üks omamoodi dramaatiline episood, mis oli seotud tunnistaja Pauluse ülekuulamisega. Paulus oli mees, kes teadis üksikasjaliselt kõike, mis puudutas hitlerliku

agressiooni ettevalmistamist NSV Liidu vastu: oli ta ju Saksa kindralstaabi ülema asetäitjana osa võtnud «Barbarossa plaani» väljatöötamisest. Pole siis ka imeks panna, et kogu kaitsjate jõuk tõttas protesti avaldama, kui Nõukogude süüdistaja püüdis ette lugeda tunnistust, mille Paulus oli Moskvas andnud. Kaitse nõudis tunnistaja Nürnbergi toomist ja oli millegipärast kindel, et Rudenko ei söanda seda sammu astuda. Advokaadid irvitasid kuluaarides: üks asi on anda tunnistusi Moskvas ja hoopis teine siin, Nürnbergis, kus Paulus seatakse silm silma vastu oma endiste ülemuste ja sõpradega. Ent kui kaitse protestidesse ja palvetesse pedantselt suhtuv tribunali eesistuja Lawrence küsis, kuidas kindral Rudenko advokaadi taotlusele vaatab, juhtus midagi hoopis ootamatut. Nõukogude peasüüdistajat polnudki vaja veenda, ta nõustus otsekohe. Ainult asjasse pühendatud inimesed võisid tema pilgus märgata irooniasädet. Ja kui mitte midagi aimav Lawrence küsis, kui palju umbes kulub aega tunnistaja kohaletoomiseks, vastas Rudenko rahulikult, ütleksin isegi ebatavaliselt aeglaselt ja kuidagi ükskõikselt:

«Ma arvan, teie ausus, et viis minutit, mitte rohkem. Feldmarssal Paulus viibib Nõukogude delegatsiooni ruumides Nürnbergis.»

Lugeja juba aimab, et Nõukogude peasüüdistaja oli kaitse obstruktsiooni juba ette näinud ja aegsasti, kuigi suure kella külge riputamata, võtnud tarvitusele abinõud Pauluse toimetamiseks Nürnbergi. See oli löök, mis sarnanes pommiplahvatusega. Kaitsjad tõttasid oma taotlust tagasi võtma, ent pahandatud Lawrence nõudis Pauluse viivitamatut kohtusse toomist.

Pauluse ülekuulamine, mille Rudenko meisterlikult läbi viis, hävitas lõplikult kaitse püüdlused näidata kallaletungi Nõukogude Liidule kaitsesõjana ja paljastas ühtlasi maailma ajakirjanduse ees Nürnbergi kaitsjate nurjatud võtted.

Nagu ma juba mainisin, püüdsid nii kaitse kui kohtualused pidevalt mõista anda, et hitlerlik Saksamaa võlgnes paljude edusammude eest tänu teatud ringkondadele Läänes. See põhjustas rohkesti taotlusi kutsuda tunnistajatena kohtusse selliseid poliitikategelasi nagu Daladier, Paul Boncour, lord ja leedi Astor, Vansittart, Londonderry ja teised. Nii mõnigi kord oleksin minagi soovinud, et sellised tunnistajad oleksid Kohtupaleesse ilmunud: nende tunnistused võinuksid heita täiendavat valgust Müncheni poliitikale, mis mängis nii saatuslikku osa natsliku liikumise tugevnemisel ja Teise maailmasõja vallapäästmisel. Kuid Nõukogude süüdistaja protesteeris selle vastu raudse järjekindlusega, ajades otsustavalt nurja iga katse tribunali tähelepanu kohtualuste isikliku süü väljaselgitamiselt kõrvale juhtida ning hakata selle asemel uurima Rahvusvahelise Tribunali loonud riikide tegevust.

Nõukogude süüdistajat ei vääranud ka kohtualuste ja nende kaitsjate teine taktikaline võte — venitada kohtuprotsessi kuni viimsepäeva laupäevani. Kui näiteks Rosenbergile oleks voli antud,

tsiteerinuks too tundide kaupa ameerika ja Lääne-Euroopa rassistide arvukaid töid. Kuid seda ei õnnestunud teha ei Rosenbergil ega ka tema advokaadil Thomal. Vaevalt alustas viimane kohtuga sedalaadi diskussiooni, kui Rudenko tegi energilise avalduse:

«Süüdistus esitas kohtualustele konkreetsed kuritööd, mis nad on toime pannud: vallutussõjad, kohutavad roimad . . . Ma mõtlen, et kohus ei kavatse sugugi kuulata loenguid natsionaalsotsialismist, rassiteooriast ja muust.»

Ja tribunal nõustus Rudenkoga.

Ma ei unusta iial, kuidas kohtusaal kuulas NSV Liidu peasüüdistaja lõpukõnet. Järgmisel päeval — oli 1946. aasta 30. juuli — teatas Ühendriikide ajakirjandus:

«Kohtualused istusid oma pingis, kahvatud ja pingul, ning kuulasid, kuidas nende vihaseima vaenlase esindaja paljastab neid nii ränkade sõnadega, milliseid süüdistus esimest korda kasutas.»

Natside Nürnbergi kaitseliin

Nürnbergi protsessil võis iga kohtualune ise endale advokaadi valida.

Algul näis kuidagi imelik ja ebatavaline isegi mõte, et keegi selle õilsa elukutse esindajaist võiks astuda hitlerlike julmurite teenistusse, kes tegid kõik, et hävitada õigusemõistmine nii oma maal kui ka nende võimu all olevail territooriumidel. Ent natsismi vastu võidelnud rahvad ei soovinud ega tohtinudki mitte milleski natside eeskuju järgida. Just sellepärast võiski Jackson protsessil teatavaks teha:

«Neile antakse täielik võimalus ennast kaitsta peagi siin esitletavate andekate kaitsjate poolt . . ., kes on näidanud oma osavust . . . ja tegutsenud mehiselt. Võimul olles võimaldasid need inimesed niisugust õnne isegi oma kaasmaalastele haruharva.»

Suurepäraseks illustratsiooniks sellele on Dimitrovi kiri Romain Rollandile Moabiti vanglast. See näitab, kuidas natslik kildkond ignoreeris õigust kaitsele, kui Saksa kohtu alla sattusid tema poliitilised vastased.

«Kallis härra Rolland!» kirjutas Dimitrov. «. . . Minu poolt esitatud kaitsjate kandidaadid — bulgaaria advokaat Detšev ning prantsuse advokaadid Giaferi, Campinqui ja Thorez — lükkas riigikohus tagasi . . . Seletus on lihtne: pole mingit alust lubada neid kaitsma kõrvuti ametlike kaitsjatega. Vanglas viibin ma ranges isolatsioonis, käeraudades, mis juba viiendat kuud piinavad mind ööd ja päevad . . .»

Nürnbergis advokaati mitte kellelegi ei määratud. Igalt kohtualuselt küsiti, keda ta endale kaitsjaks soovib.

Küsida on kerge, aga katsuge sellele küsimusele vastata. Endisi Saksamaa valitsejaid huvitas advokaatide korporatsioon vähe: nad teadsid hästi, mis see seadusetuse ja omavoli režiimi puhul väärt

oli. Göring võinuks meenutada mõningaid saksa advokaate, keda ta tundis Leipzigi protsessi päevilt. Neid, keda Dimitrov nii visalt ja energiliselt eemale tõrjus põhimõttel «Jumal, kaitse mind sõprade eest, vaenlastega tulen ma ise toime». Ei-ei, selliseid kaitsjaid Göring Nürnbergis ei vajanud.

Oli aga ka teist laadi raskusi. Paljud saksa advokaadid, kellele tehti ettepanek võtta endale peamiste sõjaroimarite kaitsmine, loobusid sellest aust viisakalt, kuid otsustavalt.

Ja sellegipärast lahendati kaitsjate probleem üsna edukalt. Iga kohtualune sai endale advokaadi ja too omakorda assistendi.

Kuid Rahvusvaheline Tribunal lükkas otsustavalt tagasi saksa militaristide katsed tugevdada kohtualuste kaitset omapoolsete jõududega. Muide, sellise üsna omapärase katse tegi Hitleri armee maavägede kindral Grammer, paludes lubada Saksa kindralstaabi esindajaid kohtuistungeile vaatlejaina ja «kaastunde avaldamiseks OKW koosseisu kuulunud kohtualustele». Nürnbergi kohtuprotsessil oli sootuks teine ülesanne kui see, mille Grammer endale seadis . . .

Kaitse koosseisus oli üsna koloriitseid kujusid, kellest paljud olid minevikus olnud seotud ülikoolide kateedritega.

Tüse, ent ometi kärmas doktor Exner, kes tollal võis olla ligi seitsmekümnene, oli pikemat aega olnud kriminaalõiguse professor Leipzigis, Münchenis ja Tübingenis. Nüüd otsustas Exner oma aastatepikkusi juristikogemusi ära kasutada Hitleri ühe lähema sõjalise nõuandja, Jodli kaitsmisel.

Professor Hermann Jahrreiss rakendas oma rahvusvahelise ja konstitutsioonilise õiguse alaseid teadmisi hitlerliku valitsuse kaitseks. Tema osaks langes kahtlane au rääkida kohtus üldõiguslikest küsimustest, millega püüti kogu kohtuprotsessile juriidiline miin alla panna.

Siin oli ka doktor Rudolf Dix, üks Kolmanda riigi advokatuuri tugisambaid. Tal oli suur juristipraktika. Hitleri ajal oli ta mõnda aega seisnud koguni Saksa Advokaatide Ühingu eesotsas. Ent kui puhkes Teine maailmasõda, vahetas Dix advokaaditalaari natslike okupantide administraatorimundri vastu ja teenis Slovakkias ning hiljem Poolas. Nürnbergi tuli ta kohtualust Schachti kaitsma.

Dönitzi advokaat doktor Kranzbühler oli üle kümne aasta teeninud kohtunikuna Saksa sõjalaevastikus. Ta tundis eeskujulikult meresõja seadusi ja tavasid ning osutas oma kliendile, mõistagi, üsna asjalikku abi.

Göringi kaitsja doktor Otto Stahmer kuulus pigem tsivilistide kui kriminalistide kilda. Kogu tema varasem tegevus oli olnud seotud suurte rahvusvaheliste patendiprotsessidega. Kuid kahtlemata oli temagi väga kogenud kodanlik advokaat.

Ma tõin näiteid mõningate kaitse esindajate teenistuskäigust vaid selleks, et lugeja saaks selgema ettekujutuse Nürnbergi protsessil valitsenud jõudude vahekorrast, millest oli tingitud ka advokaatide ja süüdistajate kahevõitluse teravus. Ent vaadates natside

kaitse võimsat rida, mõtlesin ikkagi, et vaevalt küll ükski advokaat maailmas kadestab oma Nürnbergi kolleege. Advokaadipraksises kasutatakse mõistet «lootusetu asi», kui esitatud süüdistus on täielikult tõestatud ja kaitsjal ei jää muud üle, kui pöörduda nõndanimetatud süüd pehmendavate asjaolude poole. Ent Nürnbergi kaitsjate korpus, kuhu kõrge kvalifikatsiooniga advokaatide kõrval kuulus koguni ülikooli lillat talaari kandvaid professoreidki, teadis väga hästi, et isegi viimases pole loota suurt edu. Advokaatidele oli algusest peale selge, et oma südames on inimkond nende kaitsealused juba ammu süüdi mõistnud.

Ka selles, et Hitleri julmurid kriminaalkuritegudes süüdi olid, polnud mingit kahtlust. Juba protsessi esimestel päevadel veendus kaitse, kui palju tööd liitlasmaade süüdistajad tegema olid pidanud, et esitada kohtule loendamatult originaaldokumente Saksa arhiividest, mis kätte olid saadud.

Vaatamata sellele tegutses «natside viimne kaitseliin», nagu nõukogude karikaturistid Kukrõniksid Nürnbergi kaitse tabavalt ristisid, vägagi otsustavalt. Selle ideeliseks juhiks sai Göringi advokaat doktor Stahmer.

Kohe pärast seda, kui eesistuja oli avanud Rahvusvahelise Sõjatribunali esimese istungi ja rääkinud lühidalt protsessi ajaloolisest tähtsusest, astus doktor Stahmer kõnepulti, käes mitu paberipoognat. Kogu kaitse ja kõik kohtualused, keda juba sellest informeeritud oli, mida ta öelda kavatseb, jälgisid Nürnbergi advokaatide pealikut suurima tähelepanu ja lootusega.

Doktor Stahmer alustas kaugelt. Ta rääkis ülemaailmsete konfliktide koledusest (jättes targu mainimata, kes need konfliktid oli algatanud) ja kannatada saanud natsioonidest. Ning lõpetas kindlal toonil, et juba ammu oleks olnud aeg kehtestada agressiooni karistatavus.

«Inimkond saavutab,» hüüdis ta paatosega, «et tulevikus pole see mitte paljas nõudlus, vaid rahvusvaheline seadus!» Nagu ennesõjaaegsete poliitikute ja juristide peale kaevates, jätkas ta kohtunike poole pöördudes teeseldud kurbusega: «Kahjuks on kõik need õilsameelsed soovid agressiooni eest karistada jäänud seni veel hüüdjaks hääleks kõrbes.»

Siis ründas advokaat Rahvasteliitu, kes kunagi polnud suutnud agressorit talitseda, kui mõne riigi agressiooni korral tema poole pöörduti. Stahmer ei pidanud seda juhuslikuks. Sest polevat ju seniajani niisugust rahvusvahelist dokumenti, mis kuulutaks agressiooni rahvusvaheliseks kuritööks. Aga kui niisugune seadus, mis agressiooni hukka mõistab, eksisteerikski, isegi siis oleks võinud Stahmeri arvates rääkida riigi, mitte aga üksikisikute vastutusest, kes on ainult selle riigi agendid ja tegutsevad tema nimel.

Lõpuks tuletas advokaat aupaklikult meelde, et kohus koosneb võitnud maade kohtunikest, ning sellega olevat välistatud tema erapooletus. Kaitse memorandum lõppes sõnadega:

«Tribunal peab koguma arvamusi selle protsessi seaduslikku-

sest terves maailmas tunnustatud autoriteetidelt rahvusvahelise õiguse alal.»

Arvukate välismaiste ajakirjanike hulgas leidus ka selliseid, kes kaetud akendega kohtusaalis toimuvat kogu südamest kahetsesid.

«Ohtlik, väga ohtlik pretsedent,» rääkisid nad protsessi kohta. Sõda polevat ju üksnes Hitleri monopol. Kes teab, keda pärast järgmist sõda sellele kõvale Nürnbergi pingile istuma panna kavatsetakse.

Kodanliku ajakirjanduse just sedalaadi esindajaile avaldas kaitse memorandum tugevat muljet. Advokaadid olid neis raskeis tingimusis ikkagi leidnud argumendi, mis kõigutas kogu protsessi õiguslikku alust.

Arvestati, et mitte keegi ei hakka mälus tuhnima, et mitte kellelegi ei tule pähe meenutada teisi ajaloolisi kohtuprotsesse. Kas või näiteks Louis XVI protsessi. Just seal tõendasid kaitsjad, et kuninga isik on puutumatu ja pole seadust, mis lubaks teda kohtulikule vastutusele võtta:

«Seadus on kurjategija suhtes tumm, vaatamata tema kuritöö kogu koletislikkusele võib Louis XVI langeda ainult seaduse mõõga läbi. Seadus aga vaikib, ja järelikult pole meil õigust tema üle kohut mõista.»

Ent revolutsiooniline Prantsusmaa ei arvestanud kurjategijast monarhi kaitsjate viletsaid juriidilisi väiteid. Üks Konvendi liikmeid leidis kuninga kaitsjaile õige ja tabava vastuse, millega väljendas kogu prantsuse rahva tahet:

«Tulevased põlved, kellele meie eelarvamused on niisama kauged nagu vandaalide eelarvamused meile, hämmastuvad meie sajandi barbaarsusest, mil kohus türanni üle on mingi pühalik toiming . . . Nad imestavad selle üle, et XVIII sajandil ilmnes rohkem vaimupimedust kui Caesari päevil. Siis surmati türann kogu senati juuresolekul ilma igasuguste formaalsusteta, välja arvatud kakskümmend kaks pistodalööki, mis talle löödi, ilma igasuguse muu seaduseta peale Rooma vabaduse.»

Ja nüüd, sada viiskümmend aastat pärast seda, kui olid kõlanud need sõnad, lasti kurjategijast kuninga kaitsjate pihuks ja põrmuks löödud argumendid jälle käiku. Advokatuur püstitas teesi: isegi kui tunnistada, et kohus Teise maailmasõja tähtsamate sõjaroimarite üle võiks toimuda, nõuab elementaarne õigus, et kohtunikeks oleksid erapooletud inimesed, aga mitte ühe sõdinud poole esindajad. Aga palju's neid tõepoolest erapooletuid riike veel jäänud oligi pärast laialdasi agressiooniakte, mis oli toime pannud hitlerliku Saksamaa ladvik, kes nüüd oli süüpinki sattunud!

Pärast Nürnbergist tagasijõudmist lugesin uuesti läbi Louis XVI kohtuprotsessi materjalid ja sattusin huvitavale analoogiale. Ka seal oli vaieldud selle üle, kas ei peaks kuninga üle kohut mõistma üksnes erapooletu kohus. Rahvuskonvendi liige Amari lausus selle kohta sarkastiliselt:

«Teilt küsitakse, kes saavad kohtunikeks. Teile öeldakse, et teie kõik olete huvitatud pool. Aga kas siis prantsuse rahvas ei ole huvitatud pool, kui türanni käsi tabas ometi teda? Kelle poole tuleks siis pöörduda, et õigust leida?»

«Kuningate kogu poole!» hõikas irooniliselt teine Konvendi liige.

Niisama otsustavalt lükati kaitse põhjendamatud taotlused tagasi ka Nürnbergi protsessil. Juba teisel kohtupäeval rõhutas süüdistuse esindaja, et Rahvusvaheline Sõjatribunal ei tegutse üksnes siin esindatud nelja riigi nimel, vaid veel viieteistkümne maa nimel, kes ühinesid Rahvusvahelise Sõjatribunali kokkuleppe ja selle põhikirjaga. Nende eesmärgiks on «kasutada rahvusvahelist õigust, et astuda vastu meie ajastu suurimale ohule — agressiivsele sõjale». Ameerika Ühendriikide peasüüdistaja Jackson lisas sellele:

«Inimkonna terve mõistus nõuab, et seadus ei piirduks ainult väikeste inimeste karistamisega nende tähtsusetute kuritegude eest, mis nad on korda saatnud. Seaduse käsi peab tabama ka inimesi, kes on oma kätte saanud suure võimu ning kasutavad seda üheskoos ettekavatsetult, esile kutsumaks kurja, mis ei halasta ühelegi kodukoldele maailmas.»

Väga hästi argumenteeritud oli Roman Rudenko kõne. Ta ei jätnud kivi kivi peale kaitse väidetest, et maailmas ei eksisteerivat seadust, mis käsitab vallutussõda roimana. Nõukogude peasüüdistaja toetus Rahvasteliidu resolutsioonile, juba 1928. aastal allakirjutatud Briand-Kelloggi paktile, kus on sõnaselgelt öeldud: «Kõrged lepinguosalised teatavad oma rahvaste nimel pidulikult, et nad taunivad rahvusvaheliste vaidluste reguleerimist sõja teel ega kasuta seda rahvusliku poliitika vahendina omavahelistes suhetes.»

Nii aeti nurja Nürnbergi kaitse esimene ja peamine diversioon. Protsessi nokauti ei löödud.

Kuid advokaadid valmistasid ette tagavarakäike. Juristina pean tunnistama, et nad kaitsesid oma kliente kogu hingest, kasutades ära kõik võimalused. Ja kodanliku advokaadimoraali seisukohalt vaadatuna tehti seda vägagi oskuslikult.

Kohtupalee hoones oli ajalehekiosk, kust sai osta kõiki välismaa ajalehti. Panin korduvalt tähele, et agaramateks ostjateks olid siin saksa kaitsjad. Nad jälgisid teraselt poliitikataevast, tundsid rõõmu iga pilvetupsu ilmumise üle, mis ähvardas varjutada Ida ja Lääne suhteid, ning uskusid kergemeelselt, et aeg hakkab töötama kohtualuste kasuks. Just sellepärast valiski kaitse oma strateegia üheks peajooneks kohtuprotsessi maksimaalse venitamise. Seda püüti saavutada mitmel viisil.

Algas see rohkete palvetega määrata kohtuistungeile vaheaegu. Jällegi palus toosama doktor Stahmer kogu kaitse nimel kuulutada välja kolmenädalane jõuluvaheaeg. Palve rahuldati, ehkki vaheaja kestust lühendati kümne päevani. Kuid 5. jaanuaril 1946. a., täpselt neli päeva pärast kohtuistungite uuesti alustamist

tõusis äkki püsti Gestapo kaitsja doktor Merkel ja palus, et protsess uuesti . . . edasi lükataks.

Kui sel katsel polnud edu, leiutasid advokaadid uue võtte: hakati nõudma, et kohtusse kutsutaks kümneid ja sadu tunnistajaid, kel polnud asjaga üldse midagi tegemist või kellel olid sellega liigagi kahtlased kokkupuuted.

Sellele järgnes lugejaile juba tuttav Rosenbergi manööver, millega taheti kõiki kohtuprotsessis osalejaid kaasa kiskuda pikka diskussiooni rassiteooria üle. Kaitse tassis kohtusaali kümneid ameerika, inglise ja prantsuse rassistide foliante ja lisaks neile veel oma kaitsealuste töid.

Keegi süüdistajaist nägi selles õelat kavatsust propageerida antifašistlikul protsessil fašismi ideoloogiat. Mina ise pole selles sugugi kindel, et kaitsjad (vahest ehk mõne erandiga) oleksid teadlikult natsismi propageerinud. Pigem võis õigus olla advokaat Dixil, kes kohtus teatas:

«Mitte ühelgi kaitsjal, olenemata tema maailmavaatest ja endistest poliitilistest tõekspidamistest, ei saa pähe tulla mõtet kasutada kohtusaali ideoloogiliseks propagandaks maetud, ma rõhutan, juba maha maetud Kolmanda riigi kasuks. See poleks meie poolt üksnes ülekohus, vaid ka ennekuulmatu rumalus.»

Enamik advokaate muidugi mõistis, et 1945. aasta ei ole 1939. aasta, ja et Rahvusvahelise Sõjatribunali istungitesaal ei ole Hitleri Reichstag. Nad mõistsid väga hästi ka oma kaitsealuste teoreetiliste uurimuste tegelikku väärtust. Sellega seoses meenub mulle tahtmatult üsna veider seik.

Doktor Thoma seisab kõnetoolis ja esitab kohtule Alfred Rosenbergi kaitseks ühe dokumendi teise järel. Advokaadi ees on mikrofon ja selle kõrval lüliti, mille abil kõneleja saab ülekande saali ajutiselt katkestada. Seda võimalust kasutavad advokaadid iga kord, kui tahavad midagi öelda oma assistendile, kes istub kõnepuldi kõrval laua taga. Doktor Thoma assistent kuulab tähelepanelikult oma patrooni ning ulatab talle teenistusvalmilt vajalikke dokumente. Ei tea nüüd, kas kuulis assistent valesti või eksis Thoma ise, ent advokaadile ulatatakse Rosenbergi raamat «XX sajandi müüt». Thoma tahab seda mehaaniliselt kohtunikele edasi anda, ent viimasel hetkel märkab eksitust. Kõrvuni punastades heidab ta oma assistendi poole vihase pilgu ja äkki kostab kogu saalis ning kõigis kõrvaklappides selgesti:

«Puupea, mis te mulle seda pahna topite!»

Thoma oli unustanud mikrofoni välja lülitada.

Kõik kohtusaalis viibijad pahvatasid nii üksmeelselt ja valjusti naerma, et isegi lord Lawrence, kes järjest toonitas, et naer saalis kahjustavat kohtu autoriteeti, ei saanud midagi teha. Vana kogenud kohtunik suutis ainult ennast vaos hoida, aga sedagi mitte kuigi kauaks: vaheajal naeris temagi nii, et seinad värisesid. Naersid ka kohtualused. Üksnes Rosenberg oli pilves ning pildus oma õnnetu advokaadi suunas välgunooli.

Enamikel juhtudel valis kaitse, kellel ju tegelikult ei õnnestunud süüdistuse tunnistajaile vastu vaielda, teise, tema seisukohalt õigema tee: ta püüdis mustata tunnistaja isikut ja sellega heita varju ka tema tunnistustele.

Tunnistajana kuulati üle von Paulust. Tema paljastavaid tunnistusi polnud võimalik ümber lükata. Siis esitas advokaat küsimuse:

«Kas tunnistaja peab ikka veel loenguid Moskvas Frunze akadeemias?»

Küsimuse mõte oli selge: kuidas võib uskuda ususalgajat, kes läks nii kaugele, et hakkas oma vaenlastele loenguid pidama! Ent Inglise süüdistaja Maxwell-Fyfe reageeris kaitse provokatsioonile teravmeelselt.

«Veider lugu!» märkis ta. «Advokaadile pole nähtavasti selge, kes keda selles sõjas võitis. Niipalju kui mina aru saan, purustas Vene sõjavägi Saksa sõjaväe. Võib-olla oleks tõesti arukam, kui Saksa kindralid kuulaksid Vene kindralite loenguid, aga mitte vastupidi.»

Ja veel üks tüüpiline näide.

Kuulati üle kindral Lahousenit, Saksa sõjaluure ülema asetäitjat. Too rääkis monotoonselt natsirežiimi hirmsatest kuritegudest. Advokaat Sauter küsis:

«Te rääkisite siin tapmistest, mis olid ülesandeks tehtud teile või teie osakonnale või siis teistele ohvitseridele. Kas te sellest politseiorganitele ei teatanud? Näeb ju Saksa seadus niisuguse asja eest ette vanglakaristuse või erandjuhtumeil koguni surmanuhtluse.»

Siingi oli küsimuse tagamõte ilmne: ajada tunnistaja segadusse, et see oma tunnistusi muutma hakkaks. Ent tunnistaja, kes nähtavasti mõistis 1945. aasta olukorda paremini kui advokaat, pareeris ootamatult:

«Oleksin pidanud tegema üleliia palju selliseid ettekandeid. Toimus ju minu teadmisel rohkem kui sada tuhat tapmist.»

Samal viisil püüdis kaitse nokauti lüüa ka Mauthauseni laagri endist allohvitseri Höllriegelit. Advokaat Steinbauer küsis talt:

«Härra tunnistaja, te rääkisite äsja sellest, kuidas inimesi kivimurru kaldast alla visati, see tähendab kirjeldasite meile sündmusi, mida iga tsiviliseeritud inimene saab nimetada ainult tapmiseks.»

Höllriegel noogutas. Advokaat kortsutas kulmu ja lausus metalsel häälel:

«Aga kas te sellistest juhtumitest oma juhtkonnale teatasite?»

Ent ega Höllriegelgi nii naiivne olnud, et niisugusest küsimusest segadusse oleks sattunud.

«Teate,» vastas ta, «selliseid asju esines ju nii sageli. Seetõttu võib sajaprotsendilise kindlusega öelda, et seda teadis kogu juhtkond.»

Niisuguse käitumisega saavutas kaitse vaid üht: kutsus esile

ühiskondliku arvamuse sügavaima meelepaha, sealhulgas ka sakslaste keskel.

Kohtunike kannatlikkus ja nende püüe teha kõik, et tulevased põlvkonnad ei saaks ette heita, nagu oleks kaitsele kitsendusi tehtud, ületasid minu meelest igasuguse piiri. Aga võib-olla peitus just selles kohtu tarkus, mis välistas igaveseks kõik võimalused seada kahtluse alla kohtuliku arutluse objektiivsuse niisugusel ajaloolisel protsessil, nagu seda oli Nürnbergi protsess.

Meenub niisuguses mõttes huvitav juhtum ühelt organisatsioonilist laadi kohtuistungilt. Minu säilinud märkmete järgi oli see 1945. aasta 17. detsembri õhtul. Kohtunikud kutsusid välja doktor Marxi, Streicheri kaitsja, et see seletusi annaks. Need olid üsna ebatavalist laadi. Mitte advokaat polnud rahulolematu, et kohtunikud keeldusid täitmast mõnda tema palvet. Sootuks vastupidi: kohtunikud püüdsid hoopis advokaadile selgeks teha, et see toetaks oma kaitsealuse palvet kutsuda välja mõningaid tunnistajaid, eelkõige kohtualuse naist proua Streicherit.

Doktor Marx oli arvatavasti oodanud mida tahes, ainult mitte seda. Tutvunud kaebusega, mille tema kaitsealune kohtu peasekretariaadile saatnud oli, ei taibanud kogenud advokaat otsekohe, mida temalt nõutakse.

«Härrased kohtunikud,» alustas ta ebalevalt, «kui ma õigesti aru saan, siis on praegu jutt sellest, kas Streicheri asjas on vaja tunnistajaid. Kui jah, siis miks ma ei soovi Streicheri palvele alla kirjutada. Asi seisab selles, et härra Streicher palus välja kutsuda tunnistajaid, keda ma olen juba üle kuulanud, ja ma kahtlen, kas neid on otstarbekas välja kutsuda, vähemalt kaitse seisukohast lähtudes.»

«Aga kas te sellest Streicherile rääkisite?» huvitus lord Lawrence.

Advokaat vastas jaatavalt, ent lisas, et Streicher nõudvat endiselt nende tunnistajate väljakutsumist.

Edasi kulges kohtuniku ja kaitse esindaja dialoog niimoodi.

L o r d L a w r e n c e: Mõned Rahvusvahelise Sõjatribunali liikmed arvavad, et vähemalt üht või kaht tunnistajat sellest nimekirjast võiks välja kutsuda. Streicheri avalduse järgi otsustades kuuluksid nende seletused asja juurde. Sellepärast tahabki Rahvusvaheline Tribunal teie põhjendusi kuulda.

A d v o k a a t: Ma näen, et siin võib arusaamatus tekkida, ja mind kui advokaati võidakse valesti mõista. Igal juhul võtan ma kohtu soovituse teadmiseks ja kontrollin veel kord, kui kasulikud võiksid nende tunnistajate seletused minu kaitsealusele olla.

L o r d L a w r e n c e: Te muidugi mõistate, härra advokaat, et Rahvusvaheline Tribunal ei soovi kaitse funktsioone enda peale võtta. Sellepärast jätame teile võimaluse otsustada see küsimus iseseisvalt.

Vestlus, mille ma siin oma märkmiku järgi taastasin, näitab selgesti kohtu äärmist täpsust, kui küsimus ühel või teisel viisil

puudutas kohtualuse seaduslikku õigust kaitsele. Advokaadid taipasid seda peagi ja püüdsid kohtunike kannatlikkust kurjasti tarvitada.

Mitmel juhtumil hakkas kaitse, kes polnud päris kindel, kuidas nende tunnistajad kohtus käituvad, varustama neid ettevalmistatud tekstidega. Nii juhtus ka Saksa Välisministeeriumi endise riigisekretäri Steengrachti tunnistajana ülekuulamisel. Istudes tunnistajatoolis ja vastates advokaadi küsimustele, kasutas ta päris avalikult spikrit. Nüüd kaotas isegi lord Lawrence kannatuse ja pöördus veidi ärritatud toonil Ribbentropi kaitsja poole:

«Doktor Horn! Vastavalt kohtu otsusele võivad tunnistajad oma mälu värskendamiseks kasutada märkmeid, kuid tribunalile tundub, et see tunnistaja loeb peaaegu iga sõna maha . . . Faktiliselt räägib ta seda, mis on varem valmis kirjutatud. Kui see nii edasi kestab, peab tribunal kaaluma, kas ei tuleks muuta käesoleval protsessil kujunenud korda ja kinni pidada tavalisest reeglist, mis keelab tunnistajatel kasutada mistahes märkmeid peale nende, mida nad teevad antud momendil . . .»

Teinekord olin ma ägeda sõnasõja tunnistajaks ühelt poolt tribunali eesistuja ja Ameerika süüdistaja Doddi ning teiselt poolt advokaat Dixi vahel. Esitades tunnistajaile küsimusi ühe või teise dokumendi sisu kohta, hakkas advokaat üha sagedamini kas tervet dokumenti või mõnd selle olulisemat osa ette lugema. Niimoodi ei pidanud tunnistaja kogunisti mõistatama, missugust vastust advokaat temalt ootab. Lõpuks oli kohtu eesistuja sunnitud Dixi katkestama ja talle meenutama, et kaitsel ei sobi ülekuulamise käigus dokumendi kindlale lõigule viidates soovitud vastuseid tunnistajatele ette ütelda.

Ometi jätkusid etteütlemised ka pärast seda. Advokaatide küsimused olid kogu aeg lausa suunavad. Näiteks püüdis von Papeni kaitsja Kubuschok kord tunnistajat Steengrachti sellisel viisil üle kuulata:

«Kas mäletate, härra tunnistaja, et von Papen asus pärast kahekordset äraütlemist Türgi saadiku ametikohale tuhande üheksasaja kolmekümne üheksanda aasta aprillis, päeval, mil Itaalia hõivas Albaania ja kagus tekkis seega reaalne sõjaoht?»

Vististi ei vaja selgitamist, et antud juhul oli tunnistaja saanud advokaadilt päris täpseid näpunäiteid selle kohta, milliseid momente tuleb rõhutada: esiteks, et Papen keeldus kahel korral hakkamast Hitleri saadikuks Türgis, näidates seega, kui vastumeelt oli talle koostöö natsivalitsusega, teiseks, et Papen võttis talle pakutud ameti vastu ainult sellepärast, et sel ajal tekkis kagus reaalne sõjaoht, mida kohtualune lootis oma tegevusega Türgis ära hoida.

Kindralstaabi advokaat Laternser pidas visalt kinni joonest, mille järgi sõjaväelased ei ole poliitikud, ei sekku poliitikasse ega oma selleks õigustki; nende ülesanne olevat täita käsku, mõtlemata selle poliitilisele sisule. Selle skeemi raamidesse püüdis ta

suruda ka tunnistajate seletusi. Kuulates üle Riigikantselei ülemat Lammersit, käis ta kangekaelselt peale:

«Tunnistaja, kas teile on teada, et Hitler ei lubanud sõjaväe juhtkonnal ennast poliitiliste otsuste tegemisel mõjutada? ... On teile teada Hitleri ütlused selle kohta, et kindralid ei tohi poliitilisi asju otsustada?»

Lammers sai otsekohe aru, mida temalt oodatakse, ja pidas sel teemal terve kõne.

Kas advokaadid ise mõistsid, millisesse olukorda nad ennast ühiskondliku arvamuse vihase palge ees panid?

Näib, et mõistsid.

Juba enne kohtuprotsessi lõppu esitas tribunali peasekretär mulle üsna tähelepanuväärse palve. Kaitse palus anda igale advokaadile kaitsekiri, see tähendab kindlalt garanteerida tema isikuõiguste seaduslikku kaitset.

Ent advokaatide mure oma saatuse pärast oli täiesti asjatu. Revanšismist mürgitatud atmosfääris, mis Lääne-Saksamaal peagi maad võttis, ei vajanud Nürnbergi advokaadid hoopiski mitte kaitsekirju, vaid tajusid varsti, et just tänu sellele missioonile, mida nad olid täitnud Nürnbergi protsessil, tõusid määratult nende dividendid — nii finantsilised kui poliitilised.

Ma olen juba lugejate tähelepanu sellele juhtinud, et kohtualused rääkisid tõtt kahel juhul: siis, kui neid ammendavate ja hävitavate tõenditega vastu seina suruti, või veelgi sagedamini siis, kui nad iseloomustasid üksteist. Mingil määral oli see omane ka kaitsele.

Meenub tunnistaja Severingi ülekuulamine. Seda nime tundsin ma juba noorusaastail. Severing oli üks silmapaistvamaid parempoolseid sotsiaaldemokraate, kes küpseva fašismiohu eel igati takistas kommunistide ja sotsiaaldemokraatide ühisrinde tekkimist. Nürnbergi protsessil hakkas see äärmiselt vastik kuju suure asjatundlikkuse ja tema ea kohta ootamatu ägedusega ründama Göringit ja Hessi. Kõik, mida Severing nendest rääkis, oli punktipealt õige, kaalukas ja sügavalt paljastav. Ta ei halastanud ka Schachti peale.

«Schacht reetis demokraatia,» ütles Severing. Ta iseloomustas Schachti kui üht aktiivsemat Hitleri abilist, inimest, kes tegi kõik, mis võimalik, et siluda Saksamaal teed fašismile.

Schachti advokaat doktor Dix, kes ei söandanud selle ohtliku tunnistaja seletusi otseselt ümber lükata, andis nüüd tõrjumatu löögi Severingi enda pihta:

«Hoolimata kogu minu lugupidamisest Severingi vastu, olen ma kahjuks sunnitud eitama just tema oskust riigitegelasi õigesti hinnata ... Severing ja tema poliitilised sõbrad on palju enam vastutavad Hitleri võimuletuleku eest kui Schacht. Nad vastutavad ajaloo ees, kuna ilmutasid otsustusvõimetust ja seega poliitilist ideelagedust. Vastutus on seda suurem, et tunnistaja mõistis juba tookord, et võimu üleminek Hitlerile tähendab sõda. Kui

uskuda tema sõnu, et tal on tõepoolest õige poliitiline intuitsioon, siis tema passiivsus tollal ja hiljem, samuti tema poliitiliste sõprade passiivsus suurendab nende vastutuskoormat veelgi ... On ju õige, et meie, saksa töölised ei ole aremad kui hollandi omad. Meil oli heameel kuulda siin ühe tunnistaja suust hollandi tööliste mehisusest, kes julgesid streikida invasiooniarmee sõdurite püssitorude ees. Severing ja tema poliitilised sõbrad, kes mängisid Saksamaa töölisklassi elus suurt rolli, ei oleks tohtinud tuhande üheksasaja kolmekümne viiendal aastal lubada ametiühingute laialisaatmist ... Hitleri režiim polnud siis veel nii tugev, et tal poleks vaja olnud karta tõde, mis peitus poeedi sõnades, adresseeritud töölistele: «Kõik rattad jäävad seisma, kui su tugev käsi seda tahab.» Tookordne natsionaalsotsialistlik valitsus teadis seda hästi ega kartnud sugugi ilmaaegu ... Kuid ka tugev käsi, millest ma äsja rääkisin, vajab juhtimist. Sellest aga jäeti töölisklass ilma. Just selle oleks pidanud enda peale võtma niisugused inimesed nagu Severing ...»

Dixi ja Severingi vahelist sõnadeduelli kuulas suure huviga kogu saal. Lõppude lõpuks oli õigus neil mõlemal — nii Severingil, kes andis hävitava iseloomustuse Göringi, Hessi ja Schachti kohta, kui ka Dixil, kes paljastas saksa töölisklassi huve reetnud sotsiaaldemokraatide endise liidri. Tol momendil mõtlesid arvatavasti paljud veel kord, kui tähtis on küll Nürnbergi protsess meie ajastust tõetruu ajaloopildi saamiseks.

Saksa advokatuuri vanade kogenud tuusade kõrval oli Nürnbergi kaitsjate hulgas ka väike grupp noori, keda ma praegu nimetaksin pöörasteks. Nood ei põlanud mitte mingisuguseid vahendeid.

Nende tüüpiliseks esindajaks oli doktor Seidl, lühikest kasvu kõhn mees pika, üldse mitte aarialiku nina ja sügaval asuvate tigedate silmadega. Göring kutsus teda hiirepojaks ja kasutas üsna sageli sellisteks ülesanneteks, mida ta ei julgenud anda Stahmeri ja Dixi taolistele soliidsetele advokaatidele.

Seidl ihaldas skandaalide läbi kuulsaks saada ning keerles kogu aeg Göringi ümber, kuigi pidi kaitsma Hessi ja Franki. Ta täitis agaralt kõik selle vana provokatsioonide ja kriminaalkelmuste meistri instruktsioonid. Alati, kui Seidl oli Göringiga sosistanud, võis eksimatult öelda, et ta teeb mõne uue sensatsioonilise avalduse.

Juba ta astuski kaitsjatooli ja esines järjekordse võltsinguga Nõukogude välispoliitika kompromiteerimiseks. Talt küsiti, kust see pärit on. Vaadates Ameerika kohtunikule Biddle'ile jultunult silma, vastas Seidl:

«Ameerika delegatsiooni ringkonnast.»

Kui tema ülepeakaela kokkuklopsitud provokatsioon sealsamas paljastati, ei sattunudki ta eriti segadusse. Ta valmistus juba uueks ning oli endale uhke. See vastik tüüp, kel kogu elu oli tegemist olnud vaid väikeste sulide ja keskpäraste aferistidega, ei

kohanenud niipea oma uute kaitsealustega. Nendega rääkides võttis ta alati kuidagi iseenesest valvelseisangu.

Üheski riigis poleks kohtunik advokaadi säärast käitumist talunud. Kuid Seidl tundis nähtavasti paremini kui teised kohtunike, eriti Rahvusvahelise Sõjatribunali eesistuja kõike lubavat pedantsust.

Ja arvatavasti ma ei eksi, kui ütlen, et selle advokaadi käitumine ja Nürnbergi kohtunike kannatlikkus tõendavad kõige paremini, kui valelikud on tänapäeval Lääne-Saksamaal levitatavad muinasjutud, nagu oleks Nürnbergi protsessil piiratud saksa kaitse õigusi. Toon siin muuseas mõned illustreerivad arvud: süüdistajad kutsusid kohtusse 37 tunnistajat, kaitsjad aga 102; süüdistuse tõendite esitamiseks kulutati Nürnbergi protsessil 74 päeva, kaitse omadele aga 133 päeva.

Kogu oma käitumisega püüdsid kaitsjad näidata, et Nürnbergi protsessi puhul ei mängi honorar nende silmis olulist osa. Nad ütlesid korduvalt, et esinemine niisugusel ajaloolisel protsessil on neile auks ja neil oleks häbi honorarimäärade pärast pikemalt tingida.

Aga juba esimestel päevadel veendus peasekretariaat, et nende sõnad on võltsid. Näiteks lahkus doktor Dix, kes kiitles, et Schachti kaitsmine olevat talle põhimõtteline küsimus, otsekohe Nürnbergist, kui talle keelduti kümmet tuhandet honorari maksmast, ning tuli kohtupaleesse tagasi alles pärast kokkuleppe saavutamist. Teised kaitsjad nõudsid kohtu nõusolekut ajutiseks eemalviibimiseks, et nad saaksid osa võtta Saksamaa teistes linnades toimuvatest kohtuprotsessidest. SS-i kaitsja doktor Babel aga, kes pidas talle määratud honorari väheseks, hakkas ise ss-lastelt raha koguma ja oli ilmselt pahane, kui kohus tema ärile lõpu tegi.

Enne Nürnbergi polnud mul kunagi olnud juhust viibida kohtuprotsessil, kus esinevad kodanlikud advokaadid. Kuid ma olin lugenud palju nii vene revolutsioonieelsete kui ka Lääne advokaatide kõnesid, ja pean tunnistama, et need olid mõnigi kord mulle sügavat muljet avaldanud. Need olid tõepoolest kohtukõnekunsti meistriteosed.

Nürnbergis aga ei õnnestunud mul kuulda mitte midagi sarnast. Isegi suurte kogemustega kodanlikud advokaadid mõistsid, et nad on võimetud tagasi tõrjuma natsirežiimi sünnitatud koletute faktide võimsat pealetungi. Nende faktide ees osutusid jõuetuks nii kõrge professionaalsus, võtete rafineeritus kui ka tungimine psühholoogilise kaitse valdkonda, sellesse advokaatide viimasesse pelgupaika, kui vaidlus faktide üle on kasutuks jäänud.

Advokaatide üksikud kõned muidugi võisid välist muljet avaldada. Mina näiteks tõstaksin esile Schachti kaitsja doktor Dixi, kes kasutas väga osavasti ära kõik Schachti karjääri üksikasjad. Oli ka

mõningaid teisi erandeid. Üldiselt aga ei tunnistata Nürnbergi kaitsjate kõnesid vist iialgi kohtukõne näiteina.

Kaitsjad pingutasid kogu jõudu, tõestamaks, et Austria äravõtmine toimus Austria enda nõusolekul; veelgi enam: austria rahvas olevat anšlussi vaimustusega tervitanud. Advokaat Steinbauer täiendas seda veel ühe argumendiga: Hitler ise oli austerlane ja Austria oli tema armastatud kodumaa.

«Berchtesgadenist ida pool,» maalis advokaat, «mäenõlval tuhande meetri kõrgusel, keset aasu ja metsi, kõrge Gölli põhjapoolsel jalamil asub Obersalzberg oma laialipillatud majakeste ja imepärase vaatega . . . Siia, aga mitte Reini äärde, mitte Teutoburgi metsa või Läänemere kaldale, rajas Hitler oma kodu, kuhu ta tuli, kui tahtis puhata tööst Riigikantseleis. Mõtteisse süvenenult seisab Adolf Hitler oma villa laia akna all, ta pilk libiseb mööda põlde, orge ja lumega kaetud mägesid, mis loojuva päikese kiirtes süttivad purpurpunasel helgil. Maa, mida need mäed kaitsevad, on Austria! . . .»

Nagu näeme, ei hoidnud advokaat kokku värve. Kuid missugune oli tulemus? Ta tundis ka ise, kui kõikuvad on tema argumendid, ja lõpetas sellepärast oma kõne üleskutsega:

«Ärge mõistke kohut vihas, vaid otsige parem eedelveissi, mis laukapuu all kasvab.»

Nürnbergi advokaatidel oli oma arusaam eedelveisist. Nad püüdsid ka Nürnbergis sisendada mõtet, et tsiviliseeritud riigid ei vaja kohtuprotsesse sõjaroimarite üle. Rääkides 1921. aastal Leipzigis toimunud kohtuprotsessidest Esimese maailmasõja süüdlaste üle, mis lõppesid kõigi suurte sõjaroimarite õigeksmõistmisega, ütles üks advokaatidest otse välja:

«Neid protsesse oli vaja pigem vihaleaetud publikule, kui riigitegelastele. Kui ühiskondlik arvamus oleks tuhande üheksasaja üheksateistkümnendal aastal läinud oma rada, siis oleks protsessidest saanud karmid etendused, mille pärast tulevased põlvkonnad oleksid häbi tundma pidanud. Kuid tänu riigitegelastele ja juristidele muudeti kättemaksuiha õiguse ja seadusejõu vägevuse tõeliseks demonstratsiooniks. Jätku ka see kohus ajaloo kohtule analoogilise otsuse!»

Selliseid eedelveisse otsisidki Nürnbergi advokaadid. Nad olnuksid valmis käsi plaksutama, kui Nürnbergi protsess oleks lõppenud samasuguse «õiguse ja seadusejõu vägevuse» demonstratsiooniga, nagu 1921. aasta kohtuprotsessid Leipzigis.

Kuid Nürnbergi kohtunikud, kes ei leidnud eedelveissi ei Treblinka ega Oświęcimi astelpõõsaste alt, ei valmistanud neile seda lõbu.

Igaüks, kes luges neil päevil tähelepanelikult Lääne reaktsioonilist ajakirjandust ja niisama tähelepanelikult kuulas Nürnbergi protsessil kõiki kaitse sõnavõtte, märkas kindlasti talaaris advokaa-

tide ja ajaleheveergudel või ajakirjade lehekülgedel tegutsevate agressiooni kaitsjate tihedat koostööd ning nende vaadete üllatavat kokkulangemist.

Talaaris advokaadid protesteerisid selle vastu, et agressiooni eest võetakse vastutusele üksikisikuid, ja otsekohe toetas neid ka Ameerika ajakiri «Atlantic».

Talaaris advokaadid seadsid kahtluse alla süüdistuse poolt esitatud dokumendid, ja sealsamas tõttas neile appi ka Ameerika ajakiri «Nation». Viimane läks isegi palju kaugemale, kirjutades, et juba protsess ise on mittetõestatav ja et «süüdimõistev otsus ei vasta õigluse printsiibile, ammugi siis veel rahvusvahelise ja kriminaalõiguse printsiipidele».

Suure rahuldustundega lugesid Nürnbergi kaitsjad ka ajakirja «Fortune», sest päevil, mil käis teravaim vaidlus selle üle, kas kohtul on õigust hitlerliku kildkonna üle kohut mõista, kirjutas see: «Mis puutub tähtsamaisse sõjaroimareisse, siis nende kohtu alla andmist Moskva deklaratsioonis ei mainita. Deklaratsioonis räägitakse ainult valitsuse otsusest.» Ja et ei jääks kahtlust, millest on jutt, meenutas ajakiri Napoleoni, keda karistati vaid pagendamisega tühjale saarele, millega verine vallutaja oligi kahjutuks tehtud. Ja siit moraal: kogu selle kohtuga jorutamise asemel tuleks parem maakeralt otsida veel üks eksootiline saareke, kuhu saaks ümber asustada Göringi, Hessi, Ribbentropi . . .

Nii ühinesid hitlerismi kaitse kaks liini: ametlik kaitse advokaatide näol ja mitteametlik kaitse, mida laialdaselt esindasid Lääne arvukad reaktsioonilised ajalehed-ajakirjad.

Need olid needsamad pressiorganid, kes üsna varsti avalikult kutsusid saksa militarismi taastama, suunamaks seda taas NSV Liidu vastu.

Te ütlete, ma olevat teilt une röövinud

Nõukogude juristina olen harjunud, et juba enne seda, kui kohus asub asja arutama, on kohtunike ees laual kõik vajalikud materjalid, köidetuna ühte või mitmesse kausta. Pärast uurimise lõpetamist süstematiseerivad uurimisorganid kõik kohtualuse süüd tõestavad dokumendid ja esitavad need aegsasti kohtule.

Hoopis teistsugune kord oli Rahvusvahelises Sõjatribunalis, kus kehtis inglise—ameerika süsteem. Kohus asus asja arutama . . . ilma asja endata. Kohtunike laud oli tühi, mõlemad pooled — süüdistus ja kaitse esitasid kogutud materjalid protsessi käigus.

Ometi valis ja hindas Rahvusvaheline Tribunal iga üksiku kohtualuse süütõendeid isegi dogmaatiliselt mõtleva juristi silmadega vaadates äärmiselt rangelt. Kui paradoksaalsena see ka kõlab, ent kohus kohandas isegi nende inimeste suhtes üldtunnustatud juriidilist põhimõtet: kedagi ei tunnistata süüdi enne, kui kohus on tema süü tuvastanud.

Vaevalt küll peab lugejale tõestama, kui keeruline ja grandioosne töö oli süütõendite kogumine ja väljavalimine Euroopa suurriigi terve valitsuse, natsipartei ja selle juhtide kohta, kes kolmteist aastat valmistasid ette võimuhaaramist Saksamaal, kuus aastat relvastusid ja valmistusid agressiooniks, ning kuus aastat pidasid vahetpidamata sõdu, millega kaasnesid raskeimad sõjaroimad. Ent Rahvusvaheline Sõjatribunal tegi seda tööd suurima hoolikusega.

Nürnbergi protsessi nimetatakse sageli dokumentide protsessiks, ja seda õigustatult. Kuigi Rahvusvaheline Tribunal pööras suurt tähelepanu nii tunnistajate kui kohtualuste seletustele, samuti ka igasugustele asitõenditele, olid oma erikaalult ja tähtsuselt kõige määravamad ikkagi dokumentaalsed tõendid. Olid ju sõja lõppetapil hitlerliku Saksamaa tähtsamad arhiivid nii idas kui läänes liitlaste kätte sattunud. Flensburgist oli kätte saadud Saksa kindralstaabi arhiiv koos kõigi operatiivdokumentidega, mis paljastasid vallutussõdade ettevalmistamist ja vallapäästmist, Marburgist aga Ribbentropi arhiiv. Rosenbergi arhiiv oli leitud ühe Baieri lossi salahoidlast.

Kolmanda riigi haid olid kõik oma teod hoolikalt paberile pannud. Polnud nähtavasti ühtki Hitleri ja tema ministrite istungit, millest poleks järele jäänud stenogrammi või täpset ülestähendust. Göring ja Kaltenbrunner, Rosenberg ja Schirach käskisid tappa, riisuda, põletada, hoolitsedes seejuures, et kõik nende käsud, mõtteväljendused, kiitused ja laitused tingimata jäädvustataks, ja mitte üksnes paberile, vaid ka filmilindile. Mitte miski ei tohtinud tulevastele põlvedele kaotsi minna.

Hans Frankil oli koguni oma isiklik stenografist, kes pidi varjuna härra kindralkuberneri kannul käima ning fikseerima iga ta sõna ja kogu tegevuse. Sõja lõpuks sai nendest ülestähendustest kümneid soliidseid nahkköiteid. Tookord ei võinud Frank uneski näha, et kunagi viiakse tema teosed asitõendina Rahvusvahelisse Sõjatribunali. Kuid juba kohtuprotsessi esimesel päeval mõtles ta kibedusega oma päevikute peale, kuuldes kohtunike poole pöörduva süüdistaja sõnu:

«Me ei nõua, et te mõistaksite need inimesed süüdi ainuüksi nende vaenlaste süüdistuste põhjal. Süüdistuskokkuvõte ei sisalda ainsatki lõiku, mis poleks tõestatav raamatute või dokumentidega.»

Nagu teada, loodi Nõukogude Liidus juba sõja ajal erakorraline riiklik komisjon Saksa fašistlike anastajate ja nende käsilaste kuritegude kindlaksmääramiseks ja uurimiseks. Taolised komisjonid eksisteerisid ka paljudes teistes Hitleri agressiooni osaliseks saanud maades. Nii kogunes juba enne protsessi algust Nürnbergi rohkesti paljastavaid materjale. Nõukogude delegatsiooni koosseisus tegeles dokumentide uurimisega selleks moodustatud uurimis-

grupp eesotsas kolmanda järgu justiitsnõuniku Georgi Aleksandroviga.

Oli vaja eraldada kõige olulisemad, oma tõestusjõult kõige eredamad dokumendid; oli vaja üle kuulata mitmeid kohtualuseid. G. Aleksandrov koos oma kogenud asetäitja S. Rosenblitiga töötasid palehigis. Juba esimesed Nürnbergi päevad olid neile edukad: nad avastasid hitlerlaste detailideni väljatöötatud plaani Nõukogude Liidu vallutamiseks, «Barbarossa plaani».

Palju huvitavaid materjale oli Prantsusmaa, Suurbritannia, eriti aga Ameerika Ühendriikide delegatsiooni valduses. Tarvis oli võimaluse piirides uurida ka neid, valides välja selle, mis võiks sobida Nõukogude süüdistajatele, tuli olla pidevalt kontaktis Ameerika, Inglise ja Prantsuse uurijatega, kes niisamuti kuulasid üle kohtualuseid ja tunnistajaid. Kasuliku koostöö meie kolleegidega tagasid Nikolai Orlov ja Sergei Piradov. Kauaaegsed prokurörikogemused, sünnipärane taktitunne ja hea võõrkeelte oskus võimaldasid neil oma raske ülesandega edukalt toime tulla.

Kohtuprotsessi käigus kasvas dokumentide hulk pidevalt: igaüks nelja riigi süüdistajaist, kes esitas kohtule mingi tõendi, andis ju vastavate materjalide koopiad otsekohe ka kõigile teistele delegatsioonidele. Peale selle saime üha uusi materjale nii Nõukogude Liidust kui ka teistest maadest. Igaühte neist võis iga hetk tarvis minna. Niisugusel protsessil, nagu seda oli Nürnbergi oma, polnud efektiivne kohtulik arutlus võimalik ilma arvukate dokumentide täpse töötlemise ja teadusliku süstematiseerimiseta. Nõukogude peasüüdistaja R. Rudenko pööras sellele tööle suurt tähelepanu, määrates dokumentideosakonna juhatajaks professor D. Karevi, kellele kogu protsessi vältel oli vääriliseks abiliseks Tatjana Ileritskaja.

Samasugune dokumentideosakond organiseeriti ka Rahvusvahelise Tribunali Nõukogude kohtunikekogu juurde. Siin tegelesid sellega justiitsmajor A. Lvov ja G. Bobkova-Bassova.

Kui kohtu töö lõppjärku jõudma hakkas, kasvas veelgi vajadus Rahvusvahelisele Sõjatribunalile esitatud tõendite üldistamise järele. Hädasti oli tarvis koostada arvukaid õiendeid, memorandumeid, tabeleid. Niisiis tuli Nõukogude esindajaid tribunalis protsessist kokkuvõtete tegemisel ja ettevalmistamisel igati abistada. Algperioodil puudus meil inimene, kes sellega tegelnud oleks. Hiljem kutsuti Moskvast kohale Aleksander Lunev. Ta oli enne sõda lõpetanud sõjalis-juriidilise akadeemia adjunktuuri ning juba 1945. aastal saanud selle akadeemia õppejõuks. Major Lvovi abiga õnnestus Lunevil lühikese ajaga ära teha suur töö kohtumaterjalide üldistamiseks: Nõukogude kohtunike lauale ilmusid õigel ajal arvukad mapid nii eri liiki kuritegude kui ka iga kohtualuse kohta.

Kordan, Nürnbergi protsess oli põhiliselt ja peamiselt dokumentide protsess. Kirjalikud tõendid seisid seal eriti tähtsal kohal. Kuid kõrvuti dokumentidega kasutati siin kohtualuste süü tuvastamiseks ka kõiki teisi abinõusid, sealhulgas tunnistajate seletusi. Tunnista-

jate ring oli erakordselt kirev. Nii võis tunnistajatoolis näha Riigikantselei juhatajat Lammersit, Hitleri isiklikku autojuhti Kempkat, feldmarssal Kesselringi, Austria välisministrit Guido Schmidti, Gestapo kõrget ametnikku Giseviust ja ühte Gestapo terroriohvritest Šmaglevskajat, tuntud kultuuritegelasi, nagu näiteks nõukogude akadeemik J. Orbeli, aga samuti ka vaimulikke.

Nagu tavaliselt, jagunesid tunnistajad kahte kategooriasse: süüdistuse ja kaitse poolt väljakutsutuiks. Oma olemuselt aga erinesid mõlema poole tunnistused üksteisest üpris vähe.

Nägime juba, et Keitel ja Jodl kaitsesid igati seisukohta, nagu oleks Kolmanda riigi armeed kasvatatud preisi sõdurluse õilsate traditsioonide vaimus, kõik metsikused olla aga ss-laste kätetöö. Sellepärast lõid wehrmachti ja ss-laste tunnistajad protsessil lausa omavahelisi lahinguid. Meenutada maksab seda kas või sellepärast, et Keiteli tookordne seisukoht on nüüd saanud Bonni propaganda ametlikuks jooneks, kes püüab paljusid bundesveeri etteotsa seatud Hitleri kindralkonna esindajaid puhtaks pesta.

Tunnistajatooli astus endine kindralfeldmarssal Manstein. Kohtu eesistuja võttis talt vande. Wehrmachti üks juhte vandus jumala nimel «rääkida tõtt, ainult tõtt ja mitte midagi muud peale tõe». Lausunud need sakramentaalsed sõnad, hakkas kindralfeldmarssal aga otsekohe kõige alatumal kombel valetama. Ta väitis, et armees, mida tema oli juhatanud, polevat olnud erioperatiivgruppi inimeste massiliseks hävitamiseks. Ent teine tunnistaja, tuntud ss-lane Ohlendorf, kes ise oli taolist gruppi juhatanud, kummutas otsekohe ta väite. Ohlendorf ütles, et Manstein andnud talle isiklikult juhiseid Nõukogude tsiviilkodanike massiliseks hävitamiseks. Kindralfeldmarssali korraldusel jagatud armee ohvitseridele kingituseks tuhandeid ohvritelt äravõetud kelli. Muud tapetuile kuulunud väärisesemed (kullast hambaproteesid, sõrmused, käevõrud) võeti rangelt arvele ning saadeti Berliini Riigipanka.

Hulk aastaid pärast seda ülekuulamist juhtusin viibima Moskvas pressikonverentsil, mis korraldati seoses grupi väljapaistvate ss-laste kohtuprotsessiga Koblenzis. Need olid sooritanud ränki kuritegusid Valgevene territooriumil. Raevuka kõne pidas koosolijaile Vassili Samsonov, mu vana sõber Nürnbergi protsessi päevilt. Lääne-Saksamaa valitsus polnud andnud talle luba esindada Koblenzi protsessil kannatada saanud poolt — valgevene rahvast. Seda ei võimaldanud Bonni võimud ka Georgi Aleksandrovile, endisele Nõukogude delegatsiooni uurimisosakonna ülemale Nürnbergis. Keelu tõeline põhjus saab otsekohe selgeks, kui tuua vaid üksainus näide tõendite kohta, mida nõukogude juristid kavatsesid Koblenzi kohtule esitada. Saksa okupatsiooni ajal, aastail 1942—1944, oli riigikomissar Lohse finantsosakonda Riias juhatanud Vialon. 25. septembril 1942. aastal kirjutas Vialon alla Riia, Tallinna, Kaunase ja Minski kindralkomissaridele adresseeritud direktiivile mitmesuguste «juutide vara hulgast saadud» esemete kasutamise

korra kohta, see tähendab selle varanduse kohta, mis oli järele jäänud pärast massimõrvu. Kõige suuremat muret tundis Vialon ohvritelt äravõetud kuldesemete, koos kuldkroonidega väljamurtud lõualuude pärast. Oma salakorralduses nõudis ta:

«Kõik kuld- ja hõbeesemed tuleb täpselt üle lugeda, kirjeldada ning minu käsutusse saata . . . Nimekirjade koopiad esitada mulle.»

Protsessi ajal oli Friedrich Vialon Bonnis Arenguabi Ministeeriumi riigisekretär. Kuidas saigi siis Nõukogude juriste Koblenzi lasta, kui nende käsutuses sellised materjalid Vialoni vastu olid? . . .

Kuid pöördume tagasi Nürnbergi.

Rahvusvahelises Sõjatribunalis esines tunnistajana endine Oświęcimi laagri komandant Rudolf Höss. Kui talt küsiti, kui palju inimesi Oświęcimis hävitati, vastas ta nii külmavereliselt, et kõigil kohalviibijail judinad üle selja jooksid:

«Kaks ja pool miljonit inimest.»

Siinsamas arvestas ta ka täpselt välja, kui palju iga krematooriumiahi päevas läbi laskis. Hiljem hakkasid kohtualused Hössi ülekuulamise päeva protsessi kõige mustemaks päevaks kutsuma.

«See seisab inimestel meeles tuhat aastat,» lausus äraheidutatud Frank.

Eriti aga oli põhjust seda päeva mustaks pidada Alfred Rosenbergil, Hitleri poliitika innukal teostajal Idas. Ta kurtis:

«Süüdistajad tegid minuga halba nalja, kuulates Hössi üle just enne minu ülekuulamist. See seab mind väga raskesse olukorda.»

Kutsuti välja tunnistaja Lahousen. Kaks tursket ameerika sõdurit tõid sisse kiilaspäise mehe, kes oli rõivastatud paguniteta sõjaväemundrisse. Jällegi sattus süüpink ärevusse. Saksa luure ülema Canarise oli Hitler osavõtu eest 1944. aasta vandenõust üles poonud, ent tema asetäitja Lahousen jäi ellu, ja kohtualustele ei tõotanud see mitte midagi head. Göring ja Keitel läksid näost punaseks. Aga kui Lahousen hakkas dokumentidele toetudes pajatama Göringi, Keiteli ja Jodli osavõtust Varssavi pommitamisest, poola intelligentsi hävitamisest ja provokatsioonist Gleiwitzis, kaotas endine riigimarssal enesevalitsemise sootuks.

«Reetur!» sisistas ta. «See on üks nendest, kelle me kahekümnendal juulil unustasime. Hitleril oli õigus: terve meie luure oli reeturite pesa. Mis seal siis imestada, et me selle sõja kaotasime. Meie oma luure müüs end vaenlasele.»

Kui see Göringi sõnadevaling hiljem Lahousenile edasi anti, vihastas ka too:

«Pärast seda, kui tapeti miljoneid inimesi, räägivad nad veel aust!»

Oli aeg, kui Göringil polnud Lahouseni ja tema šefi Canarise vastu mitte midagi, ja nendel Göringi vastu niisamuti. Ent pärast seda, kui Lahousenil oli õnnestunud uppuvalt laevalt õigel ajal jalga lasta, Göringil aga mitte, said nendest verivaenlased. Göring püüdis paista lasta, et Saksamaa lüüasaamine on ennekõike seletatav luure reetlikkusega, kuigi teadis väga hästi, et selleks olid

hoopiski kaalukamad põhjused. Kuid oli ju märksa mugavam ajada kõik Canarise ja Lahouseni kaela. Üldse armastas Hermann Göring, kui talle endale ränki süüdistusi esitati, otsekohe veeretada süü teiste kaela.

Ribbentrop üksi ei taibanud vististi Lahouseni käitumise tagamõtet ja lootis, et see temasse lojaalsemalt suhtub. Sellepärast tahtis ta Lahousenile oma advokaadi kaudu mõned küsimused esitada. Kuid advokaat nägi temast kaugemale ja vaidles sellele otsustavalt vastu:

«Ei maksa nii palju küsimusi esitada. Te ju näete, et need muutuvad bumerangiks . . .»

Üldiselt oli imelik vaadata, kuidas kohtualused, kes alles hiljuti olid Kolmanda riigi juhtidele truudust ja igavest ustavust vandunud, nüüd Lahouseni taoliste tunnistajate peale pahased olid, nagu olnuksid hitlerliku Saksamaa peameeste endi omavahelised suhted ideelisemad ja korrektsemad.

Üks ilmekamaid kujusid tunnistajate hulgas oli kahtlemata SS vägede kindral Bach-Zelewski. Selle tunnistaja abil püüdis kaitse tõendada, et kõik sõjaaegsed kuriteod olid toime pannud Gestapo ja SS, kuna aga Saksa kindralitel ja ülemjuhatusel polevat sellega midagi pistmist olnud, wehrmachti ja SS-i vahel polevat olnud mingit sidet.

Bach-Zelewski rääkis kohtule meetoditest, mida oli kasutatud vangivõetud partisanide hävitamiseks ja partisanide vastu võitlemise ettekäändel ka arveteõiendamiseks rahuliku elanikkonnaga. Ta tõendas, et võitluseks partisanidega formeeriti eriüksusi kriminaalkurjategijatest. Aga kui talt küsiti, kas ka wehrmachti ülemjuhatus nendest kuritegudest teadlik oli, vastas ta rahulikult:

«Meetodid olid üldtuntud, nii et ka sõjaväe juhtkond pidi neist teadlik olema.»

Vaheajal Göring raevutses, nii et süüpingikaaslased vaevu suutsid teda taltsutada.

«Igavene sõnamurdja, räpane siga! Tema ise on ju kõige verisem mõrtsukas, kes selleks, et oma haisevat kaela päästa, hinge maha müüb.»

Nii reageeris Bach-Zelewski tunnistustele kohtualune number üks.

Ka Jodl, keda Bach-Zelewski tunnistused niisama valusalt puudutasid, läks vihast punaseks.

«Küsige talt, kas ta teab, et Hitler teda meile kui eeskujulikku võitlejat partisanide vastu iseloomustas,» pahvatas kindral oma advokaadile. «Küsige sellelt räpaselt sealt!»

Ja «räpaselt sealt» küsiti. Seda tegi Göringi advokaat Stahmer. Õigupoolest polnudki selleks erilist vajadust, sest Bach-Zelewski mõistis niigi, et tal pole mingit lootust pääseda vastutusest, ega eitanudki oma osavõttu kõigest toimunust. Kuid ometi küsimus esitati.

Stahmer: Kas teate, et Hitler ja Himmler teid väga kiit-

sid nende karmide abinõude eest, mida te partisanide vastu kasutasite ja mille eest teid ka autasustati?

Bach-Zelewski: Kõik oma autasud, alates lindist raudristi juurde, sain ma wehrmachti väejuhatuselt tegude eest rindel.

Kõige vähem vajas niisugust vastust kaitse. Ent väärib märkimist, et nii küsimus kui ka vastus sisaldasid tõtt.

Kui Bach-Zelewski tunnistuste andmise lõpetas ja saalist lahkudes Göringist mööda läks, hüüdis viimane talle, nii et kõik seda kuulsid:

«Schweinehund!»

Bach-Zelewskile tõusis veri näkku, kuid ta ei vastanud Göringile midagi. Tõlgid seda sõimusõna ei korranud, kuid enamik kohtusaalis viibijaist said ka tõlkimata aru, mida «Schweinehund» tähendab.

Pärast seda vahejuhtumit ei viidud tunnistajaid enam kunagi süüpingi eest läbi. Neid hakati sisse tooma selle ukse kaudu, mida tavaliselt kasutasid tõlgid. Göringile aga tegi kolonel Andrews noomituse ning jättis ta nädalaks ajaks tubakast ilma.

Ometi polnud Göring tõest kuigi kaugel, kui ta Bach-Zelewski kohta epiteeti «Schweinehund» kasutas. See ss-lane oli tõepoolest Hitleri verekoer. Ent sattunud Ameerika okupatsioonitsooni, õnnestus tal pääseda vastutusest oma sõjaaegsete tegude eest. Ta arreteeriti alles viisteist aastat hiljem ning anti kohtu alla sealsamas Nürnbergis. Kuid hoopiski mitte sadade tuhandete slaavlaste ja juutide tapmise eest, vaid selle eest, et ta oli «pikkade nugade ööl» (Röhmi mässu mahasurumisel) maha lasknud Ida-Preisi mõisniku von Hobergi, kes oli küll ss-lane, kuid keda kahtlustati sidemete pidamises vanade reichswehri kindralitega. Bach-Zelewskil polnud põhjust Lääne-Saksa õigusemõistmise üle nuriseda: talle määrati kõigest neli aastat vabadusekaotust.

Ühel juulikuu päeval 1946. aastal, vabanenud jooksvaist ülesannetest, läksin kohtusaali ja sattusin parajasti advokaat Bergoldi kõnele. Esimene lause, mida ma kuulsin, kõlas mõnevõrra imelikult:

«Nürnberglased ei poo üles kedagi, keda nad pole tabanud.»

Alles kahe-kolme minuti pärast taipasin, et advokaat kasutas oma kaitsealuse Bormanni kaitseks üht keskaegset kõnekäändu.

Martin Bormann oli palju aastaid olnud Rudolf Hessi juures staabiülemaks. Pärast Hessi lendu Inglismaale 1941. aasta mais aga oli temast saanud Hitleri asetäitja natsionaalsotsialistliku partei juhtimisel. Sõja viimastel päevadel Bormann kadus ja tema üle peeti kohut tagaselja: oli põhjust oletada, et ta oli elus. Isegi nüüd veel ilmuvad ajakirjanduses aeg-ajalt mitmesuguste isikute teated, et Bormanni olevat nähtud maakera ühes või teises paigas, peamiselt just Lõuna-Ameerikas.

Nõukogude ajakirjanik Lev Bezõmenski üldistas need rohked teated ning koostas Martin Bormanni kadumisest ja sellele järgnenud eksirännakuist enam-vähem tõetruu pildi. Põgenenud lahingutega vallutatud Berliinist, oli ta mõnda aega Austrias, siis kolis üle Taani. Sealt viivad Bormanni jäljed Itaaliasse, kus katoliku kirik võttis ta oma kaitsva tiiva alla. Kiriku abiga jõudis Bormann Hispaaniasse, kust siirdus natsipõgenike tõotatud maale — ühte Lõuna-Ameerika riiki.

Kuid vahel toob Lääne ajakirjandus hoopis teist laadi sensatsioonilisi teateid. Kord näiteks kinnitas keegi Jaroslav Dedik, et ta viibinud isiklikult Bormanni surnukeha muldasängitamise juures Berliinis. Maikuus 1945. aastal kutsuti Dedik Berliini. Siin aga tekkis arusaamatus: ta ei suutnud mitte millegagi tõestada, et hauda oli pandud just Bormanni surnukeha. Ja mis veelgi tähtsam, sellest kohast, mida Dedik näitas, ei õnnestunud leida mitte mingisugust laipa.

Selliseid tunnistajaid on siginenud viimasel ajal palju. See viib tahtmatult mõttele, et keegi on ikka veel väga huvitatud sellest, et Bormanni surnuks peetaks.

Juba Nürnbergi protsessi päevil tehti innukaid katseid tunnistada partei kantseleiülem surnuks ja vältida sellega tema edasisi otsinguid. Kaitse nõudmisel kuulati tookord üle Erich Kempka — Riigikantselei garaažiülem ja Hitleri isiklik autojuht. Too oli üks vähestest, kes olevat Bormanni tema salapärase kadumise hetkel lähedalt näinud.

Esimesena kuulas seda tunnistajat üle advokaat Bergold. Kempka andis järgmise tunnistuse:

«Viimast korda nägin ma reichsleiter Martin Bormanni esimese mai ööl vastu teist maid tuhande üheksasaja neljakümne viiendal aastal Friedrichstrasse raudteejaama lähedal. Bormann küsis minult, missugune on olukord raudteejaama piirkonnas ja kas sealt on võimalik läbi pääseda. Ütlesin, et see on peaaegu võimatu, sest seal käivad väga ägedad lahingud. Siis ta küsis mult, kas tankide abil saaks läbi murda. Ütlesin, et kõik oleneb sellest, kuidas katset organiseeritakse ... Pärast seda tuli tõepoolest mitu tanki ja soomusautot. Nende ümber kujunes mitu gruppi ... Äkki sai juhttank, mille kõrval Martin Bormann sammus, otsetabamuse. Ma oletan, et mõnest aknast tulistati tankitõrjemürskudega. Tank lendas õhku. Minu arvates tekkis tollel küljel, kus kõndis Martin Bormann, leek. Mind ennast paiskas plahvatus eemale ja ma kaotasin meelemärkuse. Kui ma jälle toibusin, ei näinud ma midagi, sest leek oli mind pimestanud ...»

Säärane tunnistus rahuldas advokaat Bergoldi ainult osaliselt. Püüdes iga hinna eest saada kinnitust, et Bormann hukkus plahvatuse ajal, esitas ta Erich Kempkale suunava küsimuse.

«Tunnistaja, kas te nägite, kuidas Bormann kukkus, kui leek tõusis?»

Ja tunnistaja hakkab muutuma nägijaks:

«Jah, ma märkasin Martin Bormanni liigutusi. Minu arvates ta kukkus, plahvatus paiskas ta kõrvale.»

Advokaat tugevdab survet:

«Oli see plahvatus nii tugev, et Martin Bormann võis teie arvates selle läbi hukkuda?»

Kempka taipab oma ülesannet ja vastab juba kategoorilisemalt:

«Jah, ma oletan kindlalt, et ta kaotas selle plahvatuse tagajärjel elu.»

Nürnbergi kohtunikud küsitlesid tunnistajaid harva, jättes selle peaaegu täielikult süüdistuse ja kaitse hooleks. Kuid seekord sekkus ülekuulamisse Rahvusvahelise Sõjatribunali eesistuja ise.

E e s i s t u j a: Kui kaugel te Bormannist olite?

K e m p k a: Umbes kolm meetrit.

E e s i s t u j a: Ja siis tabas tanki mürsk?

K e m p k a: Ei, mulle paistab, et tanki ei tabanud mitte mürsk, vaid läbi akna lastud tankirusikas.

E e s i s t u j a: Siis te nägite plahvatust ja kaotasite meelemärkuse?

K e m p k a: Siis ma nägin äkki leeki ja sekundi murdosa järel nägin, kuidas reichsleiter Bormann ja staatssekretär Naumann tankist eemale paisati. Ma ise lendasin ka samal hetkel eemale ja kaotasin meelemärkuse. Kui ma toibusin, ei näinud ma midagi. Hakkasin edasi roomama. Roomasin senikaua, kuni põrkasin peaga vastu tankitõrjetõket . . .

Kui Kempkat asus üle kuulama teine kohtunik, ameeriklane Francis Biddle, muutusid Kempka seletused üha ebamääräsemaks.

B i d d l e: Kui kaugel te tankist olite, kui see plahvatas.

K e m p k a: Minu arvestuse järgi kolme-nelja meetri kaugusel.

B i d d l e: Aga kui kaugel Bormann plahvatuse momendil tankist oli?

K e m p k a: Oletan, et ta hoidis ühe käega tankist kinni.

B i d d l e: Te ütlete «ma oletan». Ütelge, kas te teda tegelikult nägite või mitte?

Nüüd läks Kempka oma jutuga päris sassi. Äkki ta ütles:

«Ma ei näinud Bormanni otse tanki juures. Et püsida tanki järel, hoidsin ka mina sellest käega kinni.»

Nüüd mõistsid juba kõik, et selle tunnistajaga on lood päris täbarad: kord teatab, et asus ise kolme-nelja meetri kaugusel tankist, teinekord seletab, et hoidis sellest kinni; kord kinnitab, et ka Bormann hoidis ühe käega tankist kinni, siis räägib, et ei näinud teda üldse tanki juures. Kui lisada, et kõik nimetatu toimus öösel kella kahe ja kolme vahel, pilkases pimeduses, nagu tunnistaja väitis, siis võib ette kujutada, kui elav fantaasia Erich Kempkal oli. Hämmastav, et inimene, kes plahvatavast tankist kinni hoidis, ei saanud pisematki haava; samal ajal aga oli täiesti kindel, et Bormann tanki plahvatamisel hukkus.

Kõigile, kes viibisid Erich Kempka ülekuulamise juures, jättis ta viletsa valetaja mulje. Selle asemel, et advokaat Bergoldi abistada, tunnistas Kempka valeks kogu tema argumentatsiooni reichsleiteri surmaversiooni kohta. Hoolimata kaitse ponnistustest mõistis Rahvusvaheline Sõjatribunal Martin Bormanni tagaselja surma poomise läbi.

Muide, Nürnbergi protsessil kinnitati, et ka Eichmann olevat surnud. Kuid möödus viisteist aastat, ta tõusis surnust üles, mõisteti surma ning poodi.

Kuulatakse üle tunnistajat Marie-Claude Vaillant-Couturier'd. Tema nimi on tuntud: ta oli pikki aastaid võidelnud Prantsusmaal ennastsalgavalt fašismi vastu. Ent kui natsiväed Prantsusmaa okupeerisid, arreteeriti Marie-Claude. Ta paigutati Oświęcimi laagrisse, kus ta läbi käis kõik Dante põrgu ringid.

Süüdistaja küsimuste peale vastas tunnistaja, et ta on Asutava Kogu deputaat, on autasustatud Auleegioni ordeniga. 9. veebruaril 1942. aastal arreteeris ta Pétaini politsei. Kuus nädalat hiljem anti ta üle Hitleri võimudele. La Santé vanglas istusid tema kõrvalkongides filosoof Georges Politzer ja kuulus füüsik Jacques Solomon. Georges Politzer oli koputamise teel teatanud, et natsid piinanud teda, nõudes, et ta kirjutaks teoreetilisi brošüüre natsionaalsotsialismi õigustamiseks. Kui ta oli kategooriliselt keeldunud seda alatut nõuet täitmast, ähvardatud teda paigutada mahalaskmisele määratud pantvangide esimesse rühma . . .

Marie-Claude jätkas oma kohutavat jutustust:

«Oświęcimi viidi mind kahekümne kolmandal jaanuaril tuhande üheksasaja neljakümne kolmandal aastal. Ma kuulusin kahesaja kolmekümnest prantslannast koosnevasse partiisse. Meie hulgas oli ka Danielle Casanova, kes Oświęcimis hukkus.»

Seejärel nimetas ta veel ühe õnnetu nime: Annette Epaux.

«Ma ei unusta teda iialgi!» hüüatas Marie-Claude. «Annette pandi veoautole, et teda gaasikambrisse viia. Ta toetas hellalt vanakest Line Porcher'd. Kui veok liikuma hakkas, hüüdis Annette meile: «Kui saate tagasi Prantsusmaale, mõelge minu väikesele poisile!» Siis hakkasid kõik «Marseljeesi» laulma.»

Vaevuvarjatava erutusega jutustas tunnistaja kavalaist pettevõtteist, mida natsid kasutasid, vältimaks ebasoovitavaid intsidente inimeste massilisel hävitamisel:

«Saabuvaid ešelone võttis vastu kenadest noortest vangidest koosnev orkester. Valgetes pluusides ja sinistes seelikutes tütarlapsed mängisid meloodiaid operetist «Lõbus lesk» ja barkarooli «Hoffmanni lugudest». Saabujaile öeldi, et see on töölaager. Need, kes gaasiga mürgitamiseks eraldati, see tähendab vanakesed, lapsed ja emad, suunati telliskivihoonesse . . .»

Kui Marie-Claude oma seletusi andis, oli kohtusaalis nii vaikne, et võis selgesti kuulda stenografistide sulgede kribinat. Kõigi pilgud olid suunatud tunnistajale, kes pööras õudse tragöödia lehekülgi:

«Laagris oli Marie nimeline tütarlaps. Üheksaliikmelisest perekonnast oli tema üksi veel elus: ema ja kõik õed-vennad olid juba gaasikambris hukatud. Marie pidi gaasikambrisse saadetavaid inimesi lahti riietama. Kui nood astusid ruumi, mis väliselt duširuumi meenutas, visati sinna laes asuvate avade kaudu gaasikapslid. Üks ss-lane jälgis vaateava kaudu, mis ruumis toimub. Viie-kuue minuti pärast andis ta märku, ning gaasimaskis inimesed, niisamuti vangid, avasid ukse, läksid ruumi ja hakkasid sealt surnukehi välja tassima. Surmaeelseis piinades olid inimesed kõvasti üksteise külge klammerdunud ja laipade üksteisest eraldamine nõudis palju vaeva. Siis tuli teine komando, kes murdis surnute hammaste küljest kuldkroonid ja võttis välja proteesid. Kulda otsiti isegi pärast seda, kui kehadest oli järele jäänud ainult tuhk: seegi sõeluti hoolikalt läbi.»

Marie-Claude rääkis veel ühest koletislikust provokatsioonist. Kui Saloniki juudid Oświęcimi saabusid, anti neile postkaardid ja tekst, mille nad oma käega ümber pidid kirjutama: «Oleme end hästi sisse seadnud, meil on tööd, meid koheldakse ja toidetakse hästi. Ootame teid.» Igaüks pidi niisuguse postkaardi omastele saatma. Kaardi alumisse serva oli saatja aadressiks märgitud Waldsee. Niisugust kohta tegelikult olemas ei olnud.

«Ma ei tea,» seletas Marie-Claude, «kas sellist moodust ka mujal kasutati, aga Kreekas (samuti ka Slovakkias) tulid värbamisbüroosse terved perekonnad, avaldades soovi minna oma sugulaste juurde. Mäletan, milline õudus valdas filoloogiaprofessorit Salonikist, kui ta kuulis oma isa vabatahtlikust saabumisest Oświęcimi laagrisse . . .»

Sellest on juba juttu olnud, et mitmed kohtualused ja nende kaitsjad püüdsid protsessil igati tõestada, nagu oleksid Oświęcim, Majdanek ja teised taolised surmavabrikud olnud ainult Himmleri eparhia, millega wehrmachtil polnud vähimatki tegemist. Kuid Marie-Claude'i seletused purustasid selle legendi. Tunnistaja teatas, et peale ss-laste valvasid Oświęcimi laagrit ka wehrmachti sõdurid ja ohvitserid.

Üldse valmistas see tunnistaja advokaatidele palju pahandust ja meelehärmi. Püüdes tema tunnistuste tähtsust vähendada, ütles advokaat Nelte:

«Ma mõistan nende inimeste viha, kes on nii palju kannatanud. Nende kannatused olid nii suured, et neilt ei saagi oodata objektiivsust.»

Mida võiks advokaadi niisuguse mõttekäigu puhul öelda? Hitleri koonduslaagrites oli ainult kahte liiki inimesi: kurjategijad ja kannatajad, tapjad ja tapetavad, timukad ja piinatavad. Kolmandaid ei olnud. SS-timukad ei kutsunud ometi külalisi oma veristele orgiatele. Keda oleks tulnud siis niisugusel juhul tunnistajana kohtusse kutsuda? Keda advokaadi loogika kohaselt uskuda? Kelle tunnistusi oleks võinud kohus objektiivseks pidada ja arvestada?

Kas tapjate ja timukate, või imekombel surmast pääsenud ohvrite omi?

Pealetungile asus ka doktor Marx. See otsustas kohe näidata Marie-Claude Vaillant-Couturier' vähest kompetentsust küsimustes, mille kohta ta oli andnud seletusi.

«Millega võib seletada, et teil oli arvulisi andmeid, ütleme näiteks, seitsmesaja tuhande juudi saabumise kohta Ungarist?»

Marie-Claude rahuldas advokaadi uudishimu: ta oli hankinud need teated laagri kantseleis töötades.

Advokaat püüdis teda segadusse ajada:

«Kinnitatakse, et Ungarist saabus ainult kolmsada viiskümmend tuhat juuti. Need on Gestapo ametniku Eichmanni andmed.»

Tunnistaja vastas sarkastiliselt:

«Ma ei soovi Gestapoga vaielda. Mul on küllalt kaaluvaid põhjusi arvata, et Gestapo andmed igakord usaldatavad ei ole.»

Jätnud raske Oświęcimi teema sinnapaika, valib advokaat teise, tema arvates vähem ohtliku:

«Veel üks küsimus teile, proua tunnistaja. Kuni tuhande üheksasaja neljakümne teise aastani saite te jälgida saksa sõdurite käitumist Pariisis. Kas saksa sõdurid käitusid seal väärituit, ja kas nad ei maksnud kõige eest, mis nad võtsid?»

Marie-Claude'i vastus rabab teda jällegi:

«Ma ei tea, kas nad selle eest maksid, mis nad ära võtsid. Aga mis puutub nende väärikasse käitumisse, siis minu sõpru ja mulle lähedasi inimesi hävitati selleks liiga palju, et minu arvamine selles küsimuses võiks erineda teie omast.»

Lõpuks laseb hoo kaotanud advokaat käiku viimase abinõu, kompromiteerimaks Marie-Claude'i:

«Ütelge, tunnistaja, kui seal Oświęcimis nii halb oli, kuidas te siis ellu jäite, miks te ära ei surnud?» Ja edasi samas vaimus: «Kuidas te nii hea välja näete? Miks te ei ole haiglas?»

Need kaitse jälgid võtted leidsid vastukaja väljaspool Kohtupaleedki. Ajaleht «Berliner Zeitung» avaldas artikli, mis lõppes sõnadega:

«Muidugi ei saa inimesele keelata oma sümpaatiat üles näidata. Küsitav on üksnes see, mida niisugusest inimesest hiljem arvata . . . Inimene, kes hitlerismi ohvrite kohutavaist kannatusist kuuldes ei pea tarvilikuks vaikida, vaid, vastupidi, püüab neid sadistide ja mõrtsukate kasuks ära kasutada, tuleb korralike inimeste ühiskonnast igaveseks eemaldada.»

Mõne päeva pärast teatas kohtu eesistuja ühel organisatsioonilisel istungil, et doktor Marx on esitanud kaebuse. Advokaat pahandas, et Berliini ajaleht oli teda solvanud.

Minu arvates võinuks tribunal niisugusel juhul langetada ainuõige otsuse: juhtida advokaadi tähelepanu tema vääritule käitumisele. Kuid juhtus midagi muud. Päris ootamatult pidas Ameerika kohtunik Parker ägeda süüdistuskõne ajalehe aadressil.

Tundsin Parkerit mitu kuud kestnud koostöö tõttu protsessil.

Ta oli üsna tasakaalukas mees, seekord aga oli ta nagu ümbersündinud. Ta lõi rusikaga vastu lauda ja ütles koguni niisuguse lause:

«Kui see oleks juhtunud minu osariigis, oleksin ma sellise toimetaja trellide taha pannud. Kuidas ta tohib solvata advokaati!»

Minu töökoht ei lubanud mul astuda vaidlusse kohtunikega, kuigi oleksin tookord nii väga tahtnud Parkerile meenutada, et kui tõstatati küsimus kohtualuse Fritzsche vastutusest sõjapropaganda eest, oli just tema·see, kes niisama kategooriliselt lausus:

«Kuidas võib inimese üle kohut mõista propaganda eest? . . . Ärge unustage, et selle mõiste taga peituvad trüki- ja sõnavabadus, pühad vabadused, mis on tagatud Ühendriikide konstitutsiooniga.»

Raske on mõista, miks trükisõnaline propaganda on konstitutsiooniga tagatud vabadus, ühiskondliku arvamuse väljendamine, niisamuti trükisõnas, aga tegu, mille eest toimetaja tuleks vangi panna.

Ja see kõik juhtus Nürnbergis . . .

Tunnistusi andis teine Oświęcimi vang Severina Šmaglevskaja. Paljudel valgusid pisarad silma, kui ta jutustas sellest, kuidas emadelt lapsed ära võeti ja need kaitsetud olendid hiljem laagri kõikeneelavais ahjudes põletati. Kirjeldamatu kurbus ja viha kõlasid ta viimastes sõnades:

«Kõigi Euroopa naiste nimel tahaksin praegu saksa emadelt küsida: kuhu jäid meie lapsed?»

Vaatasin kaitse ja kohtualuste suunas. Mõned advokaadid olid silmad maha löönud, teised närisid huuli. Paljud kohtualused olid langetanud pea. Funk pööras äkki Streicherile selja, nagu öeldes: pärast kõike seda, mis ma siin kuulsin, ei taha ma seda rassifanaatikust värdjat isegi näha. Franki nägu lõkendas. Rosenberg hakkas oma kohal nihelema. Göring oli, nagu ikka, kõrvaklapid peast võtnud, mis pidi tähendama: kuulaku need, keda see asi puudutab.

Hommikueineks määratud vaheajal küsis advokaat Kranzbühler oma kaitsealuselt:

«Kas mitte keegi ei teadnud neist asjadest mitte midagi?»

Dönitz kehitas ainult õlgu. Tema eest vastas Göring:

«Muidugi mitte. Eks te saa ometi aru, et isegi pataljoni komandör ei tea alati, mis tema ahelas toimub. Mida kõrgemal te seisate, seda vähem teate, mis allpool sünnib.»

See oli koonduslaagrite asutaja ja Gestapo organiseerija veel üks hale katse pääseda vastutusest. Kui sügav tõde peitus ühe süüdistuse esindaja sõnades, kui ta juba protsessi esimesel päeval lausus:

«Tõendid, mis me esitame, on nii vapustavad, et mitte ühtki nendest pole võimalik ümber lükata. Kohtualused kas eitavad

ainult oma isiklikku vastutust või tõendavad, et nad polnud neist kuritegudest teadlikud.»

Hitlerlike sõjaroimarite paljastamisel osutasid suurt abi nõukogude tunnistajad, näidates hitlerlaste koletislikke kuritegusid meie maal.

Tunnistajatooli astus väga imposantne elatanud mees toreda musta, juba halliseguse habemega. Kui talt tema teaduslikku kraadi küsiti, vastas ta, et on NSV Liidu Teaduste Akadeemia tegevliige, NSV Liidu Arhitektuuriakadeemia tegevliige, Armeenia Teaduste Akadeemia tegevliige ja president, Iraani Teaduste Akadeemia auliige, Londoni Antikvaaride Ühingu liige ja Ameerika Ühendriikide Arheoloogia- ja Kunstiinstituudi konsultant. See oli väljapaistev nõukogude teadlane Jossif Orbeli. Vaevalt jõudis ta alustada tunnistuste andmist kultuuri- ja kunstimälestiste barbaarse purustamise kohta Leningradis, kui kaitsja Servatius mikrofoni ette astus:

«Ma palun härra eesistujat tunnistaja Orbelit mitte kuulata, sest Saksa väed ei ole mitte kunagi Leningradi okupeerinud.»

Selle veidra põhjenduse, millega nähtavasti taheti võtta võimalus süüdistada natse kuritegudes, mis nad sooritasid okupeerimata territooriumidel, lükkas kohus tagasi, ja akadeemik Orbeli asus tunnistusi andma. Südamevaluga jutustas ta kohtule Ermitaaži tulistamisest Saksa kahurväe poolt, väärtuslike arhitektuuri-mälestiste kohutavast purustamisest Peterhofis.

Kindralstaabi advokaat Laternser küsis akadeemik J. Orbeli poole pöördudes:

«Kas tunnistaja ei tea, millised sõjalised objektid asusid Ermitaaži lähedal?»

Orbeli vastas rahulikult, et Ermitaaži lähedal polnud mitte mingisuguseid sõjalisi objekte ja täpsustas, ennetamaks uusi küsimusi: kui advokaat peab silmas staabihoonet, mis asub Dvortsovaja väljaku ääres, siis see ei saanud kahurimürskudest peaaegu üldse kannatada, kuna aga Ermitaaži tabasid mürsud iga päev.

Advokaat ei jäänud rahule:

«Kas te teate midagi nende hoonete kõrval asunud kahurväepatareidest?»

Ja Orbeli vastas:

«Kogu Ermitaaži ja Talvepalee esisel väljakul polnud ühtki kahurväe patareid, kuna algusest peale rakendati abinõusid, vältimaks liigseid põrutusi hoonete läheduses, kus asuvad sellised muuseumiaarded.»

Häbistatud Laternser läks oma kohale. Talle ruttas appi Servatius.

Selle advokaadiga olin ma mitmel korral vestelnud ning ikka ja jälle imestanud, kuidas ta nii vabalt, peaaegu aktsendita vene keelt räägib. Ükskord ei suutnud ma kiusatusele vastu panna ja küsisin talt, kus tal on õnnestunud vene keelt nii hästi ära õppida.

Ta põikas vastusest kõrvale, pomises midagi arusaamatut lapsepõlvekasvatusest ning koduõpetajaist ja eemaldus kiiresti.

Nüüd astus Servatius pulti ja asus otsekohe Orbelit ründama.

«Te ju teate, tunnistaja, et Ermitaaži lähedal asub sild. Kas see ei ole sõjaline objekt?» Advokaat mõtles muidugi Dvortsovõi silda. Esitanud küsimuse, tegi ta lühikese ettekavatsetud pausi ja lõpetas üleolevalt: «Kas teil, härra tunnistaja, on mingisuguseid artilleeriaalaseid teadmisi, et järeldada, nagu oleks sakslaste tulistamise sihtmärgiks olnud palee, aga mitte sild?»

Ent Servatiusel ei vedanud paremini kui tema kolleegil Laternseril. Õigus oli tunnistaja poolel, ja akadeemik Orbeli vastas väga resoluutselt:

«Ma pole kunagi teeninud kahurväes, kuid oletan, et kui Saksa kahurvägi tulistab silda, siis ei saa ta tabada seda ühe, paleed aga kolmekümne mürsuga. Sedavõrd olen minagi kahurväelane.»

Kohtuprotsessil kasutatud tõestamise moodus tõi kohtualustele palju ootamatusi.

Sõna võttis Nõukogude peasüüdistaja abi Lev Smirnov, kes esitas Danzigi Anatoomiainstituudi preparaatori Sigmund Masuri tunnistused. Tunnistaja seletas, kuidas natsid olid inimrasvast seepi valmistanud. Samas esitati kohtule vastavate instantside kinnitatud retsept: «Pärast jahtumist kallata valmis seep vormidesse».

Kohtualused ei vaadanud süüdistaja poole. Nende tähelepanu köitis mingisugune ese laual. See oli kaetud valge riidega ja kohtualused muidugi aimasid, et see on järjekordne kohutav asitõend.

Prokurör ei lasknud kohtualustel kaua piinelda. Kõrvaldanud valge katte, esitas ta kohtule vormid, millesse valati vedel seep. Siinsamas oli ka seep ise. Süüdistaja käes olid pealtnäha tavalised seebitükid, aga kes teab, kui palju inimelusid hukati selleks, et Saksa parfümeeriafirmad võiksid seda «kaupa» välja lasta.

Siis võttis süüdistaja kätte midagi nahatüki taolist. Jah, see oligi nahk, ja kui täpsemalt vaadata, siis alles töötlemata nahk. Aga see polnud nülitud mitte looma, vaid inimese seljast.

Kui Lev Smirnov seda ütles, kandus läbi saali summutatud oie. Paljud võpatasid, nagu oleksid nad oma kehal natsitimuka puudutust tundnud.

Ka seina äärde asetatud laudadel olid mingisugused linadega kaetud esemed. Süüdistaja käskis linad eemaldada, ja kõigi kohalviibijate silme ette ilmusid juba töödeldud, pingutajatele tõmmatud inimnaha tükid. Igaühel neist oli ilus tätoveering. Inimesed, kes noorusaastail olid oma õnnetuseks lasknud ennast kergemeelselt kirevaks tätoveerida, said natside kätte sattudes mõnituste ja hirmsate piinade osaliseks. Tätoveeritud inimesed tapeti tingimata, nende nahast aga valmistati lambikupleid ja mitmesuguseid muid nahkesemeid.

Siinsamas oli klaaskupli all rusikasuurune kuivatatud inimpea, millel olid säilinud juuksed. Kaelal võis märgata nöörijälge.

Külm judin jooksis üle selja. Kelle nahk see oli? Kellele oli see pea kuulunud? Võib-olla venelasele, poolakale, prantslasele. Kindlalt võis öelda ainult üht, et selle õnnetu inimese pea seisis kui meene alusele asetatuna Oświęcimi koonduslaagri ülema kirjutuslaual.

Lev Smirnovil oli juba enne Nürnbergi kogemusi natslike kurjategijate ülekuulamises ja süüdistamises. Suurte teadmistega osav jurist, üks meie andekamaid kohtuoraatoreid oli Smolenskis hiilgavalt läbi viinud kümne saksa fašistliku timuka kohtuprotsessi. Ta oli esinenud seal peasüüdistajana ning asja arutamise käigus hästi tundma õppinud võtteid, mida hitlerlased kasutasid tsiviilkodanike tagakiusamiseks, aga samuti ka roimade maskeerimiseks. Just seepärast usaldati talle ka Nürnbergi kohtus süütõendite esitamine natsliku kildkonna inimkonnavastaste kuritegude kohta.

Valik osutus väga õnnestunuks. Smirnovi kõned Nürnbergi protsessil ei üllatanud niivõrd oma paatosega, kui loogika- ja veenmisjõuga, ma ütleksin koguni — teaduslikkusega. Tema üldistused pole huvitavad ega oma väärtust üksnes juristide, vaid ka ajaloolaste seisukohalt. Arvukaid metsikusi analüüsis ta näiteks järgmiselt:

«Kurja tegemise tahte ühetaolisus ilmneb roimarite ühesugustes võtetes, inimeste tapmise tehnika ühetüübilisuses... Ühesugune gaasikambrite ehitus, mürkainete «Zyklon A» ja «Zyklon B» ümmarguste purkide massiline stantsimine, ühtede ja samade tüüpprojektide järgi ehitatud krematooriumiahjud, ühesugune hävituslaagrite planeering, nende koletislike surmamasinate, mida sakslased nimetasid *Gaswagen*'iteks, meie inimesed aga hingevõtjateks, standardne konstruktsioon, inimluude jahvatamiseks mõeldud masinate ühesugune ehitus ja tehniline töötlus — see kõik näitab ühtset kurja tahet, mis ühendas üksikuid mõrtsukaid ja timukaid... Te näete, härrased kohtunikud, et Nõukogude kohtumeedikud avasid sakslaste ohvrite matmispaiku nii maa põhja- kui ka lõunaosas, et hauad asusid üksteisest tuhandete kilomeetrite kaugusel ja nähtavasti... olid ka roimareiks erinevad füüsilised isikud. Kuid kuritegude võtted olid ühesugused. Haavad paiknesid samal kohal. Ühesuguselt valmistati ette ka tankitõrjekraavideks või kaevikuteks maskeeritud haudu...»

Lev Smirnov puudutas seda küsimust korduvalt ja mõtestas lahti peamise põhjuse, mis tekitas timukate hiigelarvu Saksamaal. Nõukogude süüdistaja rääkis kuritegude riiklikust organiseerimisest, aastatepikkusest rassivaenu õhutamisest, sõjast materiaalse kasu saamise tahte külgepookimisest hitlerlastele, Hitleri erikäskudest, mis keelasid natse kuritegude eest vastutusele võtta, —

ühe sõnaga kõigest sellest, mis aitasid natsiparteil kasvatada kümneid ja kümneid tuhandeid inimeste massilise hävitamise saatanliku plaani elluviijaid.

Göringi, Rosenbergi, Schirachi, Streicheri mõistmatud pilgud näisid küsivat: «Lubage, aga mis meil sellega tegemist on?» Kuid nende «püha lihtsameelsus» ei viinud kedagi eksiteele. Just nimelt Göring ja Rosenberg, Streicher ja Schirach olid palju aastaid demoraliseerinud saksa rahvast, sisendanud talle, et südametunnistus on mõttetu viirastus, millest iga tõeline sakslane peab vabanema, et peale sakslaste ei ole maailmas inimesi, kes on väärt eksisteerima. Just rahva seesuguse moraalse laostumise kohutav vili olidki kohtusaalis välja pandud asitõendid.

Natsid ise olid oma kuritegude kohta sisse seadnud täpse raamatupidamise. Ükski tapmine ei tohtinud jääda arvele võtmata. Koonduslaagreis oli peetud pakse raamatuid, kuhu oli tähestikulises järjekorras sisse kantud vangide «saabumine» ja «lahkumine». Süüdistaja esitas ühe niisuguse raamatu, mis on nii kogukas, et Smirnovil andis seda kohtunike lauale tõsta.

Vaheajal sirvisin ka mina seda raamatut. Kalligraafilise käekirjaga oli kõigile hukkunutele märgitud üks ja seesama surmapõhjus: südamehaigus. Laagris ei viibinud nad kaua, peagi tabas neid surm. Nad surid koguni tähestikulises järjekorras.

Isegi kõige vihasemad natsirežiimi vastased ei suutnud endale ette kujutada, et tapetud või koonduslaagreis surnuks piinatud inimestelt ära võetud tuhanded sõrmused, kõrvarõngad, kellad, prossid või hammaste küljest lahti murtud kuldkroonid anti esemeliselt üle Saksa Riigipanka. Inimkonna sajandite pikkuse ajaloo vältel polnud veel iialgi ühtki riiki süüdistatud taolistes kuritegudes. Üksnes Nürnbergi protsessil koorus see kõik lahti oma kohutavas alastiolekus ja leidis kinnitust tunnistajate seletustes.

Kui Smolensk oli Lev Smirnovile olnud vaheetapp teel Nürnbergi, siis Nürnbergi protsess, kus ta nii meisterlikult paljastas Saksa fašistlike anastajate veriseid kuritöid, avas talle omakorda uued rajad. Nürnbergist komandeeriti Smirnov Tokiosse tähtsamate Jaapani sõjaroimarite kohtuprotsessile. Ja veel mõni aasta hiljem esines ta peasüüdistajana Habarovski protsessil, kus taas mõisteti kohut Jaapani sõjaroimarite üle, keda süüdistati bakterioloogilise relva valmistamises ja kasutamises.

Kuid läheme tagasi Nürnbergi. Palju ebameeldivaid üllatusi valmistas kohtualustele ka sinna koondatud suur fotodefond. Hitlerlased olid armastanud poseerida fotoaparaatide ja kinokaamerate objektiivide ees, aimamata, et ükskord pöördub see nende endi vastu.

Kaltenbrunner näiteks eitas, et ta on kunagi Mauthauseni laagris käinud ja koguni seisnud krematooriumiahju juures, kui see surnukehi täis topiti. Aga nagu kiuste on säilinud foto, millel Gestapo šeff jälgib tähtsa näoga ahjude tööd. Taolisi fotosid on sadu. Kuid kohtualune viivitas omaenda isiku äratundmisega: tema

jaoks oli pilt segane. Ja siis anti Kaltenbrunnerit paljastavad fotodokumendid tuppa nr. 158.

Seal istus tüse keskmist kasvu elatanud sakslane, üll ruuduline pintsak. See on Heinrich Hofmann. Enne 1938. aastat ei tundnud teda mitte keegi. Tookord oli ta teeninud oma leiba alasti tantsijannade fotografeerimisega, peagi aga hakanud välja andma pornograafilisi postkaarte. Modelle oma ülesvõtete jaoks oli ta hankinud teisejärgulistest kõrtsidest. Üks tema paljudest modellidest hakkas talle meeldima ja sai tema abiliseks. See oli Eva Braun, kellele saatus hiljem kinkis Hitleri tähelepanu ja poolehoiu. Ega Hofmann nii väga nukrutsenudki, kui Eva ta füüreri vastu vahetas, seda enam, et sel puhul sõlmitud tehing oli talle üsna kasulik: Hofmann kohustus hävitama kõik negatiivid, millel Eva Braun oli alasti, ja sai selle eest ainuõiguse pildistada Hitlerit. Heinrich Hofmann lülitus kiiresti pornograafialt hitlerograafiale ning tegi Kolmandas riigis lühikese ajaga hiilgavat karjääri. Ta asutas suure kirjastuse, mille käive oli kaheteistkümne aasta jooksul 58 miljonit marka. Hitler andis oma ihufotograafile professori tiitli ja autasustas teda koguni kuldse parteimärgiga.

Nii laabus õuefotograafil esialgu kõik kõige paremini. Kuid miski ei ole igavene siin päikese all, ammugi siis veel natside valitsuskepi all. 1945. aastal oli juba vanaks jäänud Hofmann rõõmus, kui teda kasutati vastavalt tema erialale fotodokumentide eksperdina. Kohtusaali seda eksperti ei lastud. Ainult paaril korral nägin teda varahommikuti enne kohtuistungi algust salaja saali nurgas istumas. Eksleval pilgul vaatas ta oma endisi kliente, kes nüüd olid sattunud süüpinki.

Hofmann ei olnud ainus, kes kohtule rohkesti paljastava iseloomuga fotosid üle andis. Nürnbergi tõid fotosüüdistusi koonduslaagritest imekombel pääsenud vangidki.

Tunnistajatoolis seisis François Boix, noor pikakasvuline prantslane, kes oli Mauthausenist vabastatud. Teda kui elukutselist fotograafi oli koonduslaagri administratsioon kasutanud vangide isiku kindlakstegemise osakonnas. See võimaldas Boix'l panna kohtunike lauale suure paki Mauthauseni fotosid, mis osalt olid tema enda pildistatud, osalt tehtud negatiivide järgi, mis ss-lased talle ilmutamiseks ja kopeerimiseks toonud olid.

Üks neist kohutavatest fotodest kujutas nõndanimetatud maskeraadi. Boix selgitas:

«See korraldati ühe põgenenud austerlase auks. Mees töötas laagri garaažis tislerina ja meisterdas kasti, kuhu võis ära peita inimese. Ta püüdis seltsimeeste abiga selles kastis laagrist välja pääseda. Aga ta tabati, mõisteti surma ning viidi kümne tuhande ülesrivistatud vangi ees mustlaskapelli saatel võlla. Pildil näete seda õnnetut juba silmuses kõlkumas, muusikud aga mängivad ikka veel «Bill-Black-polkat».

Teisel pildil oli inimene puu otsa poodud. Boix kommenteeris:

«See on juut, ma ei tea, kust maalt. Ta pandi veega täidetud

tünni ja hoiti seal, kuni ta nõrkes. Siis peksti ta poolsurnuks ja anti kümme minutit aega iseenda hukkamiseks. Õnnetu poos enese oma vööga üles, sest ta teadis, mis teda vastasel korral ees ootab. Selle foto tegi oberscharführer Paul Ricken.»

Edasi esitas Boix foto, millel on jäädvustatud natsliku relvastusministri Speeri visiit Mauthauseni laagrisse. Minister on ülevas meeleolus. Rahuloleva naeratusega surub ta laagriülema obersturmführer Ziereisi kätt.

Nõukogude süüdistaja Rudenko küsis tunnistajalt, mida too teab Nõukogude sõjavangide hävitamisest Mauthausenis. Boix sattus raskustesse:

«Ma tean nii palju, et sellest jutustamiseks ei jätkuks mul kuust ajastki.»

Erutusega ulatas François Boix kohtule uue foto. Kohtunikud vaatasid seda ning soovitasid näidata kaitsele ja kohtualustele. Ma nägin, kuidas Göring ja Keitel kaela välja sirutasid, kuidas üle nende peade vaatasid fotot Jodl ja Dönitz.

Vaheajal vaatasin ka mina seda fotot. Justkui loenduseks üles rivistatud, seisavad lumes kolmkümmend Nõukogude sõdurit, täiesti alasti ja paljajalu. Nad on hirmus kõhnad, nii kõhnad, et nende ribid ükshaaval ära lugeda võib. Tumedatest silmakoobastest vaatavad traagilised silmad. Kuid nendes silmades põleb veel leek, paistab veel vankumatu otsustavus. Neil pole jäänud enam kaua elada, kuid ükski neist pole kaotanud meelekindlust, ühegi hoiakus pole alistuvust ega alandlikkust.

29. novembril 1945. aastal märkasid kohtualused, kui neid nagu tavaliselt hommikul kohtusaali toodi, et ühele seinale on kinnitatud valge ekraan. Oli kavas näidata dokumentaalfilme, mis omal ajal olid vändanud natside ametlikud kinokroonikud.

Saal pimendati, kuid kohtualuste näod jäid nähtavaks: neid valgustati eriseadme abil altpoolt.

Esimesed kaadrid ei anna põhjust rahutuseks. Ekraanil on aastad, mil natsid võitlesid võimu pärast, wehrmachti loomine, lennuväe paraad. Göring naeratab, ta näeb ennast natsliku lennuväe ülemjuhatajana.

Siis vilksatavad mööda maavägede paraadid, uued hiiglasuured relvatehased ja nende ristiisa Hjalmar Schacht. See oli tema, kes nende ehitamiseks heldelt miljardeid marku andis.

Göring müksab Hessi, kes vahib osavõtmatult kord põrandale, kord lakke. Hess tõstab ainult korraks pilgu ekraanile, kus näidatakse fašistliku Riigipäeva istungit. Hess näeb seal iseennast: ta juhatab Riigipäeva liikmeid, kes annavad füürerile truudusevannet.

Göring lausub oma naabritele kaunis valjusti, et film on vaimustav. Niivõrd vaimustav, et selle filmi mõjul «oleks arvatavasti isegi süüdistaja Jackson tahtnud astuda meie parteisse».

Ent järsku muutub süüpingis istujate meeleolu. Ekraanil jookseb uus dokumentaalfilm — «Koonduslaagrid».

Kui meenutan, kuidas hitlerlikud ninamehed sellele reageerisid, mõtlen tahtmatult praegu Lääne-Saksamaal toimuvale. Vanad militaristid püüavad sakslaste uuele põlvkonnale tõendada, et kõik kallalekippumised neile ja koguni Nürnbergi protsess polevat midagi muud kui pettus ja vale, ajaloo alatuim võltsing. Kuid näidaku nad sellele uuele sakslaste põlvkonnale neidsamu kroonikafilme, mida Nürnbergis näidati Göringile ja Keitelile, Jodlile ja Dönitzile!

Muidugi pole gestaapolaste kroonikafilmid mõeldud laialdasele vaatajaskonnale. Kaadrid, mis on vändatud Oświęcimi laagris, panevad vere tarretama. Lõputu reana mööduvad vaatajate eest kümned tuhanded õnnetud, keda ootab surm. Neid pekstakse, nende kallale ässitatakse koeri. Ja seal on ka nende kannatuste tee lõpp — kurikuulsad krematooriumiahjud. Krematooriumi sissekäigu ees on terved mäed jalanõusid ja lasteesemeid.

Aga mis see on? Riidepallide ladu? Ei, need on juuksed, mis ohvritel enne hukkamist on ära lõigatud. Pallidele on kirjutatud: «meeste juuksed», «naiste juuksed».

Vaatan kohtualuste pingi poole. Alt valgustatud näod tunduvad õudsete läbipaistvate maskidena.

Jällegi on ekraanil jalanõude mäed, laipade mäed ja . . . orkester, mis on koostatud kogu Euroopa muusikutest. Orkester mängib «Surmatangot», summutades õnnetute oiged. Hiljem hävitasid hitlerlased ka orkestrandid, kelle oigeid ei summutanud enam miski . . .

Schacht püüab ekraanile mitte vaadata. Ta pöördub kogu kehaga pealtvaatajate rõdu poole. Mis on temal, rahandustegelasel ja ärimehel, kõigi nende kuritegudega pistmist! Kuid tema valevagadus ei peta kedagi. Kui poleks olnud sõja peavarahoidjat, ei oleks olnud ka Oświęcimi ahje.

Neurath on langetanud pea. Funk, kes hoidis Riigipanga keldrites ohvritelt äravõetud kuldesemeid ja tuhandete surnuks piinatud inimeste suust väljamurtud kuldhambakroone ja -sildu, on sulgenud silmad ja sarnaneb ise surnuga. Orjakaupleja Sauckel pühib laubalt higi. Frank nuuksub. Speer on masendatud ja nuuksub samuti. Göring toetub mõlema käega pingile ja vahib enamasti kõrvale. Rosenberg kõigutab end närviliselt ning vaatab selja taha, et näha, kuidas teised end ülal peavad. Üks kaitsjaist lausub: «Mu jumal, missugune õudus!»

Oświęcimi kaadrite järel näidatakse filmivõtteid Buchenwaldist. Jällegi kõikeneelavad ahjud ja tätoveeritud inimnahast lambikuplid.

Kui ekraanile ilmuvad juuksepallid ja diktor teatab, et seda toormaterjali kasutati erisukkade valmistamiseks allveelaevade meeskondadele, sosistab Dönitz midagi Raederile.

Ja siis on kinolinal Dachau. Seitseteist tuhat tapetut . . . Funk nutab lausa ohjeldamatult. Frank närib küüsi.

Ekraanile ilmub Joseph Kramer, Belseni koonduslaagri timukas. Auku loobitakse naistekehasid. Frank kaotab enesevalitsemise hoopis ning karjub lämbuval häälel:

«Räpane siga!»

Gilbert kuulis selle filmi lõpul Streicherit lausuvat:

«Võib ju olla, et viimastel päevadel tõepoolest toimus midagi säärast.»

Talle vastas Fritzsche:

«Miljonid viimastel päevadel? Ei! . . .»

Kui kohtus kõiki neid natsipartei ja selle ladviku ümberlükkamatuid süütõendeid arutati, meenusid mulle tahtmatult süüdistaja sõnad: «Meie tõestused saavad olema hirmuäratavad, ja te ütlete, ma olevat röövinud teilt une.»

Õhtul käis Gilbert vangikambrites.

Ta astus Fritzsche poole sisse. Too vaatas talle hajameelsel pilgul otsa ja lausus hädiselt:

«Mitte keegi taevas ega maa peal ei suuda võtta minu maalt seda häbi. Ei tulevased põlvkonnad ega aastasajad.»

Ent möödus ainult kuus aastat. Olles vabaduses ning viibides Lääne-Saksamaad haaranud militarismist mürgitatud õhkkonnas, kirjutas Fritzsche raamatu, milles asus kõike eitama . . .

Fritzsche juurest läks Gilbert Franki juurde. Vaevalt jõudis doktor viia jutu nähtud filmile, kui Frank hakkas nutma ja halama:

«Kui ainult mõelda, et me elasime nagu kuningad ja uskusime seda elajat! . . . Ärge laske kellelgi ennast veenda, et me ei teadnud midagi. Kõik teadsid, kõik mõistsid ja tundsid kogu aeg, et meie süsteemis on midagi kohutavat . . . Te käite meiega veel liigagi hästi ümber,» jätkas ta, osutades laual seisvale toidule. «Teie sõjavangid ja meie oma rahvas suri koonduslaagrites nälga . . . Mu jumal, päästa meie hinged! . . . See on tõde, doktor, mis ma teile räägin. See kohus on jumala tahtmine . . .»

Frank pole Treblinkat, Majdanekit ja Oświęcimi näinud mitte üksnes kinolinal, vaid käinud seal ka ise. Siis ta ei nutnud ega sattunud hüsteeriasse. Vaadates aga nüüd dokumentaalfilmi ja tundes oma kaela ümber nööri, puhkes äkki nutma. Mispärast? Muidugi ainult omaenda saatuse pärast.

Gilbert läks Papeni juurde. Doktor tundis huvi, miks see vana diversant, kes oli sillutanud Hitlerile teed võimu juurde, end ekraanist demonstratiivselt ära pööras. Vastus oli ülimalt lakooniline:

«Ma ei tahtnud näha Saksamaa häbi.»

Schacht kurtis Gilbertile:

«See on ennekuulmatu. Mind sunnitakse nende kurjategijatega ühes pingis istuma!»

Kuid me näeme veel, et selles pole mitte midagi ennekuulmatut.

Võib-olla seisnes viga ainult selles, et Schacht Göringist liiga kaugele oli pandud.

Sauckeli kamber. Too mees värises kogu kehast, kinnitades Gilbertile:

«Ma kägistaksin enese omaenda kätega, kui ma oleksin teinud ühe osagi sellest, mida meile näidati. See on häbi! See on häbi meile, meie lastele, meie lastelastele!»

Keitel einestas parajasti, kui Gilbert sisse astus. Ta ei alustanud vestlust, enne kui Gilbert ise jutu filmile viis. Pannud lusika lauale, poetas Saksa armee feldmarssal:

«See on hirmus! Kui ma näen midagi niisugust, siis häbenen, et olen sakslane.»

Göring hoidus sel teemal arutlemast.

Fritzsche oli jutukam:

«Jah, doktor, see oli viimne tilk. Jälgisin ekraanil toimuvat ja tundsin üha kasvamas mustusehunnikut, millesse ma vajun, et pikkamisi lämbuda.»

Gilbert tähendas Fritzschele, et Göring suhtub sellesse kõigesse palju rahulikumalt ja paistab, et ka kergemalt. Nüüd hakkas Fritzsche manama Göringit, «seda paksunahalist ninasarvikut, kes häbistab saksa rahvast».

Milleks ma seda kõike räägin? Kas pole niigi selge, et nii kohtualuste pisarad ja hala kui ka retoorilised vahelehüüded oli paljas silmakirjatsemine? Kuid asi ei seisa selles. Asi on muus: mitte ükski nendest, kes olid Rahvusvahelisele Sõjatribunalile vastust andmas, ei söandanud isegi doktor Gilbertiga nelja silma all toimunud eraviisilistel jutuajamistel eitada kuritegusid, mida natsid olid kambas sooritanud. Igaüks püüdis päästa ainult oma nahka, näidata ennast pealtvaatajana. Kui jultunud peab siis olema kaasaegne Lääne-Saksamaa propaganda, püüdes natsismi rehabiliteerida.

Nürnbergi protsessil pelgasid Göring ja Ribbentrop, Keitel ja Jodl juba ainuüksi sõna «kinoekraan». See ei tõotanud neile just mõnusaid hetki. Kuid ühelegi neist ei tulnud pähegi vaidlustada seda, mida kinokroonikud kümnetele tuhandetele filmimeetritele jäädvustanud olid.

Miks esitab siis Bonni valitsus nüüd ametlikke proteste teiste maade valitsustele, kui progressiivsed kinorežissöörid näitavad oma mängufilmides miljonitele kinokülastajatele ainult murdosa sellest, mida demonstreeriti Nürnbergis? Mispärast erutab neid Hitleri ja Himmleri, Göringi ja Kaltenbrunneri ammugi paljastatud kuritegude ekraniseering? Minu arvates vastas sellele ammendavalt tuntud itaalia režissöör Vittorio de Sica, kui ta näitas, mis on põhjustanud Bonnis klaperjahi antifašistlikule filmile «Altona vangid»:

«Lääne-Saksamaa on praegugi nakatatud fašismist.»

Kui jutt juba kinole on läinud, siis ei taha ma kasutamata jätta juhust avaldada tunnustust väljapaistvale dokumentaalfilmide loojale Roman Karmenile, tema sõjaseltsimeestele Boriss Makasseje-

vile, Viktor Štatlandile, Sergei Semjonovile, Viktor Kotovile ja nende ühiselt loodud filmile «Rahvaste Kohus». Kasutades ühe süüdistaja sõnu, võib julgesti väita, et ajaloolased leiavad sellest filmist tõde, poliitikud aga hoiatuse.

Kui Nürnbergi kohus vajanuks hitlerliku kildkonna süü kohta veelgi tõendeid, võinuks Roman Karmen need muretseda. Ta oli palju näinud ja oskas vaadelda. Roman Karmen oli filmilindile jäädvustanud nii palju saksa fašismi jõledaid kuritegusid, et oleks võinud olla üks peamisi süüdistuse tunnistajaid.

Ent siiski ei tulnud ta Nürnbergi tunnistajana, vaid sõdurina, kelle arvates tema teekond piki tolmuseid ja veriseid sõjaradu polnud veel lõppenud, ning kes leidis, et siin, Nürnbergis, peab ta filmikunsti vahenditega looma sõja epiloogi, mis kõneleb tasumisest fašismile.

Juba komnoorena olin näinud Karmeni võitlevaid kinojutustusi kangelasliku Hispaania rindeilt. Suure Isamaasõja päevil oli tema kaamera objektiiv tabanud kohutavaid, ent kangelaslikke episoode Leningradi blokaadist, surmaheitlusest fašismiga Volga kaldal ning sellele järgnenud võiduka Nõukogude armee pidurdamatust pealetungist. Nõukogude režissöör oli näinud ning ajaloole jäädvustanud nii vabastatud inimeste rõõmsaid nägusid kui ka Oświęcimi, Majdaneki ja Treblinka metsikusi. Ta oli seda teinud hästi, ilmekalt ja, mis kõige tähtsam, tõetruult.

Erinevalt paljudest oma välismaistest kolleegidest ei jahtinud Roman Karmen Nürnbergis odavat sensatsiooni. Nagu iga suur kunstnik, eelistas ta sellele hoolikat materjalivalikut oma tulevase filmi tarvis.

Ta jälgis Ribbentroppi. Karmen oli teda varem kogu tema aus ja hiilguses näinud, nüüd vajas ta Ribbentropi žesti, mis ilmekamalt näitaks, mida see omal ajal iseendaga rahul olev subjekt saatuselt ootab. Ja Karmen ootas kannatlikult nagu jahimees varitsuspaigas. Nüüd püüdis Ribbentrop vasaku käega särgikraed lahti nööpida, ta tundis ängistust. Ja kaamera tegi oma töö. Žest oli üpris sümboolne.

Nii lõid Karmen ja tema sõbrad kaader kaadri järel tõelise ajaloolise dokumentaalfilmi, vapustava oma mõjult. Ka kakskümmend aastat pärast Nürnbergi võitleb Karmen veel eesliinil rahu eest. Filmi menule aitas muidugi suuresti kaasa ka rindemehest kirjaniku Boriss Gorbatovi raevukas saatetekst.

Fotokorrespondentidest on mulle eriti meelde jäänud Jevgeni Haldei. Õiguse olla selle ajaloolise kohtuprotsessi üks fotokroonik oli ta auga ära teeninud. Käes fotoaparaat ja automaat, oli Haldei läbi käinud raske teekonna Moskva lähistelt Berliinini. Koos dessantväelastega saadeti ta Kertši lähedal maale; ümberpiiratud Sevastoopolist lahkus ta viimaste hulgas, ja tuli tagasi vabastatud kangelaslinna ühena esimestest. Koos eelvägedega sammus ta läbi Sofia, Budapesti, Belgradi. Ja siis ilmus lõpuks «Pravda» esiküljel tema foto meie võidulipu heiskamisest Riigipäevahoonele. Jevgeni

Haldei pildistas ka fašistliku Saksamaa kapituleerumise aktile allakirjutamist Potsdamis. Fotoaruanne rahvaste kohtust kujunes tema ausa sõjamehetee loogiliseks lõpuks.

Nendest, kes kohtuotsusele alla kirjutasid

Kohtusaali astudes märganuks te kõigepealt lauda, mille taga istub kaheksa kohtunikku. Kõik neli riiki — NSV Liit, Ameerika Ühendriigid, Suurbritannia ja Prantsusmaa — olid esindatud kahe kohtunikuga, kellest üks oli Rahvusvahelise Sõjatribunali liige ja teine tema asetäitja. Tegelikult polnud sel jaotusel olulist tähtsust: kohtuotsusele kirjutasid alla nii kohtu liikmed kui ka nende asetäitjad, samuti otsustasid ka protsessi ajal tähtsamaid küsimusi võrdselt nii ühed kui teised.

Rahvusvahelise Sõjatribunali eesistujaks valiti Suurbritannia Ülemkohtu liige lord Geoffrey Lawrence. Räägiti, et Nürnbergi olevat ta sattunud tänu traditsioonile, mille kohaselt kõik Suurbritannia Ülemkohtu liikmed peavad aeg-ajalt sõitma välismaale komandeeringusse.

Ma ei tea kedagi, kes oleks võinud tema asemel sõita, ja olen millegipärast veendunud, et vaevalt oleks inglise kohtunike hulgas leidunud sobivamat Rahvusvahelise Sõjatribunali eesistuja kandidaati. Lawrence seisis oma ülesannete kõrgusel. Ta juhtis protsessi suure asjatundlikkuse ja väärikusega.

Eesistuja oli lüheldast kasvu, ligi kuuekümneaastane tüse mees, palja pealaega ja prillidega, mis tal alatasa ninale libisesid. Sageli välgatas ta näol hetkeline naeratus: lord Geoffrey Lawrence'il oli huumorimeelt.

Kohtuliku arutamise ohje hoidis ta oma käes kindlalt, kuigi väga delikaatselt ja välise rahuga, kõrgendamata iialgi häält. Näis, et Lawrence'it on lihtsalt võimatu tasakaalust välja viia. Ometi oskas ta ennast kohe alguses maksma panna, nii et isegi äärmiselt distsiplineerimatud lodeva käitumisega kohtualused ja advokaadid täitsid vastuvaidlematult kõiki ta korraldusi. Loodus ise oli seda inimest kohtunikule nii hädavajalike omadustega heldelt õnnistanud.

«Me ei tohi hetkekski unustada, et kohtuprotsessi protokollide põhjal, mille alusel me täna nende inimeste üle kohut mõistame, hakkab ajalugu homme meie endi üle kohut mõistma. Me peame olema niivõrd erapooletud ja üksmeelsed, intellektuaalselt nii vastuvõtlikud, et see protsess oleks tulevastele põlvkondadele inimkonna lootuste õiglase elluviimise eeskuju.»

Neis ühe süüdistaja[1] Nürnbergis lausutud sõnades peitus kahtlemata ka lord Lawrence'i kohtunikukreedo.

[1] USA süüdistaja Jackson. *Tõlkija.*

Jälgisin seda inimest tähelepanelikult nii kohtusaalis kui ka kohtu kinnistel, nõndanimetatud organisatsioonilistel istungitel, kus vaadati läbi kohtualuste ning nende kaitsjate avaldusi tunnistajate väljakutsumiseks ja dokumentide või muude tõendite väljanõudmiseks. Ja peab tunnistama, et Lawrence ning ka teised kohtunikud suhtusid sellistesse avaldustesse ülimalt objektiivselt ja kannatlikult. Iga kohtunik mõistis, et küsimus erapooletusest ja tõendite igakülgsest kontrollimisest sellel pretsedenditul protsessil hakkab veel pikki aastaid kummitama ajaloolasi ja juriste, filosoofe ja poliitikuid.

Kuid peale erapooletuse ja kannatlikkuse nõuti kohtu eesistujalt kahtlemata ka oskust juhtida kohtuistungeid. Polnud ju saal tulvil üksnes otseseid protsessist osavõtjaid, vaid siin oli ka niisugust, sageli raskesti vaos hoitavat publikut, nagu seda on ajakirjanikud. Nende tormiline reageering poolte vastustele ähvardas nii mõnigi kord segada kohtuistungi normaalset kulgu või siis võtta istungilt selle, mida kohtunikud nimetavad kohtupidamise pidulikkuseks ja väärikuseks. Niisugustel juhtudel jäi lord Lawrence kindlalt olukorra peremeheks, kuigi ei kasutanud korra loomiseks mitte mingisuguseid eesistuja võimu tähistavaid atribuute: polnud tal käes ei traditsioonilist kellukest ega niisama traditsioonilist vasarat.

Muu hulgas, sellest vasarast. Protsessi esimestel päevadel seisis see riistapuu laual eesistuja käeulatuses. Selle oli kaasa toonud Ameerika kohtunik Francis Biddle. Nagu kõnelda teati, oli see vasar teatud mõttes ajalooline. Teda oli kasutatud Franklin Roosevelti valimistel New Yorgi osariigi kuberneriks. Roosevelt oli kallist meenet kaua hoidnud, kuid lõpuks ometi Biddle'ile kinkinud. Viimane oli nähtavasti oma südamesopis hellitanud lootust, et teda valitakse Rahvusvahelise Sõjatribunali eesistujaks, ning võttis vasara kaasa. Kui aga selgus, et eesistujaks saab lord Lawrence, tegi ameeriklane ilusa žesti ning andis selle ajaloolise eseme temale (nähtavasti ainult protsessi ajaks). See oli 20. novembril 1945. aastal, enne esimese kohtuistungi avamist. Kuid kahjuks püsis eesistuja vasar laual ainult kaks päeva. Kuulnud selle instrumendi ajaloost, vehkisid ajakirjanikud, vististi ameeriklased, selle sisse. Biddle oli kaua aega lohutamatu, Lawrence aga sai juhtunust üle ilma märgatava erutuseta.

Kui eesistuja ei ilmutanud lord Geoffrey Lawrence kohtuistungitel erilist aktiivsust. Küllap ta arvestas arukalt, et selleks jääb tal piisavalt võimalusi kohtuliku arutluse teises staadiumis, siis, kui nõupidamiste saalis otsustatakse kohtualuste saatust.

Lawrence'i kohta ei võinud öelda, et ta oleks olnud rohkem poliitik kui jurist. Võib-olla just vastupidi. Ta jättis endast dogmaatikust juristi, see tähendab inimese mulje, kes peab kõige tähtsamaks seaduse sätetest täpset kinnipidamist. Lawrence valvas rangelt selle järele, et kohtu põhikirjast ja reglemendist kõigis pisiasjades kinni peetaks.

Jälgides eesistujat tähelepanelikult, polnud raske märgata, et ta tundis alalist rahutust selle üle, kas ajalugu ei hakka talle viimati ette heitma subjektiivsust. Kuid sääraseks rahutuseks polnud põhjust ei Geoffrey Lawrence'il ega ka teistel kohtunikel.

Väärib märkimist, et isegi Hermann Göring, keda pole põhjust kahtlustada erilises sümpaatias Rahvusvahelise Sõjatribunali vastu, teatas Associated Pressi korrespondendile antud intervjuus:

«Ma usaldan Sõjatribunali liikmeid täielikult ja piiritult. Eesistuja juhatab istungeid eeskujulikult ja näitab, et ta seisab väljaspool parteisid.»

Eriti tähendusrikkalt kõlab see avaldus meie päevil, mil Lääne-Saksamaal on tehtud juba nii palju katseid solvata Rahvusvahelise Sõjatribunali liikmeid, süüdistades neid ebaõigluses ja õigusemõistmise kõige elementaarsemate normide rikkumises.

Juba protsessi ajal pahandasid mõned ajalehed, et kohtunikud venitavat asja põhjendamatult. Venitavad vaatamata asja käegakatsutavale selgusele ja esitatud süüdistuste tõendatusele. Kuid lord Lawrence'it ei häirinud see põrmugi.

Mäletan karikatuuri, mis ilmus ühes ajalehes. Kohtunike laua taga istub lord Lawrence. Habe on tal pikaks kasvanud ning ulatub üle laua, täites kogu saali kuni väljapääsuni. Süüpingis pole ühtki inimest. Lord Lawrence koputab vasaraga lauale ja teatab:

«Protsess on lõppenud. Viimane kohtualune suri vanadusnõrkusse.»

Kui me seda karikatuuri Lawrence'ile näitasime, naeratas too ainult, tunnustades sellega karikaturisti teravmeelsust. Kuid tema protsessi läbiviimises ei muutunud midagi.

Iga jurist teab, et mõne kohtuniku puhul tajuvad pooled või pealtkuulajad tema seisukohta käsitletavas asjas juba enne kohtuotsuse langetamist. Midagi taolist juhtub tavaliselt siis, kui kohtunik esitab liiga sageli küsimusi ja laseb pooltel või koguni kohtualustel vaidlusse laskuda. Situatsioon, milles küsimus esitatakse, selle formuleering, selgituste ulatus, isegi küsitleja hääletoon võimaldavad sageli kohtunikke läbi näha juba enne, kui nad on oma seisukoha kohtuotsuse näol avaldanud.

Hoopis teistsugune oli Geoffrey Lawrence. Küsimuste esitamisega ta ei liialdanud ja nende järgi ei saanud midagi ette aimata. Igas olukorras jäi ta laitmatult viisakaks, oli vahel küll veidi iroonilne, kuid alati tasakaalukas. Lawrence oskas õigel ajal teha märkust süüdistajale, advokaadile, kohtualusele, ja oli seda delikaatsem, mida enam ilmutati lugupidamatust kohtu poolt kehtestatud korra vastu.

Kord heitis Lawrence advokaat Siemersile väga viisakalt ette, et too esitab kaitsealusele ilmaaegu küsimusi asjade kohta, mida kohus juba nagunii hästi teab. Kaitsja lubas seda arvestada, kuid jätkas ikka samas vaimus. Eesistuja säilitas talle omase kannatlikkuse. Alles siis, kui Siemers Raederi poole pöördudes ütles, et

esitab talle viimase küsimuse, vajusid Lawrence'il prillid ninaotsale, mis alati ennustas salvavat märkust. See järgneski:

«Kas teile ei tundu, doktor Siemers, et see on juba kuues viimane küsimus?»

Kohtu eesistuja kogu eluviis Nürnbergis paistis silma oma imetlusväärse korrapärasusega. Õhtuti, sel ajal, kui Nõukogude kohtunikud Nikittšenko ja Voltškov asusid uurima materjale, mis pidid järgmisel kohtuistungil läbivaatamisele tulema, läks Lawrence koos oma abikaasaga parki jalutama. Ta ei talunud, kui temaga väljaspool tööaega püüti rääkida asjadest, mis puudutasid kohtuprotsessi. Noil harvadel juhtudel, mil mina teda jalutuskäigul kohtasin, kõneles ta pea alati oma ratsahobustest, ja tegi seda väga paeluvalt. Lawrence tundis iga oma kasvandikku suurepäraselt ja oli neis asjus nähtavasti üldse väga kodus. Tundes seda Geoffrey Lawrence'i nõrkust, alustas Lev Šeinin temaga sageli ise juttu hobustest, pannes mind kui tõlki väga piinlikku olukorda: ei tundnud ma ju vastavaid oskussõnu vene, ammugi siis veel inglise keeles.

Erinevalt Lawrence'ist oli tema asetäitja sir Norman Birkett pikka kasvu, rühikas ja mõnevõrra ekspansiivne. Ta elav ja lõbus loomus imponeeris paljudele.

Paistis, et Birkettis polnud midagi tavalisest pedantsest inglasest. Tal oli väljendusrikas nägu, millel ilme sageli vaheldus, pikk kühmus nina, väga targad ja elavad pruunid silmad. Tema kastanpruunid juuksed langesid alatasa laubale. Ikka oli ta ülimalt lahke, seltsiv ning teravmeelne. Temas oli palju heast juristist ja haritud poliitikust.

Norman Birkett oli loobunud suurest ning tulutoovast praksisest, mis tal kui ühel tuntumal Inglismaa advokaadil oli, ja hakanud kohtunikuks. Kirjamehena oli ta kohtunikest kõige osavam. Kui kohus pidi kiiresti koostama mingi dokumendi, visandas selle mustandi enamasti Birkett. Ta tegi seda hämmastava kerguse ja professionaalse sädelevusega. Mis tema oli kirja pannud, oli alati lühike ja sisutihe.

Hoopis teist masti mees oli Ameerika kohtunik Francis Biddle. Tema ja Birketti ainus ühine väline tunnus oli pikk kasv. Biddle'i näojooned olid korrapärased ja peened. Suur paljas pealagi ja lühikeseks pöetud vuntsid andsid talle mõnevõrra keigarliku väljanägemise.

Roosevelti valitsuses oli Biddle olnud kohtuminister, seega oli ta pigem poliitikategelane kui jurist. Tal olid suured kogemused poliitilises võitluses, mis teda USA poliitikaareenil kord esiplaanile tõstsid, siis jälle sealt eemaldasid. Ta ei hoidnud õigusdogmadest nii kõvasti kinni nagu Lawrence. Protsessil oli ta väga aktiivne, esitades sageli küsimusi küll kohtualustele, küll tunnistajatele.

Biddle'i poliitilised vaated ei jätnud vist küll kellelegi kahtlust. See oli tüüpiline ameerika kodanlane, kes ei armastanud liberaalitseda. Muidugi tundis ta natside kuritegude vastu sügavat jälestust, kuid vaevalt võis Francis Biddle'ist uskuda, et ta oma sisimas pooldas kõiki Rahvusvahelise Sõjatribunali põhikirja sätteid. Paljud imperialistliku välispoliitika võtted olid tema silmis selleks liiga iseenesestmõistetavad, et neid lubamatuiks või koguni kuritegelikeks pidada. Ja ehkki ta kohtunikuna ei tohtinud väljendada ega väljendanudki enne kohtuotsust oma poliitilisi ja õiguslikke veendumusi, tabasid kohtualused tema üksikute küsimuste ja märkuste järgi ning tema suhtumisest mõnedesse nende palvetesse midagi seesugust, mis lubas oletada, et tema pole Nürnbergi kohtunikest kõige hirmsam. Papen näiteks märkis oma memuaarides:

«Mr. Biddle'is ja tema asetäitjas Parkeris nägime õiglase kohtuotsuse kindlaimat garantiid.»

Dönitz aga lausus kord Ameerika kohtuniku kohta:

«On näha, et ta tahab ära kuulata ka teist poolt. Ma kohtuksin temaga meelsasti pärast protsessi.»

Ühel organisatsioonilisel istungil, kus eelnevalt vaeti küsimust Fritzsche süüdiolekust, kahtlesid nii Biddle kui ka Parker tõsiselt, kas selle mehe üle üldse tulebki kohut mõista. Tegemist oli ju propagandaga, imperialistliku Ameerika oludes nii tavalise asjaga. Ja kas niisuguses propagandas ei väljendugi püha sõnavabadus? Mäletan, kuidas John Parker mõttevahetuse ajal sõnaselgelt ütles:

«Fritzsche-taolisi leidub igas riigis, milleks siis nende üle kohut mõista?»

Kuid tõele au andes tuleb märkida, et Rahvusvahelise Sõjatribunali tegevust puudutavates otsustava tähtsusega põhiküsimustes asusid nii Biddle kui ka Parker üldiselt õigel seisukohal. Ka nemad aitasid kaasa protsessi peaeesmärgi saavutamisele.

Ameerika kohtunike kõrval istus Prantsuse kohtunik Donnedieu de Vabre, aastailt ehk kuuskümmend vana, hõredate juuste, võimsate merihobuvuntside ja tumedate sarvprillidega.

De Vabre ei sekkunud iialgi protsessi käiku. Ma ei mäleta, et ta oleks kas või kordki esitanud küsimust süüalusele või tunnistajale. Prantsuse kohtunik kirjutas alalõpmata kohtunike laua taga. Kirjutas hommikust kuni kohtuistungi lõpuni. Kirjutas terved nädalad ja kuud. Ilmselt võinuksid tema märkmed moodustada pakse köiteid.

Juba enne sõda oli de Vabre välja andnud hulga raamatuid rahvusvahelise kriminaalõiguse alalt. Ükski neist ei paistnud silma demokraatlike vaadete poolest. Veendunud demokraadi muljet ei jätnud ka nende autor, keda ma sain jälgida terve aasta ja kelle esinemisi kohtu organisatsioonilistel istungitel kuulsin mitmel korral.

Kõige selgemini avaldus de Vabre'i seisukoht siis, kui arutati hitlerlaste vastutust partisanide vastu toimepandud kuritegude eest. Ta ei suutnud kuidagi aru saada, mida hitlerlastele õieti süüks pannakse.

«Rahvusvaheline õigus,» arutas ta, «loeb võitlejaiks ainult inimesi, kes kannavad sõjaväemundrit. Kui aga elanikkond relvad haarab, siis on see juba banditism. Vastasel on õigus vaadata niisuguseid subjekte kui insurgente ning lasta nad maha ilma kohtu ja uurimiseta.»

Kuna de Vabre esindas riiki, mille rahvas oli pikki aastaid osa võtnud vastupanuliikumisest, siis äratasid kohtuniku sellised vaated imestust, meelepaha ja viha. Kuid Nürnbergi protsessi ülevus seisnebki just selles, et üksikute kohtunike tagurlikud avaldused ei suutnud sisuliselt mõjutada lõpptulemust. Tervikuna mõistis tribunal oma osa ja oma ülesandeid õigesti. Talle oli selge, et Nürnbergi protsess ei kuulu oma olemuselt tavaliste kilda. See on r a h v a s t e k o h u s; kohus, kelle tegevust jälgib kogu inimkond; kohus, kus esitatakse süüdistusi miljonite inimeste nimel.

Muidugi olnuks tähtis, et siinsed kohtunikud oleksid olnud oma mõttelaadilt demokraadid, täiesti objektiivsed ja ausad. Kuid iga valitsus, kes saatis Rahvusvahelisse Sõjatribunali oma esindaja, oli sõltumatu. Mitte keegi ei saanud talle ette kirjutada, keda Nürnbergi saata.

Mulle meenub üks ebameeldiv episood, mis on seotud professor de Vabre'iga.

Nagu teada, oli kohtualuste hulgas ka Hans Frank. Lisaks kohtuministri ja hiljem okupeeritud Poola kindralkuberneri ametikohale oli ta kohakaasluse alusel ka Saksa Õiguse Akadeemia president. Paljastades Franki tegevuse kuritegelikkust, ei unustanud süüdistajad mainimast, et see akadeemia oli tagurlike juriidiliste vaadete taimelava ja püüdis hitlerlikku terrorit teoreetiliselt õigustada. Franki kaitsja doktor Seidl nägi rohkesti vaeva, tõestamaks vastupidist. Ta püüdis näidata, et kaitsealuse juhatatav akadeemia polnud kogunisti juriidilise vaimupimeduse keskus, vaid sellest olevat suure lugupidamisega rääkinud silmapaistvad Euroopa juristid, nende hulgas ka prantsuse omad, ja pidanud osavõttu akadeemia tegevusest endale suureks auks. Vilunud advokaat oli välja uurinud, et selle akadeemia paljude välismaalastest auliikmete hulka oli kuulunud ka Donnedieu de Vabre. Veel enam, Franki kaitsjale oli teada, et see kõrge külaline olevat ühel istungil lausunud: «Totalitaarse riigikorra üleolek tuleneb tänapäeval tema otsustavusest, tema noorusjõust, mis on võimeline rahuldama uusi nõudeid, kui need üles kerkivad.»

Ma ei mäleta enam, kas Seidlil korda läks seda dokumenti ette lugeda. Arvatavasti mitte. Kuid sellest räägiti õige laialdaselt ja Prantsuse kohtunik pidi selle mõru pilli vaikides alla neelama.

Ometi ei saa väita, nagu oleks de Vabre takistanud kohut tema põhiülesande täitmisel. Ta oli küllalt tark, mõistmaks, et Saksa

Õiguse Akadeemia ajad on möödas ja nüüd oodatakse talt teist laadi sõnavõtte.

Hoopis teistsugused mälestused on mul jäänud Robert Falcost, de Vabre'i asetäitjast. Falco oli väga sümpaatne ja lojaalne inimene, ehtsa prantsuse iseloomuga. Ta oli osa võtnud Esimesest maailmasõjast ja saanud vapruse eest aumärgi. Neljakümnendate aastate keskpaiku oli ta Prantusmaa Kõrgema Kassatsioonikohtu liige. Oli õnn, et Rahvusvahelise Sõjatribunali põhikirja väljatöötamisel Londonis esindas oma kodumaad tema, aga mitte de Vabre. 1965. aasta suvel oli mul Nürnbergi protsessi päevilt pärit sõprade Niina Orlova ja Aleksandr Luneviga väga meeldiv kohata Moskvas proua Falcod ning soojalt meenutada siis juba surnud kohtunikku.

Aga mida öelda justiitskindralmajor Iona Nikittšenko kohta, kes oli Rahvusvahelise Sõjatribunali liige Nõukogude Liidu poolt?

Tookord oli ta viiekümne aastane suurte kogemustega jurist. Nikittšenko oli olnud sõjatribunali eesistuja juba Kodusõja päevil ja jäänud truuks juristikutsele ka hiljem.

Suurte teadmiste, erakordse taktitunde ja enesevalitsemise tõttu saavutas ta oma välismaiste kolleegidega kohe hea tööalase kontakti. 1945. aasta suvel, juba enne Nürnbergi saabumist, oli Iona Nikittšenko juhtinud meie delegatsiooni nelja riigi (NSV Liit, Ameerika Ühendriigid, Suurbritannia ja Prantsusmaa) konverentsil Londonis, kus arutati kohtupidamist tähtsamate sõjaroimarite üle ja töötati välja Rahvusvahelise Sõjatribunali põhikiri. Sama aasta sügisel, kui kohus oli juba moodustatud, juhatas Nikittšenko Berliini istungit, kus eelnevalt vaadati läbi mitmeid organisatsioonilisi ja juriidilisi küsimusi.

Enne Nürnbergi protsessi ma Iona Nikittšenkot ei tundnud. Seal õppisin teda hästi tundma. Seda raamatut kirjutama asudes oleksin nii väga tahtnud selles anda tema portree. Ent lugenud uuesti läbi Dmitri Furmanovi «Mässu», sain aru, et see ülesanne on juba täidetud.

Lubage, võidakse mulle öelda, Furmanov kirjutas temast enam kui nelikümmend aastat tagasi, selle aja jooksul inimese iseloom muutub. Tuleb välja, et mitte alati. Kõrvutades Furmanovi loodud kuju Iona Nikittšenkoga Nürnbergi päevilt, veendusin, et põhiliselt on see inimene jäänud endiseks. Võimalik, et iseloomu muutumatus on omane üksnes väga terviklikele karakteritele.

Kolmeteistkümneaastaselt läks I. Nikittšenko tööle Donbassi kaevandustesse, kus temast ka revolutsionäär sai. 1914. aastal astus ta bolševike parteisse, 1917. aastal võttis aktiivselt osa Punakaardi loomist Novotšerkasskis, aastal 1918 oli ta juba Idarindel. Seal ta kohtus Dmitri Furmanoviga, kelle terav kirjanikupilk märkas Nikittšenkos revolutsioonisõdurile omaseid jooni.

«Nagu kauge külakese tuled säravad Nikittšenko prilliklaaside

taga suured rahulikud silmaterad ... Nikittšenko võib tundide viisi liikumatult paigal püsida ja mõtiskleda, rahulikult ja vaikselt rääkida, rahulikult, kuid ometi edukalt tegutseda ... Teda vaadates tuleb tahtmatult mõte: kui ta mõne valgekaartlaste ohvitseripataljoni kätte vangi kukuks ja nood koerapojad teda neljaks lõhki kiskuma hakkaksid või ta seljast nahka nüliksid, vaataks tema vaguralt ning lausuks:

«Ikka tasa ja targu ... Nahka võib maha võtta ka ilma kakluseta ...»»

Paremini, väljendusrikkamalt ja täpsemalt ei saakski Iona Nikittšenkot iseloomustada. Loen neid Furmanovi ridu veel kord ja ütlen iseendale: see on just seesama Nikittšenko, keda ma nägin Nürnbergis.

Nürnbergi kohtunike seas oli Nikittšenko väga lugupeetud. Targad ja tähelepanelikud lääneriikide kohtunikud veendusid peagi, et Iona Nikittšenkole on omased need iseloomujooned, mis teevad inimesest isiksuse. Ja mõistagi aitas see oluliselt nendevahelist koostööd ladusaks muuta.

Iona Nikittšenko jagas Geoffrey Lawrence'i arvamust, et Nürnbergi protsessil peab valitsema maksimaalne objektiivsus ja erapooletus. Selles osas toetas Nikittšenko alati Rahvusvahelise Sõjatribunali eesistujat. Ent ikkagi nimetati kuluaarides Iona Nikittšenkot ja tema asetäitjat Aleksandr Voltškovi karmi kursi pooldajaiks. Kui Lawrence nõudis kohtualustele esitatud süüdistuste läbivaatamisel objektiivsust ja erapooletust, toetasid nad teda. Ent niipea kui Nikittšenko märkas, et kohtualused või nende advokaadid püüavad protsessi kunstlikult venitada, protesteeris ta otsustavalt, meenutades teistele kohtunikele äärmiselt viisakalt, et Rahvusvahelise Sõjatribunali põhikirja esimene artikkel nõuab küll õiglast, kuid ühtlasi ka kiiret kohtumõistmist ja süüdlaste karistamist.

Nikittšenko võttis protsessist aktiivselt osa. Kogenud kohtunikuna tabas ta kohe, kui kaitsjad püüdsid tunnistajaile nõndanimetatud suunavaid küsimusi esitada. Ka sellisel korral oli ta energiliselt ja otsustavalt igasuguste katsete vastu tõde moonutada.

Ma rääkisin juba, et erinevused ideoloogias raskendasid mõneti meie ja kodanlike maade kohtunike koostööd. Aeg-ajalt hakkasid kohtunikud ühtede või teiste faktide vaagimisel vaidlema. Ent Nõukogude kohtunikud püüdsid alati seda, mis neid Lääne kolleegidega ühendas, mitte aga seda, mis eraldas. Ja selleks kõiki kohtunikke ühendavaks teguriks oli Rahvusvahelise Tribunali põhikiri.

Tõeliselt põhimõtteliste küsimuste otsustamisel aga Nikittšenko ja Voltškov kompromissi ei otsinud. Siin avaldus nende karm kurss täiel määral. Nii oli see näiteks Fritzsche saatuse otsustamisel, kui Lääne kohtunikud keeldusid agressiooni propagandat kuriteoks tunnistamast. Sama juhtus ka Schachti süüdivuse arutamisel, mil kohtu ette kerkis põhimõtteline küsimus vastutusest hitlerliku agressiivse relvastusprogrammi finantseerimise eest. Sarnastel

juhtudel olid Nõukogude kohtunikud koguni valmis avalikult ja ametlikult teatama, et nad ei ole ühel arvamusel kohtu kodanliku enamusega. See väljendus selgesti Nõukogude kohtunike eriarvamuses kohtuotsuse langetamisel.

Nõukogude kohtuniku asetäitjat alampolkovnik Aleksandr Voltškovi tundsin ma juba enne sõda. Teenisime temaga koos Välisasjade Rahvakomissariaadis. Voltškov oli palju aastaid töötanud prokuratuuriorganeis, seejärel meie saatkonnas Londonis. Ta oli juba enne sõda dotsent ja tegeles peamiselt rahvusvahelise õigusega. Sõjaajal sattus ta aga sõjakohtu töötajate hulka nagu minagi.

Põhjusteks, miks just Voltškov Rahvusvahelise Sõjatribunali liikme asetäitjaks määrati, olid nähtavasti tema laialdased teadmised rahvusvahelisest õigusest, diplomaatilise töö kogemused ja hea inglise keele oskus.

Meie maa esindajaid oli Nürnbergi kohtulaua taga kerge ära tunda: erinevalt Lääne kohtunikest kandsid nii Nikittšenko kui ka Voltškov sõjaväemundrit. Ja ehkki teised kohtunikud neid kaua veensid musta kohtunikutalaari riietuma, jäid Iona Nikittšenko ja Aleksandr Voltškov seisukohale, et Rahvusvahelise Sõjatribunali liikmete sobivaimaks rõivaks on sõjaväevorm.

Terve aasta töötasid koos erineva kasvatuse saanud ja erineva maailmavaatega kohtunikud, kes esindasid vastandlikke õiguskordi. Sellest hoolimata leidsid nad tähtsamate küsimuste lahendamisel ühise keele, ja seda tänu Nürnbergi kohtu ülddemokraatlikule ülesandele, milleks oli võitlus agressiooni ja kogu inimkonda ähvardava sõja vastu. Kõik rahvad olid huvitatud sellest, et ei piirdutaks üksnes saksa agressorite karistamisega, vaid takistataks ka saksa militarismi taassündi.

Nürnbergi protsess näitas eredalt, et erineva sotsiaalse korraga riigid võivad koos töötada, kui neil on ülddemokraatlikud eesmärgid, nende hulgas ka tähtsaim eesmärk — võitlus püsiva rahu eest.

Hea on kohtunikul või prokuröril töötada tavalisel kohtuprotsessil, kus peab juhinduma üksikasjaliselt väljatöötatud kriminaalkoodeksist ja kriminaalprotsessi koodeksist, kus on täpselt määratletud kohtualuse vastutus ja kohtupidamise kord. Võrratult keerulisem oli Nürnbergis. Kasutades ära agressiooni vastu võitlemise kohta käivate seaduste ebatäiuslikkust, võtsid advokaadid ja kohtualused tarvitusele igasuguseid juriidilisi nõkse. Nagu juba mainitud, olid kaitsjad enamalt jaolt suured asjatundjad nii kriminaal- kui ka rahvusvahelise õiguse alal, professorid ja väljapaistvad teadlased, keda palju aastaid oli treenitud õigustama sakslaste jämedat, juba traditsiooniks saanud omavoli teiste maade ja rahvaste kallal.

Ka eranditult kõik Nürnbergi kohtunikud ja süüdistajad olid kogenud kriminalistid, kuid sellest ei piisanud. Iga hetk pidi valmis olema, et anda teaduslikult põhjendatud vastulöök kaitse katseile päästa kohutavaid roimareid karistusest.

Rahvusvahelise Sõjatribunali põhikiri ei olnud imerohi kõikide hädade vastu. See kodifitseeris vastutuse rahvusvahelise õiguse rikkumise eest vaid üldjoontes. Peale selle tuli appi võtta loendamatult igasuguseid rahvusvahelisi konventsioone, rahvusvahelisi tavasid, kohtulikke pretsedente. Ja siin tulid appi kuulsaimad õigusteadlased.

Meie delegatsiooni liikmetest täitis Nürnbergi protsessil teadusliku konsultandi rasket osa NSV Liidu Teaduste Akadeemia korrespondentliige professor Aron Trainin. Vaatamata suurele vanusevahele ja erinevusele seisundis saime me headeks sõpradeks. Alles palju hiljem mõistsin, et selle sõpruse ja heatahtliku suhtumise eest võlgnesin tänu Trainini iseloomule. See keskmist kasvu ilmeka näo ning elavate ja tarkade, koguni veidi kelmikate silmadega mees suhtus teistesse inimestesse imetlusväärse soojusega. Tal oli arutu hulk õpilasi, kellele ta oma elu lõpuni juhtnööre ja teadmisi jagas.

Pikki aastaid oli Trainin seotud Moskva Ülikooliga. Seal oli ta kunagi lõpetanud hiilgavalt õigusteaduskonna, juba üliõpilasena kiindunud teaduslikku töösse, läinud kaasa üliõpilaste revolutsioonilise liikumisega. Noorusaastail oli ta kahel korral tutvust teinud ka vanglaga. Vanglast vabanenud, oli ta jällegi tagasi läinud Moskva Riiklikku Ülikooli. Selles maailmakuulsas õppeasutuses töötas Trainin kuni oma elu lõpuni, kokku üle viiekümne aasta.

Juba ammu enne Teist maailmasõda pühendas Aron Trainin oma talendi rahvusvahelise õiguse rakendamisele võitluses agressiooni ja inimkonnavastaste kuritegudega. Tema alustrajavaid töid «Kriminaalne interventsioon» ning «Rahu kaitsmine ja kriminaalseadus» tunti laialdaselt nii Nõukogude Liidus kui välismaal.

Sõja ajal, aastal 1944, avaldas ta oma töö «Hitlerlaste kriminaalvastutus». Nii nagu kõik Trainini uurimused, mille eesmärgiks oli teoreetiliselt põhjendada agressorite karistamist, kutsus seegi raamat esile kogu maailma reaktsionääride metsiku viha. Ajakirja «American Journal of International Law» peatoimetaja heitis teadlasele ette koguni seda, et tänu tema pahatahtlikule seisukohale võidutsenud Nürnbergis «marksistlik ideoloogia».

Ent pole õiglane kirjutada see avastus ameeriklaste arvele. Ameerika ajakirja peatoimetaja vaid kordas seda, mida juba 1948. aastal, kui mõisteti kohut suurima Saksa monopoli «IG-Farbenindustrie» juhtide üle, oli Nürnbergis rääkinud lääne-saksa advokaat professor Woll. Monopoliste süüdistati agressioonis, kõige rängemates sõjaroimades. Kaitse tegi näo, nagu oleks ta säärastest absurdsetest süüdistustest vapustatud: mis ajast tuleb eraisikutel, ärimeestel, kellel mitte kunagi pole olnud tegemist poliitikaga, vastust anda sõja eest? Ja härra Woll ründas siis Traininit. Advokaat meenutas kohtule, et nimelt see nõukogude professor on paljude aastate vältel rajanud teoreetilise aluse agressiooni karistatavusele ja nimelt tema hukatuslik raamat «Hitlerlaste kriminaalvastutus» olevat «avaldanud Londonis Nürnbergi tribunali põhikirja välja töötamisel ootamatult suurt mõju». Woll vihjas ettekandele, mille Jackson 6. juunil 1945. aastal oli USA presidendile saatnud ja mis olevat sisaldanud Trainini raamatust pärit mõtteid. Täis viha, süüdistas Woll nõukogude professorit «tsiviliseeritud maailma vanade lugupeetud traditsioonide õõnestamises». Advokaat mõtles muidugi agressiooni karistamatust.

Reaktsionääridel oli küllaltki alust nõukogude teadlasele nii vihaselt kallale tungida. Aron Trainin oli tõepoolest esimesena välja töötanud juriidiliste normide range süsteemi hitlerlike sõjaroimarite vastutusest. Aasta hiljem aga sõitis raamatu «Hitlerlaste kriminaalvastutus» autor koos Iona Nikittšenkoga Londonisse nelja riigi konverentsile ja esitas seal läbivaatamiseks Rahvusvahelise Sõjatribunali põhikirja projekti.

Kohtu põhikiri kinnitati, kuid Nürnbergi protsessil ootas ees äge võitlus rahupooldajate ja agressiooni kaitsjate vahel. Ja nõukogude teadlane sõitis sinna konsultandina. Aastatelt polnud ta enam noor, küll aga hingelt. Trainin tundis uhkust oma maa üle, meie kangelasliku armee üle, kes oli purustanud Hitleri väed ja teinud võimalikuks Nürnbergi. Mina aga, kes ma noil päevil üsna sageli Traininiga kohtusin, tundsin omakorda uhkust ka tema üle, kogu nõukogude õigusteaduse üle.

Mul oli väga meeldiv viibida ühel Rahvusvahelise Sõjatribunali lõppistungeist, kus kõik kohtunikud ühel meelel avaldasid tänu viljaka abi eest NSV Liidu Teaduste Akadeemia korrespondentliikmele, õiguse instituudi professorile Aron Traininile.

Parandamatud

Nürnbergi süüpingis istus kakskümmend inimest. Igaüks neist oli toonud kirjeldamatuid kannatusi miljonitele inimestele. Raske oleks endale ette kujutada hitlerlikku ladvikut ilma Göringita, kes tegi nii palju natside võimuletulekuks ja nende võimu kindlustamiseks Saksamaal; ilma Ribbentropita, kes niisama kaua esindas fašistide salakavalat ja kuritegelikku välispoliitikat; ilma Keiteli ja Jodlita, kes koos Blombergiga heitsid natsismi jalge ette Saksa reichswehri; ilma Kaltenbrunnerita, kes teostas riigis Gestapo terrorit; ilma Schachtita, kes tagas natsiriigile Saksa monopolide toetuse ja hitlerlikule agressioonile majandusliku baasi... Lühidalt öeldes, selles inimkonnavastases vandenõus mängis iga kohtualune nii tähtsat osa, et raske oleks seda vandenõu ette kujutada ilma ükskõik kelleta nendest.

Kas maksabki säärastest kirjutada? On's neid tarvis meenutada? Mis huvi võiks see pakkuda kolmkümmend aastat pärast seda, kui nad lahkusid olematusse?

Arvan, et maksab. Olen selles koguni veendunud.

Fašismi valitsemine Saksamaal ja hiljem ka mõnes teises fašistide hõivatud riigis on küll sünge ajajärk, kuid sellest hoolimata ometi inimkonna ajaloo teatud epohh, mida ei saa nii lihtsalt maha tõmmata või ära unustada. Pärast Teist maailmasõda üleskasvanud noor põlvkond peab teadma, mida inimestel fašismi ajal läbi tuli elada. Ta peab ajaloost õppust võtma ega tohi lasta uutel rahu vaenlastel korrata hitlerlaste verist eksperimenti.

Eks aita ju möödunu meenutamine mõista seda, mis toimub tänapäeva Lääne-Saksamaal ning ohustab rahu. See aitab mõista, miks seal püütakse rehabiliteerida natsismi ning tõsta ausse Hitlerit, Göringit, Keitelit, Hessi.

Natside rehabiliteerimise kampaania algas juba Nürnbergi protsessi aegu. Juba siis püüdsid tunnistajatena esinevad natsid oma juhtidele fantastilisi omadusi külge pookida. Nood olnud kartmatud ja laitmatud rüütlid. Kindral Bodenschatz näiteks katsus kohtunikele päris tõemeeli selgeks teha, et miski polevat Göringile nii võõras olnud, kui mõte sõjast. Göringi tänulikust pilgust julgustatuna läks ta veelgi enam hasarti ja palus uskuda, et Göring olnud «kõigi abivajajate heategija», kes eriti «hoolitses tööliste eest». Jätkates ülespuhutud kiidulaulu Göringile, teatas endine riigisekretär Körner kohtule pühalikult, et tema arvates on riigimarssal Göring renessansiaja viimane suurkuju. Samasuguseid ülistavaid hinnanguid anti ka teiste kohtualuste kohta.

Protsess lõppes. Aastad läksid. Tekkis Bonn. Kutsuti ellu bundesveer. Lüüa saanud hitlerlikud kindralid Heusinger ja Speidel, kes 1945. aasta maipäevil sügavale urgu olid pugenud, kelgivad nüüd Idas omandatud kogemustega ning õpetavad Pentagonigi. Lääne-Saksamaa linnade tänavail marsivad tõrvikutega ss-lased, majade seintele aga ilmuvad aeg-ajalt haakristid. Kõik see toimus kunagi ka Münchenis ning Nürnbergis.

Hans Fritzsche oli Saksamaal tuntud kui Goebbelsi parem käsi. Nürnbergi protsessil teeskles ta tallekest ja oli nördinud natsirežiimi kohutavate roimade pärast. Göringit ei nimetanud ta teisiti kui «haisvaks rasvase liha tükiks». Nõukogude kohtuniku eriarvamusele vaatamata mõisteti Fritzsche õigeks. Peagi asus too aga jälle endisele tööle ja kirjutas raamatu, milles niisama innukalt Göringit ülistab kui Hitleri aegadelgi. Fritzsche kinnitab, et kui Hermann Göring Rahvusvahelisele Sõjatribunalile tunnistusi andnud, viirastunud kuulajaile «kristallpuhta ja energilise inimese kuju, kes oli ühtlasi vapper sõdur kui ka oma vastutusest teadlik riigitegelane».

Keegi Fritz Tobias aga tõendas 1959. aastal Bonnis, et Riigipäevahoonet ei süüdanud ei Göring ega ka teised natsid. Ajakiri

«Spiegel» avaldas selle kõmu-uudise ja hõiskas enda poolt juurde: «Sajandi ühele legendile on antud surmahoop!»

Sellesama teema vastu tundis huvi ka Inglise raadiokompanii BBC. 1963. aastal pühendas too Riigipäevahoone süütamisele erisaate, mis oli määratud koolidele. BBC püüdis kooliõpetajaid veenda, et Georgi Dimitrovil tulnud kaval idee veeretada süütamine natside kaela. Seejärel vorpinud kommunistid selle väljamõeldise kinnituseks terve hunniku tõendeid.

Üks, kes Göringit ja teisi Nürnbergi kohtualuseid sageli nägi ning oli hästi kursis ka protsessi materjalidega, oli vangla arst ameeriklane Kelly. Oma raamatus «Kakskümmend kaks kongi» söandab too Kelly ameerika lugejatele teatada, et Göring olnud tema arvates «ideeline ja väga ettevõtlik inimene». Vaagides protsessi tulemusi ja nende mõju Göringi reputatsioonile, ütleb Kelly vähemagi häbita: «Ei ole kahtlust, et Göring on end oma rahva südames rehabiliteerinud. Nürnbergi protsess ainult tugevdas tema positsiooni.»

Tähelepanuta ei jäänud ka Alfred Rosenberg. Viimane kirjutas Nürnbergi vanglas istudes ise memuaare. Nüüd on need avaldatud ja varustatud eessõnaga, milles öeldakse, et Rosenberg olnud «suur idealist», kes «suri sügavalt ja siiralt natsionaalsotsialismi uskudes».

Suur idealist avastati ka Rudolf Hessi isikus. Tuleb välja, et too muretsenud kõige rohkem rahu kindlustamise eest maa peal. Lugu läks koguni nii kaugele, et rootsi reaktsionäärid talle Nobeli rahupreemiat taotlesid. Inglise ajaleht «Sunday Express» karjus aga hüsteeriliselt: «Vabastage ta!»

Göring, Hess ja Rosenberg pole sugugi ainsad, keda terve nahaga pääsenud natsid taga nutavad. Need, kes tänapäeval Göringi ja Hessi, Rosenbergi ja Dönitzi «teotatud au» püüavad puhtaks pesta, mõtlevad kõigepealt enesele. Natsismi peamehi rehabiliteerides rehabiliteerivad nad iseennast.

Ära istunud Rahvusvahelise Sõjatribunali poolt määratud karistusaja, sõitis endine suuradmiral Karl Dönitz loenguid pidades risti ja põiki läbi Lääne-Saksamaa. Ta rääkis sellest, kuidas ta oli Saksamaal allveelaevastiklaste verejanulise hundikarja loonud ja merevarustel piraaditsenud. Bonni militaristlikud väljaanded reklaamisid neid loenguid igati ja ülistasid lektorit, Saksa FV valitsus aga maksab piraadile suurt pensioni.

Lääne-Saksamaal kannab lopsakaid õisi hallipäiste memuaarikirjutajate lopsakas võserik. Seal leidub kõiki: küll hukatud või surnud natslike kurjategijate lähedalt sugulasi, küll Kolmanda riigi jumala armust ellu jäänud kangelasi endid, ja lõpuks ka veel hitlerliku kamarilja igas astmes teenreid. Vastavalt oma võimetele ja oskustele pürgivad kõik need väga erinevad inimesed vaid ühe eesmärgi poole: läägelt idüllilisel moel üle maalida fašistlike ninameeste eemaletõukavad portreed, mis ajalugu järeltulijaile on pärandanud, et siis sobivas vaimus ümber kirjutada ka Kol-

manda riigi ajalugu. Ümber kirjutada nii, et tervet riiki haarava röövlipesa ajaloost saaks kangelaseepos saksa rahva võitlusest vaba maailma põhimõtete eest, kaasaegsete hunnide, kommunistide vastu.

See kõik on seaduspärane: kui riik taastab endise sise- ja välispoliitika (arvestades mõistagi maailmas toimunud struktuurilisi muudatusi), tekib paratamatult vajadus kujutada minevikku auväärsena, hoopiski mitte ajaloopintsliga maalituna.

Iseäranis hakkaja on selles sündsusetus ettevõtmises Göringi naine Emmy. Tema sulest ilmus memuaariraamat «Minu elu Hermann Göringiga». Võiks arvata, et sellele, kes külg külje kõrval natsiga number kaks läbis «tuhandeaastase riigi» kogu kaheteistkümne aasta pikkuse tee, ei tohiks autori osas debüteerimine eriti raske olla. Ent ometi on Emmy Göringi teos, mis avaldati Lääne-Saksa ajakirjas «Quick», allpool igasugust arvustust. Ent kahtlemata peegeldab see nii kirjanduslikust kui ka ajaloolisest küljest teatud tendentse, mis Saksa Föderatiivses Vabariigis valitsevad.

Emmy Göring tunneb hästi oma mehe portreed, mis nii objektiivselt maaliti Nürnbergis. Kuid on möödunud aastad ja paljud neist, kes oma tunnistustega olid aidanud jäädvustada natsi number kaks kuju, on kadunud. Pole ka võimatu, et paljude mälu on nürinenud. Ja lõpuks on juurde sündinud uus põlvkond sakslasi, kes tunnevad kõike seda, mis on seotud sünge fašismiajastuga, ainult teistelt kuuldu põhjal. Ja sellepärast Emmy otsustaski avaldada oma mõttemõlgutused minevikust. Ta tõstab riigimarssali portree ajalooliste faktide raudsest raamist välja ja asetab selle ettevaatlikult hukkamise eelõhtul toimunud viimase kohtumise miljöösse. Armastava abikaasa käsi retušeerib seda portreed nii mõnetigi, muudab energiliste pintslitõmmetega üht-teist, ja otsekui osava silmamoondaja nõiaväel ilmub imestunud publiku silme ette hoopistükkis teine kuju.

«Ma ütlesin oma mehele,» jutustab proua Göring kurvalt, «et ma räägin tütar Eddele tõtt, sest nii olen ma toiminud juba tema lapsepõlve esimestest aastatest peale. Kes teab, kui palju mullegi on määratud elada, ja tütar võib võõrastelt inimestelt isa kohta halba kuulda. Ta peab teadma, et kõik, mis ma talle jutustan, on tõde ja ta võib seda uskuda. Tütar oli tookord väike, ainult kaheksa-aastane, aga kõige selle tõttu, mis meil oli tulnud läbi elada, väga taibukas ja oma vanuse kohta küllaltki arenenud. Mehega kokku saades rääkisin talle, kuidas tütar mult kohtuotsuse kohta küsis: «Tähendab, isa peab tõepoolest surema?» Ja ma ütlesin lohutuseks nii temale kui ka iseendale, et ma ei suuda uskuda, et säärane kohutav otsus täide viiakse.»

Lõpuks olevat Emmy Göring mehele teatanud: «Ma jään ikka ja alati selle teadmise juurde, et ka sina hukkusid lahingus Saksamaa eest.» Ja kuidas Hermann Göring sellele reageeris? Niimoodi: «Tema näole ilmus naeratus. «Minu tütrekene! Ma loodan, et saatus on talle armuline. Mu jumal, surm oleks mulle pääsemine,

kui ma ainult kindel oleksin, et teie elu on väljaspool ohtu ja rahulik.»»

Nii kirjeldab Emmy oma ebajumalat. On see kaine arvestus? Aga muidugi! Niisamasugune, millest Frank Gilbertiga vesteldes rääkis.

Nii nagu Frank, on ka riigimarssali abikaasa kindel, et tavaline sakslane on emotsionaalne, naiselik, loomult mõjutatav, et jutustustega Hermann Göringi inimlikkusest võib teda pisarateni liigutada, seades niimoodi kahtluse alla kohtualusele number üks Nürnbergis esitatud süüdistuste õigsuse.

Emmy Göring palub lugejat uskuda iga tema sõna, uskuda tema siirusesse. Kuid proua Göringi läägelt-sentimentaalsete pihtimustega võrreldes tundub kollasele kaldaliivale langenud krokodillipisar puhas ja läbipaistev kui allikavesi.

Muide, olgem objektiivsed. Sääraseid katseid ei tee üksnes Emmy Göring ja «Quick».

Meie ees on veel teinegi Lääne-Saksa ajakiri — «Stern». Kohe pärast «Nürnbergi epiloogi» esimese väljaande ilmumist leidsin sellest ajakirjast artikli, mis oli pühendatud Nürnbergi protsessi kahekümnendale aastapäevale. Artikli autorid ei suuda varjata oma vaimustatud poolehoidu Hermann Göringile. Nad teevad kõik, et näidata teda mitte kurjategijana, vaid suure poliitikategelasena.

Liigutavat hoolitsust näitas «Stern» üles ka teiste Nürnbergis süüdi mõistetud natslike tegelaste eest. 1967. aastal andis ajakiri oma leheküljed teenistusvalmilt Baldur von Schirachi käsutusse. Pärast kahtkümmend aastat Spandau vanglas istumist ja vabadusse pääsemist andub ka see härra mälestustele. Tema memuaaride pealkirjas «Ma uskusin Hitlerisse» on niisama palju lüürikat, nagu oli verd tema tegudes. «Sterni» toimetusega pundis teeb Schirach katset Hitlerit ennast inimeseks muuta ja kohandab tema kuju keskmise lääne-saksa väikekodanlase maitsele. Säärasel nurjatul eesmärgil tuuakse lavale niisugused objektiivsed tunnistajad nagu Baldur von Schirachi vanemad. Kui Hitler kahekümnendate aastate keskpaiku nende majja ilmunud, olevat kõik temast vaimustatud olnud.

«Esimest korda kohtan asjaarmastajat, kes nii hästi tunneb muusikat, eriti Richard Wagnerit, nagu see sinu Hitler! ... Missugused maneerid tal on, kui oivaline kasvatus tal on ... Lõpuks ometi ilmus tõeline saksa patrioot.»

Kuid mälestuste autor teab hästi, et ajalugu jättis järeltulevale põlvkonnale Hitlerist hoopis teistsuguse portree — kurjategija portree, kellesse edukalt olid koondunud kõik kõige madalamad ja vastikumad puudused ning kired. Seepärast tõttabki Baldur von Schirach õiendama:

«Ma tean, et tänapäeva ettekujutuses on Hitler hoopis teistsugune: vulgaarne, väliselt eemaletõukav tüüp ... marruläinud väikekodanlane ... Kuid see ettekujutus on ekslik ... Ka mina olen

kokku puutunud karjuva Hitleriga olukordades, mida ma ei suuda praegugi ilma värisemata meenutada. Ent see oli juba neil aegadel, mil õnn oli talle selja pööranud. Võidukas Hitler ... oskas võluda sakslasi ja välismaalasi, nii lihtsaid kui harituid, mõistis allutada nad oma tahtele, oli vaikne Hitler — haruldane jutuvestja ja ilusate naiste truu austaja ...»

Mida sügavamale metsa, seda rohkem puid. Seadnud endale eesmärgiks jumaldatud füürerit rehabiliteerida, püüab Schirach teda õnnistada veel teistegi kadestamisväärsete omadustega ja kinnitab, et vestluskaaslasena paistnud Hitler silma mitte üksnes mingi tabamatu võlu poolest, talle olnud omane ka lausa hirmuäratav mõttelend.

«Kas Hitler oli oraator?» küsib mälestuste autor ja vastab ise: «Paljud teadlased ja kriitikud, kellel oli taipu kõnekunstist, arvasid, et ei... Kuid kõnemeeste hulgas, kes aastail 1919—1933 Saksamaal poliitilistel miitingutel esinesid, polnud kedagi, kes oleks osanud rahvamasse sõna abil nii innustada ja endaga kaasa tõmmata nagu Hitler ...»

Koos Schirachiga lahkus Spandaust ka endine hitlerlik relvastusminister arhitekt Speer. See nõustus lahkelt andma intervjuud ajakirjale «Spiegel». Kahekümneaastase Spandaus viibimise jooksul oli Albert Speer jõudnud lõplikult unustada nii oma puhtsüdamliku kahetsuse Nürnbergi protsessil kui ka sajatused, millega ta seal oli Hitleri üle külvanud. Nüüd teeb Speer meelsasti mõned täiendavad pintslitõmbed füüreri portreele, mille oli maalinud Schirach, Speeri süüpingi- ja vanglakaaslane. Selgub, et Adolf Hitler polevat olnudki julmur ega koletis, vaid suur ajalooline isiksus, kes omanud hüpnootilist võimet allutada endale rahvamasse. Speer püüab lugejaid uskuma panna, et Hitleril olnud annet loominguliseks tööks: «Temast oleks võinud saada hea arhitekt, andi tal selleks oli.»

Taas astub Hitler Lääne-Saksa ajakirjade lehekülgedelt saksa rahva ette üliinimesena. Eks kergenda seegi neonatside tööd Saksa Föderatiivses Vabariigis.

Sageli võttis ajakirjanduses sõna ka Seidl, Rudolf Hessi ja Hans Franki advokaat. Too arendas kärarikast kampaaniat Hessi vabastamiseks, kes oli eluks ajaks vangi mõistetud. Seidl kutsus üles näitama humaansust, kinnitades, et läänеriigid olevat valmis tema kaitsealust viivitamata vabastama, üksnes Nõukogude Liit takistavat seda.

Doktor Seidlile tõttas appi Baieri kirjastus «Druffel», kes avaldas mahuka raamatu, mis sisaldab Hitleri lähima käsilase kirjasõnalise pärandi vanglapäevilt (aastaist 1956—1966). Eesmärk on ikka üks — näidata Hessi roosas valguses.

1967. aastal lülitus sellesse reaktsioonilisse kapelli ka Lääne-Saksa televisioon. See laskis välja telefilmi, mis näitas vales valguses Riigipäevahoone süütamist ja korraldas selle üle diskussiooni,

ainsa eesmärgiga tõestada, et Göringil ja natsiparteil polevat sellega midagi pistmist. Ainus süüdlane olevat van der Lubbe.

Nii moonutatakse ajalugu ja võltsitakse tõde nendest, kes tõukasid inimkonna maailmasõtta ning on süüdi miljonite ja miljonite inimeste tapmises. Luues natslikust riigikorrast ja natsipealikuist müüte, väldivad need võltsijad hoolikalt Nürnbergi protsessi karisid ajaloo mäslevas tulvavees.

Teise maailmasõja tõele vastav ajalugu, vastutuse kandmine inimkonna ees, selle sõja kui kuriteo eest on teravamad probleemid rahupooldajate ja nende vastaste vahelises ideoloogilises võitluses. Imperialismi ideoloogid teavad väga hästi, et uue sõja vallapäästmiseks läheb peale aatomipommide ja rakettide vaja ka selleks vaimselt ettevalmistatud rahvast.

Unustamatuil kolmekümnendail aastail tegid Hitler ja tema käsilased kõik, et sakslasi osava propagandaga petta. Berliini iga uut agressiivset sammu näitasid nad elulise vajadusena, mida olevat tinginud Saksamaale ohtlik poliitika nende riikide poolt, kelle vastu agressioon suunati. Eriti rõhutas hitlerlik propaganda seda siis, kui püüdis saksa rahva silmis õigustada röövkallaletungi Nõukogude Liidule, kelle rahuarmastavat välispoliitikat püüti näidata agressiivse anastuspoliitikana. Sedasama teevad Bonni neonatsid praegugi. Josef Strauss ütles otse välja, et NSV Liit võivat süüdistada selles iseennast, et natsid talle kallale tungisid. Konrad Adenauer aga tõttas seletama, et ükski riik maailmas polevat viimaste aastakümnete jooksul pidanud nii palju sõdu kui Nõukogude Liit.

Meenutades täna Nürnbergi protsessi ja Kolmanda riigi ninameeste sünnitud, ent üsna ilmekaid ülestunnistusi süüpingis, aitame kaasa Teise maailmasõja tõele vastava ajaloo koostamisele, natslike ajaloovõltsijate paljastamisele.

Paljudele tänapäeva Lääne poliitikategelastele näib paistvat, et nad on mingi poliitilise võtte, manöövri või kombinatsiooni esmaavastajad. Tegelikult kordavad nad häbitult Göringi ja Ribbentropi poliitikat ja on ise nendesarnased. Kas antikommunism, mis tänapäeval on Bonni poliitika relvaks, erineb millegi poolest Hitleri ja Göringi antikommunismist? «Võrdsus relvastuses!» karjutakse praegu Bonnis, sirutades ihaldavalt käsi tuumarelva järele. Aga kas siis Hitleri ministrid Göring, Schacht ja teised karjusid midagi muud? «Vabad valimised!» kisendavad Bonni revanšistid. Ka selles pole midagi uut. Alati, kui ma sääraseid ahastavaid hüüdeid kuulen, meenub mulle tahtmatult, kuidas hitlerlased kogu kõrist vabadest valimistest karjusid.

Veel ühel kaalutlusel tasub meenutada Nürnbergi kohtualuseid. Marksistlik historiograafia tunneb paljusid põhjalikult paljastatud imperialistide poliitilisi portreid. Nürnbergi protsess võimaldab seda galeriid täiendada.

Raamatu maht ei luba mul üksikasjaliselt peatuda kõikidel

kohtualustel. Valisin nendest vaid mõned: Göringi, Ribbentropi, Keiteli, Jodli, Kaltenbrunneri, Schachti, Raederi ja Dönitzi. Vist ei vaja selgitamist, et just need inimesed olid kesksed kujud nii Hitleri valitsuses kui ka Nürnbergi süüpingis.

Mul ei ole kavas kirjutada nende elulugusid, piirdun oma raamatus vaid sellega, mis ma Nürnbergi protsessil ise nägin ja kuulsin.

2.

HERMANN GÖRING LÄHEDALT VAADATUNA

Skylla ja Charybdise vahel

Kümme päeva kestis Hermann Göringi ülekuulamine. Kümme päeva jälgis kogu maailm tähelepanelikult tema tunnistusi.

Võrreldes seda tohutut suulist ja kirjalikku materjali, mis nende kümne päeva jooksul kohtust läbi käis, sellega, mis ma Nürnbergi protsessil kogu ülejäänud aja jooksul nägin ja kuulsin, võin julgesti väita, et mitte ühegi kohtualuse iseloomujoontes peale Göringi ei ilmnenud nii selgesti selline uskumatu ja rabav sarnasus kaasaegse imperialistliku poliitika olemusega: võlts hardameelsus kõrvuti sadistliku julmusega; väline lugupeetavus ja täielik hingetühjus; ideede fanaatiline haaravus, ja samas küüniline ideelagedus.

Ajaloolased kinnitavad, et kui Napoleon oli Venemaa lahinguväljadel lüüa saanud, otsinud ta surma. Ta mõistis, et tema õnnetäht on loojumas. Kuid ta ei mõelnud enesetapule, sest see olnuks talle loomuvastane; Napoleon eelistas surra lahinguväljal.

Hitlerliku Saksamaa valitsejaile ei tulnud pähe midagi sarnast. Poliitilised karjeristid ja avantüristid, kelle käsi ei värisenud, kui nad miljoneid ohvreid Oświęcimi tapalavale saatsid, ahned kiskjad ja marodöörid, kes rikastusid massimõrvadest, ei otsinud surma lahinguväljalt, kui nägid silme ees vältimatut hukku. Natsipealikud kihutasid armastatud kodumaa,

suure vaterlandi ja jumaldatud füüreri geniaalsete ideede eest surema hoopis teisi. Nad ajasid kindlasse surma kuueteistkümneaastasi noorukeid ja kuuekümneaastasi vanureid, naisi ja haigeid. Ajasid keda tahes, et ainult ise võidaks veel paar päeva ja saaks ehk viimasel hetkel mõnda urgu pugeda, eest ära pageda, kaduda, end varjata, ellu jääda.

Peaaegu aasta otsa silmitsesin ma süüpinki ega suutnud kuidagi harjuda mõttega, et seal istub külg külje kõrval peaaegu kogu Hitleri valitsus, terve valitsuskabinet. Kuidas on see võimalik, et fašistlikel pealikutel ei õnnestunud kasutada oma rohkete välismaiste sõprade külalislahkust ning kaduda?

Kogunisti ei kangastunud aga pilt hukkuvast laevast kaptenisillal seisva kapteniga, kes kas ei lahku laevalt üldse või lahkub sealt kõige viimasena. Ei, need siin ei olnud hukkuvate aluste kaptenid, isegi mitte mereröövlite laevade omad. Fašistliku riigi ninamehed meenutasid pigem laevarotte, kes õgivad pimedas laevatrümmis, kuni puhuvad soodsad tuuled; kui aga fašistlik laev põhjatusse sügavusse vajuma hakkas, lasksid nad jalga ja jooksid laiali.

Kuid pöördume faktide juurde ja vaatame, mis toimus Kolmanda riigi viimastel päevadel.

20. aprill 1945. Riigikantselei punker. Hitler pühitseb oma viiekümne kuuendat sünnipäeva. Teda on tulnud õnnitlema ta lähemad käealused Göring, Himmler, Goebbels, Bormann, Ribbentrop, Speer, Dönitz, Keitel ja Jodl. Juba mõni tund hiljem aga kiirustavad need õnnitlejad lahkuma hukkumisele määratud Berliinist, varjates seda nii juubilari kui üksteise eest.

Hermann Göring, Hitleri truu paladiin[1], nagu ta ennast veel hiljuti, paremate aegadel nimetada oli armastanud, valis Berchtesgadeni. Ta vajas nii väga vaikust ja rahu, et mõtteid koondada.

Ta mõistis, et mäng jõuab lõpule. Õigemini mitte jõuab, vaid kihutab sihikindlalt, katastroofiliselt, metsikult, üha kasvava kiirusega. Kihutab tolle hirmsa finišijoone poole, mille taga pole enam midagi: ei füürerit, parteid, Suur-Saksamaad ega isegi elu. Jah, koguni ta enda elu seisis küsimärgi all. Ja kui tema, Hermann Göring, võis valu ja vaevaga leppida veel sellega, et kaotab füüreri, suure Saksamaa, oma au, rikkuse ja võimu, siis selle kõige viimase, elu, kaotamine ei mahtunud ta hinge. Pääseda! . . . Päästa ennast iga hinna eest, ükskõik mil viisil! . . . See mõte peletas teda Berliinist, nii nagu eksimatult hädaohtu ennustav eluinstinkt äratab looma ja peletab koopast.

Ning Göring põgenes . . .

[1] Rüütel, kaitsja, truu nõuandja. «Rolandi laulus» kutsuti paladiinideks Karl Suure kahtteist ustavat lahingukaaslast. *Tõlkija.*

Berchtesgadenisse jõudnud, sulgus ta oma kabinetti ja andis korralduse, et teda ei segataks. Tal oli hädasti vaja lõpuks ometi üksi jääda, et keskenduda praeguse hetke ainsale tähtsale küsimusele: kuidas, mil viisil, milliste vahenditega säilitada oma elu . . .

Juba rohkem kui kaks ööpäeva polnud Hermann Göring maganud. Plaan oli üksipulgi läbi mõeldud. See polnud plaan lihtsalt Göringi, vaid riigimarssal Göringi elu päästmiseks . . .

Nii nagu ristsõnamõistatuses võib üks õigesti paigutatud täht anda lahenduse mitmes suunas, nii pidid ka tema abinõud parandama olukorda mitmes suhtes. Saanud 1941. aasta 29. juuni seaduse põhjal füüreri ametlikuks asemikuks, võib ju tema, Hermann Göring, astuda ametlikesse läbirääkimistesse separaatrahu sõlmimiseks koalitsioonimaade Lääne esindajatega, esmajärjekorras Eisenhoweriga.

Õnnestumise puhul (aga Göring uskus edusse) vabastab see Saksa väed Läänerindelt ja need võib paisata otsustavasse lahingusse venelaste vastu, et peatada viimaste hukatust toov pealetung. Riigimarssal mõtles veelgi suuremale, tohutult suuremale tehingule: ta lootis otsesele liidule eilsete vaenlastega — Ameerika Ühendriikide ja Suurbritanniaga, kavatsedes koos nendega alustada sõjakäiku kommunistliku maailmavaate ja Nõukogude Venemaa vastu.

Sajandat korda püüdis Göring iseendale sisendada, et üksnes 29. juuni seaduse jõustumine võib saada selleks imepäraseks lõngaotsaks, mis võimaldab lahti harutada kaotatud sõja sassiläinud kera. Göringi arvates võis selle aktiga päästa oma elu ja koguni natsirežiimi, ehkki mõningal määral reformeeritult. Veel enam: koos sellega täituks lõpuks ka tema ammune salasoov, ta jõuaks oma elu peasihile — saaks riigi teise inimese asemel esimeseks inimeseks, Saksamaa riigipeaks!

Kõik see oli nii . . . Näis nii . . . Kuid ometi Göring viivitas. Viivitas, kuigi tajus täie selgusega, et venitamine võrdub surmaga. Ja mitte ainult sellepärast, et venelaste piiramisrõngas üha enam ja enam koomale tõmbus ning iga tund Berliinile viimaseks võis jääda, vaid ka sellepärast, et teised Hitleri lähikondsed — Himmler, Bormann, Dönitz — võisid temast ette jõuda ja enne teda liitlastega kokku leppida. Siis jääks tema kõigest ilma, ja võib-olla tembeldatakse teda isegi patuoinaks.

Ent Göringil ei jätkunud enam jõudu, et ennast tegutsema sundida. Hirm, määratu hirm Hitleri ees, fašistliku hundikoopa kommete ees, mida ta tundis liiga hästi, mõõtmatu ja võitmatu hirm aheldas ta teotahet.

Murrang saabus alles 23. aprilli hommikul, kui Berliinist Berchtesgadenisse jõudis kindral Koller, kes oli lahkunud Riigikantseleist alles eelmisel õhtul. Uudised, mis ta tõi, olid kokkuvõttes järgmised: Hitler, kes pärast Steineri loodetava pealetungi läbikukkumist oli kaotanud viimase lootuse, teatas, et tal ei jäävat

muud üle kui lõpetada oma elu enesetapmisega, ja olevat nüüd täiesti pea kaotanud.

Truu paladiin muutus erksaks. Oletades, et tema armastatud füürerit pole enam elavate kirjas või vähemalt ei pääse ta Berliinist välja ega saa ootamatult Berchtesgadenisse ilmuda, heitis Göring kõik kõhklused kõrvale ja hakkas tegutsema. Riigikantseleisse lendas järgmine telegramm:

«Mu füürer, te nõustute sellega, et pärast teie otsust jääda Berliini ja kaitsta seda, võtan ma 29. juuni 1941. a. seaduse põhjal kõikide impeeriumi sise- ja välisasjade ajamise enda peale. Kui ma kuni kella 22-ni vastust ei saa, loen teid tegutsemisvabaduse kaotanuks ja toimin oma äranägemise järgi.»

Samal ajal antakse korraldus lennuk hommikuks valmis seada. Hitleri järglane kavatses viivitamatult ameeriklaste peakorterisse lennata, et Eisenhoweriga läbi rääkida. Läbirääkimiste edus ei kahelnud ta enam. Nagu kindral Koller tunnistab, olevat Göring sel päeval lõunalauas säranud ning «ikka ja jälle rõhutanud, et ameeriklaste ja inglastega võib ta väga hästi koos töötada».

Kuid äsja esilekerkinud füüreri vikerkaarevärvilised plaanid ei teostunud. Hitleri isiklikul käsul arreteeriti Göring ja Koller juba samal ööl.

Informeerides Göringit Hitleri täielikust masendusseisundist, polnud kindral Koller liialdanud. Hiljem kinnitas seda ka kindral Weidling, kes kirjeldas oma viimast kohtumist Hitleriga nõnda:

«Mu ees istus inimvare. Ta pea oli töllakil, käed värisesid, hääl oli vaevu kuuldav ja värises.»

Ent Göringi radiogramm, mille Bormann ise Hitlerile üle andis, muutis selle poolsurnu silmapilk otsustusvõimeliseks. Ta hakkas märatsema.

Nad mõlemad — nii Hitler kui Göring — võitlesid võimu pärast, mida neil enam polnud ja mida kumbki neist ei saanud kasutada. Palju aastaid tagasi olid nad sellele maagilisele sfinksile näkku vaadanud, ja sellest ajast peale ei suutnud kumbki neist temalt silmi ära pöörata. Nad mõlemad nautisid juba ette piiramatu võimu uimastust, sellise võimu, mis lubab alistada kõiki ja kõike, rünnata teisi maid, põletada inimesi Treblinka ja Buchenwaldi inkvisitsiooni tuleriitadel. Nad olid harjunud mängima inimeste saatuse osa. Ja isegi noil 1945. aasta kevadpäevil püüdsid nad võimu haarata või sellest kinni hoida.

Hitler, kes koos oma natsivalitsusega juba mõlema jalaga hauas seisis, andis käskkirja, millega kuulutas Göringi reeturiks. Selle käskkirja alusel arreteeriti Göring 23. aprillil. Arreteerijaks oli Berghofis paiknev SS-i üksus.

Truu paladiin tundis oma füürerit liiga hästi selleks, et sündmuste edasist arengut rahulikult ootama jääda. Ta ei kahelnud

põrmugi, et isegi Kolmanda riigi viimastel päevadel pole raske leida paari-kolme fanaatilist ss-last, kes oleksid valmis teda kui reeturit maha laskma. Ja Hermann Göring võttis abinõud tarvitusele. Ta pöördus abi saamiseks lennuväe ohvitseride poole ja need vabastasid ta. Kuid ka pärast seda polnud kadunud oht, et ss-lased võivad temaga arveid õiendada. Göring nägi, et ta võib ennast kindlana tunda vaid ameeriklaste juures vangis.

1945. aasta 9. mai hommikul oldi USA 7. armee 36. diviisi staabis ülimalt üllatatud saksa koloneli Bernd von Brauchitschi visiidist. Too ilmus sinna riigimarssali käsul läbirääkimisi pidama. Tema kaudu laskis Hermann Göring oma eilsetele vastastele teatada, et mis isiklikult temasse puutub, siis tema loeb sõja lõppenuks ja on valmis võitjatele alla andma.

Juba vestleski USA 36. diviisi ülem rahulikult kõrgest seisusest vangiga. Göring ruttas talle teatavaks tegema oma tõekspidamisi, öeldes otsustavalt lahti Hitlerist ja tema jõugust. Tema, Göring, olevat juba ammu püüdnud Saksamaad õigele teele juhtida, kuid teda takistanud füüreri piiratus, Hessi ekstsentrilisus ja Ribbentropi alatus. Juhus oli soodne, meenutamaks ameeriklastele ka sõnu, mis Churchill omal ajal oli lausunud: «Miks nad topivad meile kogu aeg seda Ribbentroppi, aga mitte niisugust tubli poissi nagu Göring? . . .»

Göringi palvel toodi tema juurde ta perekond, kogu teenijaskond ja seitseteistkümmend veoautotäit majakraami. Riigimarssal vaatas rahulolevalt tema käsutusse antud ruume. Kõrvalseisjale võis see kõik paista miljonärist turisti saabumisena mondäänsesse hotelli. Kuid üsna varsti jättis tuulispäine fortuuna Göringi maha. Riigimarssal kolis luksusvillast vanglasse.

Nürnbergi vangla sünges, lõputuna paistvas koridoris oli terve rida raskeid, ühtmoodi tugevaid uksi. Igas ukses oli uksesilm; iga ukse kohal natsliku Saksamaa mingi valitsusliikme visiitkaart.

Kongi nr. 1 oli pistetud Hermann Wilhelm Göring. Tema käsutuses oli viis ruutmeetrit põrandapinda, laud, tool, koiku, W.C. See oli Kolmanda riigi endise riigimarssali kogu eluruum.

Kolmsada kuuskümmend lõputult pikka päeva ja veel pikemat ööd veetis siin Hermann Göring Rahvusvahelise Sõjatribunali otsust oodates. Vaevaga pööras ta ebamugavalt kõval asemel oma kogukat keha, püüdes asjatult uinuda. Erutatud aju produtseeris ikka ja jälle minevikupilte: «kristalliöö» ja Riigipäevahoone lõõm, «pikkade nugade öö» ja Oświęcimi tuhk, aheldatud Euroopa ja Stalingradi katel. Meenusid miljonid orjusse aetud inimesed, kümned miljonid tapetud, maha lastud või elusalt põletatud, sajad miljonid riigimargad sõjakasumeid.

Läbi uksesilma aga valvas unetuses vähkrevat endist riigimarssalit tunnimees. Neli riiki jälgisid hoolega sõjaroimar Hermann Göringit.

Täpselt kell kaheksa avanes raske uks, ja valve konvoeeris teda piki kõmavat vanglakoridori kohtusaali, kus ta pandi istuma talle eluks ajaks kinnitatud kohale — tähtsamatele sõjaroimaritele eraldatud kohtadest kõige esimesele esimeses pingireas.

Göring tõotab marmorkirste

Enne Nürnbergi protsessi algust sai iga kohtualune mõne vanglakuu jooksul oma olukorra üle järele mõelda ja valida endale sobiva kaitseviisi, sest vaevalt leidus kohtualust, kellele oleks saladuseks olnud, milles teda süüdistatakse.

Enesekaitse taktika töötas välja ka Hermann Göring. Ja koguni mitte ühe variandi, vaid kaks.

Esimene oli mõeldud tema enda jaoks. Selle varjatud mõtteks oli ära kasutada kõiki võimalusi, vabanemaks kõige rängematest süüdistustest.

Teine oli publiku jaoks. Selle variandi olemuse näitas ära vast kõige lakoonilisemalt Göringi advokaat: «Riigimarssal ei kaitse mitte oma pead, vaid oma nägu.» Kohtualune number üks püüdis jätta muljet, et ta on leppinud surmaga, selle ainuvõimaliku karistusega, mille kohus tema jaoks välja valib.

«Surmaotsus ei tähenda mulle midagi,» kinnitas Göring doktor Gilbertile, «palju tähtsam on mulle mu reputatsioon ajaloos.»

Mõistagi polnud see midagi muud kui tühipaljas hooplemine. Hiljem näeme veel, kui meeletult ta püüdis oma elu pikendada. Ent ta mängis hukkumisele määratu osa hoolega, veendes ka teisi kohtualuseid, et neid ootab vältimatu surm. Ja et nagunii mingit pääsemist pole, jääb vaid üle käituda nii, et tulevased põlved võiksid hinnata Suur-Saksamaa endiste juhtide vaprust ja mehisust.

Göring jalutas koos Frankiga vanglaõues ja püüdis teda igati veenda, et elu on lõppenud, et sellega tuleb leppida ning surra väärikat märtrisurma. Kirgliku prohvetina tõotas Göring Frankile hauatagust au ja kuulsust:

«Kindlasti tõuseb kord saksa rahvas üles, Hans, toimugu see siis või viiekümne aasta pärast, tunnistab meid kangelasteks ja kannab meie poolkõdunenud kondid marmorkirstudes rahvustemplisse.»

Kuid Frankil pole sellesse väljavaatesse erilist usku. Ta lausub Göringile, et viiekümne aasta pärast ei ole neist jäänud ei konte ega ülepea mitte mingisugust jälge nende eksisteerimisest siin maamunal. Ja nii ei lähe vaja ka marmorkirste.

Vastuseks mainib Göring küüniliselt legendi Jeesus Kristusest. Too löödi ühele ristile, hiljem ilmus aga miljoneid riste, ja inimesed kummardavad ja suudlevad neist igaüht, nagu oleks Kristus just nimelt sellel ristil hinge heitnud.

«Nii on see kunagi ka meie kontidega,» ajab Göring oma jonni edasi. «Leiavad mingid luud, tunnistavad meie omaks, panevad marmorkirstu, ja miljonid palverändurid hakkavad siis peagi suurte märtrite pühasid jäänuseid kummardamas käima.»

Samasugust juttu rääkis Göring aeg-ajalt ka teistele kohtualustele, eelkõige neile, kellelt tema arvates kõigepealt võis oodata puhtsüdamlikku ülestunnistamist.

Võtnud enda peale süüpingi füüreri vähemeelitava rolli, avaldas Göring oma kaaslastele vahetpidamata survet, nõudes, et nad ennast mitte milleski süüdi ei tunnistaks. Muidugi ei juhendunud ta üksnes püüdest saboteerida protsessi, palju rohkem tegi teda rahutuks hoopis muu. Ta tundis hästi oma kunagisi kolleege ja nägi juba ette, et kui nood hakkavad üles tunnistama, siis veeretavad nad kõige rängemad kuriteod kindlasti tema kaela.

Kusagil alateadvuses mõjutas teda veel teinegi tegur. Auahne ja odav poseerija Göring, kes teadis, et seda protsessi jälgib kogu maailma ajakirjandus, tahtis iga hinna eest jätta muljet, nagu oleks tema kõigele vaatamata jäänud oma ideedele truuks, ja peab vastutama ka teiste kohtualuste käitumise eest. Göring meenutas nii mõnigi kord lõvitaltsutajat, kes seisab, piits käes, suures raudpuuris, ja sunnib looma järile hüppama.

Juba esimesel ülekuulamispäeval hooples ta Gilberti ees:

«Ärge unustage, et siin astuvad minu vastu välja Inglismaa, Ameerika, Venemaa ja Prantsusmaa kõige tugevamad juristid koos kohtuaparaadiga . . .»

Muidugi ei suutnud Göring varjata oma rahulolu ka siis, kui kohus otsustas, et kõigis natsipartei programmi ja ajaloo kohta käivates küsimustes võib tunnistusi anda ainult tema; Göring sai teistele kohtualustele veel kord mõista anda, et tema mängib siin esimest viiulit. Ja taltsutaja piits laksus veelgi julgemalt.

Ootamatult teatas Speer kohtule, et ta oli valmistanud ette atentaati Hitlerile. Vaheajal heitis Göring talle ette:

«Te ei ütelnudki mulle, et kavatsete sellest rääkida.»

Speer aga ei mõelnudki oma naha päästmise meetodeid Göringiga kooskõlastada. Õhtul ütles ta pahaselt:

«Göring mõtles, et . . . võib lavastada näitemängu ja sundida meid tema ees valvel seisma, talle aplodeerima ja «braavo» karjuma . . .»

Taltsutaja piitsast ei pääsenud ka Keitel. Kui teda viiekümne vangi hulgas langenud Inglise lenduri hukkamise asjus üle kuulati, pidi ta ümberlükkamatute tõendite survel selle fakti õigeks tunnistama. Vaevalt oli aga endine feldmarssal jõudnud oma kohale süüpinki tagasi istuda, kui endine riigimarssal talle karmilt ette heitis:

«Milleks küll ennast vajaduseta süüdi tunnistada?»

Võimuloleku aastail oli Göring kuulsusest joobunud. Kuulsusiha ei hüljanud teda ka süüpingis. Haiglane enesearmastus ei andnud talle rahu ei päeval ega ööl, avaldudes sageli kõige naeruväärsemal moel.

Kui Jackson oma süüdistuskõnet pidas, märkasid kõik, et Göring teeb hoolikalt mingisuguseid märkmeid. Hiljem rääkis mulle doktor Gilbert, et endine riigimarssal oli loendanud täpselt, mitu korda Jackson iga kohtualuse nime mainis, ja jäi väga rahule, et tema nime oli nimetatud nelikümmend kaks korda, seega tunduvalt rohkem kui teiste omi.

Gilbert lausus Göringile, et kui süüpingis oleks istunud ka Himmler, siis too mees oleks tõenäoliselt Göringi nime veelgi rohkem populariseerinud. Göring sai aru, et teda tahetakse nöögata, ja asus doktorile selgitama, et tema ja Himmler olnud poliitikas konkurendid:

«Ma arvestasin alati, et esimesed nelikümmend kaheksa tundi pärast Hitleri surma olnuksid mulle kõige kardetavamad, sest Himmler oleks tingimata püüdnud mind oma teelt koristada. Ta oleks välja mõelnud kas autoavarii või südamerabanduse kalli füüreri surma pärast või midagi muud taolist . . . Aga siin, süüpingis,» jätkas Göring naeratades, «oleks ta arvatavasti heameelega esimese koha minule loovutanud.»

Kahtlemata tundis Hermann Göring Heinrich Himmlerit väga hästi ja teadis, et SS-reichsführerile kujunenuks pidupäevaks see päev, mil ta saab riigimarssali matustel pärga kanda. Muide, Göring ise oleks Himmlerile sada silma ette andnud autoavariide ja südamerabanduste lavastamisel, kui asi puudutanuks tema, Göringi poliitilisi konkurente.

Juba 1933. a. augustis, üsna natsirežiimi koidikul oli Göring kutsunud ühe preisi politsei silmapaistva kriminalisti Nebe enda juurde ning käskinud tal korraldada autoavarii Georg Strasserile. Hiljem tegi ta suuremeelse järeleandmise, nõustudes sellega, et vajaduse korral asendatakse autoavarii õnnetusjuhtumiga jahil.

Nii on raske öelda, kes kellelt õppis, kas Göring Himmlerilt või Himmler Göringilt.

Poliitiline start

Nii oma eluloolt kui ka karjääri tegemise poolest erines Hermann Göring järsult teistest kohtualustest, nii nendest, kes pidasid ennast aristokraatideks natsliku pööbli hulgas, kui ka neist, kes arvasid ennast natsirežiimi ideoloogilisteks ja poliitilisteks tugisammasteks. Göring ja tema minevik meenutasid teataval määral Neurathi ja Papeni taolistele aristokraatidele, et ta pärineb samast keskkonnast kust nemadki. Kogu tema tegevus aga näis kõnelevat, et ta on teoinimene, aga mitte Rosenbergi ja Streicheri taoline demogoog.

Sündinud oli Göring 1893. aastal Baieris. Ta isa, Edela-Aafrika

kuberner, oli Bismarcki poolehoidja. Tal olid tihedad sidemed paljude Inglise riigitegelastega, eriti Cecil Rhodesi ja Chamberlain seenioriga. Tubli poole oma noorusaastaist veetis tulevane riigimarssal Austrias.

«Jutustage kohtule lühidalt oma elulugu kuni Esimese maailmasõja alguseni ja selle ajal,» pöördus Göringi poole tema advokaat Stahmer.

Ja Göring alustas:

«Tavaline kasvatus — esmalt koduõpetaja, siis kadetikorpus ja teenistus tegevväes ohvitserina . . Esimese maailmasõja algul teenisin ma leitnandina jalaväerügemendis . . . Oktoobris tuhat üheksasada neliteist hakkasin lenduriks, esmalt juhtisin luurelennukit, siis lühemat aega pommitajat. Tuhande üheksasaja viieteistkümnenda aasta sügisel sai minust hävituslendur. Õhulahingus sain raskesti haavata. Pärast paranemist hakkasin juhtima hävituslennukite lüli, pärast seda aga kui Richthofen alla kukkus, määrati mind tol ajal hästi tuntud Richthofeni eskadrilli komandöriks . . .»

Noil kaugetel aegadel püsis pidevalt pildiajakirjade lehekülgedel Hermann Göringi lihav nägu, mis saksa kodanlastele paistis ilu ja mehisuse ideaalina. Göringit Nürnbergi kohtusaalis silmitsedes polnud raske märgata, millise rahuloluga ta meenutab toda aega, mil tema kui tulevase riigimarssali pikk ja verine karjäär alles algas.

Oma autasudest rääkides pidas Göring paremaks maha vaikida, mille eest ta need saanud oli. Ta jättis vahele ka sellised üksikasjad, nagu rahulike linnade purustamine tema eskadrilli poolt. Hoopiski ülearune oli Göringi arvates Nürnbergi kohtunikele meenutada, et tema nimi juba 1918. aastal oli sõjaroimarite nimekirja kantud . . .

Saksamaa lüüasaamine Esimeses maailmasõjas ei õpetanud saksa militaristidele mitte kui midagi. Õige pea hakkasid nad jälle relvi täristama, valmistudes looma reichswehri. Paljud Hermann Göringi sõbrad astusid uude armeesse, Göring aga keeldus. Kas ideelistel kaalutlustel? Jah, ja ei.

«Ettepaneku astuda reichswehri lükkasin ma tagasi, sest olin algusest peale opositsioonis vabariigiga, mille oli sünnitanud revolutsioon. See poleks vastanud minu põhimõtetele.»

Nagu näha, oli isa pärandanud pojale sügava lugupidamise Bismarcki sisepoliitika vastu. Hermann Göring lahkus talle vastumeelsest vabariigist ja sõitis välismaale, jättes mulje, nagu teeks ta seda, saavutamaks endale positsiooni, täpsemalt öelda aga — ennast varjama, päästma vastutusest sõjaroimade eest.

Ta rändas mööda Skandinaaviat, teenis tsiviillendurina Rootsis. Ent niipea kui Saksamaalt hakkas kõrbelehka kerkima, pöördus ta sinna tagasi.

1922. a. sügisel võttis ta Münchenis osa protestimiitingust Saksa sõjaväe juhtide Antandile väljaandmise vastu. Göring ei armastanud nimetada asju õigete nimedega, sest vastasel juhul ta oleks

«sõjaväe juhtide» asemel pidanud ütlema «sõjaroimarite». Hoopiski tagasihoidlik oli kohtualune number üks aga siis, kui kõneles kohtule, et ta sattunud tollele miitingule pealtvaatajana, ja et tal sellega mitte midagi tegemist polevat olnud. Muidugi teadis ta, et nende isikute nimekirjas, keda pidi Antandile välja antama, ilutses ka tema nimi.

Sel miitingul kuulis Hermann Göring esimest korda Hitleri nime: keegi nõudis, et Hitler kõneleks. Ja Göring oli vaimustatud, et ta tulevane ebajumal keeldus kõnelemast «nende taltsutatud bürgerlike piraatide ringis». Hitler pidas mõttetuks «saata proteste, millel pole mitte mingisugust kaalu».

Göring taipas kiiresti, missugusest kaalust oli juttu. Ludendorffi kasvandikuna eelistas Hitler sõnadega protesteerimisele uut Saksa armeed, taastatud preisi militarismi.

«See seisukoht langes täpselt ühte minu omaga,» tunnistas endine riigimarssal Rahvusvahelise Sõjatribunali ees. «Selliseid mõtteid olin heietanud ka mina... Pärast seda astusin NSDAP-sse...»

Ta läks Hitleri poolele, teades juba ette, et sõna «sotsialistlik» partei nimetuses ei tähenda mitte midagi. Keiserliku armee tublile ohvitserile leiti parteis kohe sobiv töö. Talle usaldati natside löögirühmade, Hitleri ihukaitseväe, loomine.

Tänu Göringi minevikule usaldasid saksa töösturid teda kõige rohkem. Tema kaudu varustasid nad seda kaardiväge ka ülalpidamiseks vajalike summadega. Ajapikku sai Göringist tähtsaim vahendaja ühelt poolt reichswehri ja monopolistide ning teiselt poolt Hitleri partei vahel.

Oma karjääri sellest etapist jutustas Göring kohtule päris üksikasjaliselt. Ta rääkis seda niisuguse välise rahulikkuse, koguni peaaegu varjamata uhkusega, nagu ešineks ta natsidest koosneva auditooriumi ees.

«Nii arenesid asjad kiiresti kuni tuhande üheksasaja kahekümne kolmanda aasta üheksanda novembri sündmusteni,»[1] tegi Göring kokkuvõtte. «Edasine on üldiselt teada: Münchenis, kohal, kus on langenud natsionaalsotsialistide ausammas, sain ma raskesti haavata. Sellega ma lõpetan oma jutustuse esimese peatüki.»

Ilmselt oli doktor Stahmer oma kaitsealusega rahul: suur inimene oskab ennast suursuguselt kaitsta. Ta laskis Göringil hinge tõmmata ja alles siis esitas järgmise küsimuse:

«Millal te pärast haavatasaamist uuesti Hitleriga ühendusse astusite?»

Ja Hermann Göring asus teise peatüki juurde.

Pärast Müncheni riigipöördekatse ebaõnnestumist oli ta eelistanud uuesti välismaale põgeneda. Seal sai ta teada, et Hitler ja mõned teised aktiivsed putšist osavõtjad on arreteeritud ning kohtu

[1] 9. nov. 1923 toimus Münchenis Hitleri riigipöördekatse. *Autor.*

alla antud. Ise ta muidugi kohtusse ei ilmunud, vaid elas laia elu algul Innsbruckis ja hiljem Itaalias, kasutades laialt oma naise kapitali.

Göring pöördus Saksamaale tagasi alles 1927. aastal ning hakkas veelgi innukamalt natside parteid kindlustama. Hitler hindas kõrgelt Göringi tihedaid sidemeid rahandus- ja sõjaväeringkondadega, kuid ometi ei usaldanud partei rünnakurühmade juhtimist mitte talle, vaid Ernst Röhmile. See tegi Göringi meele mõruks, ent kihutas teda ka takka. Hermann Göring saatis korda mitmeid hiilgavaid kombinatsioone, kindlustades oma positsiooni lühikese ajaga sedavõrd, et temast sai fašistliku liikumise üks juhtivaid kujusid. Saksamaa suurimate magnaatide sümpaatia kuulus endiselt temale. Kruppile, Thyssenile, Flickile ja Klöcknerile meeldis väga, et Göring ei kasutanud pseudosotsialistlikke väljendeid, mida nii ohtralt pruukisid teised natsipartei tegelased. Need väljendid olid muidugi vajalikud, kuid ometi ärritasid nad selle maailma vägevaid.

Oma käitumisega püüdis Göring saavutada teotahtelise ja aktiivse inimese kuulsust. Iga liiki parlamentarismi vastu tundis ta vastikustunnet. Tema ideaaliks oli ainuvalitsus, fašistlik diktatuur. Ta ei tahtnud oma võimu jagada isegi Papeni ja Hugenbergi nõndanimetatud rahvusleeriga.

Muidugi polnud siin mängus ainult ideelised kaalutlused. Hermann Göring oli ju natsipartei kõige suurem egotsentrik. Ta oli fanaatiliselt auahne ja ennastarmastav ning mõistis väga hästi, et kui natsionaalsotsialistid peaksid võimule tulema liidus teiste reaktsiooniliste kodanlike parteidega, siis ei pruugi monopolistlik ladvik näha oma huvide peamist väljendajat sugugi mitte ainult temas. Teistes parteides võib ju leiduda veelgi andekamaid advokaate.

Iseasi oleks, kui natsionaalsotsialistlik partei saaks ainujuhtivaks parteiks. Selle partei poolt loodud riigiaparaadis oleks Göring kahtlemata keskne kuju, kes haarab kogu valitsus- ja parteiaparaadi enda kätte. Siis ja ainult siis oleks ta Ruhri haidele kõige vastuvõetavam, tõeline omainimene.

Hermann Göring veenas suuri ja väikesi parteitegelasi, reichswehri ohvitsere ja deklasseerunud intelligentsi kihte, et üksnes fašistliku partei jagamatu võimu korral võivad nad endale sooje kohti loota. Samal ajal ahvatles ta kodanlust looma võimsat politseirusikat, mis selles rahutus maailmas ainsana suudaks kaitsta partei huve.

Olles sünnilt ja kasvatuselt preislane, loomult aga bonapartist, sisustas Göring vastavalt ka oma suurkodanliku korteri Berliinis. Tema kabineti ühele seinale kinnitati keskaegne saksa timuka mõõk, mis pidi sümboliseerima meetodeid, mida Göring võitluses võimu pärast kasutada kavatseb. Kirjutuslaual olid elektrilambi asemel suured lühtrid põlevate küünaldega. Nende hubisevate leekide valgel tundis Göring end keskaegse patriitsina.

Kogu kabinet oli täis riputatud keisri, kroonprintsi ja teiste Hohenzollernite portreid. Nende kõrval oli ka Benito Mussolini. Oma töökoha vastu aga oli Göring ruumi jätnud Napoleon Bonaparte'ile. Öösiti armastas ta küünalde valgel läinud sajandi suurele poliitilisele karjeristile teraselt, nagu nõu pidades silma vaadata. Endastmõistetavalt unistas Göring suure korsiklase karjäärist, arvates, et kõigi natsituusade hulgas on ainult temal põhjust ja õigust sellest unistada . . .

Üha sagedamini hakkasid seda kabinetti külastama saksa pankurid ja tööstürid, keda oli heidutanud revolutsiooniliikumise kasv. Ja Göring rääkis nendega keeles, milles polnud kübetki natsismi pseudosotsialistlikku demagoogiat. Pidagu Adolf Hitler ja Alfred Rosenberg lärmakaid kõnesid. Palun! Jäägu poliitiliste demagoogide osa neile! Nimetas ju Hitler ennast kunagi «rahvuslikuks trummilööjaks». Talle, Göringile, pole vaja seda võltsromantikat, seda kodanlikku sotsialismi.

Lähenesid otsustavad päevad võitluses võimu pärast. 28. jaanuaril 1932. a. toimus monopolist Thyssenile kuuluvas Landsbergi lossis salanõupidamine. Kolm terasetrusti direktorit — Thyssen, Poensgen ja Vögler — kohtusid kolme natsionaalsotsialismi ässaga — Hitleri, Göringi ja Röhmiga. Kuid ees seisis veel terve aasta suuri poliitilisi heitlusi. Augustikuus toimunud Riigipäeva valimistel said natsid 37 protsenti kõigist antud häältest. See oli edu tipp, nende kõige suurem saavutus valimistel. Kuid juba järgnevatel kuudel kompromiteeris natside partei ennast sellega, et oli mestis suurte monopolidega. Pahempoolsed parteid paljastasid ta ja ta kaotas 6. novembril kaks miljonit häält.

Nürnbergi protsessil oli Göring sunnitud tunnistama, et eriti just tol ajal tugevnes Saksamaa Kommunistliku Partei positsioon.

«Tema poolt anti üle kuue miljoni hääle, tema ühingud Rot-Front aga kujutasid endast vägagi revolutsiooniliselt meelestatud relva võimu haaramiseks.»

Hitler mõistis, et kui ei rakendata kõige erakorralisemaid abinõusid, võib natsismi depressioon viia ta täielikule lüüasaamisele. Paljud füüreri käsilased sattusid segadusse. Ainult Göring jätkas noil päevil energiliselt tegutsemist. Ta pidas tööstusmagnaatidega läbirääkimisi, mille tulemusel Schröder, Krupp ja teised monopolistid pöördusid 19. novembril 1932. aastal president Hindenburgi poole, nõudes kategooriliselt Hitleri nimetamist riigikantsleriks.

Saabus 1933. aasta veebruarikuu. Jälle kogunesid Hermann Göringi majja suurmonopolide esindajad. Hitler vajas raha, et korralikult valmistuda 5. märtsi valimisteks. Göring teadis hästi, millega koosolijaile tugevaimat muljet avaldada.

«Härrased,» ütleb ta, «tööstusel on temalt nõutavaid ohvreid palju kergem kanda siis, kui tööstürid võivad kindlad olla, et need valimised jäävad järgneva kümne, aga võib-olla isegi saja aasta jooksul viimasteks.»

Härrased ei lasknud ennast kaua paluda. Mõne minutiga koguti kolm miljonit marka.

5. märts 1933 sai Euroopale mustaks päevaks.

Göring haaras enda kätte kõige tähtsamad ametikohad: juba 1932. a. augustikuu lõpus oli ta saanud Riigipäeva presidendiks, nüüd sai temast Preisi siseminister ja lõpuks, 1935. aastal ka veel lennuväe riigiminister.

Juba esimestel võimust joobumise päevadel organiseeris Göring terve koonduslaagrite võrgu, kuhu ajas kommuniste, sotsiaaldemokraate ja üldse kõiki, kes olid natsionaalsotsialismi peale viltu vaadanud. Seal ei hakatud üksnes inimesi hävitama, vaid ka ette valmistama timukaid kogu Euroopa jaoks: seal hakkasid kogemusi omandama elukutselised piinajad ja mõrtsukad. Möödusid aastad, hukkusid miljonid inimesed, ja Göringile, koonduslaagrite asutajale, esitati Nürnbergis arve. Göring teadis hästi, et see süüdistus on kõigist süüdistustest kõige hirmsam, ja ta püüdis sellest pääseda. Ei, ta ei kavatsenudki eitada, et ta oli koonduslaagrite looja Saksamaal, ega julgenud vastu vaielda, et pani sinna demokraate istuma. Küsimus seisnes tema arvates vaid selles, miks ta neid istuma pani. Nürnbergi vanglas andis Hermann Göring Associated Pressi korrespondendile intervjuu, milles püüdis sellesse küsimusse selgust tuua:

«Nähes filmi kontsentratsioonilaagritest, olin ma kohkunud nagu kõik teisedki . . . Ma ei asutanud neid laagreid hoopiski mitte säärasel eesmärgil. Ma püüdsin poliitiliselt kangekaelseid ümber kasvatada ja juhtida neid natsionaalsotsialismi teele. 1934. aastast läks laagrite juhtimine Himmleri kätte, kes ettevaatuse mõttes hoidis meid teisi kõigest sellest eemal. Nii ei olnud mul nendest koledustest vähimatki aimu . . .»

Nürnbergi protsessist oli möödunud juba kakskümmend aastat, kui Hermann Göringi abikaasat valdas hirm, et sakslaste uuel põlvkonnal jäävad viimati teadmata tema ebajumala siirad sõnad, teised, juba vanemad, on aga need võib-olla unustanud. Ja ta otsustas meelde tuletada. Jah, laagrid rajas küll Göring, ent milleks?

«Keegi ei tea paremini kui mina,» teatas Emmy, «kuidas Hermann suhtus ümberkasvatamisse laagrites. Kui ta sai teada, et üks valvur oli kommunisti vaeseomaks peksnud ja talle raskeid kehavigastusi tekitanud, läks ta marru. Hermann nõudis süüdlase ranget karistamist ning kisendas: «Ma ei taha, et mul tuleks tegemist teha säärase sigadusega!»

Sõja ajal otsustas Göring kord külastada mingisugust koonduslaagrit. Kuid, mõelge vaid, laagri valve keeldus teda sisse laskmast, viidates Himmleri korraldustele.»

Kõik see on muidugi vale. Valetas Göring ja valetas ka tema truu Penelope.

Raudse Hermanni piiritu karmus ja sadism nii natsismi vastaste kui ka oma isiklike vaenlaste vastu avaldusid sõna tõsises mõttes kohe tema poliitikukarjääri esimestel päevadel. Selle poolest sai ta

kuulsaks juba 1923. aastal, natsliku riigipöörde päevil Münchenis. See oli tema, kes tookord käskis: «Linnanõunike pealuud tuleb lömastada.»

1933. aasta märts. Natsid olid just äsja võimule tulnud. Ja otsekohe tõttas Göring neile, kes ei tahtnud natsidele alistuda, Saksamaal sisse seadma karistust: pea maharaiumine kirvega. Vaevalt on tarvis mainida, et seegi samm iseloomustab teda kui humanisti ja kasvatajat piisavalt.

«Tulistada on vaja igas olukorras. Lennaku siis kuul üle või ärgu ulatugu sihini, aga lask peab olema, see on tähtis.» Nii rääkis Hermann Göring 10. märtsil 1933. aastal Esseni politseisalku instrueerides, ja nõudis neilt «Ruhri mässajate» otsustavat mahasurumist.

Uhkusega nimetas Göring ennast inimeseks number kaks, ehkki südames hellitas lootust saada inimeseks number üks. Ja selleks ta tõepoolest saigi, kuigi alles Nürnbergi süüpingis, kus ta tundis juba selgesti silmust oma kaela ümber.

Äärmiselt, lausa haiglaselt auahne olendina ei suutnud ta isegi nendel, temale nii traagilistel päevadel varjata oma rahulolu, kui süüdistaja Jackson pöördus tema poole sõnadega:

«Te vist teate, et olete ainus ellujäänu, kes võib meile üksikasjaliselt jutustada natsipartei tegelikest eesmärkidest ja partei juhtimisest?»

«Jah, ma tean seda hästi,» kostis Göring rahulolevalt.

Nüüd hargnes süüdistaja ja kohtualuse number üks vahel järgmine dialoog:

Jackson: Te kavatsesite juba alguses Weimari vabariiki kukutada ja hiljem tõepoolest tegitegi seda?

Göring: Mis isiklikult minusse puutub, siis see oli mu kindel otsus.

Jackson: Tulnud võimule, hävitasite te aega viitmata parlamentaarse korra Saksamaal?

Göring: Seda polnud meile enam vaja.

Hermann Göring ei vajanud paljut muudki.

Ta oleks hõlpsasti läbi saanud ka Hindenburgita. Kui poleks olnud reichswehri, ei oleks Göring kõhelnud eakat presidenti [1] arreteerimast.

Vastikud olid talle ka haledad rahvusleeri esindajad — kõik need Papenid, Schleicherid, Hugenbergid. Kaua tundis Göring iiveldust, kui mõtles Hitleri ausõnale, mille too oli andnud Hindenburgile, tõotades, et tema, füürer, ei jäta neid iialgi.

Eelkõige aga oli vaja klaarida arved kommunistidega. Oli tarvis tugevat lööki, mis olnuks võimeline hävitama kõiki, kes natsismile tema teel ainuvalitsusele jalgu jäid. Ööd ja päevad vaevas Göring

[1] President Paul von Hindenburg oli tollal (1933. a.) kaheksakümne viie aastane. *Tõlkija.*

oma niigi kurnatud pead provokatsioonide väljamõtlemisega. Ta kadestas oma ebajumalat Bonaparte'i, kelle teenistuses seisis geniaalne politseimõistus Joseph Fouché, tema aga pidi mõtlema üksinda.

«See on sõnnik, aga mitte poliitiline kommünikee»

Ja Hermann Göring mõtles. Ta mõtles välja midagi niisugust, mille pärast pidi kahel korral kohtus seletusi andma: esimene kord tunnistajana Leipzigis ja teine kord süüalusena Nürnbergis.

Lugeja teab kindlasti seda kurikuulsat juhtumit maailma ajaloost. Ööl vastu 27. veebruari 1933. aastal seisis Göring koos Hitleriga rõdul, näol tulekahjukuma, ja vaatas, kuidas põleb Riigipäevahoone, Weimari vabariigi sümbol. Punased tulekeeled peegeldusid Berliini mustal taeval.

Nürnbergis paluti Göringil meenutada tolle hirmsa tulekahju mõningaid üksikasju.

Võidakse küsida, kas Rahvusvahelisel Sõjatribunalil oli enam mõtet tegelda selle asjaga, kui isegi Leipzigi protsessil Dimitrov ja tema kommunistidest sõbrad olid õigeks mõistetud. Jah, nad mõisteti õigeks, aga kes siis ikkagi süütas Riigipäevahoone? «Van der Lubbe,» oli vastanud kohus, kes oli kaugel sellest, et heita oma otsuses varju natsipeameestele. Faust oli leitud, sellest pidi küll olema. Aga kes oli siiski Mefisto?

Nagu teame, kinnitas Lääne-Saksa ajakiri «Der Spiegel» palju aastaid pärast Teist maailmasõda, et kõige uuemate uurimuste põhjal polevat Göringil Riigipäevahoone süütamisega mitte midagi tegemist olnud. Aga kas ikka tõesti?

«Loomulikult mitte,» kinnitab koos «Der Spiegeliga» ka Emmy Göring. Ta on valmis seda tõestama.

«Ma olin just Weimarist koju tulnud,» kirjutab endise riigimarssali naine, «kui Hermann mulle helistas. Ta oli kole ärritatud. Algul ei saanud ma tema segasest jutust aru, mis siis õieti juhtunud oli. Ma ei taibanud tookord, mida see temale ja Kolmandale riigile tähendab. Minu jaoks oli see lihtsalt mingi maja palang, tulekahi, mille juures Göring peab viibima. Ma palusin teda: «Ole ettevaatlik, ära mine tulele lähedale.» Siis ma küsisin: «Kas sa tead, kuidas see juhtus?» «Ei,» vastas tema, «me ei tea veel mitte midagi, aga nähtavasti on see sabotaaž.»»

Oli järgnenud paus, mis proua Emmy rahutuks tegi. Ta oli mehelt küsinud: «Mida sa mõtled?» Ja Göring olevat vastanud: «Oma asjadest. Perekonnaportreedest. Miks ma nad kõik sinna viisin? Kõik, mis mulle nii kallis on!»

Lõpuks ometi täienes ajalugu sääraste tähtsate andmetega. Selgub, et kui natsid tegid Göringist Riigipäeva presidendi ja sisustasid seal tema jaoks kabineti, viis Göring lühinägelikult sellesse ruumi naise ja sugulaste armsaks saanud fotod, samuti ka mõned kallid maalid. Nüüd kahetses ta seda nii kibedalt.

«Ma tundsin Göringit,» jätkas armastav naine, «teadsin, kui kalliks ta neid asju pidas, mis tulekahju ajal hävisid.»

Kas saab pärast seda uskuda, et Göring säärasel juhul söandas Riigipäevahoonet süüdata?!

Kuid Nürnbergi süüdistajad uskusid siiski. Mille põhjal siis õieti?

Jälgigem kohtualuse ja süüdistaja sõnadeduelli.

«Teie ja füürer kohtusite tulekahju ajal, eks ole?» küsib Jackson Göringilt.

«Jah.»

«Ja otsustasite arreteerida kõik kommunistid, kes olid kantud juba varem nimekirja?»

Göring põikleb vastusest kõrvale. Ta ei tea veel, milliseid tõendeid süüdistusel otseselt tema vastu on.

«Mul polnud mingit mõtet süüdata Riigipäevahoonet . . . Muide, mul polnud ka kahju, et see hoone maha põles, sest tal polnud mitte mingit kunstilist väärtust . . .

Edasi ilmutab ta juba avalikku poliitilist künismi: «Kuid mul oli väga kahju, et pidin Riigipäeva istungiteks uut saali otsima. Kuna ma midagi muud ei leidnud, pidin kasutama Keiserliku Ooperi hoonet. Muide, mulle on alati tundunud, et ooper on palju tähtsam kui Riigipäev.»

Göring arvas selliste jultunud ütluste abil kergesti pääseda: oli ju sellest kõigest palju aastaid möödunud, ja mitte ainult Riigipäevahoonest, vaid ka Berliinist endast polnud enam peaaegu midagi järel.

Ent midagi oli siiski säilinud, ja sellest piisas, et tõestada Göringi süüd.

Süüdistaja küsib Göringilt, kas ta tunneb selliseid inimesi nagu Karl Ernst, Helldorf ja Heines. Göring tunnistab, et need on tema rünnakrühma mehed. Siis viitab Jackson Karl Ernsti avaldusele selle kohta, et nemad kolmekesi olid Göringi ülesandel süüdanud Riigipäevahoone.

Sellele esimesele löögile järgneb teine: süüdistaja esitab natsliku kindralstaabi endise ülema kindral Halderi ülestunnistuse, kes kinnitab, et Göring olevat Hitleri sünnipäeval kõigi külaliste juuresolekul jutustanud, kuidas ta oli organiseerinud Riigipäevahoone süütamise.

Nüüd järgneb silmapaistva Gestapo ametniku Giseviuse ülekuulamine. Too mees teab kõiki üksikasju. Gisevius tunnistab:

«Hoone süütamiseks valmistati ette kümme usaldusväärset rünnakrühmlast. Pärast seda tutvustati Göringit plaani kõigi üksikasjadega. Tol õhtul ei esinenud too «juhuslikult» mõne valimiseelse kõnega, vaid oli Berliinis ja istus hilisööni siseministeeriumis oma laua taga . . . Vastavalt Göringi käsule otsustati juba alguses kõik kommunistide kaela ajada . . .»

Ühtlasi selgub ka provokatsiooni ühe kordasaatja — Ralli kuulsusetu lõpp. Too oli hakkama saanud mingi kriminaalkuriteoga, heideti SA ridadest välja ja jäeti ilma autasust, mille ta pidi saama selle eest, et oli oma käega Riigipäevahoone seinad süütevedelikuga üle kallanud. Provokaator vihastas selle peale ja otsustas kättemaksuks pöörduda vastava ülestunnistusega Leipzigi Riigikohtu poole, kus arutati Dimitrovi asja. Rall oli sedavõrd ettevaatamatu, et lobises oma kavatsustest kriminaalpolitsei uurijale. Kohe ilmus Göringi lauale sellekohane ettekanne, ja süütajal jäi elada veel vaid üks ööpäev.

Ka Berliini tuletõrje pealik Walther Hemp langes oma keele ohvriks. Uurides tulekahju põhjusi, sai ta teada ja lobises välja, et ööl vastu 27. veebruari 1933. aastal olid Riigipäevahoone ruumid Göringi isiklikul käsul jäetud ilma tavalise valveta. Kõigil teenistujail aga oli kästud lahkuda hiljemalt kell 20. Hempi lobisemisest teatas Gestapo otsekohe Göringile, kes sellistel juhtudel ei tunnistanud poolikuid abinõusid: sedamaid avastati tuletõrje pealiku töös teenistusalaseid eksimusi, mees pisteti vangikongi ja leiti sealt varsti surnuna.

Kuid tuleme tagasi öö juurde vastu 27. veebruari 1933. Göring, kes oli kauemaks siseministeeriumi jäänud, nägi oma kabineti aknast leeke Riigipäevahoone kohal.

«See on kommunistide ülestõusu algus!» hüüdis ta.

Mäherdune prohvet!

Gestapo ülem Diels, kellele need sõnad olid määratud, mäletab, et Göringi nägu lõkendanud erutusest. Göring karjus. Ta paistis täiesti enesest väljas olevat.

Göringi pressireferent Martin Sommerfeld sai käsu otse tulekahjukohalt ajalehtedele ametlik teadaanne saata. Tekstis, mille Sommerfeld koostas, oli umbes kakskümmend rida. Teadaandes kirjeldati tulekahju ennast, tuletõrjujate tööd ja politsei uurimist. Tekst esitati Göringile kinnitamiseks.

«Sõnnik!» möirgas Göring. «See on politseiteadaanne, aga mitte poliitiline kommünikee!»

Sommerfeld oli näiteks märkinud, et avastatud süütevedeliku hulka hinnatakse ühele tsentnerile.

«Lollus!» pahandas Göring. «Kümme, sada tsentnerit!»

Punase pliiatsiga kirjutas ta paberile rasvase saja. Siis kutsus oma sekretäri ja dikteeris talle uue teadaande:

«See süütamine kujutab endast bolševismi kõige koletumat ja terroristlikumat akti Saksamaal. Pärast seda pidi süüdatama kõik valitsushooned, lossid, muuseumid ja teised eluliselt vajalikud ruumid. Riigiminister Göring võttis selle kohutava hädaohu vältimiseks kasutusele erakorralised abinõud.»

Erakorraliste abinõude all tuli mõista kõige alatuma terrori

alustamist otse valimiste eel nii kommunistliku partei kui ka teiste demokraatlike organisatsioonide vastu, kes avaldasid vastupanu fašistliku režiimi kehtestamisele riigis.

Möödus kaksteist aastat. 13. oktoobril 1945. aastal istus Göring ühes Nürnbergi Kohtupalee toas süüdistuse esindaja doktor Kempneri vastas. Käis järjekordne ülekuulamine.

U u r i j a: Kuidas te võisite tund aega pärast tulekahju puhkemist Riigipäevahoones oma pressiagendile ilma igasuguse juurdluseta öelda, et see oli kommunistide kätetöö?

G ö r i n g: Kas trükisõna küsimustega tegelev ohvitser kinnitas, et ma seda ütlesin?

U u r i j a: Jah, ta kinnitas, et te ütlesite seda.

G ö r i n g: Võimalik... Kui ma Riigipäevahoone juurde jõudsin, oli füürer oma saatjaskonnaga juba seal... Ma kahtlesin veel, aga nemad arvasid, et süütajad olid kommunistid.

U u r i j a: Kuid teie olite ju teatavasti kõrgem valitsusametnik... Kas ei olnud liiga ennatlik teatada, et Riigipäevahoone süütasid kommunistid?

G ö r i n g: Jah, võimalik küll. Kuid nii tahtis füürer.

Muidugi tahtis füürer nii. Aga nii tahtsid ka Göring ja Goebbels, selle koletisliku provokatsiooni stsenaristid ja režissöörid.

Protsessi ajal teatas advokaat Stahmer oma kaitsealusele, et on üles leitud temale nii tähtis tunnistaja — nähtavasti ainuke, kes Riigipäevahoone kustutajaist oli ellu jäänud. Kuid Göringit ei rõõmustanud see teade põrmugi. Vastupidi, ta näis järsku kokku vajuvat ja palus Stahmerit, et see oleks tunnistajate valikul ettevaatlikum ega loodaks nii väga tunnistustele, kui need puudutavad Riigipäevahoone süütamist.

«Lõppude lõpuks, kui SA tõepoolest süütaski Riigipäevahoone, ei tule veel järeldada, et mina sellest midagi teadsin...»

Nii rääkis Göring kaksteist aastat pärast häbistavat Leipzigi kohtuprotsessi!

Pikkade nugade öö

Riigipäevahoone süütamisele järgnes hulgaliselt natside koletuid kuritöid saksa ning hiljem ka teiste Euroopa rahvaste vabaduse ja väärikuse vastu. Ja selle verise draama üheks õelamaks deemoniks oli Hermann Göring — inimene, kellele tõepoolest oli omane piiritu energia ja haruldane organiseerimisvõime.

Göring asutas Gestapo ning kasutas seda relvana arveteõiendamiseks oma poliitiliste vastastega. Piinamised pimedais keldreis ja mahalaskmised ilma kohtuotsuseta said võitluses opositsiooniga päris tavaliseks asjaks. Riigis seati sisse nõndanimetatud tõkestusvangistus — asutati koonduslaagrid.

Juba 28. veebruaril 1933. aastal, päev pärast Riigipäevahoone põlemist, tegi Göring natsivalitsuse istungil ettepaneku kehtestada erakorraline seadus võitluseks kommunistidega. See ettepanek võeti vastu. Hitleri valitsus sai korrapealt seadusandlikud õigused. Ta tühistas konstitutsiooniga tagatud isiku-, sõna- ja trükivabaduse. Kõik kommunistlikud ajalehed keelati. Riigipäev muutus õigusetuks sõnakõlksutamiseks, natslikuks palaganiks.

Andes pealöögi kommunistlikule parteile, ei unustanud Göring ka sotsiaaldemokraate. Mooramees oli oma töö teinud, mooramees võis minna: sotsiaaldemokraatlik partei, kes oli olnud Hitlerile ja Göringile redeliks nende ronimisel võimule, heideti nüüd üle parda. Göringil oli põhjust naerda, kui ta Saksamaa Sotsiaaldemokraatliku Partei häälekandja «Vorwärts» 1933. aasta 31. jaanuari numbrist luges, kuidas sotsiaaldemokraadid sügava rahuldustundega tervitavad minister Fricki avaldust, et natsid seisavad nüüd «seaduslikkuse pinnal». Vähem kui kuu aja pärast teatas Göring sotsiaaldemokraatidele, et nende partei kuulutatakse «seaduslikkuse pinnal» laialisaadetuks. Kaksteist aastat hiljem tunnistas aga kohtualune number üks Nürnbergi protsessil:

«Ühe osa Saksamaa Sotsiaaldemokraatliku Partei funktsionääridest moodustasid radikaalid, teine osa oli vähem radikaalne. Radikaalid võtsin ma kohe vahi alla, paljud sotsiaaldemokraatidest ministrid, osakonnajuhatajad ja kõrgemad ametnikud aga lahkusid teenistusest täiesti rahulikult, said oma pensioni ega näidanud meie vastu üles mingisugust vaenulikkust.»

Göring juhindus rangelt kahest peamisest seisukohast: välispoliitikas — agressioonist (eelkõige Nõukogude Liidu vastu), sisepoliitikas — demokraatia täielikust purustamisest. Ta oli sügavalt veendunud, et nende kahe peaülesande edukas lahendamine sõltub eelkõige tema enda karjääri edukusest. Seepärast jälgis tema loodud võimas politseiaparaat kõike ja kõiki.

Göring sai teada, et aeg-ajalt kohtub Hitleriga natsionaalsotsialist Gregor Strasser. Esialgu Strasser veel valitsusse ei kuulunud, aga äkki kavatseb füürer uue valitsuse moodustamisel Strasserit ära kasutada?

Veel suurema rahutusega hoidis Raudne Hermann silma peal Ernst Röhmil, arvukate SA rühmade juhil. Omal ajal korraldasid need rühmad, kes nimetasid ennast «partei tugevaks käeks», kokkupõrkeid õllekeldrites. Samuti kasutati neid tänavalahinguis poliitiliste vaenlastega. 1933. a. kuulus SA ridadesse kuussada tuhat paadunud kõrilõikajat, pärast Hitleri võimuletulekut aga kasvas SA rühmade arvuline koosseis kuni kolme miljoni meheni. Sinna oli astunud laostunud vürtspoodnikke ja tööta jäänud väikeametnikke. See seltskond ootas kannatamatult, et fašistlik valitsus parandaks tema olukorda. Kuid natsliku propaganda valelikkus ilmnes peagi. Niipea kui rünnakrühmlasi massiliselt riiklikele ehitustele saatma hakati, kainenesid neist paljud. Nüüd hakkasid nad üha enam ja enam rääkima teise revolutsiooni vajadusest. Ernst

Röhm püüdis käärimist SA-s maha suruda, kuid ühtlasi ka rünnakrühmlaste rahulolematust oma isiklikeks eesmärkideks ära kasutada. Tal tuli mõte muuta SA rühmad regulaarvägedeks ja liita need reichswehriga. Ta unistas asuda Saksa relvajõudude etteotsa, et sel viisil Göringit tagaplaanile suruda.

Ent Göring jõudis oma võistlejast ette. Mitte keegi ei teadnud paremini kui tema, kuidas Hitlerit lõplikult enda külge siduda ja füürerilt viimanegi mõistuseraasuke röövida. Göring pistis Hitlerile pihku kümneid politseiettekandeid küpsevast vandenõust, mille eesotsas pidi seisma Röhm ise. Ühes niisuguses ettekandes rõhutati eriti, et Sileesia SA juht olevat tulistanud füüreri portreed ja tõotanud niisamuti toimida ka elusa Hitleriga, kui see «reedab revolutsiooni ja oma rünnakrühmad». Samal ajal kasutas Göring osavalt ära veel teisegi asjaolu — kindralite rahulolematuse, et regulaararmee kõrval eksisteerivad mingisugused sõltumatud relvastatud rühmad, kuhu kuulub kuni kolm miljonit meest.

Göring mõistis väga hästi, et niipea kui Hitler sõlmib liidu suurkodanluse ja reichswehriga, pole teda raske veenda arveid õiendama rünnakrühmade juhtidega. Kokkupõrked õllekeldrites olid juba minevik. Nüüd oli füüreril usaldusväärsem tugi kui rünnakrühmlased.

Lõpuks saavutas Göring oma eesmärgi: Hitler otsustas likvideerida SA kohutava vandenõu.

Jaotati välja peaosad: füürer ise sõidab koos Rosenbergiga Münchenі, kus viibib Röhm, Göring aga võtab enda peale Berliini.

Raudne Hermann tulistas täpselt märki ega jätnud kahe silma vahele ka neid, kes olid osa võtnud Riigipäevahoone süütamisest (kellele kuradile neid soovimatuid tunnistajaid vaja on!). Just sel ööl tapeti Heines, Ernst ja teised 1933. aasta 27. veebruari ööl toimunud provokatsiooni otsesed läbiviijad.

Senikaua kui Göring Berliinis vandenõulastega arveid õiendas, kõrvaldas Hitler tema võistleja Münchenis. Röhm võeti kinni ja heideti vanglasse, kus ss-lased ta maha lasksid.

Kuigi «pikkade nugade ööl» ei hukkunud ainsatki SA juhti, kes ka kohtus poleks ära teeninud surmaotsust, ei juhendunud Göring veriseid tapatalguid korraldades hoopiski mitte õiglase karistamise ideest.

Käärimine SA ridades andis tunnistust küpsevast kriisist väikekodanlaste ning natsivalitsuse vahel, kelle selja taga seisid monopolistid ja kindralkond. See kriis tuli likvideerida ja ühtlasi õiendada arved Röhmiga. Sellepärast viiski Hermann Göring seda operatsiooni läbi nii agaralt. Pidas ta ju oma poliitiliste vastaste kõrvaldamist ning sidemete tugevdamist monopolide ja militaristliku ladvikuga esmajärgulise tähtsusega ülesandeks. Selle nimel võis ka mõnele sajale eilsele sõbrale ja kaaslasele lõpu peale teha. Mäng vääris seda.

Mispärast Göringi ja Schachti advokaadid omavahel tülli läksid

Saksamaa lennuväe ülemjuhataja koht ilmselt Göringit ei rahuldanud. Nii nagu Röhm, hellitas ka tema oma südamesopis lootust saada sõjavägede ülemjuhatajaks. Aga et säärast võimalust niipea ei paistnud, tahtis ta vähemalt, et wehrmachti juhiksid järeleandlikumad kindralid.

Läbi ja lõhki intrigant Göring oleks heameelega kogu sõjaministeeriumi ja kindralstaabi juhtkonna sõelale puistanud. Kuid «pikkade nugade öö» poleks siin läbi läinud. Kolme-nelja aasta jooksul, mis tollest ööst olid möödunud, olid need kindralid näidata suutnud, et ilma nendeta ei maksa natsidel oma välispoliitika programmi teostamisest unistadagi. Ja sestap siis lõidki särama Göringi provokaatoritalendi uued tahud.

Päris ootamatult läksid Nürnbergis tülli Göringi kaitsja doktor Stahmer ja Schachti kaitsja doktor Dix. Küllap oli see üks väheseid advokaatide avalikke tülitsemisi kogu protsessi vältel.

Mis siis õieti juhtus?

Kohtusaalis kuulati üle tunnistaja Giseviust, üsnagi kireva eluloога meest. Too oli kunagi olnud silmapaistev Gestapo ametnik, kuid juba enne sõda, veelgi aktiivsemalt aga sõja ajal liitunud vandenõuga Hitleri vastu.

Giseviuse ülekuulamine kestis kaua. Kui juba lõpp lähedal paistis olevat, palus ta äkki luba teemast kõrvale kalduda ja kõnelda kaitsjate toas tema juuresolekul toimunud vahejuhtumist. Vaevalt jõudis tunnistaja need sõnad lausuda, kui Göringi kaitsja doktor Stahmer läks talle mitteomase väledusega kaitsjatooli, lükkas oma kolleegi doktor Dixi üsna taktitult mikrofoni juurest eemale ja hakkas ägedalt protesteerima.

Saali sigines vaikus. Göring niheles närviliselt oma kohal ja heitis Schachtile altkulmu pilgu: ei too jäta juhust kasutamata, et talle jalg taha panna!

Tunnistaja aga asus kõnelema seda, mis kohut eriti ei huvitahudki. Enne kohtuistungit olevat doktor Stahmer advokaatide toas astunud doktor Dixi juurde, katkestanud tema vestluse Giseviusega ning teatanud, et Göringile olla ükskõik, kas Gisevius esitab tema kohta mingeid süüdistusi või mitte. Göringil olla hoopis teine mure: alles hiljuti oli surnud Nürnbergi vanglas endine Saksa sõjaminister Blomberg. Lugupidamisest vana sõduri mälestuse vastu polevat soovitav, et avalikkuse ette toodaks üsna ebameeldiv lehekülg tema elust. Göring uskuvat Schachti ja tema advokaadi korrektsusse ning lootvat, et nad ei kasuta tunnistaja Giseviust säärastel eesmärkidel. Vastasel korral aga . . .

Mis vastasel korral juhtuma pidi, seda täpsustas doktor Dix. Ta kordas seda, mis Stahmer oli talle öelnud:

«Kuulge, kolleeg, Göring leiab, et Gisevius võib teda rünnata

nii palju kui süda lustib. Kui ta aga puudutab surnud Blombergi, siis laob Göring välja kõik, mida ta Schachtist teab. Ta teab temast palju niisugust, mida Schachtil oleks kohtus ebameeldiv kuulda . . .»

Muidugi tundis Göring kõige vähem muret Blombergi hea nime pärast. Ta lihtsalt ei tahtnud veel kord astuda kohtu ja ajaloo ette räpase provokaatorina. Lugu, mille Göring omal ajal sõjaministri koha vabastamiseks feldmarssalile oli korraldanud, lehkas väga pahasti.

Juba aastates Blomberg otsustas abielluda noore ja veetleva Erika Gruhniga. Aga kui kõik oli juba otsustatud, sai ta nagu kiuste teada, et selle daami reputatsioon polnud just kiita. Mida teha? Feldmarssal otsustas Göringiga nõu pidada. Hermann Göring aga laskis pikka aega jälgida kõiki, keda ta kukutada tahtis. Ta teadis hästi, et Erika Gruhn oli seitsmes Saksa suurlinnas arvele võetud kui kergete elukommetega isik.

Ent kui Blomberg tuli nõu küsima, kas tal sobib «madalast seisusest daamiga» abielluda, püüdis Göring vanamehe kahtlusi igati hajutada. Veendunud riigimarssali heades kavatsustes, tuli Blomberg mõne aja pärast uuesti Göringi juurde ja kurtis, et tema südamedaami tülitavat endine armuke. Ka seekord ei keelanud Göring Blombergile sõbralikku abi. Riigimarssali korraldusel kutsuti õnnetu donžuan välja, manitseti teda, anti raha ja saadeti Saksamaalt välja.

Nüüd järgnesid Blombergi uhked pulmad, kuhu loomulikult oli kutsutud ka Göring. Kuid too ei ilmunud üksi, vaid rõõmustas noorpaari sellega, et tõi nende pulmapeole ka füüreri enda.

Ent juba järgmisel päeval sai Göring äkki teada kogu tõe ning teatas sellest meelepahaga Hitlerile. Ühtlasi hoolitses riigimarssal sellegi eest, et skandaalne lugu leviks kogu Berliinis.

Ja Blomberg lasti erru.

Kuid edasised sündmused ei arenenud sugugi Göringile meelepäraselt: Hitler tuli mõttele määrata Blombergi asemele kindralooberst Fritschi, kes tol ajal juhatas maavägesid.

Göringile ei sobinud see kandidatuur mitte põrmugi. Fritsch oli kindla iseloomu ja väljakujunenud vaadetega mees, kes oli hästi omandanud natsionaalsotsialistliku ideoloogia. Ta austas Hitlerit ning kirjutas tollele neljakümne seitsmenda sünnipäeva puhul 1936. aastal:

«Mina ja maaväed järgneme Teile uhkes veendumuses ja pühas usalduses teel, mida Teie Saksamaa tuleviku nimel esimesena astute.»

Göringisse aga suhtus kindralooberst hoopis teisiti — vajaliku lugupidamiseta ja koguni halvasti varjatud umbusuga. Milleks siis lasta seesugust äsja kõrvale heidetud Blombergi asemele?

Ja riigimarssalil tuli jälle intriige punuma hakata.

Noil aastail tugevdas politsei võitlust homoseksualistidega. Ja just siis sattus Gestapo kätte ühe sunnitööline kaebus kellegi härra

kõige sündsusetuma käitumise üle. Kas selle härra perekonnanimi oli Frisch või Fritsch, seda sunnitööline täpselt ei mäletanud.

Göringi käsul toodi see sunnitööline sedamaid Karinhalli. Riigimarssal ise kuulas teda üle ja ähvardas surmaga, kui ta ei kinnita, et jutt on nimelt kindralooberst Fritschist. Pärast ülekuulamist, millega kaasnes piinamine, saadeti ülekuulamisprotokoll Hitlerile ja mees ise toimetati Riigikantseleisse.

Nagu Gisevius tunnistas, kutsuti seejärel sinna ka Fritsch. Kindralooberst eitas vihaga kõike ja vaidles vastu kõigele, milles teda süüdistati. Göringi juuresolekul andis ta Hitlerile ausõna, et kõik süüdistused on valed. Siis läks Hitler ukse juurde ja avas selle. Üle läve astus sisse toosama sunnitööline.

«See on tema!» kinnitas sissetulnu kindralooberstile osutades.

Fritsch jäi tummaks. Ta võis paluda vaid üht: hoolikat kohtulikku juurdlust. Ent Hitler keeldus, nõudes tema viivitamatut erruminekut.

Küllaltki eredalt kõike seda kirjeldanud, lisas Gisevius, et juba ammu enne Fritschi ja sunnitöölise silm silma vastu seadmist oli Gestapo uurinud sunnitöölise kaebust. Selgus, et too oli mõelnud kedagi Frischi, ratsaväe kaptenit. Sellele vaatamata juhtis Göring kogu asja temale vajalikus suunas, ja 28. jaanuaril 1938. aastal koristati veel üks soovimatu isik tema teelt.

Schacht jäi tunnistaja jutuga väga rahule. Astunud õhtul Schachti kambrisse, kuulis Gilbert:

«Näete nüüd! Kas see pole lõpp legendile Göringist? Ma olen õnnelik! Pärast nii paljusid aastaid, mil see kurjategija valitses riiki ja terroriseeris korralikke sakslasi, paljastati ta lõpuks kui ehtne gangster. Mask on maha rebitud . . .»

Kuid möödus kõigest mõni nädal, ja kohus hakkas pikkamööda, kuid järjekindlalt maha rebima ka Schachti enda maski.

«Kristalliöö»

«Kristalliööks» hakati nimetama ööd vastu 10. novembrit 1938. Tolles nimetuses ei peitu hoopiski mitte tänulike armunute mälestus kristallselgest õhust või kuuvalguse kristallpuhtast helgist Saksamaa järvede ja tiikide peegelsiledal pinnal. Saksa rahvas ristis selle öö kristalseks hoopis teisel põhjusel: tol ööl purunesid fašistlike barbarite raevukaist hoopidest ja lendasid kilinal-kõlinal kildudeks tuhandete vaateakende peegelklaasid, kümned tuhanded ruutmeetrid hinnalist kristallklaasi, Belgia klaasivabrikute au ja uhkust. Juutidele kuuluvais kauplustes kogu Saksamaal toimusid tol ööl pogrommid. Vastu hommikut katsid Saksamaa suur- ja väikelinnade poetänavaid purustatud kristallklaasi lasud. Muidu nii puhastel ja korralikel tänavail vedeles väärtusetu risuna Bel-

gia klaasitööstuse pooleaastane toodang, belgia klaasimeistrite visa ja oskuslik töö, mis oli valatud suurepäraseiks klaastahvleiks.

See polnud sugugi joobnud märatsejate juhuslik rünnak, nagu võinuks oletada, kui tegemist oleks olnud üksikjuhtumiga. Ei olnud see ka rahva stiihiline juudivastane vaenupurse kättemaksuks Saksa saatkonna nõuniku tapmise eest Pariisis noore juudi Grinspani poolt, nagu seda püüdis tõlgendada Goebbelsi valelik propaganda. Kurikuulus novembriöö, mille rahvas ristis «kristalliööks», polnud midagi muud kui üks lüli fašistide poolt täpselt ja üksikasjaliselt kavandatud rassivaenu õhutamise teooria ning praktika ahelas. Esimesena kogu inimkonna ajaloos söandas fašistlik režiim püstitada ja riikliku ülesandena välja kuulutada terve rahva hävitamise.

Rahva, kes oli oma sajanditevanuse kultuuri andnud lahutamatu osana kogu inimkonna — sealhulgas ka sakslaste — ühisesse kultuurivaramusse, kuulutasid natsid väljaspool seadust seisvaks ja määrasid hävingule, füüsilisele hävitamisele. Pogrommide laine veeres üle kogu Saksamaa. Lõõmasid majad ja sünagoogid, rööviti juutide varandust, purustati ja hävitati mõttetult kõik, mida ei saanud endaga kaasa viia, vägistati ja mõnitati tuhandeid inimesi.

Korrarikkumiste müra ja kära saatel sündisid nõndanimetatud Nürnbergi rassiseadused. Tollest ajast peale võttis juutide tagakiusamine fašistlikul Saksamaal ametliku iseloomu.

Kuidas siis riigimarssal Göring sellesse kõigesse suhtus?

Teatavasti oli vastanud Göring Roman Rudenko sellekohasele küsimusele, et ta on alati rassiteooriasse eitavalt suhtunud. Teiste kohtualustega vesteldes mängis Göring tola, ülistades juute ja leides nende juures selliseid jooni, mis saksa rahval tema arvates puuduvat. Lugedes ajalehtedest sõnumeid juutide ja inglise kolonisaatorite veristest kokkupõrgetest Palestiinas, tuli Raudne Hermann lagedale üsna veidra mõttega: kui juhtuks uskumatu ja teda vabastataks, peaks ta oma auasjaks liituda juutidega ning võidelda koos nendega inglaste vastu.

Selles esimesel pilgul lausa anekdootlikuna näivas seisukohas väljendus väga eredalt selle printsiibitu poliitiku ja parandamatu avantüristi iseloom. Kui aga komödiandi mask, millega Göring ennast Nürnbergis nii hoolikalt ehtis, kõrvale heita, näeme inimest, kes sai väga hästi aru, milleks natsid pidid kohe oma võimuletuleku esimestel päevadel ära kasutama juba maailma loomisest pärineva hüppelaua — antisemitismi.

Parandamatu küünikuna püüdis ta oma Nürnbergi protsessi kolleegidele selgeks teha, et nii antisemitismi poliitika kui ka juudivastaste tunnete põhjus olevat kõige vähem olnud juutidele omistatud müütilised rahvuslikud ja rassilised iseärasused. Pole ju paljudesse Tirooli küladesse iial astunud ühegi juudi jalg, antisemitism aga olnud seal palju enam levinud kui teistes paikades.

Siin ei oska tõepoolest Göringile vastu vaielda. Rassiteooriat, eriti antisemitismi poliitikat välja töötades ja ellu viies

ei juhindunud natslikud ninamehed hoopiski mitte emotsioonidest. Läbipõlenud poliitiliste sulidena mõistsid nad hästi, koguni teadsid kaljukindlalt, et majanduslikult laostunud riik peab leidma mingi abiventiili, mingi patuoina üha rahulolematumaks muutuva rahva jaoks.

Pankrotistunud valitsuste mitmesugustelt poliitilistelt või majanduslikelt raskustelt masside tähelepanu kõrvalejuhtimise järeleproovitud võtete kulunud kaardipakis on antisemitism olnud ammust ajast trumpässaks. Ja natsid, kes ei suutnud saksa rahvale pakkuda mõistlikumat majandusprogrammi, otsustasid mängida «Oma trumpi», tehes panuse just sellele äraproovitud kaardile. Kogu korralageduse ja kõigi hädade põhjustajaks kuulutati juudid, antisemitismist aga pidi saama parim vahend kõigi raskuste arukaks ja universaalseks lahendamiseks, tõeline imerohi natsliku uue Saksamaa kõikide hädade ja pahede vastu nii olevikus kui tulevikus.

Edasi läks kõik juba psühholoogiaseaduste järgi. Esimestest juudipogrommidest osavõtjad said tulusaist ning karistamatutest röövimistest maigu suhu. Vägivallatsejate vaen oma ohvrite vastu üha kasvas. Igaüks neist püüdis iseennast veenda, et tema viha on täiesti õigustatud ning selle aktiivne avaldamine loomulik ja õiglane.

Göring oli korduvalt kuulnud nii Rosenbergilt kui Goebbelsilt (sageli oli sellest rääkinud ka juutide paljaksriisumise peateoreetik Streicher), et kui juuti taga kiusata, peab kindlasti endale sisendama, et juut on paha ja vihkamisväärne. Ka Göring ise oli psühholoogias sedavõrd tugev, et sellest aru saada. Enamgi veel, talle oli selge, et kui inimesel, kelle südametunnistusel lasub vägivald, võib-olla koguni süütute juutide veri, ei lähe korda oma metsikusi enda silmis õigustada, tigestub ta veelgi ja valab taas oma viha kaitsetute peale.

Kes võis veel paremini teada kui Göring, et pogromme ei põhjustanud mitte saksa elanikkonna viha, vaid vastupidi, natside poolt organiseeritud juudipogrommid sünnitasid sakslastes viha juutide vastu. Paljude aastate vältel püüdsid Göring ja ta kaaslased sisendada saksa rahvale rassiteooriat, teatud ühiskonnakihtides aga äratada kõige madalamaid instinkte. 1938. aastal võisid Göring, Goebbels, Streicher ja Rosenberg rahuldusega nentida, et see tegu on tehtud. Esialgu küll ainult omal maal ja üksnes juutide suhtes. Kuid homme võib suunata rassiviha ka venelaste ja poolakate, ukrainlaste ja tšehhide, prantslaste ja serblaste vastu.

Ent kohtus püüdsid nii Göring kui ka tema kaitsja luua pettekujutluse, nagu oleksid «kristalliöö» sündmused välja kutsunud endise riigimarssali pahameele. Kas niisugust totrust sai uskuda?

Kõige üllatavam oli, et vähemalt süüdistaja jäi uskuma. Ta koguni otsustas seda dokumentide abil kinnitada. Polnud ju uurijad asjatult tuhninud Göringi juhitud lennuväeministeeriumi

arhiivides — nende tuhnimine oli vilja kandnud. Nad leidsid tolle nõupidamise protokolli, mille Göring oli läbi viinud kohe pärast «kristallööd».

Sellest nõupidamisest osavõtjate koosseis tundus küllaltki imelik. Heydrichi kohalviibimine oli muidugi mõistetav: oli ju Gestapo üheks pogrommide organiseerijaks. Samuti Frick, too siseminister, vanim nats ja paljude natsistlike ettevõtmiste läbiviija. Goebbelsist ei tasu rääkidagi: kus oli pogromm, seal oli ka tema. Ent milleks Funk? Milleks lugupeetud rahandusminister Schwerin von Krosigk?

Isegi Goebbels ei suutnud mõista, milleks küll tema ja Gestapo ülem Heydrich sel nõupidamisel Krosigki kõrval istuvad. Ja ega Krosigki olnud harjunud nõu pidama sääraste kolleegidega nagu Heydrich.

Üldise arusaamatuse udu võis hajutada üksnes nõupidamise korraldaja Hermann Göring, ja seda ta üsna pea tegigi.

Kui Göring võis pealiskaudsele vaatlejale jätta lobiseja ja kiitleja mulje, siis oli see ainult tolle vastiku natsitegelase väline külg. Tegelikult polnud ta hoopiski kõrgelennuline lobiseja, vaid energiline teoinimene, kes alatasa arvestas, isegi kõige fantastilisemana paistvate projektide puhul. Ka seekord võisid kõrged nõupidamisest osavõtjad selles veenduda.

Göring alustas oma esinemist väga kategooriliselt:

«Juudiküsimus tuleb lahendada . . .»

Riigimarssali väidet võtsid nõupidamisest osavõtjad iseenesestmõistetava kohustusena. Siis aga järgnes midagi ootamatut: Göring teatas, et tema küll ei tunne juudipogrommide üle sellist vaimustust, nagu seda avalikult üles näitavad Goebbels ja Streicher.

«Mulle aitab neist pogrommidest!» hüüdis ta. «Lõppude lõpuks toovad need meile suuremat kahju kui juutidele . . .»

Pole raske ette kujutada, kuis Heydrichi ja Fricki, Goebbelsi ja Funki näod neid sõnu kuuldes pikaks venisid. Mis ajast saadik on juudipogrommid äkki kahjulikuks, veelgi enam, juutidele koguni kasulikuks muutunud?

Göring tõttas oma mõtet selgitama. Härrased nõupidamisest osavõtjad pole ometi nii rumalad, et arvaksid, nagu oleks tal kahju mõnekümnest tapetud juudist. Asi on hoopis muus: riisujate entusiasmi tagajärjel on purustatud kümned tuhanded peegelklaasid.

«Ja mis siis sellest?» küsisid Heydrichi ja Goebbelsi mõistmatud pilgud. «Kas ainult selle avastuse teatavaks tegemiseks on Göring nad siia kutsunud?»

Göring püüdis neile selgeks teha, et kuulus peegelklaas on importkaup, mille eest on tasutud valuutas.

Jälle vaatasid nõupidamisest osavõtjad talle arusaamatult otsa: seda valuutat ei maksnud ju Schwerin von Krosigk ega Saksa riigikassa. Kuid järsku teatas nõupidamise juhataja, et juudid on oma kauplused kindlustanud ja saavad nüüd aarialaste kindlustusseltsidelt täieliku hüvituse.

«See on meeletus!» prahvatas Göring vihaselt. «Süüdata ja hävitada juutide poed, et saksa kindlustusseltsid hiljem kahjutasu maksaksid . . .»

Göring on hingepõhjani solvunud ja vihane, et ainuüksi Margrafi juveeliäri rüüstamisel tassis rahvahulk laiali varandust 1,7 miljoni marga väärtuses.

Nõupidamisest osavõtjate nägudel oli uus sõnatu küsimus: mida siis nüüd teha?

Ja Göring ei viivitanud vastusega. Väikekäsitööndusele tuleb lõpp teha. Kui röövida, siis röövida! Röövida nii, et täituks riigikassa ja paisuks ka Hermann Göringi omaenda kukkur. Ja röövimine ise peab auväärne välja nägema. Milleks purustada peegelklaase? Eks võidelnud ju Göring koos Hitleriga võimu eest selleks, et kasutada riigiaparaati kogu tema võimaluste mitmekesisuses. Ta tegi ettepaneku juutide omandi ariseerimiseks. Mida see tähendab? Palun.

«Nüüdsest peale lülitatakse juut majanduselust välja,» seletas Göring nagu väikestele lastele, «ja ta loovutab oma vara riigile. Selle eest saab ta hüvituse, mis kantakse võlaraamatusse. Hüvituselt saab ta protsente, millest ta elama hakkab.»

Ma ei kahtle, et sel momendil vahetasid majandusminister Funk ja rahandusminister Krosigk paljutähendava pilgu: tõepoolest, kui lihtne on kõik geniaalne, kui kergesti ja erilist vaeva nägemata võib täita riigikassat.

Asja arutamisel selgus, et paljud äriomanikud olid oma kauba kindlustanud välismaa, mitte aga Saksa kindlustusseltsides. Goebbels vihastas: tähendab, mõnede purustatud kaupluste omanike kahjud hüvitatakse ikkagi? Kuid Göring rahustas teda ja teisi nõupidamisest osavõtjaid:

«Härrased, saagu juudid pealegi oma kindlustussummad. Me konfiskeerime need.» Göring hakkas naerma ja valmistas oma vestluskaaslastele uue üllatuse: «Veel üks küsimus, härrased! Kuidas te vaataksite sellele, kui ma täna teatan, et juutidele määratakse trahv või kontributsioon ühe miljardi marga suuruses? . . . Nurjatute kuritegude eest ja nii edasi ja nii edasi . . .»

Muidugi kiitsid härrased selle heaks, ja Hermann Göring viis oma ideed sedamaid ellu. Algas üleüldine röövimine, kuid nüüd juba ametlik, seaduslikul alusel. Seaduse järgi rikastus «ariseerimise» arvel ka Göring ise ja pealegi veel kõige rohkem.

Tema parandamatu viga oli ainult see, et ta polnud sellelt nõupidamiselt, kus tema röövlitalent nii mitmekülgselt avaldus, kõrvaldanud stenografiste. Nürnbergis tuli selle eest aru anda.

Stenogramm sattus süüdistaja kätte, ja too ulatas selle lahkesti Göringile tutvumiseks.

Hermann Göring kiristas hambaid ning luges seda meelega hästi kaua. Ta otsis väljapääsu, kuid ei leidnud. Lõpuks ei jäänud tal muud üle, kui stenogramm õigeks tunnistada. Igasugustest kommentaaridest selle stenogrammi juurde ta loobus.

Rahuingel

10. märtsil 1946. a. toodi kohtusaali umbes viiekümneaastane tüse mees, kes kandis paguniteta sõjaväemundrit. See oli kindralfeldmarssal Gerhard Milch, Göringi parem käsi.

Kaitse lootis, et see mees näitab kohtule, kui suur rahuingel Hermann Göring oli. Tunnistaja valik paistis olevat päris õige. Milch oli Göringiga sõber juba Esimesest maailmasõjast saadik. Göring oli võtnud ta enda teenistusse ja kaitsnud teda energiliselt, kui ss-lased olid äkki hakanud huvi tundma kindralfeldmarssali rahvusliku päritolu vastu. Selgus, et Milchi vanaisa või vanaema oli olnud juut. Nõuti, et mees lennuväestaabist eemaldataks. Göring aga oli tookord teatanud:

«Oma staabis otsustan mina ise, kes on juut ja kes mitte . . .»

Niisiis, Milch rääkis kohtule Göringi rahuarmastusest. Kõne all oli kallaletung Nõukogude Liidule.

«See oli muidugi preventiivne sõda,» rääkis Milch. «Punaarmee oli iga hetk Saksamaale kallale tungimas, ja nii ei jäänud Hitleril muud üle, kui anda tõrjelöök. Göring aga ei soovinud niisugust sõda.»

Nõukogude süüdistaja Roman Rudenko märkis irooniliselt, et sõda riigi vastu, kes kavatseb ise rünnata, nimetatakse kaitsesõjaks.

«Göring eitas ka sellist sõda,» lausus Milch selle peale.

«Kaitsesõda?» täpsustas süüdistaja.

«Tema ise eitas igasugust sõda,» ütles Milch silmagi pilgutamata.

Milchi väitele vastas saal naerupahvatusega, Göring aga saatis oma liiga hasarti läinud sõbrale tigeda pilgu.

Hermann Göring teadis ise kõige paremini, kui suur oli tema osa hitlerlike vallutusplaanide kavandamisel ja teoks tegemisel. Oleks keegi näiteks 1941. aasta suvel julgenud öelda midagi sarnast, mida Milch Nürnbergis lobises, poleks Göringi meelepahal piiri olnud. Oma südames oli ta nähtavasti ammugi nõustunud Rahvusvahelise Sõjatribunali otsuse selle küllaltki halvaendelise osaga, milles on öeldud:

«Ei ole mingit kahtlust, et Göring oli vallutussõdade liikumapanevaks jõuks, jäädes selles maha ainult Hitlerist.»

1936. aasta aprill. Göring määrati juhtima toormaterjalide tootmise koordineerimist ning välisvaluuta kulutamist. See koht võimaldas tal kiiremini lahendada sõjaväe mobilisatsiooniga seotud probleeme.

Samal 1936. aastal võttis natside järjekordne Parteitag just sealsamas Nürnbergis vastu nelja aasta majandusprogrammi, mis pidi looma eeldused Saksamaa relvastatud kallaletungiks teistele maadele. Selle programmi täitmise erakorraliseks volinikuks määrati Raudne Hermann, kes formuleeris ise oma peaülesande: «Nelja aasta jooksul viia kogu majandus lahinguvalmis.»

Juulis esines ta erakorralise volinikuna suurte saksa lennukitööstu rite nõupidamisel, kutsudes neid üles suurendama lennukitootmist. Göring tundis tööstu rite salasoove ja tuli lagedale küllaltki kaaluva argumendiga:

«Kui Saksamaa võidab sõja, muutub ta suurimaks riigiks, hakkab valitsema maailmaturgu ja saab rikkaks maaks. Et seda eesmärki saavutada, tuleb riskeerida.»

Ta ise riskeeris kergekäeliselt miljonite sakslaste ja teiste Euroopa rahvaste saatusega, mängides hitlerliku Saksamaa välispoliitikas sageli otsustavat osa. Kolmanda riigi diplomaatiline teenistus ei rahuldanud teda niisugusena, nagu see oli. Välisminister Neurath ei meeldinud talle oma konservatiivsuse, näilise pikatoimelisuse ja otsustusvõimetuse tõttu. Neurath asendati Ribbentropiga. Seda tegi Hitler. Göring aga pidas säärast vahetust valesammuks. Ribbentrop oli tema meelest rumal ja nürimeelne inimene, kes diplomaatiliste ülesannete lahendamiseks polnud saanud mitte mingisugust ettevalmistust.

Natslikul Saksamaal tegelesid diplomaatiaga Ribbentrop, Göring, Schacht, Rosenberg, Raeder ja paljud teised. Hermann Göringil aga oli oma eriline diplomaadikäekiri. Lisaks avantürismile, mis oli ühine kogu hitlerlikule välispoliitikale, paistis ta silma veel erilise jultumuse ja äärmise poliitilise küünilisusega.

1938. aasta märts. Austria anšluss.

Sellest operatsioonist võtsid osa Saksa saadik Viinis von Papen, edasi Keitel koos Jodliga. Ainuüksi Keiteli ja Jodli viibimine läbirääkimistel Austria kantsleri Schuschniggiga kõneles wehrmachti kõigutamatust otsusest anšlussi toetada. Siis Ribbentrop, kes hoolitses tuulevaikuse eest Thamesi kaldal, ja austria natsionaalsotsialistid eesotsas Seyss-Inquartiga. Tähtsaim kuju oli aga Hermann Göring.

Võib-olla polnud see mees veel kunagi oma elus nii palju ja nii kaua telefoniga rääkinud, kui neil otsustavatel päevadel. Riigimarssal oli kogu operatsiooni juhtimise enda peale võtnud ja kasutas selleks peaaegu eranditult telefoni.

Telefoni teel teatati talle, et rahva survel on kantsler Schuschnigg määranud plebistsiidi: olla või mitte olla sõltumatu Austria? Göring nägi selles suurt ohtu ja võttis kiiresti kasutusele vastavad abinõud, mille tagajärjel Schuschnigg kapituleerus: 11. märtsil kell kaks päeval teatati, et rahvahääletus jääb ära.

Tund ja viis minutit pärast seda võttis Göring ühenduse austria natsionaalsotsialistide juhi Seyss-Inquartiga ning teatas talle:

«Meie valitsus ei usalda Schuschniggi.»

Siis nõudis Göring Austria presidendilt ultimatiivselt: määrata viivitamatult kantsleriks Seyss-Inquart.

Nürnbergi kohtus esitati kõigi nende telefonikõnede ametlikud üleskirjutused. Oli ju riigimarssal omal ajal ise Saksamaal sisse seadnud telefonikõnede pealtkuulamise. Nüüd sai see talle endale saatuslikuks. Göring läks vihast roheliseks, kui kohtus hakati üksteise järel ette lugema direktiive, mis ta tollal telefoni teel oli andnud.

Viinist teatati, et Austria president Miklas paneb vastu. Göring sai maruvihaseks, ta kisendas telefonitorusse oma agentidele:

«Noh, ja mis sellest? Siis ajagu Seyss-Inquart ta minema . . .»

Ühtlasi dikteeris Göring telefoni teel Austria valitsuse uue koosseisu, unustamata lülitada sellesse mõnda oma sugulast, ja tuletas igaks juhuks meelde, et iga austerlane, kes vastu hakkab, antakse sissemarssivate vägede välikohtu alla.

11. märtsi hilisõhtul helises jällegi Göringi laual telefon. Keppler, natside peaagent Austrias, teatas Göringile vaimustusega:

«Nüüd oleme meie valitsus.»

«Jah, jah, teie olete valitsus,» kinnitas Göring. «Kuulake tähelepanelikult. Seyss-Inquart peab siia saatma järgmise telegrammi. Kirjutage üles. Dikteerin: Austria ajutine valitsus, kes pärast Schuschniggi valitsuse tagasiastumist peab oma ülesandeks rahu ja korra loomist Austrias, pöördub Saksa valitsuse poole palvega toetada teda selle ülesande lahendamisel. Sel eesmärgil palub ta Saksa valitsust saata võimalikult kiiresti kohale Saksa sõjavägi.»

Ja järgmisel päeval marssisid Saksa väed Austria enda valitsuse palvel Austriasse.

Austria sündmused ajasid ärevusse ka Tšehhoslovakkia saadiku Berliinis. Ent temaga vastuvõtul kohtudes teatas Göring leebelt naeratades, et Tšehhoslovakkial pole põhjust rahutust tunda, Saksamaal polevat tema vastu mitte mingisuguseid vaenulikke kavatsusi ja «ükski Saksa sõdur ei lähe isegi Tšehhoslovakkia piiri lähedale». Et saadikut täielikult veenda, lisas Göring:

«Annan teile oma ausõna!»

Kuid just neil päevil valmistus lennuväe ülemjuhataja andma lööki Tšehhoslovakkiale.

Hulk aastaid hiljem meenutasid Rahvusvahelise Sõjatribunali süüdistajad ja kohtunikud Göringile tema sõnamurdmist. Göring ei sattunud sellest põrmugi segadusse, ta sai koguni pahaseks: «Kui algeline välispoliitika aluste mõistmine!» Ta olevat ausõna andnud. Ja mis siis?»

Vangikambris doktor Gilbertiga vesteldes filosofeeris Göring:

«Muidugi võib ausõna uskuda, kui te lubate saata kaupa. Aga kui asi puutub riigi huvidesse, ei saa enam moraalist rääkida.»

Kui Gilbert 1933. aastal alla kirjutatud Saksa—Tšehhoslovakkia mittekallaletungilepingut mainis, hakkas Göring jultunult naerma. Ainult laps ei saavat aru, et nii lepingut kui ka Göringi

suusõnalisi kinnitusi oli tarvis vaid selleks, et Tšehhoslovakkia õigel ajal mobiliseerimist ei alustaks. Teadis ju Göring, et Saksamaal oli juba 24. juunil 1937. aastal plaan sõjaks Tšehhoslovakkiaga.

Liiga teenistusagar Hitleri sõjaväeline adjutant ooberst Schmundt õmbles hoolikalt kausta kõik dokumendid, mis puudutasid selle plaani ettevalmistamist ja teostamist. Hiljem peideti kaust Berchtesgadeni lähedale keldrisse, kuid ometi sattus see mingil moel Rahvusvahelisse Tribunali. Nüüd jälgis Göring vihaga, kuidas prokurörid kausta lappavad, süüdistades teda üha uutes ja uutes provokatsioonides Tšehhoslovakkia rahva vastu.

Sealgi oli Göring tuginenud peamiselt viiendale kolonnile, henleinlastele. Laulu- või võimlemispidude sildi all oli ta aeg-ajalt Saksamaal nende ülevaatusi korraldanud, õpetades neile relvade käsitsemist ning diversiooni- ja provokatsioonikunsti.

Hermann Göring armastas intsidente ja oli veendunud, et seda on vaja ka Tšehhoslovakkia operatsioonis. Ta plaanitses järgmise lihtsa intsidendi: kõigepealt tappa Saksa saadik Prahas, seejärel süüdistada tapmises tšehhe, siis aga pommitada kättemaksuks Praha lennukitelt varemeiks.

Kuid Saksa saadikul Eisenlohril vedas ootamatult, sest Münchenis toimus Suurbritannia peaministri Chamberlaini ja Prantsusmaa peaministri Daladier' osavõtul hoopis teistsugune intsident: pealtnäha rahu päästmiseks Euroopas, tõid nood Tšehhoslovakkia südamerahuga ohvriks Saksamaale. Tegelikult aga päästsid Chamberlain ja Daladier, seda ise aimamata, üksnes Eisenlohri, Euroopa rahu viisid nad aga suisa suure sõja piirile.

Kakskümmend aastat hiljem pidas Inglise ajaleht «Sunday Express» vajalikuks Chamberlainile selle eest kiidulaulu laulda. Ajaleht avaldas rabava pealkirjaga artikli «Kas peame ikka veel Müncheni pärast häbi tundma?». Vastus kõlas nii: «Chamberlain läheb ajalukku märtrina, kes seadis end solvangute ja vihanoolte ette, et maailma tsiviliseeritud rahvad võidaksid aega võitlusvaimu ja mehisuse kogumiseks.»

Hermann Göringile aga jätsid tema inglise-prantsuse kolleegid Münchenis hoopis teistsuguse mulje.

Ühel detsembriööl 1945. aastal, kui Rahvusvaheline Sõjatribunal pidas jõuluvaheaega, vestles Göring sellest pikalt-laialt doktor Gilbertiga.

Göring loovutas oma külalisele vangikambri ainsa tooli, istus ise koikule ja hakkas kuuldavalt mõtisklema Saksamaa lüüasaamise põhjustest. Suurimat viga nägi ta selles, et Hitler ei sõlminud 1940. aastal rahulepingut Suurbritanniaga ja Prantsusmaaga, mis võimaldanuks paisata kõik jõud Nõukogude Liidu vastu. Tema arvates lubas Müncheni kokkulepe loota, et sellest kasulikust tehingust saab asja: teadis ta ju, mida on väärt ajalehe kõmuteade Chamberlaini ja Daladier' mehisusest Müncheni läbirääkimistel.

«Tegelikult,» jutustas Göring, «toimus kõik väga lihtsalt. Pol-

nud ju ei Chamberlain ega Daladier huvitatud sellest, et Tšehhoslovakkia päästmiseks midagi ohverdada või millegagi riskida. See sai mulle päevselgeks. Tšehhoslovakkia saatus otsustati põhiliselt kolme tunni jooksul. Siis kulus veel kolm tundi vaidlusteks sõna «garantii» üle.»

Eriti oli Göringile meelde jäänud Daladier' poos.

«Ta istus niiviisi,» Göring sirutas jalad välja ja kallutas ülakeha taha, ta nägu oli ilmetu. «Aeg-ajalt kiitis Daladier heaks, mida Hitler rääkis. Ei mingit vastuvaidlemist mitte millegi puhul! Ma olin lihtsalt hämmastunud, kui kergesti Hitleril kõik laabub . . . Kui ta nõudis, et mõned väljaspool Sudeedimaa piire asuvad Tšehhoslovakkia sõjatehased toodaks üle Sudeedi-alale, niipea kui see meie kätte langeb, ootasin ma plahvatust, kuid ei kostnud piuksugi. Me saime kõik, mida tahtsime. Saime nii!» Göring laksutas sõrmi. «Nad isegi ei nõudnud, et me tšehhidega kas või vormitäiteks konsulteeriksime. Istungi lõpul ütles Prantsusmaa saadik Tšehhoslovakkias: «Hästi, nüüd tuleb mul kohtuotsus süüdimõistetuile edasi anda.» Ja oligi kõik . . . Pikk vaidlus sõna «garantii» üle lõppes sellega, et Hitlerile jäeti õigus garanteerida Tšehhoslovakkiale ülejäänud osa. Kõik said väga hästi aru, mida see tähendab . . .»

Häbistav Müncheni konverents lõppes 30. septembril 1938. aastal kell 2.30 öösel. Chamberlain ja Daladier istusid oma autosse ning sõitsid hotelli. Göring meenutas, kuidas Hitler neid silmadega saates oli põlastavalt lausunud:

«Hirmus, kui tühised nad on!»

Kuid tegu oli tehtud: Sudeedimaa läks hitlerlikule Saksamaale. Algas ahelreaktsioon, mis likvideeris kogu Tšehhoslovakkia.

Liitlasvägede kätte sattunud Saksa Välisministeeriumi arhiive läbi vaadates leidsid Nürnbergi uurijad huvitava dokumendi: üleskirjutuse Göringi vestlusest Slovakkia separatistide juhtide Durčanský ja Machiga. Riigimarssal oli hakanud äkki armastust tundma slovakkide vastu, ja andnud järjekordse ausõna. Mille peale? Saksamaa pidi aitama Slovakkial saavutada iseseisvust. Heldimuspisaraid valades tõotasid Slovakkia separatistid omakorda Göringile, et lahendavad juudiprobleemi selsamal viisil nagu Saksamaal ja keelavad viivitamatult ära kommunistliku partei. Hermann Göring vaatas aga kaugemale ette. Ta mainis nagu muuseas, et sõja korral Idaga kuluksid Saksa lennuväele marjaks ära lennuväebaasid Slovakkias . . .

Siis saabus otsustav etapp. 14. märtsil 1939. a. kutsuti Berliini Tšehhoslovakkia president Hácha ja välisminister Chvalkovský. Nii president kui välisminister olid kapitulatsioonimeeleolu võimuses. Neile teatati, et «Saksa armee alustas pealetungi juba täna». Hitler lisas, et tal olevat «peaaegu häbi tunnistada, et iga Tšehhi pataljoni vastas seisab Saksa diviis». Göring teatas veelgi otsekohesemalt, et kui kapitulatsiooniga viivitada kavatsetakse, muudab Saksa lennuvägi Praha linna kahe tunni jooksul varemeiks.

Ja Hácha ei lasknud kaua oodata: kell 4.30 lakkas Tšehhoslovakkia eksisteerimast iseseisva riigina.

Tšehhoslovakkia järel jõudis järg Poola kättte.

15. aprillil 1939. a. kohtus Göring Mussolini ja Cianoga ning ütles rahulolevalt:

«Nüüd võib Saksamaa sellele maale kallale tungida kahelt tiivalt. Tiibade vahemaa võivad meie lennukid katta kahekümne viie minutiga.»

Sama aasta 1. septembril tungisidki Saksa fašistlikud väed paljukannatanud Poola pinnale. Sellega algas Teine maailmasõda. Poolale järgnesid Norra, Holland, Belgia, Luksemburg, Prantsusmaa, Kreeka, Jugoslaavia. 22. juunil 1941. a. aga hakkasid kahurid mürisema ka Nõukogude Liidu territooriumil.

Üldjoontes peaks Göringi osa natsliku Saksamaa vallutuspoliitikas nüüd kõigile selge olema. Sellegipärast tahaksin peatuda veel kahel momendil, mida nii Nürnbergi protsessil kui ka sõjajärgses Lääne-Saksa reaktsioonilises ajalookäsitluses on püütud kasutada Göringi rehabiliteerimiseks. Nimelt on väidetud, et Göring olevat 1939. aastal püüdnud vältida sõda Poolaga, 1941. aastal aga olevat ta olnud ainus Saksa valitsuse liige, kes oli Nõukogude Liidule kallaletungimise vastu.

Et tõestada Göringi rahuarmastust, hoolitses tema advokaat doktor Stahmer selle eest, et Rahvusvahelisse Sõjatribunali kutsutaks tunnistajana Birger Dahlerus.

Rootsi kapitalistil Birger Dahlerusil, Göringi naise lähedalt sugulasel, olid tihedad sidemed mõjukate ringkondadega Londonis. Neid sidemeid püüdis Göring ära kasutada, et ka Poolat Müncheni retsepti järgi alla kugistada.

Juulis-augustis 1939. aastal hakkas Birger Dahlerus vahendajaks Berliini ja Londoni vahel. 7. augustil korraldas ta Göringi kohtumise inglise suurtöösturitega. Jutuajamine kestis kaua, ja nagu Dahlerus Nürnbergis tunnistas, läks jutt lõpuks Münchenile ja Münchenis toimunule. Leiti, et tuleks kokku kutsuda uus konverents Suurbritannia, Prantsusmaa, Itaalia ja Saksamaa riigimeeste osavõtul.

Pärast Göringi kohtumist inglise töösturitega hakkas Dahlerus veelgi sagedamini Berliini ja Londoni vahet sõitma. Algas pikk ja veniv kauplemine. Kõige vähem räägiti vist küll Poolast endast. Et Poola fašistliku Saksamaa kallaletungi ohvriks langeb, oli kõigile salajastest läbirääkimistest osavõtjaile iseenesest mõistetav. Küsimus seisis muus: Inglismaa nõudis kindlat garantiid, et Saksa väed ei jää pärast Poola vallutamist Nõukogude riigipiiril toppama.

Nüüd seisti ületamatute raskuste ees. Kokkuleppe saavutamist takistas ühelt poolt hitlerliku Saksamaa suurenenud isu mitte ainult Ida, vaid ka Lääne järele, teiselt poolt Suurbritannia kõhk-

lused. Oli ju Inglismaa juba mitmel korral näinud natsliku diplomaatia petlikkust ja teadis, et ükski kokkulepe ei takista Saksamaad tungimast lääneriikide huvisfääri. Nii ei andnud Göringi salajane diplomaatia sedakorda mingeid tulemusi.

Muide, ta ei olnud ka ise edus väga kindel. Vähemalt ei jätnud ta hetkekski ettevalmistusi kallaletungiks Poolale.

22. augustil 1939. aastal toimus Hitleri juures ülitähtis nõupidamine. Koos olid kõigi väeliikide juhatajad. Göring istus otse füüreri kõrval. Täpsustati Poolale kallaletungimise plaani viimaseid üksikasju. Hitler lõpetas oma esinemise sõnadega:

«Niisiis — edasi vaenlase peale! Taaskohtumist pühitseme Varssavis.»

Üks sellest nõupidamisest osavõtja kirjutas tookord: «Kõne võeti vastu entusiasmiga. Göring hüppas lauale. Ta tantsis nagu metslane. Ainult vähesed vaikisid.»

Nürnbergis tegi Göring viimase meeleheitliku katse tõestada, et tema isiklikult oli sõda Poolaga vältida püüdnud. Kaitse palvel lubas tribunal Göringil saata küsimustelehe Londonisse sir George Forbesile, kes 1939. aastal oli Briti saatkonna nõunikuks Berliinis. Selle küsimustelehe esimene punkt oli formuleeritud küllaltki pikalt:

«Kas teile on teada, et endine riigimarssal Göring 1939. aasta augustis püüdis iga hinna eest Inglismaaga kokku leppida ja lahendada Poola küsimus rahulikul teel?»

Forbes vastas sellele pikale küsimusele väga lakooniliselt:

«Ei.»

Niisama otseselt ütles endine Briti saatkonna nõunik oma arvamuse välja ka Dahlerusi tookordsete Londoni ja Berliini vahet sõelumiste kohta, nähes neis vaid püüet vältida Suurbritannia sõtta astumist. Forbes viibis ka Göringi ja Inglise saadiku Hendersoni viimase vestluse juures, kui Teine maailmasõda juba ukse ees seisis. Ta tunnistas:

«Ma kuulasin tähelepanelikult kogu vestlust, ja ehkki sellest on möödunud palju aega, on see mul hästi meeles. Göring teatas Suurbritannia saadikule järgmist: «Kui poolakad ei alistu, siis litsub Saksamaa nad puruks nagu täid. Kui Suurbritannia otsustab sõda kuulutada, kahetseb ta seda; Suurbritannia poolt oleks see ääretult rumal samm.»»

Pärast säärase dokumendi ettelugemist haihtusid Göringi viimasedki kahvatud lootused pääseda isiklikust vastutusest kallaletungi eest Poolale. Pikkamisi harutas kohus lahti hiljutiste sündmuste sassis lõngakera.

Juba tol päeval, mil saksa fašistlikud vallutajad alustasid sissetungi Poolasse, pommitasid nende õhuarmaadad Göringi käsul barbaarselt Varssavit. Linn oli leekides. Varisesid kokku terved kvartalid, mattes enda alla süütuid inimesi.

Niisamasuguse välksõjana kulgesid ka kõik 1940. aasta ja 1941. aasta alguse sõjakäigud Norra, Belgia, Hollandi, Prantsusmaa,

Jugoslaavia ja Kreeka vastu. Ja Göring paistis nüüd silma Rotterdami, Belgradi ja paljude teiste linnade metsiku pommitamisega.

Lõpuks tungis hitlerlik Saksamaa 22. juunil 1941. aastal kallale Nõukogude Liidule. Selles osas uuris Rahvusvaheline Tribunal iga kaebealuse süütõendeid äärmiselt piinliku täpsusega.

Ja taas kostis doktor Stahmeri hääl:

«Göring ei tahtnud seda sõda... Ebaõiglane oleks kahelda Göringi rahusoovis.»

Kujutlegem hetkeks, et pole olnud ei Nürnbergi protsessi ega rahvusvahelist uurimist, et Teine maailmasõda lõppes niisamuti, nagu olid lõppenud paljud teisedki sõjad: võidetud maa loovutas osa oma territooriumist ja maksis kontributsiooni, sõja algatajate kriminaalvastutusele võtmist aga ei ärgitatudki. Muidugi oleks ilmunud igasuguseid memuaare, kus ühe sõdinud maa riigitegelased oleksid veeretanud vastutuse kõige toimunu eest teisele maale. Selgeks teha, kus on tõde, kus vale oleks siis juba pea võimatu olnud. Sõja tegelikku, varjatud põhjust paljastavad originaaldokumendid lebaksid aga rahulikult sõjaväeametkondade ja välisministeeriumide salaseifides.

Loomulikult oleks siis ka Emmy Göringi kirjanduslikud katsetused suuremat tähelepanu leidnud. Otsustas ju temagi inimkonnale teada anda, mis 22. juunil 1941. aastal Nõukogude—Saksa piiril toimunule eelnenud oli. Tõsi küll, riigimarssali abikaasa ei võtnud endale ülesandeks üldistusi teha, ta püüdis tõestada vaid üht: Hermann Göringil polnud selle sõjaga midagi pistmist, veelgi enam, ta oli koguni Nõukogude Liidule kallaletungimise vastu. Emmy kirjutab:

«Kord — enne seda oli Hermann mitu päeva hirmus masendatud meeleolus — kutsus Hitler ta enda juurde. Tulnud tagasi, ei suutnud mu mees lõunalauas palagi alla neelata ja palus mind endaga jalutama minna. Kui me metsa jõudsime, ütles ta:

«Ülehomme kuulutab füürer venelastele sõja.»

Ma küsisin kohkunult:

«Siis sellepärast ei kutsunudki Adolf Hitler sind neliteist päeva enda juurde?»

Ta silitas mu pead ja ütles:

«Sa seisad poliitikast kaugel, aga sul on taipu. Just sellepärast. Kui ma teda palusin, et ta niisugust otsust ei teeks, ütles ta mulle: «Göring, ma teadsin, et te püüate mind tagasi hoida, sellepärast ma ei tahtnudki teid nii kaua näha. Ma pidasin õigeks rääkida teiega siis, kui otsus on juba vastu võetud. Nüüd on see toimunud, ja keegi ei saa mind ümber veenda.» Ma laususin talle: «Te võtate järelikult kogu vastutuse ainuüksi enda peale?» Ja Adolf Hitler vastas: «Jah, Göring, sellest saab minu sõda.»»

Säärase mitte just eriti osava võltsinguga taotles proua Emmy, eelkõige aga need, kes teda selleks õhutasid, koguni kaht eesmärki. Esiteks tahtsid nad Göringilt võtta vastutuse kuritegeliku vallutussõja eest Nõukogude Liidu vastu ja kõigutada ühtlasi usku Nürn-

bergi kohtuotsuse õigsusse. Teiseks, arvestades, et just see sõda viis Saksamaa katastroofini, püüda Göringilt võtta vastutus ka saksa rahva ees.

Kuid Göringil ei vedanud. Teine maailmasõda ei lõppenud hoopiski mitte nii, nagu kõik teised sõjad enne seda olid lõppenud. Seekord tuli agressoril läbi teha uurimine, nad pidid läbi käima kohtust ja süütõendite kadalipust.

Ent pöördume taas Nürnbergi Kohtupaleesse.

Advokaat Stahmer küsis Göringilt:

«Kuidas te tookord vaatasite Venemaale kallaletungimise peale?»

Algul meenutas Göringi vastus mõneti seda, mida kakskümmend aastat hiljem kirjutab tema kõrgesti austatud abikaasa. Göring lausus, et oma kavatsusest alustada sõda Nõukogude Liiduga informeeris Hitler teda alles siis, kui kõik oli juba otsustatud.

«Mulle tuli see kui välk selgest taevast, ja ma palusin füürerit, et ta lubaks mul avaldada oma arvamust mõne tunni pärast. See kõik oli nii ootamatu. Õhtul ma ütlesin füürerile: ma palun tungivalt, et te lähemal ajal ei alustaks sõda Venemaaga.»

Mis siis Göringiga juhtus? Kas see paadunud natslik hunt veendus käidud teele tagasi vaadates, et ta südametunnistusele on kogunenud juba liiga palju patte, ja otsustas peatuda? . . . Ei, hoopiski mitte. Maailma esimese nõukogude riigi purustamine oli natsi number kaks magusaim soovunelm. Ent võimalik, et nüüd, mil kallaletung Nõukogudemaale polnud enam paljas propagandakõlakas, vaid oli saanud tõelisuseks, jätkus Göringil kainet mõistust, kujutamaks endale ette säärase sõja mitmesuguseid võimalikke lõppe. Hermann Göring oli saavutanud kõrge positsiooni, tohutud rikkused, kuulsuse — ühe sõnaga kõik, millest tema karjeristihing unistada oskas. Aga mis siis, kui see kõik ühel üldsegi mitte ilusal päeval kokku variseb?

Ja Göring lõi kõhklema.

Göringi kõhklemist aga püüdis kaitse näidata tema eitava suhtumisena kallaletungisse Nõukogude Liidule. Kuid asjata; süüdistuse käsutuses oli palju vastupidiseid tõendeid. Liiatigi rääkis ka Göring ise endale vastu, öeldes, et ta polnud Hitlerile oma kõhklustest kõnelnud seepärast, «et . . . tal seisis silme ees rahvusvaheline õigus või mõnest teisest kaalutlusest lähtudes, vaid üksnes poliitilist ja sõjalist olukorda arvestades».

Göring kinnitas, et ta ütelnud tookord Hitlerile:

«Me võitleme praegu ühe maailma suurima riigiga — Briti impeeriumiga . . . Ma olen veendunud, et varem või hiljem alustab meiega sõda ka maailma teine suurriik — Ameerika Ühendriigid . . . Sel juhul peame sõdima kahe kõige suurema maailmariigiga. Praegu Venemaaga tekkida võiva kokkupõrke tagajärjel liitub nendega veel kolmas maailmariik . . . Me jääme üksi kogu maailma vastu.»

Kas tõesti kavatses Göring nende argumentide najal Hitlerit veenda, et see loobuks mõttest tungida kallale Nõukogude Liidule? Muidugi ei!

Ta ise lausus:

«Nendel kaalutlustel soovitasin ma pealetungi edasi lükata.»

Saksa valitsuse arhiivides ei leidunud ainsatki dokumenti, mis oleksid neid Göringi sõnu kinnitanud. Kuid ükski kohtualune ega tunnistaja ei lükanud neid ka ümber, ja kohus märkis oma otsuses täiesti põhjendatult, et kuigi Göring «vaidles vastu Hitleri kavatsustele Nõukogude Liidu suhtes, on selge, et ta tegi seda üksnes strateegilistel kaalutlustel, kui aga Hitler oli küsimuse otsustanud, järgnes talle kõhklemata.»

Göring poleks olnud Göring, ta poleks olnud suurim ja printsiibituim karjerist, kui ta poleks toiminud just nii. Rahuarmastusest või Saksamaa ja NSV Liidu vahel sõlmitud mittekallaletungipakti tunnistamisest polnud juttugi. Göringit ajendas vaid üks — äkki sündinud hirm omaenda saatuse pärast. Kuid seegi haihtus pea.

Võidakse küsida, miks ma seda kõike meenutan, kas ainult selleks, et veel kord toonitada Göringi valelikkust ja silmakirjalikkust?

Ei, mitte ainult selleks.

Püüdes ennast kohtus puhtaks pesta, ei märganud ei Göring ega ka tema kaitsja erutust Keiteli, Jodli ja Ribbentropi näol ning Nõukogude peasüüdistaja Roman Rudenko iroonilist muiet. Olid ju kõik kohtualused enda kaitseks kogu aeg püüdnud eitada agressiooni Nõukogude Liidu vastu: mingisugust agressiooni polevat olnud, see sõda olevat olnud preventiivne sõda, kaitsesõda. Kohtualused ja nende advokaadid nägid kurja vaeva, tõestamaks, nagu oleks Nõukogude Liit valmistunud kallaletungiks Saksamaale; alustades 22. juunil sõjategevust, ennetanud Hitler üksnes venelaste löögi.

Ja äkki niisugune ootamatus Göringi poolt, kes oma jutuga aitas paljastada teiste kohtualuste väljamõeldisi. Kui Nõukogude Liit oleks tõesti valmistunud kallaletungiks Saksamaale ja kui see kallaletung olnuks vältimatu, iga hetk oodata, kuidas võis siis Göring säärases ohtlikus olukorras öelda füürerile, et kallaletung Nõukogude Liidule tuleks edasi lükata, ja koguni määramata ajaks!

Ja nüüd algas Hermann Göringi alasti koorimine.

R u d e n k o: Millal te hakkasite «Barbarossa plaanile» vastavalt kavandama Saksa lennuväe tegevust Nõukogude Liidu vastu?

G ö r i n g: Minu staap kavandas lennuväe strateegilise koondamise ja paigutuse vastavalt «Barbarossa plaanile» otsekohe pärast füüreri esimest juhendit, mis kõneles võimalikust konfliktist, see tähendab pärast novembrijuhendit.

R u d e n k o: Tuhande üheksasaja neljakümnendal aastal?

G ö r i n g: Tuhande üheksasaja neljakümnendal aastal.

R u d e n k o: Niisiis töötati kallaletungiplaan välja teie osavõtul

juba tuhande üheksasaja neljakümnenda aasta novembris, see tähendab rohkem kui pool aastat enne kallaletungi Nõukogude Liidule?

Göringil ei jäänud muud üle, kui see kurb tõsiasi õigeks tunnistada.

Oma arvamust selle kohta, kuidas riik peab suhtuma rahvusvahelistesse kohustustesse, samuti seda, kuidas riigimarssal ise Nõukogude—Saksa mittekallaletungipaktile vaatas, väljendas ta küllalt avameelselt vestluses doktor Gilbertiga:

«Omavahel öeldes, pidasin ma meie kokkuleppeid üksnes tualettpaberiks . . . Ma ei soovinud sõda Venemaaga tuhande üheksasaja neljakümnendal aastal, ent kallaletung Venemaale oli mu kindel tahtmine . . .»

Lugeja teab juba, et Rudenko kõne ajal võttis Göring demonstratiivselt kõrvaklapid peast. Sellega tahtis ta näidata, et vene süüdistaja sissejuhatavat juttu ei tasu kuulatagi. Oma naabritele aga ütles ta, et naudib juba ette seda hetke, mil tal avaneb võimalus võidelda Rudenkoga. Olevat ju venelastel põhjust koondada tuli just nimelt temale, Göringile. Sest kes süüpingis istujaist oleks veel raevukam antikommunist?

Doktor Gilbert, kes seda juttu pealt kuulis, tähendas:

«Ma mõtlen, et ega Rosenbergki teist maha jää.»

Göring polnud sellega nõus. Kes see Rosenberg õieti on? Ideoloog, filosoof, ükskõik kes tahes, aga mitte teoinimene, nagu seda terve oma elu on olnud tema, Göring. Just nimelt sellepärast, et tema väljendas oma opositsiooni kommunismile tegudes, mitte ainult sõnades. Seda venelased talle ei andesta . . . Ja ta meenutas, kuidas ta juba oma võimuletuleku esimesest päevast peale oli kommuniste jälitanud.

«Kui ma Preisimaa politseiülem olin, arreteerisin tuhandeid kommuniste. Ka koonduslaagrid asutasin ma peamiselt selleks, et pidada seal kommuniste.»

Pahvatades õelalt naerma nagu poisike, kes on õpetaja toolile knopka pannud, hakkas Göring suurustama oma vägitegudega Hispaania kodusõja ajal. Hispaania patrioodid nõretasid verest. Nende kõrval võitlesid viimse padrunini ka teiste rahvaste paremad pojad — venelased, prantslased, poolakad, ungarlased, ameeriklased, sakslased. Relvi ei jätkunud. Göring aga püüdis takistada vabariikliku Hispaania sõpradel sinna relvi viia.

«Nad maksid relvasaadetiste eest, mis pidid Hispaaniasse minema neutraalse maa kaudu. Mul oli nende seas, kes aurikut lastisid, oma mehi. Ja ma saatsin telliskive, mis me ainult pealt relvadega katsime. Ha-ha-haa! Seda ei andesta nad mulle iialgi!»

Euroopa rahvad mäletasid tõesti nii mõndagi, mida nad Göringile ei andestanud. Kuid kõige suurema arve esitas talle nõukogude rahvas. Kui Nõukogude süüdistaja Rudenko Göringit üle kuulas, tuli sel üle elada palju äärmiselt ebameeldivaid hetki. Telliskivid,

mis kunagi laaditi paljukannatanud Hispaaniasse suunduvale aurikule, muutusid hirmsateks bumerangideks. Kindla käega kiskus Rudenko Göringi seljast riigitegelase rüü, millega see ennast ikka veel ehtida püüdis. Nõukogude süüdistaja paljastas tema iseloomu ja tegevuse kõige eemaletõukavamaid külgi.

Kõik, mis puutus ettevalmistustesse kallaletungiks NSV Liidule, oli juba seljataga, ja Rudenko teatas, et ta tahab jõuda selgusele, mida hitlerlased Nõukogude Liitu rünnates taotlesid.

Nõukogude süüdistaja küsis Göringilt:

«Kas te tunnistate õigeks, et Nõukogude Liidu vastase sõja eesmärgiks oli Nõukogude territooriumi vallutamine kuni Uraalideni, Baltimaade, Krimmi, Kaukaasia ja Volgamaade liitmine Saksa riigiga; Ukraina ja Valgevenemaa alistamine Saksamaale? Kas tunnistate selle õigeks?»

«Ma ei tunnista seda mitte mingil määral,» vastas Göring.

Kuid äkki ta muutus näost: Rudenko teatas, et esitatakse 16. juulil 1941. aastal Hitleri peakorteris toimunud istungi protokoll. Selle oli kirjutanud Martin Bormann, kes samuti sellest koosolekust osa oli võtnud. Rudenko küsis, kas Göring viimati ei kahtle selle dokumendi usaldusväärsuses.

Heitnud süüdistajale vihase pilgu, tunnistas Göring hambaid kokku pigistades, et dokument on ehtne.

Protokollist nähtub, et sellest istungist olid osa võtnud Hitler, Göring, Rosenberg, Keitel, Bormann ja riigisekretär Lammers. Kõigepealt arutati küsimust, kes peab sõjast Nõukogude Liiduga kasu saama. Mingisugune Vichy[1] ajaleht oli noil päevil kirjutanud, et sõda Nõukogude Liidu vastu on kogu Euroopa sõda, järelikult siis ka sõda kogu Euroopa jaoks. Protokollis seisavad Hitleri vihased sõnad: «Nähtavasti tahab Vichy ajaleht sarnaste vihjetega saavutada, et sellest sõjast saaksid kasu peale sakslaste ka kõik teised Euroopa riigid.» Mõistagi jagavad Hitleri viha ka teised istungist osavõtjad. Üks asi on Goebbelsi propagandatrikk, tema ahastav hädakisa, et sõda Nõukogude Liiduga on kogu Euroopa sõda vene bolševismiga, hoopis teine asi aga see, kes saab monopoli selle maa riisumiseks, ja sealjuures «efektiivseks riisumiseks», nagu Hermann Göring hiljem ütles.

Rudenko esitas kohtualusele ühe ränga küsimuse teise järel. Ta palub Göringil jälgida protokolli teksti ja tsiteerib:

«Krimm tuleb vabastada kõigist võõrastest ning asustada sakslastega. Samuti peab Austria Galiitsia saama Saksamaa osaks.» Rudenko küsib: «Kas te leidsite selle koha?»

«Jah,» vastab Göring.

Rudenko loeb ette uue koha protokollist: «Führer toonitab, et Baltimaad peavad Saksa riigi osaks saama.»

[1] Mõeldud on pärast Prantsusmaa kapituleerumist (1940) võimule upitatud profašistlikku Pétaini valitsust, nõndanimetatud Vichy režiimi, mida kutsuti niimoodi Prantsuse väikelinna Vichy järgi, kus istungeid peeti. *Tõlkija.*

Kohtualune number üks peab tunnistama, et ka sellest oli juttu.

Vitsahoopidena langevad Göringi hellale ihule üha uued tsitaadid:

«Volgamaast peab saama Saksamaa territoorium, samuti peab Bakuu oblast saama Saksa kontsessiooniks ja sõjaväekolooniaks.»

Göring noogutab juba üsna abitult.

Soomlased tahavad saada Ida-Karjalat. Mida veel! Vaatamata sümpaatiale, mida istungist osavõtjad marssal Mannerheimi vastu tunnevad, otsustavad nad Koola poolsaare Saksamaale jätta: seal on palju niklit.

Soomlased tahavad endale Leningradi oblastit? Mis seal ikka, sellest tuleb loobuda. Siinsamas võetakse vastu otsus: «Leningrad maatasa teha ja seejärel soomlastele loovutada.»

Göring kinnitab ka seda. Siis järsku ta justkui pääseks ketist valla ning kisendab, näost punane:

«See oli ju meeletus! Rääkida niisugustest asjadest mõni päev pärast sõja algust! Niisugustest asjadest, mis Bormann siin kirja on pannud, poleks tohtinud üldse rääkida, sest polnud ju veel teada, kuidas sõda lõpeb, missugused on väljavaated... Mina kui vana jahimees olen alati toiminud põhimõttel: karu nahka jaga siis, kui karu on käes.»

Pole midagi öelda, põhimõte oli päris õige, aga Göring oli nähtavasti hakanud seda õigesti hindama alles vana Nürnbergi vangla üksikkambris.

Riigimarssalina ei olnud ta mõelnud nende jahimeheprintsiipide rakendamisele suures poliitikas. Sellega seletubki, et vana jahimees 1941. aasta suvel käsu andis formeerida uued lennuväegrupeeringud «Moskau» ja «Sankt-Peterburg». Grupeeringud formeeriti, kuid oma dislokatsioonipunkti need ei jõudnud. Saatus ei tahtnud seda...

Rudenko aga jätkab kurikuulsa protokolli tsiteerimist:

«Me peame tegutsema nii, nagu järgiksime mõnd mandaati. Kuid meile endale peab selge olema, et me ei lahku nendelt maaaladelt iialgi... Meie raudseks printsiibiks peab olema ja jääma: mitte keegi peale sakslase ei tohi kanda relva.»

Jah, poleks paha olnud, kui Göring jahimeeste kuldset põhimõtet karu naha jagamisest veidi varem meenutanud oleks. Kui ta tõepoolest oleks alati sellest põhimõttest juhindunud, poleks ta tookord vaielnud Nõukogude oblastitesse määratavate gauleiterite kandidatuuride pärast.

Rudenko meenutab Göringile, kuidas ta sel istungil Rosenbergiga karvupidi kokku oli läinud. Rosenberg nõudis, et Baltimaade kuberneriks määrataks Lohse, Göring aga tahtis Kochi. Gauleiteri kohale püüdis Rosenberg sokutada von Petersdorffi, üht oma meest, Göring aga lükkas selle kandidatuuri otsekohe tagasi: «Von Petersdorff on kindlasti vaimuhaige.»

Moskva oli kavatsetud anda Kaschele. Sellele Göring vastu polnud vaielnud. See-eest oli ta rääkinud teistele istungist osavõtjaile augu pähe, et Koola poolsaar antaks tingimata Terbovenile.

Sedamoodi, näol paadunud kolonisaatori ja kaalutleva röövli irve, oli tegutsenud vana jahimees Hermann Göring, keda kõige rohkem huvitas omakasu.

Riigimarssal vahetab kesta

16. märtsil 1946. aastal ütles Hans Frank vaimustatult:

«Pagan võtaks, mulle meeldib, kuidas Göring ennast ülal peab. Kui ta oleks alati niisugune! Ma ütlesin talle täna naljaks: «Kahju, Hermann, et sind juba mõni aasta tagasi aastakeseks vangi ei pistetud!»»

Sel päeval oli Göring kohtuistungil oma advokaadi küsimustele vastanud. Kaebealuseid rõõmustas, et ta oli nimetanud ennast teiseks inimeseks riigis, nagu oleks ta tahtnud sellega öelda, et ta on valmis kandma suurema osa vastutusest roimade eest, mis natsid olid korda saatnud.

«Kes see Fritzsche niisugune on? Seda meest ei tundnud ma üldse,» lausus Göring süüpingi vasakule tiivale pilku heites. «Ja milleks on siin see väike Funk? Mis temal majanduse ettevalmistamisega sõjaks tegemist oli?»

Kui Funkile süüdistusmaterjalide esitamisel üles kerkis mingi tähtsusetu küsimus valuuta piiramisest, kirjutas Göring endise majandusministri advokaadile sedelikese: «Selle eest vastutan mina. Nii võite ka teatada.»

Kuid see kõik oli ainult mäng, tühine poseerimine, mida Hermann Göring alati oli armastanud. Kui tegemist oli pisisüüdistustega, oli ta valmis süü enda peale võtma, kuid tal jätkus küllalt arukust, et loovutada esikoht teistele, kui tegemist oli kogu inimkonda vapustanud kuritegudega.

Göring taipas, et näiteks Austria anšlussi osas võis nii mõndagi omaks võtta, võis vaielda, kes tahtis esimesena rünnata Norrat, kas Saksamaa või Inglismaa, võis püüda puru silma ajada, väites, et ta tahtis 1939. aastal Birger Dahleruse abil päästa rahu. Kuid mingil juhul ei tohtinud võtta enda peale vastutust Oświęcimi ja Majdaneki eest, sõjavangide tapmise ja pantvangide mahalaskmise eest, elavate ja surnute koletisliku paljaksröövimise eest okupeeritud maades.

Kui Göringi käitumist tema ülekuulamise ajal graafiliselt kujutada, saaksime lakkamatu kõvera uskumatute siksakkide ja sõlmedega. Ta tuletas meelde metslooma, kes jälitajate eest põgenedes haake teeb.

Ent kaotamata ikka veel enesevalitsemist, püüdis Göring hitlerlaste kuritegusid teoreetiliselt põhjendada. Ta teatas kohtule:

«Esmakordselt tutvusin ma põgusalt Haagi konventsiooniga vahetult enne konflikti Poolaga ja kahetsesin väga, et ei uurinud seda palju varem. Siis ma oleksin füürerile öelnud, et vastavuses selle konventsiooniga ei saa kaasaegset sõda pidada, sest sõjatehnika täiustumise tõttu oleksime kahtlemata vastuollu sattunud tingimustega, mis kehtestati tuhande üheksasaja kuuendal või tuhande üheksasaja seitsmendal aastal . . .»

Mõte oli lihtne: nüüd, mil sõjatehnika on nii kaugele arenenud, pole enam võimalik vältida tarbetuid kaotusi tsiviilelanikkonna hulgas. Kuid süüdistajad küsisid põhjendatult: kuidas on siis sõjavangide, haigete ja haavatute massilised mahalaskmised seotud sõjatehnika arenguga? Otsekohe püüdis kaitse Göringi seletustes korrektiive teha, ja nii tekkis uus skeem: Hitleri armee alustas sõda rüütellikult ja alles vastase julmusega kokku põrgates võttis kasutusele vastuabinõud. Kuid nagu kiuste oli süüdistusel tõendeid ka selle kohta, et kõige inimvaenulikumad käsud olid maailmavalgust näinud juba ammu enne sõja algust. Missugustest vastuabinõudest sai juttu olla, kui Hitler ja tema käsilased olid wehrmachti sõdureid ning ohvitsere kuritegudele ässitanud juba enne kui kõlas esimene lask!

Göring hakkas aru saama, et kõik ta skeemid lendavad kus kurat. Üksteise järel esitas Rudenko Göringile hävitavaid dokumente, ja oma kunagise vahvuse — «mina üksi vastutan kõige eest!» — kaotanud riigimarssal kohkus tagasi iga süüdistuse ees.

«Kui mulle oleks igast käsust ja igast direktiivist ette kantud, oleksin ma sellesse paberimerre uppunud,» halises abitu poseerija. «Mulle kanti ette ainult kõige tähtsamatest küsimustest.»

Muidugi polnud nende hulgas käske Nõukogude sõjavangide massilisteks mahalaskmisteks, Punaarmee komissaride erandituks hävitamiseks või Leningradi purustamiseks. Säärastest metsikustest polnud Göringil aimugi.

Göringi uue taktika kohta, milles polnud enam jälgegi bravuursusest, tähendas Rudenko:

«Teile kanti ette ainult «kõige tähtsamatest küsimustest». Tervete linnade hävitamisest ja miljonite inimeste tapmisest teile aga ette ei kantud, sest see toimus nõndanimetatud ametkondlike instantside kaudu.»

Seda lausudes hakkas NSV Liidu peasüüdistaja esitama originaaldokumente, mis kinnitasid, et Göring polnud üksnes teadlik neist Saksa sõjaväe ülemjuhatuse kohutavaist käskkirjadest, vaid koguni juhendas nende väljatöötamist.

Meenutades Göringile miljoneid surnuks piinatud inimesi, küsis süüdistaja:

«Kas te tõesti ei lugenud välismaa ajalehti ega kuulanud välismaa raadiot? Seal ometi räägiti neist kuritegudest.»

Ja Göring vastas kogu saali naeru saatel, et kuigi tal oli õigus seda teha, ei lugenud ta tõepoolest kogu sõja ajal välismaa ajalehti, sest ta «ei tahtnud kuulata seda propagandat».

«Alles neljal viimasel sõjapäeval hakkasin ma esimest korda kuulama välismaa raadiosaateid,» täpsustas ta.

Vastus on tõepoolest patoloogilise valetaja vääriline, kelleks Göring oli kogu elu!

Kohtunike lauale ilmus kurb «Wannsee protokoll».

20. jaanuaril 1942. aastal toimus Berliinis (Tross-Wannsee 56—58) nõupidamine, millest võtsid osa hitlerliku Saksamaa mitmesuguste ametkondade esindajad, et töötada välja moodus juudiküsimuse lõplikuks lahendamiseks. Göringit asendas sellel nõupidamisel riigisekretär Neumann. Protokollis on sõnaselgelt märgitud, et riigimarssal määras Heydrichi Euroopa juudiküsimuse lõpliku lahendamise ettevalmistamise volinikuks.

Ei, Göringil ei õnnestunud tõestada, nagu poleks ta teadnud, et miljoneid inimesi lasti maha, poodi üles, põletati elusalt, anti koertele lõhki kiskuda, peksti saabastega surnuks või lämmatati gaasikambreis. Nagu Klaasi tuhk koputavad inimkonna südamele viiekuueaastaste laste kõhnad rusikakesed, keda aeti gaasikambritesse ja kes enda päästmiseks näitasid oma armetuid rusikakesi ning sosistasid veretute huultega:

«Me oleme veel tugevad, me võime töötada . . . Vaadake, me võime veel töötada! . . .»

Sedasama kinnitasid ka abitud vanamehed ja naised, kes hukkamise eel paljaks rööviti: neilt võeti ära kellad ja sõrmused, murti välja kuldhambad. Seda kõike tuli kusagil hoida, mingil viisil realiseerida, ja SS sõlmis lepingu Riigipangaga, kes võttis röövitud väärisesemete edasise hooldamise enda peale.

Nii sai Riigipangast koletu kuriteo kaasosaline.

Göring jälgis tähelepanelikult ja koguni teeseldud kaastundega, kuidas «väike Funk» väänleb vaieldamatute dokumentide surve all, mis paljastavad teda kui Riigipanga presidenti ennekuulmatuis tehinguis ss-lastega. Samal ajal aga väljendas Göringi nägu sügavat pahameelt: mõelda ainult, millega need Himmleri šaakalid hakkama said! Riigipangas avati isegi Melmeri nime all salakonto, kuhu kanti sadu kilogramme kuldhambaid ja kuldkelli!

Ent Göring jättis oma näovigurid, kui süüdistaja esitas ootamatult dokumendi, mis kinnitas, et esimene röövel tehingus SS-i ja Riigipanga vahel oli just tema, Göring. See oli 31. märtsi 1944. aasta memorandum, mis kannab üsna udust pealkirja: «Ametiasutuste kaudu riigile laekunud väärisesemete ja muu taolise kasutamine». Memorandumis on must valgel öeldud:

«Suur-Saksamaa riigimarssal ja nelja aasta plaani volinik teatas Riigipangale oma kirjas 19. märtsist 1944, et märkimisväärne hulk kuld- ja hõbeasju, väärisesemeid jne., mis asuvad Ida-alade Hooldamise Peavalitsuses, tuleb vastavalt riigiminister Funki ja krahv Schwerin von Krosigki käsule tuua Riigipanka.»

Samas memorandumis mainitakse ka «Melmeri kontot».

Nüüd ei helkinud Göringi ekslevas pilgus enam kaastunne Funki vastu, vaid pigem kinnipüütud looma metsik viha. Nüüd

oli ta valmis selle «väikese Funki», keda ta alles hiljuti kaitsta kavatses, pulbriks hõõruma.

Göring heitis endalt lõplikult maski, mida ta oli püüdnud ette panna 20. novembril 1945. a., Nürnbergi protsessi avapäeval, kirjutades Rahvusvahelisele Sõjatribunalile esitatud avalduses:

«Suur-Saksamaa riigimarssalina kannan täielikku poliitilist vastutust kõigi oma tegude eest, samuti ka minu juhtnööride järgi sooritatud tegude eest.»

Jah, üks asi on teha ebamääraseid ülespuhutud avaldusi, teine aga seista silm silma vastu vaieldamatute tõenditega ning tunnistada: see ränk ja senikuulmatu kriminaalkuritegu on minu kätetöö. Sääraseks mehisuseks ei jätkunud Raudsel Hermannil jõudu. Kuhu oli jäänud kelkimine, komödiant, kes mängib teiste kohtualuste heategijat!

Aimamata riigimarssali vaadetes toimunud ootamatuid muutusi, palus Rosenberg, et ta midagi ütleks okupeeritud Ida-aladel toime pandud konfiskeerimiste kohta, midagi niisugust, mis kergendaks tema, Rosenbergi olukorda.

Göring läks päris ägedaks.

«Ma ütlesin talle, et tehku seda ise,» lausus Göring Gilbertile. «Säärastel aegadel tuleb mul iseenda peale mõelda.»

Konfiskeerimised Idas! Mis pagana konfiskeerimised... Ei keegi muu, kui Hermann Göring, oli välja töötanud hoopis terve süsteemi okupeeritud maa-alade organiseeritud riisumiseks.

Kõnepulti astus Nõukogude süüdistaja Lev Šeinin, keskmist kasvu laiaõlgne mees kastanpruunide juuste ja tumedate, elavate silmadega. Ta jätkas edukalt Rudenko poolt alustatud tööd. Tohutu juurdlustöö, pikkade aastatega kogunenud uurijakogemused ja kirjameheanne võimaldasid tal paari kindla pintslitõmbega lõpetada Suur-Saksamaa riigimarssali tõetruu portree.

1945. aasta septembris olid Nõukogude sõjaväevõimud leidnud Jena linnast Tüüringis huvitava dokumendi, mille sisu oli sedavõrd rabav, et ainuüksi selle dokumendi põhjal võinuks Göring minna ajalukku kui ainulaadne kiskja.

6. augustil 1942. a. algusega kell 4 päeval toimus Lennuväeministeeriumi saalis okupeeritud maa-alade riigikomissaride nõupidamine. Seal peetud kõnes konstateeris Göring vaimustusega:

«Käesoleval ajal on Saksamaa valduses Euroopa kõige viljakandvamad maad Atlandi ookeanist kuni Volga ja Kaukaasiani. Meie väed on võitnud ühe maa teise järel, millest iga uus on veel rikkam ja viljakam kui eelmine.»

Justkui kaheldes, kas hitlerlikud asehaldurid on oma ülesannetest õigesti aru saanud, karjus Göring seejärel nende poole pöördudes:

«Jumal hoidku, teid pole ometi selleks sinna saadetud, et te teile alluvate rahvaste hüvanguks töötaksite, vaid selleks, et te pumpaksite välja kõik, mis võimalik... Seda ootan ma teilt.»

Nõupidamisest osavõtjad olid hämmastunud: kas neid on tõesti tarvis õpetada, kuidas röövida! Riigimarssal aga ei õpetanud enam, vaid hakkas juba lausa ähvardama:

«Ja kui te seda ei suuda, oleme sunnitud kohtuma teises kohas.»

Mida see «teine koht» endast kujutab, teadsid kõik.

«Te peate olema kui nuuskurid!» lausa röökis Göring. «Kui kuskil leidub veel midagi, mida saksa rahvas vajab, tuleb see kõik välgukiirusel ladudest välja tuua ja siia toimetada... Ma kavatsen riisuda, ja teha seda efektiivselt!...»

Kuulates Šeininit tsiteerimas kõnet, istus Göring otsekui ränga koorma all. Ei taltsutamatust ega teeseldud meelepaha. Ta kaotas enesevalitsemise ainult siis, kui Nõukogude süüdistaja meelega jättis ära sõna «riigimarssal» ja asendas selle kohtualuse perekonnanimega. Siis Göring lausa lõkendas vihast, sisistades oma kohalt:

«Reichsmarschall!... Reichsmarschall!...»

«Tavalised inimesed ei suuda seda mõista»

Paari aasta eest vilksatas Lääne ajakirjanduses teade, et saksa tööstur Flick (toosama, kes Nürnbergis süüdi mõisteti, kuid varsti vabaks lasti) olevat külastanud proua Emmy Göringit. Neil kahel oli kindlasti, mida ja keda meenutada. Emmy abikaasa oli vanale Flickile omal ajal prisket teenistust võimaldanud.

Kaheksakümne kahe aastane Flick oli veel nüüdki teoinimene, kellele olid võõrad igasugused tunded. Vaevalt daami kätt suudelnud, teatas ta oma visiidi eesmärgi. Ta olevat kuulnud, et armas Emmy protsessivat Lääne-Saksamaa kohtutes (ja paistab, et päris edukalt) Hermann Göringi varanduse pärast, tahtes seda tagasi saada. Selle varanduse hulgas oli väga palju maale, ja Flick lootis vana sõpruse nimel, et talle antakse õigus esimesena valida.

Vana rebane haistis rikkalikku saaki.

Hermann Göring ei istunud oma rohketel ametikohtadel sugugi, käed rüpes: ta oli ise esimene nuuskur. Mitte kellessegi ega millessegi ei uskunud Göring nii kindlalt kui rahasse. Inimesed võivad alt vedada, reeta, maha müüa. Seda teadis Göring hästi juba iseenda elu järgi. Kuld aga jääb alati kullaks. See annab kindlusetunde isegi kõige lootusetumas olukorras. Selles oli Göring veendunud. Ta teadis nii lubaduste kui ka kulla hinda.

Räägitakse, et kui Napoleon oli andnud Talleyrand'ile välisministri portfelli, olevat too rõõmust peaaegu aru kaotanud. Ta ei mõelnud ametiga kaasnevale aule ega kuulsusele, teda erutas hoopis muu. Talleyrand unustas tõllas sõites enda kõrval istuvad ini-

mesed ja kordas kui peast segane: «See vast on koht meie jaoks! Siit peab tulema suur varandus, suur varandus!»

Ajalugu pole tuvastanud, et midagi taolist oleks juhtunud ka Göringiga, kuid see ei muuda asja. Kuigi Göring vastandina Talleyrand'ile omistas suurt tähtsust ka võimu, au ja kuulsuse välisele särale, oli ta küllaldaselt realist, et Talleyrand'i eeskujul korrata: «Eelkõige ei tohi olla vaene!»

Saksamaa paberossikuningas Philipp Reemtsma oli varjanud riigi eest oma suuri tulusid. Teda ähvardas ränk karistus. Nüüd kinkis paberossikuningas kähku Göringile «mälestuseks» 7 250 000 riigimarka, ja skandaal summutati.

Göring päästis isegi juute, aidates mõnel neist maalt lahkuda, tänutäheks aga kraapis oma kiskjaküüntega kokku kõik, mis nendest Saksamaale maha jäi.

Kuid see kõik oli alles suure rahategemise väike algus. Tõeline röövimine algas hetkest, mil loodi kontsern «Hermann-Göring-Werke». Sellega liideti vägivaldselt paljud konfiskeeritud ettevõtted Saksamaal; Austrias neelas see kontsern firma «Alpine Montan», kes kontrollis Steiermargi maardlaid, Tšehhoslovakkias aga Škoda tehased.

Saksa vägede iga uus samm võõral pinnal suurendas Göringi rikkusi veelgi.

Erilist kirge tundis Göring kunstiteoste, eelkõige maalide vastu. Võib-olla just selles avalduski Kolmanda riigi teise inimese kõlbeline pale kõige ilmekamalt.

Göring teadis, et maailmas on tohutu suuri kunstimuuseume: Louvre Pariisis, Tretjakovi Galerii Moskvas, Briti Muuseum Londonis. Ta võttis nõuks luua endale kollektsiooni, mis ei tohtinud maha jääda neist maailma kunstivaramuist. Kui aga nood olid komplekteeritud aastakümnete ja koguni aastasadade jooksul, siis Göring otsustas oma Karinhalli mõne aastaga kuulsaks teha.

Maalide ostuhinnad teda väga ei huvitanudki. Tal oli nende hankimiseks oma eriline, teistele kollektsionääridele kättesaamatu moodus. Tema usaldusmehed sõelusid kõigis okupeeritud Euroopa linnades ja tassisid Karinhalli maale, mis olid kuulunud Gestapo ohvritele. Juhul aga, kui talle meeldima hakanud pilti polnud võimalik konfiskeerida, palus ta omanikku alandlikult see teiste piltide vastu vahetada. Seejuures oli riigimarssal haruldaselt helde: ühe-kahe talle meeldiva pildi eest andis ta viis kuni kümme. Muidugi saadi van Dyck, Rubens või vana flaami gobelään, vastu aga anti kaasaegseid saksa maale, mis pealegi olid ära võetud Gestapo ohvritelt.

Eriti rikastus Göring Rothschildi, Seeligmanni ja teiste prantsuse erakogude röövimisest. Nagu üks Pariisi asunud fašistliku sõjaväevalitsuse ametnik teatas, «koosnes feldmarssal Göringi erirong kahekümne viiest vagunist, mis olid täis väärtuslikke kunstiteoseid».

Kollektsionäärist Göringi säärane edu Prantsusmaa pinnal seletub lihtsalt, kui meenutada Nürnbergis etteloetud käskkirja 1940. aasta 5. novembrist, millele riigimarssal ise oli alla kirjutanud:

«Louvre'i toodud kunstiteosed jaotada järgmiselt:

1. Kunstiteosed, mille kohta langetab otsuse füürer ise;
2. Kunstiteosed, mida kasutatakse riigimarssali kollektsioonide täiendamiseks . . .»

Füüreri ja tema truu paladiini nõudlikule maitsele mitte vastanud kunstiteoste saatuse määrasid sama käskkirja punktid 3 ja 4: need anti üle Saksa muuseumidele.

Juba päris sõja lõpul hakkas Göringile meeldima üks Monte Cassino kloostri altarikuju. Ta sai ka selle.

Ühes kirjas Rosenbergile teatas Göring uhkusega, et tal on «nüüd arvatavasti kõige parem kunstikogu kui just mitte terves Euroopas, siis Saksamaal vähemalt».

Nürnbergis püüdis täitmatu Göring oma ahnust kuidagiviisi õigustada. Ta ütles Hans Fritzschele:

«Kas teate, ainuke tume plekk minu käitumises on . . . kollektsioneerimiskirg . . . Ma tahtsin omada kõike, mis on ilus . . . Tavalised inimesed ei suuda seda mõista.»

Kahjuks oli selliseid tavalisi inimesi kohtusaalis liiga palju. Ja mis Göringi arvates kõige veidram oli, selliste tavaliste inimeste hulka kuulusid ka kohtunikud, prokurörid ja paljud tunnistajad.

Aga süüpink?

Siin ei püüdnudki mitte keegi õnnetut kollektsionääri mõista. Selle kitsa ringi arvamine oli ühine: pärast seda, kui kohus on tuvastanud, et peale muu on Göring ka lihtlabane varas, ei jää tal enam millelegi loota.

Speer tähendas naeratades:

«Fortuuna pööras talle lõplikult selja.»

Funk surus läbi hammaste:

«Kui häbistav!»

Ribbentrop pöördus käsi laiutades Kaltenbrunneri poole:

«Nüüd ma ei tea enam, keda usaldada.»

See silmakirjateener ja vagatseja nähtavasti ei aimanudki, et mõne päeva pärast on tema kord aru anda «Ribbentropi eristaabi» samalaadsete riisumiste eest.

Loomulikult ei saanud Schachtki jätta situatsiooni kasutamata. Ka tema ütles oma arvamuse:

«Ma pean Göringit sündinud kurjategijaks. Ma ei saa talle isegi otsa vaadata . . . Teatud mõttes on vargus veel hullem kui tapmine. See peegeldab inimese iseloomu . . . Võib mõista inimest, kes on afektiseisundis sooritanud roima . . . vargus aga, see on nii alatu, nii alatu! . . .»

Seda rääkides oli Schacht nii tagasihoidlik, nii tagasihoidlik, et vaikis maha omaenda varguslood. Ei, mitte nood grandioossed mahhinatsioonid, mis ta tegi riigi nimel, vaid labased manipulatsioonid, millega ta paisutas omaenda taskuid.

Kuid sellest hiljem.

Finaal

Kõik kohtualused olid üle kuulatud, kohtule oli esitatud tuhandeid dokumente, kümned tunnistajad olid andnud oma tunnistuse. Oma töö olid teinud ka filmid, need kuriteguderohke mineviku äraostmatud tunnistajad. Advokaadid ja süüdistajad olid oma kõned pidanud, oma viimase sõna olid öelnud ka kohtualused.

Protsess lähenes lõpule.

Göring oli oma kambris. Terve kuu tuli tal kohtuotsust oodata. Seni kui kohtunikud nõu pidasid, võis ta viimast korda anduda mälestustele, heita pilk kogu oma elule, meenutades kõiki kohtuprotsessi üksikasju.

See protsess veenis kogu maailma, et Göring oli olnud tõepoolest natsliku vandenõu räpaseks hingeks. Provokaatori ja mõrtsuka, röövli ja varga märk põles ta laubal veel eredamalt kui mistahes teise kohtualuse otsaesisel.

Seda mõistis ka Göring ise, ehkki hindas fakte ja sündmusi sageli teisiti kui süüdistajad ja kohtunikud. Tema rääkis juudiküsimuse lõplikust lahendamisest, süüdistajad aga nimetasid seda süütute inimeste hävitamiseks; tema rääkis sõjavangide erilisest kohtlemisest, süüdistajad aga nimetasid seda massimõrvaks; tema vandus, et ta polevat ähvardanud Tšehhoslovakkiat mitte millegagi, talle aga meenutati sõnu, mis ta oli lausunud Tšehhoslovakkia presidendile: «Oleks üsna ebameeldiv pommitada imekaunist Praha linna . . .»

Aga need loendamatud dokumendid okupeeritud maade röövimisest, kõige labasemast maalivargusest? Ptüi, kui ebameeldiv! Eriti veel, kui kohtunikud meenutasid tunnistaja Körneri sõnu, et tema, Göring, on «viimane renessansi suurkuju». Oli sel Körneril ometi vaja nii jämedakoeliselt meelitada! . . .

Kohtuprotsessi esimestest päevadest peale püüdis Göring ennast näidata inimesena, kellele truudusevanne ja sõprus on elu seadusteks.

«Ma arvan,» rääkis ta protsessi ajal, «et vandele ei pea truuks jääma üksnes headel aegadel. Palju raskem on sellele truuks jääda halbadel päevadel.»

Aga just viimane käis Göringile ilmselt üle jõu. 1945. aasta rasketel aprillipäevadel, kui paratamatule hukule määratud Hitler istus Riigikantselei punkris, põgenes truu paladiin salamahti tema juurest. Veel enam, ta katsus Hitlerilt võimu ära võtta, seda enda kätte haarata. Aga niipea kui Göring ameeriklaste juurde vangi sattus, hakkas ta pajatama füüreri kitsarinnalisusest ja õnnistas teda teistegi ebameeldivate sõnadega.

Nürnbergis seletas Speer seda kõike väga lihtsalt:

«Mis te arvate, miks Göring ei jäänud Berliini oma armastatud füüreri juurde? Sellepärast et seal oli liiga ohtlik . . . Sama põhjus oli ka Himmleril. Aga rahvast sellest meeletusest säästa ei kavatsenud neist keegi. Kriisihetkel olid nad kõik argpüksid . . .»

Argus? Jah, Göringil tuli leppida ka selle häbimärgiga. Omal ajal peeti teda vapraks lenduriks, aga mis vaprust nõuab rahulike kaitsetute linnade pommitamine! 1923. aastal võttis ta osa Müncheni riigipöördekatsest, aga kui see läbi kukkus, põgenes välismaale, jättes vangla oma sõprade pärisosaks. Hiljem karjus Göring sõjast, ise aga istus kaugel tagalas oma Karinhallis ja arvas kokku röövitud maalide väärtust. Süüpingis kelkis ta, et süüdistajatel ei saa temaga kerge olema, kuid jäi jällegi häbisse. Ta lubas kogu vastutuse enda peale võtta, aga kui tegusid vaja oli, katsus kogu süü teiste kaela veeretada.

«Aga sina? Sa ei võtnud enda peale vähimatki vastutust mitte millegi eest. Sa pead ainult kõrgelennulisi kõnesid. Häbi!»

Nii iseloomustas Göringi käitumist protsessil von Papen.

Göringil ei õnnestunud oma närvilisust süüpinginaabrite eest varjata. Ristküsitluse aegu värises ta kui haavaleht ega pannud käest sedelit, mille ühele küljele ta oli iseenda jaoks punase pliiatsiga kirjutanud käsu: «Rääkida aeglasemalt, teha pause!», teisele küljele: «Rahulikult, püsida tasemel.»

Kuid see tase langes katastroofiliselt süüdistaja iga uue küsimusega, iga uue paljastava dokumendiga. See oli valetaja ja provokaatori, vagatseja ja silmakirjateenri tase.

Üldtuntud on iseloomustus, mille Karl Marx andis omal ajal Thiers'ile: «Väikeste riigikelmuste meister, sõnamurdmise ja reetmise virtuoos, parlamentlikus parteidevahelises võitluses selgeks õppinud väiklased võtted, madalad sepitsused ja alatu salakavaluse . . . Alati valmis lõkkele puhuma revolutsiooni, kui ta on lennanud kohalt, ja seda verre uputama, kui ta on riigitüüri juurde saanud; ta on täis klassieelarvamusi ideede asemel; südame asemel on tal auahnus; niisama räpane isiklikus elus, nagu alatu ühiskondlikus elus, ei suuda Thiers isegi praegu, etendades prantsuse Sulla osa, hoiduda naeruväärse hooplemisega ülistamast oma tegude alatust.»

See Thiers'ile antud surematu iseloomustus kehtib paljus ka Göringi kohta, kuigi Marxi epiteedid muidugi väljendavad vaid üksikuid jooni natsi number kaks mitmekülgsest roimarikarjäärist.

Pariisi Kommuuni timuka kuritegusid paljastades kirjutab Marx: «Et leida midagi sarnast Thiers'i ja tema verekoerte tegudele, peame tagasi pöörduma Sulla ja mõlema Rooma triumviraadi aegadesse.»

Et leida midagi sarnast Göringi tegudele, ei olegi kuhugi tagasi pöörduda.

1. oktoobril 1946. aastal kuulutati Nürnbergi Kohtupalees välja Rahvusvahelise Sõjatribunali otsus.

Suurem osa sellest loeti ette kõigi kohtualuste juuresolekul. Seejärel kuulutas eesistuja vaheaja ja kohtualused viidi välja. Pärast vaheaega toodi iga kohtualune üksikult sisse, ja püsti seistes kuulas too ära süüdistuse formulatsiooni ning karistusmäära.

Esimesena toodi sisse Hermann Göring. Saalis valitses pingeline vaikus. Lord Lawrence luges rahulikult ja kindlalt:

«Kohtualune Hermann Wilhelm Göring, Rahvusvaheline Sõjatribunal tunnistab teid süüdi süüdistuskokkuvõtte kõigi nelja punkti alusel ja mõistab . . .»

Sel hetkel hakkas Göring ise midagi rääkima ning vehkis kätega. Lord Lawrence püüdis jätkata, kuid Göring žestikuleeris veel ägedamalt, võttis kõrvaklapid peast ja andis märku, et ta ei kuule mitte midagi. Tuli välja, et aparatuuris oli rike. Tehnikud hakkasid saalis askeldama, ja viga parandati sedamaid. Nüüd kuulis Göring selgesti:

«. . . mõistab teid surma poomise läbi.»

Mõneks hetkeks jäi Göring liikumatult seisma.

See oli ju seesama kohtuotsus, mida ta oli juba ammu kindlalt arvestanud. Kõik need kuud, need lõputult pikad päevad ja ööd oli ta selle vastu valmistunud, lakkamatult sellele mõelnud.

Ent kui otsus ette loeti, tundus see ikkagi kuidagi uskumatu, võimatu, ebatõenäoline. Juba üksnes sõna «surm», ehkki Göringi igapäevases töös ja kõnepruugis nii tavaline, sagedasest tarvitamisest peaaegu kulunud ja ammugi oma mõtte kaotanud sõna «surm» sai nüüd äkki uue, kujuteldamatult hirmsa tähenduse, rebis ta momentaalselt elu küljest lahti ja kandis kuhugi tühjusse . . .

Göring vaarus, kuid jäi jalgadele püsima. Justkui ärgates painajalikust unenäost, pööras ta järsku ringi ja valvurid viisid ta ära vangikambrisse.

Mõne aja pärast läks Gilbert teda vaatama.

Göringi nägu oli kahvatu, silmad läikisid palavikuliselt.

«Surm!» ütles ta koikule laskudes ning sirutas käe raamatu järele. Ta käsi värises, kuigi ta püüdis näida rahulik . . . Ta hingas kiiresti ja raskelt.

Kuhu olid jäänud tema kiitlemised, et ta on sääraseks kohtuotsuseks valmis, et ta kaitseb protsessil «mitte oma pead, vaid nägu». Endine riigimarssal tajus selgesti silmust oma kaela ümber, oma roimarielu õiglast finaali, ja ta näolt langes kometimängija mask.

Göringi kaitsja doktor Stahmer saatis Saksamaa Kontrollnõukogule armuandmispalve. Juhuks kui seda ei rahuldata, saatis ka Göring ise avalduse, milles palus poomise asendada mahalaskmisega.

Mõlemad palved jäeti rahuldamata.

1946. aasta 15. oktoobri õhtul käis vangla ülem kolonel Andrews kõik kambrid läbi ja tegi süüdimõistetuile teatavaks nende avalduste läbivaatamise tulemused. Mõne tunni pärast pidi kohtuotsus täide viidama.

Kõik Rahvusvahelise Sõjatribunali delegatsioonid olid juba Nürnbergist lahkunud. Mina aga olin tol õhtul juhtumisi Kohtu-

palees — olin tagasi jõudnud Leipzigist komandeeringult. Kõndisin mööda tühje koridore ja kohtasin äkki Andrewsi. Ta oli hirmus erutatud. Küsisin talt:

«Mis on juhtunud?»

«Suur õnnetus,» vastas ta edasi kiirustades.

Selgus, et Göring oli lõpetanud oma elu enesetapuga. Muidugi oli kolonel Andrews, kes oli püüdnud teha kõik, et ei korduks Robert Ley lugu, juhtunust äärmiselt löödud.

Hiljem kuulsin mõningaid üksikasju Göringi enesetapmisest.

Kell 22 oli postil seisev Ameerika sõdur vaadanud läbi uksesilma Göringi kambrisse. Göring lamas koikul, silmad lahti. Käed eeskirjade kohaselt teki peal.

Mõne aja pärast oli tunnimees uuesti läbi uksesilma vaadanud ja märganud, et Göringi keha tõmbleb krampides, käed värisevad ja pigistavad kramplikult tekki, nägu on moondunud grimassiks. Kambrist kostis selgesti korinat.

Tunnimees ja valvekorraohvitser tormasid kambrisse, kuid oli juba hilja: lambi külm valgus langes Göringi juba siniseks tõmbuvale kehale. Arst Pflücker kummardus tema kohale ja katsus pulssi. Seda ei olnud enam tunda.

«Surnud,» konstateeris Pflücker . . .

Göring oli alla neelanud ampulli tsüaankaaliumiga, mille osakesi leiti tema suukoopast.

Kes siis oli talle mürki andnud?

Sellest räägiti noil päevil palju, tehti kümneid oletusi. Austria ajakirjanik Bleibtreu avaldas kähku kõmuteate, et see olla tema kätetöö: läinud salamahti varahommikul tühja kohtusaali, kinnitanud ta tsüaankaaliumi ampulli närimiskummi tükikese abil süüpingi külge. Ent mõned aastad hiljem kummutas selle versiooni endine SS-vägede kindral Bach-Zelewski. Kadestades nähtavasti ennast üliagaralt reklaamivat ajakirjanikku, teatas Bach-Zelewski, et kohates Göringit vangla koridoris, saanud ta märkamatult temale üle anda tükikese tualettseepi, millesse oli peidetud mürgiampull.

Seda, kuidas Göring mürgi sai, pole õnnestunudki täpselt välja selgitada. Võimalusi oli selleks enam kui küllalt. Göring käis iga päev läbi paljude advokaatidega, kes andsid talle mitmesuguseid pabereid ja oleksid võinud muidugi vähimagi raskuseta üle anda ka ampulli tsüaankaaliumiga. Viimastel päevadel enne surmamõistetute hukkamist suhtles Göringiga päris vabalt tema naine. Ka too võis seda teha.

Vaieldamatu on ainult see, et Hermann Göring lahkus elavate kirjast 15. oktoobril 1946. aastal kell 22.45. Väike poseerija ja hiiglasuur roimar, kuritegeliku saksa fašismi suurim ninamees haihtus olematusse.

3.

JOACHIM VON RIBBENTROP KOHTU-MIKROSKOOBI ALL

Veinikaupmees tuleb Wilhelmstrassele

Kuidagi närtsinuna ja luitununa mõjus süüpingis endine välisminister Joachim von Ribbentrop. Tema väljanägemine oli rusutud, vastates täielikult tema seisundis toimunud muutustele.

Raske oleks nimetada mõnda teist kohtualust, kelle nimi oleks sagedamini vilksatanud kogu maailma ennesõjaaegsete ajalehtede veergudel. Ajakirjanikud kirjutasid vaimustatult Ribbentropi elegantsist, tema suurilma kommetest, oskusest riietuda. Tookord teenindasid teda innukalt juuksurid, masseerijad, rätsepad. Nüüd oli see kõik minevik. Ja härra riigiminister, kes polnud õppinud ise hoolitsema oma välimuse eest, oli järsku kuidagi vanaks jäänud ja alla käinud. Sageli tuli ta kohtusaali, habe ajamata ja juuksed kammimata. Hirmus korralagedus oli ka tema kambris. Loomult bürokraat, oli ta seal sisse seadnud terve kantselei. Kõikjal vedeles pabereid, valitses kaootiline segadus . . .

Piisas Ribbentropi mõnepäevasest jälgimisest kohtus, märkamaks, et ta pidas ennast ülal hoopis teisiti kui näiteks meile juba tuttav Göring. Ribbentrop käitus tagasihoidlikult, koguni alandlikult, meenutades millegagi õpilast, kes on halva õppeedukuse pärast istuma jäetud ja püüab nüüd oma patte heaks teha.

Kui kohtunikud saali tulid, oskas Ribbentrop ette jõuda kõigist — oma süüpinginaabreist kui ka kaitsjaist ning süüdistajaist, ja esimesena püsti karata. Küsimustele vastas ta teenistusvalmilt, nagu oleks ammugi arusaamisele jõudnud, et kui saatus kord juba on temaga nii karmilt ümber käinud ja välisministrist kohtualuse teinud, siis on tema kohus näidata sakslaste tulevastele põlvkondadele, kui ohtlikud olid Hitleri eksisammud, mis põhjustasid Saksamaa kohutava tragöödia.

Kõige sagedamini istus Ribbentrop, käed vaheliti rinnal. See oli tema armastatuim poos. Enne kohtuistungite algust ning nende vaheaegadel vestles ta elavalt Göringi ja Keiteliga, kuid niipea kui kohus asus oma tööd jätkama, muutus ta tähelepanelikuks kuulajaks, näol kurb ilme. Ta püüdis näidata, et teda rõhuvad kogu inimkonda tabanud rasked katsumused ja ohvrid, mis neil kanda tulid. Tema näost võis lugeda, nagu kuuluks ka tema ise nende miljonite kannatanute hulka, ning on tulnud Nürnbergi Kohtupaleesse vaid esitama omapoolset arvet.

Erinevateks juhtudeks olid Ribbentropil varuks ka erinevad näoilmed. Kui näiteks süüdistaja katkestas riigiministri jutuvada ja tuletas talle meelde tema enda päratut süüd, manas ta otsekohe näole põhjusetult solvatud inimese ilme.

Kuulates Ribbentropi vastuseid oma advokaadi küsimustele, pani mind imestama tema hiilgav mälu. Kadestamisväärselt täpselt olid Hitleri diplomaadil meeles sündmused, millest oli möödunud juba kolmkümmend aastat. Ta opereeris ilma vaevata arvukate daatumitega. Aga niipea kui advokaadi asendas süüdistaja, nõrgenes Ribbentropi mälu tunduvalt.

Tavalisel kriminaalprotsessil juhtub sageli, et kaebealune räägib oma kaitsja suu läbi. Nürnbergi protsessil, mõistagi, kaitsja säärast osa mängida ei soovinud ega teinudki seda. Tema ülesanne oli peamiselt tõendite kogumine kohtualuse kaitseks ja selle tegude juriidiline kvalifitseerimine. Seletusi tõendite kohta andis aga reeglipäraselt kohtualune ise. Kohanedes sellise tööjaotusega, tegutsesid advokaadid ja nende kliendid küllaltki kooskõlastatult. Tõsiseid lahkhelisid, mille tagajärjel kaitsja keeldunuks täitmast oma kohuseid, tekkis haruharva.

Ses suhtes pole huvituseta lugu Ribbentropi kaitsjaga. Teda kaitses algul tuntud saksa jurist doktor Sauter, kes aga üsna varsti oma kliendist lahti ütles. Sobival juhul küsisin ma Sauterilt, millest see oli tingitud, ja kas ta ei kahetse, et loovutas oma kaitsealuse teisele advokaadile. Sauter naeratas:

«Teate, härra major, ma olen õnnelik, et tast lahti sain. Ma püüdsin täita oma ametikohustusi ja mõtlesin, et ka mu kaitsealune suhtub sellesse mõistvalt. Kuid uskuge, see «riigitegelane» tüütas mind kohutavalt. Ta on otsustusvõimetu, hüsteeriline, satub kergesti paanikasse . . . Palub tunnistaja välja kutsuda; ma astun vajalikud sammud, küsimus otsustatakse jaatavalt, ja tunnistaja on iga hetk Nürnbergi saabumas. Siis äkki loobub Ribbentrop oma palvest ja ründab mind, teeb skandaali, karjub, kuidas ma küll võisin nii ülepeakaela nõustuda selle tunnistaja välja-

kutsumisega . . . Või siis: me lepime temaga kokku, millisele seisukohale ühes või teises asjas asuda, näiteks, tema kõne suhtes ühel valitsuse istungil. Ta seletab mulle pikalt ja laialt selle kõne mõtet. Aga järgmisel päeval, kui ma talle teatan, kuidas ma kavatsen teda kaitsta, arvestades seda kõnet, läheb Ribbentrop vihast punaseks ja kisendab: «Kust te võtate, et ma sellel istungil kõnelesin? Kas teile ei ole selge, et see kõne hajutaks igasuguse usalduse minu vastu?» Ei, niisugust inimest on võimatu kaitsta . . .»

Võiks veel lisada, et Sauter ei tundnud end iialgi riigiministri ainsa kaitsjana ja nõuandjana. Ribbentrop vestles tundide viisi vangla arstiga, valvekorraohvitseridega ja koguni juuksur Wittkampiga, jagades nendega oma muljeid protsessist ja küsides nõu. Vangla arst lausus naljatamisi, et kui ta oleks olnud ka lihtvalvur, oleks Ribbentrop ikkagi nõu saamiseks tema poole pöördunud.

Ja tõepoolest, sellest peale, mil Ribbentrop lahkus oma uhkest ministrikabinetist ja jäi ilma rohkeist nõuandjaist, tundis ta end ähvardavaist sündmustest kobrutavas, ootamatult muutuvas maailmas päris nõutuna. Sel hitlerlikul superdiplomaadil puudusid peaaegu täielikult säärases olukorras nii hädavajalikud võimed: kiire reageerimine ja iseseisev otsustamine. Teda oli vallanud vaid hirm oma saatuse pärast.

1945. aasta maikuu esimestel päevadel peletas hirm Ribbentropi Hamburgi. Seal üüris ta endale toa silmapaistmatu maja viiendal korrusel ning elas otse Briti okupatsioonivõimude silma all süütut väikekodanlase elu. Sel ajal kui mitme riigi vastuluuretöötajad otsisid Hitleri välisministrit, kui kõigis jälitusosakondades uuriti tema portreed ja eriliste tundemärkide kirjeldust, jalutas Ribbentrop, seljas tuntud kaherealine ülikond, peas must kübar, ees päikeseprillid, vabalt mööda linna. Pärast ebameeldivat vestlust Dönitziga, kes oli kategooriliselt keeldunud kasutamast teda uues valitsuses, eriti aga pärast selle valitsuse terves koosseisus arreteerimist, otsustas endine riigiminister ümber kvalifitseeruda. Õnneks oli tal veel üks elukutse — veinikaupmees.

Niisiis polnud sugugi juhus, et Ribbentrop just nimelt Hamburgi tuli. Siin elas tema kunagine ärikaaslane.

13. juunil 1945. aastal nad kohtusid.

«Ma tegutsen füüreri testamendi kohaselt,» sosistas Ribbentrop. «Te peate mind varjama. Asi puudutab Saksamaa tulevikku.»

Kõige järgi otsustades ei olnud kompanjon sellest eriti vaimustatud, tema poeg aga teatas härra Ribbentropi ilmumisest viivitamatult okupatsioonivõimudele.

Järgmisel varahommikul koputasid kolm Inglise sõjaväelast ja üks Belgia sõdur tungivalt selle korteri uksele, kus Ribbentrop ennast varjas. Ukse avas noor võluv naine kerges hommikumantlis. Ta võttis kutsumata külalised vastu ehmatuskisaga, need aga tormasid hetkegi viivitamata tubadesse.

Endise riigiministri ärkamine ei olnud just kadestatav.

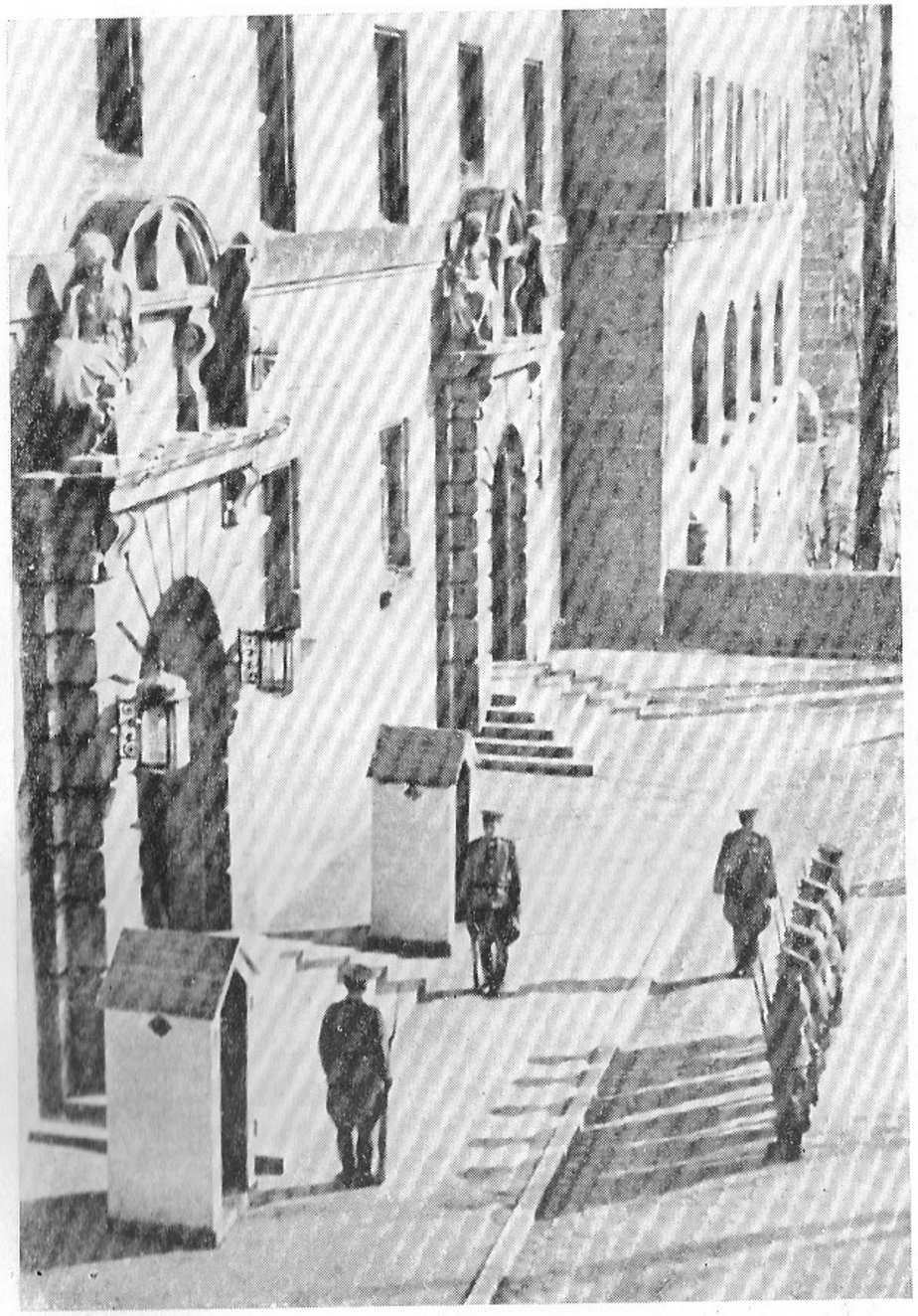

Kohtupalee üks sisseкäike.

London 8. august 1945. aasta. Allakirjutamine kokkuleppele Rahvusvahelise Sõjatribunali moodustamise kohta.

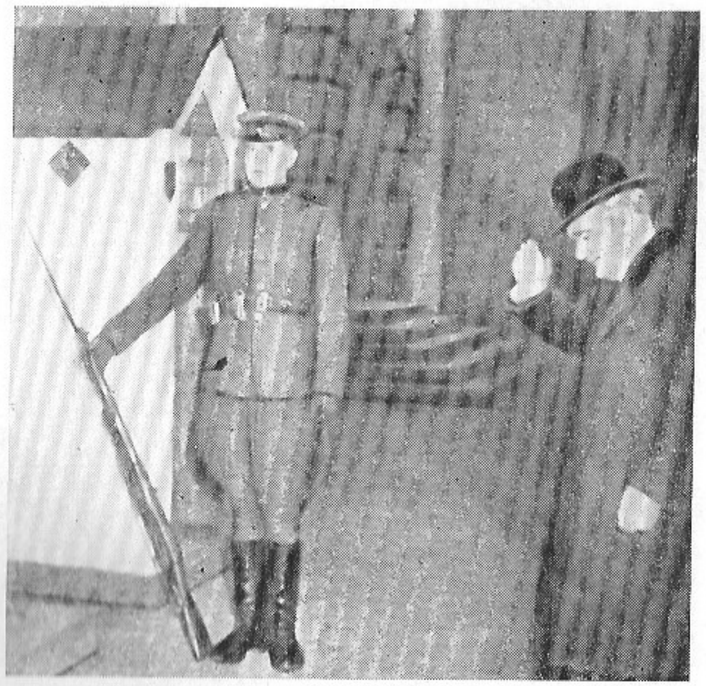

Rahvusvahelise Sõjatribunali peakohtunik lord D. Lawrence siseneb Kohtupaleesse.
Rahvusvaheline Sõjatribunal (vasakult paremale): A. Voltškov (NSVL), I. Nikittšenko (NSVL), N. Birkett, D. Lawrence (Suurbritannia), F. Biddle, D. Parker (USA), Donnadieu de Vabre (Prantsusmaa).

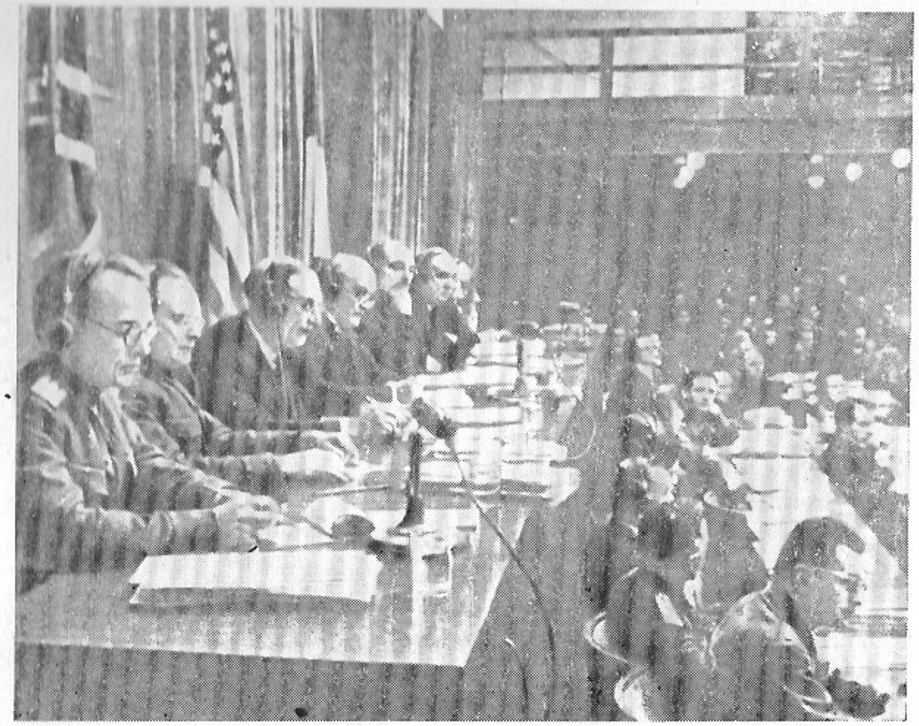

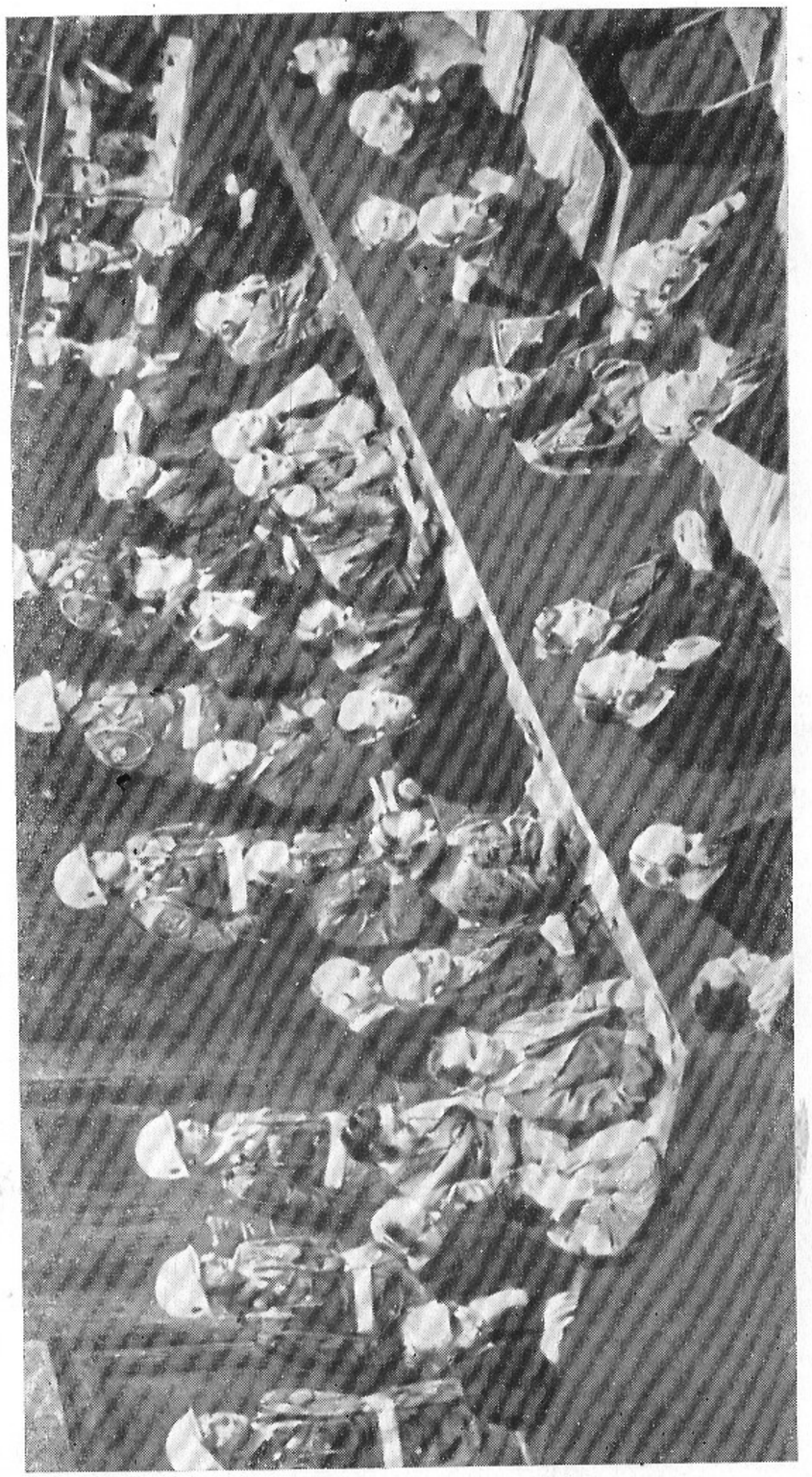

Kolmanda riigi valitsuse viimne residents. Esimeses reas (vasakult paremale): Göring, Hess, Ribbentrop, Keitel, Kaltenbrunner, Rosenberg, Frank, Frick, Streicher, Funk, Schacht. Teises reas: Dönitz, Raeder, Schirach, Sauckel, Jodl, Papen, Seyss-Inquart, Speer, Neurath, Fritzsche.

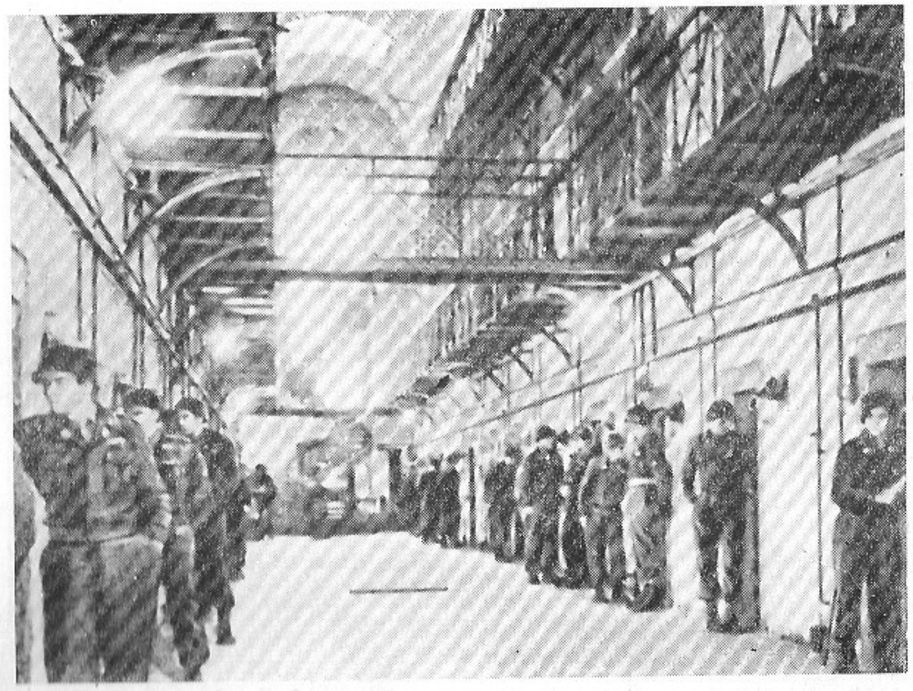

Vangla siseõu. Valve jälgis ööd ja päevad tähelepanelikult kohtualuste käitumist.

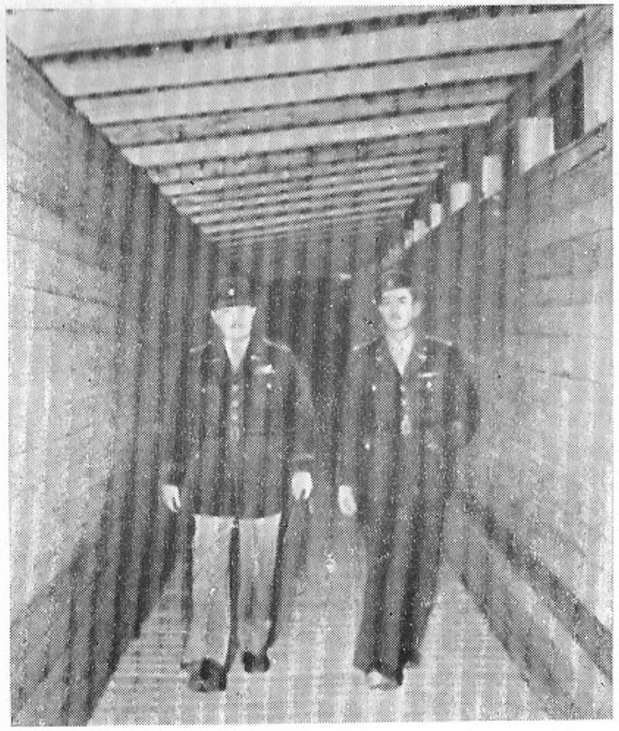

See käik ühendas vanglat kohtusaaliga. Vasakul vangla ülem kolonel Andrews.

Söömaaeg Nürnbergi moodi. Laua ääres Jodl ja Keitel. Eluruum, mille nad endale lõpuks kätte võitlesid. Vangikambri sisevaade.

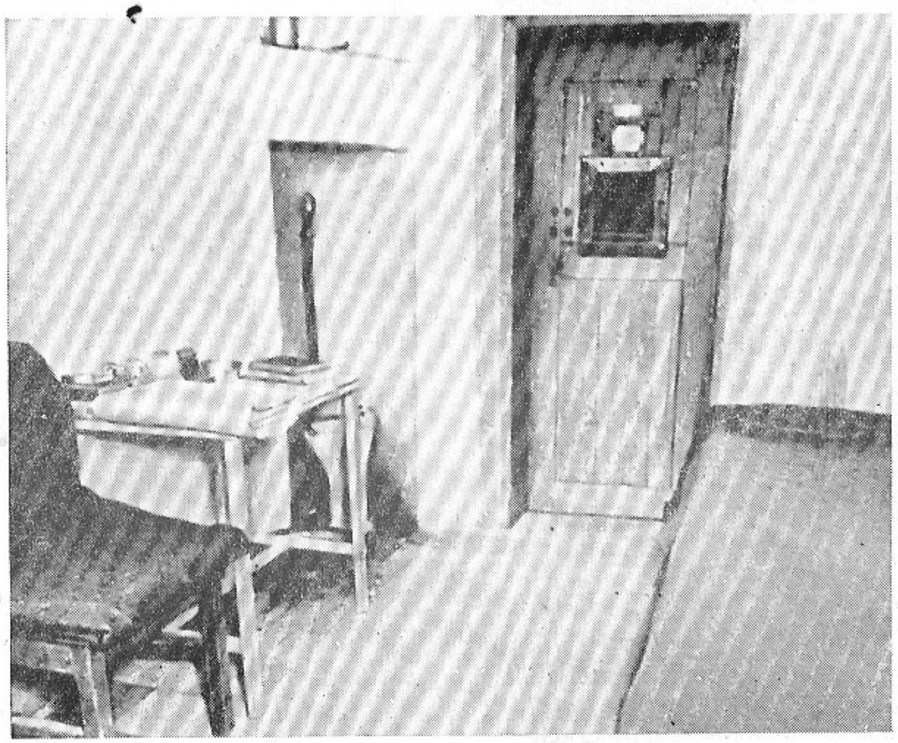

1938. aasta. Göring Münchenis. 1946. aasta. Göring Nürnbergis

1938. aasta. München. Ribbentrop nõuab käskiva žestiga Daladier'lt, et see kirjutaks alla häbistavale lepingule.
1946. aasta. Ribbentrop Nürnbergi süüpingis.

Rudolf Hess ülekuulamisel.

Ernst Kaltenbrunner. Suurinkvisiitori Nürnbergi kaarik.

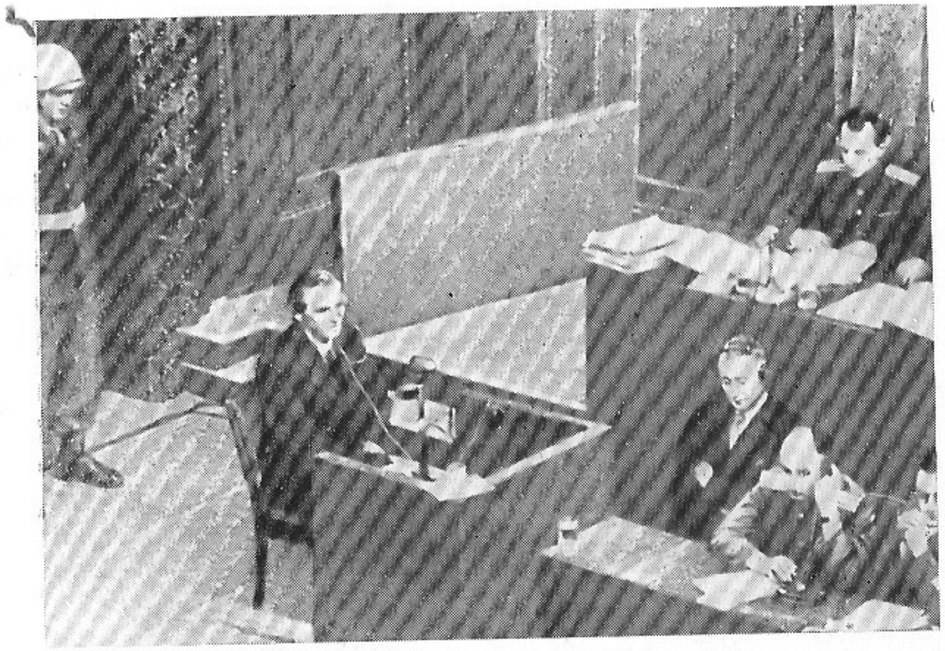

Paulus patjastab.
Jälle farss: Hermann Göringil on häbi Saksa feldmarssali käitumise pärast.

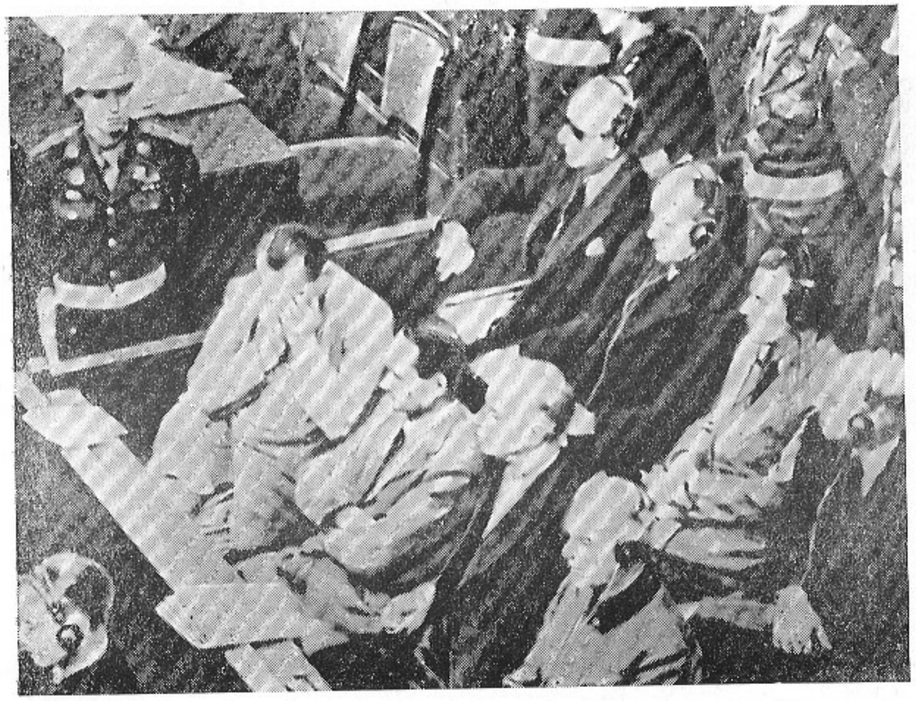

Vangla psühhiaater Gilbert oma patsientidega.
Väljapääsu otsimas.

NSV Liidu peasüüdistaja R. Rudenko.
USA peasüüdistaja Robert Jackson.

Suurbritannia peasüüdistaja asetäitja Davis Maxwell-Fyfe.

Prantsusmaa peasüüdistaja Champetier des Ribes.

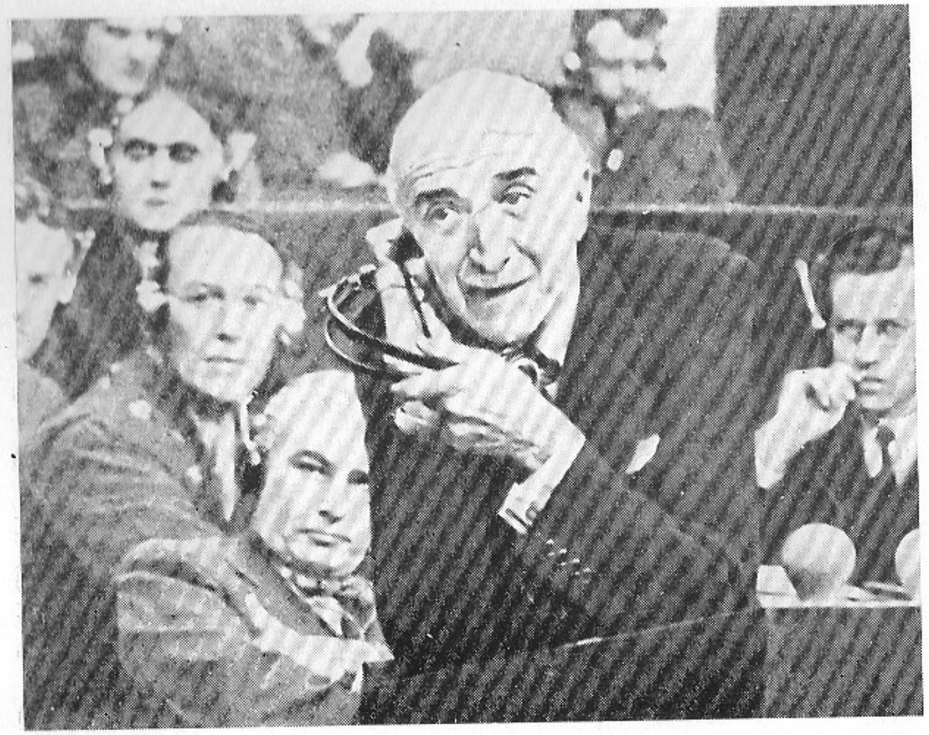

NSV Liidu peasüüdistaja asetäitja J. Pokrovski.

NSV Liidu peasüüdistaja abi N. Zorja.

NSV Liidu peasüüdistaja abi M. Raginski.

NSV Liidu peasüüdistaja abi G. Aleksandrov.

NSV Liidu peasüüdistaja abi L. Smirnov esitab tribunalile asitõendit — mürki «Zyklon A», millega hitlerlased tapsid kontsentratsioonilaagrites miljoneid inimesi.

Ka nii suguseid ajasid nad gaasikambritesse.

NSV Liidu peasüüdistaja abi L. Šeinin.

Nõukogude ajakirjanduse esindajad: V. Višnevski, V. Sajanov, kunstnikud Kukrõniksid ja B. Jefimov, TASS-i korrespondent B. Afanasjev, «Krasnaja Zvezda» korrespondent P. Trojanovski jt.

«Kuidas on teie nimi?» küsis arreteerimist juhatav leitnant Adams.

«Te teate väga hästi, kes ma olen,» vastas Ribbentrop ja kummardas rõhutatud viisakusega.

Nähtavasti lootis härra Ribbentrop end pikemat aega varjata. Igatahes leidsid sõdurid tema kohvrist mitusada tuhat Saksa riigimarka, kõik korralikult pakkideks seotud.

Juba esimesel ülekuulamisel tunnistas arreteeritu, et ta oli kavatsenud jääda nähtamatuks senikauaks, kuni kired jahtuvad.

«Ma tean,» lausus ta, «et me seisame sõjaroimarite nimekirjas, ja mõistan, et praeguses olukorras oleks mõeldav ainult üks otsus — surmanuhtlus.»

«Ja te otsustasite oodata, kuni olukord muutub?»

«Jah . . .»

Igaks juhuks oli Ribbentropil varuks mitte ainult raha, vaid ka kolm kirja: üks feldmarssal Montgomeryle, teine Suurbritannia välisministrile Edenile ja kolmas Winston Churchillile.

Kuid arreteerimine ajas kaardid segi. Sellest hetkest kaotas Ribbentrop vähimagi huvi Saksamaa tuleviku vastu. Ta viidi Lüneburgi, sealt ühte interneeritute laagrisse ja lõpuks Nürnbergi.

Süüpingis pandi Joachim von Ribbentrop istuma esimesse ritta, Göringi ja Hessi järel kolmandale kohale. Ta ei kuulunud natsipartei asutajate hulka, kuid seda, mille eest ta vastust pidi andma, oli niigi küllalt palju.

19. juunil 1940. aastal, kui natsid Berliinis pühitsesid juubeldades füüreri esimesi võite, oli Ribbentropi nimi kõikide huultel. Riigipäeva istungil ütles Hitler tema kohta:

«Ma ei või lõpetada, ilma et ma poleks tänanud inimest, kes on nii palju aastaid viinud ellu minu direktiive, töötades truult, väsimatult ja ennastsalgavalt. Parteikaaslase von Ribbentropi kui välisministri nimi jääb igavesti seotuks saksa rahva poliitika õitsenguga.»

Aastaid nimetas kodanlik ajakirjandus Ribbentroppi superdiplomaadiks. Kuid ma kuulasin tema tunnistusi kohtus, kuulasin arvukaid tunnistajaid, keda tema süüasjas oli välja kutsutud, jälgisin teiste kohtualuste suhtumist temasse, ja mul kujunes hitlerlikust välisministrist hoopis teine ettekujutus.

Göring lausus doktor Gilbertile, tehes kokkuvõtte Ribbentropi tunnistustest:

«Kui hale vaatepilt! Oleks ma seda varem teadnud, oleksin palju rohkem süvenenud meie välispoliitikasse. Sugugi asjata ei püüdnud ma takistada tema välisministriks saamist.»

Veel teravamalt ütles Ribbentropi kohta Hans Frank:

«Ta on jäme, kasvatamatu ja harimatu. Ta räägib isegi saksa keelt valesti, kuidas ta siis rahvusvaheliste asjadega toime tulla sai. Ma ei mõista, kuidas Ribbentrop oma šampanjat reklaamida suutis, rääkimata siis veel rahvussotsialismist . . . Oli lausa kuri-

tegu teha sellisest inimesest seitsmekümne miljoni elanikuga riigi välisminister . . .»

«Kuritegelik diletantism!» hindas Ribbentropi tegevust Wilhelmstrassel tema süüpinginaaber von Papen. «Kuritegelik diletantism, tänu millele see inimene mängis nagu kaardimängus maha terve riigi.»

Ka Seyss-Inquart ei jätnud Ribbentropi ülekuulamise ajal kasutamata juhust teda solvata ja rõhutada tema harimatust. Kui tuli juttu Bulgaaria hoiakust Esimeses maailmasõjas, lausus ta doktor Gilbertile naeratades:

«Ärge praegu midagi ütelge, aga mulle tundub, et meie välisminister ei aimagi, et Bulgaaria küsimus on seotud Trianon' kokkuleppega.»

Selliseid endise Saksa valitsuse liikmete mõtteavaldusi võiks tuua veelgi, kuid niigi peaks selge olema, millisel arvamusel olid superdiplomaadist tema hiljutised kolleegid.

Paistab, et isegi Hitler oli temas pettunud. Enne enesetappu koostas füürer testamendi, määrates endale järeltulija ja valitsuse uue koosseisu, kuid Ribbentroppi, sedasama, kelle nimi «jääb igavesti seotuks saksa rahva poliitika õitsenguga», ministrite nimekirjas ei olnud. Hitler oli ta asendanud Seyss-Inquartiga.

Milles siis asi õieti seisab? Alguses ülistati Ribbentroppi ja lipitseti tema ümber, seostati tema nimega Saksa diplomaatia tähtsamaid võite. Siis aga leidsid äkki kõik üksmeelselt, et ta on auahne, nürimeelsuse ja diletantismi kehastus ning üleüldse võhik rahvusvahelistes küsimustes.

Kes see Joachim von Ribbentrop siis tegelikult oli?

Rahvusvahelises Sõjatribunalis tuli tal tunnistusi anda kohe Göringi järel. Tahtes nähtavasti kummutada arvamust, nagu oleks ta tühipaljas karjerist ja tõusik, hakkas Ribbentrop kiitlema oma päritoluga (muide, seda ta tegi ka oma memuaarides, mis ta Nürnbergi vanglas kirjutas). Teatanud oma sünnikoha ja -aja (Wesel, 30. aprill 1893), hakkas ta tüütuseni seletama, et kõik ta esivanemad on juba sajandeid olnud kas juristid või sõjaväelased, üks neist olevat koguni Vestfaali rahulepingule alla kirjutanud.

Ribbentrop jutustas põhjalikult oma esimestest sammudest elus. Kuis ta küll tahtis veenda nii kohut kui ka järeltulevaid põlvi, et elu ise oli teda ette valmistanud Saksamaa välispoliitika raske koorma juhtimiseks.

Juba noorukina sõitis Joachim von Ribbentrop Šveitsi, sealt edasi Londonisse, kus õppis inglise keelt. 1910. aastal oli ta Kanadas, Esimese maailmasõja puhkemisel aga Ameerika Ühendriikides. Nüüd ärkas temas isaisadelt päritud sõjamehevaim, ta tõttas Saksamaale ning astus sõjaväkke. 1919. aastal sõitis ta Saksa rahudelegatsiooni koosseisus kindral Seeckti adjutandina Versailles'sse, varsti pärast seda läks aga erru vanemleitnandi tagasihoidlikus auastmes.

Uued ajad, uued laulud. Seeckti endine adjutant leidis, et kõige

kasulikum on tegelda kaubandusega. Joachim von Ribbentropist sai veiniga kaubitseva suure ekspordi-impordifirma kaasosanik ning ta abiellus Anna Henckeliga, teise kuulsa sektikaupmehe tütrega. Noore veinikaupmehe äri õitses, ta läks aasta-aastalt rikkamaks ja, tänu ärisidemeile paljude maadega, eriti aga Inglismaaga, pääses mõnede väljapaistvate poliitikute salongi.

Just siis tuligi ta mõttele asuda tööle diplomaadina. Ribbentropile tundus, et tänu sagedastele kohtumistele välismaiste äripartneritega on tal rahvusvaheliseks suhtlemiseks soliidseid kogemusi. Auahne inimesena soovib ta kaunistada Ribbentroppide sugupuud ka omaenda hiilgava karjääriga. Kuid Weimari režiim millegipärast ei märganud tema poliitikuandeid. Võimule trügivad natsionaalsotsialistid aga suhtusid temasse ülisõbralikult. Ribbentropi kunagine rügemendikaaslane krahv von Helldorf tutvustas teda Ernst Röhmiga. Need kaks natsionaalsotsialistide liidrit korraldasid ka tema kohtumise Hitleri enesega. Ribbentrop rääkis Hitlerile oma sidemeist paljude Inglismaa ja Prantsusmaa poliitikategelastega ning Hitler leidis, et seda inimest võib talle tarvis minna: ta ei tahtnud võimuletuleku korral jätta Wilhelmstrassele vana koolkonna diplomaate. Hitler kavatses alustada uue, otsustava ja eelarvamusteta diplomaatia ajajärku.

1933. aastal lähenesid sektikaupmees ja natside peamees veelgi: Ribbentrop andis ametlikeks kohtumisteks Hitleri käsutusse oma villa Dahlemis Berliini külje all. Sellest hetkest algas tulevase riigiministri poliitiline karjäär. Kohe pärast Hitleri võimuletulekut nägi ilmavalgust Ribbentropi büroo, nõndanimetatud Dienststelle Ribbentrop, mis kujunes tegelikult natsipartei välispoliitika organiks.

Paljud teenekad natsituusad, kes olid aastaid võidelnud natside võimu eest, vaatasid kusagilt väljakaranud diplomaadile kui tõusikule. Ribbentroppi aga piitsutas see veelgi enam takka, ärritas ta auahneid unistusi ja küttis üles tema aktiivsust.

Joachim von Ribbentrop oli äärmiselt auahne. Tema kiindumus uhkeisse tseremooniaisse saavutas kõrgpunkti siis, kui ta asus ministrikabinetti Wilhelmstrassel. Ribbentrop tuli ministeeriumi riisuguse näoga, nagu oleks ta selle patuse maa peale laskunud otse taevast. Aga kui ta mõnelt välisreisilt tagasi jõudis, pidi ministeerium täies koosseisus lennuväljal või raudteejaamas vastas olema ja spaleeris seisma. Juhul kui härra välisminister reisis koos abikaasaga, kehtisid veel täiendavad eeskirjad. Siis pidid teda igasuguse ilmaga vastu võtma nii kaastöötajad kui ka nende naised. Vähimatki kõrvalekaldumist sellest etiketist vaadati kui lugupidamatuseavaldust kõrge riigimehe vastu, ja sellest tehti vastavad järeldused.

Ribbentropi haiglane auahnus põhjustas skandaale. Kord näiteks keelas ta Hitleri ja Mussolini ühise kommünikee avaldamise ainult sellepärast, et selle dokumendi lõpuosas, kus loendati läbirääkimistest osavõtjaid, oli välisministri nimi Keitelist tagapool.

Veel sündsusetum lugu juhtus Rooma—Berliini—Tokio telje loomise paktile allakirjutamisel. Peale kolme riigi valitsusdelegatsiooni olid saalis kümned ajakirjanikud ja filmioperaatorid. Jupiterlambid põlesid pimestavalt. Ja äkki püüdis välisminister kõigi nähes Göringit tahapoole pressida. See «kõrk paabulind Ribbentrop», nagu Göring teda nimetas, nõudis, et riigi teine inimene seisaks tema selja taga!

«Mõelge ometi, missugune jõhkard!» rääkis Göring vihast lämbudes doktor Gilbertile, meenutades seda palju aastaid tagasi toimunud vahejuhtumit. «Ja kas teate, mis ma talle tookord ütlesin? Ma ütlesin täpselt niimoodi: «Ei, härra Ribbentrop, mina istun, teie aga seisate mu selja taga.»»

Omapäraseid võtteid kasutas Ribbentrop ka Hitleri poolehoiu võitmiseks. Tal oli füüreri lähikonnas oma inimene, kes talle kogu aeg ette kandis, millest Hitler kitsas ringis räägib. Seda laadi informatsiooni alusel järeldas Ribbentrop, mida Hitler kõige lähemal ajal kavatseb ja läks seejärel väga tähtsa näoga Hitleri juurde ning pakkus tollele tema enese mõtteid kui omaenese omi. Räägiti, et Hitler olevat mitmel korral õnge läinud ja ülistanud välisministri ebatavalist intuitsiooni ning erakordset kaugelenägelikkust.

Muide, räägiti ka seda, et see meetod polnud sugugi Ribbentropi enda leiutatud. Prioriteet olevat kuulunud ikkagi Hermann Göringile. Too olevat niimoodi toiminud juba ammust ajast, eriti kasutanud seda võtet aga sõja ajal.

1941. aasta. Füüreri peakorteris toimub tavaline igapäevane olukorra arutamine. Kohal viibib ka Göringi adjutant ooberst Bodenschatz. Hitleri arvates pole üks Idarinde lõikudest, mida peab kindlustama kindralfeldmarssal von Bocki grupeering, küllaldaselt kaitstud. Füürer on rahulolematu ega nõustu von Bocki väidetega. Viivitamatult teatab Bodenschatz sellest Göringile. Samal päeval avaldab riigimarssal füüreriga vesteldes rahutust olukorra pärast Bocki rindelõigus. Hitler näeb selles kinnitust oma seisukohale ning on rahul, et Göring jagab tema arvamust . . .

Täpselt samuti otsustas toimida ka Ribbentrop. Et ta Hitlerit kõikjal saata saaks, anti sõja algul tema käsutusse erirong. Rong koosnes salongvagunist Ribbentropi enese jaoks, kahest restoranvagunist ja vähemalt kaheksast magamisvagunist, milles sõitsid tema arvukad nõunikud, konsultandid, abilised, sekretärid ja välisministri julgeoleku eest vastutav kaitse. See kõik meenutas rändtsirkust, kes vajaduse või Ribbentropi tujude kohaselt lööb oma telgid üles kord siin, kord seal. Piisava hariduse ja teadmiste puudumine seadis ministri alandavasse sõltuvusse tohutust ametnikehulgast, kes pidi tal kogu aeg käepärast olema.

Joachim von Ribbentrop jälgis hoolikalt poliitilist baromeetrit. Ta teadis hästi, et Hitler kavatseb sõja käigus hävitada kümneid miljoneid venelasi, ukrainlasi, poolakaid, prantslasi, et muuta need rahvad nõrgaks ja riisuda vallutatud maad tühjaks. Samuti oli talle teada, et füürer tahab hävitada kõik Euroopa juudid.

Sellepärast nihkusidki kohe sõja alguses esiplaanile niisugused inimesed nagu Keitel ja Kaltenbrunner. Kindralid ja Gestapo olid see jõud, mis viisid natsiriiki füüreri ihaldatud sihi poole. Ja selles võidujooksus maailma valitsemise poole ei tahtnud ka Ribbentrop maha jääda.

Füüreri meeleheaks tõmbas Joachim von Ribbentrop juba 1933. aastal selga ss-lase mundri, ehkki oli veidi solvunud, et talle anti ainult standartenführeri auaste. Kuid juba 1935. a. tõstis Himmler noort ss-last esile ja ülendas ta brigadeführeriks, aasta hiljem gruppenführeriks ning 1940. aastal obergruppenführeriks. Ribbentropi enda palvel arvati ta SS-i diviisi «Totenkopf»[1] koosseisu ning Heinrich Himmler isiklikult andis talle üle selle diviisi sümbolid: sõrmuse ja pistoda. Vaevalt kellelegi teisele sarnased kurinad mingit rõõmu oleksid valmistanud, Ribbentrop aga pidas taoliste asjade peale lausa jahti.

Varematel aegadel oli rahvusvaheliseks kombeks välismaa saadikuile ja teistele diplomaatidele hinnalisi kingitusi teha. Nende andmata jätmist peeti koguni viisakusreeglite rikkumiseks. Aastatega komme muutus: kallihinnalised kingitused asendusid ordenite, medalite ja lintidega.

Haiglaselt auahne Ribbentrop ei jätnud kunagi juhust kasutamata, et ehtida oma rinda ükskõik missuguse valitsuse teenetemärgiga. Göringiga ta muidugi võistelda ei suutnud — riigimarssali munder meenutas juveelikaupluse vitriini. Kuid ka Ribbentropi paraadmunder sädeles kõigis vikerkaarevärvides. Ometi ei vähenenud ta isu, vaid kasvas üha. Ja kui mõnes pealinnas unustati talle aumärk andmata, leidis hitlerlik välisminister alati viisi, kuidas seda meelde tuletada.

Nõukogude süüdistaja esitas Rahvusvahelisele Sõjatribunalile üpris huvitava dokumendi: ülestähendused Saksa Välisministeeriumi protokolliosakonna ülema von Dörnbergi vestlusest Rumeenia diktaatori Antonescuga. Von Dörnbergil tuli tükk aega Antonescut keelitada, et see annetaks Ribbentropile ordeni «Karl I». Antonescule aga oli välisministri kirg aumärkide vastu teada ja ta kruvis hinna üles. Ta nõudis, et Ribbentrop teataks avalikult Saksamaa nõusolekust lahendada Transilvaania küsimus Rumeenia kasuks. Dörnberg sai väga hästi aru, et Ribbentropil on seda raske teha, sest oma hiljutisel visiidil Budapesti oli ta Ungari valitsusele kinnitanud, et Transilvaania saab Ungarile. Olukord muutus keeruliseks, ent Saksa välisminister ei tahtnud Rumeenia autasust loobuda. Vastuseks Antonescu nõudmisele teatas ta: antagu enne orden, küll siis tema, Ribbentrop, teeb kõik, mis võimalik. Antonescu nõustus ordenit härra riigiministrile avansina kätte andma, kuid teatas, et autasu tehakse ametlikult teatavaks alles pärast seda, kui Ribbentrop on esinenud nõutava avaldusega. Nii lepitigi kokku. Antonescu andis Dörnbergi kätte tema ülemusele määra-

[1] Surnupealuu.

tud ordeni, kuid ilma selle juurde kuuluva kirjata. Muidugi ei tulnud kummalegi lepinguosalisele pähe küsida ka Transilvaania elanike arvamust, kelle saatus oli selles häbiväärses tehingus ainult vahetuskaubaks . . .

Ribbentrop ei kurvastanudki nii väga selle üle, et meie päevil diplomaatidele enam kalleid kingitusi ei tehta. Talle aitas nendestki, mis ta sai natsivalitsuselt. Kunagine Riigikantselei ülem riigisekretär Lammers teatas ülekuulamisel, et kord kinkinud Hitler oma välisministrile miljon riigimarka. Füüreri ja välisministri isiklik tõlk Schmidt aga kinnitas, et kui Ribbentropil oli enne ministriks saamist olnud Berliinis ainult üks maja, siis saanud ta lühikese ajaga viie suure mõisa ja mitme lossi omanikuks. Sonnenburgis Aacheni lähedal oli härra välisministril hobusekasvandus; Kitzbüheli lossis peatus ta siis, kui käis Tiroolides kaljukitsejahil; uhket Fuschli lossi Austrias ja Pustepolet Slovakkias kasutati samuti jahilossidena. Schmidt mainis nagu muuseas, et Fuschli lossi endine omanik von Röhmitz oli saadetud koonduslaagrisse, kus ta suri.

Ega midagi, eks igaühel ole oma meetodid varanduse kokkukraapimiseks, Ribbentrop aga ei kandnud nähtavasti asjata obergruppenführeri tunnuseid.

Muide, talle oli jäänud veel teisigi tuluallikaid. Juba enne Wilhelmstrassele kolimist oli ta füüreriga kokku leppinud, et jätkab kauplemist veiniga. Selle eest nõustus Joachim von Ribbentrop suuremeelselt täitma riigiministri kohuseid ilma tasuta.

Kuid tuleme tagasi Ribbentropi büroo juurde, mis mängis nii tähtsat osa, välja koolitades uut tüüpi natsidiplomaate, kelle hulka kuulus esmajärjekorras välisminister ise.

Ajapikku tõrjus see büroo Saksa Välisministeeriumi hoopis kõrvale ja hakkas ise välispoliitikat juhtima. 1934. aasta kevadel tugevnes Ribbentropi positsioon veelgi. Hitler määras ta desarmeerimise erivolinikuks. Kits sai kärneriks: desarmeerimine usaldati inimesele, kes oli kutsutud ja seatud diplomaatia abil tasandama teed vallutussõdadele.

Aja soosing

Anatole France ütles kunagi kunsti kohta: «Mitte kellelgi ei lähe korda luua šedöövreid, kuid mõned teosed muutuvad šedöövriks tänu aja soosingule.» Ribbentropile oli selleks aja soosinguks München. Hoolimata Ribbentropi isiklikest omadustest tagas peamiselt just see tegur tema diplomaatilise tegevuse edu kuni kallaletungini NSV Liidule. Alles juunis 1941 minetas see oma tähtsuse.

Aeg osutus Ribbentropile erakordselt soodsaks. Londonis oli tugeva Saksamaa idee küpseks saanud juba ammu enne seda, kui

hitlerlik emissar sinna ilmus. Ribbentropi osaks jäi vaid noppida küpseid vilju ja tuua need füürerile: esmalt 1935. aasta merekokkuleppe näol, mis risti vastu Versailles' lepingule lubas Saksamaal ehitada suure laevastiku, ja hiljem ka Müncheni näol.

On märkimisväärne, et neid hitlerliku Saksamaa diplomaatia võite ei sepistatud mitte välisministeeriumis, vaid Ribbentropi büroos. Muidugi sai Hitler aru, et 1935. aasta merekokkulepe on vaid Saksamaa ja Inglismaa suure pallilahingu üks geim. Kuid selle geimi võitis Berliin. Otsekui autasuks selle eest nimetati Ribbentrop Saksamaa saadikuks Londonis.

Juba esimestest Inglismaa pinnal viibimise hetkedest peale ei käitunud nõelasilmast tulnud saadik just kõige sündsamalt, ja Göring kasutas juhust, et teda Hitleri silmis kompromiteerida. Füürerile kanti ette, et vaevalt Londonisse jõudnud, hakkas Ribbentrop kohe jagama kohatuid nõuandeid Inglismaa diplomaatidele. Hiljem aga blameerinud ta ennast koguni Suurbritannia kuninga ees. Ilmunud esimesele ametlikule audientsile, tervitas ta kuningat harjumusliku hüüdega «Heil Hitler!», mida õigustatult hinnati tema kuningliku kõrguse solvamisena.

Kuid jällegi soosis aeg Ribbentroppi. Vabariiklikus Hispaanias puhkes kodusõda. Franco mäss, mida Berliin ja Rooma inspireerisid ja avalikult toetasid, tekitas tormilist vastukaja kogu maailmas. Paljude maade rahvad nõudsid tungivalt, et tehtaks lõpp fašistlike riikide relvastatud vahelesegamisele Hispaania siseasjadesse.

Ühiskondliku arvamuse survel loodi Londonis Mittevahelesegamise Komitee ja Ribbentropile anti järjekordselt võimalus rakendada oma intrigandivõimeid, muutmaks see rahvusvaheline organ tasapisi uute Hispaania vabariigi vastu suunatud agressiooniaktide kattevarjuks. Hitleri saadik käitus lausa jultunult. Ilmudes istungile, ei tervitanud ta mitte kedagi, vaid läks vaikides ja teiste poole vaatamata oma kohale laua taga. Ta nagu ei märganudki teisi.

Natsidele see meeldis. Jällegi suitsetas Berliin Ribbentropi auks viirukit. Paljud olid arvamisel, et just tema halvas Mittevahelesegamise Komitee tööd. Ei vaja vist tõestamist, et jällegi soosis teda aeg. Oli ju Ribbentropil Inglismaad ja Prantusmaad valitsevates reaktsioonilistes ringkondades mõjukaid abilisi, kes juhindusid põhimõttest: ennem valitsegu Hispaanias saksa fašistid kui hispaania kommunistid.

Püreneede ümber mässavate poliitiliste intriigide sogased lained suurendasid Ribbentropi populaarsust Kolmandas riigis veelgi. Temast sai asendamatu diplomaat.

1936. aasta oktoobris saabus Berliini Itaalia välisminister Ciano, et Berliin—Rooma telje loomise asjus läbi rääkida ja paktile alla kirjutada. Wilhelmstrassel istus Neurath, kuid nendeks läbirääkimisteks kutsuti Londonist kiiresti kohale Ribbentrop. Tema kirjutas ka lepingule alla.

1936. aasta lõpul hoogustusid läbirääkimised veel kolmanda partneri — Jaapani liitumiseks Berliin—Rooma teljega. Jällegi kutsuti Londonist kohale Ribbentrop. Jälle pidas ta Saksa valitsuse nimel läbirääkimisi ja kirjutas uuele lepingule alla.

Jääb mulje, nagu oleks Saksamaa kogu välispoliitikat juhitud Saksa Londoni saatkonnast.

Saabus 1938. aasta. Reini piirkond oli juba remilitariseeritud, wehrmacht loodud, uus Saksa sõjalaevastik kündis ookeane. Hitler otsustas Austria anšlussi teoks teha. Jällegi oli maailm ärevil. Göring närveeris: kas Ribbentrop suudab Inglismaad veenda, et see ei sekkuks Austria operatsiooni?

Ribbentrop suutis. Austria sõltumatuse surmaotsus viidi täide Londoni täielikul heakskiitmisel.

Ülekuulamisel Nürnbergi kohtus meenutas endine Hitleri saadik Londonis noid päevi suure rahuldustundega. Ta oli Hitlerile õigeaegselt ja eksimatult teatanud, et nii Chamberlain kui ka Halifax suhtuvad natside plaanidesse vägagi sallivalt. Isegi siis, kui Londonisse saabus teade Saksa vägede marssimisest Viini, jätkasid inglased vestlust Saksa saadikuga ülimalt sõbralikus toonis. Koguni nii sõbralikus, et Ribbentrop kutsus Suurbritannia peaministri Saksamaale külla. See võttis küllakutse vastu ja palus jahiks kõik ette valmistada. Jaht ise oli aga ebatavaline: ulukiks pidi seekord saama Tšehhoslovakkia.

Kuid Ribbentrop lahkus Londonist juba enne seda jahikäiku. Arvestades tema hindamatuid teeneid ja diplomaatilisi kordamineku id, määrati ta 1938. aasta algul välisministriks. Tšehhoslovakkia operatsiooni viis Ribbentrop läbi juba täievolilise riigiministrina.

Milliseid vaimuomadusi siis Wilhelmstrasse uuel peremehel selleks vaja läks, et Tšehhoslovakkia püüdmiseks võrku kududa?

Tahtmatult meenub, kuidas üks Prantsuse ajaleht tookord ohkas: «Ei ole sel suure Talleyrand'i tugitoolis istuval George Bonnet'l ka põrmugi häbi, et ta ennast Münchenis nii alatult petta laskis!» Kuid mõistagi on kõige kergem petta seda, kes ise tahab petetud olla. Peab ütlema, et üheski teises küsimuses polnud Nürnbergi kohtualused nii üksmeelsed kui selles, et Hitler ei alistanud Tšehhoslovakkiat mitte võimuga, vaid sai selle Londonilt ja Pariisilt kingituseks.

Juba ammu enne Müncheni tehingut oli natslikul Saksamaal välja töötatud plaan «Grün», mis nägi üksikasjadeni ette Tšehhoslovakkia alistamise relva jõul. Kuid toimus München, ja Hitlerile tehti kingitus. Sõjaplaani Tšehhoslovakkia orjastamiseks ei läinud vaja.

Sündmuste niisugune kulg tegi läänеriikide süüdistajate olukorra keeruliseks, kui need Ribbentroppi üle kuulama asusid. Isegi niisugune kogenud jurist nagu sir David Maxwell-Fyfe seisis päris suurte raskuste ees.

Tulles kord 1946. aasta aprilli lõpul kohtu peasekretariaadist, märkasin kohtusaali ukse juures ebatavalist elevust. Kavatsesin

juba saali astuda, kui mind pidas kinni doktor Servatius (toosama, kes palju aastaid hiljem kaitses Jeruusalemmas Eichmanni ja laimas Nürnbergi kohtuotsust). Ta tegi juttu mõnede temale vajalike tunnistajate väljakutsumisest, millega peasekretariaat millegipärast viivitas. Kuna Servatius rääkis väga hästi vene keelt, ähvardas meie vestlus pikaks kujuneda. Sellest vabastas mind üks inglise ajakirjanik:

«Ärge raisake asjata aega, major,» lausus ta meist möödudes. «Algab etendus, sir Davidi raske eksam.»

Ruttasin kohtusaali. Ajakirjanike kohad olid viimse võimaluseni täis. Kõik mõistsid, et vaatamata Inglise süüdistaja suurtele kogemustele on tal raske ületada Müncheni barjääri.

Tema ja hitlerliku Saksamaa endise välisministri kahevõitlus võttis kohe alguses terava iseloomu. Maxwell-Fyfe püüdis Münchenist mööda minna ja sundida Ribbentroppi rääkima plaanist «Grün», mille ettevalmistamisel Välisministeerium oli suurt osa etendanud. Ribbentrop, vastupidi, püüdis vältida plaani «Grün» ning seostada Tšehhoslovakkia küsimus Müncheniga.

Pilkavalt muiates kummardus Göring üle barjääri ja puudutas advokaat Seidlit õlast. See oli kindel tundemärk, et ta nägi jällegi võimalust provokatsiooniks. Sellistel juhtudel ei pöördunud Göring tavaliselt oma kaitsja doktor Stahmeri, vaid nimelt doktor Seidli, kunagise aktiivse natsi poole, kes oli maias kahtlaste sensatsioonide järele ja tegutses taolistes olukordades tõrkumatult. Kuulanud Göringi ära, läks Seidl sedakorda Ribbentropi advokaadi doktor Horni juurde. Nad ei pidanud pikka nõu. Horn tõusis püsti ja teatas kohtule, et pole mingit vajadust arutada tema kaitsealuse süüd plaani «Grün» teostamisel juba kas või sellepärast, et läänеriigid ise sanktsioneerisid selle, milles sir David praegu püüab süüdistada Ribbentroppi.

See avaldus andis Ribbentropile uut indu võitluseks Maxwell-Fyfe'iga.

Maxwell-Fyfe küsis:

«Te teadsite väga hästi plaani «Grün» olemasolust, kas pole tõsi? Samuti oli teile teada, et sõjategevuse plaan nägi ette kogu Tšehhoslovakkia alistamise, eks ole?»

Loomulikult tundis Ribbentrop seda plaani. Ta oli koguni osa võtnud selle plaani ettevalmistamisest. Nüüd aga kehitas ta vaid õlgu: milleks nii pikalt rääkida sellest, mida ei toimunud? Ja siis lausus ta päris sõnaselgelt, et Suurbritannia valitsus ise lahendas selle küsimuse Münchenis «nii, nagu mina seda Saksa diplomaatia seisukohast lähtudes soovisin».

Nüüd hakkas kohtualune kõigutamatu rahuga jutustama, kuidas Chamberlain ja Daladier Tšehhoslovakkia Hitlerile ohverdasid.

«Asi oli nii: härra Chamberlain ütles füürerile, ta olevat sellega päri, et miski peab toimuma, ja ta olevat nõus selle Saksa memorandumi (Tšehhoslovakkia tükeldamise kohta) Briti kabinetile edasi andma . . . Ta ütles veel, et annab Briti kabinetile, see tähen-

dab oma ministritest kolleegidele, nõu, et nad soovitaksid Prahal selle memorandumi vastu võtta . . .»

Ribbentrop jutustas, et Hitler ja tema olid juba enne Münchenit pidanud läbirääkimisi Inglismaa ja Prantsusmaa saadikutega Berliinis. Londoni ja Pariisi ametlikud esindajad olid füürerile truualamlikult kinnitanud, et «Inglise pool ja Prantsuse pool kavatsevad Tšehhoslovakkia probleemi lahendada võimalikult kiiresti ja nii, nagu Saksamaa seda soovib.»

Ma kuulasin Ribbentroppi ja vaatasin Maxwell-Fyfe'i. Nägin, kuidas see muidu nii rahulik ja enesekindel jurist silmanähtavalt närveerib. Korduvalt oli ta tabanud kohtualuseid valelt; ta oli paljastanud ka Ribbentropi valesid, kui tegemist oli olnud teist laadi süüdistustega. Maxwell-Fyfe oskas seda paremini kui nii mõnigi teine süüdistaja. Ta esitas kohtualusele pealtnäha üsna süütuid küsimusi, mille hulgas peitus ometi võtmeküsimus, mis sulges ahela ja surus kohtualuse vastu seina. Ent kui kohtusaalis räägiti Münchenist, siis seda kahjuks ei juhtunud: Maxwell-Fyfe'i ei aidanud sügav kutseoskus ega hiilgavad poleemikuvõimed.

Möödus palju aastaid ja äkki oli tarvis esile tõsta neid, kes Münchenis ilma tegid. Nagu ma eespool juba mainisin, tõstis Inglise reaktsiooniline ajakirjandus Müncheni lepingu kahekümnenda aastapäeva puhul suurt lärmi, otsustades üllatada maailma grandioosse sensatsiooniga: Müncheni draama peategelastel olevat olnud siirad kavatsused . . . nad arvanud päris tõemeeli, et kindlustavad Euroopas rahu. «Sunday Expressi» veergudel küsis Inglise parlamendi liige Baverly Baxter: «Kas me peame ikka veel häbenema Münchenit?»

Sarnaseid asju lugedes meenuvad tahtmatult näited ajaloost. Räägitakse, et pärast Saksa—Prantsuse 1870.—1871. aasta sõda tulnud truualamlikud preisi ajaloolased krahv von Moltke juurde. Nad olid rääkinud talle oma kavatsusest kirjutada selle võiduka sõja ajalugu ja tahtnud, et tema ekstsellents annaks neile nõu, kuidas seda sakslaste ja preislaste relvavõitu väärikalt kajastada. Vana Moltke olnud imestunud ja koguni veidi pahane: «Lubage, härrased, mis nõuandeid või näpunäiteid siin veel anda saab? Kirjutage tõtt, ainult tõtt . . . Kuid mitte kogu tõde.»

Briti parlamendi lugupeetud liige Baverly Baxter, nagu paljud teisedki Teise maailmasõja kodanlikud ajaloolased, läks sellest nõuandest veelgi kaugemale ja kirjutas kogu vale. Ikka ja jälle tuleb Baxter oma artiklis mõtte juurde, et München olevat olnud Hitleri kindraleile lüüasaamiseks. «Meie päevil,» kinnitab Baxter, «võib sageli kuulda kõnekäändu, et see või teine «läks Müncheni peale». Kuid mida Saksa kindralid tol ajal kirjutasid ja rääkisid? Meie kätte sattunud päevikutest võime lugeda, et nad pidasid Münchenit täielikuks katastroofiks . . . Nad kirjutasid, et Chamberlain valmistas füürerile pettumuse ja välksõda, mis ootas vaid algussignaali, lükkus edasi.»

Nürnbergi protsess tõi sellesse küsimusse täieliku selguse.

Võimalik, et Ribbentropi ainus teene ajaloole on see, et ta protsessil Münchenist rääkis.

Ribbentrop ei olnud mingil määral nõus nendega, kes praegu või edaspidi püüavad Münchenit kujutada katastroofina Hitlerile. Ta vaidles selle vastu juba Rahvusvahelises Sõjatribunalis tunnistusi andes, aga veelgi kategoorilisemalt oma memuaarides, mis ta kirjutas vangikambris ja mis pärast ta surma Inglismaal raamatuna välja anti.

Siin nendest memuaaridest väike väljavõte:

«Pärast minu arreteerimist küsis mult mr. Kirkpatrick ülekuulamise ajal, kas «füürer oli väga kurb», et Münchenis kokkuleppele jõuti ja et Hitler seetõttu «oma sõjast ilma jäi». Ta olevat Münchenis öelnud, et järgmine kord «viskab ta härra Chamberlaini koos tema vihmavarjuga trepist alla». Ma võin öelda, et selles pole sõnakestki tõtt. Füürer jäi Müncheniga väga rahule. Ma pole temalt kunagi isegi vastupidist vihjet kuulnud. Otsekohe pärast Chamberlaini ärasõitu telefoneeris ta mulle ja teatas rõõmsalt, et peaminister oli pärast veel tema juures käinud ning täiendavale kokkuleppele alla kirjutanud. Ma õnnitlesin teda sel puhul . . . Pärastlõunal väljendas Hitler raudteejaamas veel kord oma rõõmu ja rahulolu Müncheni lepingu üle. Kõik teised versioonid minu ja Adolf Hitleri tookordse seisukoha suhtes on puhtad väljamõeldised.»

See oli üks neist harvadest juhtudest, mil välisminister tõtt rääkis.

Hiiglase vari

Loomulikult ei saa kõiki Ribbentropi kordaminekuid, mida Hitler nii kõrgelt hindas, seletada ainuüksi aja soosinguga. Nii nagu Rosenbergki, pidas ka Ribbentrop Bismarcki tuntud väljendit «Poliitika — see on võimalikkuse kunst» ammu ja lootusetult vananenuks. Hitler ja tema käsilased nägid natside poliitika alust kunstis teha võimatu võimalikuks.

Muidugi oli niisugune käsitusviis vastuolus endiste arusaamadega diplomaatiast ja selle meetoditest. Seda taipas oma piiratud mõistusega isegi Ribbentrop. Tutvunud natsipartei programmiga ja pühendunud Hitleri vandenõusse maailma vastu, sai talle selgeks, et Kolmanda riigi diplomaatide ülesanded on vägagi sihikindlad.

Kindralstaabil oli täita tähtsaim ülesanne — välja töötada ja ellu viia teistele maadele kallaletungimise plaanid. Enne aga, kui neid plaane rakendama sai hakata, oli vaja luua soodne välispoliitiline olukord. Lühidalt öeldes, Ribbentrop pidi rakendama oma maa diplomaatia täielikult wehrmachti teenistusse. Saksamaa uus välisminister pidi välispoliitikaga tasandama teed agressioonile.

Selle eest anti Kolmanda riigi diplomaatiale kaalukas trump — võimalus alati ja kõikjal toetuda jõule.

Asudes Nürnbergi protsessil tunnistusi andma, lausus Joachim von Ribbentrop juba alguses:

«Mulle sai kohe selgeks, et mul tuleb töötada hiiglase varjus ja ma pean leppima teatud kitsendustega: ma ei saa teostada niisugust välispoliitikat, nagu seda teeks parlamendi ees vastutav välisminister.»

Ehkki Ribbentrop mõtles selle hiiglase all Hitlerit, oli selleks tegelikult natsliku Saksamaa suur kindralstaap.

Kui parun Sonino, hiilgav demagoog, oli veel Itaalia välisministriks, laskis ta oma kabinetis kamina kohale raiuda niisuguse mõttetera: «Teised võivad, sina ei tohi.» Ribbentrop tundis seda aforismi, kuid sõnastas selle ümber: «Teised ei tohi, sina võid.» Kolmanda riigi välisministrina juhendus ta just säärasest deviisist. Ja see oli võimalik vaid seetõttu, et iga tema sammu diplomaatiapõllul toetas sõjavägi. Agressiivsed vandenõud ja poliitilised mõrvad, šantaaž ja ähvardused, spionaaž ja viiendad kolonnid, häbiväärsed tehingud kvislingitega ja andestamatud ultimaatumid naabermaade seaduslikele valitsustele kuulusid lahutamatult hitlerliku diplomaatia arsenali.

Algas sõjadiplomaatia ajajärk, mille paljusid jooni jäljendavad veel praegugi NATO liikmesriikide, eriti Ameerika Ühendriikide ja Saksa Föderatiivse Vabariigi diplomaadid.

Ribbentropi ülekuulamine kestis mitu päeva. Nagu kõik teised, püüdis ka tema vastutusest kõrvale puigelda. Kuid erinevalt Göringist hellitas Ribbentrop oma südamesopis veel lootust pääseda võllast. Seepärast ei lubanud ta endale kohtus mingisuguseid äärmusi. Mitu korda ta koguni tunnistas oma süüd, saades aru, et eitada on kasutu. Neil juhtumeil näis ta kogu oma olekuga kohtule ütlevat: näete, mina pole sugugi niisugune fanaatik nagu Göring, minuga võib asju ajada. Göringi ajas see marru, ta ütles endise välisministri kohta kaunis valjusti, et see olla närakas ja tühine inimene. Kord rääkis Göring oma süüpinginaabritele, et isegi ämm pidanud Ribbentroppi kangekaelseks ja ohtlikuks tobukeseks. Too olevat mitmel korral öelnud:

«Minu kõige rumalam väimees sai kõige kuulsamaks.»

Kohtualused naersid selle vaimukuse üle. Ribbentrop aga sai Göringi peale maruvihaseks ega rääkinud temaga mitu päeva.

Kuid valmisolek koostööks kohtuga oli ainult Ribbentropi kavalus. Tegelikult polnud ta teistest põrmugi avameelsem.

Ma mainisin juba, et Nürnbergi kohtus kasutuselevõetud Inglise ja Ameerika kohtuprotsessi süsteemi kohaselt ei saanud süüdistatav toimiku materjalidega varem tutvuda. Teadmata täpselt, milliseid süütõendeid prokuröridel on, püüdsid kohtualused niikaua igaks juhuks oma süüd eitada, kuni esitati mingi dokument, mis kummutas nende vale. Nii oli see ka Ribbentropiga.

Kui talt küsiti, kas Saksa Välisministeerium juhtis henleinlaste

tegevust Tšehhoslovakkias, eitas Ribbentrop seda kategooriliselt, piiludes salamahti süüdistaja poole, kas see usub teda. Süüdistaja aga võttis rahulikult mingi dokumendi ning ulatas selle Ribbentropile. See oli Saksamaa saadiku Prahas salajane korraldus, millest nähtus, et Saksa välisminister oli henleinlastele andnud otseseid näpunäiteid õõnestustegevuseks Tšehhoslovakkia valitsuse vastu.

Ribbentropi tuju langes sootuks, ta oli lausa kohkunud: «Jumal küll, milleks oli tarvis jätta selliseid jälgi!» 29. märtsi 1938. aasta salajases kirjas, mille süüdistaja ette luges, oli öeldud, et «edaspidiseks koostööks tuleb Konrad Henleinil hoida võimalikult tihedat sidet härra riigiministriga . . .»

Härra välisministri iga samm oli paberile pandud. Säärast ettevaatamatust võis põhjustada ainult sügav usk karistamatusesse ja sellesse, et Kolmas riik püsib igavesti. Nüüd tuli aga kõige selle eest vastutada. Süüdistajad aga valmistasid Ribbentropile ühe ebameeldiva üllatuse teise järel.

23. augustil 1938. aastal käis Ribbentrop koos Hitleriga lõbusõidul, mis tehti ühel mugaval Saksa reisilaeval, nimelt «Patrial». Külalistena tegid sõidu kaasa Ungari fašismimeelsed juhid Horthy, Imredy ja Kanya. Ribbentrop jagas juba ammu kindralstaabi juhtide arvamust, et plaani «Grün» edukaks teostamiseks tuleks kaasa tõmmata ka Ungari. Lõbusõidu ajal püüdis Ribbentrop ungari külalisi mõjustada. Muidugi polnud Horthyl midagi selle vastu, et saada endale tüki Tšehhoslovakkiat, aga ta kartis Jugoslaaviat. Ribbentrop rahustas teda: Jugoslaavia on teljeriikide pihtide vahel ega julge isegi Ungarile kallale tungida.

Kogu vestlus «Patria» pardal oli hoolikalt paberile talletatud . . .

21. jaanuaril 1939. aastal kohtus Joachim von Ribbentrop Tšehhoslovakkia välisministri Chvalkovskýga ning nõudis temalt kategooriliselt Tšehhoslovakkia armee vähendamist. Vaevalt kaks kuud hiljem said Hitler ja Ribbentrop kokku Tisoga, ühe tookordse Slovakkia juhiga. Mainides neid kahte kohtumist, palus Nõukogude süüdistaja Ribbentroppi meenutada, missugune eesmärk nendel kohtumistel oli olnud ja millised olid tulemused. Kohtualune ei teadnud, kas süüdistajal on selle kohta mingeid dokumente. Ta lõi silmad lakke ja teeskles, nagu püüaks meelde tuletada, millest tookord räägiti. Aga mälu vedas alt! Süüdistaja tuli talle appi, lugedes ette väljavõtteid stenogrammist.

Ma vaatlesin süüpingis istujaid. Göring jälgis teraselt Ribbentroppi, kuid ei paistnud oma endisele kolleegile eriti kaasa tundvat, nii nagu too mõni päev tagasi ei tundnud kaasa Göringilegi. Neurath ja Papen vestlesid omavahel, nende sarkastilisest muigest võis välja lugeda, et nemad on toimuva suhtes päris ühel meelel: paras sellele tõusikule!

Süüdistaja aga luges stenogrammist ühe väljavõtte teise järel. Nagu selgus, polnud Ribbentrop piirdunud üksnes Tiso veenmi-

sega, et see Slovakkia eraldaks ja iseseisvaks riigiks kuulutaks, vaid koguni kiirustas teda takka. «Välisminister rõhutas . . ., et asja lahendamine ei tohi kesta mitte päevi, vaid tunde.» Ribbentrop ja Hitler hirmutasid oma vestluskaaslast: kui slovakid ei astu välja Praha vastu, siis annab Saksamaa nad Ungari armu ja hirmu alla. Stenogrammist nähtus, et Ribbentrop «näidanud Hitlerile ettekannet», mille ta olevat just äsja saanud ja milles teatatavat Ungari vägede liikumisest Slovakkia piiri suunas. «Veel veidi viivitamist, ja Horthy neelab Slovakkia.» Ja siis ei saavat «härra minister vaatamata sümpaatiale, mida ta slovakkide vastu tunneb . . ., enam mitte midagi teha».

Ribbentrop oli niivõrd vastutulelik, et koostas ise seaduseprojekti Slovakkia sõltumatuse kohta ning laskis selle koguni slovaki keelde tõlkida. Ööl vastu 14. märtsi saatis ta oma külalised viisakalt koju, andes nende käsutusse Saksa lennuki. Samal päeval kuulutati Bratislavas Slovakkia sõltumatuks riigiks.

See oli üks paljudest juhtudest Ribbentropi diplomaaditegevuses, mil ta ei ähvardanud mitte Saksamaa, vaid Kolmanda riigi kallaletungiga, kes oleks tegutsenud tema näpunäidete järgi.

14. märtsi õhtul kutsus Ribbentrop Berliini Tšehhoslovakkia presidendi Hácha ja välisministri Chvalkovský. 15. märtsil kell 1.15, pärast keskööd, viidi nad Riigikantseleisse, kus neid ootasid Hitler ja Ribbentrop.

Möödus mitu kuud, hitlerlased olid valla päästnud maailmasõja. Nüüd asus Ribbentrop kiitlema oma teenetega Tšehhoslovakkia anastamisel. Tal oli tõepoolest õnnestunud tükeldatud Tšehhoslovakkia tookordseid juhte ühe ööga veenda alla kirjutama oma maa surmaotsusele.

Aja soosing!

Jah, ka siin tegutses Ribbentrop talle vägagi soodsates tingimustes. Juba Müncheni päevil ilmnes nii lääneriikide abistav osa, kui ka Tšehhoslovakkia reaktsiooniliste valitsusringkondade ja Beneši reetlikkus, mis aitas teoks teha Münchenis otsustatut. Samasuguses poliitilises õhkkonnas olid toimunud ka 15. märtsi öised sündmused. Läbirääkimistest Hitleri ja Ribbentropiga võtsid osa Tšehhoslovakkia rahva reeturid Hácha ja Chvalkovský, kes olid juba vajunud kollaboratsiooni mülkasse. Palju's seal enam tarvis oli, et sundida neid juba kapitulatsiooni meeleolus mehi oma maad hitlerlikule Saksamaale loovutama. Liiatigi polnud Ribbentrop unustanud kutsuda nendele läbirääkimistele OKW staabiülemat Keitelit ja lennuväe ülemjuhatajat Göringit . . .

Väljapressimiste ja ähvarduste diplomaatia

Niisiis tegutses Ribbentrop kindla skeemi järgi: sel ajal, kui Saksa kindralstaabis töötati välja ühele või teisele riigile kallaletungimise plaani, pidi välisministeerium suigutama ühiskondliku arvamuse, rääkides paljutõotavalt, nagu austaks Saksamaa selle maa iseseisvust ja territoriaalset puutumatust. Taolised kinnitused muutusid seda valjuhäälsemaks, mida lähemale kallaletungipäev jõudis. Vahetult enne kallaletungi aga nõudis Saksa kindralstaap Ribbentropilt intsidenti, mis lasek» Saksamaa agressiooni paista sunnitud abinõuna. Ja siin ei kohkunud välisminister mitte millegi eest tagasi.

Kohtus esitati Ribbentropile tema Varssavis peetud kõnede tekstid, kus ta Poolale pidulikult kinnitas, et Saksamaal on Poola suhtes rahumeelsed kavatsused. Sealsamas aga esitati välisministrile ka salajased dokumendid Hitleri juures toimunud nõupidamiste kohta, kus arutati Poola anastamise küsimust.

Lugedes uuesti oma kõnesid, naeratas Ribbentrop võidukalt: muidugi, tema ju ei tahtnud sõda Poolaga, ta on alati soovinud sõprust selle maaga. Tal ei tulnud pähe mõtetki sõjast; ta ei ole kunagi arvanud, et Danzigi pärast tasuks sõdida.

Sootuks teistsugust mõju avaldasid endisele välisministrile Hitleri juures toimunud nõupidamiste protokollid. Naeratus Ribbentropi näolt kadus, mees süngestus ja vaikis.

Süüdistaja aga esitas veel ühe dokumendi. See oli fašistliku Itaalia välisministri krahv Ciano päevik. Nii Ciano kui ka tema äiapapa Mussolini olid juba elavate seast lahkunud, oma päevikuid aga endaga polnud Ciano kaasa viinud. Muude huvitavate ülestähenduste hulgas on seal ka kirja pandud, kuidas Ribbentrop 11. augustil 1938. aastal oma sõpra vastu võttis:

«Fuschli lossis teatas Ribbentrop mulle enne lauda istumist, et ta on otsustanud alustada mängu tulega. Ta rääkis sellest täpselt nii, nagu räägiks mõnest kõige tühisemast administratsioonilist laadi küsimusest.»

Edasi on päevikus järgmine dialoog:

««Mida te tahate saada, Ribbentrop? Kas Danzigit või koridori?» küsisin ma temalt.

«Nüüd enam mitte,» ja ta seiras mind oma külmade silmadega. «Me tahame sõda.»»

Ministrid hakkasid omavahel vaidlema, kas Inglismaa ja Prantsusmaa segavad vahele, kui Saksamaa Poolale kallale tungib. Ribbentrop püüdis Cianole tõestada, et Lääs suhtub sellesse lojaalselt, sest pärast Poola vallutamist jõuaks Saksamaa otse Vene piirini. Ciano kahtles selles ja märkis oma päevikusse:

«Nad olid kindlad, et Prantsusmaa ja Suurbritannia vaatavad külmavereliselt pealt Poola hävitamist. Ühe sünge lõunasöögi ajal

Salzburgi lossis Austrias tahtis Ribbentrop minuga selle peale koguni kihla vedada. Kui inglased ja prantslased jäävad erapooletuks, pidin ma talle kinkima ühe itaalia maali; kui nad aga alustavad sõda, lubas ta mulle vanade relvade kollektsiooni.»

Ribbentrop oli tõepoolest päris kindel, et ka Poola aktsioon kulgeb Müncheni rada. Selle kohta on hulgaliselt tõendeid. Kõige huvitavamad nendest olid vist küll tunnistaja Schmidti seletused.

See pikka kasvu imposantne, maitsekalt riietatud sakslane oli Hitleri ja Ribbentropi isiklik tõlk. Astudes tunnistajatooli, vaatas ta kohtualuste pingi poole ja vahetas oma endise ülemusega pilgu. Ribbentropi silmades oli sõnatu palve. Erilist tähelepanu pöörasid Schmidtile teisedki kohtualused, iseäranis Neurath, kelle juures Schmidt oli samuti omal ajal teeninud. Veel varem oli Schmidt töötanud koos riigikantslerite Mülleri ja Brüningi ning välisministri Stresemanniga.

Õukonnatõlk vandus kohtu ees rääkida ainult tõtt. Ja kuigi Ribbentropil oli juba olnud juhust veenduda, mida see vanne väärt on, kui seda annavad hitlerlased, jooksis tal kuum judin üle selja: teadis ju Schmidt tema kohta liiga palju sellist, mille kohtus avalikkuse ette toomist poleks kuidagi tahtnud.

30. augustil 1939. aastal, mil Euroopa elas oma viimaseid rahutunde, kutsuti Poola valitsuse erivolinik läbirääkimisteks Berliini. Ilmumise aja määras Hitler meelega nii, et volinik liiga hilja kohale jõuaks . . .

Wehrmacht oli juba valmis Poolale kallale kargama, juba olid antud viimased korraldused vastavalt plaanile «Weiss». Berliin ning London aga janditasid ikka veel läbirääkimistega, püüdsid endale diplomaatilist alibit hankida ja vastutust uue maailmasõja vallapäästmise eest teineteise kaela veeretada.

30. augustil kell 24 kohtus Ribbentrop Hendersoniga, Suurbritannia saadikuga Saksamaal. Sellel kokkusaamisel oli viibinud ka Schmidt, kes kohtus tunnistas:

«Saksa välisminister istus läbirääkimisteks väikese laua taha toolile, ta nägu oli kahvatu, huuled kokku surutud ja ta silmad hõõgusid. Ta tervitas rõhutatud enesekindlusega, võttis portfellist mahuka dokumendi ja hakkas seda ette lugema . . .»

Need olid tingimused, mille täitmisel Saksamaa oleks nõustunud Poola konflikti rahulikult reguleerima. Ribbentrop luges meelega kiiresti, nii kiiresti, et võimatu oli midagi meelde jätta, ammugi veel üles märkida. Memorandumi teksti Hendersonile andmast keeldus välisminister kategooriliselt.

Isegi palju näinud Schmidt oli imestunud. Ta vaatas arusaamatuses Ribbentropi otsa — võib-olla see eksis sõnadega, või ehk kuulis tõlk valesti? Kuid ei seda ega teist. Ribbentrop kordas veel kord Hendersoni poole pöördudes:

«Ma ei või teile seda dokumenti anda.»

«Pärast seda vaatasin ma sir Neville Hendersonile näkku,» jätkas Schmidt. «Loomulikult ootasin, et ta palub mul seda dokumenti tõlkida, Henderson aga ei nõudnudki seda . . . Kui mulle oleks tehtud ettepanek tõlkimiseks, oleksin ma seda teinud hästi aeglaselt, teksti peaaegu dikteerides, et Suurbritannia saadik oleks võinud üles märkida mitte ainult dokumendis sisalduvad üldised seisukohad, vaid üksikasjaliselt ka Saksamaa ettepanekud . . . Ent Henderson ei reageerinud minu näoilmele. Vestlus lõppes varsti, ja sündmused arenesid oma rada . . .»

Täpselt kakskümmend neli tundi pärast seda kohtumist tungis Saksamaa Poolale kallale. Kolm päeva hiljem aga hakkas Saksa—Poola sõda paisuma maailmasõjaks — sõtta astusid Inglismaa ja Prantsusmaa.

«3. septembri hommikul kella kahe ja kolme vahel helistati Riigikantseleisse Inglise saatkonnast,» jätkas Schmidt. «Inglise saadik oli saanud oma valitsuselt instruktsioone, mille kohaselt ta pidi täpselt kell üheksa hommikul välisministrile üle andma väga tähtsa teadaande . . . Ribbentrop laskis vastata, et ta ei ole sel ajal vaba, kuid volitab Välisministeeriumi ametnikku, see tähendab mind, tema asemel Inglise valitsuse teadaannet vastu võtma.»

Oli täiesti selge, et Ribbentrop pidas oma viimaseid läbirääkimisi Hendersoniga mitte mikski ja teda huvitas vaid see, kuidas diplomaatiaviigilehega varjata kallaletungi Poolale, mille ettevalmistused Saksa kindralstaap juba lõpetanud oli. Ribbentropil jätkus küllalt aruraasukest, mõistmaks, et ka Henderson oma ametniku-südametunnistusega püüab vaid luua muljet, nagu katsuks Suurbritannia sõda vältida. Just sellepärast keelduski Saksa välisminister nii kergekäeliselt kohtumast Saksamaale sõda kuulutava riigi saadikuga, saadik aga nõustus niisama kergelt pidama läbirääkimisi . . . tõlgiga. Samal põhjusel oli Ribbentrop kolm päeva varem keeldunud Hendersonile üle andmast Saksamaa ettepanekute teksti, Henderson aga polnud märku andnud, et Schmidt talle selle teksti tõlgiks.

Teatavasti on retsidivist palju ohtlikum kui inimene, kes esimest korda mingi kuriteo sooritab. Ometi on aga retsidivisti palju kergem avastada. Kriminalistid väidavad, et retsidivistil on oma kuriteo käekiri, võtted, mis on kuriteo kordasaatmisel omased ainult temale. Nende võtete kordumine aitabki sageli tema jälgedele jõuda.

Ka Ribbentrop sarnanes retsidivistiga: tema sõnamurdliku diplomaatia võtted hakkasid korduma.

Meenutame veel kord 1939. aasta 14. märtsi. Mõne tunni pärast pidi Tšehhoslovakkia lakkama eksisteerimast iseseisva riigina. Polnud sugugi võimatu, et mõni Prahasse jäänud minister püüab astuda ühendusse Saksa saadikuga ja tema kaudu Ribbentropi endaga. Et seda vältida, helistas Ribbentrop oma saadikule Prahas: «Ma pean teid ja teisi saatkonna liikmeid paluma astuda selleks samme, et Tšehhi valitsus ei saaks meiega lähematel päevadel ühendusse astuda.»

Möödus pool aastat ja päevakorda kerkis Poola. Jällegi kasutas

Ribbentrop sedasama taktikat, võttis Poola saadikult võimaluse noil kriitilistel tundidel, mis jäid Saksamaa kallaletungini Poolale, läbirääkimisteks tema juurde tulla.

3. septembril 1939. aastal nõudis Saksa välisministrilt audientsi Inglise saadik. Ribbentrop teadis väga hästi, et juttu oleks tulnud Inglismaa ja Prantsusmaa sõttaastumisest. Ka seekord jäi ta oma meetodile truuks, vältides otsustaval hetkel läbirääkimisi, millest Saksa kindralstaap polnud üldse huvitatud ja mis oleksid võinud asja üksnes venitada. Ta volitas oma tõlki saadikut vastu võtma.

Möödus veel kaks aastat. Saabus meile unustamatu 21. juuni, laupäev ... Berliin, Unter den Linden. Nõukogude saatkond. Hommikul oli tulnud Moskvast kiirtelegramm, milles kästi Saksa valitsusele viivitamatult üle anda tähtis teade.

Saatkonna töötaja V. Berežkov püüdis Saksa Välisministeeriumi ametnike kaudu kokku leppida meie saadiku kohtumiseks Ribbentropiga. Kahjuks härra riigiminister «ei ole Berliinis». Nii oli Joachim von Ribbentrop käskinud Nõukogude saatkonna tungivate helistamiste peale vastata.

V. Berežkov meenutab:

«Tol päeval telefoneeriti Moskvast mitu korda. Meil kästi ülesanne kiiresti täita. Panin lauakella enda ette ja otsustasin helistada Wilhelmstrassele täpselt iga kolmekümne minuti järel.»

Kuid asjata. Ribbentrop jäi endale truuks, ta vältis esialgu kokkupuuteid ja läbirääkimisi, mis võinuksid Saksa kindralstaabile kahjulikeks osutuda. Siis aga muutus olukord järsult.

«Äkki helises telefon,» jätkab Berežkov. «Tundmatu teatab haukuval häälel, et välisminister Joachim von Ribbentrop ootavat Nõukogude esindajaid Wilhelmstrassel, oma kabinetis välisministeeriumis ... Ma ütlesin, et läheb aega, kuni ma saadikule teatan ja auto ette sõidab ... «Riigiministri isiklik auto on Nõukogude saatkonna ukse ees. Minister loodab, et Nõukogude esindajad saabuvad viivitamatult.»»

Kell oli kolm öösel. Saksa armee ründas juba Nõukogude piiri. Fašistide lennukid olid sügavat und magavaile linnadele heitnud ootamatult tonnide viisi pomme. Nüüd oleks õige aeg Haagi konventsiooni meenutada. Aga, tõsi küll, see nõuab ju sõja kuulutamist, enne kui kahurid mürisema hakkavad. Kuid Ribbentropi vaatevinklist oli see tühipaljas anakronism. Ta ei teatanud Nõukogude saadikule mitte seda, et tunni aja pärast alustab Saksamaa sõda, vaid hoopis seda, et Saksamaa oli juba tund aega tagasi sõjategevust alustanud. Pealegi püüdis ta näidata sõda puht enesekaitseabinõuna.

Ribbentrop istus süüpingis ja tajus hirmuga, kuidas tema diplomaaditöö säärastest pisiasjadest kujuneb sõjaroimari kohutav portree.

Nõukogude süüdistajad esitasid rohkesti dokumente, mis kummutasid täielikult versiooni enesekaitseabinõudest ning näitasid Joachim von Ribbentropi osa agressiooni vallapäästmises.

Saksa välisministeeriumi toimikuis leidusid ka Saksamaa Moskva saadiku krahv Schulenburgi ja sõjaväeatašee Köstringi ettekanded. Kui süüdistaja hakkas neid dokumente ette lugema, muutus Ribbentrop näost tuhkhalliks. Kuis ta küll oleks soovinud, et Schulenburg ja Köstring oleksid tookord ette kandnud Nõukogude Liidu ettevalmistustest sõjaks, Nõukogude vägede koondamisest läänepiirile. Kuid Saksa saadik Moskvas oli näinud tollal hoopis midagi muud.

Lauale pandi Schulenburgi ettekanded 4. ja 6. juunist 1941. aastast. Ühes neist kirjutab saadik: «Vene valitsus püüab teha kõik selleks, et vältida konflikti Saksamaaga.» Teises rõhutatakse: «Venemaa hakkab sõdima ainult siis, kui Saksamaa peaks talle kallale tungima.»

Veel üks dokument — Schulenburgi, Köstringi ja saatkonna nõuniku Hilgeri märgukiri, milles ettevaatlikus, kuid kategoorilises toonis hoiatatakse oma valitsust ohu eest, mis ootab Saksamaad kallaletungi korral Nõukogude Liidule.

Hitler ja Ribbentrop kutsusid Schulenburgi Berliini. 28. aprillil 1941. aastal võttis Hitler isiklikult saadiku vastu. Kuid see audients oli äärmiselt lühike. Hitler lausus vaid mõned üldsõnalised fraasid. Schulenburg taipas, et ta märgukiri on tagasi lükatud. Andmata saadikule võimalust rääkida, jättis Hitler temaga jumalaga, lausudes vastuvõtu lõpetuseks:

«Ma ei kavatse Venemaaga sõdida.»

Führer ilmselt ei usaldanud krahv Schulenburgi, kuigi see polnud Nõukogude—Saksa sõja vastu hoopiski mitte sellepärast, nagu oleks tal olnud meie vastu sõbralikke tundeid, vaid üksnes seepärast, et elades Moskvas, tundis ta teistest paremini Nõukogude riigi majanduslikku võimsust, tema üha kasvavat kaitsevõimet ja rahva suurt võitlusvaimu.

Kohtus etteloetud dokumendid, eriti need, mis pärinesid Schulenburgilt, purustasid Ribbentropi kaitsepositsiooni täielikult.

NSV Liitu akrediteeritud Saksa diplomaadid tundsid kujunenud olukorra pärast tõsist rahutust. Omavahelistes vestlustes meenutasid nad sageli Napoleoni sõjakäiku Venemaale ja selle tagajärgi, mis Prantsusmaale nii traagilisteks olid kujunenud. Nad mõtlesid ka markii de Caulaincourt'i peale, kes niisamuti oli olnud saadikuks Venemaal ja ainsaks inimeseks Napoleoni lähikondseist, kes oli julgenud imperaatorit hoiatada suure ohu eest, mis ootab Prantsusmaad sõja korral venelastega.

Teatavasti jäid Caulaincourt'ilt meile memuaarid. Kõige huvitavamad on selles raamatus kohad, kus saadik jutustab vestlustest Napoleoniga enne sõjakäiku Venemaale, selle retke ajal ning lõpuks siis, kui purustatud Prantsuse armee oma käskijaga eesotsas häbistavalt põgeneb. Caulaincourt'i mälestusteraamatuke oli ka Hitleri kindralstaabi laual, kui plaani «Barbarossa» välja töötati. Enesekindlad Hitleri kindralid aga irvitasid selle üle ning heitsid põlglikult käest. Saksamaa saatkonnas Moskvas aga leidus saatus-

likul 1941. aasta kevadel kainelt mõtlevaid inimesi, kes märkasid Caulaincourt'i memuaarides palju niisugust, mida oleks tulnud arvestada. Tookordne saatkonna nõunik Hilger kirjutas hiljem:

«Erilist muljet avaldas mulle koht, kus Caulaincourt kirjeldab, kui visalt ta oli püüdnud Napoleoni veenda oma arvamuse õigsuses Venemaa kohta ja vajaduses säilitada häid suhteid Prantsusmaa ning Venemaa vahel. See meenutas mulle elavalt Schulenburgi seisukohta, mida ta Hilgeriga rääkides alati toonitas, ja ma otsustasin saadiku kulul veidi nalja teha.

Kord, kui saadik minu juurde tuli, ütlesin talle, et sain hiljuti Berliinist ühelt oma sõbralt kirja, milles kirjeldatakse väga huvitavalt saadiku ja Hitleri omavahelist vestlust. Krahv Schulenburg oli väga imestunud, sest tal oli põhjust oletada, et sellest vestlusest teavad Berliinis vaid väga vähesed.

«Igatahes on see tekst siin,» ütlesin talle ja hakkasin ette lugema katkendit Caulaincourt'i raamatust, mida ma hoidsin aktikaante vahel, et Schulenburg seda ei märkaks. Lugedes ei lisanud ma Caulaincourt'i tekstile ainsatki sõna ega jätnud ka mitte midagi vahele, muutsin ainult nimesid: Napoleoni asemel lugesin Hitler ja Caulaincourt'i asemel Schulenburg.

Saadik oli ülimalt üllatunud.

«Kuigi tegemist pole ilmselt selle üleskirjutusega, mille ma enda jaoks pärast Hitleriga kohtumist tegin, langeb tekst ometi peaaegu sõna-sõnalt kokku!» hüüdis ta. «Palun näidake mulle, kust see kiri pärineb.»

Ulatasin saadikule Caulaincourt'i mälestusteraamatu . . . Kokkusattumus oli tõepoolest hämmastav. Me mõlemad pidasime seda halvaks endeks.»

Ribbentrop aga ei uskunud ettetähendustesse ja teda ei vaevanud vähimadki kahtlused. Aja soosingust hellitatud inimesena oli ta valmis tõsiselt võtma Anatole France'i iroonilist ütlust, et «võime kahelda on kohutav, amoraalne, riigile ja religioonile kahjulik võime».

Ööl vastu 1941. aasta 22. juunit äratati krahv Schulenburg täpipealt kell kolm. Talle anti üle Ribbentropilt saadud šifreeritud korraldus.

Mõni minut hiljem sõitis Leontjevi põiktänavast Gorki tänavale must «Mercedes». Saksa saadik suundus NSV Liidu Välisasjade Rahvakomissariaati, et avada seal Pandora laegas.

Krahv tundis hästi diplomaatide ringkondades laialt levinud mõttetera: «Saadik on aus inimene, kes on saadetud välismaale oma kodumaa hüvanguks valetama.» Muidugi polnud Schulenburg oma aastatepikkuse diplomaadikarjääri vältel põrmugi vähem valetanud kui teised kodanlikud diplomaadid. Kuid kasutades diplomaatiameetodina valet, oli ta veendunud, et toob sellega

Saksamaale kasu. Nüüd aga mööda inimtühje Moskva tänavaid kihutades polnud ta sugugi kindel, et tema vale ta kodumaale kasuks tuleb.

Sellegipärast täitis vana ametnik oma kohust kuni lõpuni. Kohtudes Kremlis Nõukogude juhtidega, ütles ta seda, mida Ribbentrop oli nõudnud:

«Nõukogude vägede koondamine Saksa piirile on võtnud sellise ulatuse, et Saksa valitsus ei või seda kauem taluda. Sellepärast otsustas ta tarvitusele võtta vastuabinõud.»

Nendeks vastuabinõudeks oli sõda, kõige röövellikum kõigist sõdadest, mida hitlerlik Saksamaa pidanud oli. Sel hetkel, mil Schulenburg teadet edasi andis, plahvatasid Nõukogude linnade kohal juba pommid, tappes ja vigastades tuhandeid inimesi.

Schulenburg tegi väga lühidalt; Ribbentrop oli keelanud tal vestlusse astuda. Tolle öö sündmusi tõlgendas Saksa välisminister ise. 22. juuni hommikul esines ta Berliinis pressikonverentsil ja kutsus maailma ajakirjanduse esindajaid vaatama Saksamaa sõda NSV Liidu vastu kui puhtakujulist enesekaitse akti, preventiivsõda.

Omal ajal oli Joachim von Ribbentrop oma allkirjaga kinnitanud Nõukogude—Saksa mittekallaletungipakti. Sellele vaatamata tungis Saksamaa Nõukogude Liidule kallale ja veinikaupmees Wilhelmstrasselt oli ise üheks aktiivsemaks tegelaseks selle pakti ettekavatsetud ja kuritegelikul murdmisel. Ribbentrop oli püüdnud teha kõik, et keegi ei söandaks võidu päeval väita, nagu poleks härra välisminister ise selle võidu heaks lillegi liigutanud. Aga kui magusad unelmad võidust suitsuna haihtusid ja verisele peole järgnes Nürnbergi kassiahastus, püüdis ta kohtunikele tõestada, et tema kuulnud Nõukogude Liidu vastu plaanitsetavast sõjast kõigest mõni päev enne sõja algust.

Süüdistajad aga aitasid Ribbentropil meelde tuletada, et juba 1941. aasta jaanuaris oli ta mõjutanud koos Keiteli ja Jodliga (kohustuslikud assistendid peaaegu kõigil tema diplomaatilistel läbirääkimistel) Bukarestis Antonescut, et see lubaks Saksa vägedel minna Rumeeniasse, ründamaks Nõukogude vägesid tiivalt. Sellesama aasta kevadel oli Ribbentrop Antonescuga uuesti kohtunud ja teinud talle ettepaneku võtta osa kallaletungist Nõukogude Liidule. Selle eest lubati Rumeeniale Bessaraabiat ja Bukoviinat, aga samuti ka Nõukogude Dnestri-alasid ja Odessat.

Ribbentrop kinnitas, et isegi 1941. aasta mais polevat ta midagi teadnud plaanitsetavast kallaletungist Nõukogude Liidule. Süüdistaja aga luges ette tema kirja 20. aprillist Alfred Rosenbergile, kes oli määratud okupeeritud Ida-alade riigiministriks. Selles kirjas nimetas välisminister oma ametniku nime, kelle ta oli määranud Rosenbergi staapi välisministeeriumi esindajaks . . .

Pärast Saksamaa kallaletungi Nõukogude Liidule saabus Ribbentropi diplomaadikarjääris uus, palju raskem ajajärk. Teatud mõttes võib selle alguseks lugeda läbirääkimisi Jaapaniga. Siin ei võinud riigiminister enam loota aja soosingule või wehrmachti ähvardavale jõule. Jaapanit ei saanud sundida, teda tuli veenda.

Juba 29. märtsil 1941. aastal kohtus Ribbentrop Berliinis Jaapani välisministri Matsuokaga. Püüdes Jaapanit kiiremini tõugata konflikti Nõukogude Liiduga, pidas Ribbentrop ülespuhutud kõne ja tuletas oma vestluskaaslasele meelde sõnu, mis üks tuntud jaapani militarist oli lausunud 1904. aastal, kui Jaapan valmistus kallale tungima Venemaale: «Avage tuli, ja te liidate rahva.» Matsuoka oli küll ülimalt viisakas, kuid kitsi kohustusi võtma.

Otsekohe pärast Saksa fašistlike vägede reeturlikku sissetungi Nõukogude territooriumile tugevdas Saksamaa diplomaatilist survet oma Kaug-Ida partnerile. Taas ässitas Ribbentrop Jaapanit andma NSV Liidule lööki seljatagant. 10. juulil 1941. aastal saadeti Wilhelmstrasselt telegramm Ottile, Saksa saadikule Tokios:

«Võtke tarvitusele kõik abinõud, et Jaapan astuks võimalikult kiiresti sõtta Venemaa vastu... Meie eesmärk on endine: juba enne talve algust suruda Jaapani kätt Transsiberi raudteel.»

Kuid Ida-agressoril olid oma plaanid. Jaapan valmistus innukalt löögiks Inglismaa ja Ameerika Vaikse ookeani valdustele ning eelistas ohtlikust sõjast Nõukogude Liidu vastu esialgu kõrvale hoiduda. Oli ju Jaapani kindralstaabil juba kibedaid kogemusi lahinguist Hassani järve ääres ja Halhin-goli ümbruses. Hoolimata oma plaanide avantüristlikkusest, said jaapani militaristid väga hästi aru, et neil ei jätku jõudu üheaegseks kallaletungiks võimsate läänеriikide Vaikse ookeani valdustele ja Nõukogude Liidule. Tokios otsustati valida väljavaadeterikkam variant — Vaikse ookeani sõda.

Aastail 1941—1943 katsus Ribbentrop ikka ja jälle maniaki visadusega jaapanlasi mõjutada kallale tungima NSV Liidule, kuid tema püüdlused ei kandnud vilja. Jaapan oli killustanud oma jõud juba mitmel rindel. Saksamaa sõjaline olukord halvenes kuust kuusse: lüüasaamisele Moskva all oli järgnenud Saksa vägede purustamine Volga ääres ja kaotus Kurski lahingus...

Nüüd kaotas hitlerlik superdiplomaat igasuguse reaalsustunde. Ainult sellega võib seletada tõika, et vestluses Jaapani saadiku Oshimaga tuletas Ribbentrop uuesti meelde Rooma—Berliin—Tokio pakti. Ultraagressiivse fašistliku välispoliitika juht, kes seni oli vaadanud rahvusvahelisi lepinguid kui paberilipakaid, meenutas äkki vana diplomaatilist tõde: lepingud on selleks, et neid täita. Meenutas seda, mida nii tema ise kui ka tema jaapanlasest liitlane polnud iialgi tunnistanud. Päris naeruväärseks muutus Ribbentrop aga siis, kui ta püüdis Oshimale nutusel häälel selgeks teha, et «saksa rahva jõudu ei tohi üle pingutada».

Võttes appi kogu jaapani viisakuse, teatas saadik Ribbentropile Tokio seisukoha:

«Jaapani valitsus mõistab täielikult ohtu, mis ähvardab teda Venemaa poolt, samuti mõistab ta täielikult oma Saksa liitlase soovi, et ka Jaapan astuks sõtta Venemaa vastu. Kuid arvestades praegust sõjalist olukorda, pole Jaapani valitsusel võimalik sõtta astuda. Ometi pöörab Jaapan Vene küsimusele vajalikku tähelepanu.»

Ribbentrop sai vihaseks ja kaotas enesevalitsemise. 18. aprillil 1943. aastal kohtus ta Oshimaga uuesti ja püüdis talle selgeks teha, et Venemaa «ei ole enam iialgi nii nõrk kui praegu». Seda rääkis ta ajal, mil Saksa väed Nõukogude armee võimsate löökide all taganesid, loovutades kunagi vallutatud territooriumist sadu kilomeetreid!

Aga tulemused? Need olid Ribbentropile tröstitud. Jaapani operatsioon, see esimene suur diplomaatiline aktsioon, mida natslik superdiplomaat püüdis läbi viia, saamata kasutada armastatud väljapressimisi ja ähvardusi, kukkus haledalt läbi.

Väljapääsu otsimas

Üha silmanähtavamalt andsid Ribbentropi teod tunnistust sellest, kui lootusetu Saksamaa olukord oli. Tema diplomaatia oli kaotanud igasuguse seose tegelikkusega. Kullakiht oli ära hõõrdunud; diplomaadi munder ripnes kurvalt veinikaupmehe õlgadel.

Nürnbergi protsessil tunnistusi andes pomises Ribbentrop midagi jõupingutustest, mis ta oli teinud sõja lõpetamiseks. Ta oli tõesti selleks mõningaid samme astunud. Tema emissarid olid kihutanud Madriidi, Berni, Lissaboni ja Stokholmi, et mõjutada läänеriike läbi rääkima separaatrahu sõlmimise üle.

Mõningad reaktsioonilised ringkonnad olid neid püüdlusi koguni toetanud, kuid lõpuks kukkusid need ometi läbi. Ka kõige tuntumad reaktsionäärid ei saanud jätta arvestamata hitlerismi vastu vabadusvõitlust alustanud rahvamasside suurt jõudu.

Siis pakkus Ribbentrop välja uue manöövri. «Ma ütlesin füürerile,» kirjutab ta oma memuaarides, «et olen nõus koos perekonnaga Moskvasse lendama, veenmaks Stalinit meie heades kavatsustes ja siiruses. Kui ta soovib, võib ta mu perekonna pandiks jätta.»

Enne 1941. aasta 22. juunit polnud Ribbentrop tahtnud kuulatagi Hilgerit, Saksa saatkonna nõunikku Moskvas, kes koos saadiku krahv Schulenburgiga oli teda hoiatanud Nõukogude Liidu vastu kavatsetava avantüüri ohtlikkuse eest. 1945. aasta kevadel aga tuli Hilger välisministrile uuesti meelde.

Hilger kirjutab oma memuaarides:

«Juba märtsi lõpul tegi ta mulle tõemeeli ettepentropi kiri Stokholmi ja püüda ühendusse astuda Nõukogude

esindusega, selgitamaks võimalusi separaatrahu sõlmimiseks. Suure vaevaga läks mul korda veenda teda sellest mõttetust plaanist loobuma.»

Ent aprilli algul kutsus Ribbentrop Hilgeri uuesti välja. Lebades voodis, pomises välisminister:

«Hilger, ma tahaksin teilt midagi küsida ja palun, et te vastaksite mulle avameelselt. Mis te arvate, kas Moskva nõustub kunagi alustama meiega läbirääkimisi?»

«Ma ei tea, kas ma võin sellele küsimusele vastata,» kahtles Hilger, «sest kui ma ütlen seda, mida ma mõtlen, ei meeldi see teile põrmugi. Te võite pahaseks saada.»

Ribbentrop katkestas teda kannatamatult:

«Ma olen teilt alati oodanud täielikku avameelsust.»

«Hea küll,» nõustus Hilger, «kui te just nõuate, siis ma vastan. Niikaua kui Saksamaad valitseb praegune valitsus, pole vähimatki lootust, et Moskva meiega kunagi läbirääkimistesse astuks . . .»

Nagu Hilger ise tunnistab, paistis talle, et nii mõru pilli ei suutnud välisminister alla neelata. «Ta läks näost punaseks ja punnitas silmi . . . Sõnad, mida ta lausuda tahtis, jäid talle kurku kinni.» Sel hetkel avanes uks ja lävele ilmus tema naine.

«Tõuse, Joachim!» hüüdis too. «Mine varjendisse. Totaalne õhurünnak Berliinile . . .»

Kolmanda riigi viimastel päevadel viskles Ribbentrop ühest äärmusest teise. Kahe kohtumise vahel Hilgeriga laskis ta enda juurde kutsuda krahv Bernadotte'i. Püüdes kasutada teda vahendajana läbirääkimistel Läänega, peab välisminister kasulikuks rootslasi hirmutada.

Bernadotte meenutab:

«Ta ütles tõemeeli, et kui Saksamaa peaks sõja kaotama, ei möödu kuut kuudki, kui Vene pommitajad hakkavad Stokholmi pommitama, tapavad Rootsi kuningliku perekonna ja nende hulgas ka minu.»

Aga sealsamas puistas ta ka meelitusi. Ribbentrop vandus, et Hitler «on Rootsimaasse alati sõbralikult suhtunud ja ainuke olend maa peal, kelle vastu ta sügavat lugupidamist tunneb, on Rootsi kuningas.»

Milline tase, missugused argumendid, mäherdune rikas fantaasia! Kommentaarid on liigsed.

Saabus 1945. aasta mai. Saksamaa krahh oli juba käegakatsutav. Hitler ja Goebbels olid lõpetanud oma elu enesetapmisega. Ribbentropilgi polnud selleks vähem põhjust, kuid Wilhelmstrasse teha, et «saemees ei kiirustanud teise ilma minemisega.

Võttes arop oli kummardanud oma ebajumalat palju aastaid, Tokio seisukoastanud talle toore tänamatusega. Me teame juba, et

uues valitsuses, mis pidi pärast Hitleri surma moodustatama, ei olnud Ribbentropi jaoks kohta: füürer oli ta erru arvanud. Solvunud superdiplomaat halises: kas ta polnud 27. aprillil Hitlerile telegrafeerinud, paludes luba tulla tagasi pealinna, et surra koos temaga! . . . Ribbentroppi lohutas ainult mõte, et see polnud Hitler, kes teda oli Seyss-Inquartiga asendanud, vaid mängus oli olnud Bormanni ja Goebbelsi käsi. Muidugi kasutasid need lurjused Hitleri meeltesegadust ja sundisid teda niisugusele testamendile alla kirjutama.

Oli kuidas oli, ent Ribbentrop polnud Hitleri peale pahane kuigi kaua. Vesteldes Nürnbergi vanglas doktor Kellyga, kurtis Ribbentrop:

«Mul on väga valus. Ma andsin talle kõik . . . Ma olen alati tema eest välja astunud . . . Mul tuli tema iseloomu taluda. Ja siis viskas ta mu välja . . .»

Muide, ega Ribbentroppi olnudki nii väga kerge välja visata. Ta oli visa ega andnud otsekohe alla. Ta lootis veel võimust kinni haarata ja ruttas Flensburgi, kus suuradmiral Dönitz Hitleri järeltulijana uut valitsust moodustas.

Ka Dönitz unistas Läänega kokkuleppimisest ning otsis selleks sobivat välisministrit. Kuid ta mõistis hästi, et Ribbentrop, kelle nimega oli seotud olnud Saksamaa sõtta astumine, ei sobi selleks. Suuradmiral küsis rõhutatud viisakusega Ribbentropilt, keda too võiks talle välisministriks soovitada

Ribbentrop lubas järele mõelda. Järgmisel päeval kohtusid nad taas, ja Hitleri poolt erru lastud superdiplomaat teatas uuele füürerile, et ta ei näe teist kandidaati peale . . . iseenda. Dönitz oli sunnitud talle ust näitama. Suuradmiral oli määranud juba uueks välisministriks endise rahandusministri Schwerin von Krosigki.

Ma mainisin juba, et kui Ribbentrop Hamburgis arreteeriti, leiti tema juurest Churchillile adresseeritud kiri. Ribbentrop oletas naiivselt, et vana poliitikatuus usub tema krokodillipisaraid. Pärast kõike seda, mis maailmas sõja-aastail toimunud oli, kirjutas Ribbentrop Suurbritannia peaministrile, et nii tema ise kui ka Hitler olevat alati taotlenud Inglismaaga vastastikust mõistmist. Veelgi enam, Ribbentrop olevat pidanud Inglismaad oma teiseks kodumaaks.

Selle kirja ettelugemine Nürnbergis kutsus esile hämmelduse ja naeru. Tundus lausa mõeldamatu, et 1945. aastal, mil sõda oli juba lõppenud ja hitlerlaste kuriteod kõigile teatavaks saanud, võis leiduda inimene, kes püüab Churchillile selgeks teha, et «Hitler oli suur idealist». Aga just säärastest väljenditest Ribbentropi kiri kubiseski.

Kiri lõppes sõnadega: «Usaldan oma saatuse Teie kätesse.»

Ilmselt ei olnud Göring ainuke, kes ennast Napoleoniks pidas: sinnapoole oli tüürinud ka Ribbentrop. Muide, kui Hamburgi kangelane oleks vähegi ajalugu tundnud, oleks talle meenunud, et Briti maailmariik pole oma vaenlaste vastu iialgi sentimentaalsust üles näidanud. Mis aga sir Winston Churchilli puutus, siis ei kuulunud too mees ammugi pehme iseloomuga liberaalide hulka.

Niipea kui Churchill Ribbentropi kirja sai, teatas ta selle sisust Moskvasse. Las näevad seal, et Suurbritannia peaministril ei ole oma vapra liitlase ees saladusi!

Ribbentroppi vallanud hirm röövis talt täielikult võime olukorda ja inimesi kainelt hinnata. Seisund, mis teda juba Kolmanda riigi kokkuvarisemise päevil haaranud oli, ei möödunud ka Nürnbergi protsessi pikkade kuude jooksul.

Ootamatult haaras Ribbentroppi soov kutsuda kohtusse võimalikult palju tunnistajaid. Ta palus, et kutsutaks välja tema naine, sekretär ja terve hulk Suurbritannia riigitegelasi, kellega tal ministrina tegemist oli olnud. Eriti tähtsaks pidas ta Winston Churchilli väljakutsumist tunnistajana. Kohtualuse arvates oleks pidanud Churchill mäletama ja kohtus rääkima ühest nende vahel toimunud vestlusest, ning avalikult tunnistama, et ta oli tookord kiitnud Saksamaa kantslerit Adolf Hitlerit ennast! Ribbentropi loogika oli lihtne: kui juba Churchill ise oli Hitlerist säärasel arvamusel, kes söandaks siis teda, Ribbentroppi, süüdistada koostöö pärast Hitleriga!

Inglise süüdistaja sir David Maxwell-Fyfe aga lausus selle kohta, tungimata küsimuse sisusse, et sel ajal, mil kohtualune oli Saksa saadik Londonis, oli Churchill vaid «ilma igasuguse ametliku seisundita džentelmen». Lõpuks lisas ta:

«Süüdistus leiab, et mis puutub nende kõneluste sisu ja kohtuprotsessil arutatava seosesse, siis ei saa seda mitte kuskilt välja lugeda ja seda polegi olemas.»

Ribbentrop kutsus sedamaid doktor Horni enda juurde ja sosistas talle midagi kõrva. Advokaat palus sõna ning teatas pareerimatut lööki andva inimese ilmel:

«Sir David, ma tahaksin juhtida teie tähelepanu sellele, et peaminister Winston Churchill oli tollal Tema Majesteedi opositsiooni juht parlamendis ning sai selle eest ka vastavat materiaalset hüvitust.»

Inglise süüdistaja läks pikkamisi kõnetooli, silitades seda kohta, kus selg kaotab oma õilsa nimetuse. See ei tõotanud Hornile midagi head. Juba ammu oli tähele pandud, et Maxwell-Fyfe talitab niimoodi siis, kui kavatseb oma vastast nokauti lüüa. Ja see järgneski.

«Härra advokaat,» ütles süüdistaja, «ma arvan, et te ei viitaks säärastele asjaoludele, kui te poleks langenud ebaõige informatsiooni ohvriks . . .»

Pärast niisugust sissejuhatust seletas Maxwell-Fyfe Ribbentropile ja Hornile kannatlikult, et kahest Inglismaa parteist — Konservatiivsest ja Leiboristlikust — on üks võimul, teine aga opositsioonis. Ajal, mil Ribbentrop oli Saksa saadik Inglismaal, oli võimul Konservatiivne Partei, valitsuse eesotsas seisis aga Chamberlain. Churchill, kes niisamuti oli konservatiiv, ei olnud mingil ametikohal. Konservatiivse Partei liikmena, parlamendi lihtliikmena selle partei poolt ei saanud ta opositsioonis olla, ammugi siis veel olla opositsiooni liidriks parlamendis. Ja et Saksamaa endise välisministri teadmishimu lõplikult rahuldada, ütles Maxwell-Fyfe, et «opositsiooni liidriks oli tollal mr. Attlee».

Muidugi ei ole siin tegemist üksnes näitega Ribbentropi ilmsest võhiklusest. Oli ju härra välisministri elus niisuguseid asju ette tulnud varemgi. Hoopis üllatavam aga oli kohtualuse kindel usk sellesse, et Churchill tõttab Nürnbergi ja kannab hoolt endise Saksa saadiku päästmise eest.

Ribbentropi koostatud tunnistajate nimekirjas, keda ta soovis Briti saartelt Nürnbergi Kohtupaleesse kutsuda, seisid ka Windsori hertsog, lord ja leedi Astor, lord Beaverbrook, lord Derby, lord Kemsley, lord Londonderry, lord Simon, lord Vansittart ja paljud teised. Siin ei ole mõtet igaühest neist üksikult rääkida. Näitena peatume vaid Vansittartil, tookordsel Inglismaa välisministri alalisel asetäitjal.

Endine Nõukogude saadik Londonis Ivan Maiski märgib, et see inimene oli üks neist vähestest Inglise poliitikuist, kes kainest poliitilisest arvestusest juhindudes astus välja sõbralike suhete kehtestamise eest Nõukogude Liiduga, Ribbentrop oli aga ainuke, kes sõja ajal ei märganud, et Vansittart oli Saksa-vastase liikumise juht Inglismaal ja oma kõnedes koguni ilmsesse šovinismi kaldus. Terve maailm teab, et just Vansittart oli see, kes nõudis nii Saksa sõjaroimarite karistamist kui ka kogu saksa rahva süüdlaseks tunnistamist koletislikes kuritegudes.

Muidugi ei sõitnud Vansittart Nürnbergi, küll aga nõustus lahkelt vastama kirjalikult küsimustele, mis huvitavad kohut ja härra Ribbentroppi. Koostanud Vansittartile oma küsimused, lisas Ribbentrop neile meeldetuletused toimunud kohtumistest ja vestlustest. Vansittart vastas viivitamata. Nendevaheline enam kui veider kirjavahetus kujunes sääraseks.

K ü s i m u s: Kas on õige, et nende vestluste põhjal tekkis tunnistajal mulje Ribbentropi vankumatust ja siirast püüdest seada jalule kestev Saksa—Inglise sõprus?

V a s t u s: Oma diplomaadiülesandeid olen ma ikka püüdnud täita kohusetruult, seejuures kinni pidades kindlakskujunenud viisakusreegleist. Sellepärast olen ära kuulanud paljusid riigitegelasi ja saadikuid. Neid kõiki uskuma jääda polnud minu ülesanne ega vastanud see ka minu iseloomule.

K ü s i m u s: Kas vastab tõele, et von Ribbentrop rääkis tookord tunnistajale vajadusest arendada need sõbralikud suhted Saksamaa ja Inglismaa liiduks?

V a s t u s: Veel vähem mäletan ma ettepanekut arendada oletatavalt eksisteerivat sõbralikkust «liiduks».

K ü s i m u s: Kas on õige, et samasugust arvamust väljendas ka Adolf Hitler ise, vesteldes tunnistajaga Berliinis 1936. aastal?

V a s t u s: Tõepoolest vestlesin ma olümpiamängude ajal Hitleriga. Õigem oleks öelda, et ma kuulasin tema monoloogi. Ma ei kuulanud tähelepanelikult, sest seda inimest oli huvitavam jälgida, kui tema loba kuulata, mis arvatavasti käis tavalise vormi järgi. Üksikasju ma ei mäleta.

K ü s i m u s: Kas on õige, et tunnistaja arvates pühendas von Ribbentrop sellele ülesandele[1] palju aastaid oma elust, ja nagu tema korduvatest seletustest ilmneb, nägi selles ülesandes oma elu eesmärki?

V a s t u s: Ei. Ma arvan, et Ribbentropi elu eesmärk ei seisnud sugugi selles . . .

Hiljem mulle räägiti, et päeval, mil neid Vansittarti vastuseid kohtuistungil ette loeti, lõunastanud kohtualused väga lõbusasti. Vangla sööklas — ainsas kohas, kus igaüks neist võis valjul häälel oma arvamust väljendada — külvatud Ribbentrop küsimustega üle.

Aga kuidas Ribbentrop ise Vansittarti vastustele reageeris?

Alles oma viimases sõnas kaebas Ribbentrop nutuselt lugupeetud lordi ebasõbralikkuse ja vaenulikkuse üle:

«Enam kui kakskümmend aastat oma elust pühendasin ma Inglismaa ja Saksamaa vahelise vaenu hajutamisele, kuid saavutasin vaid seda, et välisriikide tegelased, kes olid mu jõupingutustest teadlikud, ütlevad nüüd oma kirjalikes tunnistustes, et nad mind ei uskunud.»

Ribbentropil tuli kohtuprotsessi päevil rohkesti taolisi pettumusi üle elada, mistõttu haruharvad meeldivad hetked eriti eredalt silma paistsid. Kuid neidki oli. Tuli doktor Horn, käes ajaleht «New York Herald Tribune». Advokaat pööras selja Ribbentropi poole, nii et too sai vabalt viimaseid uudiseid lugeda. Ribbentrop luges ja ta nägu selgines. Ta koguni müksas Göringit. Ka see süvenes lugemisse, varjamata oma rõõmu. Haruldane üksmeel!

Niisugune lugu juhtus 6. juunil 1946. aastal, mil ajalehed avaldasid USA riigisekretäri James Byrnesi Nõukogude-vastase kõne. Byrnesi toetas ka Suurbritannia Alamkoja liige Bevin.

Ribbentropile tuli nagu elu sisse. Vaheaegadel kommenteeris ta Byrnesi ja Bevini mõtteid, õhtul oma kongis doktor Gilbertiga kohtudes aga küsis kahjurõõmsalt:

«Kas see jätab Ameerika tõesti ükskõikseks, kui Venemaa kogu Euroopa alla neelab?»

Ribbentrop oskas riigisekretäri kõnes avastada niisuguse lõhe, millesse võinuks kergesti variseda kogu Nürnbergi protsess. Isegi tema napist mõistusest piisas, aru saamaks, et imperialistlikul Ameerikal ei ole sugugi ükskõik, millises suunas sõjajärgne

[1] Mõeldud on kestvat Inglise—Saksa sõprust.

Euroopa arenema hakkab. Kuid mida tema mõistus kuidagi võtta ei tahtnud, oli, et see, kuidas Nürnbergi Themis Ribbentropi endaga talitab, on Ameerikale tõepoolest ükskõik. Temataolisteta sai läbi isegi siis, kui viidi ellu niisugust poliitikat, nagu tema oli teostanud.

Uppuja haarab kinni õlekõrrest

Joachim von Ribbentrop ei võinud kurta kohtu küllaldase tähelepanu puudumise üle. Kohus uuris tema elu etappe piinliku täpsusega ja kõigi pisiasjadeni.

Ribbentrop oli auahne. Siin Nürnbergis aga ei nõudnud ta üldse, et tribunal raiskaks aega tema tegevuse selle osa uurimisele, mis oli rohkem seotud tema kõrge SS-i tiitliga ja hoopis vähem välisministri ametiga.

Ribbentrop ei tahtnud kuidagi omaks võtta, et ta teadis surmalaagrite olemasolust. Kuid selgus, et oma Sonnenburgi ja Fuschli mõisa pääsemiseks pidi ta sääraste laagrite rajoonist läbi sõitma. Talle näidati seda kaardil. Ta ei vaielnud vastu.

«Aga kas need polnud siis juutide vanadekodud?» küsis endine väliminister naiivselt, ehkki isegi iga tavaline ss-lane teadis, et sealt võivad vangid vabadusse pääseda ainult krematooriumiahjude korstnate kaudu.

Hoopiski ei tahtnud Ribbentrop omaks võtta, et ta oli ise kaasa aidanud sääraste laagrite komplekteerimisele ohvritega. Kohtus väitis ta korduvalt, et paljud tema paremad sõbrad olnud juudid. Ribbentrop koguni ütles kohtus, et Hitleriga vesteldes olevat ta püüdnud tõestada, nagu poleks antisemitismil kandepinda. Ka olevat välisminister püüdnud Hitlerile selgeks teha, et Suurbritannia polevat Saksamaaga sõtta astunud mitte juudi soost elementide survel, vaid selle tõttu, et Inglise imperialistid püüdnud Euroopas tasakaalu säilitada.

«Vesteldes Hitleriga,» lausus Ribbentrop, «tuletasin talle meelde, et Napoleoni ajal, mil juutidel Inglismaal veel mingit mõju polnud, sõdisid inglased ometi Prantsuse imperaatoriga . . .»

Kahjuks ei heldinud tunnistajad neid tunnistusi kuulates, vaid panid kohtulauale virna dokumente, mis paljastasid Ribbentroppi Hitleri rassipoliitika elluviijana.

Toogem siin näitena protokolli 17. aprillil 1943. aastal toimunud Hitleri ja Ribbentropi nõupidamisest Ungari riigihoidja Horthyga. Hitler ja Ribbentrop nõudsid, et Horthy viiks lõpule juudivastased üritused Ungaris. Dokumendis seisab: «Horthy küsimusele, mida ta peab juutidega tegema nüüd, mil ta on võtnud neilt peaaegu kõik võimalused elatusvahendite hankimiseks — neid kõiki ei saa ometi ära tappa, vastas välisminister, et juudid tuleb kas hävitada või saata koonduslaagritesse, muud teed ei ole.»

Peale juudiküsimuse püüdis härra välisminister niisugusel viisil lahendada ka paljusid teisi probleeme. Ta heitis Itaalia saadikule ette vähest karmust võitluses partisanidega ja soovitas tungivalt «hävitada viimne kui üks jõuk, kaasa arvatud mehed, naised ja lapsed, kelle olemasolu ohustab sakslaste ja itaallaste elu».

Ribbentrop ei kõhelnud ka siis, kui arutati, kas tuleb likvideerida ainult osa allatulistatud Inglise ja Ameerika lendureist või kõik lendurid. Ribbentrop nõudis kategooriliselt viimast lahendust.

Välisminister oli lootnud, et süüdistajad tunnevad huvi üksnes tema diplomaatilise tegevuse vastu. Kuid liitlasriikide prokurörid arvasid, et Ribbentropi portree jääb poolikuks, kui kohtu ette ei tooda ka ministrihärra teisi, ss-lase tegusid.

Nürnbergi protsess kestis kuid. Piinliku täpsusega uuriti kõiki asitõendeid. Saabus lõppstaadium: kohtualused said õiguse viimaseks sõnaks.

Ribbentropi aega, nii nagu teistegi kohtualuste aega, ei piiratud. Ta rääkis kaua, kuid ei suutnud öelda midagi uut. Ikka ja jälle toonitas ta oma rahuarmastust, oma püüdu kindlustada rahu maa peal: see pole minu süü, vaid minu traagika, et inimesed mind ei mõistnud või mõistsid vääriti.

Ribbentrop tahtis elada ja haaras nagu uppuja õlekõrrest. Oma viimast sõna lausudes uskus ta, et teatud mõttes võib sellest saada tema esimene sõna.

«Selle kohtu põhikirja koostamisel,» ütles endine välisminister, «olid Londoni kokkuleppele allakirjutanud riikidel arvatavasti teistsugused vaated rahvusvahelisele õigusele ja poliitikale kui täna... Tänapäeval on Euroopale ja maailmale jäänud vaid üks probleem: kas Aasia vallutab Euroopa, või suudavad lääneriigid likvideerida Nõukogude mõju Elbe kaldal, Aadria rannikul ja Dardanellide piirkonnas. Teiste sõnadega, Suurbritannia ja USA seisavad täna tegelikult sellesama dilemma ees, mis Saksamaa tookord...»

Need Ribbentropi sõnad leidsid juba 1946. aasta sügisel nii mõnelgi pool vastukaja. Maailma poliitiline kliima oli tõepoolest muutunud. Ja sellegipärast oli Ribbentrop mööda lasknud. Ta ei mõistnud, et Nürnbergis ei toimunud mitte tavaline kohtuprotsess, vaid r a h v a s t e k o h u s, mida jälgib hoolikalt ühiskondlik arvamus, mis piirab reaktsiooni poliitilise manööverdamise võimalusi.

1. oktoobril 1946. a. teatati Ribbentropile, et tribunal on tunnistanud ta süüdi süüdistuskokkuvõtte kõigi punktide järgi. Järgmine päev tõmbas kriipsu alla: eesistuja kuulutas, et aastaid kestnud kuritegevuse eest maailma ja rahvaste rahu vastu ning osavõtu eest koletislikest inimkonnavastastest roimadest mõistetakse Kolmanda riigi endine välisminister surma poomise läbi.

Ribbentrop kuulas otsust kaamena, huuled kokku surutud. Arvatavasti möödus sel hetkel ta silme eest välgusähvatusena kogu ta elu. Võib-olla kahetses ta praegu, et oli veinikaupmehe rahuliku elu vahetanud hitlerliku välisministri nii tormilise, saatuslikest ootamatustest tulvil tegevuse vastu.

Pärast kohtuotsuse väljakuulutamist jäi Ribbentropil elada täpselt kolmteist päeva, kuigi ta ise ei teadnud seda. Endiselt astus doktor Gilbert vahete-vahel tema kambrisse. Hakkas käima ka pastor. See uus külastaja muidugi ei rõõmustanud teda.

Ribbentrop kirjutas armuandmispalve. Doktor Gilbertile ütles ta, et on manitsuseks järeltulevaile põlvedele valmis kirjutama mitu köidet natsirežiimi vigadest ja valearvestustest. Ribbentrop seletas Gilbertile, kui tähtis oleks, et Ühendriigid teeksid ajaloolise žesti ja taotleksid tema, Ribbentropi karistuse pehmendamist või vähemalt kohtuotsuse täideviimise edasilükkamist ajani, mis tal kuluks kavatsetud teose kirjutamiseks.

Ja peatselt sähvataski lootusekiir: Ribbentropile öeldi, et temaga soovivat kohtuda keegi ameeriklane. See ameeriklane oli sõitnud läbi Aasia ja Euroopa. Ta tuli Tokiost, kus tol ajal toimus kohtuprotsess tähtsamate Jaapani sõjaroimarite üle.

See oli Cunningham, ameeriklasest advokaat Tokio protsessil. Nürnbergi tõi teda üksainus eesmärk: saada tunnistust selle kohta, et Jaapani ja Kolmanda riigi valitsuse vahel polnud vallutuspoliitikat ellu viies mingit koostööd. Mõistes tunnistaja psüühilist olukorda, ei hakanud Cunningham Ribbentroppi vaevama, vaid andis talle allakirjutamiseks tunnistuse teksti. Ribbentrop kirjutas sellele advokaadi vaimusünnitusele kähku alla, eeldades, et tema teenet tähtede ja triipude maa esindajale hinnatakse vääriliselt. Ent juba järgmisel päeval nägi ta, et oli sattunud mauri ossa, kes oli oma töö teinud ja võis ära minna. Pärast tunnistuse andmist ei elanud tunnistaja isegi ööpäeva.

Ööl vastu 16. oktoobrit lõgises endise Saksa välisministri vangikambri lukk viimast korda. Ribbentrop viidi vangla koridori. See oli tee tapalavale. Mõni tund enne seda oli Ribbentropile teatatud, et ta armuandmispalve on tagasi lükatud.

Räägitakse, et inimene sureb nii, nagu ta on elanud. Ribbentrop oli hukkamise eel täiesti kokku varisemas. Ta ei suutnud piki vangla koridori käia, teda lohistati.

Kunagi oli Ribbentrop ilma vähimagi värinata lugenud Gestapo aruandeid, kus kirjeldati fašismi vastu võidelnud patriootide hukkamist. Need olid inimesed, kellel olid suured ja õilsad ideed. Ideed andsid neile jõudu, innustasid neid isegi surma lävel. Printsiibitu politikaan ja intrigant Ribbentrop lahkus elust nii, nagu oli elanudki.

4.

WILHELM KEITEL JA ALFRED JODL

Ooberst teeb karjääri

Ribbentropist järgmine oli Keitel. Rahvusvahelise Sõjatribunali ette astus inimene, kes hitlerlikus sõjaväehierarhias esimesel kohal oli seisnud. Kõigist sõjaväelastest oli tema Hitlerile kõige lähem.

Lugeja arvatavasti mäletab, kuidas Funk halises ja püüdis kohut veenda, et teda ei olevat kõrgematele valitsusringkondadele lähedalegi lastud, kuidas ta, nutuvõru suu ümber, kurtis, et vaevalt oli ta jõudnud ukseni, mille taga suurt poliitikat aeti, kui see tema nina ees kinni paugatas. Keitelil polnud põhjust seda kaevata: tema ees seisid Kolmanda riigi kõrgemate ringkondade uksed alati valla. Natslikul Saksamaal oli ta olnud väga populaarne, mis tagas tema populaarsuse ka Nürnbergi protsessil. Mitte kellestki teisest ei räägitud Rahvusvahelise Sõjatribunali istungeil nii palju kui Göringist ja Keitelist. Mitte keegi teine polnud nii tihedalt seotud hitlerlikku valitsust häbistavate arvukate dokumentidega, kui Keitel.

Sellel paadunud sõjaroimaril oli vääriline kaksikvend kindralooberst Alfred Jodli näol. Protsessi esimestel päevadel ei pannud mind sugugi imestama, et kindralfeldmarssal Keitel istub süüpingi esimeses reas, Jodl aga kusagil teise rea taganurgas. Oli ju Keiteli nimi vahetpidamata ajalehtedes vilksatanud. Jodlist aga polnud ma varem peaaegu üldse kuulnud. Paljudele tundus kindralooberst Jodl vaid kindralfeldmarssali varjuna. Keitel oli OKW staabiülem, Jodl aga OKW operatiivosakonna staabiülem, kes ametlikult allus Keitelile. Ent kui Nürnbergi protsessil oleks võinud kohtualuseid süüpingis ümber paigutada vastavalt nende tegelikule osale natside kuritegude kavandamisel ja kordasaatmisel, siis oleksin ma Jodlile osutanud seda au ja pannud ta istuma Keiteli kõrvale.

Wilhelm Keitel, vana junkruperekonna võsuke, kelle eelkäijate hulgas oli mitu põlvkonda suurmaaomanikke ja sõjaväelasi, astus sõjaväeteenistusse 1901. aastal. Algul oli ta ühes kahurväerügemendis ohvitserikandidaat. Esimese maailmasõja lõpuks oli ta jõudnud saada vaid mereväekorpuse staabiülemaks Flandrias. Kuni natside võimuletulekuni kulges tema tõus mööda teenistusredelit küllaltki aeglaselt. Saksa sõjaväe ülemjuhatuses polnud mingiks saladuseks, et Keitel ei hiilga sõjaväetalendiga. Kuid seda puudust korvas täielikult vankumatu natsimeelsus. 1933. aastast alates hakkas see maavägede ametkonda kuuluv vähetuntud osakonnajuhataja mäkke ronima. 1938. aastal oli ta juba OKW staabiülem, 1939. aastal maavägede kindral, aga 1940. aastal, pärast sõjakäiku Prantsusmaale, kindralfeldmarssal.

Nürnbergis ma nägin ja kuulsin paljusid saksa väejuhte. Kuulasin kindralfeldmarssaleid Rundstedti, Mansteini ja Brauchitschi. Seal kuulsin ka Blombergist, Fritschist ja Beckist. Neid kõiki tunti juba enne Teist maailmasõda heade või isegi kuulsate strateegidena. 1938. aastal aga, mil Saksamaal reorganiseeriti relvajõudude juhtkond, valis Hitler ometi kõhklemata OKW staabiülemaks Wilhelm Keiteli. Selle põhjuseks polnud kaugeltki asjaolu, et natslik diktaator juba ammuilma iseennast geniaalseks strateegiks pidas, vaid hoopis tema arvamine, et OKW staabiülemal pole rohkem vaimseid võimeid vajagi, kui on Keitelil. Sellele lisandus veel kaks üsnagi tähtsat asjaolu.

Hitler leidis, et suures poliitikas võib ja peab esimese ning viimase sõna ütlema ainuüksi tema ise. Igasugust vastuvaidlemist, füüreri suurte tulevikuplaanide mistahes kritiseerimist pidas ta natsismi aluste õõnestamiseks. Härrased kindralid aga, keda ma ennist mainisin, millegipärast ei võtnud füüreri juhtnööre alati puhta kullana. Ometi pooldasid nad täielikult Hitleri ettevalmistusi suureks sõjaks, niisamuti teadis Hitler, et mitte keegi teine pole nii täis kättemaksuiha kui just nimelt need kindralid. Ainult rumalad ei taibanud, et kõik Hitleri kõned agressiivsest strateegiast vastasid Saksa juhtiva kindralkonna vaimule. See oli nii. Kuid Hitlerit ärritas mõnede nende vanahärrade liigne umbusk ja ettevaatus. Võimalik, et talle kanti ette Becki sõnad: «Mitte see ei ole halb, mida me teeme, vaid see, kuidas me seda teeme.»

Lisaks sellele tajus Hitler veel midagi, mis talle Becki, Fritschi ja teiste vana koolkonna kindralite juures mitte põrmugi ei meeldinud. Muidugi ihaldasid kindralid sõda, ja mitte vähem, vaid koguni rohkem kui Hitler ise. Ses mõttes ei passinud neile Weimari režiim eriti. Natsipartei näis Saksa kindralitele palju parema liitlasena, sest too rääkis revanšist kui oma programmi tähtsaimast

osast päris avalikult. Ja vanad sõjaväetuusad uskusid algul, et kui nad natse võimuhaaramisel toetavad, õnnestub neil Hitlerist taltsas füürer teha, neist endist aga saavad olukorra peremehed. Kuid just säherdune seisukoht sobis Hitleri läbinisti auahnele loomusele kõige vähem.

Ja mitte üksnes Hitleri loomusele. Ülimalt auahne Göring oli päris kindel, et mitte keegi peale tema ei suudaks wehrmachti väärikalt juhtida. Seepärast astuski ta lugejale juba tuttavad sammud, mille tagajärjel Blomberg ja Fritsch kaotasid oma kohad. Järgmiseks sammuks pidi saama Hermann Göringi määramine Saksa sõjaväe ülemjuhatajaks. Pidi saama, aga ei saanud. Hitler eelistas oma truud paladiini sellest liiga mõjurikkast kohast veidi eemal hoida. Jagades Göringi seisukohta, et sõjaväe juhtkond tuleb reorganiseerida, kõrvaldas Hitler sealt endast liiga heal arvamisel olevad keisriarmee kindralid ja määras ülemjuhatajaks mitte Göringi, vaid . . . iseenda. Seda tegi ta 1938. aasta 4. veebruaril.

Jäi vaid leida sobiv ülem OKW staabile. Sellel kohal ei tahtnud Hitler näha lihtsalt sõjaväelast, vaid meest, kes piiritult ja tingimusteta usuks füüreri väejuhigeeniusse, teaks, et ta peab olema vaid selle vari ja mõtleks samade natsi-ideoloogia kategooriatega, nagu Hitler ise.

Just säärane mees oli Wilhelm Keitel.

Saksa sõjaväe juhtkonnas tunti ooberst Keitelit tulise natsina. Aastatepikkuse, ehkki kahvatu teenistuse jooksul oli ta tõestanud oma erakordset lojaalsust ja koguni piiritut alistuvust Hitlerile. Isegi Nürnbergis ütles Keitel 3. augustil 1945. aastal toimunud ülekuulamisel:

«Oma südames olin ma Adolf Hitleri truu pooldaja, oma poliitilistelt vaadetelt aga natsionaalsotsialist. Sellest ajast peale, kui füürer mulle oma usalduse kinkis, aitas isiklik kontakt, mis meil temaga oli, mul natsionaalsotsialismi pöörduda. Ma olen tänini jäänud Adolf Hitleri veendunud pooldajaks, kuid see ei tähenda veel, et ma pooldaksin parteiprogrammi kõiki punkte ja partei poliitikat.»

Keiteli natsionaalsotsialistlikud vaated otsustasidki asja. Temast sai OKW staabiülem.

Keitel teadis liigagi hästi, et ta on pandud säärase organi ette-otsa, kelle peamiseks ja õigupoolest ainsaks ülesandeks on suure sõja ettevalmistamine. Ja kui saatus kord juba tõstis ta nii kõrgele, siis arvas ta, et tal tuleb teha kõik, mis võimalik, ja isegi mis võimatu, et füüreri usaldust õigustada.

Lakeitel või Moltke?

Juba esimestel kohtuistungitel, kui tuli juttu Keiteli osast sooritatud kuritegudes, püüdsin endale ette kujutada, missugust võimu ta oli tegelikult omanud, missugune oli olnud tema tõeline mõju sõjaväelastele. Keitel ise püüdis kohtule igati muljet jätta, et ehkki ta seisis natsisõjaväe ametiredelil otse Hitleri järel, oli ta tegelik võim OKW ülemana üsnagi piiratud. Ta tahtis kangesti Rahvusvahelise Sõjatribunali ees esineda vaid Hitleri sõjaväekantselei ülemana!

Seesugust päästerõngast püüdis õnnetule kindralfeldmarssalile visata ka tema süüpingikolleeg suuradmiral Dönitz. Küsimusele, millised tööalased suhted Hitleri ja Keiteli vahel valitsesid, vastas suuradmiral:

«Hitler ei soovinud kindralfeldmarssal Keitelis näha sõjalist nõuandjat, kelleks kindralstaabi ülem tavaliselt on . . . Kindralfeldmarssal Keitel pidi talle esitama aruanded sõjaasjanduse kohta, välja arvatud strateegia, pidi jälgima, et suur OKW aparaat töötaks nõuetekohaselt. Täpsemalt öeldes, kindralfeldmarssal Keitel oli sõjaväekantselei ülemaks . . .»

Kindla suunitlusega Lääne-Saksa kirjanduses katsuti ka pärast Nürnbergi protsessi näidata Keitelit vähetähtsa ametnikuna, kellel polnud mõju sõjapoliitikale. Teisest küljest aga oli see osa Saksa kindraleist, kelle kohta räägitakse, et igaüks neist võidab lahingu, kõik nad koos aga kaotavad sõja, valmis Keiteli võimu igati suurendama ja seadma teda koos Hitleriga wehrmachti tegelikuks ja täievõimuliseks juhiks. Kuna nad olid aga sügavalt veendunud, et Keitelil polnud vähimatki strateegiandi, siis oli äärmiselt lihtne kuulutada, et just tema takistas Saksa kindraleid sõda võitmast ning aitas kaasa Saksamaa lüüasaamisele. Niisiis pole Kolmanda riigi krahhi tõelisteks süüdlasteks mitte Saksa kindralkond, vaid üksnes Hitler ja Keitel.

Keitelile ei sobinud niisugune versioon muidugi põrmugi. Talle polnud meelt mööda ka Rudenko visad väited, et Keitelil, kel oli sõjalisi teadmisi ja kogemusi, «oli küllaldaselt võimalusi avaldada Hitlerile suurt mõju sõjalis-strateegiliste ja muude relvastatud jõudusid puudutavate küsimuste otsustamisel».

Endine OKW staabiülem jäi protsessil selle juurde, et ehkki ta oli elukutseline sõjaväelane, ei vajanud Hitler oma geniaalsuse tõttu tema nõuandeid üldse.

«Ei, härra süüdistaja,» vastas ta Rudenkole lipitsevalt, «harilikul kaadriohvitseril ja mittespetsialistil on raske endale ette kujutada, millisel määral Hitler ise uuris kindralstaapide tööd ja sõjakirjandust . . . ja kui suured ning hämmastavad olid ta sõja-alased teadmised.»

Ma ei tea, kas Keitel seda rääkides vaatas süüpingi poole ja kas ta märkas Jodli, Göringi ja Raederi näol kahjurõõmsat muiet.

Kuid taganeda polnud enam kuhugi ja ta jätkas visalt samas vaimus:

«Ma võtan endale õiguse, härra süüdistaja, siin teatada (ja seda võivad kinnitada kõik wehrmachti ohvitserid), et Hitler tundis kõikide armeede organisatsiooni, relvastust, juhtimist, varustamist, ja mis kõige märkimisväärsem, kõikide maade laevastikke... Sõjaajal, mil mul tuli sageli viibida peakorteris, uuris ta ööd läbi Schlieffeni, Moltke ja Clausewitzi pakse teoseid, kust ta oma teadmised hankiski. Me hakkasime arvama, et ta on geenius.»

Ma jälgisin Keitelit kogu protsessi jooksul ja veendusin rohkem kui üks kord, kui suurepäraselt ta taipas, et kohtualused ei pea tema liialdatud populaarsust mikski. Aga nagu kiuste kõlas tema nimi Nürnbergi Kohtupalees iga päev ja peaaegu iga tund: «Keitel käskis...» — «Keitel andis korralduse...» — «Keitel nõudis...» Ta oli sattunud Teise maailmasõja sündmuste tulipunkti, sest viibis alati Hitleri vahetus läheduses, saatis teda kõikjal ja oli tegelikult tema teine mina. Mitte asjata ei toonud avalik füüreri ümber lipitsemine ja tema ees pugemine kindralfeldmarssalile väheaustava hüüdnime Lakeitel.

Keitel mõistis, kui ohtlik säärane situatsioon talle on ja järgis oma kaitsejoont seda järjekindlamalt. Vastates Nõukogude peasüüdistaja järjekordsele küsimusele, lausus endine OKW staabiülem:

«Tahaksin, härra süüdistaja, lõpetada oma mõtet sellega, et avameelselt öeldes ei õpetanud mina Hitlerit, vaid tema mind.»

Ka sellele Keiteli märkusele reageeris süüpink muigega... Mõned kohtualused leidsid, et ta liialdab oma võimetuse näitamisega, et lõppude lõpuks on kaitseviiside ja -vahendite valikul siiski oma piir, millest ei maksa üle astuda. Muide, täpselt samale järeldusele jõudis ka Keitel ise, kui ta mõni päev hiljem nägi, milliseid valetamisrekordeid püstitab tema süüpinginaaber Ernst Kaltenbrunner. Eks kõrvalt vaadates näe ikka paremini!

Kord istungite vaheajal küsis Gilbert Göringilt, mida too arvab Keiteli tunnistustest. Riigimarssal muidugi ei toetanud totrat valet Hitleri kohta, kuid nõustus täielikult Keiteli teiste väidetega.

«Ma juba rääkisin kohtule, doktor, et Keitelil ei lasunud komandofunktsioone.»

Lugeja mäletab kindlasti, et Göring ei keeldunud teinekord vastutust ühe või teise kohtualuse tegevuse eest enda peale võtmast. Kuid niipea kui juttu tuli Keitelist, hammustas ta keelde: säärasel juhul polnud soovitav suurelist mängida.

Missugune oli siis Keiteli tõeline positsioon Hitleri peakorteris? Võib julgesti väita, et pärast seda, kui kohtunikud olid Keiteli süüdistusmaterjalidega tutvunud, ei arvanud neist ükski, et Keitel oli Saksa sõjaväe ülemjuhatuses olnud kõige tähtsam kuju. Protsessi käigus sai hoopis ilmselgeks, et Hitleri strateegia peaköögiks oli OKW operatiivosakonna staap, kus ei peremehetsenud Keitel, vaid Jodl. Hitler sai aru, et tema Lakeitel pole ei Moltke

ega Scharnhorst. Sellepärast ei pandudki operatiivküsimuste otsustamist tema õlgadele. Selleks otstarbeks oli Hitleril Jodl, kellest tuleb veel juttu.

Aga millega siis Keitel tegeles? Kui kujutleda säärast riiklikku organisatsiooni, mille juurde kuuluvad nii kindralstaap kui ka sõjaministeerium, siis oli Keitel sõjaministriks, Jodl aga kindralstaabi ülemaks. Muidugi oli see kõik tinglik, sest Keiteli ja Jodli funktsioonid põimusid ning täiendasid teineteist vastastikku. Minule isiklikult tundusid need kaks kuju mingi kahepalgelise Janusena.[1]

OKW hõlmas sõjaväe juhtimist, samuti ka varustamise, luure ja vastuluure juhtimist. Seda tööd juhtiski Keitel. Kuid see polnud hoopiski tema peaülesanne. Hitleri sõjastrateegia A ja O oli kallaletung teistele maadele ilma sõda kuulutamata. Selle juurde instseneerisid natsid igasuguseid provokatsioone, mis pidid saama agressiooni ettekäändeks ja suitsukatteks. Just siin ilmnesidki Keiteli harukordsed võimed.

Ta teadis suurepäraselt, et natsliku agressiooni erilised eesmärgid suruvad oma pitseri ka relvastatud võitluse meetoditele. Agressiooni eesmärgiks oli ühtede (rassilt alaväärtuslike) rahvaste täielik hävitamine ja teiste bioloogiline nõrgestamine, kõigi vallutatud territooriumide massiline saksastamine ja nende totaalne paljaksriisumine. Terved maad kavatseti tühjaks teha ja kõrbeks muuta.

Sääraseid koletislikke eesmärke polnud võimalik saavutada ainult sõjaliste vahenditega Nende teostamiseks tuli aegsasti ette näha terve sõjaroimade süsteem. Nüüdsest peale said sõjaroimad strateegiliste ja operatiivplaanide üheks olulisemaks koostisosaks. Need tuli tihedalt seostada operatiivplaanidega, nii-öelda sünkroniseerida lahingutegevus ja sõjaroimad. Ootasid ju vallutatud maid igavene okupatsioonirežiim, igasuguse kohaliku vastupanu täielik mahasurumine, tsiviilelanike ja sõjavangide massiline hävitamine, Oświęcimid ja Majdanekid.

Inimeselt, kes esindas wehrmachti, nõuti uues olukorras eelkõige, et ta vahendeid ei valiks. Kindralfeldmarssal Keitelil olid need omadused täielikult olemas.

Süüpinki sattunult pidi ta oma roimarlikku tegevust kuidagi seletama, ja kirjutas kõik fanaatilise käsutäitmise arvele. Kuid Rahvusvaheline Sõjatribunal tõestas, et Keitel ei täitnud Hitleri käske pimesi, vaid pooldas neid kogu hingest ja pidas hädavajalikeks.

---

[1] Rooma jumal, kes kaitses väravaid ja uksi (ka alguse ja lõpu jumal). Januse üks nägu vaatas ettepoole, teine tahapoole. *Tõlkija.*

Sõjaliste provokatsioonide meister

Keitel nägi, kui raskeks Göringi ja Ribbentropi olukord läks, kui juttu tuli agressioonist mitmete maade vastu, ning tegi sellest oma järeldused. Tuginegu Göring ja Ribbentrop pealegi igasugustele paktidele ja kokkulepetele ning meenutagu Münchenit. Pole tema, Keiteli asi seda arutada. Tema ei ole poliitik, vaid sõjaväelane, ja, uskuge, kohtunikud, tema jaoks on mõiste agressioon üldse käsiteldamatu.

«Sõdurina, härrased kohtunikud, pean ma mainima, et mõiste «agressiivne sõda» ei ütle mulle mitte midagi. Meie oleme õppinud pruukima sõnu pealetungioperatsioon, kaitseoperatsioon, taganemine, positsioonide loovutamine. Nii nagu mina sõdurina seda ette kujutan, on «agressiivne sõda» puht poliitiline, mitte aga sõjaline ega sõdurlik mõiste.»

Aga kui asi juba nii on, kuidas võib siis sõjaväelast üleüldse agressioonis süüdistada!

Säärane kaitsmise moodus äratas süüpingis istujate huvi: see oli ju värske mõte. Dönitz ja Raeder pidasid Jodliga nõu, kas seda ei tuleks kasutada relvana. Kuid nad polnud veel otsusele jõudnud, kui Keiteli advokaat doktor Nelte esitas oma kaitsealusele küsimuse, millest nii tema kaitsealune kui ka teised kohtualused mõistsid, et see värske mõte ei avalda muljet kohtule ega ka advokaadile:

«Kindralfeldmarssal Keitel, lõppude lõpuks pole te ju üksnes sõdur, vaid ka inimene, kellel oli oma isiklik elu. Kas te siis ei mõelnud, et plaanitsetud operatsioonid ebaõiglased on?»

Pealtnäha oleks niisugune küsimus sobinud pigem prokurörile kui advokaadile. Aga ei, doktor Nelte kaitses oma klienti väga energiliselt ja, võib öelda, isegi soliidsemalt kui mitmed teised advokaadid. Nelte lihtsalt taipas, et Keiteli versioon võib kohtunikke uskuma panna ainult seda, et Keitel püüab teeselda poliitiliselt äärmiselt naiivset inimest. Kes küll usuks, et saksa militarismi vana hunt ei saa kuidagi aru, mis asi on agressioon!

Kahjuks ei mõistnud Keitel hoiatust ja vastas advokaadi äärmiseks meelepahaks:

«Mulle tundub, härra advokaat, et ma juhindusin oma sõjamehekarjääri ajal traditsioonilistest vaadetest, ja säärasel küsimusel polnud seal kohta. Mõistagi oli mul ka oma isiklik arvamus, oma isiklik elu, ent mis puutub sõduri ja ohvitseri ametikohustustesse, siis sõduri- ja ohvitserikohuste tõttu isiklik elu tegelikult ununeb.»

Kuid üsna pea pidi Keitel veenduma, et tema värske mõte tõepoolest ei avaldanud kohtunikele mõju. Nad jäid miflegipärast kaljukindlalt uskuma, et «sõduri- ja ohvitserikohused» ei saanud Keitelit kuidagimoodi segada mõistmast, mis on agressioon ja mis on agressiooni ohver. Seda taibanud, pidas Keitel paremaks võtta kasutusele kõige lihtlabasema plagiaadi, lastes käiku Göringi ja

Ribbentropi juba ajast ja arust läinud argumendid. Kindralfeldmarssal Keitel haaras järsku kinni Versailles' lepingust. Ta eeldas, et kõige kavalam on rääkida sellest lepingust Nõukogude süüdistajaga: oli ju just see maa, keda esindas Rudenko, pidanud Versailles' lepingut omal ajal röövellikuks. Ja Keitel püüdis Nõukogude süüdistajale selgeks teha, et kuigi Saksamaa välispoliitikat nimetatakse millegipärast agressiivseks, seadis see oma eesmärgiks just Versailles' lepingu ebaõigluse likvideerimise Saksamaa suhtes. Ent Rudenko hajutas Keiteli huvi Versailles' vastu üheainsa küsimusega:

«Te rääkisite siin Versailles' lepingust, kohtualune. Ma küsin teilt: kas Viin, Praha, Belgrad, Krimm kuulusid enne Versailles' lepingut Saksamaale?»

Pärast seda unustas Keitel Versailles'. Kuid Nõukogude süüdistaja haare oli raudne, sellest nii lihtsalt välja ei rabelnud.

Nüüd küsitles ta Jodlit. Esitati üsna huvitav dokument, millest nähtus, et pärast võitu Nõukogude Liidu üle — selles aga ei kahelnud ei Keitel ega Jodl — oli wehrmachti ülemjuhatus kavatsenud saata läbi Taga-Kaukaasia ekspeditsioonikorpuse Pärsia lahe, Iraagi ja Süüria suunas. Jodl laiutas käsi: jumal halasta, sääraseid mõtteid avaldasid ainult kindralstaabi ohvitserid, kes pärast esimesi võite täis optimismi olid. Mis aga puutub tõelistesse otsustesse, siis «neid võtsid vastu vanemad, rahulikumad inimesed». Ega süüdistajad ometi kindralstaabi koosseisu kuulunud kollanokkade ajuharjutusi tõsiselt võtta kavatse. «Vanemad, rahulikumad inimesed», säärased nagu Keitel ja Jodl, ei saanud taolisi avantüüre ilalgi välja mõelda.

Ent nende härrade suureks kurvastuseks otsustas süüdistus tõendada, et maailmale said kõige ohtlikumaks just need, kes nimetasid end «vanemateks, rahulikumateks inimesteks». Süüdistajad alustasidki sellest, et paljastasid Keiteli tegevuse sõjaliste provokatsioonide meistrina.

Õigupoolest sai Keitel OKW staabiülemakski provokatsiooni tulemusena. Kuid see polnud provokatsioon mõne riigi vastu, vaid oma šefi, sõjaminister Blombergi vastu. Soovides omal ajal Blombergiga sugulaseks saada, nais Keitel oma pojale Blombergi tütre. Kuid ajad muutuvad, ja koos sellega peavad muutuma ka inimesed. Keitelil polnud midagi selle vastu, et asuda ise oma sugulase kohale. Ehkki agar sugulane oli teinud palju selleks, et Keitelit teenistusredelil kõrgemale upitada, ei võinud ta uneski näha, et see annab teenistusvalmilt Göringi käsutusse materjalid, mis kompromiteerivad tema kallist šeffi ühenduses Erika Gruhniga.

Varsti pärast OKW staabiülema kohale määramist avanes Keitelil veel kord juhus pälvida füüreri heatahtlikku tähelepanu. Keitel mõistis, et Hitlerile pole sugugi tarvis, et ta higistaks ööd läbi strateegiliste plaanide koostamise kallal. Iga kingsepp jäägu oma liistude juurde. Keitel polnud mingisugune strateeg. Hoopiski

osavamalt suutis ta organiseerida kõike seda, millele nüüd riputati külge nii ebameeldiva kõlaga sõna «agressioon».

Keitelilt küsiti, kas tal on tulnud osa võtta diplomaatilistest läbirääkimistest välismaade riigitegelastega, ja ta vastas kõva häälega:

«Riigitegelaste visiitide ajal viibisin ma vastuvõttudel.»

Mis vastuvõtud need siis olid?

12. veebruar 1938. a. Obersalzberg. Hitleri juures viibis vastuvõtul Austria kantsler Schuschnigg. Selle kohtumise eesmärgiks oli sundida Schuschniggi alla kirjutama Austria surmaotsusele. Hitler nõudis vestluskaaslaselt, et see annaks Austria valitsusaparaadis tähtsamad ametikohad üle natsidele, tagaks natslikule propagandale ja terrorile Austrias täieliku vabaduse. Schuschnigg mõistis, et see on surmaotsus, mille täidesaatmine vaid pisut viibib. Austria kantsler püüdis vastu puigelda:

«Ma ei või säärasele kokkuleppele alla kirjutada.»

Hitler kõrgendas häält:

«Te peate!...»

Schuschnigg kordas öeldut. Hitler sattus raevu:

«Mul tarvitseb anda vaid üksainus käsk, ja ühe ööga on riigipiirile lõpp tehtud.» Nende sõnadega tõusis Hitler püsti, astus suurte sammudega ukse juurde ja avas selle pärani:

«Keitel!»

Lävele ilmus hingeldav OKW staabiülem ning koos temaga kindralid Reichenau ja Sperrle.

Milleks vajas Hitler säherdust suursugust eskorti? Kui Keitelilt seda Nürnbergis küsiti, püüdis too kohut uskuma panna, et ta ei taipa tänini, milleks füürer teda kutsus. Ent kui süüdistajad olid esitanud veel mõned küsimused ja kui olid ette loetud sellest kohtumisest osavõtnute tunnistused, andis kindralfeldmarssal alla:

«Päeva peale sai mulle selgeks, et armee kolme esindaja juuresolek oli sõjaliseks demonstratsiooniks.»

Keitel tunnistas, et tema ilmumine Hitleri kabinetti oli avaldanud Schuschniggile «hävitavat mõju», ning too oli kirjutanud kokkuleppele sedamaid alla.

Ent see polnud veel Austria anastamine. Et Austria valitsust lõplikult murda ja sundida teda anšlussi vastu võtma, tuli sooritada veel mõned tehingud. Ja Keitel oli mees omal kohal. Tema korraldusel levitati kuuldusi, nagu oleks Saksa väejuhatus tühistanud 7. armee sõjaväelaste puhkused ja koondab raudtee veerevat koosseisu Saksa—Austria piirile. Nende kuulduste levitamiseks kasutati laialdaselt kogu agentide võrku Austrias ja tolliametnikke.

12. märtsil 1938. aastal Austria kapituleerus.

Sellele järgnesid Tšehhoslovakkia sündmused. Kindralstaap oli juba välja töötanud plaani «Grün». Kuid Hitler kavatses ära kasutada Müncheni kokkuleppele allakirjutanute ja tšehhi kollaboratsionistide juhi Hácha toetust ning otsustas võtta Tšehhia ilma ühegi püssipauguta. Selleks kutsus ta president Hácha Berliini. Vastu-

võtu reglement oli üksipulgi läbi mõeldud. Keitel ei tunginudki nii väga isiklikult Háchale peale. OKW staabiülem tegi füürerile selgeks, et kui Schuschniggi ainult hirmutati Saksa vägede sissetungiga, siis Háchale tuleks midagi piltlikumat korraldada. Tehti plaane kahe Tšehhoslovakkia linna vallutamiseks relvajõudude abil.

14. märtsil 1938. aastal asus elatanud Hácha teele Berliini poole. Ja samal päeval andis Keitel käsu Ostrava ja Vitkovice vallutamiseks Moraavias.

«Aga president Hácha oli ju samal ajal teel Berliini, et pidada Hitleriga läbirääkimisi?» küsis Rudenko.

Keitel vaikis.

«See on ju sõnamurdmine,» iseloomustas Nõukogude süüdistaja Keiteli käitumist.

Taas vaikis Keitel süngelt.

Tal kästi meenutada veel üht Tšehhoslovakkiaga seotud episoodi. Lugeja teab juba, et otsides ettekäänet sissetungiks, otsustasid natsid tappa oma Praha saadiku. Keitelile esitati selle kohta küsimus. Ta ei saanud küll eitada fakti ennast, kuid teeskles, nagu oleks ta halvasti informeeritud olnud.

«Räägiti, et võib aset leida mingisuguse saadiku tapmine või midagi taolist. Nagu ma mäletan, ütles Hitler selle peale, et tuhande üheksasaja neljateistkümnenda aasta sõda puhkes niisamuti tapmise pärast Sarajevos. Selliseid asju võib juhtuda...»

Missugune naiivsus! Keitel, kes koordineeris kogu Tšehhoslovakkia vastu suunatud agressiooni ettevalmistust, ei saanud kuidagi sotti, missugusest tapmisest juttu oli.

1939. aasta suveks lakkasid Austria ja Tšehhoslovakkia iseseisvate riikidena eksisteerimast, ja Saksa kindralstaap töötas juba välja plaani «Weiss» — kallaletungi Poolale. Keitel tegi kõik, et ka see aktsioon kulgeks edukalt. Ta hakkas ette valmistama uut provokatsiooni. OKW staabiülem oli üks, kes instseneeris poolakate kallaletungi Saksa raadiojaamale Saksa linnas Gleiwitzis. Selle kallaletungi panid toime SD mehed ning mõned Saksa koonduslaagreist värvatud ja Poola sõjaväevormi riietatud kriminaalkurjategijad. See toimus 31. augustil 1939. aastal. 1. septembril tungisid Saksa väed Poolasse. Samal päeval avaldasid kõik saksa ajalehed sensatsioonilise teate:

«DNB.[1] Breslau,[2] 31. august. Täna umbes kell 8 õhtul ründasid poolakad Gleiwitzi raadiojaama ja vallutasid selle. Tunginud raadiojaama hoonesse, jõudsid poolakad poola ja osaliselt ka saksa keeles ette lugeda elanikkonnale määratud üleskutse. Politsei oli sunnitud kasutama relvi. Ründajate poolel on tapetuid.»

Edasi läks kõik nagu lepase reega. Natsid pasundasid kogu maa-

[1] *Deutsches Nachrichtenbüro.* Hitleri-aegne Saksa Teadetebüroo (1933—1945). *Tõlkija.*

[2] Nüüdne Wroclaw. *Tõlkija.*

ilmas, et üheaegselt kallaletungiga Gleiwitzi raadiojaamale ületasid Poola väed mitmes kohas Saksa piiri, mistõttu wehrmacht oli sunnitud tarvitusele võtma vastuabinõusid.

Nüüd, Nürnbergis, nõuti Keitelilt Gleiwitzi provokatsiooni kohta aru. Too teeskles, et ta ei tea sellest midagi. Siis kutsuti ülekuulamisele kindral Lahousen.

«See, mille kohta ma praegu seletusi annan,» ütles Lahousen, «on üks salapärasemaid aktsioone... See oli augusti keskpaiku. Nagu Abwehr I, nii sai ka Abwehr II, minu osakond, korralduse muretseda Poola mundrid ja varustus, sõjaväepiletid ja muud sarnast operatsiooniks «Himmler»... Canaris teatas meile, et need mundrid jaotatakse välja koonduslaagritest toodud inimestele...»

Lahousen rääkis, ja Keitel, kelle käsuta ükski sõdur poleks tohtinud Poola peale minna, mees, kes koos Hitleriga kinnitas plaani «Weiss», ei saanud enam eitada oma osavõttu Gleiwitzi provokatsioonist.

«Admiral Canaris ütles mulle tookord, et ta vajab mõningaid Poola mundreid... Me kõik oletasime, et neid mundreid kavatsetakse kasutada mingiks salaoperatsiooniks...»

Liisk on langenud

Iga uus provokatsioon lisab Keiteli mundrile uusi ordeneid ja annab talle kõrgema aukraadi.

Juba on purustatud Norra, Belgia, Holland ja Prantsusmaa. Keitel saab kindralfeldmarssaliks.

1941. aasta. Hitlerlik Saksamaa peremehetseb peaaegu kogu Euroopas. Keiteli rinda ehitakse veel mitme aumärgiga. Tema Hitlerilt saadavad dotatsioonid suurenevad üha. Põline mõisnik ümardab oma valdusi, talle kingitakse suur mõis.

Au ja kuulsus Keitelit ei väsita, loorberid ei rõhu teda. Kuid vaatamata kogu oma poliitilisele ja sõjalisele lühinägelikkusele hakkab ta pikapeale aru saama, et ekspansiooniprogrammi edasine laiendamine kätkeb võimaliku edu kõrval ka ettenägematusi, mis võivad Saksamaa senistele saavutustele ja ka talle endale (ega seegi ole vähem tähtis!) ohtlikuks muutuda. Hoolimata avantürismist, mis saksa militaristidele nii omane on, eelistaks Keitel kindlustuda kättevõidetud positsioonidel, igal juhul aga mitte teha midagi niisugust, mis ähvardaks kaotusega. Aga justkui kiuste teatab Hitler talle 1940. aasta suve lõpul oma otsusest tungida kallale Nõukogude Liidule ja käsib valmistuda uueks operatsiooniks.

Nürnbergi protsessil teatas Keitel:

«Kui mulle selgeks sai, et tegemist on tõsise kavatsusega, olin ma äärmiselt üllatatud ja pidasin seda suureks õnnetuseks. Ma mõtlesin tõsiselt, mida tuleks teha, et Hitlerit sõjaliste kaalutlustega mõjutada. Nagu välisminister siin juba mainis, kirjutasin ma isiklikult ametliku märgukirja, milles avaldasin oma mõtteid, kavatsedes esitada selle Hitlerile läbivaatamiseks sõltumata vastavatest kindralstaabi spetsialistidest ja operatiivosakonna staabist.»

Kui kurioosne see ka pole, ent Keiteli sõnade järgi olevat ta oma märgukirjas füürerile meenutanud, et Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel on sõlmitud mittekallaletungipakt. Koletislike provokatsioonide meister, inimene, kellel oli suuri kogemusi röövellike kallaletungide organiseerimises naaberriikide vastu, kellega Saksamaal niisamuti olid mittekallaletungipaktid, hakkas äkki lehvitama rahupalmioksaga.

Teatavasti oli Saksamaa välispoliitika nurgakiviks sõda Nõukogude Liidu vastu. Sellele vaatamata oli Keitel jahmunud, kui Hitler selle sõja päevakorda võttis. Kallaletungile eelnevail kuudel oli Keitel sageli vestelnud teiste silmapaistvate kindralitega, ja siin Nürnbergis meenus talle, et mõned neist polnud sellest ideest sugugi vaimustatud. Plaanitseti ju sõda, mida oli kerge lõkkele puhuda, aga jumal teab, kes seal oma näpud kõrvetab. Selle sõja vastu olid koguni mõned diplomaadidki, iseäranis Saksa saadik Moskvas Schulenburg ja Saksa sõjaväeline atašee NSV Liidus Köstring. Nemad aga nägid asjaolusid palju paremini.

Vaatamata oma piiratud arule ei hakanud Keitel tobedalt kinnitama, et Saksamaa polnud Teiseks maailmasõjaks valmis. Keitel oli juba näinud, millega lõppesid teiste kohtualuste ja sääraste tunnistajate katsed, kes püüdsid asjatult tõestada, et Saksamaa ei kavatsenud üleüldse mingisugust agressiooni ega saanudki sõdida juba ainult sellepärast, et ta polnud selleks ette valmistatud. Keitel võis meenutada kas või kindralfeldmarssal Milchi ülekuulamise hiilgavaid tulemusi.

Siin väljavõte Milchi ülekuulamise protokollist.

Jackson: Ja nüüd te tahate siin väita, nagu vähemalt mina teist aru saan, et režiim, kuhu kuulusite ka teie, tõukas Saksamaa sõtta, milleks ta polnud üldse ette valmistatud. Saan ma teist õigesti aru?

Milch: See on õige sel määral, et kui Saksamaa 1939. aastal sõdima hakkas, polnud ta vähemalt lennuväe osas korralikult ette valmistatud...

Jackson: Kas te võite meenutada mõnda juhtumit, mil mõni siinsetest kohtualustest oleks avalikult sõjale vastu rääkinud?

Milch: Avalikult mitte, niisugust juhtumit ei suuda ma meenutada. Aga ma tahaksin uskuda, et ka siin süüdistatavatele härrastele tuli kogu küsimus sõjast suure üllatusena.

Jackson: Te tahaksite seda uskuda?

Milch: Ma usun seda. Jah.

Jackson: Te usute seda. Kui palju aega vajas Saksa wehrmacht, et vallutada Poola?

Milch: Et vallutada Poola? Ma arvan, kaheksateist päeva.

J a c k s o n: Kaheksateist päeva. Kui palju läks aega Inglismaa väljaajamiseks mandrilt, kaasa arvatud Dunkerque'i tragöödia?

M i l c h: Ma arvan, kuus nädalat.

J a c k s o n: Kui palju võttis aega Hollandi ja Belgia vallutamine?

M i l c h: Mõned päevad.

J a c k s o n: Kui kaua kestis Prantsusmaa alistamine ja Pariisi vallutamine?

M i l c h: Üldse kokku kaks kuud.

J a c k s o n: Kui kaua võttis aega Taanist läbimarssimine ja Norra hõivamine?

M i l c h: Ka lühikest aega. Taani hoopis vähe, sest ta pani kiiresti relvad maha, Norra peale kulus mõni nädal.

J a c k s o n: Ja teie kui ohvitser väidate ning soovite, et kohus usuks teie sõnu . . ., et ohvitserid ei teadnud nendest ettevalmistustest mitte midagi. On see teie kui ohvitseri ülestunnistus?

M i l c h: Pardon, ma ei saanud teist aru.

Jah, sõjad, millest Milch rääkis, olid imevahvad; sääraseid sõdu alustades võis välkkiires võidus kindel olla. Kuid sõda idakolossi vastu oli hoopis midagi muud. Seda pidi Keitel tunnistama, ja seda tunnistasid kogu oma avantürismist hoolimata ka mõned teised hitlerlased.

Süüdistaja küsimusele, mis sai Hitlerile adresseeritud märgukirjast, vastas Keitel:

«Jäänud Berghofis pärast üht ettekannet olukorra kohta Hitleriga kahekesi, andsin selle märgukirja temale. Ta vist ütles mulle tookord, et tutvub sellega, ning jättis selle enda kätte. Aga ta ei kutsunud mind enam välja, et seletusi ära kuulata.»

Rohkem Keitel kohtus sellest asjast ei rääkinud. Nii pidi jääma mulje, et sellega tema diskussioon Hitleriga Nõukogude Liidule kallaletungimise üle lõppeski.

Kuid ilmselt salgas Keitel midagi maha. Mida nimelt, see selgus palju hiljem.

Kui protsess oli juba lõppenud ja Rahvusvahelise Sõjatribunali kohtunikud läinud otsust tegema, kohtus doktor Nelte oma kaitsealusega. See oli 25. septembril 1946. aastal, viis päeva enne kohtuotsuse väljakuulutamist. Advokaat palus Keitelit, et see paneks kirja oma sõjamälestused. Keiteli ja Nelte suhted ei piirdunud ainult sellega, et üks neist oli kohtualune ja teine tema advokaat; nad olid tutvunud juba ammu enne Nürnbergi ning olid koguni sugulased. Keitel tuli Nelte palvele vastu. Viimasel nädalal enne kohtuotsust kirjutas ta vangikambris oma mälestusi ning andis need siis doktor Neltele üle.

Just tema mälestustest saame teada uusi üksikasju märgukirja kohta, mille ta oli Berghofis Hitlerile üle andnud. Keitel mainib oma mälestustes, et ta oodanud vastust mitu päeva, kuid tulemusteta. Siis tuletanud ta füürerile oma märgukirja meelde. 1940. aasta augustis olevat nad sel teemal vestelnud. Nagu Keitel kinnitab,

olnud see jutuajamine väga õpetlik. Vestluse ajal oli Hitler talle öelnud: «Venemaa alles rajab oma sõjatööstust ega ole sellega veel kaugeltki valmis.» Hitler tahtis sellega öelda, et Venemaa on üldiselt nõrk riik, ja esialgu võib kavatsetava kallaletungi edus täiesti kindel olla.

Keitel kuulas oma füürerit alandlikult ja tähelepanelikult, kuid ometi valdasid teda isiklikud muljed sellest maast. Ta kuulas Hitlerit, mälestustes aga rändas 1931. aastasse. Tol aastal oli ta üle Nõukogude riigipiiri sõitnud, Nõukogudemaal ringi reisinud ja Weimari vabariigi ning Nõukogude Liidu vahel valitsevaid häid suhteid ära kasutades vaadelnud tähelepanelikult selle tundmatu riigi elu. Üheksa aastat pärast seda reisi meenusid talle Hitleriga vesteldes tahtmatult tema tookordsed muljed: «Seninägematud avarused. Kõikmõeldavad loodusvarad kui sõltumatu majanduse arengu eeldused. Rahva vankumatu usk taastamisse ja viisaastakuplaani . . . Haruldaselt pingeline ehitustempo . . . Venemaa läänеosa meenutab gigantset ehitustandrit . . . Igal ettevõttel oma viisaastakuplaan, mida ta võisteldes täita püüab. Seejuures ei mängi raha mingit rolli . . . Punaarmee on Kommunistliku Partei lemmik.»

Mida rohkem Hitler Venemaa sisemisest nõrkusest korrutas, seda selgemini kerkis Keiteli vaimusilma ette kõik selles salapärases riigis nähtu.

Vestlus füüreriga kestis kaua ja avaldas Keitelile sügavat muljet. Ent kui arvesse võtta, et OKW staabiülem ei kahelnud üldse selles, kas NSV Liidule on vaja kallale tungida või mitte, vaid kõhkles hoopis, kas seda tuleb teha 1941. aastal või veidi hiljem, siis ei ole raske ette kujutada, et vestluskaaslased üsna kergesti ühisele arvamusele jõudsid.

Hitler uskus vankumatult võidusse Nõukogude Liidu üle. OKW staabiülem aga hakkas uuesti kahtlema, sedakorda juba . . . oma hiljutiste kahtluste pärast. Sest kui tõepoolest saabub võit ja õigus jääb Hitlerile, Jodlile ja noortele kindralitele, kes neid täielikult toetavad, mis saab siis Keitelist enesest? Ja ta anduski lõpuks täielikult ettevalmistustele kallaletungiks Nõukogude Liidule.

Aga kui Keitel ja Jodl olid süüpinki sattunud, läksid nende arvamused sõjakäigust Itta taas lahku. Operatiivosakonna staabiülem kinnitas, et see sõda oli preventiivsõda, OKW staabiülem oli aga kindel, et säärast versiooni ei usu keegi. Siis jääks ju arusaamatuks, mispärast tema, Keitel, oli algul selle sõja vastu, mispärast Göring nõudis NSV Liidule kallaletungimise edasilükkamist kuni sõja lõpetamiseni Inglismaaga, ja mispärast ka Raeder toetas Göringit.

Jodl tõi andmeid Nõukogude vägede oletatava ohtliku koondamise kohta Saksa piirile, mis pidi andma tunnistust Punaarmee kavatsetavast kallaletungist Saksamaale. Keitel oli sunnitud süüdistajate survel seda ümber lükkama, lausudes kohtus Jodli arvuliste andmete kohta:

«Ma pean igatahes ütlema, et sain OKW informatsiooniteenistuselt ja selle ülemalt admiral Canariselt väga vähe andmeid ega saanud neid maavägede ülemjuhatusele üle anda... Nõukogude territoorium oli Saksa vaatluse eest hästi varjatud.»

«Seelöwe» varjus

Valmistudes sõjaks NSV Liidu vastu, lähtuti sellest, et kallaletung strateegia seisukohast lähtudes ootamatu oleks. Selle gigantse operatsiooni edukaks kulgemiseks oli niisiis vaja, et kõike, mis sellega seotud oli, kuni pealetungi alguseni täielikus saladuses hoitaks.

Natsid levitasid väsimatult Inglise-vastast propagandat, ja rääkisid ettevalmistustest Briti saartele tungimiseks. Inglismaa ründamise plaan — «Seelöwe» — oli tõesti juba välja töötatud. Kuid seoses otsusega tungida kallale Nõukogude Liidule andis Hitler 17. septembril 1940. aastal korralduse lükata rünnak «Seelöwe» järgi määramata ajaks edasi. Sama aasta 12. oktoobril tuli käsk katkestada ettevalmistused Inglismaale tungimiseks hoopis.

Nürnbergis tunnistasid Keitel ja Jodl muidugi õigeks, et alates 1940. aasta septembrist eksisteeris plaan «Seelöwe» veel vaid grandioosse sõjalise provokatsiooni ühe vormina. Pingerikastel kuudel, mil valmistuti kallaletungiks Nõukogude Liidule, otsustas Keitel, et plaanist «Seelöwe» tuleb rääkida koguni veel valjemini kui enne. Kui varem tegelesid selle plaaniga kindralstaabi operatiivosakonna ohvitserid, siis nüüd anti see üle hoopis teisele osakonnale, kes kasutas seda tolle maa desinformeerimiseks, millele tegelikult kavatseti kallale tungida.

15. veebruaril 1941. aastal ilmus Keiteli allkirjaga salajane erikorraldus vaenlase desinformeerimiseks. Selles öeldakse: «Desinformatsiooni eesmärgiks on ettevalmistuste varjamine operatsiooniks «Barbarossa». Sellest peaeesmärgist peavad lähtuma kõik abinõud vaenlase petmiseks.»

Hitler, Göring, Rosenberg ja Ribbentrop ei pidanud ainsatki kõnet, milles nad poleks paljastanud inglise plutokraatiat ning lubanud sellele kiiresti ja otsustavalt lõpu peale teha. Saksa väeüksuste koondamine itta oli juba käimas, Hitlerile kanti juba ette valmisolekust kallaletungiks Nõukogude Liidule, Goebbels ja Fritzsche aga pasundasid ikka veel eelseisvast invasioonist Inglismaale. Kuid mida rohkem nad röökisid, seda vähem laskis Göring Briti saari pommitada. Õhurünnakud Inglismaale vähenesid niivõrd, et ajalehe «Daily Telegraph and Morning Post» vaatleja 1940. aasta lõpus leidis, et seesugune vaikus tähendab peaaegu kindlasti sakslaste valmistumist mingiks uueks suurrünnakuks, «Saksamaa varub kogenud lendurite reserve».

Uueks suurrünnakuks? Õige. Aga kelle vastu? Muidugi Inglismaa vastu, kinnitas Berliin visalt.

1941. aasta veebruaris kirjutas Saksa ametlik bülletään «Dienst aus Deutschland»: «Berliinis peetakse invasioonivõimalusi nii mitmekesisteks, et inglastel pole sugugi kerge Saksamaa tähelepanu pettemanöövritega sellelt aktsioonilt kõrvale juhtida. Saksa ringkondades viidatakse Ludendorffi veale, kellel polnud jätkunud otsustavate lahingute ajal Läänes inim- ja materiaalseid reserve löögi andmiseks peasuunas. Johtus see sellepärast, et ta oma jõudusid üksteisest kaugetele sõjatandritele laiali pildus. Nagu sõjaväelistest ringkondadest teatatakse, ei korda Saksamaa seda viga.»

Samal päeval kõneles Hitler Münchenis natsipartei asutamise aastapäeva puhul ja püüdis suitsukatet veelgi tihendada. Ta ründas aina Inglismaad ja ähvardas peatse invasiooniga.

«Alates märtsist ja aprillist tuleb inglastel valmis olla hoopis teisteks asjadeks. Siis nad näevad, kas me talvel magasime ja kes on aega paremini ära kasutanud.»

Samal ajal viidi iga päev üha rohkem ja rohkem Saksa vägesid itta. Seda ei olnud enam võimalik varjata. Keitelil tuli anda uus käskkiri, milles öeldi, et «jõudude strateegilist koondamist operatsiooniks «Barbarossa» tuleb näidata sõjaajaloo suurima pettemanöövrina, mille eesmärgiks on tähelepanu kõrvalejuhtimine ettevalmistustelt invasiooniks Inglismaale...» Keitel rõhutas, et «isegi neid vägesid, kes on määratud vahetult tegutsema idas, on tarvis tegelike plaanide suhtes võimalikult kaua eksiarvamuses hoida».

Keiteli ja Jodli käsul levitati kuuldusi mingisugusest dessantkorpusest, kes viibivat idas ainult ajutiselt ja valmistuvat muidugi maabuma Inglismaal. Tähelepanu kõrvalejuhtimiseks andsid Keitel ja Jodl korralduse määrata itta koondatavate väekoondiste juurde... inglise keele tõlgid.

Saabus 1941. aasta kevad. Lähenes päev — Nõukogude Liidule kallaletungimise saatuslik päev. Mida lähemale see jõudis, seda rafineeritumaks muutus desinformatsioon. Keitel käskis trükkida tohutul hulgal Inglismaa topograafilisi kaarte ja levitada neid itta koondatud väeosades. La Manche'i, Pas de Calais' ja Norra rannikul suleti kiiresti teatud rajoonid, kuhu olevat paigutatud Saksa raketipatareid.

Jõudu mööda võttis sellest maskeeringust osa ka rahuarmastav Göring. Sel ajal kui pommitajate eskadrillid suundusid itta, lähemale Nõukogude Liidu piirile, külastas riigimarssal sageli Pariisi, korraldades seal oma staabiga hiilgavaid nõupidamisi ja sõites siis uhke saatjaskonnaga La Manche'i rannikule, et demonstreerida Kolmanda riigi vääramatut otsust jätkata ka edaspidi totaalset õhusõda Inglismaa vastu.

Nii püüti kõigi vahenditega hoida saladuses lähenevat kallaletungi Nõukogude Liidule.

Seoses sellega meenub huvitav episood. Nürnbergi protsessil kuulati üle propagandaministeeriumi kõrgemat ametnikku Schiermeisterit. Too jutustas, kuidas Keiteli ja Jodli jõupingutusi oli

toetanud ka Goebbels. 1941. aasta kevadel oli Hitleri propagandaminister kutsunud kokku oma käsilaste nõupidamise ja öelnud neile järgmist:

«Härrased, ma tean, mõned teist arvavad, et me alustame sõda Venemaaga. Ma pean teile täna ütlema, et me ründame Inglismaad. Me seisame invasiooni lävel. Palun võtke seda oma töös arvesse. Teie, härra Glasmeyer, organiseerige uus Inglise-vastane esinemine.»

Keitel omakorda kutsus 2. märtsil 1941. aastal kokku laialdase pressikonverentsi, kus OKW esindajana kõneles Bathe. Viimane kinnitas, et Wilhelm II viga, kes sõdis korraga kahel rindel, ei korrata enam iialgi. Bathe nimetas sõda kahel rindel «täielikuks traagikaks» ja ütles, et säärane sõda olevat «ränk kandam». Ta tuletas meelde Marne'i lahingut, kus vaekauss olevat juba Saksamaa kasuks kaldumas olnud, ent «venelaste pealetung Ida-Preisimaal ajanud kõik nurja». Ta rääkis, et sõja tõttu kahel rindel olevat Saksa väejuhatus «üha enam tegutsemisvabadust» kaotanud.

Bathe kaldus lausa paatosesse, märkides, et «sõjaajalugu on venelasi alati alahinnanud. See, mida vene sõdur, Vene miljoniline armee inglaste ja prantslaste heaks 1916. aastal tegi, pole mitte iialgi väärilist tunnustust leidnud... Oma pealetungiga seadis Brussilov meid idarindel surmaohtu.»

Aga juba 6. juunil 1941. aastal toimus Saksa kindralstaabis üks eelseisva kallaletungi otsustavaid arutelusid. Keitel esitas kinnitamiseks NSV Liidu vastu suunatud pealetungioperatsioonide kalenderplaani. Rahupäevi jäi üsna vähe.

22. juunil alustasid Saksa väed pealetungi.

Keitelil oli tegemist, et lipukesi kaardil ümber paigutada. Juba moodustas ta sapööriväeosa Kremli õhkulaskmiseks: oli ju iga hetk oodata Moskva langemist.

Neil päevil näitas OKW staabiülem tormiliselt üles oma truudust Hitlerile. See oli kui andekspalumine varasemate kõhkluste eest. Hiilgav võimalus demonstreerida füürerile oma sügavat usku võidusse Venemaa üle avanes tal 16. juulil, mil hitlerlik ladvik tuli kokku, et arutada Nõukogude territooriumide liitmist Saksamaaga. Keitel võttis sellest nõupidamisest aktiivselt osa. Nüüd, Nürnbergi süüpingis tõmbus ta küüru ja tegi näo, nagu ei mäletaks sellest midagi. Rudenko tuletas talle meelde:

«Te mäletate ometi, kohtualune Keitel, et juba tookord, kuueteistkümnendal juulil, kõneldi Krimmi, Baltimaade, Volga-alade, Ukraina, Valgevene ja teiste territooriumide liitmisest Saksamaaga?»

Keitel lõi silmad maha. Ei, ta ei mäleta, kas ta üldse viibiski sellel nõupidamisel. Jah, vist ikka oli, aga mitte päris alguses. Miski oli teda kinni pidanud ja ta oli kohale jõudnud alles siis, kui sellest enam ei räägitud, mis härra süüdistajat huvitab.

«Arutati küsimust kaadritest, kindlatest isikutest, keda pidi määratama...»

Keitel ei märganudki, et säärane viide teda paljastas. Niisiis teadis ta nii seda, et mainitud territooriumid annekteeritakse, kui ka seda, et juba 16. juulil 1941. aastal nimetati nende jaoks kubernerid...

Himmleri meistrisaavutus ja Jodli vale

Nii Keitel kui ka Jodl mõistsid väga hästi, et süüdistus vallutussõdade ettevalmistamises ja nende pidamises on ränk. Ometi oleks ekslik arvata, et need mehed just agressioonis süüdistamist kõige rohkem kartsid. Eks ole ju sõja vallapäästmine keeruline toiming, millest võtab osa kogu riigiaparaat. Õigupoolest polnud Nürnbergis ühtki kohtualust, keda poleks selles süüdistatud. Liiati püüdsid advokaadid vett sogaseks ajada. Nende arvates polnud veel tõestatud, et agressioon on kuritegu.

Palju rohkem peavalu valmistas Keitelile ja Jodlile teine süüdistus, mille kohta ei saa öelda, et see vaieldav on ega udu ajada. Tegemist oli sõjaroimade ja kuritegudega inimkonna vastu. Siin oli kõik võrratult selgem ja lihtsam, sest on rahvusvahelised konventsioonid, mis viitavad kriminaalkoodeksite sätetele ja määravad kindlaks, mida tuleb sõdiva riigi tegevuses vaadelda rahvusvahelise õiguse rikkumisena...

Vaevalt jõudis süüdistaja asuda sõjaroimi käsitlema, kui Keitel tundis, et istub kipakas paadis keset mässavat ookeani.

Kas Keitel teadis, mis on rahvusvaheline õigus ja mida kujutavad endast Haagi ja Genfi konventsioonid? Muidugi teadis ega teinud sellest kohtus saladust, nii nagu seda ei salanud ka teised kohtualused. Keitel püüdis kohtule selgitada, et tänapäeval kaasneb iga sõjalise kokkupõrkega sõjaseaduste ja -tavade rikkumine. Mobiliseeritakse ju kaasaja armeedesse miljoneid mehi. Võimatu on neist igaühe järele valvata, et ta ägedushoos sõjavangi ei tapa või võõrast vara himustades tsiviilelanikku paljaks ei röövi. Pealegi on üldiselt teada, et relvastatud võitluse iseloom on põhjalikult muutunud, mis juba iseenesest takistab järgimast sõjaseadusi ja -tavasid. Konventsioonid keelavad tappa või haavata tsiviilkodanikke. Aga katsuge neid konventsioone järgida, kui on pommituslennukid ja kaugelaskesuurtükid. Lennuvägi viib tänapäeval sõjategevuse üle sõdivate armeede peade, pommitab tehaseid ja vabrikuid, mis asuvad sageli tihedasti asustatud linnades. Kas säärastes tingimustes saab vältida tsiviilelanikkonna hävitamist? Ja kes julgeb väita, et totaalset sõda pidava riigi silmis on sõdur ohtlikum kui näiteks terasesulataja, kes valmistab tanki soomust.

Sääraselt arutlesid Saksa wehrmachti juhid, kui neid süüdistati kõige rängemates sõjaroimades. Nad viitasid sellelegi, et ka hitlerlikule agressioonile eelnevais sõdades rikuti kindlaksmääratud seadusi ja tavasid.

Keitel oleks võinud hoobelda parem sellega, et tema juhitav OKW staap tõi sõjapidamise seaduste ja tavade rikkumisse midagi põhimõtteliselt uut. Ta andis neile rikkumistele riikliku organiseerituse iseloomu. Nagu juba mainitud, ei võtnud Keitel operatsioonide planeerimisest eriliselt osa. Selleks olid Jodl, Warlimont ja teised. Tema nägi oma ülesannet eelkõige säärase sõjapidamismeetodite süsteemi välja töötamises, mis tagaks agressiooni kuritegelike sõjalis-poliitiliste eesmärkide saavutamise. Ja selles ei suutnud mitte keegi Keitelit ületada.

See, kes astus Hitleri teenistusse, pidi omaks võtma füüreri ideed ja põhimõtted. Keitel teadis hästi, et Hitler käskis «arendada inimeste hävitamise tehnikat». Oli ju Hitler see, kes võttis kasutusele kohutava sõna *Entvölkerung* [1]. Keitel polnud teoreetik ei sõjalises ega poliitilises mõttes, kuid seda polnud tarviski, mõistmaks, et *Entvölkerung* tuleneb otseselt saksa fašismi rassiõpetusest. Eks olnud ju Keitel korduvalt võtnud osa salajastest nõupidamistest, kus Hitler avaldas oma programmi: ühed rahvad — poolakad, juudid, tšehhid — tuleb hävitada sootuks, teisi tuleb bioloogiliselt halvata. OKW staabiülem teadis hästi ka plaani «Ost» olemasolust, mille kohaselt kuulus füüsilisele hävitamisele kolmkümmend miljonit slaavlast. Hitler ei varjanud oma kavatsust muuta mitmed Euroopa maad, nende hulgas muidugi ka Nõukogude Liit, Saksa koloniaalvaldusteks.

Sellest kõigest lähtudes asus Keitel välja töötama veriseid käske, mida sõja-ajalugu varem ei tundnud. Jodl planeeris strateegilisi operatsioone, tema aga sõjaroimi.

Juba 1941. aasta märtsis töötas OKW staap välja käskkirja nõukogude sõjavangide massilise hävitamise kohta. 12. mail täiendati seda kohutavat dokumenti käskkirjaga, mis nägi ette kõigi Nõukogude armee poliittöötajate hävitamist.

Isegi tavalisele saksa reamehele sai selgeks, et talt nõutakse kuritegusid, mille eest tuleb viimati veel vastutada. Ka Keitel ise sai sellest aru ja kirjutas 13. mail 1941. aastal ettenägelikult alla uuele käskkirjale, mis keelas wehrmachti kuuluvaid sõjaväelasi vastutusele võtta ükskõik missuguste kuritegude eest, kaasa arvatud sõjaseaduste ja -tavade kuritahtlik rikkumine.

Millega taolisi käske õigustada? Sellele ei suutnud vastata ei nürimeelne Keitel ega isegi salakaval Jodl.

Nürnbergi kohtusaalis demonstreeriti filmi natside metsikustest.

Oh ei, wehrmacht muidugi ei teadnud sellest midagi! Keitelil ja Jodlil polnud kõigi nende tegudega midagi pistmist...

Keitel ja Jodl ei eitanud loomulikult fakte endid. Nad ei vaielnud, et Oświęcimid ja Majdanekid, kus miljonid inimesed surma leidsid, tõepoolest olemas olid. Kuid uskuge, härrased kohtunikud, sõjaväelasi säärastest asjadest ei informeeritud, neil polnud sellest kõigest aimugi.

Jodl teatas protsessil:

«Juutide hävitamise ja koonduslaagreis asetleidnud sündmuste saladuses hoidmine oli Himmleri meistrisaavutuseks salatsemise ja pettuse alal. Ta näitas meile, sõduritele, fotosid ja jutustas aedadest Dachaus ja Varssavi ning Theresienstadti getodes, samuti seal kasvatatavatest kultuuridest. Tema jutustustest jäi meile, sõduritele, mulje, et kõik getod ja koonduslaagrid on üldiselt humaansed asutused...»

Tahaksin korrata, et missugune see OKW operatiivosakonna endise staabiülema moraalne pale ka oli, oli ta kahtlemata tark mees. Seda enam üllatasid mind säärased sõnad. Kuidas võib rääkida midagi niisugust Rahvusvahelises Sõjatribunalis, kus süüdistajate käsutuses on lausa tonnide kaupa dokumente, mis räägivad vaieldamatust tõigast, et kõige vähem hakkas küll Himmler Keiteli ja Jodli ees salatsema.

Sama päeva õhtul, mil kohtusaalis oli demonstreeritud dokumentaalfilme natside metsikustest, külastas doktor Gilbert jällegi Keitelit. OKW staabiülem einestas parajasti oma kambris.

«See on hirmus!» ütles Keitel. «Kui ma näen midagi niisugust, siis häbenen, et olen sakslane.»

Ja Keitel hakkas Gilbertile õhinal selgitama, et Saksa kindralkonnal polevat selle kõigega mitte midagi tegemist olnud. Ei, Keitel ei vaielnud selle vastu, et film dokumentaalne on. Ja üleüldse on õige kõik, mida SS-i ja Gestapo kohta räägitakse. Need olevat olnud lausa saatanlikud asutused. Ja kui te õieti teada soovite, siis polevat temal, Keitelil, kõige vähemaidki pretensioone ei uurija, prokuröride ega kohtunike vastu. Niivõrd normaalsest kohtust ja säärasest objektiivsusest olevat ta juba ammu võõrdunud. Kuid kõigele vaatamata talitati temaga siin Nürnbergis ühes suhtes ikkagi äärmiselt ebaõiglaselt — ta pandi istuma Kaltenbrunneri, selle põrguvärdja, selle Oświęcimi ja Dachau elava kehastuse kõrvale. Keitel palub uskuda, kui ta esimest päeva süüpinki ilmunud Kaltenbrunnerile demonstratiivselt selja pööras ja talle kätt andmast keeldus, polnud see mingi teatraalne žest. See oli õilsaid traditsioone austava inimese loomulik reaktsioon, kes ei soovi määrida oma reputatsiooni isegi timuka külge puutumisega...

Sihukest komöödiat mängisid Saksa wehrmachti juhid. Süüdistajad aga juhtisid nad üsna pea sirgele teele.

Plaan «Ost» nägi ette kolmekümne miljoni slaavlase hävitamist, rääkimata kogu juudi rahva hukkamisest. Kes siis konkreetselt pidi seda surmaprogrammi täide viima? Seda arutati üksikasjaliselt läbirääkimistel, mis toimusid OKW ja Riigi Julgeolekupea-

[1] Elanikkonnast tühjakstegemine. *Tõlkija.*

ameti [1] vahel, see tähendab just nende ametkondade vahel, kelle peamehed Nürnbergi süüpingis kõrvuti istusid. OKW nimel pidas läbirääkimisi kindralkortermeister Wagner, RSHA poolt aga selle tookordne peamees Heydrich, kelle koha hiljem võttis üle Kaltenbrunner.

Hoopis ebamugavalt tundsid Keitel ja Jodl ennast aga siis, kui Rahvusvaheline Sõjatribunal hakkas lahkama kaks nädalat enne kallaletungi NSV Liidule sõlmitud kokkuleppe üksikasju. Kokkulepe nägi ette einsatzgrupede ja einsatzkomandode moodustamist, mis komandeeritakse armeede ja armeekorpuste juurde. Armeede juhtkonnad olid kohustatud neid Nõukogude kodanike massilisel hävitamisel abistama. Tookord Keitel ilmselt ei kartnud määrida oma reputatsiooni sõbraliku koostööga timukatega.

Ja veel üks ebameeldivus: kohtus andis tunnistusi kõrge SS-i ohvitser Ohlendorf. Nagu lugeja juba teab, oli ta Einsatzgruppe D juht Lõuna-Ukrainas. See grupp jõudis hävitada 90 000 nõukogude inimest. Ohlendorf teatas, et wehrmachti juhtkond olnud tema kõige ustavam abiline. Selle koostöö tagajärjel sündinud tema, Ohlendorfi ja 11. armee ülemjuhataja kindralfeldmarssal Mansteini vahel sõprus. Ohlendorf pidas vajalikuks mainida, et ta oli kindralfeldmarssalist väga lugu pidanud ning täitnud tema palve korraldada massilisi mahalaskmisi vähemalt kahesaja kilomeetri kaugusel 11. armee peakorterist. Ohlendorf oli kindrali taolisi veidrusi arvestanud, kuigi too polnud keeldunud einsatzgrupelt vastu võtmast sadu kelli ja kinkimast neid oma ohvitseridele. Manstein oli andnud hukkamiste läbiviimiseks Ohlendorfi käsutusse sõdureid, Ohlendorf omakorda andnud Mansteinile kelli ja teisi väärisesemeid, mis olid ära võetud hukatutelt. Seda tunnistas ka endine kindralfeldmarssal ise. Niisiis ei jäänud üks marodöör teisest põrmugi maha.

Keitel võis küll rääkida «sigadest SS-meeste hulgas», Jodl võis puhuda Himmleri «salatsemise meistrisaavutustest», kuid mõlemad wehrmachti juhid tabati teolt. Ja esimesele valusale löögile, mida need natslikud väepealikud tunda said, järgnesid teised, veel valusamad.

Keitelile näidati käskkirja, mis kannab kurjakuulutavat nime *Nacht-und-Nebel-Befehl* [2] ning on läinud maksma sadade tuhandete inimeste elu. Käskkirja kohaselt tuli okupeeritud territooriumide elanikkonna hirmutamiseks vedada mehi ja naisi salaja Saksamaale, kus nad äärmiselt ebainimlikku kohtlemist leidsid ja lõpuks koguni surmalaagreis hukkusid Kui Keitelilt oleks küsitud, mis ühist on sellel barbaarsel dokumendil totaalse sõja doktriiniga ja sellega, et «sõjatehnika arenemise tagajärjel on massilised sõjaohvrid vältimatud» ei oleks ta osanud sellele vastata. Aga miks «õilsate traditsioonide austaja» Keitel sellele sadu tuhandeid

[1] Reichssicherheitshauptamt, lühendatult RSHA. *Tõlkija.*
[2] Öö-ja-udu-käskkiri.

süütuid inimesi hukatusse saatvale karmile kohtuotsusele alla kirjutas?

Keitel võttis omaks, et talle oli selge selle käskkirja kuritegelikkus. Ta olevat isegi viivitanud selle käskkirja väljaandmisega.

«Ent ikkagi jäid kõik mu püüdlused tagajärjetuks,» lisas Keitel. «Mind ähvardati . . .»

Niisiis tegutses Keitel ähvarduse sunnil! Aga millega siis teda ähvardati? Võib-olla niisamuti surmaga, koonduslaagriga või vähemalt ametist tagandamisega?

Ei midagi sarnast.

«Vastasel korral ähvardati käskkirja koostamine kohtuministrile ülesandeks teha,» seletas Keitel.

Hirmus ähvardus küll! Keitel oleks riskinud kaotada füüreri usalduse. Seda oli aga nii lihtne säilitada, tarvitses vaid anda allkiri *Nacht-und-Nebel-Befehl*'ile. Ja ta kirjutaski pikemalt mõtlemata alla.

Sadu tuhandeid inimesi tapeti . . . Ja mis sellest! Keitelil säilis ju füüreriga hea vahekord.

Nii oli arutlenud Keitel kunagi. Aga kui palju raskusi see talle Nürnbergis tõi.

1939. aasta oktoober. Poolamaa pinda lõhestanud kogupaugud olid alles äsja vaibunud. Keitel vestles Hitleriga. Ta kõneles füürerile, mida ta arvab okupatsioonipoliitikast Poolas.

Kahjuks oli Rahvusvahelise Sõjatribunali käsutuses jällegi stenogramm, milles seisab:

«Poola intelligentsi ei tohi lasta saada juhtivaks. Maa elatustase peab olema madal; me tahame sealt ainult tööjõudu värvata.»

Keitel rääkis Hitleriga massilistest arveteõiendamistest poola intelligentsi kallal, selle silmapaistvamate esindajate mahalaskmisest. Poola rahvas tuleb intellektuaalselt hävitada.

Kohtualune ei saanud selle stenogrammi ehtsust eitada, kuid püüdis enam kui täbarast olukorrast igati välja rabelda. Ta väitis, et need olevat Hitleri, mitte tema mõtted, ja wehrmacht polevat sellest midagi teadnud. Kuid otsekohe tabas Keitelit uus hoop: süüdistaja küsis, kas ta kohtus tol ajal admiral Canarisega. Jah, kohtus muidugi. Ja süüdistaja teatas, et tema käes on üleskirjutus ühest Keiteli jutuajamisest Canarisega. Canaris oli tookord OKW staabiülemale teatanud poolakate massilistest mahalaskmistest, poola intelligentsi hävitamisest. Ta oli teinud seda kiretult, vähimatki hingepiina tundmata. Ent Saksa sõjaluure ülem, kes oli küllalt tark ja tundis rahvusvahelist õigust, oli tundnud tookord kartust, et «ükskord võtab maailm nende meetodite eest vastutusele ka wehrmachti, kelle teadmisel see kõik toimub».

Nüüd esitaski Nõukogude süüdistaja Keitelile «Eeskirja sõjakohtu alla andmisest «Barbarossa» piirkonnas ja väeosade eriabinõudest». Selles eeskirjas, millele OKW staabiülem oli pool-

teist kuud enne kallaletungi NSV Liidule alla kirjutanud, nõuti äärmuslikult barbaarsete abinõude rakendamist Nõukogude tsiviilelanike vastu.

Ja veel üks tõend Keiteli hoolitsusest selle eest, et Hitleri programm kõige skrupuloossemal viisil täidetud saaks. Rudenko luges ette OKW käskkirja 1941. aasta 16. septembrist. Selles öeldakse juba otseselt, et inimelu ei maksa Ida-aladel mitte midagi. Keitel, kes igati püüdis kohtule selgeks teha, et «wehrmachtil selle kõigega tegemist ei olnud», nõuab oma käskkirjas:

«Iga saksa sõduri elu eest tuleb neil juhtudel hukata 50—100 kommunisti. Hukkamise viis suurendagu hirmu veelgi.»

Võib-olla Keitel ei mäletanud seda käsku või salgas lihtsalt maha? Oh ei, Keitel vaidles vaid arvude vastu. Siin väljavõte kohtuistungi stenogrammist:

K e i t e l: Ma kirjutasin sellele käskkirjale alla, aga arvud, mis käskkirjas seisavad, on teise isiku, nimelt Hitleri enda poolt muudetud.

R u d e n k o: Aga missugused arvud teie Hitlerile esitasite?

K e i t e l: Viis kuni kümme inimest. See on arv, mis seisis originaalis.

R u d e n k o: Nii et teie arvamus läks Hitleri omast lahku ainult arvus, mitte aga sisus?

K e i t e l: Mõte seisnes sellega hirmutamises, et saksa sõduri elu eest nõutakse mitu inimelu . . .

Nii varises Keiteli valitud kaitsepositsioon vaieldamatute dokumentaaltõendite survel pikkamisi kokku. Varises kokku kõigi saksa militarismi kaitsjate positsioon, nende püüd kogu süüd sooritatud metsikuste eest veeretada uutele, sõjatehnika arengust tingitud teguritele.

Krahh tabas ka teist kaitsejoont. Esialgu võis veel rääkida, et kõiges on süüdi SS ja Gestapo, kuna aga wehrmachtil üleüldse mitte millegi niisugusega pistmist polevat olnud. Kui aga paljastavaid dokumente hakkas otsekui küllusesarvest sadama, ja neid oli nii OKW kui ka isiklikult Keiteli kohta, hakkas kindralfeldmarssal üha sagedamini ikka ühtviisi primitiivselt vihjama, et ta olevat tegutsenud kui alluv ja täitnud ülemuse käsku. Ta väitis, et natsionaalsotsialistlikul Saksamaal olevat olnud kõrgeimaks põhimõtteks füürerlus, vastuvaidlematu allumine käsule. Selles polevat olnud midagi uut, sest kõrgema kohustuse printsiibi määratlenud juba Immanuel Kant. Keitel kinnitas, et mõtlematu käsutäitmine saanud sakslaste rahvuslikuks jooneks. Kas maailm pole siis veel aru saanud, et sakslastele ei ole tähtis, kas nende tegevus väärikaid eesmärke teenib.

Niimoodi targutades tahtis Keitel kohtule näidata, et nagu kõik teised sakslased, teenis temagi oma süserääni Adolf Hitlerit. Keitel ei vaielnud vastu ja oli nõus õigeks võtma, et võib-olla ta teenis hästi halba üritust, kuid ta teenis, ja kohusetruult. Ta täitis käske

vastuvaidlematult isegi neil juhtudel, kui käsu mõte ei langenud ühte tema, Keiteli, veendumustega. Käsk on käsk — säärane on tõelise ohvitseri ülim aukoodeks. Kahju, et Königsbergi filosoofi eksperdina kohtusse kutsuda ei saanud!

«Ma ei teinud muud, kui ainult formuleerisin Hitleri kirjaliku korralduse,» vastas Keitel Nõukogude süüdistaja küsimusele OKW direktiivi kohta, mis nägi ette Jugoslaavia kui riigi hävitamist.

«See oli käsk, mille ma sain Hitlerilt. Hitler andis mulle niisuguse käsu ja mina panin sellele oma allkirja,» ütles endine kindralfeldmarssal kangekaelselt käskkirja kohta, mis andis Saksa ohvitseridele õiguse kahtlustatavaid Nõukogude kodanikke ilma juurdluse ja kohtuta maha lasta.

«Ma ainult andsin edasi korraldusi, mis füürer oli mulle andnud,» kordas ta üha, kui Rudenko paljastas teda kui kaasosalist direktiivide andmises Nõukogude Liidu okupeeritud alade majanduslikuks riisumiseks.

Aga vahest siiski tuli Keitelil mõningaid otsuseid vastu võtta ka iseseisvalt, ilma Hitleri korralduseta? Keitel hõõrus otsaesist. Ta püüdis ausalt meelde tuletada, aga kahjuks asjatult.

Jällegi tulid süüdistajad talle appi. Kõigepealt tuletasid nad meelde, et kui kohalikel natslikel satraapidel karistusviisi valikul kahtlusi tekkis, pöördusid nad tavaliselt Keiteli poole, too aga kirjutas nende järelepärimistele oma resolutsiooni. Kuigi seda sageli juhtus, oli Immanuel Kanti austaja selliseks loodud, et ta unustas omaenda käega kirjutatud resolutsioonid otsekohe, kui tint neil kuivanud oli. Mõningaid neist loeti Keitelile kohtus ette, ja mees vajus hoopis kühmu. Göringi eeskujul hakkas ka endine OKW staabiülem rääkima hetkelisest ärritusest, mis olevat paljusid neist resolutsioonidest tinginud. Kuid ei Göring ega ka Keitel suutnud tuua ühtki näidet, kus nad oleksid ärrituseseisundis ka mõne heateo teinud.

Keiteli sulest pärinevaid resolutsioone võis kirjutada ainult inimene, kes oli sada protsenti kindel, et sõjajumal teda alt ei vea. Kui saatus peakski tahtma, et need resolutsioonid kord üldsusele teatavaks saavad, siis küll ainult sõjamuuseumi vahendusel. Seal räägiksid nad Wilhelm Keiteli otsustavusest ja erakordsest energiast, mis aitas kaasa võidu sepistamisele.

Kuid kahjuks ei kujunenud Keitelist sõjamehe saatus kaugeltki niisuguseks, nagu tema seda soovinud oli. Sõjakuulsuse muuseumi asemel sattus ta koos kõigi oma resolutsioonidega igavese häbi muuseumi.

Nõukogude vägede koosseisus võitles Nõukogude—Saksa rindel saksa fašismi vastu ka Prantsuse eskadrill «Normandia-Neemen». Prantsuse lendurid võitlesid vapralt, mõistes, et see on ühtlasi ka võitlus nende kodumaa vabaduse ja sõltumatuse eest. Keitelil polnud võimalik neid prantsuse noormehi kätte saada, aga ta teadis, et nende isad-emad ja sugulased elavad okupeeritud territooriumil.

Ta kirjutas ühe oma kuulsatest resolutsioonidest: uurida hoolikalt venelaste poolel võitlevate prantslaste sugulasi. Toosama Keitel, kes Nürnbergis rääkis «räpastest sigadest ss-laste hulgas», käskis sõjaväehaldusasutustel Prantsusmaal kooskõlastada oma tegevus antifašistide perekondade jälitamisel SS-i ja politseivõimudega.

Inglise süüdistaja sir David Maxwell-Fyfe luges Keitelile selle käskkirja ette ja küsis:

«Kas teie, kohtualune, suudate endale midagi kohutavamat ette kujutada kui karmide abinõude rakendamine noore inimese ema vastu, kelle poeg võitleb koos liitlastega oma kodumaa eest? Kas te suudate endale ette kujutada midagi veelgi kohutavamat?»

Keitel vaikis mõnda aega ja lausus siis:

«Ma suudan endale ette kujutada veelgi suuremat tragöödiat. Ma kaotasin lahinguväljal oma pojad.»

Süüdistaja ei lase Keitelil sel viisil vastutusest kõrvale hiilida:

«Te eelistate rääkida hoopis millestki muust. Poegade hukkumine sõjas on muidugi hirmus tragöödia. Kuid karmide abinõude rakendamine ema vastu, kelle poeg soovib võidelda oma kodumaa liitlaste poolel, on koletislik abinõu. Esimene on tragöödia, teine aga brutaalsuse ülim piir.»

Süüdistaja ulatas Keitelile tutvumiseks veel ühe dokumendi. Keitel silmitses allkirja selle lõpus. Allkiri kuulus riigikomissar Terbovenile, Saksa asehaldurile Norras.

Kas ta oli ka sellele midagi niisugust kirjutanud, millele Nürnbergis tähelepanu omistatakse? Jah, oli kirjutanud. Terboven teatas Berliini, et on kätte saanud Keiteli telegrammi, milles «kästakse välja anda dekreet, mille kohaselt antud alal toimepandud diversiooniaktide eest võetakse vastutusele vastava grupi liikmed ja vajaduse korral ka nende sugulased». Terboveni ettekandes on öeldud, et tema arvates oleks parimaks ja tegelikult ainsaks vastuse vormiks surmanuhtlus kahtlustatavaile ja nende sugulastele.

Süüdistaja juhib tähelepanu kohtualuse kirjutatud resolutsioonile: «Jah, see on parem. Keitel.» Terboven sai, mida ta tahtis — OKW staabiülema nõusoleku mahalaskmisteks ilma kohtuotsuseta. Ja mitte ainult võitlevate patriootide, vaid ka nende sugulaste mahalaskmiseks.

Ümberlükkamatud tõendid sundisid Keitelit tunnistama:

«Selle ääremärkuse tegin mina.»

Ta ei armastanud sõna «resolutsioon». Palju enam meeldis talle süütu «ääremärkus».

Keitel teadis hästi, et rahvusvaheline õigus nõuab sõjavangide humaanset kohtlemist, keelab nende tapmise ja mõnitamise. Kuid 8. septembril 1941. aastal kirjutas Keitel alla uuele käskkirjale nõukogude sõjavangide massiliseks hävitamiseks. Selle käskkirjaga kaasnenud kuritegude ulatuslikkus kohutas isegi Saksa sõjaväeluure ülemat Canarist. Admiral kartis, et vastane võib vastuabinõuna rakendada samasuguseid abinõusid sakslastest sõjavangide suhtes. Canaris kirjutas Keitelile, et alates XVIII sajandist

hakati rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtteid kohaldama ka sõjavangidele, kuna «sõjavangis viibimine ei ole ei kättemaks ega karistus, vaid üksnes tõkestusabinõu, mille ainsaks eesmärgiks on takistada sõjavangi edaspidist osavõttu sõjategevusest. See printsiip on kooskõlas kõigi armeede poolt tunnustatud seisukohaga, et relvitute inimeste tapmine või neile kahju tekitamine on vastuolus sõjatraditsioonidega ... Juurdelisatud korraldused nõukogude sõjavangide kohtlemisest lähtuvad sootuks vastupidisest seisukohast.»

Sellelegi oli Keitel vastava «ääremärkuse» teinud:

«Need mõtted tulenevad sõjamehelikust arusaamast rüütellikust sõjast. Antud juhul aga on tegemist maailmavaate hävitamisega. Sellepärast kiidan ma need abinõud heaks ja toetan neid.»

Viidates kohtus neile dokumentidele, pöördus Rudenko Keiteli poole:

«Seoses selle resolutsiooniga küsin ma teilt: teie, kohtualune Keitel, kes te omasite feldmarssali aukraadi ja olete end siin kohtu ees korduvalt sõduriks nimetanud, teie kinnitasite ja sanktsioneerisite oma verise resolutsiooniga tuhande üheksasaja neljakümne esimese aasta septembris relvitute sõdurite tapmise, kes olid teie kätte vangi langenud. On see õige?»

Keitel vaikis kaua. Antud juhul ei saanud ta viidata isegi kõrgele kohustusele või Hitleri käsule. Tal ei jäänud muud üle kui tunnistada:

«Ma kirjutasin mõlemale käskkirjale alla ja seega kannan ka oma ametikohale vastavat vastutust. Ma võtan selle vastutuse enda peale.»

Kui mitmendat korda juba kaotas Keitel oma kujuteldava rüütlirüü, ja «Niebelungide laulu» kangelase asemel, kellena endine kindralfeldmarssal ennast näidata püüdis, seisis kohtu ees jälk inimene, kes rõõmuga oli vahetanud ohvitseriau natsipartei kuldmärgi vastu.

Reamees võib teinekord veel öelda, et ülemuse käsku täites ta ei teadnud, et sooritab kuriteo. Kuid mis õigust oli Keitelil või Jodlil niimoodi rääkida? Kas nad kõige kõrgemas sõjaväeametis seistes polnud tõesti suutelised mõistma, mis Hitleri käskude taga peitus?

Süüdistajad otsustasid neile meenutada 1940. aastast pärineva Saksa sõjaväeseadustiku paragrahvi 47, mis nägi ette karistuse nii kuriteo sooritajale kui ka kaasaaitajale, kui too teadis, et käsk on kuritegelik, või astus üle antud käsu piiridest.

Neile meenutati veel sedagi. et kui see hitlerliku Saksamaa peameestele kasulik oli, ei mõelnud nad oma tegevust käsu täitmisega õigustada. Nii ei teinud nad seda 1940. aastal, kui nende lennuvägi oma ülekaalu õhus ära kasutades pommitas metsikult rahulikke Euroopa linnu. Göring ja Keitel hõõrusid tollal rahulolevalt käsi, kui neile kanti ette kümnete linnade ja tuhandete tsiviilelanike hävitamisest. Hitlerliku sõjalennuväe roimarlikku

tegevust said tunda Varssavi ja Belgrad, Rotterdam ja London. Maa pealt pühiti täiesti Coventry. Natslikud sõjaroimarid võtsid tarvitusele uue õudse sõna «koventreerima».

Kuid saabus 1944. aasta. Saksa lennuvägi oli kaotanud oma ülevõimu õhus. Vaatamata Göringi kinnitustele, et Saksa taevasse vaenlase lennukeid ei lasta, pommitasid sajad Inglise ja Ameerika lennukid nii öösel kui päeval Saksamaa linnu. Keitel ja Göring ei suutnud neile massilistele ründe lendudele midagi vastu seada. Siis tuli appi Goebbels. 28. mail 1944. aastal ilmus ajalehes «Völkischer Beobachter» tema artikkel, milles ta valas kogu oma viha välja Ameerika lenduritele, kes pommitasid Saksa linnu. Mõeldes nendest pommitamistest osavõtnud ja vangilangenud lendurite ebainimlikule karistamisele, kirjutas Goebbels:

«Lendurid ei saa väita, et nad on sõdurid ja täitsid vaid käsku. Mitte üheski sõjaseaduses pole öeldud, et sõdur karistamata jääb, kui ta toime paneb alatu kuriteo, mille ta olevat sooritanud ülemuse käsul, see käsk aga on täielikus vastuolus kõigi humaansusnormide ja rahvusvaheliste sõjatavadega.»

Mida enam taolisi argumente süüdistajad esitasid, seda enam näis Keitel tunnetavat, et mingisugusest kõrgemast kohustusest oleks asjatu rääkida. Ilmselt poleks Königsbergi filosoofki rahule jäänud oma õpetuse niisuguse tõlgendajaga, sest nõudis ju Kanti «kategooriline imperatiiv» igalt inimeselt just seesuguseid käitumisnorme, millest ta on valmis ka ise kinni pidama. See oli Kanti maksiimi mõte. Keitel aga oli sellest maksiimist kaugel, veelgi kaugemal oli Goebbels.

Ja siis anti Keitelile lõplik hoop: üks süüdistajaist meenutas talle 1944. aasta sündmusi.

Vandenõu Hitleri vastu nurjus. Vandenõust osavõtjad, kelle hulgas oli mitmeid kindraleid, seisid nõndanimetatud rahvakohtu ees. Mõned neist püüdsid päästa oma elu sellega, et viitasid, nagu oleks nad tegutsenud kõrgemate väejuhtide käsul. Hitlerlik peakohtunik Freisler raevutses ja peksis rusikatega vastu lauda (selle kõige kohta on film) ning karjus kohtualustele:

«Kes andis teile õiguse käsutäitmise taha pugeda, et pääseda vastutusest kohutava kuriteo, riigipea vastu suunatud vandenõu eest? Kõige rängemaid kuritegusid ei õigusta ükski käsk.»

Selle otsuse aga, mille oli teinud kohus, kus käsutäitmisega ennast õigustada ei tohtinud, oli kinnitanud Hitler ise.

Jah, pärast selle seiga meenutamist tundis Keitel ennast äärmiselt ebamugavalt. Ei aidanud isegi pasundamine sellest, et käsule pimesi allumine olla saksa rahva iseloomujoon, tema iseloomu paratamatu, ehkki kurvastav külg. Juba Goethe süüdistanud kibestunult saksa väikekodanlast, et see «usub pimesi iga aru kaotanud lurjust, kes oskab äratada tema kõige madalamaid instinkte, õhutab teda pahedele ja õpetab nägema natsionalismis vaid irdumust ning julmust».

Lõpuks ometi sai Keitel aru, et ei tasu välja tulla muinasjutuga kõrgemalt saadud käsust. Nagunii ei usu mitte keegi, et riigis nii tähtsal kohal olnud isik võis sõltuv olla mingitest kõrgematest käskudest.

Nüüd laskusid Keitel ja Jodl uude avantüüri. Muidugi mõtles selle välja Jodl. Tema seletas esimesena Nürnbergi tribunalile, et nad Keiteliga olid iseenesestmõistetavalt aru saanud, et Hitler sundis neid andma äärmiselt ebainimlikke, kõige kuritegelikumaid käske, ja sellepärast asusid nad neid käske salaja saboteerima. Milles see avaldus? Kui nad koos Hitleriga säärastele käskudele alla kirjutasid, andsid Keitel ja Jodl kohalikele väejuhtidele mõista, et nemad isiklikult nende käskude täitmist ei nõua. Selleks lisati tekstile, ütleme, seesugused laused: «Vastavalt füüreri hoolikalt läbimõeldud soovile», või: «Juurdelisatud korraldused väljendavad füüreri arvamust».

Kuigi seegi versioon just eriti veenev polnud, haaras doktor Nelte sellest kinni. Oma kaitsekõnes ütles ta:

«Niisuguse kirja saajad mõistsid selle formuleeringu järgi, et tegemist on füüreri käsuga, mida ei saa ignoreerida, ent täita tuleb seda võimalikult pealiskaudselt.»

Ometi ei suutnud ei advokaat ega ka tema kaitsealused tõestada, et juurdelisatud laused oleksid vähimalgi määral pidurdanud või pehmendanud nende kuritegelike ja karmide käskude täitmist.

Timukas humanisti osas

Mõne aja eest sattus mulle kätte raamat «The Fatal Decisions»[1], kus grupp Saksa kindraleid kirjutab oma mälestusi Teisest maailmasõjast.

Meie päevil, mil bundesveeri sõdurid korraldavad NATO-sse kuuluvates Euroopa maades oma õppusi ja alles hiljuti püüti luua selle bloki ühendatud tuumajõud, on teatud ringkonnad Läänes ülimalt huvitatud, et rahvad wehrmachti ja selle juhtide kuriteod unustaksid. Just seda taotlevadki säärased teosed nagu «Saatuslikud otsused».

Eriti rohkesti on sedalaadi teostes juttu sellest, et kui wehrmachtʻendale idas lubaski mõnesugust kõrvalekaldumist sõdurieetikast, siis läänes sõditi täiesti rüütellikult. Ent faktid, millega Nürnbergi süüdistajad Keiteli ja Jodli silm silma vastu seadsid, kummutasid need väited viimseni. Toogem siin ühe näite.

Koonduslaager Sagan. Vangide hulgas oli ka grupp Inglise lendureid. Tingimused olid kohutavad. Iga päev kummitas surm, surm, surm. Lendurid otsustasid põgeneda. Nad asusid kaevama

[1] «Saatuslikud otsused». Raamat ilmus 1956. aastal New Yorgis. *Tõlkija.*

maa-alust käiku laagri territooriumilt traattõkke taha, mööda vahitornidest. Lühikese ajaga oli kõik valmis. Mehed olid korda saatnud titaanliku töö. 1944. aasta märtsis põgenes neist kaheksakümmend.

Laagri juhtkond teatas sõjavangide kadumisest Berliini. Kriminaalpolitsei kuulutas välja üldhäire. Põgenikke otsiti kogu Saksamaalt. Lõpuks saadi Inglise ohvitserid peale kolme mehe kätte. Enamik neist tabati Sileesias, mõnel oli õnnestunud jõuda Kielini ja Strasbourgini. Vangiraudadesse aheldatuna toodi inglased tugeva valve all Görlitzi vanglasse.

Keitel korraldas kiiresti nõupidamise. Ta kavatses rakendada kõige karmimaid abinõusid, niivõrd karme, et mõned tema alluvatest lõid vastutust kartes kahtlema, kas neil maksab säärase ohtliku asjaga tegelda.

Keitel nõudis:

«Härrased, sellised põgenemiskatsed tuleb lõpetada. Me peame teiste hirmuks rakendama kõige karmimaid abinõusid. Ma võin teile ainult öelda, et need põgenikud lastakse maha. Arvatavasti on enamik neist juba surnud.»

Nõupidamisel viibinud kindral von Gröwenitz vaidles vastu:

«Aga see on ju võimatu. Põgenemine ei ole häbitegu. Genfi konventsioonis on seda eraldi käsitletud.»

Keitel ei vajanud taolisi seletusi, ta teadis niigi, et rahvusvaheline õigus tunnistab sõjavangis pidamist vaid tõkestusabinõuna, mille eesmärgiks on takistada vangi edaspidist osavõttu sõjategevusest, ega luba kohaldada sõjavangi suhtes kriminaalkaristust põgenemise eest. Hoopis vastupidi, kogu maailmas vaadatakse sõjavangi iga katset pöörduda tagasi oma armeesse kui patriootliku kohuse täitmist. Gröwenitzi vastuväide ajas Keiteli marru.

«Nad lastakse maha!» karjus OKW staabiülem. «Ja laagrites, kus hoitakse sõjavange, pannakse välja teated, et seda tehti kõigi sõjavangide hirmutamiseks, kes kavatsevad põgeneda.»

Aga kui Keitelile veel kord Genfi konventsiooni ettevaatlikult meelde tuletati, kaotas too enesevalitsemise hoopis ja lausus needsamad sõnad, mis teda hiljem Nürnbergi protsessil alatasa jälitasid:

«Ma sülitan selle peale! Me arutasime seda küsimust führeri juuresolekul, ja käsku ei saa muuta.»

Keitel püüdis oma alluvate silmis näida endiselt otsustusvõimelisena, führeri silmis aga tema truu teenrina. Ent tegelikult hakkas juba 1944. aastal tedagi närima kahtluseuss, ja Hitleri kindralfeldmarssal otsustas oma kuritegudest igaks juhuks vähem jälgi jätta. Selle näiteks on järgmine episood.

Enne kui kindral Westhoff laagris välja pani teate, et iga sõjavang, kes põgeneda katsub, maha lastakse, püüdis ta end kindlustada OKW staabiülema resolutsiooniga. Keitel aga muutus sõja lõpul ettevaatlikumaks, kui mitte öelda aremaks. Westhoffi ettekandele kirjutas ta:

«Ma ei öelnud otseselt «maha lasta», ma ütlesin: üle anda politseile või Gestapole.»

Hämmastav silmakirjalikkus! Nagu ei oleks Keitel teadnud, et juba ammust ajast eksisteeris nõndanimetatud *Kugelbefehl* [1], mille kohaselt põgenemiskatselt tabatud sõjavangid tuli üle anda Gestapole, kellel omakorda oli eeskiri nende mahalaskmiseks. Tõsi küll, *Kugelbefehl* puudutas vaid nõukogude sõjavange. Oma uue korraldusega laiendas Keitel selle eeskirja mõju ka läänеriikide sõjavangidele.

Lugu Inglise lendurite mahalaskmisest tekitas Nürnbergis suurt elevust. Ärevus haaras ka süüpinki, eriti seal istuvaid sõjaväelasi. Keitel ja Jodl, Göring ja Dönitz, kes olid protsessil nii palju korrutanud õilsatest sõjatraditsioonidest, said väga hästi aru, missuguse hoobi see kohutav arveteõiendamine kaitsetute sõjavangidega nende valelikele väidetele andis.

Inglise süüdistaja Roberts küsib Jodlilt:

«Kas te nõustute minuga, et ma ei kasuta liiga kõva väljendit, kui nimetan seda, mis nende lenduritega tehti, kõige puhtakujulisemaks mõrvaks?»

Ja Jodl, unustanud solidaarsustunde oma šefi vastu, lausus:

«Ma olen teiega täiesti ühel arvamusel. Ma pean seda ilmselgeks mõrvaks.»

Keitel heitis Jodlile vihase pilgu, kuigi mõistis, et raske oleks tema käitumist teisiti nimetada.

Ootamatult sekkus sellesse loosse Göring. Endine keiserlik äss ei soovinud mingil tingimusel, et temagi nime võidakse siduda vangilangenud lendurite külmaverelise tapmisega. Pärast kõiki neid ränki kuritegusid, mis Göring oli korda saatnud, poleks veel mõnekümne inimese tapmisel õieti mingit tähtsust olnud. Kuid vana kometimängija, kes oli oma ossa sisse elanud juba protsessi esimestel päevadel, oli ennem valmis võtma enda peale süü miljonite venelaste, juutide, poolakate ja tšehhide hävitamises, kui tunnistada end süüdi Inglise lendurite, oma relvavendade tapmises.

Rääkides Hitleri juures toimunud nõupidamisest, kus otsustati nende õnnetute saatus, lobises Keitel kogemata välja, et seal oli viibinud ka Göring. Endisele õhuässale see ei passinud. Vaheajal tormas ta kui raisakull Keitelile kallale. Hiljem räägiti, et Göringil õnnestunud Keitelilt välja pressida, et too lükkab oma avalduse ümber. Keitel tõepoolest tegigi seda, kuid lausa tuima lihtsameelsusega.

«Pärast minu ülekuulamist,» teatas endine kindralfeldmarssal, «oli mul juhus vestelda riigimarssal Göringiga. Too ütles: «Te peate ometi mäletama, et mind polnud seal.» Ja siis meenus mulle, et tal on õigus.»

Muide, pole ka võimatu, et Keitel kavaldas. Oma varasemat

[1] Kuulikäsk.

avaldust sedamoodi ümber lükates tahtis ta võib-olla kohtule mõista anda, et Göring oli temale survet avaldanud.

Ja veel üks näide Keiteli humaansusest.

Tunnistajana kuulati üle Maurice Lampe'i. Mul on praegugi silme ees selle endise Mauthauseni vangi kurnatud nägu ja kannatajapilk. Kui ta tunnistusi andis, valitses saalis pinev vaikus; kaitse ei söandanudki talle küsimusi esitada. Lampe jutustas, et 6. septembril 1944. aastal oli saabunud surmalaagrisse transport neljakümne seitsme inglise, ameerika ja hollandi ohvitseriga. Ka need olid lendurid, kes olid õhulahingus alla tulistatud, langevarjuga maa peale laskunud ja siis vangi võetud. Nad paigutati punkrisse — laagri vanglasse. Laagri komandant kuulutas kõigile ühesuguse otsuse: surma. Üks ameerika ohvitseridest palus, et teda hukataks nii, nagu see on sõduri vääriline. Laagri komandant vastas:

«Teid pekstakse surnuks. Piitsaga, ainult piitsaga . . .»

Nelikümmend seitse poolalasti vangi viidi paljajalu kivimurdu. Nende hukkamist mäletavad kõik, kellel õnnestus Mauthausenist välja pääseda. See oli Dante põrgu.

All trepi juures pandi iga õnnetu õlgadele kivi, mis tal tuli üles viia. Esimesel ülesminekul, mida saatsid piitsahoobid, oli kivi kaal 25—35 kilogrammi. Teisel, kolmandal ja neljandal tõusul pandi neile õlale üha raskem kivi ning lisaks piitsale peksti jalgade ja kumminuiaga. Piinatavaid loobiti isegi kividega.

«See kestis kaks ööpäeva,» jutustas Lampe. «Õhtul, kui ma oma brigaadi läksin, oli laagrisse viiv tee üksainus vererada. Sellel lamas kakskümmend üks surnukeha. Kakskümmend kuus meest surid järgmisel hommikul.»

Operatsioon «Gustav»

Lugeja teab juba, et paljud kohtualused kohtuprotsessi ajal omavahel tülli läksid, mis tõi mõnikord kaasa koguni üksteise paljastamise. Ses mõttes moodustasid Keitel ja Jodl vist küll erandi. Ainult ühel korral võis näha, et Jodl, kes alati lõunastas Keiteliga ühe ja sellesama laua taga (seda lauda kutsuti ülemjuhatuse lauaks), keeldus demonstratiivselt oma endise šefi kõrvale istumast.

Nagu hiljem selgus, oli Jodli demonstratiivse käitumise põhjuseks Keiteli seose paljastamine kohtus nõndanimetatud Weygandi ja Giraud' asjaga. Keiteli kõrvu olid ulatunud mingisugused ebamäärased kuuldused sellest, et Prantsuse kindral Weygand, kes teenis Vichy valitsuses, kavatsevat Prantsusmaalt lahkuda. Võimalik, et see Prantsusmaa huvide reetja, kellel oli suuri teeneid Berliini ja isiklikult Keiteli ees, oli jõudnud äratundmisele, et Saksamaa lüüasaamise eel on kõige parem jalga lasta. Kuid kavatsetava põgenemise kohta polnud veel mingeid tõendeid. Keitelile ainult viirastus, et Weygand võib äkki Põhja-Aafrikasse minna ja vastupanuliikumisega ühineda.

Rääkinud oma kahtlustustest Canarisele ja tema asetäitjale kindral Lahousenile, andis Keitel käsu Weygand kõrvaldada.

Ja teinegi ebameeldivus: Königsteini sõjavangide laagrist oli ootamatult põgenenud kuuekümneaastane Giraud. Kes oleks võinud arvata, et sellisesse ikka jõudnud kindral julgeb nööri abil neljakümne viie meetri kõrguselt alla laskuda! . . .

Lahousenit üle kuulates küsis süüdistaja, mis peitus mõiste «Operatsioon Gustav» taga.

L a h o u s e n: «Gustav» oli varinimetus, mida OKW staabiülem kindral Giraud'st rääkides kasutas . . . Tegelikult tähendas see käsk seda, et Giraud tuleb kõrvaldada samal viisil nagu Weygandki.

S ü ü d i s t a j a: Kui te ütlete «kõrvaldada», mida te siis selle all mõistate?

L a h o u s e n: Ma mõtlen selle all sedasama, mida kindral Weygandi puhul mõeldi. See tähendab, et ta tuli tappa . . .

Endise kindralfeldmarssali suureks meelehärmiks tuli protsessil ilmsiks, et Keitel oli ilmutanud suurt leidlikkust, töötades välja Giraud' kinnivõtmise ja tapmise plaani. Inimene, kes ei kahelnud põrmugi, et sõjavangide massiline hävitamine on sõja ajal täiesti õigustatud, tundis äkki piinlikkust, kui kohus huvitus Weygandi ja Giraud' «kõrvaldamise» katsest. Süüdistati ju Keitelit ikkagi ettevalmistustes sääraste inimeste tapmiseks, kellel oli seesama elukutse nagu temalgi, ja liiati veel ilma mingisuguse käsuta kõrgemalt poolt. Sellel pole rüütli traditsioonidega enam midagi ühist.

Õhtul pärast Lahouseni ülekuulamist astus Gilbert Keiteli kambrisse ja märkas, et too on väga ärritatud.

«See Giraud' asi . . .» pomises Keitel. «Muidugi ma teadsin, et see asi üles võetakse . . . Mis mul selle kohta öelda on? Ma ei kahtle, et ka teis, doktor, kui õilsas inimeses ja ohvitseris äratab see lugu suuri kahtlusi. Jah, see asi käib kõvasti minu au pihta . . . Ma võin vastu vaielda, kui mind süüdistatakse agressioonis, võin väita, et täitsin säärasel juhul vaid oma kohust, nii-öelda täitsin käsku. Aga see tapmiskatse . . . Ma ei tea, kuidas ma küll ennast sellesse loosse mässisin . . .»

Järgmisel päeval nägi Keitel, et ka kogu süüpink mõistis tema tegevuse avalikult hukka: «ülemjuhatuse laud», mille taga pikki kuid olid koos Keiteliga istunud Göring, Jodl, Raeder ja Dönitz, oli tühi. Varemalt polnud ühelegi neist pähe tulnud oma lauanaabrit hukka mõista, isegi kui kohtus selgus, et üks neist (Göring) on süüdi miljonite inimeste hävitamises koonduslaagrites, teine (Dönitz) reisilaevade uputamises merel, kolmas (Jodl) käsu andmises vangilangenud sõjavangide lõhkikiskumiseks. Nad pöörasid talle selja alles nüüd, mil selgus Keiteli osa Prantsuse kindralite Giraud' ja Weygandi tapmise ettevalmistamises.

Gilbert tegi sellest ettevaatlikult juttu Jodliga.

«On asju, mis ei sobi kokku ohvitseri auga,» ütles Jodl.

«Nagu näiteks tapmine,» lausus Gilbert.

Jodl vaikis veidi aega, siis vastas vaikselt:

«Muidugi, see ei käi kokku ohvitseri auga. Keitel rääkis mulle, et Giraud' järele valvati . . . Aga mitte sõnakestki tapmisest. Teate, sõjaajaloos on ju selliseid asju juhtunud, aga ma ei oleks iialgi oletanud, et üks meie endi kindralitest . . .»

Jodl jättis lause lõpetamata ja lõi silmad maha.

«Ma panin tähele,» jätkas Gilbert, «et te ei istu enam «ülemjuhatuse lauas».»

«Ah te märkasite seda, doktor?» elavnes Jodl. «Jah, nii ta on. Aga ma ei taha maaslamajat lüüa. Eriti veel pärast seda, kui me istume ühes paadis . . .»

Neile Jodli sõnadele ei maksa tõsist tähelepanu pöörata. Polnud tal ju mingit põhjust imestada selle üle, et üks wehrmachti kindraleist võis olla segatud räpasesse Giraud' loosse. Nagu oleksid kõik teised Keiteli ja Jodli enda arvukad provokatsioonid tervete rahvaste vastu, mille tagajärjel hukkus miljoneid inimesi, paremini kokku sobinud ohvitseri auga.

Olulisem on see, et ehkki Keitel ja Jodl «istusid ühes paadis», jäi nende suhtumine asjasse kuni kohtuprotsessi lõpuni täiesti erinevaks. Keitel tunnistas ennast paljudes asjades süüdi, ehkki viitas süüd omaks võttes kangekaelselt käsule. Aga ka neil juhtudel, kui ta oma süüd eitas, tegi ta seda säärase hämmastava naiivsusega, et tema süüdiolekus mitte keegi kahtlema ei hakanud.

Jodl käitus targemalt. Ta oli palju rafineeritum ja leidlikum kui Keitel.

XX sajandi Odysseus

Jodlit kaitses rahvusvahelise õiguse professor doktor Exner, üks neist vähestest advokaatidest, kes kandis lillat talaari. Mind pani imestama, et see vana teadlane, nagu Exner tavatses ennast nimetada, valis oma kaitsealuseks operatiivosakonna staabiülema, tegelikult niisiis Hitleri isikliku staabi juhi.

Nähtavasti pidas ka Exner ise vajalikuks seda kohtule selgitada, aimamata, missuguseks kibedaks, lausa kohutavaks irooniaks see protsessi käigus kujunes.

Exner alustas oma kaitsekõnet küllaltki mõjuvalt:

«Tutvusin Jodliga kakskümmend aastat tagasi tema lelle filosoof Friedrich Jodli majas Viinis. Me vestlesime kaadriohvitseride kasvatamisest. See, mida noor hauptmann mulle tookord rääkis, oli nii siiras, puhas ja nii kaugel kõigest sellest, mida nimetatakse militarismiks, et meie vestlus jäi mulle alatiseks meelde.

Pärast seda ei kohtunud ma temaga enne, kui mind sel sügisel päris ootamatult teda siin kohtus kaitsma kutsuti. Minu esimene mõte oli: «Seda vaprat sõdurit peab aitama.» Kuid ma kõhklesin, sest ma ei ole elukutselt advokaat. Kui ma teda aga kohtumajas esimest korda nägin, lausus ta mulle sõnad, mis hajutasid kõik mu kõhklused. Ta ütles: «Võite kindel olla, härra professor, et kui ma tunneksin kas või kübetki süüd, ei võtaks ma teid endale kaitsjaks.» Härrased kohtunikud, ma mõtlen, et niiviisi võib rääkida ainult džentelmen, mitte aga kurjategija! . . .»

Esimese maailmasõja ajal teenis džentelmen Alfred Jodl kahurväes, pärast aga sai temast kindralstaabi töötaja. Kindralstaabis peeti teda väga andekaks ohvitseriks, ja peagi tõusis ta seal juhtivatele kohtadele. Asudes spetsiaalselt tema jaoks loodud OKW operatiivosakonna staabiülema kohal, juhendas väsimatu kindralooberst kõigi wehrmachti operatsioonide väljatöötamist.

Salvav, terava keelega, oma alal küllaltki haritud, et mitte vastust võlgu jääda, valis ta hoopis teise kaitsetaktika kui Keitel. Kõigepealt otsustas ta, et süüdistajad ei saa temalt ainsatki ülestunnistust. Jodl oli sügavalt veendunud, et Keitel teeb vea, tunnistades end kas või ainult osaliselt mõnedes oma kuritegudes süüdi.

Nagu juba mainitud, polnud Jodli süü Nürnbergi õigusemõistmise vaekausil põhimõtteliselt sugugi väiksem, vaid teatud mõttes isegi suurem kui Keiteli oma. Tark vaenlane on alati kardetavam. Maailma rahvad nägid Jodlis hitlerliku Saksamaa sõjaavantüüride peaalgatajat. Just tema peaajus sündisid plaanid röövellikuks kallaletungiks teistele maadele. Just tema kavandas agressioone Austria ja Tšehhoslovakkia, Kreeka ja Jugoslaavia vastu. Eelkõige just temale võlgnevad NSV Liidu rahvad tänu selle eest, et «Barbarossa plaan» ilmavalgust nägi.

Ja ometi püüdis Jodl kohtus oma tunnistustega luua muljet, nagu oleks ta ainult strateeg, nagu poleks tal natsismi ränkadest rängemate kuritegudega mitte midagi ühist. Veel enam, ta olevat püüdnud neid koguni ära hoida seal, kus vähegi võimalik.

Tundes päris hästi sõja-ajalugu, püüdis ta õige mitmel korral tõestada, et paljusid provokatsioone (Jodl nimetas neid sõjakavalusteks), mida natsiriigi sõjaväejuhtkond kasutas, tunti juba varasematel aegadel. Kui tuli juttu OKW organiseeritud provokatsioonilistest manöövritest Austria vastu, viitas Keitel kohe Hitleri käsule, Jodl aga ajaloole.

«Mulle tundub,» ütles ta, «et sellised manöövrid pole õigusnormidega sugugi vastuolus. Üldse on ajaloo mängupõrgus — olgu siis poliitikas või sõjas — ikka valekaarte kasutatud.»

Vana professor doktor Exner, filosoof Friedrich Jodli sõber, tõttas oma kaitsealusele appi. Pöördudes kohtu poole, palus advokaat uskuda, et säärased kavalused olla päris tavalised sellest ajast peale, kui kreeklased oma Trooja hobuse valmis tegid. Just selle-

pärast ülistanudki antiikaja poeedid selle idee autorit Odysseust ülitargaks ega tembeldanud teda üldsegi mitte kurjategijaks.

Doktor Exner jätkas:

«Ma ei näe ka Jodli käitumises midagi ebamoraalset... Riikidevahelistes suhetes kehtivad teised moraaliprintsiibid kui kristlike neidude kasvatusasutustes.»

Jodli ja tema advokaadi mõtteterade ainus väärtus seisnes ehk üksnes selles, et need ei vajanud enam mingeid kommentaare.

Jodlile esitati küsimus Tšehhoslovakkia vastu suunatud provokatsioonide kohta, ja ta nimetas neid äärmise jultumusega lihtsalt «intsidentideks» ja «kindralstaabi kaalutlusteks», millele Jodl ise poleks osutanud mingit tähendust, kui neid oleks kasutanud näiteks prantslased.

Ükskõik mis, ainult mitte iseennast süüdi tunnistada! Jodl oli kindel, et ülestunnistamine ei ole sugugi kõige parem kaitsevahend. Süüdistajate käes on muidugi palju dokumente, mis kannavad Jodli allkirja, aga ta on alati olnud kavalam ja ettenägelikum kui Keitel ning on harva teinud paberitele selliseid ühemõttelisi, teisipidi tõlgitsemist mittevõimaldavaid resolutsioone, nagu seda endale lubas kindralfeldmarssal.

Jodlit süüdistati selles, et kindralstaabi käsul oli maha lastud vangivõetud partisane. Süüdistaja luges sellest käskkirjast väljavõtteid, kus öeldi muide, et «igasugusele vastupanule tuleb lõpp teha mitte süüdlasi kohtulikult jälitades, vaid rakendades terrorit, mis ainsana võimaldab välja juurida igasugused vastupanukatsed». Siis loeti ette veel üks käskkiri, millele Jodl oli alla kirjutanud. Selles nõuti «veelgi karmimate abinõude tarvitamist võitluses bandedega», see tähendab partisanidega. Vastavalt Jodli ettekirjutusele tuli selleks võitluseks kasutada julgeolekuteenistust ja väli-salapolitseid. Käskkirjaga määrati kindlaks «kollektiivsed abinõud kogu maaelanikkonna vastu, sealhulgas ka asustatud punktide süütamine».

Kui niisugune dokument oleks esitatud Keitelile, oleks too tõenäoliselt kas vaikinud või siis öelnud, et ta tegutses kui alluv. Keiteli vastuseid võis sarnastel juhtudel juba ette aimata. Need olid stereotüüpsed:

«Ma kirjutasin sellele käskkirjale alla, sest mulle tehti vastav korraldus.»

Või:

«Ma kirjutasin sellele alla ja tunnistan seda.»

Või lõpuks:

«Ma ei või teile midagi rohkem ütelda kui seda, et kirjutasin sellele käskkirjale alla ja võtsin seega teatud osa vastutusest enda peale.»

Jodl käitus aga hoopis teisiti. Ta püüdis leida ettekäänet, et alustada vaidlust, ilmutades seejuures teinekord päris häid teadmisi rahvusvahelisest õigusest; paistis, et tema advokaat professor Exner oli teda protsessi vältel selles osas koolitanud.

Lugenud ette käskkirja arveteõiendamiseks vangilangenud partisanidega, küsib süüdistaja Jodlilt:

«See on kohutav käskkiri, kohtualune, eks ole?»

«Ei, härra süüdistaja,» vastab Jodl, «see ei ole sugugi kohutav käskkiri. Rahvusvaheline õigus näeb ju ette, et hõivatud maa-alade elanikkond peab täitma okupatsioonivõimude eeskirju; igasugune mäss aga, igasugune vastuhakkamine vägedele, kes selle maa on okupeerinud, on keelatud ja seda nimetatakse partisanisõjaks. Rahvusvahelise õiguse sätted ei määratle võitlusvahendeid sellise partisanisõja vastu. Siin kehtib põhimõte: silm silma ja hammas hamba vastu. Pealegi pole see saksa põhimõte.»

Kui vastikuna ja küünilisena Jodli niisugune jutt ka ei tundu, näitab see ometi, et Jodl oli kursis mitte üksnes rahvusvahelise õiguse normidega, vaid ka sellega, mida nimetatakse rahvaste õiguse doktriiniks. Teatavasti vaidlesid kodanlikud õigusteadlased pikemat aega selle üle, kas Haagi konventsioon õigustab partisaniliikumist okupeeritud territooriumil. Rahvusvahelise õiguse koolkondadest oli just saksa koolkond see, kes preislaste aplast agressiivsusest lähtudes pooldas partisaniliikumise tunnistamist ebaseaduslikuks. Nüüd otsustas Jodl seda vaidlust ära kasutades kohtuprotsessil diskussiooni alustada.

Kuid isegi salakavala Jodliga juhtus kurioosumeid. Alles äsja oli ta püüdnud õigustada arveteõiendamist vangivõetud partisanidega, väites, et partisane tuleb vaadata kui mässajaid, kes kuuluvad mahalaskmisele. Muidugi oli see puhtal kujul politseilik seisukoht, aga siiski mingisugune seisukoht. Äkki tegi süüdistaja järsu pöörde, minnes teiste küsimuste juurde. Jodlit hakati süüdistama rahvusvahelisi õigusi rikkuvate käskkirjade süstemaatilises viseerimises. Uus süüdistus peletas kohtualuse peast tema endise argumentatsiooni. Ennast kaitstes püüdis Jodl meenutada mõnd näidet selle kohta, kuidas ta oli lugu pidanud sõjaseadustest ja -tavadest.

Jodlil oli hea mälu. Asjata ei lausunud Keitel ülekuulamise ajal üsna sageli:

«Ei mäleta. Küsige Jodlilt, temal on parem mälu.»

Jodlile meenus, et pärast inglise sõdurite mahalaskmist oli ta otsustanud lõpu teha ilmsele rahvusvahelise õiguse rikkumisele. Selleks töötati 1944. aasta suvel välja dokument pealkirjaga *«Kampfanweisung für die Bandenbekämpfung im Osten»*[1]. Selles juhendis kästi suhtuda partisanidesse, nõndanimetatud bandedesse, kui tavalistesse sõduritesse ja kohelda neid kinnivõtmisel sõjavangidena.

«Ma ei esitanud seda juhendit ei kindralfeldmarssal Keitelile ega füürerile,» hooples Jodl, «sest see oli vastuolus kõigi varem väljaantud käskudega.»

Jodl võttis kokku kogu oma osavuse, tõestamaks, et just ainu-

[1] «Juhend võitluseks bandedega Idas».

üksi tema hoolitsenudki natslikul Saksamaal inimväärse arusaamise eest õigusest.

«Esimesest maist tuhande üheksasaja neljakümne neljandal aastal ... võeti Canariselt võim, ja luureosakond koos grupi referentidega rahvusvahelise õiguse küsimustes läks minu alluvusse. Ma otsustasin siis meiepoolsed rahvusvahelise õiguse rikkumised lõpetada. Nii ma toimisingi, alates sellest päevast kuni sõja lõpuni. Selles juhendis ma teatasin, et kõiki bandesid ja nende abimehi, isegi siis kui nad on tsiviilisikud, tuleb vaadata kui regulaararmeed ja kui sõjavange.»

Jodl lootis kogu hingest, et see dokument talle Nürnbergis suurt kasu toob. Säärane juhend Jodli allkirjaga oli tõesti olemas. Aga millega Saksa kindralstaap seda välja andes õieti riskis?

Teatavasti oli partisaniliikumine kõige võimsam okupeeritud Nõukogude maa-aladel. 1944. aasta suvel, nagu seda tunnistas ka Jodl, «ulatusid Vene partisanipiirkonnad juba lausa rindeni». Teiste sõnadega, Nõukogude territoorium oli tolleks ajaks Saksa anastajatest peaaegu täielikult vabastatud ja partisanisalgad olid oma valdavas enamikus liitunud regulaararmeega. Tegelikult oli juhendis juttu «bandedest, kes eksisteerisid tollal Prantsusmaal ja Jugoslaavias», nagu ütles ka Jodl. Kuid 1944. aasta suvel olid Saksa diviisid Prantsusmaal sunnitud pidevalt taganema. Samasugune olukord kujunes varsti ka Jugoslaavias, kust Nõukogude sõjavägi ja Jugoslaavia Rahvavabastusarmee ühiselt agressori välja ajasid. Seega siis polnud Jodli poolt välja antud juhendil enam mingisugust praktilist tähtsust. See ei muutnud tegelikult mitte midagi ja sellepärast ei saanud parandada ka Jodli olukorda protsessil. Seda juhendit meenutades demonstreeris Jodl vaid veel kord oma leidlikkust ja ettenägelikkust: isegi kõige keerulisemates olukordades polnud OKW operatiivosakonna staabiülem unustanud igaks juhuks jälgi segada. Just selle poolest erineski ta palju sirgjoonelisemast Keitelist, kellele poleks säärast mõtet pähegi tulnud.

Lugeja on juba tuttav Keiteli 1941. aasta 12. mai käskkirjaga kõigi vangilangenud Punaarmee komissaride ja poliittöötajate mahalaskmise kohta. Ometi olid poliittöötajad ja komissarid sõjaväelased, kes ei erinenud teistest mitte millegi poolest: nemadki kandsid sõjaväevormi ja neidki oleks pidanud vangivõtmise korral kohtlema sõjavangidena. Kuid Keitel, nagu ta ise ütles, sülitas selle kõige peale.

Ega Jodlgi sellesse kategooriasse kuuluvate Nõukogude sõjaväelaste peale halastanud. Ta koguni tuletas meelde, et Saksamaal oli juba ohtlikke kogemusi seoses komissaride tegevusega Baieri vabariigi päevil. Ent, keda jumal armastab, seda ta ka karistab. Jodl juhtis tähelepanu sellele, et venelased võivad kättemaksuks rakendada samasuguseid abinõusid Saksa lendurite suhtes, ja tegi ettepaneku jätta Hitleri nõudmine arvestamata ning säärane käskkiri välja andmata. Tema arvates oli palju otstarbekam komissarid niisama maha lasta, näidates seda repressaalidena, see tähendab

vastuabinõudena rahvusvahelise õiguse rikkumise eest, mida venelased olevat korda saatnud. Hundid olid igal juhul söönud. Samal ajal aga säilitati arhiivis Jodli enda käega kirjutatud resolutsiooni, mida kaitse püüdis tõlgendada kui kinnitust, et Jodl suhtus komissaride hävitamise kohta käivasse käskkirja eitavalt.

Niisugused aegsasti ettevalmistatud alibid ja rahvusvahelise õiguse hea tundmine võimaldasid Jodlil enda kaitsmisel erilist joont pidada.

Vaevalt küll söandaks keegi meie päevil õigustada pantvangide võtmist. On ju pantvang inimene, kes ei ole ise mitte milleski süüdi, aga kes peab hukkuma kas teiste isikute sooritatud tegude eest või selleks, et tema surm hirmutaks teisi, kes ei alistunud okupantidele. Kogu tsiviliseeritud maailm on selle metsiku kombe hukka mõistnud.

Kui Keitelile esitati OKW käskkirjad pantvangide mahalaskmise kohta, vaikis ta, vaikis piinavalt kaua, siis aga tõi kuuldavale oma tavalise kulunud lause:

«Käsk on käsk.»

Aga Jodl? Kuidas tema reageeris sellele süüdistusele? Ta alustas — kas siis enda algatusel või kogenud professor Exneri näpunäiteil — diskussiooni selle üle, kas rahvusvaheline õigus keelab pantvangide võtmist ja mahalaskmist. Siin lühike väljavõte stenogrammist.

Inglise süüdistaja Roberts: Kui te juba puudutasite seda küsimust, siis ma võin kinnitada, et rahvusvahelises õiguses pole kuskilgi pantvangide mahalaskmist lubatud.

Jodl: Aga kindlasti pole kusagil ka keelatud pantvange tappa. Kui kummaline see ka ei tundu, aga antud juhul oli õigus mõlemal — nii süüdistajal kui ka kohtualusel: Robertsil sisuliselt, Jodlil vormiliselt. Siin pole koht selle küsimuse juriidiliseks analüüsiks, öelgem vaid, et kui Haagi neljandat konventsiooni vähegi ausalt tõlgitseda, siis järeldub, et pantvangide võtmine on ebaseaduslik.[1]

Ja veel üks näide sellest, kuidas Jodl kasutas ära iga võimalust, rahvusvahelise õiguse iga puudulikku sõnastust, et oma ränki kuritegusid õigustada.

18. oktoobril 1942. aastal andis OKW välja Hitleri ja Keiteli allkirjaga käskkirja commandostesse kuulunud võitlejate viivitamatuks mahalaskmiseks uurimise ja kohtuta.

Commandosed olid uljaspeadest koosnevad üksused, keda inglased lennukeilt alla heitsid või laevadelt maale saatsid eriülesannetega, tavaliselt diversiooniaktide kordasaatmiseks okupeeritud maa-aladel. Nad kandsid sõjaväevormi ja juba sellepärast tulnuks neid kohelda kui sõdureid. Sellele vaatamata kirjutas Keitel alla käskkirjale, mis nägi ette nende mahalaskmise.

[1] 1949. aasta Genfi konventsioonis tsiviilelanikkonna kaitsmise kohta sõjaajal arvestati Nürnbergi protsessi õppetundi: selles on otse ja selge sõnaga öeldud, et pantvangide võtmine on keelatud.

Ja Jodl? Missugune oli tema seisukoht?

Tal oli ka selleks juhuks midagi varuks, et ennast puhtaks pesta. Enne käskkirja avaldamist commandostesse kuulunud meeste mahalaskmiseks esitas Jodli staap Keitelile märgukirja, milles juhiti tähelepanu vajadusele otsustada eelnevalt mõned küsimused:

«1. Kas ka meie ise kavatseme heita langevarjudega diversiooniüksusi rindejoone taga paiknevate vastase vägede hulka või kaugele tagalasse?

2. Kes hakkab langevarjudega alla heitma rohkem diversiooniüksusi, kas vaenlane või meie?»

Jodl püüdis kohtule selgitada, et ka seekord vaielnud ta vastu rahvusvahelisest õigusest juhindudes. Aga kas siis repressioonivahendite seaduslikkuse hindamise kõrgeimaks kriteeriumiks saab olla küsimus, «kes hakkab langevarjudega alla heitma rohkem diversiooniüksusi»?

Öeldakse, et uppuja haarab kinni ka õlekõrrest. Ja Jodl avastaski viimasel hetkel seesuguse päästva õlekõrre ülaltsiteeritud dokumendi näol. Väites kangekaelselt, et ta oli säärase käskkirja vastu, mis käseb commandoste võitlejaid viivitamatult ning ilma kohtu ja uurimiseta maha lasta, juhtis OKW operatiivosakonna staabiülem tähelepanu oma kirja järgmistele sõnadele:

«Kas ei oleks mõttekam nende üksuste liikmeid eelnevalt arestis hoida ja luure poolt üle kuulata, selle asemel et nad otsekohe surmata?»

Niisiis tuletas Jodl meelde: ärge jumala pärast unustage vangi üle kuulamast! Sundige teda üles tunnistama, ja alles siis võite hukata.

Ja seda öeldi enda õigustamiseks!

19. veebruar 1945. aasta. Nõukogude armee lähenes Berliinile. Hitlerlased muutusid iga päevaga üha metsikumaks. Hitleri peakorteris toimus nõupidamine. Arutati küsimust, kas Saksamaa ei peaks Genfi konventsioonist avalikult lahti ütlema. Küsimus oli iseenesest üsna veider, sest teab ju igaüks, et Saksa väejuhatus polnud kogu sõja vältel hoolinud ühestki konventsioonist, mis tema tegevust oleks kitsendanud.

Protokolli järgi otsustades mõtlesid nõupidamisest osavõtjad Genfi konventsiooni all kogu rahvusvahelist õigust. Dönitz ja Jodl rääkisid meresõjast, võimalusest torpedeerida kaubalaevu ilma hoiatuseta. Millegipärast kõnelesid nad Genfi konventsioonist, kuigi selles teatavasti on juttu üksnes sõjavangidest ja haavatutest. Kuid see pole tähtis, pöörakem parem tähelepanu Jodli tookordsele seisukohale.

Mäletatavasti teatas Jodl kohtule, et pärast Inglise lendurite tapmist otsustanud ta enam mitte lubada rahvusvahelise õiguse

rikkumist. Ja 19. veebruaril 1945. aastal protesteeris Jodl tõepoolest rahvusvahelise õigusega kehtestatud kitsendustest avaliku lahtiütlemise vastu. Operatiivosakonna staabiülem selgitas Hitlerile, et Saksamaa ei olnud minevikus küllalt ettenägelik. Ta rääkis 1914. aastast: «Me kuulutasime pidulikult sõja kõikidele riikidele . . ., võttes sellega kogu maailma silmis vastutuse sõja eest oma õlgadele.» Jodli arvates pidanuks alati leidma mingi ettekäände, et ühele või teisele riigile kallale tungides saaks sõja alustamises süüdistada agressiooni ohvrit. Edasi jõudis Jodl järeldusele: «Niisamuti oleks ka praegu ebaõige lahti öelda rahvusvahelise õigusega ettenähtud kohustustest, mis me enda peale võtsime, et sel viisil taas maailma ees süüdlaseks jääda.» Ja et ühelgi nõupidamisel viibijaist ei tekiks tema seisukohast väärarvamust, täpsustas Jodl: «Võetud kohustustest kinnipidamine ei nõua mingil määral, et me piiraksime ennast kitsendustega, mis segavad meie sõjapidamist.»

Niisiis, rikkuge pealegi Genfi konventsiooni, ainult ärge kuulutage tervele maailmale, et te seda teete. See oli Jodli sõnade mõte.

Ma rääkisin juba, kuidas Ribbentrop end Nürnbergi protsessil ülal pidas, kuidas ta kord ühe, kord teise süüdistaja ees lipitses, nii et seda oli lausa vastik vaadata. See «reaalpoliitik» arvas millegipärast, et kui ta nende kümne protsessikuu jooksul ennast niimoodi ülal peab, siis on heldinud süüdistajad valmis unustama kõik tema viimase kümne aasta kuriteod.

Jodl arutles teisiti. Vaatamata kõigile kaitse ponnistustele ja kunstlikult loodud alibile mõistis ta siiski, et tema saatuse üle otsustamine ei sõltu vähimalgi määral sellest, kuidas ta süüdistajate ja kohtunike küsimustele vastab ja kas ta käitub välise väärikusega või ennast alandavalt. Ta eelistas esimest, kasutades igal parajal juhul ründetaktikat. Jodli käitumine meenutas paljus Schachti käitumist. Täpselt niisamuti, nagu Schacht Inglismaa ja Prantsusmaa poliitika Müncheni motiive enda huvides osavalt ära kasutas, oskas ka Jodl ära kasutada mõningaid mitte just päris laitmatuid momente Inglise—Ameerika relvajõudude sõjapidamise viisis.

Suurbritannia prokurör Roberts esitas Jodlile süüdistuse Belgradi barbaarses pommitamises ilma igasuguse hoiatuseta. Kuid seda tehes ei arvestanud ta asjaolu, mida juba ammu oli jõudnud tähele panna Jodl: inglane ei märganud, kui ettevaatlikult USA peasüüdistaja Jackson Göringit üle kuulas. See rapsis kohtualust number üks mitu päeva järjest, kuid ei puudutanud seejuures kordagi lennuväe totaalseid õhurünnakuid.

Tookord üllatas see mind. Kui Göringi ülekuulamine oli lõppenud, küsisin Ameerika süüdistajalt, miks ei olnud nende rohkete süüdistuste hulgas, mis ta endisele riigimarssalile esitas, süüdistust rahulike linnade pommitamises Saksa lennuväe poolt. Jackson vastas:

«Vaadake, siin Nürnbergis, kus pole säilinud peaaegu ainsatki tervet hoonet peale selle, kus me oma istungeid peame, oleks nagu piinlik sakslasi pommitamistes süüdistada.»

Jah, on ju teada, et sõja viimasel etapil pommitasid Inglise—Ameerika õhujõud Saksa linnu ilma igasuguse sõjalise vajaduseta. Selle tagajärjel hukkus sadu tuhandeid tsiviilelanikke. Jackson lähtus seisukohast, et isegi kõige rängemad natside kuriteod tuleb Themise õigusemõistmise vaekausile tõsta puhaste kätega.

Inglise süüdistaja Roberts aga seda ei arvestanud ning esitas Jodlile küsimuse:

«Mis te arvate, kui palju tsiviilelanikke, mitu tuhat inimest hukkus Belgradis, kui seda ilma hoiatamata pommitati?»

Ja Jodl ei viivitanud vastusega:

«Ma ei tea seda öelda, aga mitte rohkem kui kümnendik nendest, kes hävitati Dresdenis, kui te olite juba sõja võitnud.»

Veel kord läks Jodlil korda Inglise süüdistaja samasugust väärarvestust ära kasutada siis, kui too tõi päevavalgele dokumendi pealkirjaga *«Die Weiterführung des Krieges gegen England»*[1]. Jodl, selle dokumendi autor, kirjutas: «Kui poliitilised abinõud ei peaks andma tulemusi, siis tuleb Inglise vastupanutahe murda jõuga.» Teiste abinõude hulgas pakkus endine OKW operatiivosakonna staabiülem välja ka «terroristlikke ründelende tähtsamatele asustatud punktidele Inglismaal».

Lugenud selle dokumendi ette, küsis Roberts Jodlilt:

«Siin räägitakse terroristlikest ründelendudest tähtsamatele asustatud punktidele Inglismaal. Kas te tahaksite midagi öelda selle lause õigustamiseks?»

«Jah,» vastab Jodl, «ma tunnistan tõsiasja, et väljendasin siin mõtet, mida Inglise—Ameerika lennuvägi hiljem sellise täiuslikkusega teostas.»

Selliste väliselt efektsete vastustega mõnedele Inglise süüdistaja küsimustele sai Jodl ajutiselt tähelepanu kõrvale juhtida tõigalt, et Saksa lennuvägi purustas rahulikke linnu juba ammu enne liitlaste lennuväe rünnakuid.

Kuigi selliseid hetki oli kohtuprotsessil harva, olid need Jodli jaoks ometi nii õnnelikud.

Jodl kahetseb väga

Nüüd vahetas Nõukogude peasüüdistaja asetäitja Juri Pokrovski välja Suurbritannia süüdistaja. Ta esitas Rahvusvahelisele Sõjatribunalile OKW dokumendi, milles antakse korraldus «Leningrad maatasa teha, purustades ta täielikult nii õhust kui maalt». Dokumendile on alla kirjutanud Hitler ja Jodl.

[1] «Sõja jätkamine Inglismaa vastu».

Kui sellele dokumendile oleks alla kirjutanud Keitel, oleks vastanud too süüdistajale, et tema muidugi ei pooldanud säärast barbaarset akti, aga füüreri käsk on viimase instantsi käsk.

Oma taktikale jäi truuks ka Jodl. Ta otsis seletust ja leidiski selle.

Tundes uhkust Robertsile antud vastuste üle (mis muide meeldisid väga Göringile), kavatses ta lüüa ka Nõukogude süüdistajat ning astus kahevõitlusse.

Ma jälgisin Jodlit. Ta silmad särasid, ja aeg-ajalt heitis ta paljutähendava pilgu süüpingi poole. Juri Pokrovski oli rahulik, kuigi mõistis, et Jodl kergesti ei alistu. Kohtualune hakkaski talle selgitama, et Leningradi purustamise plaan ei tulnud sugugi iseenesest ja sakslastel polevat midagi sarnast mõtteski olnud, kuid kahjuks sundis neid sellise abinõu poole pöörduma üks asjaolu. Jodl tahaks härrale Nõukogude süüdistajale meelde tuletada sakslaste jaoks väga kurba sündmust seoses Saksa vägede sissemarssimisega Kiievisse. Vallutanud Ukraina pealinna, paigutasid Saksa väed oma staabid ja sõjaväeasutused kesklinna. Ja äkki lendasid kõik need majad — Jodl toonitas, et just need majad, kus asus sõjaväe juhtkond — õhku. Bolševistlikud fanaatikud olevat enne Kiievi loovutamist mineerinud palju hooneid ja muutnud linna sellega lõksuks.

Nüüd hakkasid Pokrovski ja Jodl vaidlema, mis kuupäeval sakslased Kiievi vallutasid. Ma kuulasin nende poleemikat ega saanud hästi aru, milleks see nii tähtis oli.

Jodl teatas, et Saksa ülemjuhatus saanud kindralfeldmarssal von Leebilt teateid plahvatuste kohta Kiievis septembrikuu esimestel päevadel. Pokrovski tõestas kohe, et Jodl moonutab fakte: sakslased vallutasid Kiievi hiljem, ja septembri algul ei võidud Berliinis niisugust von Leebi ettekannet saada.

J o d l: Minu mäletamise järgi võeti Kiiev augusti lõpul. Minu arvates oli see kahekümne viiendal augustil või selle ümber.

P o k r o v s k i: Kas te ei mäleta, millal Hitler esimest korda ütles, et kavatseb Leningradi maa pealt ära pühkida?

J o d l: Vabandage, härra süüdistaja, seda kuupäeva nimetades ma eksisin. Füüreri käskkiri kannab seitsmenda oktoobri kuupäeva. Ilmselt on teie andmed õiged. Ma eksisin terve kuu võrra. Me vallutasime Kiievi tõepoolest septembri lõpul. Von Leebi teated jõudsid meieni oktoobrikuu esimestel päevadel. Ma eksisin. Kahetsen väga.

Võib jääda mulje, nagu oleks Pokrovski tahtnud ainult näidata, et Jodl ei tea Kiievi vallutamise kuupäeva. Kuid asi pole muidugi selles.

Vihje Kiievi sündmustele oli vaid vilets õlekõrreke uppuva kindralloobersti jaoks. On ju teatud objektide mineerimine sõjas igapäevane asi. Seda ei keela ka sõjaseadused ja -tavad. Tervete linnade ning koos sellega miljonite tsiviilelanike ettekavatsetud hävitamine aga on vaieldamatult ränk roim. Ent vastates Nõu-

kogude süüdistaja küsimustele, ei taibanud Jodl seda veel. Rõõmuga tsiteeris ta käskkirja, millele ta oli 7. oktoobril 1941. aastal alla kirjutanud:

«Füürer otsustas uuesti, et Leningradi ja hiljem ka Moskva kapitulatsiooni ei tule vastu võtta isegi sel juhul, kui vastane seda pakub... Ka kõigi teiste linnade kohta peab maksma reegel, et enne nende vallutamist tuleb need kahurväetulega või õhurünnakutega varemeiks muuta, elanikkond aga põgenema sundida. See füüreri tahe tuleb teha teatavaks kõikidele komandöridele.»

Jodlit vedas alt ainult üks sõna: «uuesti». Mis oli siis enne seda, ja millal?

Nõukogude süüdistaja aitas Jodlil mälu värskendada. Ta esitas dokumendi L-221 — Hitleri juures 16. juulil 1941. aastal toimunud nõupidamise protokolli. Lugeja teab juba, et see oli just seesama nõupidamine, kus toimus Nõukogude maa-alade väljapakkumine. Protokollis seisab, et Leningradi oblastile pretendeerivad soomlased. Edasi tuli aga must valgel Keiteli käsk «Leningrad maatasa teha» ja alles pärast seda «loovutada soomlastele».

Pokrovski andis protokolli Jodli kätte. See uuris teksti tähelepanelikult. Süüdistaja küsis, kas kohtualune leidis tsiteeritud koha ja kas ta veendus, et see oli ammu enne seda, kui said teatavaks sündmused Kreštšatikul.

J o d l: Jah, see oli kolm kuud enne seda.

P o k r o v s k i: See oli tükk aega enne toda päeva, mil toimusid mingisugused plahvatused või tulekahjud Kiievis. On see tõsi?

J o d l: Täiesti õige.

Süü omaksvõtmine rääkis Jodli täielikust lüüasaamisest. Ta tabati teolt kui peen suli. Võib-olla meenus talle sel hetkel vana tõde, et valetajal peab olema väga hea mälu, veel parem kui see, mille poolest Jodl nii kuulus oli. Pärast seda häbistavat juhtumit hakkas OKW operatiivosakonna staabiülem nähtavasti uskuma, et ka Keiteli valitud käitumisjoonel on oma eelised. Igal juhul sai Jodl aru, et äsja lõppenud kahevõitlus Nõukogude süüdistajaga lõppes viimase seljavõiduga. Kuid seda mitte esimest ega ammugi mitte viimast korda.

Rahvusvahelise Sõjatribunali eest käis läbi palju tunnistajaid. Mõnele neist panid kohtualused kõik oma lootused. Ma rääkisin juba huvitavaist seikadest, kui sellised üliagarad tunnistajad ennast üle pingutasid, soovides aidata oma süüpinki sattunud sõpru. Lugeja mäletab Milchi ja Bodenschatziga toimunud segaseid lugusid. Midagi taolist juhtus ka ühe Jodlit puhtaks pesta püüdva tunnistajaga.

See oli tankivägede kindral von Vormann. Kunagi oli ta koos Jodliga maavägede staabis teeninud. Soovides nähtavasti oma endist töökaaslast aidata, tunnistas von Vormann, et omavahelistes vestlustes olla Jodl iseloomustanud füürerit üsna kriitiliselt juba

enne Hitleri võimuletulekut, tarvitades Hitleri kohta sageli selliseid väljendeid nagu «šarlatan» ja «kurjategija». Tunnistaja avaldas lootust, et kohus arvestab Jodli Hitleri-vastast meelsust.

Doktor Exner, kes mõningaid kohti Vormanni tunnistusest ette luges, jättis meelega vahele selle osa, kus Jodl annab Hitlerile üsna ebameeldiva hinnangu. Ent Nõukogude süüdistaja märkas advokaadi manöövrit. Ülekuulamise ajal meenutas Pokrovski Jodlile just seda osa Vormanni tunnistusest ja päris, kas ta kinnitab kõike, mis tunnistaja oli öelnud. Kindralooberst püüdis kõrvale põigelda.

J o d l: Ma olen kindel, et ta vahetas ära kaks asja: ma tõepoolest rääkisin üsna sageli, et pean füürerit šarlataniks. Kuid mul polnud vähimatki põhjust pidada teda kurjategijaks. Sõna «kurjategija» tarvitasin ma väga sageli, aga mitte Hitleri, vaid Röhmi aadressil. Teda nimetasin ma korduvalt kurjategijaks, sest selleks ma teda ka pidasin.

P o k r o v s k i: Tähendab, teie arvates oli Röhm kurjategija, Hitler aga šarlatan, kas nii?

J o d l: Jah, see on õige. Nii ma tookord arvasin.

P o k r o v s k i: Millega siis seletada, et pärast seda, kui inimene, keda te ise šarlataniks nimetasite, oli võimule tulnud, nõustusite te asuma juhtivatele kohtadele Saksa riigi sõjamasinas?

J o d l: Sellega, et ma veendusin aja jooksul, et Hitler ei ole šarlatan, vaid gigantne isiksus...

Niisiis, 1933. aastal nimetas Jodl Hitlerit šarlataniks. Nagu teame, järgnes sellele saksa demokraatia hävitamine, koonduslaagrite rajamine, saksa patriootide massiline hukkamine, vallutusplaanide väljatöötamine, röövellikud kallaletungid paljudele maadele, kohutav terror okupeeritud territooriumidel. Just need asjaolud nähtavasti mõjutasidki Jodlit muutma oma esialgset arvamust ja uskuma, et tema ees on tõepoolest «gigantne isiksus». Muide, see kõik on üsna loogiline: vajasid ju preisi sõjardid just niisugust «šarlatani» ja «gigantset isiksust».

Jah, Jeffrey Knoxil, Saarimaa rahvusvahelise halduskomisjoni esimehel oli õigus, kui ta ütles:

«Eelkõige peame aru saama, et enne seda kui preisi militarismi juhid ta välja valisid, oli natslik partei kõigest vaid kupeldajate ja hulkurite armetu jõuk, kel polnud mingisugust tähtsust.»

Knox liialdas, aga ometi on täiesti selge ka see, et kui poleks olnud Ludendorffi, Blombergi, Keitelit, Jodlit ja nendetaolisi, siis oleks Saksamaa jäänud Saksamaaks ja maailm oleks pääsenud Hitlerist. Jodl nimetas Hitlerit šarlataniks, aga niipea kui see menukas šarlatan võimule tuli, laskis ennast temaga ühe vankri ette rakendada.

Me näeme veel, kuidas Jodl taas nägijaks muutus ja oma füürerit uuesti kurjategijaks nimetas. Nad mõlemad, nii Keitel kui Jodl olid ülimalt pahased, et siin protsessil sunnitavat neid vastutama mitte ainult oma tegude, vaid ka Hitleri kuritegude eest.

«Ta pettis meid! Ta jättis meid üksi!»

8. augustil 1945. aastal rääkis Keitel ülekuulamisel uurija juures oma kiindumusest Hitlerisse, püüdes ennast näidata ideelisena. Kuid protsessi vältel muutis ta kurssi ja hakkas oma füürerit asja ees, teist taga sõimama. Eriti autuks sammuks pidas Keitel Hitleri enesetapmist.

«Kui Hitler tahtis olla ülemjuhataja,» rääkis endine kindralfeldmarssal Gilbertile, «siis ta oleks pidanud jääma selleks kuni lõpuni. Ta jagas meile käske. Ta rääkis: «Ma võtan vastutuse enda peale!» Nüüd aga, kus tuli aeg kõige selle eest vastutada, jättis ta meid üksi . . .»

Ja edasi halises ta:

«See on ülekohtune . . . Ta pettis meid! Ta valetas meile. See on minu veendumus, ja mitte keegi ei saa mind veenda vastupidises. Petise kombel sundis ta meid sõdima.»

Missugune koletu segu silmakirjalikkusest ja hüsteeriast! Hitler pettis lihtsameelset Keitelit! Todasama Keitelit, kes nõudis oma käskkirjades sadade tuhandete inimeste hävitamist ja kirjutas vastuseks oma alluvate protestidele: «Ma sülitan selle peale.»

Ehkki Keitel ja Jodl kaitsesid ennast erineval viisil, olid nad ühes üksmeelsed: mõlemad püüdsid kohut uskuma panna, et nende aastatepikkune koostöö Hitleriga oli neile raskeks koormaks täis traagilisi vasturääkivusi ja riskantseid katseid pehmendada füüreri iseloomu ning leevendada paljude tema käskude ränki tagajärgi.

Mispärast need õilsad Siegfriedid siis erru ei läinud? Doktor Nelte teatas kohtule, et Keitel olevat viiel korral teinud katset ametist lahkuda ja ükskord koguni otsustanud lõpetada elu enesetapmisega. Kogu Nürnbergi protsessi käik tõestas aga vaieldamatult, et Keitelil polnud niisugust mõtetki pähe tulnud.

Palju hiljem lugesin ma kuulsa lääne-saksa ajaloolase Görlitzi teosest, et Keitel ei olevat julgenud erru minna ainult kartusest, et wehrmachti juhtimine võib minna SS-meeste kätte. Mäherdune madal vale! Keiteli vastu õiglane olles peab ütlema, et tema ise ennast niisuguse valeni poleks alandanud ega olekski saanud seda teha. Kirjutas ju kindral Wagner just tema korraldusel alla OKW ja SS-i vahelisele kokkuleppele koostöö kohta Nõukogude elanikkonna massiliseks hävitamiseks . . .

Ka Jodl tahtis paista lasta, et tal oli olnud ühe või teise käskkirja pärast tõsiseid kokkupõrkeid Hitleriga. Ei, ta ei nõustu sellega, et Hitleriga polnud võimalik vaielda, et talle ei tohtinud vastu rääkida:

«Ma rääkisin talle vastu väga mitmel korral kõige kategoorilisemalt.»

Kuid nagu kiuste selgus ikka, et Jodli ja Hitleri vahelised vaidlused puudutasid peamiselt operatiiv-strateegilise iseloomuga küsimusi.

1942. aasta augustis otsustas Jodl Hitleri ees kindralooberst

Halderi kaitseks välja astuda. Jodl tunnistas ise, et antud juhul «puudutas asi operatiivseid probleeme». Ta ei saavutanud midagi, ajas ainult Hitleri vihaseks ja — hirmus küll! — «sellest ajast peale kuni sõja lõpuni ei einestanud Hitler enam kunagi koos minuga». Kohtualune ütles koguni:

«Sellest päevast alates viibis iga kord üks SS-i ohvitser olukorra arutamise juures. Sellest päevast peale ilmus kaheksa stenografisti, kes panid kirja iga lausutud sõna. Füürer ei andnud koguni mulle kättki enam. Ta ei teretanud mind või tegi seda väga pealiskaudselt. Ta palus kindralfeldmarssal Keitelil mulle edasi öelda, et ta ei saa minuga enam koos töötada ja et mind asendatakse kindral Paulusega, niipea kui see on Stalingradi vallutanud.»

Asi oli läinud siis nii kaugele! Aga kas see ebasoosing kestis kaua? Kas Hitleri isikliku staabi ülemal tuli kaua elada Damoklese mõõga all?

Jodl vastas vastumeelselt:

«Selline olukord kestis kuni tuhande üheksasaja neljakümne kolmanda aasta kolmekümnenda jaanuarini.»

Mis püha kuupäev see siis oli? Ah jaa, see oli ju Hitleri võimuletuleku kümnes aastapäev. 30. jaanuar oli natslikul Saksamaal püha. Sel päeval autasustas Hitler oma kõige lähemaid käsilasi. Nende hulgas oli ka Jodl, toosama Jodl, keda Hitler olevat kartnud ja kavatsenud ametist vallandada. 30. jaanuaril 1943. aastal autasustas füürer kindralooberst Jodlit kõrgeima parteiautasuga (NB! partei-, aga mitte sõjaväe-) — natside kuldse parteimärgiga.

Kui Jodl seda tunnistama pidi, läks ta nägu väga virilaks. Kõik ta senised enda kaitseks toodud argumendid kahvatasid järsku, mõned neist aga hakkasid paistma hoopis veidras valguses.

Nürnbergis kuulati üle palju mitmesuguseid Hitleri kindraleid. Ja nad kõik — kaasa arvatud ka need, kes püüdsid Keitelit ja Jodlit hädast välja päästa — tunnistasid, et need kaks olid olnud Hitlerile kuni viimase päevani sõjaväelastest kõige lähedasemad. 20. juulil 1944. aastal, kui füüreri peakorteris kajas plahvatus, oli Jodl üks esimesi, kes ime läbi pääsenud Hitlerit tormiliselt õnnitles. Ja Nürnbergis püüdis seesama Jodl äkki tõestada, et ta olevat ennast Hitleri peakorteris alati võõrana tundnud. Miks siis?

«Sellepärast, et see ei olnud mitte sõjaväe peakorter, vaid tsivilpeakorter, kus meie, sõdurid, olime ainult külalised. Ei ole ju sugugi kerge olla külas viis ja pool aastat järjest . . .»

Ma kuulasin Jodli avameelitsemist, kuulasin Keitelit, ja mul tekkis küsimus: millal, missugusel sõja etapil sai neile selgeks, et Saksamaa on selle sõja kaotanud, millal lakkasid need teutooni rüütlid uskumast võidusse?

«Sõda oli kaotatud pärast Stalingradi,» lausus Jodl tunnistusi andes.

Keitel nähtavasti oli jõudnud sellele kurvale järeldusele veelgi

varem. Juba pärast lüüasaamist Moskva all oli talle selgeks saanud, et «puht sõjaliste abinõudega» pole võimalik seda sõda võita.

Kuidas need saksa strateegid siis pärast seda käitusid? Kas nad püüdsid veenda Hitlerit (kellega Jodli sõnade järgi «võis vaielda»), et on aeg lõpetada verevalamine ja sellega päästa miljonid inimesed tarbetust hukust? Ei, sellist katset nad ei teinud. Nii Keitel kui Jodl jätkasid koos Hitleriga hasartmängu. Nagu varemgi, petsid nad reeturlikult oma kaasmaalasi ja valmistasid uskumatuid kannatusi teistele rahvastele. Rosenberg, Streicher ja Göring võisid veel imele loota (ega's paks Hermann asjata neelanud pihutäite viisi heroiinitablette — narkomaani silme ette kangastusid sageli fantastilised pildid võidust). Jodl ja Keitel olid aga küllalt kaine mõtlemisega ning piisavalt ette valmistatud, et juba märksa varem ette näha koledat ja vältimatut katastroofi. Sellest hoolimata ajasid nad sadu tuhandeid sakslasi juba kaotatud sõja tulle.

Jodlilt küsiti Nürnbergis, milleks küll oli vaja seda verist taplust mõttetult venitada, võidelda kuni viimse meheni. Tuli välja, et see mõte olevat rahutuks teinud ka Jodlit ennast. Tal oli vastuski sellele küsimusele valmis. Hitlerlik kamarilja, kelle hulka Jodl iseennast muidugi ei arvanud, saatis korda raskeid sõjaroimi (Jodl olevat nendest teada saanud peaasjalikult kohtus), kutsudes sellega esile kogu maailma viha.

«Pole siis imestada,» arutles Jodl, «et Hitler ja Goebbels, kelle südametunnistusel see kõik lasus, nõudsid sõjategevuse jätkamist. Praegu näen ma seda kõike väga selgesti. Nad teadsid, et nad igal juhul puuakse, ja otsustasid juba tookord, et kui sõda kaotatakse, lõpetavad nad oma elu enesetapuga. Sellises olukorras oli kerge nõuda sõjategevuse jätkamist kuni täieliku kokkuvarisemiseni.»

Hitleri ja Goebbelsi kohta võib see suurel määral õigegi olla. Aga Jodl ise?

7. novembril 1943. aastal, kui pealetungiv Punaarmee natside väed Kiievist välja oli kihutanud, toimus Münchenis gauleiterite nõupidamine. Kõneles OKW operatiivosakonna staabiülem kindralooberst Jodl. Tema ees istusid kohalikud kõrgemad natsipartei juhid. Nad olid kokku kutsutud selleks, et informeerida neid sõjaolukorrast ja instrueerida, kuidas tuleb võidelda kahjurlike elementidega, kes tagalas õõnestustööd teevad. On märkimisväärne, et instrueerijaks ei valitud mitte Göringit, Goebbelsit või Kaltenbrunnerit, vaid valiti Jodl.

Mida too siis gauleiteritele ütles?

Ta rääkis:

«Lõppude lõpuks, härrased gauleiterid, toimub see kõik teie piirkondades. Teie piirkonna elanike hulgas on leidnud kõlapinda ning püüavad tungida meie rahva teadvusse lüüasaamise meeleolud, vaenulik propaganda ja valekuuldused. See õel mässuvaim levib kogu maal. Kõik argpüksid püüavad leida väljapääsu, või nagu nad seda ise nimetavad — poliitilist lahendust. Nad räägivad: «Me peame pidama läbirääkimisi, kuni meil on veel midagi alles

jäänud.» Ja kõiki neid hüüdlauseid kasutatakse selleks, et taunida rahva loomulikku püüdu jätkata võitlust kuni sõja lõpuni. Kapitulatsioon tähendaks rahvuse lõppu, Saksamaa lõppu.»

Selle kõne stenogramm tegi Jodlile Nürnbergis karuteene, paljastades veel kord tema valelikku, variserlikku iseloomu ning näidates Jodlit veel kord paadunud sõjaroimarina.

Ajalugu teeb kokkuvõtet

Lõpuks lõpetas kohus süütõendite läbivaatamise Keiteli ja Jodli süüasjas. Vabanenud vajadusest ennast kaitsta ja selleks valmistuda, võisid nad mõlemad nüüd ise kokkuvõtteid teha ja mälestustele anduda.

Huvitaval kombel hakkasid peaaegu kõik kohtualused Nürnbergis meenutama, või õigemini endale ette kujutama, kui palju nad olid ära teinud vastastikuse mõistmise saavutamiseks Läänega. Göring kahetses korduvalt, et tal polnud õnnestunud Ühendriikidega kokku leppida. Ta usaldavat Lääne demokraatiat ja sellepärast andnudki ennast ise ameeriklastele vangi. Hess oli näidanud oma poolehoidu Läänele juba 1941. aastal, lennates Londonisse. Ribbentrop rääkis lõpmatult sellest, et tema palavaimaks sooviks olnud Inglise—Saksa sõprus, ja ta adresseerinud oma viimase kirja Winston Churchillile sellepärast, et näeb Inglismaas oma teist kodumaad. Ja Kaltenbrunner? Too rääkis kohtus juba päris avalikult oma sidemeist Ameerika luurega.

Jodl otsustas, et ta peaks Läänele meenutama ka oma teeneid.

Hitleri staabiülem pajatas Nürnbergi vanglas doktor Gilbertile, kuidas ta 7. mail 1945. aastal kirjutanud Reimsis alla lääneriikide ees kapituleerumise aktile. Sellele aktile alla kirjutades oli Jodl teinud ettepaneku kutsuda Saksa väed Idarindelt läände, et nad annaksid alla «mitte venelastele, vaid liitlastele», ning palus selle manöövri organiseerimiseks jätta vaherahu allakirjutamise ja selle jõustumise vahele neli päeva, «siis taganevad väed organiseeritult Inglise ja Ameerika tsooni».

Jodli sõnade järgi oli talle selleks operatsiooniks antud nelikümmend kaheksa tundi. Sel ajavahemikul sõitis Saksa kindralstaabi ooberst Ameerika tankil piki Idarinde eesliini ja andis väeosadele käsu taganemiseks.

«Sel viisil,» lõpetas Jodl, «päästsin ma seitsesada tuhat inimest venelaste kätte vangi sattumast. Kui meil oleks aega olnud neli päeva, oleksin ma võinud päästa veel rohkem.»

Muide, mul endalgi tuli selle Jodli taktikaga kokku puutuda ning ühtlasi veenduda meie ameerika liitlaste lojaalsuses. See oli 8. mail 1945. aastal. Kasakate 9. jalaväediviisi komandör kindral Metalnikov kutsus minu ja veel kaks ohvitseri kiiresti enda

juurde komandopunkti. Ta teatas, et Saksa väejuhatus olevat Reimsis kapitulatsiooniaktile alla kirjutanud ja täna kell 23.00 lõpetatakse sõjategevus. Homme hommikul, 9. mail, peavad kapituleeruma meie diviisi vastas seisvad väeüksused. Kindral volitas mind 36. laskurpolgu lõigus kapitulatsiooni vastu võtma.

Sõitsin kohale juba samal õhtul. Me leppisime polkovnik Orloviga, polgukomandöriga, kõiges kokku, ning lõpetasime hommikuks viimased ettevalmistused. Kuid vastase väekoondiste esindajad ei ilmunud määratud ajaks kohale. Ja siis selgus, et Saksa väed olid öö jooksul salaja läände taganenud.

Ilmselt oli Jodli saadik jõudnud Ameerika tankil ka siin ära käia.

Saabus päev, mil kohtualustele anti viimane sõna.

Wilhelm Keitel juhtis kohtu tähelepanu kohe sellele, et ta oli tunnistanud oma vastutust «teenistuskoha» piirides. Mis aga puutub tema osavõtusse saksa fašismi kuritegudest, siis selle kohta lausus endine kindralfeldmarssal:

«Ma ei kavatsegi vähendada oma osa toimunus.»

Ent samas tegi Keitel abituid katseid oma süüd kas või veidigi pehmendada.

«Okupeeritud maa-aladel ei maksa inimelu mitte midagi . . .» Tunnistades, et ta oli niimoodi rääkinud ja selles vaimus ka oma alluvaid instrueerinud, nimetas Keitel neid sõnu «hirmsateks», kuid kinnitas, et need tulenenud otseselt Hitleri käskudest.

Oli see kõik kuidas oli, aga endine OKW staabiülem oli siiski üks neist vähestest kohtualustest, kes ennast süüdi tunnistas. Oma viimases sõnas, mis ta kohtus lausus, formuleeris ta oma seisukoha üsna selgesti ja võttis kokku kõik oma Nürnbergi mõttemõlgutused.

Kui kaitsja talt varem oli küsinud, kas ta võidu korral oleks keeldunud osa võtmast loorberite jagamisest, vastas endine kindralfeldmarssal:

«Ei, ma oleksin selle üle kindlasti uhke olnud.»

Tookord esitas doktor Nelte talle veel teisegi küsimuse:

«Kuidas te toimiksite, kui satuksite veel kord analoogilisse olukorda?»

«Sellisel juhul,» lausus kohtualune, «valiksin ma pigem surma kui laseksin ennast kaasa tõmmata niisuguste kuritegelike meetodite võrku.»

Ja ikkagi toetus Keitel oma viimases sõnas kogu aeg sellele, et ta oli ainult kuulekas käsutäitja.

«Minu tragöödia seisab selles,» ütles ta, «et parim, mis ma kui sõdur anda võisin, kuulekus ja truudus, kasutati ära mulle mõistmatutel eesmärkidel, ja samuti selles, et ma ei näinud, et ka sõdurikohuste täitmisel oma piirid on. See on minu saatus.»

Et selle pealtnäha siira avalduse silmakirjalikkuse suurust

õigesti hinnata, kujutasin ma endale ette, mis oleks juhtunud siis, kui advokaadi esimeses küsimuses sisalduv oletus oleks saanud reaalsuseks. Poleks raske ette kujutada Keiteli käitumist võiduloorberite lõikajana, tema truualamlikku kuuletumist Hitlerile ja muretust, millega ta jällegi oleks alla kirjutanud igale käsule, mis annab seaduse jõu mistahes korralagedustele ja metsikustele. Südametunnistus? Mis südametunnistusest seal juttu saab olla! Kinnitas ju füürer, et südametunnistus on kimäär, ja Keitel oli sellest juba ammugi lahti saanud.

Ei, Keitel poleks siis «kuulekuses ja truuduses» Hitlerile näinud tragöödiat, nagu ta nüüd korrutas, vaid suurt teenet, mille eest ta võis oodata füüreri veelgi suuremat soosingut.

Kuid, oh õnnetust! Moskva Kremli õhkulaskmiseks ettevalmistatud diversantide komando jäi tööta. Saksamaa oli alistatud, wehrmacht purustatud. Hitler surnud. Keitel süüpingis. Nüüd tuli vastutada üheskoos tehtu eest. Keitel oli ümberlükkamatute süütöendite üldpealetungi ees jõuetu. Ja ta andis alla, kapituleerus täpselt niisamuti, nagu kapituleerus wehrmacht. Erinevalt Jodlist loobus ta seejuures silmakirjatsemisest.

Aga Jodl?

Too kasutas isegi oma viimases sõnas jälki valet. Ta rääkis nii, nagu poleks olnud ei Teist maailmasõda ega Nürnbergi protsessi, ei tuhandeid ja tuhandeid dokumentaaltõendeid ega Oświęcimi, Dachaud, Oradouri ega Lidicet.

«Härra eesistuja, härrased kohtunikud! Ma usun vankumatult, et hilisem ajalugu langetab kõrgemate väejuhtide ja nende kaasvõitlejate kohta objektiivse ja õiglase otsuse, sest seisid ju nemad ning koos nendega ka kogu Saksa armee lahendamatu ülesande ees, ja nimelt: pidada sõda, mille poole nad ei püüelnud, mida nad ei soovinud, olles liiati säärase ülemjuhataja juhtimise all, kes neid ei usaldanud ja keda ka nemad ise hästi ei usaldanud . . .»

Raske öelda, mida oli Jodli viimases sõnas rohkem, kas võltspaatost või silmakirjalikkust. Jodl tunnetas korraga, et sõda «otsustas, kas armastatud kodumaa jääb eksisteerima või hukkub». Kuid armastatud kodumaa oleks võinud eksisteerida ka ilma sõjata. Sõda oli tarvis selleks, et hukkuksid teised kodumaad.

Jodl püüdis kohut veenda, et tema ja teised kindralid «ei teeninud mitte põrgut ja kurjategijat, vaid oma rahvast ja oma isamaad».

Seegi oli vale. Tema ise oli ju nimetanud Hitlerit šarlataniks ja kurjategijaks, ent teeninud teda ikkagi. Kuid ühtaegu nii kurjategijat kui rahvast teenida ei saa.

«Miks ma küll sündisin»

Lugeja teab, et mõnede kohtualuste puhul läksid kohtunike arvamused karistuse määramisel lahku. Keiteli ja Jodli osas ei olnud aga mingisuguseid lahkarvamusi. Koletislikud olid nende kuriteod ja halastamatu ka kohtuotsus. Kõrgemalt poolt antud käske ei saadud pehmendava asjaoluna arvesse võtta, sest need mehed olid teadlikult, halastamatult ja ilma igasuguse sõjalise vajaduseta valanud jõgedena inimverd.

Ja kuulutatigi välja kohtuotsus: surma poomise läbi. Keitel viidi minema. Ära viidi ka Jodl, kes oli samuti surma mõistetud.

Ent kui häbistava ja kuritegeliku draama peakangelased olid siit ilmast ammugi lahkunud, otsustas lugejale juba tuttav Bonni kroonuajaloolane Görlitz Nürnbergi protsessile miini alla panna, vähemalt Keitelile ja Jodlile pühendatud osas.

«Nürnbergi kohtunikud,» kirjutas Görlitz, «püüdsid leida tõde. Ent mis puutub mõlemasse sõdurisse, keda nad ära needsid, siis jääb lahtiseks küsimus, kas maapealse kohtu mõõdupuuga üldse on võimalik mõõta seda, kuidas nad täitsid oma kohust, või küsimus sellest, missuguse meie mõistusele kättesaamatu otsuse langetaks inimliku eksimuse kohta kõige kõrgem kohtunik taevariigis.»

Görlitzi raamat on veendunud militaristi hingekarje, püüe päästa hitlerliku wehrmachti au. Görlitz räägib pikalt-laialt sõduri kuulekusest, mida Keitel oma tragöödia peamiseks põhjuseks pidas. Raamatu väljaandjad toovad selle ära koguni raamatukaante ümbrispaberil: «Selle saksa kindralfeldmarssali saatus on näide sõduri kohusetruuduse olemusest ja ulatusest ajajärgul, mis tänapäevalgi aitab kaitsta distsipliini, korda ja õigust.»

Nii püütakse keitellikku kuuletumist tänapäeva Bonnis bundesveerile eeskujuks seada, tema vankumatut truudust Hitlerile aga seada eeskujuks ohvitseridele, kes täna eilsete hitlerlaste juhatuse all teenivad.

Hea on, et Nürnbergi protsess avas kogu maailmale selle truuduse allikad ja tõelise sisu, näidates, et keitellik kuuletumine — see on terved mäed süütute inimeste laipu, purustatud linnade tuhk, miljonite inimeste kannatused ja surm.

Görlitzi raamat ilmus trükist 1963. aastal, seega peaaegu kakskümmend aastat pärast Nürnbergi protsessi. Kuid 1946. aastal, kui oli käimas Nürnbergi protsess, ei julgenud isegi kõige pöörasem Lääne militarist kahelda, kas Keitelile ja Jodlile langetatud kohtuotsus õiglane on.

Keiteli vangikongist leiti ilma kuupäevata sedelike, mida ta nähtavasti oli kavatsenud kasutada oma viimase sõna juures. Keitel püüdis leida oma kuuletumisele kas või mingisugusegi seletuse. Sedelil seisis: «Traditsioon, eriti aga sakslaste paindlikkus tegid meist sõjaka rahva.» Missugusest traditsioonist Keitel räägib,

missugusest paindlikkusest? Missugused traditsioonid sundisid Keitelit täitma julmimaist julmemaid käske?

Kindral Winter tuletas kord Keitelile meelde üht Marwitzi vana mõttetera: «Kui kuulekus teile au ei too, valige sõnakuulmatus.»

Seda ei võinud Keitel teha, sest see oleks tähendanud iseenda mahasalgamist.

Mida kujutab endast natsionaalsotsialism koos tema rassiteooriaga? See on agressiooniprogramm, massiliste tapmiste, tervete rahvaste hävitamise programm. Tolsamal vangikambrist leitud sedelil (millest räägitakse ka Görlitzi raamatus) nendib Keitel: «Meie, sõdurid, tunnistame, et natsionaalsotsialistlikud ideed aitasid väga palju kaasa sõduriks kasvatamisele.»

Võiks öelda, et ring sai täis.

Ühel Keitelile väga raskel protsessipäeval, kui kohtus kõlasid Raederi ülestunnistused, kirjutas endine OKW staabiülem õhtul vangikambris oma kaitsjale doktor Neltele:

«Te peate teadma, et ma mõistan Teid, kui Te pärast seda kõike, mis Te minu kohta kuulsite, niisuguse häbimärgistatud inimese kaitsmisest loobute. Mul on häbi Teie ees.»

Juba kakskümmend aastat tagasi vastas Keitel nii avameelselt küsimusele, mille Görlitz 1963. aastal uuesti oma raamatu pealkirjas esitas: «Generalfeldmarschall Keitel — Verbrecher oder Offizier?»[1]. Ta on kurjategija ja jääb selleks, ükskõik kuidas tänapäeva Bonnis ka ei püütaks seda «timuka käe läbi hukkunud vana saksa kindralfeldmarssalit» puhtaks pesta.

1. oktoobril 1946. aastal astus doktor Gilbert viimast korda Keiteli vangikambrisse. Süüdimõistetu seisis seljaga ukse poole. Siis hakkas ta mööda kambrit kõndima ja jäi kaugemas nurgas seisma. Ta silmis peegeldus hirm.

«Surma poomise läbi . . .» lausus ta kähiseval häälel. «Ma mõtlesin, et mulle heidetakse armu.»

Talle tehti ettepanek kokkusaamiseks naisega. Ta ütles ära: «Ma ei saa tema ette astuda.»

Aga kelle ette võis endine kindralfeldmarssal Keitel astuda? Oma poegade ette, kes hukkusid sõjas, mida nende isa nii agaralt oli ette valmistanud? Või saksa rahva ette, kes pidi loovutama miljoneid poegi, et ooberst Keitelist saaks kindralfeldmarssal Keitel? Või kogu Euroopa rahvaste ette? Aga eks see olnud ju Keitel, kes andis komando: «Saksamaa, tuld!» Kuis ta küll rõõmustas, kui võidukas wehrmacht välksõjas purustas Poola, Norra, Kreeka, Belgia, Hollandi, Prantsusmaa. Kuidas ta juubeldas, kui voolas sadade tuhandete nõukogude inimeste veri. Kuidas ta unistas, et kullatud kuplitega Kremlist saab tema järjekordne komandopunkt, kust võib anda käskluse: «Tuld India, Iraagi, kogu maailma pihta!»

[1] «Kindralfeldmarssal Keitel — kurjategija või ohvitser?»

Gilberti märkmed räägivad ka sellest, kuidas Jodl kohtuotsusesse suhtus.

Oma viimases sõnas mängis Jodl tugevat, jäljendades igati Göringi silmakirjalikkust ja võltskangelaslikkust. Ta rõhutas:

«Ma lahkun sellest kohtusaalist niisama kõrgele tõstetud peaga, nagu ma siia mitu kuud tagasi astusin.»

Ja nüüd, mõni minut pärast kohtuotsuse väljakuulutamist, oli Gilbert Jodli vangikambris. Kuhu oli jäänud teesklus, kuhu oli jäänud iroonia, kindralstaabi ohvitseri jultunud, enesekindel ja pilkav muie?

«Surma poomise läbi!» kordas ta Keiteli sõnu. «Seda ma ei oodanud... Surmaotsus... Hästi, keegi peab ju vastutust kandma, aga see...» Ta huuled värisesid, hääl katkes. «Ma ei saa sellest aru!»

Ometi jätkus Jodlil ka sel dramaatilisel hetkel jõudu variserlikuks stseeniks. Inimene, kes oli nõudnud partisanide neljakskiskumist ja aeglast küpsetamist tuleriidal, kes kohvitassi juures luges külmavereliselt ettekandeid Varssavi geto likvideerimisest ja tuhandete laste tapmisest, see inimene muutus äkki sentimentaalseks.

Ta oli oma kambris lauale pannud foto, mis kujutas tema ema ja teda ennast aastase lapsena.

«Miks ma küll sündisin?» küsis Jodl tema juurde tulnud saksa juuksurilt Wittkampilt, silmitsedes mõtlikult fotot. «Mispärast ma juba siis ei surnud? Kui paljust ma oleksin võinud pääseda... Milleks ma elasin?»

Kui mulle räägiti sellest sügavmõttelisest sõnadevalingust, mis arvatavasti oli määratud järeltulijaile, tekkis mul tahtmine viia Jodl Oświęcimi ja näidata talle seal suurt hunnikut lastesaapaid, kleite, särke ja isegi nukke, millega õnnetud mudilased olid mänginud viimse minutini...

Aga Keitel? Too palus vangla arsti Pflückerit öelda organistile (vanglal oli orel), et ta palub mitte enam mängida laulukest «Uinu, mu väsinud lind», sest see kutsuvat esile rahutuid mälestusi.

Keiteli mälestused!... Jah, sellel inimesel oli, mida meenutada. Sõna «preislane» on sõja-ajaloos juba ammugi saanud toore jõu ja metsiku julmuse sünonüümiks. Suured prantsuse kirjanikud on preislaste nurjatud vägiteod Prantsuse—Preisi sõjas häbiposti naelutanud. Uuesti näitasid preisi militaristid oma kiskjahambaid hiina rahva kangelasliku bokserite ülestõusu päevil. Aga kui paljudest metsikustest preislased mälestusi jätsid pärast Esimest maailmasõda!

Miks ma neid üldtuntud tõdesid siin kordan? Ainult selleks, et sügava veendumusega öelda: ükski teine kohtualune ei kehastanud nii jälke preisluse jooni nagu Keitel ja Jodl.

Raske on oletada, missugused minevikupildid Keitelile meenusid, kui Nürnbergi vangla organist mängis «Uinu, mu väsinud lind». Võib-olla meenusid talle noil hetkil ta hukkunud pojad. Aga

pole ka võimatu, et ta vaimusilma ette kerkis üks noist paljudest fotodest, mida kohtus näidati: relvastatud saksa sõdurid viivad mahalaskmisele suurt inimestekolonni, ja selle kurva rongkäigu ees sammub umbes viieaastane poisike, silmad hirmu täis ja käed üles tõstetud. Võib arvata, et alles üsna hiljuti oli poisike igal õhtul uinunud hällilaulu «Uinu, mu väsinud lind» uinutavate helide saatel. Nüüd aga ajasid püssidega onud tigedalt kisendades hauda nii teda kui ka neid, kes talle olid seda laulukest laulnud.

Keitelile võis meenuda paljugi. Kogu ta sõdurielu oli kuni viimaste sõjapäevadeni olnud täis julmust.

Sõja viimased päevad... Hitler on elavate seast lahkunud, Keitel aga ajab kahurilihaks veel tuhandeid ja tuhandeid sakslasi, koguni päris lapsi. Seal ta kihutab autoga piki viimse võimaluseni lühenenud rindejoont. Talle satub vastu taganev väeosa. Keitel teab väga hästi, et sõda on kaotatud, Berliin Nõukogude vägede käes ja igasugune vastupanu pole üksnes kasutu ja mõttetu, vaid koguni kurjast. Iga inimelu, mis Kolmanda riigi viimastel tundidel, vahetult enne selle täielikku kokkuvarisemist hukkub, on Saksa väejuhatuse veel üks kuritegu. Keitel aga jääb keset teed seisma, kärgib taganevate allüksuste ohvitseridega ja ähvardab neid kõikmõeldavate karistustega, kui nad sõdureid taas tulle ei saada. Keitel seisab poisikeste ees, kes alles mõni päev tagasi emadelt ära võeti. Poisid seisavad tardunult ja jälgivad hirmuga, kuidas see monokliga vanahärra pragab nendega, kellele nad on kohustatud tõrkumatult alluma. Kuidas küll need noorukid tahaksid, et kindralfeldmarssal neile tähelepanelikult otsa vaataks ja käratakse:

«Ja mida teie, poisid, siin teete? Kasige koju!»

Aga ei, kindralfeldmarssal Keitel ajas ka need saksa lapsed tulle, ajas nad surma.

Ei tahaks uskuda, et vangla organist suutis Keitelis äratada kahjutunnet kümnete ja sadade tuhandete tema poolt hukatud või sandistatud laste pärast. Laulukese «Uinu, mu väsinud lind» sõnad ja helid ei äratanud temas mitte kahjutunnet, vaid pigem uusi loomaliku hirmu puhanguid. Ta ei kannatanud välja ja palus organisti, et see oma mängu lõpetaks.

Samal ajal silmitses Jodl kõrvalkambris teraselt fotot. See oli järjekordne ja sedakorda viimane silmakirjatsemine.

Vastavalt kogu inimkonna kohtu otsusele poodi Wilhelm Keitel ja Alfred Jodl 16. oktoobril 1946. aastal.

See polnud kohtuotsus üksnes Keitelile ja Jodlile, see oli ajaloo kohtuotsus preislusele ja saksa militarismile.

5.

SUUR-PIRAADID

Aegsasti ja hästi läbimõeldud kaitsejoon

Lev Tolstoi ütles kunagi, et pole olemas absoluutselt õelaid ega absoluutselt häid inimesi. Nii nagu on jõgesid, mis on üldiselt laiad, ent kohati kitsad, või üldiselt kitsad, ent mõnes kohas laiad, nii on ka inimesed kas sageli kurjad, kuid harva head, või sageli head ning harva kurjad. Ja tõepoolest, isegi kõige koletuma roimari elu ei kujuta endast üksteise kõrvale lükitud kuritegude ühtlast ja katkematut ahelat. See on sageli looklev. Kurvidel võib ilmneda midagi niisugust, mis väliselt paistab kõrvalekaldumisena tema tavalisest käitumisest. See on peaaegu vältimatu, sest ükski elurada ei kulge omaette, vaid seda mõjutavad teiste inimeste tahe ja teod.

Ma jäin selle üle tahtmatult mõtisklema, jälgides kaitsjate pingutusi Nürnbergi protsessil. Kui leidlikuks osutusid härrased advokaadid siis, kui neil õnnestus hirmsate roimade labürindis leida mõne tõiga, mida võis tõlgitseda kaitsealuste kasuks ning esile tõsta kui tõendit nende kombekusest ja inimlikkusest.

Natslik eliit oli pikki aastaid külvanud kurjust tervetel kontinentidel, ent isegi tema esindajad olid poetanud oma süngele teele teinekord terakese headust. Sellepärast võiski Göring tuua üksikuid näiteid selle kohta, et ühes või teises küsimuses ei ühtinud tema isiklik seisukoht Hitleri omaga, ehkki üldiselt ja kõige tähtsamais küsimustes langesid nende vaated kokku. Rosenberg aga polnud mõnes asjas nõustunud Himmleriga, ja kuritegude lõputus ahelas, mis ta Nõukogude territooriumil oli korda saatnud, vilksatas äkki seik, et ta olla päästnud gestaapolaste käest mitu Vinnitsa teatri näitlejat.

Endised Kolmanda riigi merevägede juhid suuradmiralid Raeder ja Dönitz polnud selles suhtes erandid. Vaadeldes tegelikkuses laialdast vandenõu ennast ja seda, kuidas rollid osatäitjate vahel olid jaotatud, ei paistnudki nad alati nii hirmsad kui nende süüpinginaabrid. Siin ilmnes asjaolu, mis on grupiviisilistele kriminaalasjadele nii iseloomustav. Sellistel juhtudel leidub süüpingis ikka peasüüdlasi, teisejärgulisi süüdlasi ja samuti ka tsenter, kahe eelmise vahepealsed. Nürnbergis Rahvusvahelise Sõjatribunali ette astunud kurjategijate üheskoos sooritatud roimade õudsel foonil polnud neid piire kerge eraldada: piisas täielikult tuhandikustki osast neile süüks pandud kuritegudest, et igaüht neist tapalavale saata. Oli see ju suuremate natslike sõjaroimarite protsess.

Ja ometi olid need piirid olemas, ja kaitse püüdis neid visalt oma kaitsealustele kõige soodsamas valguses näidata.

1945. aasta märts . . . Natsliku Saksamaa krahh oli saanud ilmselgeks mitte ainult liitlasriikidele, vaid seda nägi ka Hitler ise. Ent füürer jätkas hasartmängu: ta andis oma ministritele, tähtsamatele riigiametnikele, feldmarssalitele ja admiralidele korralduse lahkuda Berliinist ning evakueeruda neisse piirkondadesse, mida oletatavasti okupeerivad lääneriikide väed.

Härrased ministrid kasutasid seda võimalust sedamaid. Mõned neist olid minema lipanud juba enne Hitleri korraldust. Ent Raeder ei lahkunud Berliinist. Hiljem, viibides juba vangistuses kusagil Moskva lähedal, andis ta sellise kirjaliku tunnistuse:

«1945. aasta märtsi lõpus sai selgeks, et varem või hiljem hõivab Punaarmee Berliini. Mulle teatati telefoni teel, et füüreri peakorter ja füürer ise asuvad Berliinis ning jäävadki sinna. Helistasin peakorteri korrapidajale viitseadmiral Vossile ja teatasin talle, et kavatsen samuti Berliini jääda.»

Ja mis sellest, võib lugeja küsida. Eks see ole järjekordne näide fanaatilisest truudusest Hitlerile, valmisolekust surra Berliini katlas koos temaga.

Asi pole sugugi selles. Raeder kirjutas oma tunnistuses, et ta teatas Hitleri peakorterisse oma kindlast otsusest «jääda Berliini ka selle okupeerimise korral». Muidugi võib nende sõnade siiruses kahelda. Võis ju Hitler noil temale nii kohutavatel päevadel oma eilsete soosikutega kähku arveid õiendada. Niisamuti kui Mussolini Cianoga, oma jumaldatud väimehe ja Itaalia välisministriga.

Hoopis tähtsam on asja teine külg. Andes selliseid tunnistusi, näis Raeder oma süüdistajaile öelda tahtvat: ma andsin end rahuliku südamega liitlaste kätte, sest ei tundnud endal lasuvat vähi-

matki süüd. Põgenesid need, kes olid end natside kuritegudega häbistanud, kelle nimed assotsieeruvad SS-i, SD, Gestapo, koonduslaagrite ja gaasikambritega. Raeder, tänu jumalale, on kõigest sellest vaba. Ja kui see nii on, miks peaks ta siis põgenema nende eest, kes ei otsi lihtsalt sakslasi, vaid otsivad sakslastest kurjategijaid.

Muidugi ei pidanud Raeder võimatuks, et poliitiliste kirgede ja üldises raevuhoos võidaks tedagi vastutusele võtta, kuid ta ei lugenud oma tegevust Saksa riigi teenistuses mingil määral kuritegelikuks. Ta ei rääkinud natsliku riigi teenimisest, vaid rõhutas: Saksa riigi teenistuses.

Raeder nõustus sellega, et Hitler oli põrgu nurisünnitus, Saksamaa häbi. Tema ise oli aga sõjaväelane, ja osavõtt sõjast oli talle kohustus, mis on tingitud tema elukutsest. Ja ta võttis sellest osa, nagu seda olid enne teda teinud paljud talle lähedaste või temaga sugulussidemeis seisvate sakslaste põlvkonnad. Ta oli osa võtnud nii Esimesest kui ka Teisest maailmasõjast. Aga tema osavõtul (ja see on kõige tähtsam!) polnud midagi ühist Hitleri kuritegudega ega mingit pistmist Hitleri vandenõuga rahu vastu.

Raeder püüdis pidevalt kohtule selgeks teha, et tema on Nürnbergi süüpingis erand, ja ei paistnud kahtlevat, et ka kohtunikud sellest lõpuks aru saavad. Võib-olla just sellepärast ei soovinudki ta endale kaitsjaks elukutselist advokaati, vaid vana kamraadi, endist sõjaministrit Gesslerit.

Aga kuidas käitus Rahvusvahelises Sõjatribunalis teine suuradmiral?

6. november 1945 ... Nõukogude delegatsiooni uurimisosakonna ülem Georgi Aleksandrov kuulas üle Dönitzit. Süüdistatavale esitati mõned OKW käsud metsikusi korda saata: oli tarvis kindlaks teha, kas ta oli neist dokumentidest teadlik ja kas ta oli isiklikult osa võtnud nende kuritegude sooritamisest. Karl Dönitz oli ülimalt pahane. Ta olevat juba korduvalt ütelnud ja kordab edaspidigi, et tuleb lõpp teha Saksa laevastiku äravahetamisele SS-iga, politseiga. Oleks aeg sajandite pikkust ajalugu arvestades teatavaks võtta, et isegi hitlerlik režiim ei suutnud kõigutada Saksa laevastiku meremeeste õilsaid rüütellikke traditsioone.

Et lugeja saaks Karl Dönitzi käitumisest selgema ettekujutuse, esitagem siinkohal väljavõtte tema ülekuulamise protokollist.

Aleksandrov: Kas tutvusite? (Jutt käib OKW direktiividest — A. P.)

Dönitz: Vaatasin põgusalt.

Aleksandrov: Kuidas te sääraseid direktiive hindate?

Dönitz: Ma ei soovi selle kohta tunnistust anda. Ma näen neid direktiive esimest korda ega tea, mis oli nende väljaandmise põhjuseks.

Aleksandrov: Kui põhjused kõrvale jätta, on teil siis nende direktiivide sisust oma arvamine?

Dönitz: Ma ei soovi sellest rääkida.

Aleksandrov: Kas te ei pea sellise direktiivi ... andmist, mis puudutab Leningradi linna hävitamist, rahvusvaheliste tavade ja sõjapidamise normide jämedaks rikkumiseks?

Dönitz: Ma ei soovi sellele vastata ...

Iga oma sõnaga, iga žestiga andis endine suuradmiral uurijale selgesti mõista: esitage selliseid küsimusi kellele tahes, aga kui te loogikale risti vastu eelistate neid esitada mulle, siis ärge imestage, kuidas ma nendesse suhtun.

Dönitzit pahandas juba ainuüksi tõik, et teda kohtulikule vastutusele võeti. Kui talle esitati tutvumiseks süüdistuskokkuvõte, ei saanud ta sellele kirjutamata jätta järgmist resolutsiooni: «Tüüpiline ameerika huumor.»

Kõike seda ja paljutki muud tehti muidugi kindlal, aegsasti ja hästi läbimõeldud eesmärgil. Suuradmiralid ise teadsid väga hästi, mille eest nad Rahvusvahelises Sõjatribunalis vastust annavad. Kuid nad olid kindlalt otsustanud süüdistuse seisukohti torpedeerida, ükskõik siis, mil viisil. Õnneks olid nende käsutuses sellised võimekad advokaadid nagu doktor Simmers ja doktor Kranzbühler.

Raederit süüdistati aktiivses osalemises laialdases vandenõus rahu vastu. Raeder ei vaielnud vastu: võimalik, et selline vandenõu oli. Ent kui ekslik oleks oletada, et ohvitseridekorpus sellest osa võttis. Kõrge kohtu tähelepanu juhiti juba tuntud teesile — poliitika oli hitlerlikul Saksamaal partei ning natsivalitsuse, ja üldse mitte sõjaväelaste prerogatiiv. Kui ei usuta kohtualuseid, siis usutagu vähemalt Ühendriikide armee staabiülema kindral Marshalli tunnistusi. Korraldas ju Eisenhower tema palvel uurimuse selle kohta, missugust rolli mängisid Hitleri sõjalises vandenõus Saksa sõjaväelised ringkonnad. Doktor Simmers esitas kohtule lahkelt koopia Marshalli ettekandest Ameerika presidendile. Selles on selgesti öeldud: «Pole tõendeid selle kohta, nagu oleks Saksa juhtkonnal olnud ühtne, igakülgne strateegiline plaan ... Hitleri pöörane strateegia oli Saksa sõjajõududest üle ja viis Saksamaa lüüasaamisele.» Saksa kindralid mõistsid Hitleri poliitika kogu avantüristlikkust ja seisid seepärast sellele vastu, niipalju kui nad suutsid. Eriti pööras kaitse Rahvusvahelise Sõjatribunali liikmete tähelepanu järgmisele üsna tähtsale järeldusele, millele tuli Marshall, keda muidugi oleks raske kahtlustada kavatsuses vabastada põhjendamatult oma eilne vaenlane vastutusest sõja eest: «Alates 1938. aastast kujutab Saksa ülemjuhatuse ajalugu endast alaliste lahkhelide ja tülide põimingut, milles Hitleri isiklikud käsud omandavad üha suuremat võimu väejuhtide arvamuse üle.»

Nagu ilmnes, tekkisid need tülid ka sellepärast, et väejuhid, nende hulgas ka Raeder ja Dönitz, arvasid, et Saksa armee ja sõjalaevastik pole suureks sõjaks veel valmis. Dönitz ütles kohtuprotsessil:

«Et me meresõjaks Inglismaaga ette valmistatud polnud, nähtub kõige selgemini ja paremini sellest, et merevägi tuli sõja algul täielikult ümber relvastada . . .»

Ja üleüldse võtvat diktatuur neilt, kes seda teenivad, igasuguse iseseisvuse ja vabaduse! Eriti visalt arendas seda teesi Raederi kaitseks peetud kõnes tema advokaat doktor Simmers:

«Täpselt niisamuti nagu sada kolmkümmend aastat tagasi ei võidud mõeldagi diktaator Napoleoni käske täitnud admirali kohtu alla andmisest, nii ei saa ka praegu süüdi mõista admirali, kes täitis diktaator Hitleri käske. Just diktatuuride puhul ei vähene mitte üksnes väeülema võim ja mõju, vaid väheneb ka tema vastutus, sest diktaator hoiab kogu võimutäiust enda käes. Ja sellega võtab ta enda peale ka kogu vastutuse.»

Advokaat ei kahelnud härraste süüdistajate ja kohtunike suures eruditsioonis, kuid pidas siiski vajalikuks meenutada neile Gustave Le Bon' tuntud ütlust, mis iseloomustab juhtide võimalusi:

«Neile omane visa tahe on erakordselt haruldane ja erakordselt tugev. See allutab endale kõik. Mõnikord on lausa kujutlematu, milleks tugeva tahtejõuga inimene võimeline on. Miski ei suuda talle vastu seista: ei loodus, jumalad ega inimesed.»

Raeder jälgis doktor Simmersit suure huviga, suutes vaevu varjata oma vaimustust. Pikad natsirežiimi aastad olid viinud kohtuliku kaitsmise kunsti nullini: ajal, mil kohtulikku menetlust asendasid arveteõiendamised Gestapos, langes ära igasugune vajadus advokaatide järele. Ja kui paradoksaalne see ka ei tundu, aga advokaadi elukutse hakkas Lääne-Saksamaal taaselustuma just nimelt Nürnbergis, nimelt nende inimeste kaitsmisel, kes olid kohtuliku kaitse institutsiooni Saksamaal maha surunud, tegelikult likvideerinud.

Doktor Simmers ei põigelnud kõrvale keerulis te ja teravate küsimuste eest. Ei, ta astus neile julgesti vastu. Püüdes kohtunikke veenda, et Hitler surus oma alamate tahte maha, asendades selle enda omaga, lähenes advokaat sellele küsimusele teisest küljest:

«Kas on sõduri kohuseks protesteerida, avalikult vastu hakata? Iga väejuht kogu maailmas ja üldse iga inimene vastab sellele eitavalt. Erandiks võib olla ainult diktaatori käsk, mis sunnib sooritama kuritegu . . .»

Arendades seda teesi üksikasjaliselt, lõpetas Simmers oma argumentatsiooni sellega, et Raeder on sügavalt usklik:

«Inimene, kes usub jumalat, ei või sooritada kuritegu, sõdur, kes usub jumalat, ei saa aga olla sõjaroimar.»

Kuid ometi teenis Raeder Hitlerit, kelle nimi assotsieerub kõige kohutavamate kuritegudega?

Jaa, kuid eks saanud maailm vaieldamatuid tõendeid Hitleri

kuritegude kohta ju alles nüüd, 1945. aastal Nürnbergi Kohtupalee saalis. Ei tohi unustada, kellena Hitler paistis sakslastele 1933. aastal. Ja just tol ajal andis Raeder oma nõusoleku teenida Hitlerit. Ta nõustus sellepärast, et viimane kinnitas talle: tema poolt juhitav Saksamaa hakkab teostama rahupoliitikat. Ja üsna varsti järgnesid veenvad tõendid lubaja aumehelikkusest: juba 1935. aastal sõlmis Hitler Inglismaaga kokkuleppe, mida ei saa hinnata teisiti kui Saksamaa püüdu elada selle maaga rahus ja sõpruses.

Tõsi küll, Kolmandal riigil oli ka mõningaid tüliküsimusi teiste riikidega, muu hulgas ka territoriaalset laadi. Ent need lahenesid ilma verevalamiseta, rahulikul teel. Nii oli see Austriaga, ja nii oli see ka Tšehhoslovakkiaga . . .

Raeder oli oma advokaadiga ülimalt rahul. Aga ka doktor Simmers pidi tunnistama, et ükski teine kohtualune polnud enda kaitseks nii palju ära teinud kui Raeder.

Igaüks neist, kes seisis Rahvusvahelise Sõjatribunali ees, võis välja kutsuda tunnistajaid. Seda õigust kasutasid ka suuradmiralid, ainult ettevaatlikumalt kui teised. Nende advokaatidel Simmersil ja Kranzbühleril oli olnud võimalus jälgida traagilisi olukordi, kus kaitse tunnistajad muutusid süüdistajate pingutuste tõttu süüdistuse tunnistajateks, mõnedest kohtualuste poolt esitatud dokumentidest said aga üsna omapärased ja ebameeldivad bumerangid.

Lugeja teab hästi ka seda, kui antagonistlikud olid kaebealuste vahelised suhted. See antagonism kandus paratamatult üle ka kaitsele. Raske on unustada skandaali Göringi ja Schachti advokaatide vahel. Tulemus oli aga üks — kasu sai sellest ainult süüdistus.

Admiralide advokaadid, aga samuti ka nende kaitsealused õppisid mitu kuud kestnud kohtuprotsessi vältel nii mõndagi. Nad tegutsesid solidaarselt, jälgides teraselt kohtuprotsessil kujunenud olukorda, veel enam aga olukorda Kohtupalee seinte taga. Vähehaaval valmisid neil e r i l i s t l i i k i vastulaused, säärased, mida ei suutnud koguda ükski teine advokaat. Tuleb aeg, ja nad viskavad oma trumbid kohtulauale. Seniks aga — kannatust ja järjekindlust.

Kaitse pani suuri lootusi admiral Schulte-Montingile, keisriaegsele meremehele. See inimene tundis Raederit juba palju aastaid. Doktor Simmers oli päris kindel ja tahtis, et ka kohus teda usuks, et sel vanal meremehel pole natsismiga tegemist olnud ja ta vaatab Hitleri lüüasaamisele kui omaenda võidule. Küllap teeb see vana meremees oma tunnistustega Rahvusvahelise Sõjatribunali hallipäistele kohtunikele selgeks, et kohtupäev hitlerismi üle, kogu selle süüpingis istuva jõugu üle on ka Raederi silmis issanda tahte kõige eredam väljendus. Kurb muidugi, et mingisugused tuuled puhusid sellesse pinki ka Raederi enda. Kuid selleks see kohus ju ongi, et asjasse selgust tuua . . .

Doktor Simmers läkitas mitmeile üsna tähtsaile tunnistajaile

küsitluslehed. Sellise lehe said teiste hulgas viitseadmiral Walter Lohman, eruminister Karl Severing, kindraladmiral Albrecht, kes töötas Raederiga koos 1926. aastast alates, ja endine riigisekretär Weizsäcker. Nood pidid kohtule jutustama, et Erich Raeder oli vallutussõjasse eitavalt suhtunud, et tema juhtimisel loodud meresõjalaevastik oli mõeldud vaid kaitseks, et Raederi ja Hitleri vahel oli ilmast ilma lahkhelisid, et füüreriga vaieldes olnud Raeder alati rahu, mitte aga sõja poolt, ja et Raeder oli otsustavalt relvastatud kokkupõrke vastu Nõukogude Liiduga.

Ent need kõik olid poliitikute tunnistused poliitika ja sõjaväelaste tunnistused sõjanduse kohta. Kuid doktor Simmers mõistis, et pärast natsismi ja militarismi pikka valitsemist oli kõikuma löönud usk isegi niisugustesse tunnistajatesse. Sellepärast ei pidanud ta liigseks toetuda ka teistele inimestele, kelle reputatsioon oli laitmatu isegi Rahvusvahelise Sõjatribunali kohtunike silmis.

Tunnistajatoolis oli proua Hannele von Poser. Kõigepealt teatas ta kohtule, et ta ei seisa suuradmiral Raederiga sugulussidemeis ega ole tal olnud mingisugust tegemist ei natsipartei ega selle organisatsioonidega. Hajutanud sel moel igasugused kahtlustused subjektiivsuses, jätkas tunnistaja:

«Ma olen tuhande üheksasaja neljakümnendal aastal surnud endise merenduskabineti ülema, liberaalsete vaadete poolest tuntud admiral von Mülleri lapselapselaps. Kuni surmani oli vanavanaisa suuradmiral Raederi lähedane sõber... Veidi enne sõja algust pidas ta kirjavahetust ühe Inglise admiraliga, kurtes juutide kujuteldamatu kohtlemise üle. Too kui konfessionaalse kiriku liige palus Raederit astuda välja pastor Niemölleri kaitseks, ja Raeder tegi kõik, et viimane vabastataks... Erakordse mehisusega kaitses suuradmiral vanu sõjalaevastiku meremehi, isegi kui noid loeti natsionaalsotsialistliku režiimi ohtlikeks vastasteks.»

Tunnistaja mõistis, et selle kõige juures kompromiteerib Raederit üks kangekaelne fakt: teenistus Hitleri ja natsismi heaks kuni ajani, mil Kolmas riik saavutas oma edu kõrgpunkti. Kuid Hannele von Poser leidis sellelegi seletuse, mis hämmastaval kombel langes täielikult ühte antud küsimuse tõlgitsusega advokaat Simmersi ja Raederi enda poolt:

«Ajendatuna kristlikust truudusest juhtkonna vastu jätkas Raeder lojaalselt tööd ning täitis oma kohustusi ka Hitleri ajal. Kuid ma tean, et ta püüdis paljude aastate jooksul ametist lahkuda, erru minna, ning oli meeleheitel, et tal see ei õnnestunud, eriti hetkel, mil algas sõda.»

Ja et tuua lõplikku selgust Raederi hoiakusse Hitleri ja tema riigi suhtes, teatas tunnistaja kohtule, et suuradmiral oli kord temaga juttu puhudes lausunud:

«Ma ütlen «Heil Hitler» ainult neile inimestele, kes tunduvad mulle ebasümpaatsed.»

Hannele von Poser soovis, et vanas Saksa linnas Nürnbergis istungeid pidav kõrge kohus usuks, et kõik tema tunnistused, mis

ta Raederi kohta andis, on antud vanavanaisa mälestuste auks, kes oleks selle tagasihoidliku, õilsate mõtetega truu kamraadi eest kogu hingest välja astunud, kui ta veel elanud oleks.

Pikad protsessikuud olid juba Raederile selgeks teinud, et mõningaid tunnistajaid kuulavad kohtunikud soliidse annuse skepsisega. Ent see daam, see auväärne aadlik ei võinud Raederi arvates kohtunikele avaldamata jätta kõige paremat muljet.

Ja veel üks samalaadne tunnistaja. Ei, see polnud ei admiral, diplomaat ega ka mõni ministeeriumi ametnik. See oli inimene, kes oli end pühendanud teadusele — professor Robert Seibt. Ta teatas kohtule:

«Minu tutvus härra Raederiga sai alguse gümnaasiumi lõpuklassides. Omadused, mille poolest ta tookord silma paistis, olid üldiselt needsamad, mis iseloomustasid teda kogu tema järgneva elu jooksul — ühest küljest sünnipärane õilsameelsus ja tagasihoidlikkus, teisest küljest osavõtlikkus ja headus...»

Tunnistaja oli valmis vastutama, et Raeder ei ole oma veendumustelt nats. See olevat täiesti võimatu, kui arvestada tema kasvatust ja tema kodus valitsenud vaimu:

«Härra suuradmirali söögilauas palvetati isegi siis, kui neil olid külalised: «Tule, Jeesus, ole meie külaline ja võta õnnistada kõike seda, mis sa oled meile andnud.»»

Edasi seletas professor kohtule, et üheks tähtsamaks printsiibiks, mis hitlerlikul Saksamaal eraldas natsi mittenatsist, oli rassiprintsiip. Inimesele, kes ei tunnistanud antisemitismi, vaadati ikka kui natsliku ideoloogia vaenlasele. Suuradmiral Raederile aga oli vastuvõetamatu juba antisemitismi idee ise, ja ta püüdis natsipoliitika ohvreid kõigest väest aidata. Muidugi võivad ka teised kohtualused enda õigustamiseks tuua näiteid, et nad millalgi on kusagil päästnud ühe või teise juudi. Kuid Göringi või Ribbentropi puhul oli see omamoodi ekstsess, mis ei mahtunud nende käitumise tavalistesse raamidesse. Raederile aga oli antisemitism põhimõtteliselt vastuvõetamatu. Tema jaoks eksisteeris vaid üks ideoloogia, Kristuse ideoloogia.

Püüdes seda mõtet toetada, esitas advokaat demineerimisteenistuse protestantliku vaimuliku Friedrich August Ronnebergeri kirjalikud tunnistused, kus kinnitati, et Raeder seisnud energiliselt selle vastu, et kirik allutatakse natslikule võimule:

«Tema tõeline suhtumine sellesse väljendus sõnades, millega ta 1. detsembril 1937. aastal pöördus ühe mereväe vaimuliku poole: «Ei ole teie asi vaielda tänapäeva vaimsete voolude üle, mis sündisid pärast natsionaalsotsialismi võimuletulekut ning on tekitanud võitlust poliitika ja kiriku vahel. Teie kui vaimulik peate ülistama Kristust. Ja seda täie tõsidusega ning igasuguse kompromissita. Ärge iialgi väsige seda tegemast.»»

Mida öelda sääraste ja paljude analoogiliste väidete kohta, mis kaitse Nürnbergi protsessil esitas? Ei tohi unustada, et see kõik toimus varsti pärast sõda, mis läks ajalukku hitlerismi koletute

metsikustega. Süüpingis istusid need, kes nimetasid end riigitegelasteks, tegelikult aga olid kõigi nende metsikuste organisaatorid. Ja äkki — tunnistused nende rahuarmastusest, tunnistused inimlikkusest, kristlikust vagurusest ja ligimese eest hoolitsemisest. See tundus uskumatu, ebaloomulik.

Ja ometi oli see nii.

Gossbachi protokoll ja Raederi traagilised eksimused

Kui iseloomustada doktor Simmersi strateegiat hästi kokkuvõtlikult, siis seisnes see üldiselt järgmises: mitte väljendada kahtlust selle kohta, et Hitler plaanitses vallutussõda, kuid tõestada kõigi vahenditega, et Raeder polnud sellest teadlik. Võte polnud just eriti originaalne, kui arvestada, et enne Raederit oli üle kuulatud oma tubli tosin teisi kohtualuseid, kellest peaaegu igaüks kasutas ühel või teisel viisil sedasama võtet. Muide, doktor Simmers otsustas asjasse teatud värskust tuua.

Suuradmirali advokaat oli jõudnud tähele panna: niipea kui mõni kohtualune mainis, et Hitleri teenistusse astudes ta ei osanud oletadagi, kui väga too on sõjasse kiindunud, olles valmis kiskuma Saksamaad agressiivsetesse aktsioonidesse, astus süüdistaja valetajale kohe kanna peale. Talle meenutati, et seal polnudki midagi oletada, sest juba kümme aastat enne natside võimuletulekut ilmus raamat «Mein Kampf», kus Hitler oma vallutusplaane üsna põhjalikult selgitas. Pärast niisugust selgitust polnud enam kuhugi taganeda. Simmers aga leidis ometi väljapääsu. Kuulanud süüdistaja tuntud argumendi kannatlikult ära, vastas ta enesekindlalt:

«Hitler kirjutas selle raamatu eraisikuna, opositsioonipartei liikmena . . . Raeder, nagu iga teinegi, võis arvestada, et riigikantslerina ei hakka Hitler kaitsma kõiki partei doktriine, mis ta oli püstitanud mitu aastat tagasi puht opositsioonilistel kaalutlustel . . .»

Advokaadi edasiste arutluste eesmärk oli tõestada, et tema klient, kes palju aastaid oli teeninud Weimari vabariiki, sai teatavasti oma kasvatuse just sellises valitseva partei ja opositsioonipartei omavahelises mängus. Ja antud juhul nähtavasti käis selline mäng tõepoolest. Vaevalt oli Hitler võimule tulnud, kui ta juba 1933. aastal teatas, et «tema poliitika aluseks on püüe muuta Saksamaa rahulikul teel terveks ja tugevaks riigiks». Vaieldamatult muutis Hitler teatud etapil, 1938. aastal, kurssi ja «sai seega süüdlaseks Saksamaa traagilises saatuses». Muidugi ei võinud Raeder seda ette näha. On ju Raeder sõjaväelane, mitte poliitik. Isegi need inimesed, kellel on palju suuremaid kogemusi riigitegelaste tõelise palge äratundmiseks, kes oskavad näha nende sõnade taga

tegusid, isegi need ei suutnud Hitlerile Kolmanda riigi esimestel aastatel õiget hinnangut anda.

Advokaat vihjas Winston Churchillile, kelle poliitilises läbinägelikkuses pole põhjust kahelda. Ent just Churchill oli see, kes 1935. aastal kirjutas oma raamatus «Suured kaasaegsed» järgmised read:

«Võimatu on anda hinnangut mõnele avaliku elu tegelasele, kes on saavutanud Adolf Hitleri isiksuse ebatavalise suuruse, kuni me pole näinud selle inimese kogu elutööd . . . Me ei tea öelda, kas osutub Hitler inimeseks, kes veel kord päästab valla maailmasõja, milles tsivilisatsioon paratamatult astub sammu tagasi, või läheb ta ajalukku inimesena, kes taastab suure saksa rahva au ja rahuarmastuse ning viib ta Euroopa rahvaste esimestesse ridadesse tugevana, elurõõmsana, valmis abistama teisi.»

Ka teiste väljapaistvate Lääne riigitegelaste ülistavaid hinnanguid Hitleri kohta ei jätnud doktor Simmers kahe silma vahele. Muu hulgas meenutas ta Hitleri ja Chamberlaini tuntud kokkulepet 1938. aastal Münchenis. Kõige selle järel küsis ta äärmise meelepahaga: kas võib nõuda, et suuradmiral, kes pole kunagi olnud poliitik, vaid alati jäänud sõduriks, oleks pidanud Hitlerile hinnangu andmisel olema ettenägelikum kui «suured Inglise riigitegelased Chamberlain ja Churchill»?

Advokaat teadis väga hästi, et Raederi üle mõistetakse kohut nii Hitleri teenimise eest kui ka selle eest, et ta oli võtnud aktiivselt osa sõjaplaanide koostamisest. Kuid seda tunnistades pidas Simmers oma kohuseks tähendada: strateegiliste plaanide koostamist ennast ei saa pidada karistatavaks, sest seda tehakse igas riigis. Ja mistahes riigi ühe väeliigi juhataja ei tea ega võigi teada, millisel eesmärgil poliitjuhtkond tema poolt väljatöötatud plaani kunagi kasutab — vallutus- või kaitsesõjaks.

Simmersi argumentatsioon oleks olnud päris veenev, kui süüdistajate käsutuses poleks olnud mitmeid üsna huvitavaid dokumente, teiste hulgas ka nõndanimetatud Gossbachi protokolli. Selliste dokumentide olemasolu tõttu polnud tarvis eriti suuri jõupingutusi ega eriti palju aega, võiks koguni öelda, polnud tarvis isegi prokuröri leidlikkust, et kustutada advokaadi lõkkele löönud meelepaha.

Gossbach oli wehrmachti ooberst ja Hitleri isiklik adjutant. Ta kirjutas Riigikantseleis 5. novembril 1937. aastal toimunud nõupidamise protokolli, mistõttu kutsutaksegi seda dokumenti «Gossbachi protokolliks». Protokolli algus kõlab nii:

«Berliin, 10. novembril 1937. aastal. Märkmeid nõupidamisest Riigikantseleis 5. novembril 1937. aastal 16.15. kuni 20.30. Kohal olid: füürer ja riigikantsler, Saksa sõjaminister kindralfeldmarssal von Blomberg, ülemjuhataja kindralooberst von Fritsch, laevastiku ülemjuhataja kindraladmiral doktor Raeder, lennuväe ülemjuhataja kindralooberst Göring, välisminister Neurath, ooberst Gossbach.»

Edasi mainitakse, et Hitler palus nõupidamisest osavõtjaid vaadata tema avaldustele, mis ta siin teha kavatseb, «tema surma korral kui ta viimsele tahtele ja soovile». Füüreri arvates õigustab Saksa elanikkonna arvukus Euroopas «suurema eluruumi haaramist, võrreldes teiste rahvustega».

Hitler ütles otse välja: «Sellepärast sõltubki Saksamaa tulevik üksnes eluruumi küsimuse lahendamisest... Saksamaa seisab nüüd küsimuse ees: kus võib kõige väiksemate kaotuste hinnaga maksimaalseid tulemusi saavutada?»

Võib-olla kahtles füürer vahendite valikul, mille abil seda probleemi lahendada? Sugugi mitte. Ta kinnitas kategooriliselt: «Saksamaa küsimust saab lahendada ainult jõu abil, see aga on alati seotud riskiga.» Arendades oma mõtet vallutusprogrammist ja selle järkjärgulisest teostamisest, märkis Hitler, et esmaseks eesmärgiks «peab olema Tšehhoslovakkia ja Austria üheaegne vallutamine».

Seega võis Raeder, kes koos Hitleri lähimate kõrgete aukandjatega sellel nõupidamisel viibis, isiklikult veenduda, kui palju füüreri poliitilised vaated olid muutunud, võrreldes seisukohtadega, mida ta oli kuulutanud oma raamatus «Mein Kampf». Pikemata oli selge, et «Gossbachi protokoll» oli üsna nigel kinnitus kaitse versioonile, nagu poleks Raederil aimugi olnud natside vandenõust rahu vastu.

Ent ometi tundus Raederile, et ta oli selle dokumendi juba ette kahjutuks teinud. Ilmselt silmas pidades Hitleri esinemist 1937. aasta 5. novembri nõupidamisel, oli ettenägelik suuradmiral kord kohtus tunnistusi andes lausunud:

«Ma tahaksin öelda mõne sõna veel Hitleri kõnepidamise maneeri kohta, kuna siin esitatakse veel mitu Hitleri kõnet... Samal määral, nagu ta oli meister dialektikas, oli ta ka meister bluffimises... ja andis vabadust oma fantaasialennule...»

Kaitse haaras sellest väitest kinni. Doktor Simmers juhtis kohe kohtu tähelepanu sellele, et ilmsed vasturääkivused, mida Hitleri kõnes võib täheldada, eelkõige aga Hitleri postulaatide vastuolulisus tegeliku olukorraga, annavad tunnistust Raederi väidete õigsusest: füüreri arvukaid avaldusi ei tohi alati ja igas asjas tõsiselt võtta. Ja tõepoolest, 1937. aasta 5. novembri nõupidamisel rääkis Hitler vajadusest anda otsustav relvalöök Austria ja Tšehhoslovakkia pihta, tegelikult aga ei tulnud mingit sõda, mitte mingisugust sõjategevust. Selle asemel sai teoks sõbralik kokkulepe, Saksa vägede rahulik sissemarssimine nendesse maadesse.

Kaitse ja Raeder ise tõid veel teisi samalaadseid näiteid. Nad tegid kõik, veenmaks kohut, et Hitleri kõnet salajasel nõupidamisel 5. novembril 1937. aastal ei tohi mingil juhul vaadelda kui poliitika programmi, ammugi veel kui v a n d e n õ u.

Kaitse juhtis visalt kohtunike tähelepanu veel ühele asjaolule. «Gossbachi protokoll» pole nõupidamise stenogramm, vaid üksnes adjutandi ülestähendused, mis, mõistagi, pole vabad sellistel juhtudel nii tavalisest subjektiivsusest. Liiatigi pani Gossbach oma ülestähendused kirja viis päeva pärast nõupidamist.

Ent kõige tähtsamast eelistas kaitse vaikida. Ta püüdis mööda hiilida faktist, et vandenõu programm, mis kajastus «Gossbachi protokollis», pole vasturääkivuses natsliku Saksamaa välispoliitikaga ei enne ega pärast 1937. aastat.

See, mis on fikseeritud «Gossbachi protokollis», tuleneb täielikult NSDAP programmist, Hitleri raamatust «Mein Kampf». Järgides seal kindlaks määratud kurssi, astus natslik Saksamaa juba 14. oktoobril 1933. aastal Rahvasteliidust välja ning okupeeris 1936. aastal Reini piirkonna. Ent Austria ja Tšehhoslovakkia? Nii nagu 1937. aasta 5. novembri nõupidamisel oli öeldud, saidki nendest mõlemast maast esimesed ohvrid natside vandenõus rahu vastu. Pentsik oleks olnud Hitlerile ette heita järjekindlusetust põhjusel, et tookord kavandas ta puht sõjalisel teel vallutamise varianti, tegelikult aga saavutas oma eesmärgi ainsagi püssipauguta. Müncheni mehhanism tegi oma töö, ja Hitler kasutas selle ära.

Raederi katsed eitada oma osavõttu vandenõust ei kukkunud välja sugugi paremini kui teiste kohtualuste samasugused katsed. Koguni Göring, kes teinekord suhtus suuradmiralisse ilma vaenulikkuseta, kuulas tema argumente varjamatu irooniaga. Polnud ju temagi unustanud, mis Riigikantseleis 5. novembril 1937. aastal tegelikult toimus.

Süüpingis istus veel üks tolle kuulsa nõupidamise ellujäänud osavõtja — Neurath. Temagi võis «Gossbachi protokollile» autoriteetse hinnangu anda. Ja oma kolleegidega vesteldes tegigi ta seda:

«Mina olen Hitleri kõnest teisel arvamusel. See polnud hoopiski nii akadeemiline, nagu Raeder seda näidata püüab...»

Süüdistajad jätkasid pealetungi, ja suuradmiral läks faktide survel üle taganemislahingutele, siis aga seisis korraga täieliku lüüasaamise ees.

Raederilt küsiti, kas ta taipas, et Hitler tahab kasutada relvastust vallutuspoliitika teostamiseks, «oma poliitilise võimu relvana». Kohtualune piirdus vähem ohtlike ülestunnistustega:

«Praegu ma ei suuda enam meenutada, kes seda esimesena ütles, kuid mulle tundub, et see on väga sageli kasutatav väljend. Tavaliselt öeldakse, et sõjavägi on relv, mis visatakse vaekausile poliitiliste läbirääkimiste aegu...»

Tuletanud meelde Saksamaa väljaastumist Rahvasteliidust, esitas süüdistaja uue küsimuse: kas Raeder sai aru, et Hitleri välispoliitika võis juba tollal, 1933. aastal, sõjani viia. Ja endine suuradmiral oli taas sunnitud omaks võtma:

«Me arvestasime võimalust, et võib alata sõda.»

Edasi aga vedas Raederil hoopis viltu. Süüdistaja esitas mereväe peastaabis maailmavalgust näinud memorandumi, mis on dateeritud 1938. aasta septembriga. Enne dokumendi sisu teatavaks

tegemist juhtis süüdistaja Raederi tähelepanu tema enda käega kirjutatud sõnadele: «Olen selle töö põhiseisukohtadega täielikult nõus.»

Vaatame siis kokkuvõtlikult, mida need memorandumi põhiseisukohad endast kujutasid. Üks nendest kõlas nii:

«Kui Saksamaast, nagu füürer on otsustanud, peab saama maailmariik, siis vajab ta mitte ainult piisaval hulgal koloniaalvaldusi, vaid ka ohutuid meresõja kommunikatsioone ja ohutut juurdepääsu ookeanile... Need mõlemad nõuded on risti vastu Inglismaa ja Prantsusmaa huvidele. Nende nõuete rahuldamine vähendaks nende riikide mõju maailmariikidena. Vaevalt usutav, et seda võiks saavutada rahulikul teel. Sellepärast sunnib otsus muuta Saksamaa maailmariigiks meid sõjaks vajalikke ettevalmistusi tegema.»

S ü ü d i s t a j a (Raederi poole pöördudes): Kas olete sellega nõus?

R a e d e r: Jah, see kõik on õige.

Seejärel loeti ette Raederile kõige hukutavam punkt memorandumist: «Sõda Inglismaa vastu tähendab ühtlasi ka sõda impeeriumi vastu, Prantsusmaa vastu ja võimalik, et ka Venemaa vastu, samuti nagu paljude maade vastu ookeani taga, seega siis faktiliselt poole maailma või koguni kahe kolmandiku vastu sellest.»

Nii kaotas Raeder veel ühe raundi. Ja mitte punktidega, vaid nokaudiga, nagu öeldakse. Inglise süüdistaja David Maxwell-Fyfe võis rahul olla: kasutades dokumentaaltõendeid, oli ta kohtualuse kapituleerima sundinud.

Kuid kaitse ei lasknud mööda juhust Inglismaale konnasilma peale astuda. Simmers leidis, et on paras aeg esitada dokumendid, mis on seotud Inglise—Saksa kokkuleppega 1935. aastast. Teatavasti sanktsioneeris see kokkulepe natside sõjalaevastiku ehitamist. Inglismaa vabastas Saksamaa, tegelikult ühepoolselt, viimasele pealepandud kitsendustest. Kuigi Müncheni poliitika algust dateeritakse tavaliselt aastaga 1938, algas see tegelikult tunduvalt varem. Inglise—Saksa kokkulepe 1935. aastast oli üks esimesi samme järeleandmiste tegemisel natslikule Saksamaale ja tema ärgitamisel agressioonile Nõukogude Liidu vastu.

Esitades dokumente, mis olid selle kokkuleppega otseselt seotud, püüdis kaitse taas pöörduda segavastutuse doktriini poole. Kas Saksamaa üldse oleks saanud valmistuda sõjaks ja seda pidada, kui läänеriigid ise poleks selle heaks nii palju ära teinud? Aga kui nii, kas on siis õiglane vaadelda Saksamaa vastutust lahus teiste riikide vastutusest?

Ironiseerides luges Simmers ette Suurbritannia valitsuse vastuse Berliini ettepanekule Saksa mereväe relvastamise kohta: «Tema majesteedi valitsus vaatab sellele ettepanekule kui äärmiselt tähtsale panusele mereväe relvastamise piiramiseks tulevikus.»

Ja millisel arvamusel olid selles küsimuses kompetentsed inimesed tookordsel Saksamaal? Doktor Simmers tuletas meelde oma kaitsealuse sõnu, mis seisid natslikule ohvitseridekorpusele 15. juulil 1935. aastal antud instruktsioonis, see tähendab kuu aega pärast merekokkuleppe sõlmimist Inglismaaga:

«Kõik meie ettepanekud võeti täielikult vastu: kokkuleppe sõlmimisega kiitis Inglismaa formaalselt heaks Saksa sõjalaevastiku ehitamise Hitleri poolt kindlaks määratud ulatuses.»

Kaitse otsustas kinnitada Raederi väiteid Hitleri enda seisukohaga. Selleks esitati vastav küsimus tunnistaja Schulte-Montingile, natslikule admiralile, ja too teatas kohtule:

«Raeder ja mina sattusime juhuslikult koos Hitleriga Hamburgisse just kokkuleppe sõlmimise päeval. Kui Hitlerile sellest ette kanti, lausus ta Raederile: «See on mu elu kõige õnnelikum päev. Täna hommikul teatas minu arst mulle, et mu kurguhaigus ei ole ohtlik, keskpäeval aga kuulsin nii rõõmustavat poliitilist uudist...»

Möödus mõni aeg. Saksamaa hakkas avalikult ja nii kiires tempos laevastikku rajama, et see tekitas rahutust Inglise avalikus arvamuses. Berliini saabus lord Cunningham. Temaga peeti läbirääkimisi. Ja missugused olid tulemused? Tunnistaja Schulte-Monting rääkis:

«Mulle jäi mulje, et Cunningham ja Raeder lahkusid teineteisest sõpradena. Hüvastijätuks korraldati Cunninghami auks eine... Too lõpetas oma kõne toostiga, lausudes, et nüüdsest peale on küsimused lõplikult lahendatud ja jääb loota, et tulevikus pole sõda meie laevastike vahel võimalik...»

Suuradmiral Raeder oli muidugi teisel arvamusel. Kuid ta oli küllalt korrektne inimene, et külalist vastupidises veenda. Küllap lord Cunningham veendub selles ise, kui Saksa allveelaevad hakkavad Inglise kaubalaevu põhja laskma, kui Suurbritannia abiga loodud natslik laevastik sõidab laiadele ookeaniavarustele loosungi all: *Gott strafe England!*[1]

Võib julgesti öelda, et Raeder oli vist küll üks vähestest kohtualustest, kes oli rohkem kui agressiivse vandenõu kaasosaline. Suuradmiral seisis selle vandenõu lätete juures, ja sugugi mitte pealtvaatajana. Hitler kihutas alles mööda Saksamaa linnu ja külasid, pidades võitlust võimu eest, kui Raeder juba tegi palju selleks, et luua kindel alusmüür, millele võiks rajada agressiivse vandenõu kurikavalat hoonet.

Raeder teadis paremini kui keegi teine, et Saksamaa ümberrelvastamise protsess algas ainult näiliselt 1938. aastal ja lõppes 1939. aastal. Ja suuradmirali kui kohtualuse kogu saatusele oli sel asjaolul oluline tähtsus. Paljud talle esitatud süüdistused langesid ära. Raederil oli, keda selle eest tänada. Ent see, mis alles jäi, ulatus oma juurtega kaugetesse kahekümnendatesse aastatesse, kui ta ei esitanud oma ettekandeid mitte Adolf Hitlerile, vaid alles Hindenburgile, Müllerile ja Stresemannile.

[1] Jumal karistagu Inglismaad!

Raeder elas üle 1918. aasta lüüasaamise. Tal tuli üle elada ka Versailles' häbi. Ent üle elada ei tähenda sugugi leppida. Ja Raeder ei leppinud. Versailles' ja Hitleri vahele mahtus ajavahemik, mil ta ilmutas ebatavalisi võimeid ja üllatavat osavust, et Versailles' lepingust mööda hiilides Saksamaad taasrelvastada.

Erich Raeder kuulus saksa militaristide sellesse klassi, kelle võitlus revanši eest algas juba ammu enne natside võimuletulekut. Raederile imponeerisid Adolf Hitleri Versailles' rahulepinguvastased loosungid, kuid need olid ikkagi vaid loosungid, paljas propaganda. Tema ise oleks võinud aga juba tollal hoobelda sellega, et oli murdnud tegelikult Versailles' kitsenduste selgroo.

Raeder muidugi teadis, et juba 1927. aastal öeldi riigi kaitseministeeriumi memorandumis: «Versailles' rahuleping on eelkõige leping, mis on sõlmitud vastavuses rahvusvahelise õigusega ja mis on seega Saksamaale kohustuslik.» Sel riikidevahelisel aktil oli eesõigus koguni Saksa riigi konstitutsiooni ees. Viimases oli selgitatud, et «1919. aasta juunis Versailles's allakirjutatud rahulepingu tingimusi ei või konstitutsiooniga muuta». Raederil oli kahtlemata meeles ka Saksa seadus 1927. aasta 27. juulist, mis keelas relvastuse tootmise, selle ekspordi ja impordi ning nägi ette kriminaalvastutuse selle keelu rikkumise eest.

Härra suuradmiral teadis ja mäletas seda kõike väga hästi. Ent oma igapäevases tegevuses polnud ta sellest hoolinud. Missuguse otsustavuse ja meisterlikkusega ta Versailles' lepingust oli mööda hiilinud.

Versailles' leping keelas allveelaevade ehitamise Saksamaal. Kuid keegi ei keelanud ju toota neid laevu teistes maades. Ja sõjalaevastiku juhtkonna heakskiidul müüsid laevaehitustehased «Germania» ja «Vulkan» Jaapanile Saksa allveeristleja «U-142» ning allveemiinilaeva «U-117» joonised. Seal, Vaiksel ookeanil, omandasid saksa sõjalaevadekonstruktorid uute lahingulaevade ehitamise kogemusi. Ühtlasi läkitas Raeder Jaapanisse ka Saksa mereväeohvitsere, tutvumaks tuleviku allveesõja tehnikaga.

Või siis Saksa konstrueerimisbüroo allveelaevade projekteerimiseks Hollandi firma sildi all Haagis.

1930. aastal aga loodi veel üks konstrueerimisbüroo Soomes. Ja kui Raederile esitati aruanne selle tegevusest allveelaevade uute mudelite loomisel, assigneeris ta sellele viivitamatult täiendavaid vahendeid.

Pikapeale jõudis Raeder järeldusele, et on aeg alustada allveelaevade üksikosade tootmist ka oma maal. Saksamaale tehti takistusi allveelaevade tootmiseks, kuid tal polnud keelatud valmistada nende üksikuid sõlmi projektide järgi, mis olid välja töötatud Jaapani, Soome ja Hollandi konstrueerimisbüroodes.

Ammu enne seda, kui suuradmiralil tuli asuda oma kohale Nürnbergi süüpingis, andis tema ametkond välja dokumendi tabava pealkirjaga «Laevastiku võitlus Versailles' lepingu vastu aastail 1919—1935». Selles on öeldud:

«Pärast Versailles' rahulepingule allakirjutamist... ei tulnud mitte mingisugune veealuse relvastuse loomine Saksamaal kõne allagi. Sellest hoolimata valmis esimene Saksa allveelaev... vaevalt kolm ja pool kuud pärast seda, kui 16. märtsil 1935. aastal kuulutati välja Saksamaa suveräänsuse taastamine. Seejärel hakkasid uued allveelaevad välja tulema kaheksapäevaste intervallidega.»

Ime? Pole siin mingisugust imet. Me ju nägime, et tegelikult ei katkenud Saksamaal relvastumine mitte ühekski päevaks. Agressor valmistus hüppeks. Ja Raeder tegi kõik, et sõjalaevastik selleks valmis oleks.

Samal ajal aga pidas ta kõnesid, hirmutades Saksa elanikke sellega, et Saksamaa on relvitu. On säilinud tema kõne, mis ta pidas Stralsundis 8. veebruaril 1928. aastal. Raeder hüüdis oma kuulajatele:

«Mõtelge, kui pikk on Saksa merepiir Läänemere ja Põhjamere rannikul. See on avatud sissetungiks ja röövretkeks isegi kõige väiksemale mereriigile, kui meie käsutuses ka edaspidi pole kaasaegset sõjalaevastikku, vähemalt Versailles' traktaadi raameski.»

Raeder muidugi valetas. Ta teadis väga hästi, et ükski väike mereriik ei kavatse Saksamaale kallale tungida, kuid ta tahtis saada oma maa üldsuse toetust. Ent Versailles' traktaati mainis ta küll ilmaaegu: kes võis veel paremini teada kui Raeder, et traktaadis kehtestatud kitsendustest oldi juba ammu mööda hiilitud. Ent esialgu tuli Antandi ees vagurat tallekest teeselda.

Igal aastal lõi Raeder üha uutes riikides välismaiseid baase Saksamaa relvastamiseks. Süüdistaja Maxwell-Fyfe esitas Nürnbergi protsessil kohtule admiral Assmanni ettekande. Sellest ettekandest nähtub selgesti, et 1927. aasta sügisel alustati Saksa sõjalaevade ehitamist Hispaanias. Selgub, et just seal pandi alus Saksa wehrmachtile.

Lugeja mäletab, kuidas Raeder kiitles, et ta oli otsustanud jääda Berliini isegi siis, kui liitlasväed linna okupeerivad. Tema ise ei pidanud oma tegevust militaristliku Saksamaa salajasel relvastamisel üldse kuritegelikuks. Tema mitte, süüdistajad aga vaatasid seda kui üht lõiku Raederi osavõtust vandenõust rahu vastu.

Kaitse, kes jälgis tähelepanelikult süüdistuse argumentatsiooni, tuli otsusele, et on saabunud aeg anda löök vandenõu kogu konstruktsiooni pihta. Raederi kohtuasi paistis olevat niisuguseks rünnakuks kõige sobivam.

Ja advokaat Simmers tegi algust. Pealtnäha oli tema arutlustel koguni oma loogika. Raederile pannakse süüks, et ta astus Hitleriga vandenõusse terve seeria vallutussõdade ettevalmistamiseks ja vallapäästmiseks. Advokaat palus Rahvusvahelise Sõjatribunali kohtunikke pöörata tähelepanu järgmisele tähtsale detailile: faktid, mis seda süüdistust kinnitavad, kuuluvad aastaisse 1928—1933, see tähendab aega, mil Hitleril ei olnud valitsuses veel mitte mingisuguseid funktsioone, vaid ta alles võitles võimu pärast; liht-

samalt öeldes, ta oli veel eraisik. Muide, Raeder polnud tookord vandenõu peamehega isegi tuttav ning tegutses valitsuste juhtimise all, kelle Hitler hiljem kukutas. Miks siis nende valitsuste liikmeid vandenõust osavõtmise pärast vastutusele ei võeta, Raeder aga istub süüpingis?

Ent doktor Simmersi argumendid ei kõigutanud süüdistuse seisukohta mitte põrmugi. Süüdistajad jätkasid visalt tõestamist, et Raeder oli alustanud rahu vastu suunatud vandenõu loomist juba enne seda, kui temast sai Hitleri valitsuse liige, juba enne Hitleri võimuletulekut. Ja selles pole midagi absurdset. Saksa militaristid olid juba enne Hitlerit otsustanud teostada agressiivset revanši. Just selleks nad otsisid Hitlerit ning leidsid tema,

Süüdistajatel oli täielik alus väita, et 1933. aastal ei leidnud Hitler eest enam Versailles' rahulepingus ettenähtud Saksamaad, vaid Saksamaa, mis võis lühikese aja jooksul saada sõjaliselt kõige võimsamaks kapitalistlikuks riigiks Euroopas. Niisuguseks olid Saksamaa teinud sellised inimesed nagu Erich Raeder, kes ei kõhelnud hetkegi, kui uus kantsler tegi ettepaneku asuda natsliku Saksamaa sõjalaevastiku etteotsa.

Vandenõu rahu vastu haaras vastavalt süüdistuskokkuvõttele kahekümne viie aasta pikkust perioodi, mis algas natsipartei moodustamisest. Hitler poleks saavutanud nii kiiret edu, kui Saksamaal poleks olnud ära tehtud nii tohutu töö ümberrelvastamise alal. Sellepärast ongi kõik, mis Raeder tegi laevastiku salajaseks ümberrelvastamiseks nii pärast 1933. aastat kui ka enne seda tegelikult natsliku agressiivse vandenõu koostisosa.

Nii kohtualuseid kui ka kaitsjaid ärritas tohutult juba üksnes sõna «vandenõu». Neid pahandas ka see, kuidas härrad süüdistajad seda mõistet tõlgendasid. Mõelda vaid, iga vandenõust osavõtja pidavat vastutama mitte ainult omaenda tegude, vaid ka kaasosaliste kuritegude eest!

«Kuidas võib süüdistada Raederit vandenõus ja sundida teda vastutama teiste kuritegude eest, kui tal polnud aimugi, mida teised tegid?» küsis doktor Simmers. «Sellise režiimi puhul, kus kõike hoiti äärmiselt suures saladuses, puudus tal igasugune informatsioon natsliku riigiaparaadi nende lülide tegevusest, mis talle ei allunud. Ja üleüldse, missugusest vandenõust saab juttu olla riigis, kus on diktaator? Vandenõu on teatud ringkonda kuuluvate isikute sobing. Kas midagi niisugust on mõeldav kõige karmima ja piiramatu diktatuuri korral?»

Arendades seda mõtet edasi, lõi kaitse kontseptsiooni «läbipaistmatutest seintest». Natslikus riigis olevat eksisteerinud riigiaparaadi üksikute osade vahel niisugused suhted, et täieliku pildi võis endale luua vaid üks isik, see, kes seisis ametiredeli tipus, see tähendab Hitler. Järelikult olevat Hitler peamine ja ainuke vandenõulane, tema kehastavat kogu vandenõu.

Doktor Simmers punus valmis niisuguse ämblikuvõrgu, kuhu tema veendumuse järgi pidi takerduma iga süüdistaja või kohtunik.

Teisedki advokaadid püüdsid kõigiti näidata, kui absurdne, kui mõttetu juriidilisest seisukohast on süüdistus vandenõust osavõtmises. Seda tehti päris lihtsalt: rahu vastu suunatud vandenõu keerulised suhted asendati tavalise kriminaalkuriteo tunnustega. Mõistagi on raske endale ette kujutada, et jõugu liikmed, kes lähevad näiteks panka röövima, ei tunne üksteist, pole juba varem kokku leppinud, kus ja kuidas röövida. Kaitse püüdis i g a s u g u s t v a n d e n õ u näidata just kurjategijate üksmeelse liiduna, kus igaüks mängib juba varem kooskõlastatud rolli. Sel viisil lootis kaitse päästa ähvardavast hoobist nii Raederi kui kogu hitlerliku kildkonna.

Nõukogude süüdistaja R. Rudenko ei jätnud neist lootustest kivi kivi peale. Tema oli see, kes tõestas, missugune juriidiline nonsenss on katse asendada mõiste rahvusvahelisest vandenõust mingisuguse teeröövlite või murdvaraste omavahelise kokkuleppega. Selle kontseptsiooni naeris teravalt välja ka Jackson, rõhutades, et advokaadid kujutlevad vandenõu salajase kohtumisena pilkasel ööl üksildases paigas, kus kohtualused arutavad eelseisva kuriteo üksikasju. Tavalised bandiidid võivad ju plaani pidada, kes neist võtab revolvri, kes pistoda, kes läheneb ohvrile eest, kes selja tagant, ja kus kohas nad teda varitsevad. Ent sõja planeerimisel on revolvriks wehrmacht, pistodaks aga lennuvägi või sõjalaevastik.

Seda tüüpi vandenõus, nagu natslik vandenõu rahu vastu, kui vandeseltslased on jõudnud kokkuleppele peaeesmärgis — päästa valla terve seeria vallutussõdu —, laienevad otsekohe ja tunduvalt ka iga vandenõulase vastutuse piirid. Kannab ju iga vandenõulane sel juhtumil vastutust kõigi peaeesmärgi nimel toimepandud kuritegude eest. Seda enam, et koos sõjaga planeerisid natslikud vandeseltslased rängimaid sõjaroimi, mis olid agressiooni strateegilise plaani koostisosa.

Niisugusel juhtumil langeb vandenõulasele vastutus olenemata sellest, kas ta võttis otseselt osa mõnest üksikroimast või ei võtnud. Veel enam, tal tuleb vastutada ka sellise kuriteo eest, millest ta ise polnud teadlikki, kuid mis tulenes otseselt vandenõu eesmärkidest.

Vandenõu puhul rahu vastu ei piirdu roimaks valitud paik pimeda puiesteega, vaid haarab suured maa-alad, teinekord koguni terved kontinendid. Siin on kõik hoopis keerulisem. Tuleb hoolikalt läbimõeldud propaganda abil mõjutada avalikku arvamust, opositsiooni mahasurumiseks vastu võtta seadusi, luua laialdased eriorganisatsioonid, kes peavad maa agressiooniks ette valmistama, sõlmida vajalikud sidemed tööstusega, mobiliseerida tema võimalused, kindlustamaks majanduslikult vandenõu, organiseerida hea desinformatsioonisüsteem, et rikkuda rahvusvahelisi lepinguid, mis kaitsevad rahu. Lühidalt, vandenõule, mille eesmärgiks on sõja ettevalmistamine ja vallapäästmine, tervete rahvaste vabaduse ja

sõltumatuse likvideerimine ja koguni nende füüsiline hävitamine, ei või vaadata sama pilguga kui mingisuguse kaupmehe paljaksriisumisele.

Kui füürer ettekäänet otsis

Ent härraseid suuradmirale ei süüdistatud üksnes vandenõus rahu vastu. Neile pandi süüks ka konkreetsete vallutussõdade pidamist ja seejuures raskete sõjaroimade kordasaatmist.

Raederile, samuti ka Dönitzile, oleks ülekohtune ette heita, nagu poleks nad leidnud argumente süüdistuse vastu barbaarsete sõjapidamisviiside kasutamisest merel. Me näeme veel, et kaitse ja prokuröride kokkupõrge selles küsimuses viis ülimalt dramaatilise situatsioonini. Nii dramaatilise, et ühel neist kahest kaebealusest avanes mõningaid võimalusi väljuda Nürnbergi Kohtupaleest täielikult õigeksmõistetuna.

Ent kui kõneldi agressioonist, oli Raeder võimetu leidma argumente, millel vähegi veenvust oleks olnud. Siis meenutas tema käitumine paljuski Ribbentropi oma. Poliitiliselt tundusid Raederi vastused süüdistaja küsimustele sageli niisama naiivsed nagu natsidiplomaadi number üks vastusedki.

Muide, olgem õiglased: isegi palju intelligentsemad inimesed, kes vastupidi diktaatori ministritele treenivad iga päev oma mõistust ägedates vaidlustes, osutuksid kahtlemata niisama jõuetuiks andmete ees, mis süüdistajatel olid kaebealuste kohta. Vahe on ainult selles, et säärased inimesed poleks mingil tingimusel andnud põhjust nii sagedaseks naeruks saalis.

Ma ei tahaks asetada Raederit kõiges ühele pulgale Ribbentropiga. Õigluse nimel tuleb koguni tunnistada, et paljud sõjalaevastiku ülemjuhataja vastused liigutasid kohtusaalis viibivat publikut.

Lugeja teab juba, et Raeder võttis osa 5. novembril 1937. aastal kitsas ringis toimunud nõupidamisest Hitleri juures, kus viimane tegi teatavaks agressiooniprogrammi ja koguni agressiooniaktide umbkaudse järjestuse. Nelja kuu pärast realiseeris Hitler plaani esimese osa: Austria langes võitja jalge ette. 1938. aasta suvel aga sai Raeder direktiivi, milles füürer teatas vajadusest «lahendada Tšehhoslovakkia küsimus» hiljemalt 1. oktoobriks. Selles oli must valgel kirjutatud:

«Minu vankumatuks otsuseks on purustada kõige lähemas tulevikus Tšehhoslovakkia, kasutades selleks sõjalisi operatsioone. Poliitiliste juhtide ülesandeks on valida selleks sobiv moment . . .»

Tsiteerinud mainitud direktiivi, küsis süüdistaja, kas see dokument ja samuti ka Austria anastamine ei pannud Raederit lõpuks uskuma, et Hitleri kõne novembrikuu nõupidamisel polnud

sugugi tühjade sõnade tegemine, vaid peegeldas tema tõelisi kavatsusi.

Raeder mõistis väga hästi, et teada Hitleri plaane ja jääda sellegipärast tema teenistusse oleks tähendanud juba täielikku süüdiolekut. Ja ta püüdis jääda oma endise seisukoha juurde, kasutades vana argumentatsiooni, mis nüüd oli muutunud juba päris mõttetuks. Omamata kogemusi sõnasõjas, korrutas endine natsliku Saksamaa mereväe ülemjuhataja nüri visadusega üht ja sedasama:

«Kuid Hitler ähvardas ju väga sageli kedagi purustada, hiljem aga ei purustanud. Ta lahendas küsimusi rahulikul teel . . .»

Süüdistaja tuletas Raederile meelde, et 23. mail 1939. aastal oli Hitler Riigikantseleis toimunud salajasel nõupidamisel teatanud: «Me otsustasime esimesel soodsal võimalusel tungida kallale Poolale.» Ja et kohtualune ei hakkaks taas nämmutama juttu konfliktide lahendamise rahumeelseist abinõudest, milliseid füürer alati olevat eelistanud sõjalistele, loeti sealsamas ette veel üks lõik tollestsamast Hitleri kõnest: «Me ei või ootama jääda, et asi võtaks samasuguse pöörde nagu Tšehhoslovakkias; järgmised edusammud ei tule ilma verevalamiseta.»

Kuid Raeder jäi endale truuks. Ta lausus, et sedakorda ei pidanud Hitler silmas relvastatud kallaletungi. Mille muuga seletada füüreri kõnet, mis ta pidas tookord lahingulaeva «Bismarck» vettelaskmisel, ja milles ta rääkis nii siiralt «rahust ja tõelisest õiglusest».

Ent süüdistajad ei kaotanud lootust murda Raederi kangekaelsus: kohtule esitati Obersalzburgis 22. augustil 1939. aastal toimunud salajase nõupidamise ülestähendus. Selle dokumendi olid liitlaste uurijad leidnud, kui nad Flensburgis OKW arhiivides sorisid.

Nõupidamisest osavõtjate ring oli olnud väga kitsas: maavägede ülemjuhataja, lennuväe ülemjuhataja, mereväe ülemjuhataja ja veel mõned kõrgemad kindralid. Kui seal peetud kõnede üleskirjutusi ette loeti, läks Raeder näost kord kahvatuks, kord roheliseks, kuid keeldus ikka veel otseselt tunnistamast, et siingi avaldas Hitler küünilise avameelsusega agressiooniprogrammi. Kindla käitumisjoone valinud preisi militarist oli kitsa ampluaaga näitleja, kes mängib vaid üht rolli ja kellele on võõras ümberkehastumise kunst. Kuulanud ära tapvad tsitaadid stenogrammist, kinnitas Raeder mõistusevastaselt uuesti:

«Meie kõik, kes me olime nõupidamisele kokku tulnud, ammutasime Hitleri sõnadest kindlat lootust, et tal õnnestub ka seekord lahendada küsimus rahulikul teel.»

Ja seda nädal aega enne Teise maailmasõja algust!

Muide, võib-olla peitus Hitleri kõnes kas või õrn vihje võimalusele reguleerida lahendamisküpseks saanud konflikti rahulikul teel? Eks vaadakem.

Kõigepealt otsustas Hitler näidata, et inimkonna saatus on otseselt seotud tema saatusega. Ta ütles:

«Pole teada, kui kaua ma veel elan. Sellepärast on parem alustada suurt konflikti kohe praegu ... Vankumatus usus peame me minema riskile.»

Ja edasi? Tõsi küll, edasi mainis Hitler ühes kohas tõepoolest rahuliku reguleerimise võimalust. Aga kuidas ta seda mainis! Võib arvata, et kui süüdistaja neid Hitleri sõnu ette luges, läks suuradmiralil silmade ees uduseks: «Ma kardan ainult, et viimasel hetkel teeb mõni siga jällegi ettepaneku vahendajaks hakata.»

Kes pärast niisugust avaldust sai veel kahelda Hitleri tõelistes kavatsustes või laskis end koguni petta! Ent ometi püüdis suuradmiral Rahvusvahelist Sõjatribunali veenda, nagu oleksid nõupidamisest osavõtjad kindlalt uskuma jäänud, et Hitleril «õnnestub ka seekord lahendada küsimus rahulikul teel».

Oli see nürimeelne rumalus? Kuid Raeder pole sugugi rumal inimene ja mõistis arvatavasti väga hästi, kui pentsik tema seisukoht paistis. Milles oli siis põhjus? Igivanas tões: uppuja haarab kinni õlekõrrest. Raeder seisis dilemma ees: kas tunnistada, et Hitler avaldas 1937. aasta 5. novembri ja 1939. aasta 23. mai nõupidamisel Saksamaa vallutuspoliitika konkreetse programmi, või hoolimata faktidest ja sündmuste loogikast, seda eitada. Esimene oleks tähendanud seda, et Raeder tunnistab end kaasosaliseks vandenõus rahu vastu. See aga tõotas talle saatuslikku lõppu. Suuradmiral teadis hästi, et hilinenud ülestunnistus ja kahetsus ei pehmenda talle ümberlükkamatute süütõendite alusel määratavat karistust. Jäi üle teine võimalus — paljasõnaline eitamine, mis sellest, et rumal, mis sellest, et vahel koguni pentsik. See jättis ikkagi kas või kübekesegi pääsemislootust.

Jah, Raederit oli tabanud hirmus löök. See tundus seda valusam, et oli üks esimesi. Sellele järgnes terve seeria uusi lööke, veelgi vältimatumaid.

1940. aasta. Poola oli juba alistatud. Varsti, õige varsti ilmus natside haakrist Pariisi tänavaile. Kuid enne kui see toimus, oli vaja teostada veel üks operatsioon. Sedakorda oli ohvriks valitud Norra.

Norra vallutati ja okupeeriti äärmiselt lühikese ajaga. Just seoses Norra operatsiooniga omandas Raederi kuju sellised mõõtmed, et jättis varju teised kohtualused. Ent vaatamata sellele, et asi oli täiesti selge, jätkas suuradmiral isegi siin oma kaitsejoont — eitada, eitada ja ainult eitada.

Peab mainima, et Norra okupeerimise lugu põhjustas Nürnbergi protsessil üsna tormilist diskussiooni. Siin ei pidanud kaitse võimalikuks välja tulla isegi segavastutuse doktriiniga, mida ta teistel juhtudel nii meelsasti kasutas. Doktor Simmers nõudis suuradmirali täielikku õigeksmõistmist, kutsudes endale abiks õpetlasi, juriste.

Saksamaal oli palju rahvusvahelise õiguse professoreid, kellel

oli kogemusi mistahes argumentide leidmises, et õigustada Hitleri vallutuspoliitikat. Natsismi võidukäigu ajal olid nad küllalt julged ja teenistusvalmid. Sellele järgnevail aastail, mil natsismi täht hakkas loojuma, lasksid nad pea norgu, aga kui Saksamaa purustati, pugesid hoopiski peitu. Sellepärast pidigi Simmers leppima mitte mõne kuulsa rahvusvahelise õiguse professori, vaid ainult Bonni ülikooli dotsendi Hermann Mosleri teenetega: rahvusvahelise õiguse suurkujud eelistasid varju jääda.

Avameelselt öeldes polnud tribunal üldse kohustatud arvestama sellise eksperdi arvamust. Kõikide maade kohtud kasutavad ekspertide (või asjatundjate, nagu neid sageli nimetatakse) teeneid siis, kui on tegemist erialaste teadmistega, mis kohtunikel puuduvad. Kõik on kuulnud meditsiinilisest, tehnilisest, majanduslikust ja teistest ekspertiisidest.

Kuid milleks oli ekspertiisi vaja küsimuse lahendamisel, kas Saksamaa teod, Raederi teod, mis on seotud kallaletungiga Norrale, on kuritegelikud või ei ole nad seda. Võis ju ekspert siin opereerida puht juriidiliste kategooriatega, viidata lepingutele ja kokkulepetele, mis sidusid Saksamaad ja Norrat, tõlgendada neid akte, seega siis teha tegelikult seda, mida oma ameti poolest on kohustatud tegema kohtunikud, suurte õigusalaste kogemuste ja teadmistega inimesed.

Miks siis kohus ikkagi lubas kaitsel, kelle koosseisus oli rahvusvahelise õiguse professoreid, esitada dotsendi kui eksperdi arvamust? Mulle meenub minu vestlus professor A. Traininiga selles küsimuses. Me mõlemad jõudsime tookord järeldusele, et sellele küsimusele ei tule vastust otsida mitte koodeksitest või kehtivaist kriminaalprotsessi eeskirjadest, vaid üksnes poliitikast. Kohtu organisatsioonilisel nõupidamisel, kus arutati, kas Mosleri ekspertiisi esitamist (mis sisuliselt tähendas otsustamist, kes on süüdi agressioonis Norra vastu, kas Saksamaa või Inglismaa) lubada või mitte lubada, ei tahtnud Inglise kohtunikud jääda eitavale seisukohale, seepärast et neid ei saaks süüdistada subjektiivsuses.

Ekspert Mosler teatas kohtule üldtuntud tõdesid (mis natslikul Saksamaal olid muide ammu unustatud), et «sõdivad riigid peavad austama neutraalsete riikide suveräänsust nende riikide territooriumil ja rannavetes», et neutraalsete riikide rannavetes on keelatud igasugused sõjalised operatsioonid. Suurbritannia aga, nagu ekspert väitis, oli vaatamata neile eeskirjadele mineerinud Norra rannaveed, et takistada Saksa sõja- ja kaubalaevade seaduslikke sõite ja ühtlasi halvata maagi vedu Narvikist Saksamaale.

Kaitse ei väitnud kategooriliselt, et üksnes mineerimine oli andnud Saksamaale õiguse Norra okupeerimiseks. Kuid Raeder olevat teada saanud, et Inglise laevastik valmistuvat saatma Norrasse dessante. See aga õigustas kaitse arvates — ja sõjalisest vaatepunktist lähtudes koguni nõudis — kõige kiiremate vastuabinõude kasutuselevõtmist. Sellisteks vastuabinõudeks olidki Norra anastamine ja okupeerimine Saksa sõjaväe poolt.

Süüdistaja tuletas meelde, et Saksamaal oli Norra vastu teatud kohustusi. Kaitse ei vaielnud vastu: 2. septembril 1939. aastal, alustanud sõda Poolaga, läkitas Saksamaa tõepoolest Oslosse pühaliku kinnituse, et «Saksa riigi valitsus ... ei kavatse mingil juhul rikkuda Norra terviklikkust ja puutumatust ning austab Norra riigi territoriaalset puutumatust».

Ja siit algabki selle tähtsa ajalooepisoodi kohtuliku uurimise käigus kõige dramaatilisem etapp.

Süüdistajad soovisid tõestada, et toosama Raeder, kes oli astunud Hitleri teenistusse ainult sellepärast, et füürer oli talle kinnitanud, nagu kavatseksid natsid teostada rahupoliitikat, toosama Reader, kes oli lähenenud kõigele sügavalt uskliku, kristliku kasvatuse saanud inimese mõõdupuuga, just nimelt toosama Raeder oli saanud selle operatsiooni hingeks, mille tulemuseks oli erapooletu Norra anastamine Saksamaa poolt. Õigupoolest ei vaielnud ka suuradmiral ise sellele vastu. Küsimuse tuum seisnes muus: kas Raederil oli õigus, kui ta kinnitas, et oli sunnitud seda tegema, kuna Inglismaa kavatses saata oma laevastiku Norra fjordidesse ning maandada seal dessante? Või oli õigus süüdistajatel, kes tõendasid, et kohtualune oli tegutsenud sõltumatult Inglismaa plaanidest, et ta oli nõudnud Norra vallutamist juba ammu enne seda, kui teda informeeriti Suurbritannia kavatsusest?

Raeder teatas protsessil:

«Hitleri ja minu esimene nõupidamine Norra küsimuses toimus kümnendal oktoobril tuhande üheksasaja kolmekümne üheksandal aastal minu initsiatiivil.»

Millest siis niisugune initsiatiiv tingitud oli? Raeder viitas sellele, et «admiral Canarise kaasabil» saadi «septembri viimasel nädalal ... teateid» inglaste ettevalmistustest sissetungiks Norrasse. Süüdistajad aga olid arvamusel, et isegi 1940. aasta märtsis ei teadnud Saksa luure sellest midagi.

Tehti teatavaks uued dokumendid. Raederile esitati tema memorandum 1939. aasta 3. oktoobrist baaside rajamiseks Norras, «kasutades sõjalist jõudu, kui seda pole võimalik teha ilma sõjata». Võib-olla leidus seal vihjeid sakslaste luureandmetele? Kui kaua Raeder tema enda koostatud dokumendi teksti ka ei uurinud, ei suutnud ta leida ainsatki päästvat sõna. See-eest pöörasid süüdistajad tema tähelepanu tollele kohale memorandumis, kus oli sõnaselgelt öeldud, et Norra operatsioon teostatakse selleks, et «parandada ... strateegilisi ja operatiivseid positsioone».

Raederit vedas alt ka tema süüpinginaaber Alfred Jodl. Too täpne inimene oli armastanud pidada päevikut. Kuid mitte kõik tema päeviku sissekanded ei rõõmustanud nüüd autorit ennast ega ka teisi kohtualuseid. Üks neist aga viis Raederi tasakaalust hoopis välja. Tõepoolest, kui palju ta oli vaeva näinud, tõestamaks, nagu oleks operatsioon «Weser»[1] olnud kavandatud tõkestusabinõuna,

[1] Saksamaa Norrale kallaletungiplaani kodeeritud nimetus.

selleks et takistada inglaste salakavatsusi. Ja äkki, 13. märtsil 1940. aastal, see tähendab vähem kui kuu aega enne operatsiooni, niisugune lõik Jodli päevikus:

«Füürer ei anna veel käsku «W» alustamiseks. Ta otsib ikka veel ettekäänet.»

14. märtsil tuli Jodl uuesti sama teema juurde tagasi:

«Füürer ei ole veel otsustanud, millega variandi «Weser» teostamist põhjendada.»

Raeder heitis oma süüpinginaabri poole pilgu, mis oli täis püha viha ja sügavat meelepaha. Oli tol vaja midagi niisugust kirja panna! Süüdistaja aga esitas kohtule veel ühe väljavõtte hoopis teisest päevikust. Selle autoriks oli sedakorda sõjalaevastiku operatiivosakonna staap. 23. märtsil 1940. aastal, seega kaks nädalat enne Saksamaa kallaletungi Norrale, oli päevikusse tehtud sissekanne: «Inglaste massilist sissetungi Norra territoriaalvetesse ei ole käesoleval ajal oodata.»

Nagu mõistes tundeid, mis valdasid Raederit, küsisid süüdistajad, mida too mõtleb admiral Assmannist, Saksa sõjalaevastiku ametlikust ajaloolasest. Raeder nimetas Assmanni kaine mõistusega ajaloolaseks. Otsekohe esitati suuradmiralile Assmanni päevik, kuhu 26. märtsil oli tehtud niisugune sissekanne: «Inglaste dessandiähvardust Norrasse ei peeta tõsiseks.»

Kõigele lisaks kerkisid päevavalgele mõned skandaalsed üksikasjad. Tuli välja, et Raeder, kes iga hinna eest tahtis kohut uskuma panna, et ta on alati püüdnud vältida kokkupuuteid parteitegelastega, seesama Raeder, kes ütles «heil Hitler» ainult neile inimestele, kes talle ei meeldinud, see Raeder astus kõhklemata ühendusse norra natsi Quislingiga, tollesamaga, kelle nimi sai kogu maailmas reeturluse sünonüümiks. 12. detsembril 1939. aastal saabus Quisling Berliini, käis Erich Raederi juures vastuvõtul ja kandis viimasele ette riigipöörde plaanist Norras. Quislingi ideed tundusid suuradmiralile sedavõrd haaravad, et ta tõttas nendest Hitlerile ette kandma.

Saksa laevastiku ülemjuhatajal Erich Raederil oli adjutandiks Walter Georg Erich Giese. Amet iseendast polnud kuigi tähtis. Ja kuigi see inimene polnud eriti palju kuulnud, siis oli ta palju näinud. Ja sellest, mis ta oli näinud, teatas ta Rahvusvahelisele Sõjatribunalile oma kirjalikus tunnistuses.

Giese tunnistas, et 1939—1940. aasta sügisel ja talvel oli suuradmirali vastuvõturuum lausa kubisenud salaagentidest, keda kasutati Norra operatsiooniks. Läbirääkimisteks Raederiga saabus kohale veel üks norra natside juht — härra Hagelin. Adjutant sai aegsasti korralduse saata härra Hagelin otsekohe ülemjuhataja juurde, kui on kohale ilmunud ja oma nime nimetanud.

Niisiis — Raeder vestles Hageliniga, pidas läbirääkimisi Quislingiga, veenis isegi füürerit Quislingit vastu võtma, ja Hitler lubas tollele rahalist toetust.

Lõpuks, 1. märtsil 1940. aastal andis Hitler direktiivi variant

«Weseri» kohta: «Sündmuste areng Skandinaavias nõuab, et tehtaks kõik ettevalmistused Taani ja Norra okupeerimiseks Saksa relvajõudude väeosade poolt... Taani piiri ületamine ja dessant Norrasse peavad toimuma üheaegselt.... On äärmiselt tähtis, et meie samm oleks Skandinaavia riikidele ja vastastele Läänes ootamatu.»

9. aprillil 1940. aastal tungis Saksa sõjavägi Norrasse ja Taani. Istudes nüüd süüpingis, tuli Raederil selle röövelliku akti eest vastust anda.

Vaieldamatult valmistus Inglismaa vallutama Norrat. Ei tohi unustada sõjalis-poliitilist olukorda aastail 1939—1940, Inglise—Prantsuse valitsevate ringkondade kurikavalaid plaane Nõukogude—Soome konflikti ajal. Kuid süüdistajad tõestasid dokumentide varal, et natsliku Saksamaa plaanid Norra suhtes tekkisid ja arenesid täiesti sõltumatult, olenemata Inglismaa ja Prantsusmaa kavatsustest. Raederil ei läinud korda seda ümber lükata.

Hästi, kui katse näidata end norra rahva sõbrana oli määratud läbikukkumisele, eks kukkugu siis pealegi. Suuradmiral ja tema advokaat ruttasid kindlustuma teisel kaitseliinil: mitte Saksa laevastiku ülemjuhataja, vaid hitlerlik asehaldur Terboven oli muutnud Norra okupatsiooni kuritegude ja õuduste katkematuks ahelaks. Raederi kaitse oli valmis esitama kohtule tõendeid selle kohta, et sõjalaevastik polnud neist kuritegudest üldse osa võtnud. Kohtualune palus välja kutsuda mitu tunnistajat.

Aga keegi polnud ju Raederit süüdistanudki selles, nagu oleks ta vahetult juhtinud okupatsioonivõimude metsikut poliitikat. Osalisena natslikus vandenõus rahu vastu oli suuradmiral täitnud ülesandeid, mis olid pandud tema kui laevastiku ülemjuhataja peale. Tema oli Norra rannikule toonud Hitleri okupatsiooniarmee, kes oli saanud vastava kasvatuse, ja teadis muidugi, millega see kõik lõpeb. Kui Norrat poleks vallutatud, poleks ka natside terroriaktid sellel maal võimalikud olnud.

Vallutusoperatsiooni enda teostas Raeder aga sääraselt, et läks ajalukku nii pöörase agressorina kui ka väljapaistva piraadina. Ta kasutas selliseid sõjapidamismeetodeid, mis ülejäänud sõjaroimarite tegudest põrmugi maha ei jäänud. Nende õeluse ja kurikavaluse aset täitis tema puhul aga kristlik kombekus.

Kohtule esitati Norra rannikule suunduva Saksa eskaadri jaoks määratud «Üldeeskirjad». Selles dokumendis, mis kannab kuupäeva 4. aprill 1940. aasta, seisavad niisugused juhtnöörid: «Rannakaitsest läbimurdmiseks peavad laevad märkamatult tungima Oslo fjordi, sõites kui kaubalaevad sisselülitatud tuledega... Kui signalisatsiooni- või valvepostid nõuavad märgusignaalide andmist, tuleb eksiarvamusele viimiseks kasutada Inglise laevade nimesid.»

Mereväe ülemjuhatuse käskkirjas sellesama aasta 24. märtsist on kõik üksikasjaliselt kirja pandud:

«Sadamasse jõudmisel tuleb end võimalikult kaua maskeerida Inglise laevadena. Kõigile Norra laevade pärimistele tuleb vastata

inglise keeles... umbes niiviisi: «Läheme lühikeseks ajaks Bergenisse, mingeid vaenulikke kavatsusi meil ei ole.» Kõigi järelepärimiste puhul kasutada Inglise sõjalaevade nimesid. Sellepärast siis «Köln» vastab «Cairo», «Königsberg» — «Calcutta», «Bromsee» — «Faulkner», «Leopard» — Briti ristleja «Wolf»... Tuleb teha nii, et Briti sõjalipp oleks kogu aeg valgustatud ja laev oleks kogu aeg valmis tegema suitsukatet.»

Samal päeval, 24. märtsil 1940. aastal, kirjutas Raeder alla ka teisele käskkirjale, mis oli adresseeritud luureüksuste flagmanile. Selles korratakse peaaegu sõna-sõnalt äsjatsiteeritud dokumenti, kuid leidub ka mõningaid täiendavaid selgitusi:

«Kui antakse käsk peatuda, tuleb vastata: 1. «Palun korrata viimast signaali,» 2. «Teie signaalist pole võimalik aru saada.» Kui antakse hoiatuslask, tuleb vastata: «Lakake tulistamast. Laev on Briti oma, meelestatud sõbralikult.» Kui küsitakse marsruuti ja sõidu eesmärki, tuleb vastata: «Sõidame Bergenisse, ajame taga Saksa aurikut.»

Vaevalt küll niisugused dokumendid kommentaare vajavad.

Raeder püüab vastasest ette jõuda

Norra operatsiooni arutamine lõppes, kuid sellega ei lõppenud Raederi ebameeldivused: alatasa sattus kaitse laev süüdistaja poolt pandud miinidele. Eriti ränk tundus suuradmirali süüdistamine NSV Liidu vastu suunatud sõja ettevalmistamises ja vallapäästmises.

Raeder ei eitanud, et tal tekkisid kahtlused ettevalmistatava sõja kohta juba ammu enne kallaletungi. 1940. aastal oli ta saanud «ühest sõjaväeasutusest andmeid» tähelepanuväärsete sõjaliste vedude kohta itta. Suuradmiral ei tahtnud sugugi sarnaneda Ribbentropiga, kes püüdis kohut uskuma panna, et välisminister oli kallaletungist NSV Liidule teada saanud peaaegu otse sõja eelõhtul.

Aga mis ta nende teadetega peale hakkas, mis ta «ühest sõjaväeasutusest» sai?

«Ma küsisin Hitlerilt, mida see tähendab, ja Hitler ütles, et see on nii-öelda eeskujulik maskeering tema kavatsusele saata dessant Inglismaale.»

Et vastast eksiteele viia, võis ametlikes kõnedes ja natslikus ajakirjanduses muidugi udu ajada, kuid miks pettis füürer samasugusel viisil ka oma mereväe ülemjuhatajat?

Jah, Hitler oskas valetada ja kasutas poliitikas laialdaselt valet. Siin üks paljudest näidetest: 20. aprillil 1941. aastal kohtus ta Jaapani välisministri Matsuokaga ning vastas viimase küsimusele Nõukogude—Saksa suhete kohta tulevikus kõhklemata, et Saksa

valitsusel pole mõtteski Nõukogude Liidule kallale tungida. Kuid see oli jaapanlane Matsuoka, kes just äsja oli Moskvas alla kirjutanud neutraliteedilepingule Nõukogude Venemaaga. Aga Raeder? Mis küll põhjustas füüreri usaldamatuse tema vastu?

Kas Erich Raeder kõhkles hetkegi, astudes 1933. aastal Hitleri teenistusse? Kas võis Hitler kahelda tema lojaalsuses, kui ta ometi kutsus Raederit kõige salajasematele nõupidamistele, kus arutati agressiivseid plaane ja kuhu ei kutsutud isegi selliseid natslikke tuusasid nagu Hess, Rosenberg, Flick?

Võib-olla oli suuradmiral sõjaks valmistumise perioodil andnud põhjust enese kahtlustamiseks? Sugugi mitte. Selles ei näidanud keegi üles nii suurt püüdlikkust kui Raeder.

Või oli Raeder Hitleri vallutusplaanide kohta kusagil kahtlust väljendanud? Ka seda polnud juhtunud. Lugu Norraga oli parimaks tõendiks vastupidisest. Norrale kallaletungi plaan ei küpsenud mitte poliitilistes ringkondades või OKW-s, vaid eelkõige Raederi peas. Antud juhul astus just Raeder kõige otsustavamalt välja, veendes visalt neid, kes kartust avaldasid.

Miks hakkas siis Hitler äkki Raederi eest varjama seda, mida ta ei varjanud teiste Saksa sõjaväejuhtide eest?

Seda ei suutnud kohtualune kuidagi seletada.

Temaga juhtus veel üks üsna segane lugu. Räägitakse, et valetajal peab olema hea mälu. Raederi mälu polnud just kiita, ja nii hakkas ta iseendale vastu rääkima. Püüdes lahti mõtestada sotsiaalseid motiive, mis sundisid Saksamaad Nõukogude Liidule kallale tungima, kirjutas suuradmiral Moskvas antud tunnistustes:

«Mulle paistab, et niisuguse otsuse langetamisel said füürerile määravaks tema maailmavaade ja kartus, et bolševistlik maailmavaade lämmatab natsionaalsotsialistliku. Ma järeldan seda füüreri kahest mõtteavaldusest . . .»

Millistest siis?

Kord teatas füürer Raederile: «Ma pean oma parteile alatasa näitama, kui vähe on meie maailmavaatel ühist bolševistliku maailmavaatega ja kui suur vahe nende vahel on.» Teinekord, kui suuradmiral oli talle jutustanud, kui toredaid sanatooriume Kaukaasias on, jõudnud füürer järeldusele: «Me peame tõttama, sest muidu võib Stalin kümne aasta jooksul lahendada ka sotsiaalküsimuse.»

Täielik avameelsus! Hitler ei teinud suuradmirali ees mingit saladust oma kavatsusest tungida kallale NSV Liidule, vaid seletas talle koguni, miks ta peab nende plaanide elluviimisega tõttama.

Ja ikkagi: vastu igasugusele loogikale ja tõendeile püüdis Raeder kohtule selgeks teha, et kuni teatud ajani polnud tal aimugi kavatsetavast sissetungist Nõukogude territooriumile. Aga kui ta sellest teada sai, oli ta otsustavalt niisuguse aktsiooni vastu.

Lugeja on kindlasti juba märganud, kui paljud inimesed Hitleri lähikonnast ei pooldanud sõda Nõukogude Liiduga. Nende hulgas olid Göring, Keitel, Ribbentrop, rääkimata Schachtist. Nüüd tuli

välja, et nende hulka kuulus ka Raeder. Kui tal paluti oma seisukohta täpsustada, vastas ta kõhklemata:

«Ma olen alati välja astunud Bismarcki poliitika eest, mis seisnes selles, et me sammuksime Venemaaga ühte jalga.»

See oli sootuks midagi muud, kui oli öelnud Göring! Tollel oli teine motiiv, teistsugused põhjused seista vastu sõjale NSV Liiduga: aeg polnud veel küps, enne oli vaja purustada Inglismaa ja alles siis võtta käsile Venemaa. Ei, Raederi seisukoht oli põhimõtteliselt erinev, ja doktor Simmers pidas oma kohuseks pöörata sellele kohtunike tähelepanu:

«Raeder vaidles vastu, kusjuures ta ei ajendunud üksnes aja faktorist. Ta vaidles põhimõtteliselt sõjakäigu vastu Venemaale, lähtudes seejuures moraalsetest kaalutlustest ja rahvusvahelisest õigusest. Ta arvas, et nii Venemaaga sõlmitud mittekallaletungilepingut kui ka temaga sõlmitud kaubanduslepingut tuleb igal juhul täita.»

Süüpink reageeris sellele avaldusele täpselt niisamuti, nagu ta ikka oli reageerinud iga kohtualuse mistahes katsele seada end teistest paremasse valgusse ja halvustada sellega teisi. Kõige aktiivsem oli jällegi Göring: ta vaatas etteheitvalt advokaadi poole, pööras end ümber ja hakkas Raederiga millestki rääkima, tahtes ilmselt Dönitzit appi kutsuda, kuid too säilitas esialgu välise rahu. Ja ka Raeder ise ei liigutanud kõrvugi. Mis puutus temasse Göringi meelepaha! Kuid sedakorda tabas kaitse märki. Oli ju suuradmiral Nõukogude vangistuses antud tunnistustes kirjutanud: «Sõjalaevastik tervitas siiralt pakti Venemaaga . . . pakti rikkumine kutsus esile hirmu.»

Kuid siingi rääkis kohtualusele vastu ajalooline tegelikkus, rääkisid vastu ajalootõigad. Viimaste valguses sarnanes Raeder küll kõige vähem riigitegelasega, kes on valmis tegutsema vanade roomlaste põhimõtte järgi: *pacta sunt servanda* — kokkuleppeist tuleb kinni pidada.

Oli ta Saksamaa ümberrelvastamise vastu, mida tehes rikuti Versailles' lepingut? Kas Raeder Saksa valitsuse liikmena vaidles vastu Austria vägivaldsele liitmisele ja Tšehhoslovakkia anastamisele, millega rikuti kohustusi, mis Saksamaa oli endale varem võtnud? Kas ta protesteeris, kui tungiti kallale Poolale? Oli ju Saksamaa ja Poola vahel sõlmitud mittekallaletungi leping, mis oli alla kirjutatud juba 1934. aastal. Oli Raeder ükskõik mil viisil takistanud Saksa vägede sissetungimist Taani, kes samuti oli sõlminud Saksamaaga mittekallaletungilepingu? Kas ei pälvinud ta esikoha loorbereid Norra okupeerimisel, kellele Saksamaa alles 2. septembril 1939. aastal oli pühalikult tõotanud mitte kallale tungida?

Sellepärast oligi kohtunikel, kui tuli juttu ettevalmistustest kallaletungiks Nõukogude Liidule, raske uskuda, et Raeder oli äkki hakanud mõtlema rahvusvaheliste lepingute pühadusele. Eeluurimisel Moskvas ei rääkinud ta niisugust rumalust, siis rää-

kis ta muud. Nürnbergis aga läks see muu meelest. Läks meelest sellepärast, et see asetanuks Raederi ühele pulgale Göringiga. Too oli ju õigeks võtnud, et kõneldes Hitlerile oma kahtlustest Nõukogude Liidule kallaletungimise otstarbekuse üle, ei lähtunud ta mitte mingisugustest põhimõttelistest kaalutlustest, vaid mõtles üksnes vajadusele valida selleks kõige sobivam aeg.

Tegelikult rääkisid sedasama ka Raederi Moskvas antud tunnistused. Tookord ta kirjutas, et vesteldes kord Hitleriga, andnud ta «ülevaate sõjalisest olukorrast ja teinud sellest järelduse, et on võimatu sõdida ühtaegu ka Venemaa vastu».

Niisiis kartsid nii Raeder kui ka Göring ainult üht: sõdida NSV Liiduga, enne kui pole lõpetatud sõda Inglismaaga. Sellest, et asi just niimoodi oli, räägib veel üks Saksa mereväe operatiivosakonna staabi arhiivist pärinev dokument, mille süüdistajad esitasid. Selles seisab must valgel, et Raeder olnud «päris tõsiselt Vene kampaania vastu enne Inglismaa lüüasaamist».

Raeder teadis, kui valelikke motiive hitlerlik valitsus kasutas, et õigustada kurikavalat agressiooni NSV Liidu vastu. Raederi Moskva ülestunnistustes leiduvad niisugused read:

«Propagandistlikud, poliitilised ja sõjalise sisuga artiklid, mis välisministeerium ja sõjavägede ülemjuhatus sõja algul välja andsid ja mis pidid kokkuleppe murdmist õigustama, kuna Nõukogude pool polevat sellest kinni pidanud, ei leidnud õiget poolehoidu ei rahva ega ka sõjaväelaste hulgas. Need ... jätsid võika mulje.»

Aga Raeder ise? Millega tema 1941. aasta otsustavatel juunipäevadel tegeles? Ehk võttis ta siiski midagi ette?

Olgem õiglased, ta võttis tõepoolest midagi ette. Niipea kui NSV Liidule kallaletungimise kuupäev — 22. juuni — oli kindlaks määratud, andis Raeder sõjalaevastikule käsu: alustada 15. juunil lahingutegevust Nõukogude allveelaevade vastu. Kuus päeva enne sõja ametlikku algust! Käskkirjas kriipsutati alla: «Hävitada tuleb halastamatult.» Aga kui tekib skandaal, soovitas Raeder seletada kõike kahetsusväärse arusaamatusega: merevägi arvanud, «et neil oli tegemist sellesse piirkonda tunginud Inglise allveelaevadega».

Süüdistaja Maxwell Fyfe küsis Raederilt:

«Kas te pidasite õigeks oma käsku alustada Nõukogude allveelaevade halastamatut hävitamist kuus päeva enne kallaletungi Nõukogude Liidule?»

Raeder, kes varemalt oli tunnistanud, et valelikud motiivid millega püüti põhjendada sõja alustamist NSV Liidu vastu, jätnud talle «võika mulje», pobises midagi arusaamatut püüdest «vastast ennetada». Kuid mis vajadust oli «vastast ennetada», kui see ei kavatsenudki kallale tungida? Lõpuks esitasid süüdistajad kohtule Raederi direktiivi sõjalaevastikule 1941. aasta 8. augustist. Selles teatas ta halvasti varjatud vaimustusega Saksamaa edasistest sõjaplaanidest: «Motoriseeritud korpuse edasiliikumine läbi Taga-Kaukaasia Pärsia lahe ja Iraagi—Süüria—Egiptuse suunas ...»

See oli lõplik hoop suuradmiral Raederi kogu valeliku kaitsekonstruktsiooni pihta. Rahuarmastava kristlase mask oli ta näolt maha langenud.

Vääriline õpilane

Raeder mõistis väga hästi, et eelseisvas sõjas oodatakse Saksa laevastikult kahe ülesande täitmist: vahetut osavõttu territooriumide vallutamisest ja majandussõja pidamist merel. Kui tähtis esimene (mille eredaks näiteks on Norra) ka ei olnud, oli teine määratult tähtsam. Saksamaa on mandririik. Kõik oma territoriaalsed vallutused tegi ta algul Euroopas. Aga heitlus Inglismaaga oli juba iselaadi võitlus: et Inglismaad kapituleeruma sundida, tuleb kas teostada dessant Briti saartele, mis on vägagi keeruline, või siis sundida ta alistuma näljaga, läbi lõigata tema merekommunikatsioonid kogu maailmaga.

Majanduslik võitlus — ja mitte ainult Suurbritanniaga, vaid ka teiste maadega, eriti Ameerika Ühendriikidega — saigi Saksa juhtkonna silmis meresõjastrateegia tähtsaimaks koostisosaks. Ja Raeder, kellel oli kogemusi Esimesest maailmasõjast, pingutas juba rahuaastail jõudu eeskätt allveelaevastiku rajamiseks. Just allveelaevad pidid andma peamisi lööke ühendusteedele.

Siin võis Erich Raeder toetuda oma õpilase, üsna energilise ohvitseri Karl Dönitzi abile, kes saatuse tahtel jõudis kaugemale kui tema õpetaja. Kuid enne möödusid Teise maailmasõja pikad aastad. Siis sattusid nad mõlemad ühisesse süüpinki Nürnbergis. Siin aga mängis esimest viiulit Dönitz, Raeder aga teist.

Kõnetooli astus doktor Kranzbühler. Erinevalt oma kolleegidest, kes olid riietatud advokaaditalaari, kandis ta kogu protsessi ajal Saksa sõjalaevastiku ohvitseri mundrit. Kranzbühler loobus koguni kõigile advokaatidele määratud honorarist, viidates sellele, et talle kui ohvitserile maksab hüvitust Saksa sõjalaevastik, mis Briti okupatsioonitsoonis oli noil päevil veel alles jäetud.

Üsna hiljuti oli see ohvitser teeninud kohtunikuna laevastikus. Nüüd esines ta oma eilsete ülemuste kaitsjana.

K r a n z b ü h l e r: Kohtu loal kutsun ma suuradmiral Dönitzit välja tunnistajana ... Härra suuradmiral, kas te olete kaadriohvitser 1910. aastast alates?

D ö n i t z: 1910. aastast alates olen ma kaadrisõdur, kaadriohvitseriks sain 1913. aastal.

Edasi rääkis Karl Dönitz kohtule hästi lühidalt oma karjääri tähtsamatest etappidest. 3. oktoobril 1918. aastal uppus mehhanismide rikke tagajärjel allveelaev, mille komandöriks ta oli.

Dönitz käskis meeskonnal laevalt lahkuda. Saksa meremehed korjas üles Briti ristleja. Dönitz oli inglaste juures vangis. 1919. aasta juulis pöördus ta tagasi Saksamaale. Kielis, baasi staabis, küsis talt ohvitserkoosseisu kaadri arvestuse referent, kas ta ei sooviks teenida uues mereväes. Dönitz küsis omakorda:

«Kas te siis arvate, et meil on varsti jälle allveelaevad?»

Referent ei kahelnud selles:

«Ma mõtlen, kahe aasta pärast on nad meil olemas . . .»

Ja Dönitz oli taas laevastikus. Tema karjäär arenes pikkamisi, ilma eriliste hüpeteta. Veel 1930. aastal asus tulevane suuradmiral kõige tähtsusetumal ametikohal Saksa mereväebaasis Wilhelmshafenis. Kuid fašistide võimuletulekuga hakkas Dönitzi karjäär järsult ülesmäge minema: 1934. aastal oli ta õpperistleja «Emden» komandör, 1935. aasta septembrist aga allveelaevade flotilli «Weddingen» komandör. Möödus veel aasta, ja Karl Dönitz oli juba kogu Saksa allveelaevastiku komandör.

Protsessil valis doktor Kranzbühler algul üsna labase kaitsmisviisi. Ent tuleb aeg, ning ta vahetab selle palju efektiivsema ja oma kaitsealusele märksa edukama vastu. Kuid alguses võttis ta tarvitusele meetodi, mida oli juba kasutanud Keiteli kaitsja. Küsimusele, kas allveelaevastik on vallutussõja relv, vastas Dönitz seda, mida advokaat talt ootas:

«Mulle tundub, et küsimus, kas antud sõda on kaitse- või vallutussõda, kuulub poliitika valdkonda ja sel pole midagi ühist sõjaasjandusega.»

Teisele küsimusele — kas Dönitzil oli mingit tegemist vallutussõja planeerimisega — järgnes muidugi eitav vastus. Peab ütlema, et Karl Dönitz oli peaaegu ainuke kohtualune, kes tõepoolest polnud seotud selle kuriteoga. Memuaarides, mis ta kirjutas palju aastaid pärast kohut, mainis ta põhjendatult: «Isegi Nürnbergi tribunal võttis mult oma kohtuotsuses süüdistuse vallutussõja planeerimises.»

Üleüldse püüdis ja püüab Dönitz luua muljet, et talle kui sõdurile ei läinud üldse korda, missuguse iseloomu omandab sõda, milles tal tuleb täita oma kohust.

K r a n z b ü h l e r: Kas teil Norraga peetava sõja ajal või siis, kui käis sõda Poolaga, poleks olnud võimalik kontrollida, kas need taktikalised juhendid, mis teil allveelaevadele anda tuli, pole viimati määratud vallutussõja pidamiseks?

D ö n i t z: Ei, mul puudusid selleks võimalused ja koguni volitused. Ma tahaksin praegu küsida, missuguse maa missugusel sõduril, kes on saanud mingi lahinguülesande, on õigus minna operatiivosakonna staapi ja paluda luba kontrollida või lasta endale aru anda, kas selle ülesande täitmine ei vii vallutussõjani? See tähendaks, et sõduritel . . .

Sel hetkel katkestas Dönitzit kohtu eesistuja. Advokaadile tehti märkus, et tema poolt esitatud küsimus on niisugune, millele võib vastata ainult kohus ise. Ei ole aga raske aimata, kuidas Dönitz

katkestatud lauset jätkata kavatses. Ilmselt tahtis ta ütelda, et siis ei jääks sõduritel üldse aega sõdimiseks. Just see panigi paljud saalis viibijad muigama: Saksa allveelaevastiku komandöril ei sobinud mängida lihtsõdurit, inimest, kellel puudub vähimgi informatsioon.

Mis puutub aga Kranzbühlerisse, siis too ei olnud nii halb jurist, et ta poleks aru saanud Rahvusvahelise Sõjatribunali põhikirja 6. artikli sisust, mis mõistis kuriteo all rahu vastu nelja agressioonist osavõtmise vormi: vallutussõja planeerimist, ettevalmistamist, vallapäästmist ja pidamist. Jätkem hetkeks kõrvale küsimuse Dönitzi osavõtust agressiooni kolmest esimesest vormist. Igal juhul on täiesti vaieldamatu, et ta võttis aktiivselt osa sõja p i d a m i s e s t ja oli 1943. aastast alates sõjalaevastiku ülemjuhataja ning seega Hitleri valitsuse liige.

Ent õiglane olles, peab ütlema, et Dönitzi osavõtt agressioonist ei piirdunud üksnes sõja p i d a m i s e g a. Hitleri võimuletuleku esimesest päevast peale hakkas ta pingeliselt Saksa laevastikku agressiooniks ette valmistama.

Dönitz teadis hästi, et Versailles' rahulepinguga oli Saksamaal allveelaevade ehitamine keelatud. Kuid neid ehitati, allveelaevastik kasvas ja tugevnes, ja Dönitz ei mänginud selles kaugeltki viimast osa. Alles hiljem, oma memuaarides, on suuradmiral püüdnud end näidata kartmatu ja laitmatu rüütlina, inimesena, kes ei teadnud natside vallutusplaanidest mitte midagi, rääkimata mingisuguste kuritegude sooritamisest. Nürnbergis aga pidi Dönitz vaieldamatute tõendite survel tunnistama, et ta kuulus Hitleri lähikonda, et füürer võttis kuulda suuradmirali arvamust ja üsna sageli järgis tema nõuandeid.

Tunnistajana välja kutsutud natslik kontradmiral Wagner meenutas nagu kiuste 1938. aasta mereväemanöövreid. Need olid toimunud ettevalmistusena sõjaks Inglismaaga, ja allveelaevastiku komandör oli mänginud seal lahtiste kaartidega.

Aga kas suuradmiral teadis ettevalmistustest kallaletungiks Poolale? Ei, kinnitas Dönitz. Kuid ta paljastati ka seekord. Talle näidati tema nimele adresseeritud Raederi direktiivi abinõude kohta, mida tuli rakendada, et kallaletungiks valmis olla. See direktiiv oli välja antud 16. mail 1939. aastal, seega mõni kuu enne sõja algust. Sama aasta 16. juulil kirjutas Dönitz isiklikult alla vastavale operatiivinstruktsioonile Saksa allveelaevastiku jaoks.

Dönitz ei suutnud kuidagi meenutada, kas Hitler oli avaldanud talle tunnustust selle eest, et ta võttis osa kallaletungi ettevalmistamisest Poolale. Seepärast tuli süüdistajatel arhiivist lagedale tuua veel üks dokument — Hitleri käskkiri 1939. aasta 18. septembrist Dönitzi autasustamise kohta raudristiga.

Tookord oli Dönitz jumaldatud füüreri tähelepanuvaldusest vaimustatud ning põles soovist tõestada talle oma truudust ja riigi ees seisvate ülesannete mõistmist. Oli ju Poola vaid algetapp. Ees ootas midagi suuremat. Kõigepealt aga — selles oli

veendunud nii Dönitz kui ka tema otsene ülemus Raeder — oli tarvis haarata enda kätte Norra ja Taani, et tagada Rootsi maagi takistamatut vedu Saksamaale ning luua hädavajalikud platsdarmid allveesõja pidamiseks Atlandil.

Nürnbergis soovis suuradmiral äkki oma kunagistest teenetest ja tormakusest lahti öelda. Kuid ajad olid muutunud, ja nii nagu Göringil või Ribbentropil, tuli temalgi Hitleri vallutuspoliitika eest vastust anda. Ent tema ju ainult juhatas allveelaevastikku. Ta on sõjaväelane, ja tal ei jäänud muud üle kui kõrvalekaldumatult käske täita.

Kuid süüdistajad olid liiga pedantsed: tarvitses kohtualusel vaid üht või teist fakti eitada, kui nad sedamaid panid lauale dokumendid.

Norra ja Taani? Dönitz polevat teadnud midagi ettevalmistustest kallaletungiks nendele maadele. Ta polevat seda tahtnud. Kui kahetsusväärne mälukaotus! Süüdistaja käes oli mereväe staabi päevik. Vähimagi vaevata leiti üles ja esitati kohtualusele lahkeks tutvumiseks 3. oktoobril 1939. aastal tehtud sissekanne. Dönitz luges: «Allveelaevastiku staap arvestab juba neid (Norrale kuuluvaid — A. P.) Atlandi sadamaid, kuhu allveelaevad võivad aegajalt sisse pöörata, kui ülitähtsaid baase allveelaevade varustamiseks ja tagavarade hoidmiseks.»

See oli kirja pandud 3. oktoobril 1939. aastal. Aga mõni päev hiljem, nagu sellest kõneles selget keelt veel üks süüdistajate poolt esitatud dokument, saatis Dönitz sõjalaevastiku staapi memorandumi, mille nimetuseks oli «Baasid Norras». Selles ta arutles, millised konkreetsed punktid Norra rannikul pälvivad allveelaevastiku tõsist tähelepanu. Juttu oli Trondheimist ja Narvikist. Kas need siis ei väärigi seda, et Norra neutraliteedile lõpp tehtaks!

Esitanud selle ning hulgaliselt teisi dokumente, mis puudutasid kallaletungi Taanile ja Norrale, otsustas süüdistaja Dönitzile meelde tuletada ka seda, et 21. aprillil 1940. aastal hindas Hitler tema teeneid taas kõrgelt, autasustades teda rüütliristiga. Seejärel ülendati teda ka auastmes: Karl Dönitz sai viitseadmiraliks.

1940. aastal tegi rahu vastu suunatud vandenõu peamees mõningaid kokkuvõtteid oma kuritegevusest, andes ühtlasi hinnangu iga talle lähedase isiku jõupingutustele Saksamaa ettevalmistamisel sõjaks. Muidugi ei läinud ta vaikides mööda ka Dönitzist. Saksa ametlikus häälekandjas «Das Archiv» on 27. septembril 1940. aastal Dönitzi kohta öeldud:

«Neli aastat kestnud väsimatu ja sõna tõsises mõttes järjekindla tööga, suutis ta noore allveelaevastiku personali ja materjalosa sedavõrd ette valmistada, et sellest on saanud kolossaalse löögijõuga relv. Vaenlase laevade uputamine enam kui kolme miljoni brutoregistertonni ulatuses üksnes ühe aasta jooksul, ja seda vaid väheste allveelaevadega, räägib selle inimese teenetest selgemat keelt kui mistahes sõnad.»

Piraatlus meredel

Niisiis sai teoks see, mille nimel Erich Raeder niipalju aastaid oli töötanud ja milles teda nii aktiivselt oli abistanud Karl Dönitz. Teine maailmasõda oli täies hoos. Natslik Saksamaa tormas suurde sõtta revanši ja agressiooni lippude all, globaalse vallutusplaaniga. Selles suures sõjas pidi Saksa laevastik ütlema oma kaaluka sõna.

1. septembril 1939. aastal sööstis wehrmacht kallale Poolale. Tule ja mõõgaga panid natside relvajõud maksma oma ülemvõimu Euroopas. Saksa laevastik sõitis mereavarustele. Raeder ja Dönitz omandasid kindlalt suurpiraadi hüüdnime, ehkki nemad ei kirjutanud meresõja piraatluse esimest lehekülge militaristliku Saksamaa ajalukku ega olnud pioneerid barbaarsete meetodite kasutamisel allveesõjas. Täpselt nii nagu Keitel, kel olid eelkäijad aastail 1870—1871 silma paistnud preisi militaristide näol, ei alustanud ka Raeder ja Dönitz sugugi tühjalt kohalt. Koletislik piraatlus mereteedel oli tuttav juba Esimese maailmasõja päevilt. Juba siis uputasid keisri allveelaevastiklased halastamatult kauba- ja reisilaevu.

Arvesse võttes kurbi kogemusi ja allveelaevastiku arengut pärast Esimest maailmasõda, kirjutati 1936. aastal Londonis alla protokollile, mis andis rahumeelsele laevaliiklusele teatud tagatised. Raeder ja Dönitz teadsid väga hästi (ning mõlemad tunnistasid seda kohtus), et sõjalaevadel, kaasa arvatud allveelaevad, pole lubatud uputada kaubalaevu või muuta nad edasiseks meresõiduks kõlbmatuks, tagamata eelnevalt ohutut varjupaika reisijaile ja meeskonnale. Dönitz teadis ka seda, et protokollis on öeldud: päästepaate, mis on olemas igal laeval, ei saa vaadelda kui ohutut varjupaika reisijatele ja meeskonnale, kuna nende puhul ohutus sõltub suuresti olukorrast merel, ilmastikutingimustest, maa lähedusest või mõne teise laeva olemasolust, mis võiks inimesi pardale võtta.

Ometi tabas Londoni protokolli seesama saatus, mis teisigi üldtunnustatud rahvusvahelise õiguse eeskirju. Raeder ja Dönitz nägid allveelaevade tähtsaimat ülesannet liitlaste merekaubateede purustamises ja kaubalaevade terroriseerimises. Aga kuna seda poleks saanud teha kooskõlas Londoni protokolli sätetega, tuli viimane lihtsalt kõrvale heita.

Dönitz töötas välja, Raeder aga kiitis heaks allveesõja uue taktika, niinimetatud hundikarjad. Nende tegevuse põhimõte seisnes selles, et kui üks allveelaev oli avastanud vastase laevad, hakkas ta neid jälitama ja samal ajal juhatas nende jälile võimalikult rohkem teisi allveelaevu, ründamaks ohvrit üheskoos. Põhimõte oli tõepoolest kiskjalik. Kuid see ei seganud Dönitzit oma raamatus «Kümme aastat ja kakskümmend päeva» kiitmast natside allveelaevastikku.

Nürnbergi protsessil aga ülistas mereröövleist rüütleid Raeder. Ta teatas:

«Ma pean ütlema, et saksa madruseist peeti lugu nii Suur-Saksamaal kui ka välismaal... Nad olid selle lugupidamise ära teeninud oma distsiplineeritusega ja sellega, et võitlesid eeskujulikult, rikkumata sõjatavasid...»

Kuid meenutagem päris sõja algust.

3. september 1939. aasta. Maailma paljude maade kaubalaevad olid lahkunud oma kodusadamaist veel rahu ajal. Tundes end avamerel kaitsetuna, kiirustasid nad ohutute randade poole. Hiiglasuure auriku «Athenia» pardal oli ligi kaks tuhat reisijat — mehi, naisi ja lapsi. Alust ründas allveelaev, torpedeeris seda ja uputas laeva.

Kes selle piraatliku akti toime pani? Kes teotas meresõja seadusi ja tavasid, mis keelavad kategooriliselt kallaletungi rahulikele, mittesõdivate riikide laevadele, liiati veel reisilaevadele?

Esimesena vastas Saksa ajakirjandus.

Ajalehes «Völkischer Beobachter» ilmusid fotod hukkuvast laevast ja artikkel kisendava pealkirjaga: ««Athenia» uputas Churchill». Artiklis kinnitati: «Juuresoleval fotol näete uhket «Atheniat», ookeanihiiglast, mis uppus Churchilli kuriteo resultaadina. Winston Churchill uputas laeva viitsütikuga pommi abil...»

Mispärast oli Churchillil tarvis uputada «Athenia»? Nagu selgub, seepärast et teiste hulgas oli laeval ka ameeriklastest reisijaid. Churchill olevat «kõigest hingest lootnud», et kui need sada ameeriklast lainetes hukkuvad, pöördub petetud ameerika rahva viha Saksamaa vastu...

Ajaleht kirjutas vihase paatosega:

«Hukkunute varjud kutsuvad ta maailma kohtu ette ja küsivad inglise rahvalt: kas veel kaua istub ühel tähtsamal Suurbritannia ametikohal mõrtsukas?»

Saksa sõjalaevastiku ülemjuhatus toetas seda versiooni «Athenia» hukkumisest kogu sõja jooksul, Suurbritannia-vastases propagandas oli sel tragöödial üsnagi tähtis koht. Kuid möödusid aastad, jõudis kätte lõpplahendus ja nii mõnigi asi sai selgeks...

Niipea kui süüdistaja mainis sõna «Athenia», muutus süüpink tähelepanelikuks. Dönitz ja Raeder vahetasid millegi üle mõtteid. Dönitz ei suutnud varjata erutust. Võisid ju igasugused kahtlustused Saksa laevastiku osast «Athenia» uputamisel jätta igavese häbipleki natslike allveelaevastiklaste laitmatule reputatsioonile. Suuradmiralid olid valmis omalt poolt tegema kõik, et tõde jalule seada.

Ent sedakorda seati tõde jalule süüdistajate abiga. Need esitasid Rahvusvahelisele Sõjatribunalile vaieldamatud dokumentaaltõendid selle kohta, et «Athenia» oli uputanud Saksa allveelaev «U-30», mille komandör oli ülemleitnant Lemp. Ja et keegi selles ei kahtleks, lisati, et üks tähtis tunnistaja, selle allveelaeva ohvitser Adolf Schwidt, on ellu jäänud. Too tunnistas:

«Sõja esimesel päeval, 3. septembril 1939. aastal, torpedeeris

allveelaev «U-30» auriku «Athenia», mille veeväljasurve oli ligi kümme tuhat tonni... Me tõusime veepinnale umbes pool tundi pärast plahvatust. Komandör kutsus mu komandosillale, et näidata torpedeeritud laeva.»

Ühes järgmises lahingus sai Schwidt raskesti haavata ja teda taheti maale viia. Enne seda aga nõudis allveelaeva komandör talt allkirja järgmisele paberile: «Mina, allakirjutanu, tõotan, et hoian nii vaenlaste kui ka sõprade eest saladuses kõik allveelaeva «U-30» pardal 3. septembril 1939. aastal toimunud sündmused ning unustan kõik selle päeva juhtumused.»

«Kirjutasin sellele dokumendile alla vasaku käega ja võimalikult ebaloetavalt...» jätkas tunnistaja.

«Athenia» uputamisest kanti ette Dönitzile. Ja mida tegi too tõearmastaja? Ei midagi erilist: ta andis käsu võltsida logiraamatut. Laeva päevikust lõigati välja leht, millel leidus sissekanne «Athenia» uputamise kohta, ning asemele kleebiti teine, kus seisis, et 3. septembril kell 14.00 («Athenia» uputamise momendil) oli allveelaev «U-30» laevast ning sellel viibinud reisijate hukkumiskohast kakssada miili lääne pool.

Sellega seoses hargnes Dönitzi ja Inglise süüdistaja vahel järgmine dialoog.

D ö n i t z: Ei, suli kombel seda (logiraamatut) ei võltsitud. Selle kohta, et juhtumit «Atheniaga» tuleb poliitilistel kaalutlustel saladuses hoida ja seepärast muuta sissekanded laeva päevikus, anti täiesti selge käskkiri.

S ü ü d i s t a j a: Selge. Teile ei meeldi sõna «võltsitud». Hästi, ma kasutan sõna «muudetud» selles tähenduses, et päeviku üks leht lõigati välja ja asendati võltsituga. Kas te teadsite seda?

D ö n i t z: Jah...

Kuidas aga oli lugu sensatsioonilise teadaandega ajalehes «Völkischer Beobachter»? Admiral Schulte-Monting ütles Nürnbergis tunnistusi andes:

«Ma ei tea seni, kes selle autor on. See tuli Propagandaministeeriumist ja tekitas nii Raederis kui ka meis, sõjalaevastiku juhtkonnas, sügavat meelepaha.»

Teine tunnistaja, Välisministeeriumi riigisekretär Weizsäcker vastas küsimusele, kas ta on seda teadaannet lugenud, lühidalt:

«Ma arvasin, et tegemist on rafineeritud väljamõeldisega.»

See oli seesama Weizsäcker, kes tol ajal oli USA saatkonna asjaajajale teatanud, et «Athenia» oli põhja lasknud Inglise allveelaev.

Aga Raeder? Temagi püüdis kohtule selgeks teha, et «Völkischer Beobachteri» sõnum tuli talle täiesti ootamatult. Kuid valel on lühikesed jalad. Süüdistaja esitas täiendavaid dokumente ja Raeder loobus oma seisukohast. Ta tunnistas, et tema ise oli Hitlerile sündmusest ette kandnud. Arutamise tulemuseks oli otsus anda ajalehtedele valeinformatsioon.

«Propagandaministeerium, kellele minu pressiosakond selle

käsu edasi andis, avaldas vastava õienduse ... Minu käsk allveelaevade komandöridele kõlas nii: kõik asjaolud peavad jääma kõige rangemasse saladusse ...» ütles kohtualune.

Lugu «Atheniaga» polnud põrmugi meeldiv. See ei sobinud mitte kuidagi härraste suuradmiralide kaitseskeemi. Ja ega saanudki sobida, sest ainus, mis Raederile ja Dönitzile nende endi sõnade järgi muret valmistas, oli saksa allveelaevastiklaste moraalne pale, kellele kinnipidamine kõigist sõjaseadustest ja -tavadest oli traditsiooniks.

Süüdistaja esitas Raederi memorandumi, mis 3. septembril 1939. aastal oli välisministeeriumisse saadetud. See dokument kõlab nii:

«Sõjalaevastiku ülemjuhatus jõudis järeldusele, et Inglismaad saab maksimaalselt kahjustada vaid sel juhul, kui allveelaevadel lubatakse juuresoleval kaardil näidatud keelatud tsoonides piiramatult kasutada relvi nii vaenlaste kui ka erapooletute laevade vastu ilma igasuguse hoiatuseta.»

Polnud mingit tarvidust Raederilt küsida, kas tema ja tema ametkond mõistsid, et sellega tahtsid nad rahvusvahelisele õigusele, kõigile meresõja seadustele ja tavadele kriipsu peale tõmmata. Memorandumis oli selgesõnaliselt öeldud:

«Sõjalaevastiku juhtkond annab endale täielikult aru selle kohta, et

a) sellega rikub Saksamaa avalikult 1936. aasta kokkulepet majandussõja kohta;

b) seni üldkehtivaks tunnistatud rahvusvahelise õiguse printsiibid ei õigusta sedalaadi lahinguoperatsioone.»

Dokumendi vastu vaielda ei saanud — see esitati originaalis. Dokumendi ettelugemine oli teatud sensatsiooniks. Mitte sellepärast, et sõjaseaduste ja -tavade teadlik rikkumine võinuks kedagi süüpingis istujaist hämmastada. Hämmastas miski muu — Raederi ettevaatamatus. Kui näiteks Göring rääkis riisumistest, siis kasutas ta kõige sagedamini palju pehmemalt kõlavaid sõnu — «okupeeritud territooriumide ressursside organiseerimine» või «mobiliseerimine». Kui aga oli juttu inimeste massilisest hävitamisest, kirjutati dokumentides: «küsimuse lõplik lahendamine». On's saksa keel nii vaene, et Raeder ei suutnud leida sünonüüme?

Pärast memorandumi ettelugemist vestles Raeder millegi üle kaua aega Dönitziga. Nähtavasti küsis ta temalt nõu, sest see ebameeldiv dokument oli omal ajal koostatud eelkõige allveelaevastiku juhataja huvides. Kuid Dönitzi seisukoht ei lohutanud Raederit. See selgus lõplikult siis, kui David Maxwell-Fyfe'i ja allveelaevastiku endise juhataja vahel toimus järgmine dialoog:.

M a x w e l l-F y f e: Kas te väidate selle kohtu ees, et kohtualune Raeder pole teiega selles küsimuses iialgi konsulteerinud ega teile sellest enne teatanud, kui siin esitatud dokumendid Välisministeeriumisse saadeti?

D ö n i t z: Ei. Seda ta ei teinud.

See oli hoop selja tagant. Sel hetkel meenutas Raeder inimest, kellel korraga õhust puudus tuleb, keda on tabanud äkiline astmahoog. Isegi Dönitzi selgitav märkus, et memorandumi koostamise ajal viibinud allveelaevastiku juhataja Berliinist kaugel eemal, Läänemere rannikul, ei teinud Raederi olukorda kergemaks.

Ainus, mida Dönitz tõestada soovis, oli see, et Saksa allveelaevastiku tegevuse iseloom sõltunud vastase käitumisest. Kuid tunnistada, et Saksa laevastik oli juba esimestest sõjapäevadest alates saanud korralduse tegutseda rahvusvahelist õigust rikkudes, kui õiguserikkumisi vastase poolt ei saanud kõne alla tullagi — ei, kus sellega!

Tuli aeg, ja Dönitz, andes nüüd vastust juba sõjalaevastiku ülemjuhatajana, valis analoogilise kaitsmisviisi: Saksa allveelaevastik olevat hüljanud rahvusvahelise õiguse nõuded alles siis, kui vastane oli seda juba teinud. Ent Raederi kurikuulsas memorandumis leidub ju ka niisugune meelehärmi tekitav lause: «Sõjalaevastiku ülemjuhatus jõudis järeldusele, et meie käsutuses olevate jõududega võib Inglismaale maksimaalset kahju tekitada ...» Tähendab, tegemist polnud mitte vastuabinõudega, vaid püüdega vabastada allveelaevastiklaste käed ning muuta suhteliselt väikese hulga allveelaevade tegevus võimalikult efektiivsemaks.

Süüdistaja läks teise dokumendi juurde. 25. septembril 1939. aastal toimus Raederi ja Saksamaa Välisministeeriumi riigisekretäri parun Weizsäckeri nõupidamine. Suuradmirali ja parunit sidus kauaaegne sõprus. Minevikus oli Weizsäcker olnud mereväeohvitser ning võtnud koos Raederiga osa Esimesest maailmasõjast. Nagu paljudel teistel juhtudel, oli säilinud ka selle nõupidamise ülestähendus. Ega seegi Raederile kasuks tulnud. Jällegi oli juttu sõja karmimaks muutmise abinõudest, eriti neutraalsete maade osas. Raeder ise võttis kasutusele termini «meretsoonid». Selle all mõisteti laialdasi avamere alasid, mille piires Saksa laevastik polnud kohustatud täitma rahvusvahelise õiguse ettekirjutusi. Kuid «meretsoonide» väljakuulutamine oleks nagu eeldanud, et väljaspool neid kohustub Saksa laevastik siiski täitma meresõja reegleid. Niisugune mulje tohtis jääda kõikidel teistel, ainult mitte allveelaevade komandöridel, selleks anti välja käskkiri, milles rõhutati: «Majandussõja pidamisel nõutakse edaspidi äärmist halastamatust.» Süüdistaja pealekäimisel oli Raeder sunnitud kinnitama, et sellessamas käskkirjas on märgitud, et teostades halastamatuse poliitikat, «ei pea mereväe ülemjuhatus kinni pidama mitte mingisugustest kindlaksmääratud tsoonidest ...»

Ei pea üleüldse mitte millestki kinni pidama ...

Muide, Raederile meenus, et kusagil olevat ta mingisuguses dokumendis siiski viidanud rahvusvahelisele õigusele, sõjaeetikale. Süüdistaja oli nii vastutulelik ja otsis selle dokumendi üles. See oli laevastiku ülema memorandum 1939. aasta 15. oktoobrist. Süüdistaja luges selle ette. Ja mis välja tuli? Raederil oli õigus. Selles oli

tõepoolest öeldud: «Kõigi sõjalise iseloomuga abinõude rakendamisel on soovitav lähtuda rahvusvahelise õiguse normidest.» Järgnes paus, parajasti nii pikk, et vana admirali meeleolu silmanähtavalt paraneks. Näete nüüd, tema, Raeder, pole kogunisti jurist, vaid hoopis sõjaväelane, aga ta ei unustanud rahvusvahelist õigust!

Ent oh häda, pärast pausi jätkas süüdistaja tsiteerimist:

«Kuid sõjalisest seisukohast vajalikke, otsustavat edu tagavaid abinõusid tuleb rakendada isegi sel juhul, kui need pole kooskõlas rahvusvahelise õigusega.»

Heldinud ilme suuradmirali näolt kadus kui käega pühitud. Väljendus ju tema kreedo otseselt just neis viimastes sõnades. Olles vanem kui teised kohtualused, mäletas ta selgesti, et Saksa kindralstaap oli juba 1902. aastal välja andnud sõjaseaduste koodeksi «Kriegsbrauch im Landkriege». Selles dokumendis määratleti põhimõtteliselt vägagi oluline mõiste, just see, mida ka Raeder oma memorandumis formuleeris. «Kriegsmanier» on sõjaseadused ja -tavad, «Kriegsraison» aga sõjast tingitud hädavajalikkus. Juba ammu, ja muuseas ka mainitud koodeksis, pidasid preisi militaristid «Kriegsraison'i» tähtsamaks kui «Kriegsmanier'i» — sõjaliste vajaduste ees peab seadus taanduma.

Otsekui selleks, et Raederile selgeks teha, et too tunnistab just militaristlikku sõjalise vajalikkuse doktriini, otsustas süüdistaja sellesama memorandumi ühe lõigu juurde tagasi tulla. Seal oli juttu sellest, kuidas talitada erapooletute riikide kaubalaevadega. Jah, sõja ajal on need muidugi rahvusvahelise õiguse erilise kaitse all. Just selleks, et saksa allveelaevastiklased «Kriegsmanier'i» üle ei hindaks ega jumala pärast — alahindaks «Kriegsraison'i», selgitas Raeder: «Otsust pidada kõige halastamatumat majandussõda ärgu . . . kõigutagu surve neutraalsete riikide poolt, nii nagu see juhtus Esimese maailmasõja ajal, tekitades meile kahju. Kõik erapooletute riikide protestid tuleb tagasi lükata . . . Mida halastamatumalt majandussõda peetakse, seda rutem jõuame eesmärgile . . .»

Süüdistaja esitas tõendeid, et natslike admiralide teod ei läinud lahku nende sõnadest: Saksa allveelaevad torpedeerisid erapooletute riikide kaubalaevu, mis olid teel ühest neutraalsest sadamast teise. Mõnikord võtsid Raeder ja Dönitz sääraseid fakte omaks, kuid püüdsid niisugust barbaarsust õigustada vajadusega teostada Inglismaa näljablokaadi.

Siis katsus Dönitz kohtule selgeks teha, et halastamatut sõda peeti ikkagi vaid relvastatud kaubalaevadega. Süüdistaja andis otsekohe vastulöögi: juba 22. septembril 1939. aastal tegi Saksa mereväe juhatus korralduse uputada ilma hoiatamata kõik merd sõitvad kaubalaevad. Allveelaevade komandöridel aga kästi igaks juhuks «õigustada kaubalaeva põhjalaskmist lahingutegevuse päevikus sellega, et alust peeti lahingulaevaks või abiristlejaks».

Pikkamisi Dönitzi vastupanu rauges, süüdistaja aga jätkas pealetungi. Kohtunikele ulatati uus dokument.

30. detsembril 1919. aastal oli mereväe ülemjuhatus käskinud allveelaevadel nois vetes, kus võib leiduda miine, uputada ilma igasuguse hoiatuseta kõik laevad. Sellisel tunnil võib merepiraatluse tagajärgi kerge vaevaga panna miinide arvele.

Ja veel väljavõte käskkirjast nr. 154, millele oli alla kirjutanud Dönitz:

«Ärge päästke uppujaid ega võtke neid kaasa. Ärge hoolitsege kaubalaevade päästepaatide eest. Ilmastikutingimused ja kaugus maast ei mängi mingit rolli . . . Võidelge ainult selle eest, et võimalikult pea uut edu saavutada. Me peame selles sõjas karmid olema.»

Nähtavasti seisis Dönitzil selle käskkirja kirjutamise ajal silme ees 1936. aasta Londoni protokolli tekst. Sellepärast ei pidanudki suuradmiral liiga palju pead murdma: kõigile protokolli nõudeile lisati ainult üks sõna, mis märkis nende eitamist.

Süüdistaja käsutuses oli palju Saksa allveelaevade lahingutegevuse päevikuid. Aeg-ajalt loeti ette neis leiduvaid sissekandeid. Üks neist kõlas nii:

«22.02. Märkasin laeva peilingul 240°, samaaegselt avastasin laeva peilingul 300°. Esimene asub tagasikursile ja kaob, arendades maksimaalset kiirust. Ründan teist laeva, mis hoiab endist kurssi. Lähenenud talle, märkan, et see on kahe korstnaga reisiaurik, millel on ainult fokkmast. Grootmast on maha raiutud. Nähtavasti abiristleja.

22.50. Torpeedolask 1500 meetri kauguselt. Tabamus ahtrikorstna alla.»

«Nähtavasti» — niisugusest oletusest piisas, et põhja lasta sadu reisilaevu paljude tuhandete naiste, laste ja vanuritega.

Esitati dokument reisilaeva «City of Benares» uputamise kohta. Selle pardal oli ligi kakssada reisijat, nende hulgas sada last. Torpedeerimise tagajärjel uppusid kõik.

Siis tsiteeris süüdistaja Suurbritannia kaubalaeva «Chief Mid» uputanud Saksa allveelaeva logiraamatut. Ja kõigi kohtusaalis viibijate vaimusilma ees avanes kohutav pilt.

«Müra ja ragin. Siis on kõik möödas. Pinnale tõuseb hulgaliselt laevariismeid. Läheneme, et teha kindlaks laeva nime. Meeskond päästab end paatides ja riismetel . . . Õngitseme välja päästerõnga. Selle peal ei ole nime. Keegi noormees vees kisendab appi: «Aidake, aidake, palun!» Teised on väga rahulikud. Nähtavasti on nad väsinud ja lõdisevad külmast. Nende näod väljendavad jäist viha. Hoiame endist kurssi . . .»

Süüdistaja luges ette ühe madruse tunnistused, kes pärines allveelaeva poolt uputatud traalerilt.

«Ma ujusin vees . . . Saksa allveelaev ei sukeldunud, vaid tuli otse minu poole, ja kui ta oli must kuuekümne kuni seitsmekümne jardi kaugusel, tulistas mind kuulipildujast lühikeste valangutega.

Kuna tema kavatsused olid ilmselged, sukeldusin vee alla ja jäin sinna senikauaks, kuni allveelaev tulistamise lõpetas ja kadus. Vaenlane tulistas kuulipildujast halastamatult meremehi, kes asusid päästepaadis number kaks.»

Oli see paljas juhus? Või midagi niisugust, mida juristid nimetavad ekstsessiks, allveelaeva komandöri tegevuseks, mis ületab saadud juhtnööride piirid? Või täitis ta otseselt käsku?

Dönitz vastas meelepahaga:

«Ma ütlesin juba alguses, et nende inimeste hävitamine, kes pärast laeva uputamist on ellu jäänud, on eksimus sõduri lahingumoraali vastu. Mina poleks iialgi niisugust käsku andnud.»

Dönitz ei nõudnud sugugi, et kohus paljalt tema sõnu usuks. Kaitse palus ette lugeda Saksa allveelaeva endise komandöri kolmanda järgu kapteni Hans Witti tunnistused. See tunnistaja rääkis, et 1943. aasta juunis kutsutud ta Dönitzi juurde. Hans Witti sõnade järgi olevat tol ajal inglise lendurid tulistanud avarii ohvriks langenud Saksa allveelaevade kaitsetuid meremehi. See tekitanud madruste ja ohvitseride hulgas pahameelt. Paljud soovitanud kätte maksta ja rünnata niisamuti kaitsetuid inglise meremehi uputatud kaubalaevadelt.

«Kasutasin juhust,» rääkis tunnistaja, «et suuradmiralile nendest meeleoludest ette kanda... ja tema arvamust kuulda. Suuradmiral taunis otsustavalt mõtet võidelda kaitsetuks jäänud vastasega. «Isegi kui vaenlane toimib ebainimlikult, ei saa me talle samaga vastata,» ütles Dönitz.

Päistis, et asi on selge. Süüdistajad aga ei jäänud seda uskuma ja põhjendasid oma skeptitsismi dokumentide varal.

3. jaanuaril 1942. aastal kohtus Hitler Jaapani saadiku Osimaga. Ta seletas saadikule, et kui palju laevu Ühendriigid ka ei ehitaks, jääb nende kõige suuremaks probleemiks personali puudus. Kui selgub, et enamik meremehi on laevade uputamisel hukkunud, põrkuvad ameeriklased uute meeskondade värbamisel raskustele. Liiati nõuab uute meeskondade ettevalmistamine rohkesti aega.

«Me võitleme oma olemasolu eest,» ütles Hitler, «ja selles võitluses ei tohi me juhinduda mitte mingisugustest inimlikest tunnetest.»

Sellepärast pidaski Hitler vajalikuks anda käsu: kui torpedeeritud laeva komandöri ei õnnestu vangi võtta (merel aga on see sageli nii), peab allveelaev tõusma veepinnale ja maha laskma inimesed, kes püüavad end päästa.

Dönitz pingutas mälu ja tunnistas, et pärast vestlust Osimaga küsinud jumaldatud füürer temalt, «kas päästepaatide ja teiste päästevahendite vastu poleks võimalik tegutseda».

K r a n z b ü h l e r: Mis tähendab «nende vastu tegutseda»?

D ö n i t z: See tähendab tegutseda nende vastu relvaga...

Võib-olla Dönitz meenutas tookord Hitlerile 1936. aasta Londoni protokolli, mis keelab taolise tegevuse? Sugugi mitte. Dönitz

pidas paremaks anda 17. septembril 1942. aastal käskkirja, millega Hitleri kuritegelikku ideed realiseerima hakati. Selle käskkirja väljaandmise päeval kirjutas Dönitz oma päevikusse: «Kõigi... ohvitseride tähelepanu juhitakse taas faktile, et igasugused katsed päästa uputatud laevade meeskonnaliikmeid on vastuolus sõjapidamise elementaarsete nõuetega, see tähendab vaenlase laevade ja meeskondade hävitamisega.»

Ühe Saksa allveelaeva komandöri, nimega Eck, mõistis liitlaste kohus pärast sõda surma. Eck oli laeva piraatliku uputamise järel hävitanud ettekavatsetult meremehi, kes end päästa püüdsid. Dönitz lausus selle kohta:

«Ta tegutses omal algatusel. Tema kavatsuseks polnud hävitada uputatud laeva meeskonda, vaid laeva riismeid, sest teadis, et vastasel juhul reedavad need ta juba järgmisel päeval.»

Dönitz rääkis riismetest, kuid ei rääkinud inimestest, kes vees ujudes ja end päästa püüdes neist riismetest kinni hoidsid. Ent suuradmirali kaitsja võttis selle ülekuulamise ajal kaudselt omaks.

K r a n z b ü h l e r: Kas te kiitsite Ecki teguviisi heaks?

D ö n i t z: Ma ei kiida tema teguviisi heaks, sest... iial ei tohi taganeda sõdurimoraalist.

Aga milles see moraal õieti seisnes? Kas selles, et pole sünnis tulistada riismeid? Nii küsimusest endast kui ka sellele antud vastusest paistis selgesti, et Dönitz oli ikkagi sunnitud omaks võtma, ehkki poolikult, et Eck tulistas vees ujuvaid ja ennast päästa püüdvaid inimesi. Teisiti oleks raske tõlgendada ka advokaadi ja tema kaitsealuse kahekõne lõppu.

K r a n z b ü h l e r: Kas te peale selle juhtumi Eckiga teate veel mõnda, kus mõni Saksa allveelaeva komandör avas tule hukkujate või päästevahendite pihta?

D ö n i t z: Ei, ma ei tea mitte ainsatki.

Ent tuli aeg, ja Dönitz pidi õigeks võtma, et mitte ainult Hitler oma vestluses Osimaga, vaid ka teised valitsusinstantsid pidasid vajalikuks otsustavate abinõude tarvituselevõtmist uputatud laevade meeskondade hävitamiseks.

«See oli vist tuhande üheksasaja neljakümne kolmanda aasta suvel, kui ma sain Välisministeeriumist kirja, milles mulle teatati, et pärast kaubalaevade uputamist jõuab koju tagasi umbes kaheksakümmend seitse protsenti meeskonnaliikmeist.»

Ribbentropi ametkonnas peeti niisugust olukorda ebasoovitavaks ja Dönitzilt küsiti: «Kas selle vastu ei anna midagi ette võtta?»

Ajal, mil süüdistus suuradmirali ümber kavakindlalt vankumatut süütõendite müüri püstitas, ei tukkunud kaitsegi. Mitmel korral püüdis ta lööki ennetada.

Meenub, et kord tõi post peasekretariaadist doktor Kranzbühleri avalduse. Advokaat palus kohtuistungil läbi arutada ja toimiku juurde lisada Saksa laevastiku vanemleitnandi Hermann

Friedrich Kressi kirja 1946. aasta 22. jaanuarist. Kirja tekst oli järgmine:

«Suuradmiral Dönitzi kaitsjale.

Nürnberg, Rahvusvaheline Sõjatribunal.

Jäädes ootama vastust, tahaksin Teile teatada mõningaid andmeid süüdistuse tunnistaja Peter Joseph Heysigi kohta, keda ma tunnen hästi, sest teenisin koos temaga allveelaeval «U-977».

Heysig, kes tookord oli esimene vahiohvitser, jättis endast komandörile, endisele mereväe ülemleitnandile Hans Jakob Leilichile nii halva mulje, et too määras enda asetäitjaks puhkuse ajal mitte Heysigi, vaid minu. Paljudes kriitilistes olukordades häire aegu, olgu siis vee peal või vee all, käitus Heysig alati argpüksina. Ta unustas täielikult oma vastutuse ja valveohvitseri ülesanded ning mõtles ainult oma elu päästmisele.

Kamraadid ei armastanud teda, sest ta hoidis teistest eemale, oli nende vastu ebasõbralik ja valetas.»

Miks pidid Rahvusvahelist Sõjatribunali huvitama säärased andmed ühe saksa ohvitseri kohta paljude tuhandete hulgast? Lugeja teab juba, et neil juhtudel, kui kaitse ei suutnud kuidagi ühe või teise tunnistaja asjalikke tunnistusi ümber lükata, püüdis ta sageli tema isikut mahà teha, et põhjustada tema vastu umbusku. Ka antud juhtumil taotles doktor Kranzbühler just sedasama eesmärki.

Kohtu komandant tõi tunnistaja saali.

E e s i s t u j a: Kuidas on teie nimi?

T u n n i s t a j a: Peter Joseph Heysig.

E e s i s t u j a: Korrake minu järel: vannun jumala, kõigevägevama ja kõiketeadja nimel, et räägin puhast tõtt, ei salga midagi ega lisa midagi juurde.

Suuradmiral Dönitz võis juba aimata, et puhas tõde ei tee talle rõõmu.

S ü ü d i s t a j a F i l l i m o r: Peter Joseph Heysig, olite te Saksa sõjalaevastiku ülemleitnant?

H e y s i g: Ma teenisin teises allveelaevade õppedivisjonis leitnandina.

F i l l i m o r: Kas teil on meeles teie väljaõppe viimane päev?

H e y s i g: Viimasel õppepäeval korraldas suuradmiral Dönitz, kes tollal oli allveelaevastiku juhataja, teise allveelaevade õppedivisjoni ülevaatuse.

Edasi teatas tunnistaja, et ülevaatuse ajal pidas Dönitz kõne, milles avaldas arusaamatust, miks Saksa allveelaevad pärast kaubalaevade torpedeerimist mõnedel juhtudel päästavad inimesi. «See tähendab,» rääkis Dönitz, «et nad töötavad vaenlase kasuks, sest päästetud meeskonnad hakkavad edaspidi teenima uutel kaubalaevadel.»

Nõudes saksa allveelaevastiklastelt end päästa püüdvate meeste halastamatut hävitamist, selgitas Dönitz neile:

«Tingituna vajadusest pidada totaalset meresõda, tuleb silmas

pidada, et laevade meeskonnad on allveelaevadele täpselt samasugused objektid nagu laevad ise. Ainult nii toimides saavutame seda, et liitlased ei suuda enam oma uusi laevu meestega komplekteerida . . .»

Advokaat Kranzbühler otsustas Heysigi tunnistusest tekkinud muljet pehmendada. Ta palus tunnistajat:

«Ütelge, palun, kui te kõiki neid asju teate, kas võite lisada veel midagi, mis suuradmiral Dönitzi kõnes mingil määral rääkis sellest, et merehätta sattunud tuleb maha lasta?»

H e y s i g: Ei, kuid seda võis mõista tema väljendist «totaalne sõda laevade ja meeskondade vastu». Hiljem rääkisin ma sel teemal oma kamraadidega. Me leidsime, et suuradmiral mõtles just seda.

Advokaat esitas uue küsimuse: kas tunnistaja rääkis sellest kooli ülemaga? Jah, rääkis küll. Veelgi enam, tunnistaja mäletas hästi, et viimasel «oli soovitatud pärast laevade torpedeerimist hävitada uppujad, kui vähegi võimalik, ainult allveelaeva komandosillal viibivate ohvitseride juuresolekul».

Kas pärast niisuguseid tunnistusi maksabki imestada, miks kaitse püüdis Heysigi isikut aegsasti diskrediteerida!

Süüdistus märkis põhjendatult, et Kressi kiri ei tõesta, nagu poleks tunnistaja teadlik olnud küsimustes, mille kohta ta tunnistusi andis. Pealegi on väide, et Heysig olevat argpüks ja lobamokk, täiesti alusetu. Kohus tegi kindlaks, et tema teenistuskäik kulges edukalt ja teda koguni autasustati lahinguülesannete täitmise eest.

Otse kohtus esitati taotlus veel ühe tunnistaja väljakutsumiseks, kes võiks Dönitzi 17. septembri 1942. aasta käskkirja puutuvaisse asjaoludesse selgust tuua. Rahvusvahelise Sõjatribunali ette astus saksa mereväeohvitser Karl Heinz Mehle, kes alates 1942. aasta juunist kuni Saksamaa kapituleerumiseni juhatas 5. allveelaevade flotilli Kielis.

Mehle rääkis, et alati, kui mõni juhataja käskkiri talle arusaamatuks oli jäänud, läinud ta allveelaevastiku staapi selgust saama. Nii oli see ka 1942. aasta 17. septembri käskkirjaga. Selle dokumendi sisu oli nii kohutav, et kui Mehle jälle kord staapi läks, päris ta järele, kas ta on Dönitzi nõudmistest õigesti aru saanud. Talle selgitati kõike kahe näite varal.

E s i m e n e n ä i d e. Saksa allveelaev avastas kummipaadi allatulistatud Inglise lennuki meeskonnaga. Et allveelaev oli maksimaalselt koormatud, ei saanud ta inglasi pardale võtta ja jätkas oma teekonda. Naasnud lahinguretkelt, jutustas komandör allveelaevastiku staabis sellest juhtumist, ja ohvitserid hakkasid talle ette heitma, et kui ta mitte kuidagi ei saanud allatulistatud Inglise lennuki meeskonda vangi võtta, oleks ta äärmisel juhul pidanud avastatud mehed hävitama, sest hiljemalt kahekümne nelja tunni pärast võtavad Inglise päästelaevad nad pardale.

T e i n e n ä i d e seisnes Mehle tunnistusi mööda järgmises. Enamik allveesõja esimestel kuudel uputatud USA laevadest lasti põhja ranna lähedal. Tänu sellele, et kindel maa ligidal oli, suurem

osa meeskondadest tavaliselt pääses. See oli väga kurb: kaubalaevandusele pole tähtis üksnes laevade tonnaaž, vaid ka meeskondade säilimine. Kui uputatud laevade meeskonnad ellu jäävad, võivad nad uutele laevadele asuda.

Lõpuks lausus Mehle, et Dönitzi käskkirju läbinud visalt üks mõte: «Soovitav on, et pärast kaubalaevade uputamist mitte keegi ellu ei jääks.»

S ü ü d i s t a j a: Kas te mäletate käskkirja logiraamatu pidamise kohta?

M e h l e: Meile anti käsk uputamist ja teisi tegusid, mis seisid vastuolus rahvusvaheliste kokkulepetega, logiraamatusse mitte sisse kanda. Sellest tuli ette kanda tagasipöördumisel ja ainult suuliselt.

K r a n z b ü h l e r: Te selgitasite allveelaevade komandöridele, et see (Dönitzi käskkiri — A. P.) nõuab päästevahendite hävitamist ja meeskondade tapmist. On see õige?

M e h l e: Mitte täiesti... Kui komandörid küsimusi esitasid, tõin ma ainult need kaks näidet, mis mulle allveelaevade staabis toodi. Järelduse sellest tegid nad juba ise.

Tegelikult saavutas kaitse Mehlele esitatud küsimustega ainult seda, et tugevdas kohtunike usku Dönitzi süüsse.

Ülemjuhataja või postiljon

Suuradmiralide meeleolu läks iga protsessipäevaga üha süngemaks, ehkki nad teadsid, et nende kaitsjad valmistuvad üsnagi efektseks käiguks, millest esialgu kellelgi aimu polnud.

Kui süüdistajad Raederi ja Dönitzi vastu süütõendeid esitasid, tuli noil üle elada nii mõndagi. Ja ometi oli midagi niisugust, mis härraseid admirale trööstis: paljude nende süüpinginaabrite kuriteod olid veelgi rängemad. Sest kõigele vaatamata ei suutnud süüdistajad esialgu tõestada, et Raeder ja Dönitz olid olnud segatud tõeliselt jõledatesse sõjaroimadesse (merepiraatlust nad selleks ei pidanud).

Lugeja mäletab, kui pahaselt tõrjus Dönitz Nõukogude süüdistaja küsimusi, mis käisid metsikuste kohta. Nii tema kui Raeder kinnitasid kohtule, et nad kuulsid neist õudustest alles Nürnbergis. Üldse oli Dönitz arvamusel, et ta sattus süüpinki ainult sellepärast, et oli Hitleri järglane.

«Ma istun siin just sellepärast. Aga kui see kõik taas korduks, ei ole ma sugugi kindel, et toimiksin teisiti...»

Aga Raeder? Kas lugu Leningradiga ei räägi sellest, kuivõrd tema ja Hitleri seisukohad teineteisest erinesid? Hitler tahtis Leningradi täielikult hävitada ja andis erikäsu «Peterburi tule-

vikust». Raeder aga seisis kindlalt selle eest, et linna ei purustataks, vaid jäetaks terveks.

Mis teda selleks ajendas? Kas humaansed kaalutlused? Või ehk püüe säilitada ajaloolisi mälestusmärke? Nüüd, Nürnbergis, oleks ta tahtnud seda just niimoodi paista lasta, aga see ei läinud läbi. Alt vedas admiral Schulte-Monting. Too teatas oma tunnistustes, et Raeder kartis laevatehaste pärast, mis asusid Saksamaa põhjaosas. Need võisid liitlaste õhurünnakute läbi kannatada saada. Raeder pidas hädavajalikuks viia need tehased itta. Sellepärast ta paluski Saksa sõjavägede ülemjuhatust, et Leningradi ei purustataks ja säilitataks sadam.

Ent niipea kui suuradmiral teada sai, et Leningradi totaalne purustamine on füüreri enda tahe, andis ta 29. septembril 1941. aastal käskkirja, mis ei jätnud enam mingeid kahtlusi. Nürnbergis esitati ka see dokument. Ja kõik võisid kuulda, et selles oli öeldud: «Füürer otsustas Peterburi maa pealt ära pühkida», ja sellepärast ei saa «mereväe endisi nõudmisi» arvestada.

Aga kuidas suhtusid suuradmiralid commandoste hävitamisse — nende inglise sõdurite hävitamisse, kes oma armee mundris olid saadetud vaenlase poolt vallutatud territooriumile. Raeder ja Dönitz polnud rahvusvahelises õiguses sugugi nii tuhmid, et nad poleks aru saanud, et kui sõdur sõdib oma sõjaväe vormis, siis on tal vangilangemise korral õigus ellujäämisele ja sõjavangide jaoks kehtestatud režiimile. Hitler aga kirjutas 18. oktoobril 1942. aastal alla käskkirjale kõigi vangistatud commandoste üleandmise kohta SD-le, kus nad otsekohe maha lasti. Suuradmiralid püüdsid teeselda lihtsameelset: nad ei mäletavat niisugust käskkirja ega kujutavat endale hästi ette, kas see oli seaduslik või mitte.

Raederile ja Dönitzile tuletati meelde, et sõjalaevastiku staap levitas seda käsku eraldi ringkirjana kõigis talle alluvates väekoondistes. Süüdistaja küsis Dönitzilt:

«Kiitsite te selle käskkirja heaks või ei?»

«Ma käsitlesin seda käskkirja kui kättemaksukäsku.»

Ei Dönitz ega Raeder tahtnud seda käskkirja lausa kuritegelikuks tunnistada. Ja mis seal imestada: oli ju Dönitz ise andnud merevägede ülemjuhatajana 1943. aasta juulis käskkirja laevastiku poolt kinnivõetud inglise ja norra commandoste üleandmise kohta SD-le, et nendega seal arveid õiendataks.

Süüdistaja küsis Dönitzilt veel ja veel kord, kuidas ta sellesse Hitleri käskkirja suhtus, ja endine merevägede ülemjuhataja andis järele. Ta rääkis:

«Praegu suhtun ma sellesse käskkirja eitavalt, sest nüüd ma tean, et selle käskkirja väljaandmiseks puudus alus.»

Tagamõte oli selge: ajal, mil laevastiku staap vastava ringkirja laiali saatis, ei kahelnud Dönitz, et see on kooskõlas seadusega...

Dönitz valetas. Valetas häbematult ja samal ajal abitult ning lootusetult. Süüdistaja tuletas talle meelde, mida öeldi commandoseid puudutava käskkirja kohta väekoondiste komandöridele saa-

detud kaaskirjas: «Seda käskkirja pole lubatud levitada kirjalikult... Pärast käsu suusõnalist edasiandmist madalamatele instantsidele peab väekoondise juhatus käskkirja tagasi võtma ja hävitama.»

Tähendab, Dönitz tajus juba tookord vägagi selgesti selle dokumendi ja sellel põhinevate tegude ebaseaduslikkust ning kuritegelikkust.

Aga Raeder? Süüdistaja luges ette väljavõtte sõjalaevastiku staabi päevikust, milles algul oli juttu commandoste mahalaskmisest, lõpupoole aga öeldi: «Seda abinõu rakendati vastavalt füüreri erikäsule, kuid vastuolus rahvusvahelise õiguse normidega, kuna need sõdurid olid riietatud sõjaväe vormi.» Raeder püüdis niisugust sissekannet eitada. Süüdistaja näitas seda admiral Schulte-Montingile, kes tollal oli staabiülem, ning küsis talt:

«Kas te tunnete Raederi initsiaale? Ütelge, tunnistaja, kas see väljavõte pärineb merevägede staabi lahingutegevuse päevikust?»

«Jah,» vastas Schulte-Monting, «ma tunnistan, et see on nii.»

Raederil tuli äkki päästev mõte. Ta teatas kohtule, et ta ei või end antud juhul süüdi tunnistada, kuna commandoste hävitamise käskkirjale kirjutas alla Hitler, mitte tema. Raederi ülesandeks jäi vaid anda see käsk edasi «allpool seisvatele lülidele».

Ma kuulasin Raederi seletust ja mulle tundus, et kui suuradmiral oleks kohtusaalis toimuvale suuremat tähelepanu pööranud, vaevalt oleks ta siis niisugust argumenti kasutanud. Laevastiku ülemjuhataja polnud ju lihtlabane postiljon. Ta andis Hitleri käsud oma alluvatele edasi täitmiseks, nagu seda pidevalt märgiti ka kaaskirjades.

Keitel ja Jodl olid toiminud arukamalt. Nad püüdsid kohut uskuma panna, et kui nad andsid edasi mõnd niisugust Hitleri käsku, milles nad tajusid kuritegelikkust, siis andsid nad oma alluvaile varem kokkulepitud vormis mõista, et neid ettekirjutusi pole soovitav täita. Samas vaimus tegutses ka nende kaitse. Puudutades Hitleri käskkirja Nõukogude sõjaväekomissaride mahalaskmise kohta, teatas Saksa kindralstaabi advokaat doktor Laternser kohtus:

«Armeede ja väekoondiste ülemjuhatajad kas ei teinud seda oma väeosades üldse teatavaks või andsid omalt poolt korraldusi, mis tegid selle käsu täitmise võimatuks.»

Siin pole oluline, et see kõik oli vale. Oluline oli hoopis muu: Keitel, Jodl ja nende kaitse tunnistasid, et üheks sõjaroimast osavõtmise vormiks on ka ilmselt kuritahtliku käsu edasiandmine täitmiseks. Loomulikult ei võtnud Rahvusvaheline Sõjatribunal arvesse Raederi väiteid, et ta polevat osa võtnud arveteõiendamisest commandostega.

Natside kuritegude kõrvalise tunnistajana püüdis end näidata ka teine suuradmiral — Karl Dönitz. Ta olevat olnud sõjaväelane, kelle ülesanne oli sõjaoperatsioonide juhatamine merel. Ta polevat sekkunud ega tahtnudki sekkuda okupeeritud territooriumidel

teostatavasse poliitikasse. Seda, et neil territooriumidel oli kehtestatud terror, et eksisteerisid niisugused käskkirjad nagu «Pimedus ja udu», saanud ta teada alles Nürnbergi protsessil.

Ja taas sunniti Dönitzit kuulama dokumenti, mis näitas, et suuradmiral püüdis ilmaaegu vähendada temal lasunud kohustuste ja tema tegevuse ulatust.

Dokumentidest selgus, et 1. juunil 1944. aastal kohtusid kaks meest. Üks neist oli Adolf Hitler, teine Karl Dönitz. Toosama Dönitz, kes ei tegelnud millegi muuga peale meresõja ega huvitunudki millestki muust. Sedakorda aga arutasid need kaks meest vastu ootusi midagi niisugust, mis kuidagi ei mahtunud ei meresõja probleemistikku ega praktikasse. Räägiti sellest, milliseid abinõusid tuleks kasutada streigi mahasurumiseks Kopenhaagenis. Tasub märkimist, et isegi niisuguses küsimuses otsustas Hitler nõu pidada Dönitziga. Tookord oli suuradmiral selle üle uhke, Nürnbergis aga kindlasti needis päeva, mil see nõupidamine toimus.

Hitler ja Dönitz tulid järeldusele, et «ainuke relv võitluseks terrori vastu on terror». Nad mõlemad olid sügavalt veendunud, et kohtu teeneid ei tasu siin kasutada, «kohtumenetlus on arhaism», veelgi enam — kohtuprotsessid «sünnitavad niisugusel juhtumil märtreid».

«Ajalugu näitab, et nende inimeste (süüdimõistetud patrioodide — A. P.) nimed on igaühe huulil, kuna aga vaikselt talitamine neelab paljude tuhandete inimeste nimed, kes on kaotanud elu ilma igasuguse välikohtuta.»

Niisugune oli laevastiku ülemjuhataja arvamus selles vägagi poliitilises küsimuses. Ta pooldas inimeste hävitamist ilma uurimise ja kohtuta, et need, kes võitlesid ennastsalgavalt fašismi vastu, unustataks.

Kohtus Dönitz protesteeris. Ta ei olevat niimoodi rääkinud. Nii olevat rääkinud Hitler, Dönitz ainult kuulanud. Süüdistaja küsis talt:

«Te pole järelikult selle avaldusega nõus?»

Dönitz: Ei.

Süüdistaja: Miks te siis selle dokumendi kõigile operatiivosakondadele laiali saatsite?...

Kohtualune ei osanud vastata midagi mõistlikku, süüdistaja aga käis peale:

«Mis asi nimelt selles hirmsas katkendis võis teie arvates... teie ohvitseridele... huvi pakkuda?»

Ootamata vastust, nentis süüdistaja, et sellel võis olla ainult üks eesmärk — äratada mereväe ohvitserkonnas julmust.

Okupeeritud territooriumidelt oli Saksamaale sunnitööle aetud kuus miljonit inimest. Neid kasutati kõige raskematel töödel. Rahvusvahelise õiguse keelust hoolimata ekspluateeriti neid Saksamaa sõjatööstuses, relvade valmistamisel, mis hiljem suunati nende kodumaa, nende laste ja omaste vastu. Teatavasti leidis Goebbels

sunnitööprogrammile oma põhjenduse, kui ta kord kohtuministrile ütles:

«Hiilgav mõte — tappa neid üle jõu käiva tööga.»

Sunnitöö sai üheks miljonite inimeste massilise hävitamise vahendiks.

See kõik võib ju õige olla, ütlevad täna Bonni revanšistid, kes on Karl Dönitzi Saksa Meremeeste Liidu presidendiks valinud, aga mil viisil härra suuradmiral sellega seotud oli?

Kõige vahetumalt!

Miks pidi Haagi konventsioon, mis keelab relvade tootmisel kasutada sunnitööd, saama takistuseks inimesele, kes oli võimeline andma käsku «uputada ilma igasuguse hoiatuseta» mitte ainult sõdivate, vaid ka neutraalsete riikide kaubalaevu, «maha lasta inimesi, kes püüavad end paatidega päästa», inimesele, kes avalikule kohtupidamisele eelistas vaikset tapmist Gestapo keldrites? Ega ta peatunudki! Süüdistaja esitas ühe kõne üleskirjutuse (ka Dönitzile meeldis, et tema kõnesid stenografeeritakse). Selle kõne oli suuradmiral pidanud 17. detsembril 1943. aastal mereväeüksuste komandöridele.

«Ma taotlen mereväele nii palju sõjalaevu kui võimalik, et võidelda ja lööke anda. Mulle pole tähtis, kes neid laevu ehitab.»

Dönitz teadis väga hästi, keda laevatehastes töötama sunniti. 1944. aasta memorandumis, mis oli adresseeritud Hitlerile, Keitelile, Jodlile ja Speerile, kirjutas suuradmiral: «Teen ettepaneku anda dokitöölistele abiks sõjavange ja koonduslaagrite vange ... eriti allveelaevade ehitamiseks.»

Edasi kiitles ta terrorimeetoditega, mida tema näpunäiteil rakendati, et Prantsuse dokkides sabotaaži lämmatada, ning leidis, et «analoogilisi abinõusid tuleks rakendada ka Skandinaaviamaades».

Memorandum lõppes sõnadega: «Dokkidesse on vaja täiendava tööjõuna suunata kaksteist tuhat koonduslaagrite vangi. Julgeolekuamet on sellega päri.»

Pärast niisuguste dokumentide ettelugemist ei saanud kohtualune enam kinnitada, et süüdistuskokkuvõte on «tüüpiline ameerika huumor».

Milleks läks vaja tumedaid prille

Õigusteaduses on juba ammu välja kujunenud grupiprotsessi mõiste. See tähendab niisugust protsessi, kus ühes ja sellessamas süüasjas on kohtu alla antud kaks või enam inimest. Süüdistatavate üheks kohtumenetluseks ühendamise aluseks saab olla ainult nende isikute ühine osavõtt kuritegude sooritamisest.

Raederi ja Dönitzi kaitsetaktika (kuigi seda otseselt välja ei

öeldud) seisnes selles, et kaitse leidis suuradmiralide kohtuasja ühendamise Göringi, Ribbentropi ja teiste omadega põhjendamatu olevat. Õigem olevat neid kokku panna mõnede Ameerika ja Inglise admiralidega. Küllap kaitse sellest veel räägib, kui tuleb paras moment. Antagu ainult aega. Göringi ja Ribbentropiga aga polevat nad mingil juhul võrdväärsed.

Muidugi pidid advokaadid aru saama, et oma poliitiliselt kaliibrilt passivad Dönitz ja Raeder väga hästi Nürnbergi protsessi mastaapidesse. Asusid ju nad mõlemad ametikohal, mis võrdus ministriks olemisega, ja üks neist oli lühikest aega koguni riigipea.

Muide, see lühiajaline füüreri toolis istumine valmistaski Karl Dönitzile erilist meelehärmi. Raeder, tema naaber, oli lahkunud poliitikaareenilt õigel ajal, loobudes Hitleri suurest soosingust, mis siin, Nürnbergis, nii palju ebameeldivusi valmistas.

Dönitz oleks tahtnud loota, et kõik kohtusaalis viibijad mõistavad, mispärast valik langes just temale, miks diktaatori kangestuv käsi vedas testamenti suuradmirali, aga mitte kellegi teise nime. Ja kui doktor Kelly tema kambrisse astus, püüdis ta tollele igaks juhuks selgeks teha:

«Ma sain Hitleri järglaseks ainult sellepärast, et kõik teised võimalikud kandidaadid olid kas surnud või põlu all. Mina olin ainuke aus inimene ...»

Mõistagi võis midagi niisugust rääkida ainult vangikambri vaikuses. Sedasama kohtusaalis väita oleks olnud rohkem kui riskantne: süüpinginaabrid poleks sugugi soostunud tunnistama Dönitzi monopoli aususele.

Milleks õieti püüdis Dönitz oma vestluskaaslasele selgeks teha, et peamiseks kriteeriumiks oma asemiku valikul oli füüreril ausus? Kas suuradmiral ei mõtelnud, kui raske on mõista, mis sundis füürerit valima enda asemikuks inimese, kes oli Kolmandas riigis nii ebapopulaarseks muutunud? Kohtusaalis loeti ette terve Hitleri testament, ja Dönitz võis veel kord veenduda, et hauda minev diktaator nõudis ellujääjailt selle jätkamist, mida ta oli neilt nõudnud eelneva kaheteistkümne aasta jooksul. Säärases olukorras polnud üldse oluline, et füüreri järglane oleks füürerist endast ausam.

Kuid Kelly ei pärinud midagi, ei kõrvutanud fakte. Ta ainult tegi märkmeid, ja Dönitz jäi uskuma, et see kõik läheb doktori plaanitsetud raamatusse täpselt nii, nagu tema seda räägib. Polnud ju Dönitzil põhjust vangla psühhiaatrit inimeseks pidada, keda usaldada ei saa.

Suuradmiral püüdis kogu protsessi jooksul paista lasta, et ta on pahane teiste kohtualuste käitumise üle. Talle ei meeldinud, et inimesed, kes olid seisnud riigitüüril, püüdsid nüüd varju pugeda või koguni tema peale varju heita. Sellegi üle ei väljendanud ta oma pahameelt mitte kohtusaalis, kus alati võib oma süüpinginaabreilt midagi ootamatut kuulda, vaid vangikongis. Õnneks astus sedakorda tema juurde sisse teine vangla psühhiaater, doktor Gilbert.

«Kas teate, doktor,» lausus Dönitz, «ma ei salli inimesi, kes käituvad tuulelipuna. Mispärast ei võiks inimesed ausad olla, kurat võtaks?»

Tema ise näiteks ei kavatse sugugi eitada, et tal Hitleriga hea vahekord oli. Ja see, et admiral sageli füüreriga ühel nõul polnud, ei rikkunud nende vahekorda põrmugi.

Nürnbergis loeti ette palju dokumente, mis rääkisid sellest, kui kõrgelt Dönitz Hitlerit oli hinnanud.

«Saksa mehed ja naised, Saksa sõdurid! Meie füürer Adolf Hitler on surnud. Saksa rahvas langetab sügavaimas kurbuses ja lugupidamises pea. Hitler tunnetas varakult ähvardavat bolševismiohtu ning pühendas oma elu võitlusele selle vastu. Tema võitlus on lõppenud. Elanud vankumatult sirgjoonelist ja vääramatut elu, suri ta Saksa riigi pealinnas kangelassurma.»

Dönitz ei eitanud, et oli pärast Hitleri surma niimoodi kõnelnud ja lõpetanud sõnadega: «Saksa ajaloo kõige suurem kangelane on lavalt lahkunud.»

Kaltenbrunner oleks ehk hakanud end välja keerutama ja püüdnud väita, et tema kõnet on moonutatud. Dönitzile ei tulnud see mõttessegi. Isegi süüpingis ei teinud ta füürerile mingeid etteheiteid. Suuradmiral püüdis selgitada, mispärast tema olukord erines näiteks Keiteli olukorrast. Kindralfeldmarssal Keitelist võis aru saada, kui ta kõik Hitleri peale veeretas, sest kandsid ju kõige kuritegelikumad käsud nii Hitleri kui ka Keiteli allkirja. Dönitziga aga oli lugu sootuks teisiti. Too teatas uhkelt ja pidulikult:

«Mina ja koos minuga kogu sõjalaevastik ei teadnud midagi relvitute inimeste hävitamisest . . .»

Süüdistaja luges ette veel ühe huvitava dokumendi. Kuidas Dönitz sellesse suhtus?

«Sõjalaevastiklased! Roimakatse, mis oleks võinud maksta meie armastatud füüreri elu, täidab meie südant püha viha ja piiritu vaenuga. Saatus tahtis aga teisiti, saatus kaitses ja hoidis meie füürerit ega hüljanud meie isamaad saatuslikus heitluses.»

Pole raske taibata, et see on katkend Dönitzi kõnest pärast 1944. aasta 20. juuli atentaati Hitlerile. Kohtus ei riskinud autor seda üksikasjalisemalt kommenteerida. Alles palju aastaid hiljem, viibides juba vabaduses, tuli ta oma memuaarides selle juurde tagasi.

Koondanud kõik oma sofisti ja oportunisti võimed, mängis Dönitz siin enda arvates peent mängu. Tema olevat seepärast atentaadi Hitlerile hukka mõistnud, kuna olevat kindlalt arvanud, et selle edukalt lõppemise korral algab kodusõda. Sest «enamik saksa rahvast toetas endiselt Hitlerit. Massidel polnud aimugi faktidest, mida vastupanuliikumisest osavõtjad teadsid ja mis neid tegudele innustasid.»

Aga mida arvas Dönitz atentaadist pärast sõda? Admiral tõmbas siin selge piiri, millest ühele poole jäid tema ja ta hea nimi, teisele poole vandenõust osavõtjad. Dönitz kirjutas, et laevastik (ja muidugi ka selle ülemjuhataja) polevat midagi teadnud Himmleri kuritegudest «või paljude Idarinde kindralite ja vanemohvitseride nurjatustest». Saksamaal aga leidunud inimesi, kes natside õudsetest roimadest hästi informeeritud olid. Need olid vastupanuliikumisest osavõtjad, Hitleri-vastase vandenõu kaasosalised. Ja Karl Dönitz kirjutas neist nüüd võltspaatosega:

«Kui saksa mehed ja naised südametunnistuse sunnil ja usus, et nad võivad sellega oma rahva hukkumisest päästa, asusid vastupanu teele ning käisid seda teed kuni riigireetmiseni, siis ei või ma keelduda neid moraalselt õigustamast . . .»

Alles nüüd mõistis ja tunnistas ta atentaadi sooritajate moraalseid motiive. «Eriti seetõttu, et nemad (atentaadi sooritajad — A. P.) teadsid, kui tohutult Hitleri valitsus inimesi hävitas.» Teeseldes, nagu tunneks ta selle vastu põlgust, esitas suuradmiral retoorilise küsimuse, mis oma silmakirjalikkusega paneks punastama isegi Juuda:

«Kuidas mina ise toiminud oleksin, kui oleksin neist kuritegudest teadnud?»

Ning vastas kõhklemata:

«Ma olen kindel, et ma poleks niisuguste asjadega mingil juhul leppinud ja oleksin nende vastu ise välja astunud.»

Härra suuradmiral valetas jällegi. Kui Dönitz Hitleri järglaseks sai ja tal Saksamaa uut valitsust oli vaja moodustada, loobus ta kõigepealt Himmlerist ning keeldus otsustavalt tema teeneid kasutamast. Dönitzile oli selge, et verine timukas pole tema ministrite kabinetile auks. Lugeja mäletab, kuidas Dönitz tunnistas, et enne kohtumist Himmleriga mobiliseeris ta kogu oma kaitse ja igaks juhuks «pani kirjutuslauale käe ulatusse brauningu». Suuradmiral teadis väga hästi, missuguse koletisega tal tegemist on, ent töötas ometi palju aastaid Himmleriga koos.

Üldse tundus rumalana püüd veenda, et vastupanuliikumisest osavõtjad, kes valdavas enamikus seisid riigivõimust kaugel ja kellel sageli polnud riigiaparaadiga mingeid kokkupuuteid, «teadsid, kui tohutult Hitleri valitsus inimesi hävitas», kuna aga tema, Karl Dönitz, sellesama valitsuse liige, polnud sellest informeeritud. Härra suuradmirali ponnistused näidata end inimesena, kel polnud natsirežiimi kuritegudest aimugi, tundusid lausa veidrad: oli ta ju ise nende roimade aktiivne organiseerija ja neis osaleja.

Nürnbergis ei julgenud Karl Dönitz tunnistada, et ta on poliitilistelt veendumustelt nats. Siis oleks tema väited, et ta kuritegudest midagi ei teadnud, lausa tühja jooksnud. Tulenes ju enamik hitlerliku režiimi kõige koletumaid roimi otseselt natsistliku ideoloogia lähtealustest, mida reklaamiti laialdaselt Hitleri raamatus «Mein Kampf» ja NSDAP programmis.

Dönitz seletas, et sõjaväelasena polevat ta püüdnudki orienteeruda poliitilistes doktriinides. Hitleris näinud ta mitte partei liidrit, vaid riigipead, ülemjuhatajat. Võimulolevad valitsused ja poliitilised parteid tulevad ning lähevad, elukutselised väejuhid

aga, kelle kätesse rahvas usaldab oma kodumaa kaitsmise, jäävad. Neil pole sugugi tarvis igal juhtumil määratleda oma suhtumist ühtedesse või teistesse poliitilistesse seisukohtadesse.

Aga kui avameelselt rääkida, siis olevat paljud natside dogmad ja samuti paljud natsiriigi juhid talle, Karl Dönitzile, lihtsalt vastikud olnud. Vestlustes Gilberti ja Kellyga ründas ta neid äbardlikke juhte ägedalt. Frickist rääkis ta näiteks nii:

«See on vanim nats. Tema aitas parteil võimule tulla. Meie, sõjaväelased, ei teinud midagi enamat kui seda, milleks meid sundisid kohustused riigipea vastu. Nüüd aga on see Frick just kui rott... lömitab... Tal ei ole mehisust püsti tõusta, et ennast kaitsta ja oma osa vastutusest enda peale võtta. Ta püüab end Giseviuse tunnistuste abil koguni antifašistina näidata.»

Endine suuradmiral läks hoogu ja tungis kallale kõigile politikaanidele.

«Just politikaanid alustasid sõda. Nemad üksi on need, kes tegid võimalikuks koletud kuriteod. Nüüd aga peame ka meie koos nendega siin süüpingis istuma ja seda häbi jagama.»

Dönitz meenutas oma poegi ja teda «tegi hulluks» üksnes mõte, et mõlemad pojad olid kuulunud antikristlikku organisatsiooni «Hitlerjugend».

Ma kuulsin juba Nürnbergis neist jutuajamistest Dönitziga. Hiljem lugesin seda kõike tema tookordsete vestluskaaslaste raamatuist. Mõistagi, hämmastas mind säärase kaitsetaktika naiivsus, kuigi tegemist oli vaid kuluaarides räägituga.

On arusaadav, kui kohtualune teinekord mõnd süüdistuse fakti eitab, lootes hingepõhjas, et selle kohta pole dokumente või et neid pole leitud. Kuid Dönitzil polnud loota mitte millelegi. Ajalehekaustu oli igas raamatukogus. Rohkesti oli Dönitzi kõnesid ka magnetofonilindile võetud või sõna-sõnalt üles kirjutatud.

Loomulikult kasutasid süüdistajad kõiki neid materjale. Kõigepealt esitati üleskirjutus Dönitzi kõnest laevastikujuhtide nõupidamisel Weimaris 17. detsembril 1943. aastal. Enne kõne ettelugemist meenutati Dönitzile tema korraldust levitada seda Saksa laevastiku vanemohvitseride hulgas. Ilmselt omistas suuradmiral sellele erilist tähtsust. Imestada pole siin midagi: juba kõne esimestes sõnades avanes Dönitzi kreedo.

«Ma pooldan kindlalt ideelist kasvatust. Sõdurikohuse täitmine on iseenesestmõistetav. Seda kohust täidetakse täielikult ja lõpuni aga ainult siis, kui seda tehakse südame ja hingega... Sellepärast tuleb meil sõdurit ette valmistada nii, et temast saaks meie Saksamaa ideeline pooldaja... Arvamus, nagu ei peaks sõduril või ohvitseril poliitilisi veendumusi olema, on rumalus.»

Niisugune oli esimene, kuid kaugeltki mitte viimane dokument, mis tunnistas, et Dönitzil «polnud tegu» natsliku poliitika ja ideoloogiaga.

1944. aasta 15. veebruar. Wehrmachtis oli juba küpsemas vandenõu Hitleri vastu. Kogu maailm oli natsirežiimi jälkidest

kuritegudest sügavalt vapustatud. Maailmal oli küllaldaselt tõendeid selle kohta, kuidas hitlerlik ideoloogia oli aidanud Saksamaal sünnitada terve kurjategijate põhjakihi. Kolmas riik läks vastu oma loojangule. Ja just sel ajal pidas Dönitz jällegi kõne natsliku laevastiku ohvitseridele. Suuradmiral rõhutas taas, et «kogu ohvitserkond peab olema ideedest sedavõrd läbi imbunud, et ta loeb ennast täielikult vastutavaks natsionaalsotsialistliku riigi eest. Mõttetu lobisemine sellest, et ohvitser pole poliitik, on tobedus.»

Saabus 1944. aasta kevad. Hitlerlik Saksamaa oli saanud tunda kõige rängemaid lüüasaamisi Venemaa väljadel. Natside armeed pidasid lahinguid Poolas ja Rumeenias. Itaalia oli kapituleerunud. Teise rinde avamine Läänes oli iga hetk teoks saamas. Saksa linnad seisid õhurünnakute tagajärjel varemeis. Göringi kelkimised, et ükski vaenlase lennuk ei pääse Kolmanda riigi taevasse, ei suutnud liitlaste lennuväge peatada. Ja jällegi otsustas Dönitz meenutada saksa rahvale natsipartei suuri teeneid. Niinimetatud kangelaste päeval — 12. märtsil 1944. aastal — ütles ta Saksamaa elanikkonna poole pöördudes:

«Mis meie kodumaast küll saanud oleks, kui füürer poleks meid natsionaalsotsialismi lipu alla koondanud! Erinevateks parteideks killustatuna, juutluse levitatavast mürgist halvatuna ja vähimaidki kaitsevahendeid evimata oleksime juba ammugi olnud murdunud selle sõja raskuste all ning andnud end vaenlase kätte, kes oleks meid halastamatult hävitanud...»

Nii ilukõnetses tookord inimene, kes oli kaotanud jäägitult nii südametunnistuse kui ka huumorimeele.

20. juulil 1944. aastal korraldasid vandenõulased Hitlerile atentaadi. Natside ninamees jäi ellu, vandenõulased aga poodi üles. Nägime juba, kuidas Dönitz tollal asjasse suhtus. Ja siis tuli päev, mil füürer ise lõpuks aru sai, et käes on aeg sellest maisest ilmast lahkuda, sest muidu leitakse teisi, palju alandavamaid vahendeid, mille tagajärg on ikka seesama. Aga füürer ei määranud oma järeltulijaks mitte Göringit või Goebbelsit, ka mitte Ribbentroppi või Bormanni, vaid suuradmiral Dönitzi.

Saksamaa uus riigipea alustas oma tegevust lugejale juba tuntud raadiokõnega, millest tervenisti õhkas natslikku vaimu. Ta teatas, et Hitler suri «kangelassurma» pärast «sirgjoonelist elu».

«Kangelassurma»? Seda öeldi inimese kohta, kes hirmust rahvaste kohtu ees lahkus elust põlastusväärse argpüksina!

«Sirgjoonelist elu»? Seda öeldi mehe elu kohta, kes oli tõuganud saksa rahva kohutavate katsumuste ja kannatuste kuristikku, kes oma kangekaelsusega oli määranud hävingule Saksa linnad!

Ent ehk ilmutas Dönitz pärast seda, kui ta Hitlerilt võimu üle oli võtnud, oma eelkäijast enam reaalsustunnet ja vähem põikpäisust. Olid ju Nõukogude väed tollal juba Berliini vallutanud ning Torgaus liitlastega kohtunud. Oli täiesti ilmne, et iga uus sõjapäev tähendab ainult tuhandeid tarbetuid inimohvreid. Kuidas talitas säärases olukorras riigipea?

Dönitz kutsus saksa rahvast «jätkama võitlust». Ja seegi üleskutse leidis natsirežiimi roimade pikas nimistus endale kurikuulsa koha.

Karl Dönitz ei julgenud kuulmata jätta isegi koolnud Hitleri sõna. Ta täitis testamenti. Hiljem, oma memuaarides, püüdis ta seletamatut seletada: «Nagu ajalugu õpetab, võivad ootamatud muutused poliitikas või sõjasündmused tuua muudatust isegi kõige lootusetumasse olukorda.» Sellepärast siis ajaski suuradmiral noil täiesti lootusetu sõja viimastel päevadel tulle saksa noori.

Ja kui Dönitz üldse millelegi lootis, siis küll ainult võimalusele lääneriikidega kokku leppida. Ent 1945. aasta maipäevil oli seegi arvestus lootusetu.

Püüdes jälgi hävitada, katkestas vastne füürer suhted Himmleriga ning andis käsu Goebbelsi ja Bormanni arreteerimiseks. Ta püüdis liitlastele näidata, et mõistab hukka natslikku ladvikut. Saksa Riigikohtule tehti koguni ülesandeks alustada hitlerismi poolt sooritatud sõjaroimade uurimist ning võtta vastutusele isikud, kes olid koonduslaagrites kuritegusid toime pannud. Otsekohe teatas suuradmiral sellest ka kindral Eisenhowerile!

Dönitzil oli ilmselt kiire noil kümnel päeval, mil ta riigipead mängis. Ta püüdis liitlaste silmis näida inimesena, kellega on võimalik asju ajada. Kuid ajalugu pühkis grimmi ta näolt. Nürnbergi protsessil astus Karl Dönitz maailma ette kogu oma näotuses.

Möödub veel kümme aastat, ja silmas pidades Lääne-Saksamaal kujunenud olukorda, heidab ta endalt ise apoliitilise sõjamehe maski. Eilne suuradmiral ei unusta oma memuaarides toonitamast, et juba lapsest peale oli teda kasvatatud monarhistlikus vaimus:

«Ma olen põline preislane... Juba lapsena kuulsin oma isa suust, et ta oleks lasknud end «vana kuningas Wilhelmi» eest kas või tükkideks rebida.»

Järgnevad ülistused lapsepõlvest peale kasvatatud sõnakuulelikkusele, mis teda hiljem laevastikus teenides kõvasti aidanud.

Juba 1924. aastal komandeeriti Dönitz mereväevalitsuse käsutusse. «Tollal,» kirjutab ta, «oli minu kohuseks tegelda kõigi sisepoliitilisi sündmusi puudutavate asjade arutamisega... Oma töös tuli mul tegemist teha Riigipäevaga ja tema üksikute komiteedega. Mitmeparteilisus valitsuses, partei huvide sagedane ja avalik vastandamine riigi huvidele hääletamiste aegu Riigipäevas, pikalevenivad vaidlused... ei meeldinud mulle.»

Dönitz ütleb avameelselt, et talle oleks olnud rohkem meelt mööda, kui ka Riigipäevas oleks kõik küsimused otsustatud «sõduri kombel».

Nagu suuradmiral jutustab, oli Saksamaal kuni 1933. aastani kaks suurt parteid — natsionaalsotsialistlik ja kommunistlik. Reichswehril tuli otsustada, kumba neist toetada. «See, et reichswehr ei võinud asuda kommunistliku internatsionaali poolele, oli ilmselge. Sellepärast... tervitas reichswehr Hitleri määramist riigikantsleriks.» Ja Hitleri järeltulija ei suuda varjata seda vai-

mustust, mida temas äratas natslik riigikord: «Üldine edasiliikumine, mis Hitleri võimuletulekust peale iseloomustas Saksamaa elu, täitis mind... uhkuse ja rõõmuga.»

Jah, aeg on suur võlur ja moondaja! Kui Dönitz 1945. aastal kõigile seletas, et ta on natslike doktriinide vastu, siis 1956. aastal uhkustab suuradmiral nendega.

Kohtus varjasid Dönitzi silmi peaaegu alati suured tumedad päikeseprillid. Nähtavasti oli nii rahulikum valetada: mõnikord kangekaelselt ja mõttetult, risti vastu faktidele ja loogikale, teinekord lausa alatult, kuid ikka ja alati visalt. Jäi mulje, nagu poleks seda kõike rääkinud mitte elus inimene, vaid mingisugune mask. Maskid aga ei punasta häbi pärast ega väljenda hämmeldust. Dönitzi olukorras olid sellel oma eelised.

Neil harvadel hetkedel, kui suuradmiral prillid eest võttis, võis jälgida tema nägu — kõhna ja piklikku, teravate vagudega, mis jooksid suunurkadest lõuani ega sobinud kuidagi kokku tema vanusega. Tema kõrget otsaesist kattis kortsudevõrk. Tugevasti hõrenenud juuksed olid hooletult taha, pisut ühele küljele kammitud ega jätnud muljet soengust. Kui Dönitz vaikis, olid ta ahtad huuled kokku pigistatud. Lähestikku asetsevad ebamäärast värvi silmad vaatasid pilkumatult ja torkivalt otse ette, justkui püüdes tungida sellest läbi, keda nad seirasid — kogenud detektiivi või kunagise vangivalvuri vaade. Sõjamehe rühiga askeet. Inimene, kes põlgas elurõõme ja oli haaratud ühestainsast eesmärgist. Tüüpiline fanaatik.

Kuid see oli isevärki fanaatik. Fanaatik, kelle käsi ei väärata-nud, kui oli tegemist mitte üksikisikute, vaid tervete rahvaste saatusega. Siis oli ta otsustusvõimeline. Võis ju siis endale sellist voli anda, milleks Raeder võimeline polnud. Aga kui asi puudutas teda ennast, oli ta arvestav ja ettevaatlik. Ilalgi ei viinud natsionaalsotsialismi ideed Dönitzit üle selle piiri, mille ületamisel oleks sattunud ohtu tema enda väärtuslik elu. Au kannatada ja Suur-Saksamaa eest surra jättis ta ikka teistele. Ise eelistas ta elada.

Siin peitubki võti härra suuradmirali kogu karjääri ja mõnede selles esinenud kõverate mõistmiseks.

1944. aasta 20. juuli vandenõu kukkus läbi. Vandenõulased võeti kinni. Ja Dönitz oli see, kes karjus kõige kõvemini: pooge ta risti! Nähku kõik, kuidas «püha viha ja piiritu raev» teda lämmatavad.

Ent möödus kaksteist aastat ja hukatud vandenõulased, kes oma enamuses olid liha saksa reaktsiooni lihast ja veri tema verest, läksid Lääne-Saksamaal moodi. Ning Dönitz poetas pisara: ta «ei teadnud tookord seda, mida nemad teadsid». Ta kinkis neile juudasuudluse ja kuulutas kõigile: oleks ka tema teadnud seda, mida teadsid nemad, oleks ta kindlasti nende kõrval seisnud.

Vastupidi käega katsutavatele tõsiasjadele püüdis Dönitz Nürnbergi kohtus tõendada, et tema kui elukutselise sõjaväelase ja «vastutustundetute demagoogide» vahel olnud otsekui hiina müür. Kuid läksid aastad, Saksa Föderatiivses Vabariigis tuli moodi neo-

natsism, ja Dönitz kirjutab, et ta on juba sünnilt reaktsionäär ning valmis laskma end preisi militaristide mustade tegude ja ideede nimel «tükkideks rebida».

Oma silmakirjalikkuse ja reeturluse tippu jõudis suuradmiral Kolmanda riigi kokkuvarisemise hetkel. Läbi ja lõhki avantürist, imetles ta võlutult pettekujutelma kõrgemast võimust, mille oli andnud talle füüreri tahe. Alateadvuses tajus ta selle illusoorsust, kuid tal polnud jõudu sellest loobuda. Ta tegi kõik, mis võimalik ja võimatu, et seda võimu käes hoida, kuid ka ise alles jääda.

Ta püüdis inglasi ja ameeriklasi enda poole võita, kuulutades edasise võitluse Idas pühaks. Lauldes Hitlerile kiidulaule, kutsus ta füüreri nimel sellesse võitlusesse Saksa armee riismeid ja äravaevatud rahvast. Ja inertsijõud avaldus veel kord! Samal ajal näitas ta Himmlerile ust ning andis käsu Goebbelsi ja Bormanni arreteerimiseks. Jumal küll, kui meeletult tiirleb poliitikakarussell!

Nagu varem, kandis suuradmiral nüüdki käsu korras ette igast oma sammust. Ainult aadress oli nüüd teine — mitte Riigikantselei, vaid Eisenhoweri peakorter.

Dönitz oleks oma poliitilises palaganis veelgi kauem keerelnud, kui õigus poleks rasket kätt ta õlale pannud.

Nüüd aga, Saksa Föderatiivses Vabariigis, on neonatside partei valinud oma vaimseks ebajumalaks just Dönitzi, just teda tõmmatakse endaga kaasa, osa võtma arvukatest miitingutest. Mis seal ikka, eks see ole veel üheks Kaini märgiks nii NDP-le kui ka selle ebajumalale Karl Dönitzile.

Ülivagur Raeder

Süüpingis istusid kõrvuti kaks suuradmirali. Neid lähemalt vaatlev doktor Kelly leidis nende möödunud tegevuses aga selge vahe:

«Raeder püüdis Hitlerit laevastiku huvides ära kasutada, Dönitz aga püüdis Hitlerit laevastiku abil teenida.»

Vaevalt võib seda väidet vaieldamatuks pidada, kuid oma tõetera selles on.

Kohtualuste hulgas oli kõige vanem sõjaväelane Raeder. Ta oli peaaegu seitsmekümnene — soliidne iga riigitegelase jaoks. Oma pikaaegse teenistuse jooksul oli ta Wilhelm II ja Bethmann Hollwegi, Hindenburgi ja Ludendorffi, Brüningi ja Stresemanni, Papeni ja Schleicheri juures heas kirjas olnud. Ehkki Erich Raederit ei saanud pidada sääraseks natsitegelaseks, kelle käitumisest hitlerlikul Saksamaal väga palju olenes, mängis ta Kolmanda riigi

ettevalmistamisel maailmasõjaks ometi tähtsat osa. Oma tööd tegi ta suure innuga, Norra osas koguni, võiks öelda, entusiasmiga.

Raeder oli sündinud 1876. aastal Wansbeckis Hamburgi lähedal. Teenistust Saksa laevastikus alustas ta 1894. aastal. Vähem kui kolme aasta pärast ülendati ta ohvitseriks. Edasi aga, nagu kohtualune ise tunnistas, toimus «kõige tavalisem ülesmägeminek». Kaks aastat mereväeakadeemiat, iga aasta kolm kuud puhkust võõrkeelte õppimiseks. Vene-Jaapani sõja ajal käis Raeder Venemaal. Aastail 1906—1908 teenis ta Sõjalaevastiku Ameti informatsiooniosakonnas suuradmiral Tirpitzi juures ja tegeles välismaa ajakirjandusega. Aastast 1910 kuni 1911 oli navigatsiooniohvitser keisri jahtlaeval «Hohenzollern». 1912. aastast alates oli ta admiral Hipperi esimene staabiohvitser ja staabiülem. Aastal 1915 oli ristleja «Köln» komandör.

Lõppes Esimene maailmasõda ja Raeder määrati admiraliteedi üldosakonna ülemaks. Seejärel kirjutas ta sõjalaevastiku arhiivis kaks aastat meresõja ajalugu. Saanud kontradmiraliks, oli ta aastail 1922—1924 Saksa sõjalaevastiku kasvatus- ja õppeosakonna inspektor.

1925. aastal lahkus Raeder Berliinist, kolis põhja poole ning hakkas juba viitseadmiralina juhtima Kielis mereväebaasi.

Tähtsaks päevaks tema karjääris sai 1928. aasta 1. oktoober, mil Erich Raeder määrati kaitseminister Groeneri ettepanekul Saksa sõjalaevastiku staabiülemaks.

Veel tähtsamaks verstapostiks kujunes 1933. aasta 30. jaanuar, Hitleri võimuletuleku päev. Füüreri üheks esimeseks sammuks oli Raederi määramine Saksa mereväe ülemjuhatajaks.

1937. aastal andis Hitler Raederile natsipartei kuldmärgi. Järgmisel aastal sai märgiomanikust salanõukogu liige.

Nagu Raeder kohtus ütles, oli tal 1939. aastal kavatsus erru minna, aga Hitler ülendas ta suuradmiraliks. Mõne kuu pärast algas Teine maailmasõda, mis 1945. aastal lõppes Saksa sõjajõudude täieliku purustamisega. Raederil tuli üle elada teine kapitulatsioon, mis oli temale palju koledam kui esimene. Siis tuli Nürnberg ja masendust tekitav vajadus oma kuritegude eest vastust anda.

Mul õnnestus kuulata Raederi tunnistusi kohtus ja teda seal jälgida. Aga mul oli ka võimalus lugeda seda, mis ta Nõukogude Liidus vangis viibides kirja oli pannud. Selles üsna mahukas dokumendis iseloomustas Raeder toda ajajärku, mil ta oli tegutsenud poliitikaareenil, andis hinnangu neile, kellega hiljem ühises süüpingis istus. Kõike seda lugedes tuli jällegi imestada tema naiivsete katsete üle kujutada end põrgusse sattunud inglina. Kui ta jutustas Hitlerist ja Göringist, Dönitzist ja Ribbentropist, püsis ta üsnagi realistlikul pinnal. Ent niipea kui asi puudutas teda ennast, minetas ta igasuguse reaalsustunde sootuks.

Nii Raeder kui Dönitz olid teeninud üht ja sedasama üritust. Kuid Raeder jõudis suure poliitika orbiidile tunduvalt varem. Nii allveelaevastiku juhatajaks kui ka kogu Saksa sõjalaevastiku

ülemjuhatajaks määras Dönitzi Hitler. Raederist aga oli saanud Saksa sõjalaevastiku ülemjuhataja juba siis, kui Hitler alles ronis võimu poole. Ses mõttes oli Raederi olukord analoogiline Schachti, Neurathi ja Papeni omaga. Dönitzi poliitiline kreedo kujunes välja suurel määral natsipartei programmi mõjul, ka auastmes ülendamise eest võlgnes ta tänu sellele parteile. Raederi vaated aga olid lõplikult välja kujunenud juba enne Hitleri võimuletulekut. Veelgi enam, Raeder teadis vägagi hästi, et otsustavat osa natsipartei sõjalis-poliitilise programmi kavandamisel mängisid just nimelt reichswehri juhid, kelle hulka ka tema ise kuulus. Talle polnud tarvis seletada, et selle partei hälli juures seisid just Ludendorff ja Seeckt. Hitler ei saanud saksa militarismi liidritele meelepäraseks mitte sellepärast, et tema töötas välja neile vastuvõetava programmi, vaid sellepärast, et tema võttis omaks programmi, mille need liidrid koostanud olid.

Peamiseks teguriks, mis määras saksa militaristide liidu natsiparteiga, oli nende ühine veendumus, et Saksamaa peab teoks tegema kõikehõlmava vallutussõja plaani, milles revanšistlike ülesannete lahendamine oleks üksnes esimene etapp. Niisuguses plaanis ja selle realiseerimises ei kahelnud Raeder iialgi. Just sellepärast püsis ta palju aastaid valitsuse koosseisus, käies Hitleri kõrval. Ja sellepärast ongi teatud alus ka Kelly sõnadel, et Raeder püüdis Hitlerit laevastiku huvides, see tähendab agressiooniprogrammi elluviimiseks, ära kasutada.

Võib arvata, et suuradmiral Raederile tundusid mõned natsipartei poliitika äärmused niisama antipaatsed kui näiteks Hindenburgile. Teatud määral võib koguni uskuda, et nii nagu Schachtis, tekitas temaski tülgastust see kära, mis oli seotud Hitleri kultusega; et talle olid vastumeelt kõik need tänavapogrommid, mis õõnestasid riigi prestiiži välismaal; et häbitu arveteõiendamine Blombergi ja Fritschiga jättis talle vastiku mulje.

Kuid need kõik olid pisiasjad. Kõige põhilisemates ja tähtsamates küsimustes oli Raeder Hitleri poolt ning temaga ühel nõul. Ta tegi kõhklemata kõik, mida Hitler teda laevastiku ülemjuhatajaks määrates lootnud oli. Asjata pahandas Raeder, et süüdistajad ei tahtvat märgata olulist vahet tema ja Göringi või Ribbentropi vahel. Ilma temata, nii nagu ilma Keitelita või ilma tolle tähtsa Wilhelmi-aegsete kindralite ja feldmarssalite grupita, kes liitusid Hitleriga, poleks natsirežiimi üldse olnudki, ja järelikult ka mitte selle julmusi.

Raeder püüdis end Nürnbergi protsessil näidata ainult sõjaväelasena, poliitikast üsna kaugel seisva spetsialistina. Ent nii teda kui ka Dönitzit segasid selles suuresti kohtu valduses olevad dokumendid.

Võtame näiteks Raederi kõne, mille ta pidas 12. märtsil 1939. aastal. See paljastab suuradmirali agressiivseid ja militaristlikke veendumusi ning tema poliitilist üksmeelt natsidega. See näitab,

et Raeder taipas hästi, missugune orgaaniline seos valitses preisi militaristide ja Hitleri vahel. Lugegem, mis ta tookord rääkis:

«Saksa rahvale kingiti tema suur füürer. Saksa rahvas tegi oma maailmavaateks saksa rindemehe vaimust sündinud natsionaalsotsialismi.»

Muretult tulevikku vaadates, oletamata, et see võib kujuneda niisuguseks, et tal tuleb kord öeldut kahetseda, nõudis Raeder «bolševismile ja rahvusvahelisele juutlusele halastamatu sõja kuulutamist».

Nõukogude süüdistaja J. Pokrovski, kes selle kõne ette luges, pani kohtualuse üsna kahemõttelisse olukorda. Ühest küljest oleks muidugi vaja olnud niisugustest vaadetest lahti öelda, teisest küljest aga ei soovinud Raeder nähtavasti saada kohtu silmis samasuguseks tuulelipuks, millega ta oli võrrelnud Dönitzit. Raeder katsus põigelda, end lahti raputada:

«Riigiametnikuna valitsuse korraldusel avalikku kõnet pidades poleks ma saanudki midagi muud rääkida, omaenda vaateid avaldada. Minu kõne kajastas riigi seisukohta.»

Ta võttis omaks, et riik, mida ta teenis, tõi inimkonnale palju hädasid, ent kinnitas, et alles Nürnbergis selgunud talle kurja tõelised põhjused ja ulatus. Suhtugu kohus sellesse, nagu heaks arvab, aga Raeder tahab siiski teatada, et ehkki ta kõigest teadlik polnud, püüdis ta siiski mitmel korral erru minna. Juba enne sõda pannud paljud sündmused teda «kõvasti kahtlema füüreri otsekohesuses».

Aga üldtuntud tõik Gestapo vihast Raederi vastu? Nii see oli! Heydrich, too kõikvõimas Heydrich oli kuni 1929. aastani mereväeohvitser, kust Raeder ta «ühe noore tütarlapse amoraalse kohtlemise pärast» aukohtu otsuse põhjal vallandas. Jutustanud sellest, lausus Raeder lõpuks:

«Seda ei andestanud ta mulle iialgi ning püüdis ka oma šeffi Himmlerit minu vastu üles ässitada.»

Nagu selgus, ei jätnud Heydrich kasutamata juhust teatada füürerile, et suuradmiral püüab abistada koonduslaagris kinni peetavat pastor Niemöllerit, kes Esimese maailmasõja ajal oli olnud allveelaeva komandör. Ta kandis ette ka sellest, et Raeder püüdis laevastikus edasi hoida andekaid mitteaarialastest ohvitsere, ja et suuradmiral külastas koguni «paljusid juudi perekondi».

Aga kas Raederil oleks olnud võimalik erru minna, nagu ta kavatses? Oleks olnud.

«Ma oleksin võinud põhjuseks tuua arstide otsuse, mille järgi mul juba tuhande üheksasaja kolmekümne neljandal aastal pidi vereringe häirete tõttu jääma elada vaid üks aasta.»

Ka põhjusi ülemjuhataja kohast loobumiseks oli piisavalt.

Kord (see oli 1938. aastal) kandis Raeder Hitlerile ette laevade ehitamise plaanidest. Füürer käitus temaga jämedalt ja suuradmiral otsustas erru minna. Ent Hitler «palus... mitte mingil juhul praegu ära minna». Ja Raeder muutis ära oma otsuse.

Edasi jutustas Raeder oma teisest ebaõnnestunud katsest puhkusele minna:

«Füüreri adjutant sõjalaevastiku alal ... tahtis abielluda noore tütarlapsega, kes elas Kielis ja oli ülikoolis halvas kuulsuses. Ma ütlesin füürerile, et mina ei anna selleks luba. Füürer käskis seda tütarlast endale esitleda ning ütles hiljem, et tal pole midagi selle abielu vastu. Ma sõitsin Berghofist ära ja saatsin staabiohvitseriga füürerile kirja, milles teatasin, et ma ei anna adjutandile luba selle tütarlapsega abielluda. Aga kui ta abiellub, siis tuleb sõjalaevastikust lahkuda kas temal või minul ...»

Sedakorda olevat Hitler teinud järgmise kavala käigu: lubanud ohvitseril abielluda, vallandanud tolle sõjalaevastiku teenistusest, aga jätnud oma adjutandiks partei küsimustes.

«See on füürerile nii iseloomulik,» arutles Raeder sügavamõtteliselt. «Ta püüdis oma tahet alati läbi suruda. Kuid ohvitser oli ikkagi sunnitud laevastikust lahkuma ... Sellises olukorras olin ma nõus teenistust jätkama.»

Lausa koomiline situatsioon. Tahtmatult meenub tollesama Raederi väide, et ta astunud 1941. aastal avalikult välja sõja vastu NSV Liiduga, kuid Hitler polevat tema arvamust arvestanud. Tookord ei tõstatanudki suuradmiral küsimust erruminekust, ent konflikt mingi ohvitseri abiellumise pärast tütarlapsega, keda Raeder pidas liiderlikuks, oli küllalt kaalukas põhjus, et Hitlerit erruminekuga ähvardada.

1939. aasta kevadel olevat Raeder kolmandat korda palunud luba erruminekuks, kuid 1. septembril algas sõda.

«Ma arvestasin, et mul pole mingil juhul õigust sõjaajal sõjalaevastikust lahkuda, kui seda ei tingi just äärmine vajadus.

Varsti ometi tuli selline äärmine vajadus. 1942. aasta lõpul läksid Hitler ja Raeder vaidlema suurte laevade kasutamise üle. Hitleril polnud nendesse usku ja arvas, et need on vananenud. Raeder oli vastupidisel arvamusel. Nii tekkis kokkupõrge, mille suuradmiral ära kasutas. Sedakorda oli ta tõepoolest otsustanud teenistusega hüvasti jätta.

«Ma teatasin, et olen kuuskümmend seitse aastat vana ja et mu tervis ei ole korras.»

Füürer olevat selgi korral vastu vaielnud. Ta lausunud koguni, et Raederi äraminek tähendaks «suurt kaotust temale isiklikult». Kuid seekord jäi suuradmiral kindlaks.

See oli aeg, mil Volga kaldal käisid rängad lahingud. Katastroof Stalingradis oli vaid päevade küsimus. Raeder kui sõjamees mõistis, et Saksamaa läheb vastu lüüasaamisele. Paras aeg peitupugemiseks. Ja ta tegigi seda, andes oma koha üle Dönitzile.

Algas Erich Raederi eraelu. Ta asus elama oma mõisasse Berliini külje all ning leidis üsna pea, et siin jääb ta lüüasaamise puhul kindlamalt ellu kui ülemjuhataja tugitoolis. Jäägu see kahtlane au nüüd sellele, keda isegi niisugusel ajal ahvatleb viibimine füüreri läheduses.

1944. aasta 20. juuli. Atentaat Hitlerile. Berliinis levis kuuldus, et üheks kaasosaliseks oli ka Raeder. Kui suuradmirali uskuda, oli talle selle vapustava uudise toonud doktor Weber, hambaarst.

Raeder mõistis, et selle kuulduse võis lendu lasta üksnes firma Göring või Himmler. Ta taipas hästi, millega see lõppeda võib. Ja ta ruttas oma alandlikku truudust tõendama:

«Juba 21. juulil helistasin ma füüreri peakorterisse admiral Wagnerile ja palusin taotleda mulle luba 22. juulil isiklikult väljendada oma rõõmu Hitleri pääsemise puhul.»

Mangunud endale välja audientsi, õnnitles arg ja lipitsev Raeder Hitlerit hädaohust pääsemise puhul, vandus truudust, lõpuks aga blameeris enda päris ära.

«Ärasõidul,» meenutas Raeder, «juhtisin valve tähelepanu sellele, et ta lubas mind Hitleri seltsis lõunastama, laetud revolver taskus. Nii kerge olnuks sooritada atentaati, kui mul hullumeelsusehoos oleks ainult pähe tulnud seda teha.»

Kohtusaalis jäi Raeder, nii nagu tema süüpingikaaslasedki, kindlalt selle juurde, et ta polevat iial midagi kuulnud neist kohutavatest kuritegudest, mida oli sooritanud režiim, millist ta nii truult teenis. Laagrid? Surmakambrid? Piinamised? Raeder polevat teadnud sellest tõesti mitte midagi. Ja korraga, otsekui tema süüasja lõppakordina, kõlas lugu Gessleriga. See inimene oli Weimari Saksamaal sõjaminister. Pärast 1944. aasta 20. juuli sündmusi sattus Gessler koonduslaagrisse. Kuidagiviisi sai ta Raederile teatada, et on mingisuguse arusaamatuse tõttu arreteerituḍ, ning palus abi. Raeder pöördus peakorteri poole. Sealt teatati talle, et SS-i andmete kohaselt olevat Gessler olnud segatud atentaati.

«Kuna mul polnud alust mainitud ametlikku organit mitte uskuda, lõpetasin igasugused katsed ega näinud sellega enam vaeva,» teatas suuradmiral.

1945. aasta märtsis Gessler vabastati. Ta kohtus Raederiga ja jutustas, et «teda piinati ja löödi talle sõrmede vahele puukiile». Gessler oli teada saanud, et «need piinamised toimusid füüreri käsul». Kuidas Raeder sellele reageeris?

Suuradmiral andis selge vastuse:

«Kui ma seda teada sain, läksin koos naisega oma maja taga asuvale järvele ja viskasin partei kuldmärgi vette.»

Süüdistaja küsis, kas seda ei tuleks lugeda suuradmirali kõige esimeseks protestiks natsipoliitika vastu.

«Ma olen alati otsustavat protesti avaldanud,» vastas Raeder.

Ent kuidas kohtualune ka oma mälu ei pingutanud, ei suutnud ta meenutada midagi konkreetset peale adjutandi abiellumisloo «halva kuulsusega» tütarlapsega. Ja alles siis, kui ta nägi oma endise ülemuse kätel piinamisjälgi, ringi vaatas ja veendus, et Vene armee on juba Oderi taga, liitlaste väed Reini taga ja, mis peaasi, läheduses ei ole Hitlerit, võttis suuradmiral natsipartei kuldmärgi ja viskas järve. Lõppeks oli see ikkagi lihtsam ja odavam kui, ütleme, demonstratiivselt tagastada Hitlerile temalt just

enne erruminekut saadud kakssada viiskümmend tuhat riigimarka!

1945. aasta mai. Adolf Hitler oli ennast tapnud. Moskvas antud tunnistustes seletas Raeder seda fakti niimoodi:

«Ma olen veendunud, et talle ei jäänud teist teed, kuna ta oli teravalt kritiseerinud Wilhelm II käitumist, kes (pärast Saksamaa lüüasaamist — A. P.) põgenes neutraalsesse riiki, ja kuna . . . ta oli viinud saksa rahva niisugusesse kohutavasse, mitte millegagi võrreldavasse olukorda.»

Selles lakoonilises kommentaaris pole muidugi sõnakestki tema enda vastutusest selle eest, et ta oli aastaid koos füüreriga töötanud ja teda truult teeninud. Ometi teadis Raeder väga hästi, kellega ta oli oma saatuse ja karjääri sidunud. Ta tundis Hitlerit niisama hästi, nagu Hitler tundis Erich Raederit, energilist ja ustavat abilist kuni nende päevadeni, mil hakkasid selguma Stalingradi lahingu tulemused.

Nürnbergi protsessil pidas Raeder end, erinevalt näiteks Göringist, vaikselt ülal. Ta püüdis teistega mitte vastuollu minna ega teinud kellelegi mitte mingisuguseid etteheiteid. Teda kutsuti «ülivaguraks Raederiks». See mees taipas kohe, et niipea kui kedagi puutuda, tuleb sellest vaid ebameeldivusi. On ju teada, milleni viisid tülid Göringi ja Schachti või Göringi ja Streicheri vahel. Ja ometi ei õnnestunud Raederil seda taktikat lõpuni hoida. Ootamatult toodi välja veel üks dokument, mis kutsus esile kohutava tormi.

1945. aastal küsis uurija Moskvas Raederilt, mida too arvab nendest, kellega ta oli palju aastaid koos töötanud. Suuradmirali enda hinnangu järgi koheldud teda Moskvas «tõepoolest rüütellikult». Kusagil südamesopis hellitas ta lootust, et tal ei tule enam oma endiste kolleegidega kohtuda. Nõukogude uurijad võimaldasid Raederil väljendada oma seisukohti nii, nagu ta ise heaks arvas, sidumata teda vähimategi formaalsustega. Ja ta kirjutas.

Ent möödus mitu kuud ja Raederil tuli Moskvast üle kolida Nürnbergi ning astuda Rahvusvahelise Sõjatribunali ette.

Kõnetoolis oli Nõukogude süüdistaja J. Pokrovski.

P o k r o v s k i: Mul on teile veel viimane küsimus. Kas te andsite 28. augustil 1945. aastal Moskvas kirjaliku seletuse Saksamaa lüüasaamise põhjuste kohta?

R a e d e r: Jah, seda küll. Pärast lüüasaamist tegelesin ma selle küsimusega väga põhjalikult.

Niisugune kahekõne tegi kohtualuste näod vägagi murelikuks. Mida see «ülivagur Raeder» nende kohta küll kirjutas, millise ebameeldivuse ta neile valmistas?

Raederile anti koopia tema Moskva märkmetest. Autor kahvatas märgatavalt ning püüdis vältida süüpingi poole vaatamast. Tal paluti teatud kohad üles otsida ja Raeder lehitses närviliselt dokumenti.

Siin see ongi, esimene väljavõte: «Minu suhtumine Adolf Hit-

lerisse ja parteisse. Saksa riigile sai saatuslikuks Göringi isiksus . . .»

Härra suuradmiral vajus hoopis kössi, tajudes, et peale kohtu tuleb tal vastust anda ka raevunud Hermann Göringi ja kahekümne erinevalt meelestatud kolleegi ees.

P o k r o v s k i: Kas leidsite selle koha üles?

R a e d e r: Jah, ma leidsin . . .

Pokrovski kordas valjusti ridu, mida Raeder juba lugenud oli, ning jätkas tsiteerimist:

«Kujuteldamatu upsakus . . .»

Sel hetkel läks Raederi advokaat doktor Simmers ebakindlal sammul kõnepuldi juurde:

«Lubage mul teilt paluda üht eksemplari, et ma saaksin jälgida . . .»

Advokaat sai palutu ja läks oma kohale. Tema poole kummardusid teised kaitsjad. Kõik üheskoos süvenesid tekstisse.

Varsti läks tüliks.

S i m m e r s: Härra eesistuja, lubage mul selle dokumendi kohta oma arvamust avaldada.

Talle anti sõna ja ta hakkas tõestama, miks «neid väljavõtteid ei tohiks ette lugeda».

Kõnetooli astus USA süüdistaja.

«Härra eesistuja, selle dokumendi ettelugemiseks on oma põhjus.»

Süüdistaja selgitas, et dokument sisaldab midagi niisugust, mida kuuldes teised kohtualused võivad avaldada soovi Raederi veelkordseks ülekuulamiseks.

Advokaadid, eriti aga paljud kohtualused, polnud sellega nõus. Simmers asus uuesti rünnakule. Ameerika süüdistaja palus tüli lõpetada.

«Mulle paistab, et niimoodi kaotame palju rohkem aega kui siis, kui polkovnik Pokrovski selle dokumendi ette loeb . . . Siis kuulevad seda kõik, ja kui keegi soovib küsimusi . . . esitada, saab seda teha väga kiiresti.»

S i m m e r s: Härra süüdistaja eksib, kui ta arvab, et kohtualused ei tunne veel seda dokumenti . . .

Kuid kõik jäi asjatuks. Nõukogude süüdistaja luges juba väljavõtet Raederi Moskvas antud tunnistustest:

«Saksa riigile sai saatuslikuks Göringi isiksus. Tema iseloomujoonteks olid kujuteldamatu upsakus, auahnus, kuulsusejanu, puru silma ajamine, truudusetus, egoism, mida ta ei püüdnudki talitseda ka mitte riigi ja rahva huvides. Eriti paistis ta silma ahnuse, pillamise ja hellikumaneeride poolest, mis ei kõlba sõdurile. Ma olen kindel, et väga varsti nägi Hitler teda läbi, aga kasutas teda siiski oma eesmärkide huvides ära ja laskis tal üha uusi ja uusi ülesandeid täita.»

J. Pokrovski tegi lühikese pausi, lehitses rahulikult dokumenti ning peatus lehekülgel kakskümmend neli:

«Füürer püüdis näidata, et ta suhtub minusse hästi. Ta teadis, et saksa rahva tõeliselt autoriteetsetes ringkondades austatakse ja usaldatakse mind, samuti nagu näiteks parun von Neurathi, krahv Schwerin von Krosigki, Schachti ja teisi. Seda ei võinud aga öelda Göringi või von Ribbentropi kohta . . . »

Raske on kirjeldada, mis sel ajal süüpingis toimus. Oleks Raeder veel kõiki ühe ja sama mõõdupuuga mõõtnud! Aga ta tallas ühtesid porri, teisi aga ülistas taevani. Peoperemees ise tundis end hõõguvatel sütel istuvat. Ta püüdis end õigustada:

«Ma ei arvestanud iialgi, et mu mõtteavaldused üldsusele teatavaks tehakse. Need märkmed olid määratud vaid mulle, olid minu hilisem hinnang sündmustele . . .»

Kuid asja parandada polnud enam võimalik: kurat oli pudelist vabadusse lastud.

Raeder jätkas siiski:

«Ma tahaksin, härrased kohtunikud, eriti paluda, et kohtuistungi protokolli võetaks ka see, mis ma ütlesin härra kindralooberst Jodli kohta . . . Muide, ma tahaksin öelda, et kindralfeldmarssal Keiteli käitumine füüreri ees lubas tal kauaks ajaks luua talutava vahekorra füüreriga, kuna aga juhul, kui selles ametis oleks olnud keegi teine, oleks kokkupõrked füüreriga toimunud iga päev või ülepäeviti, ja siis oleks kogu sõjaväe töö võimatuks muutunud . . .»

Mis sundis Raederit äkki Keitelist head rääkima? Seda polnud raske mõista, kui meenutada üht sellele eelnenud üsna huvitavat seika.

Siis, kui süüdistajad ja kaitsjad alles omavahel vaidlesid, kas lugeda kohtus ette Raederi Moskvas antud tunnistusi või mitte, ütles Jodl oma advokaadile:

«Las loevad.»

Keitel aga heitis Jodlile vihase pilgu ja nõudis oma kaitsjalt vastupidist. Osutades sõrmega Pokrovskile, sisistas ta:

«Peatage ta!»

Istudes Keitelist vaid meetri kaugusel, tundis Raeder end üsna ebamugavalt. Mäletas ta ju hästi, mis ta temast kirjutanud oli. Ja Nõukogude süüdistaja ei jätnudki seda kohta vahele, vaid tsiteeris kõige tapvamaid ridu:

«Nüüd tuleks meenutada hoopis teist masti meest, kes seisis ühel mõjukaimal ametikohal ja avaldas halba mõju wehrmachti saatusele. OKW ülem Keitel oli erakordselt nõrk inimene, kes just tänu sellele omadusele nii kaua oma ametis püsis. Füürer võis teda kohelda väga halvasti, Keitel talus kõike . . . Aasta-aastalt vägistas partei armeed mitmesugustes küsimustes üha rohkem, ning ikka leidis ta toetust Keitelilt ja kindral Reineckelt — tema nõuandjalt sisepoliitilistes küsimustes. Keitelil polnud armees mingisugust autoriteeti . . . Hoopis midagi muud oli kindralooberst Jodl, kes oli tegelikult ülemjuhatuse staabi operatiivosakonna ülem. Oma kohuseid planeerimise alal täitis ta mitme aasta jooksul

suure rahulikkuse, asjatundlikkuse ning läbinägelikkusega ja langetas õigeid otsuseid. Ta oli kindralstaabis tõenäoliselt ainuke armeeohvitser, kes tõlgendas õigesti mõistet «ülemjuhatus» ja vastavalt sellele ka tegutses. Ta vastas täielikult nõuetele, mis esitatakse nii raskel ametikohal olevale inimesele . . .»

Pärast seda pole vist enam tarvis seletada, miks Keitel ja Jodl suhtusid nii erinevalt vaidlusse kaitse ja süüdistuse vahel. Mõistetavaks saab ka see, miks Raeder pidas äkki vajalikuks varem maalitud Keiteli portreed veidi retušeerida.

Ent kõige rohkem hämmastasid ja vihastasid Erich Raederi Moskvas antud tunnistused vist küll suuradmiral Karl Dönitzit. Mis seal veel rääkida — eks see olnud ju tema, kelle kohta Raeder kirjutas:

«Meie omavahelised suhted olid küllaltki jahedad, sest ma ei sallinud tema kõrkust ja tihti lausa taktitut käitumist. Algul teadis tema poolt tehtud vigu ainult ohvitseride korpus, hiljem aga teadsid kõik. Sõjalaevastikule tõid need kahju . . . See, et Dönitz pani merenduses suurt rõhku parteilisele küljele, raskendas tal laevastiku juhtimist . . . Oma viimase kõnega, milles ta pöördus Hitlerjugendi poole ja mida kõikides ringkondades kritiseeriti, teenis ta piikenime «Hitlerjunge Dönitz». See ei mõjunud tema autoriteedile kuigi soodsalt. Füüreri silmis aga oli ta võitnud suure usalduse, sest mille muuga seletada Dönitzi määramist Põhja-Saksamaa asehalduriks. Laevastiku ülemjuhataja asumine sellele postile näitas, kuivõrd südamelähedased olid talle laevastiku huvid, mille juhatamiseks tal vaevalt küll võimeid jätkus. Tema käsud füüreri järglasena näitasid, kui halvasti ta tundis Saksamaa olukorda, kutsudes endises vaimus edasisele vastupanule. Ta tegi ennast naerualuseks, kahjustades ka sellega laevastikku. Ma olen veendunud, et sel perioodil kaotas ta viimase poolehoiu Saksamaal . . .»

Samal päeval põikas Dönitzi kambrisse doktor Gilbert. Ta hoidis käes koopiat Raederi Moskva avaldusest.

«Vaadake, admiral, ma ei tea, kas mul enam maksabki teiega tegemist teha. Teie enda ülemus räägib teist väga halvasti.»

Dönitz läks keema:

«Selles on kõik vale. Doktor, kas teate, miks ta seda kirjutas? Sest ta oli hirmus kade. Ta oli kade, et minu ja Speeri ajal allveelaevade tootmine järsult suurenes, võrreldes tema aegadega, kui kasutati vanu meetodeid. Ka «Hitlerjunge» on vale. Mind pole iialgi niimoodi hüütud. Raeder on vana kadekops. Ta on tige nii sellepärast, et mina teda asendasin, kui ka sellepärast, et mina olen tegelikult rohkem ära teinud kui tema. Ja veel sellepärast, et ma riigipeaks sain, ehkki olin kunagi tema alluv.»

Ma ei kavatse selgitama hakata, kas Raederil või Dönitzil, kummal oli rohkem õigus, kui nad teineteise kohta nii meeldivaid sõnu ütlesid. Selge on aga see, et vaevalt küll maksis pärast Stalingradi lahingut kadestada seda, kes võttis enda peale Saksa sõja-

laevastiku juhatamise koorma, veelgi vähem aga seda, kes võttis endale kahtlase au hakata nädalaks ajaks täieliku lüüasaamise osaks saanud Saksamaa füüreriks.

Jah, nende tunnistuste ettelugemine ei valmistanud rõõmu ei Dönitzile ega Göringile, ei Keitelile ega ka Raederile endale.

Vaatan Nürnbergi protsessi fotoalbumeid, mis ma olen alles hoidnud ning kus teiste seas on ühe vanema kohtualuse ja vanima Rahvusvahelise Sõjatribunali ees vastust andnud sõjaväelase pilt. See on keskmist kasvu rässakas mees, seljas tume ülikond, mille rinnataskust vaatab edvistades välja lumivalge taskurätiku nurgake. Näib veider, kuid on ometi tõde, et endine suuradmiral ei meenuta millegagi kaadrisõjaväelast, kes on end ligi pool sajandit pühendanud laevastikule. Vähemalt ei peegelda tema suur, jämeda ninaga nägu võimukust või tahtejõudu. Ennem on selles midagi, mis meenutab alandlikku poeselli. Kui Raeder kuulas prokuröri või kohtuniku küsimusi, pea veidi küljele kallutatud, silmis lugupidav ilme, siis tundus tõepoolest, nagu võtaks ta kallis restoranis pirtsakalt külastajalt tellimust vastu või teeks kõik, mis võimalik, et sundida rikast ostjat antikvariaadis oma kukrut kergendama. Sellise pildi täienduseks passib hästi koguni tema soeng: kõvasti hõrenenud juuksed täpselt keskelt lahku kammitud. Tõsi küll, lahust on juba ammu saanud lai allee, mis pealael läheb üle sõõrikuks väluks.

Raederi välimus on kuidagi alandlik, liiga maine. Midagi niisugust, mis mahub prantslaste väljendisse *terre à terre*. Niisuguse mehe kohta võib julgesti väita, et tema pead pole iialgi tülitanud ükski kõrgelennuline, õilis, loominguline mõte.

Just säärane inimene ongi võimeline tegema kohmakaid žeste, nagu näiteks see, mille Raeder tegi enne eesriide langemist: ta esitas Saksamaa Kontrollnõukogule taotluse eluaegse vangistuse asendamiseks mahalaskmisega. Ta taotles seda julgesti, sest tal polnud ju raske oma advokaadilt teada saada, et Kontrollnõukogul, samuti nagu igal teiselgi kõrgemal võimuorganil on õigus tema poole pöörduva süüdimõistetu olukorda ainult pehmendada, mitte aga talle määratud karistust suurendada. See on juriidiline aabitsatõde. Raeder lootis üksnes seda, et ajakirjanikel ei jää tema žest märkamata, ja võimalik koguni, et seda märgivad ära ka ajaloolased.

Ajakirjanike hulgas muidugi leidus võhikuid või pigem lihtsalt autuid inimesi. Selliseid leidus ka ajaloolaste hulgas. Tänu nende vaevale seisab Raederi nimi tänapäeval taas Kieli linna aukodanike nimekirjas. Eks iseloomusta seegi tegelikku olukorda tänapäeva Saksa Föderatiivses Vabariigis.

Mille vastu vaidles kohtunik Francis Biddle

Vaevalt küll kahtles keegi Rahvusvahelise Sõjatribunali kohtunikest selles, missugune otsus langetada Göringi, Keiteli, Ribbentropi või Kaltenbrunneri kohta. Niisamuti võis juba organisatsiooniliste istungite ajal tekkinud mõttevahetustest järeldada, et mõnede kohtunike meelest tuleks Schacht ja Fritzsche õigeks mõista.

Aga Raeder ja Dönitz?

Sündmuste arengu järgi kohtusaalis, eriti aga organisatsioonilistel istungitel, võis eeldada ägedat vaidlust.

Konflikt võttis selge ilme siis, kui suuradmiralide kaitse esitas oma viimase taotluse. See oli käik, millest advokaadid parajat aega oodates vaikisid, kuid millele nad tegid oma peamise panuse. Käik, mis andis lootuse nii kaitsele endale kui ka kaitsealustele ja koguni viimaste sugulastele. Just siis oligi Dönitzi naine, kes oli tema advokaadi sekretär, suutnud mõjutada Ameerika valvemeeskonna sõdurit panema suuradmirali istmele väikese lillekimbukese, mille külge oli kinnitatud sedel: «Me oleme uhked sinu üle. Sul läheb kõik suurepäraselt, ära ainult kannatust kaota.»

Ometi ei või öelda, et süüdistus oleks tunnetanud oma seisukohtade ebakindlust või kahelnud, kas kohus arvestab Dönitzi ja Raederi kohta esitatud süütõendeid. 1965. aastal avaldas ajakiri «Stern» Kranzbühleri mälestused kohtuprotsessist, kus öeldakse:

«Suuradmiralide Dönitzi ja Raederi süüdistust juhtis sir David Maxwell-Fyfe, kellega mul tuli ristata mõõgad. Tema teravat sõna kartsid kõik. Sellest hoolimata ei mõjustanud meie vaidlus protsessil minu suhtumist temasse kui inimesesse. Ma ei unusta, kuidas ta päev enne kohtuotsuse ettelugemist minu juurde tuli, et jumalaga jätta. Kui ma talt küsisin, kas ta siis kohtuotsuse väljakuulutamise päeval ei ole kohtusaalis, vastas ta: «Olen küll, aga pärast seda te võib-olla ei taha mulle enam kätt anda.»»

Me ruttasime veidi ette. Tulgem tagasi suuradmiralide kaitse viimase palve juurde. See oli üsna delikaatne: lubada kaitse esindajal sõita Londoni ja koguda seal mõningaid täiendavaid andmeid. Kaitset huvitasid eelkõige Suurbritannia laevastikku puutuvad salajased käskkirjad aastaist 1939—1940.

«Need dokumendid,» väitsid advokaadid, «on tähtsad selle poolest, et nende hulgas leidub käskkirju, mis näevad ette kaubalaevade relvastamist ja kallaletungi allveelaevadele.»

Vist ei olnud Briti Admiraliteedi, selle kinnise sõjaväeasutuse pikas ajaloos veel olnud juhust, et välismaalasel, liiati veel eilsel vaenlasel oleks lubatud tuhnida sõjaväearhiivides. Ja mis eesmärgil? Et admiraliteedi ohvitseride abiga leida dokumente, mis

päästaksid Saksa laevastiku prestiiži, kuigi see oli meredel piraaditsenud, põhja lasknud sadu Suurbritannia kaubalaevu ja Teise maailmasõja jooksul hävitanud neliküminend tuhat inglise meremeest.

Nii imelik kui see ka on, aga doktor Kranzbühleri abiline fregatikapten Meckel sõitis Londoni ja täitis oma ülesande. Ta tõi kaasa ja andis šefile üle hulga dokumente admiraliteedi templiga «Top secret» (täiesti salajane). Loomulikult esitas Kranzbühler need kohtule.

Admiraliteedi käskkirjades nõuti kaubalaevade varustamist relvadega, kuivõrd see võimalik on, et laevad natside allveelaevadega kohtudes kaitsetud ei oleks. Samuti nähti ette Inglise kaubalaevade varustamist seadeldistega sügavveepommide väljalaskmiseks.

On vaieldav, kas relvastatud kaubalaevad kaotavad õiguse puutumatusele. Inglise võimud seletasid vajadust varustada kaubalaevu kaitserelvadega sellega, et natside allveelaevastik, mis oli veelgi avardanud keisri-aegse laevastiku röövlikombeid, oli merest teinud piraatlike röövimiste paiga. Ent praegu pole jutt sellest.

Kui doktor Kranzbühler kohtus ette luges dokumente, mis ta abiline oli Londonist hankinud, märkisid mõned välismaa ajakirjanikud täie õigusega, et Briti Admiraliteet viskas ise endistele Saksa laevastiku juhtidele päästerõnga.

Aga kas ainult tema? Samasuguse õigusega võiks seda öelda ka tema ameeriklastest kolleegide kohta.

Ühel kohtuistungite päeval märkasin üles kohtusaali minnes koridoris kaht Ameerika mereväeohvitseri, kes vestlesid doktor Kranzbühleriga. Lugedes hiljem Gilberti päevikut, sain teada, et need olid kohtuprotsessil viibiva Ameerika admirali adjutandid. Admiral oli nad Kranzbühleri juurde saatnud, et nad ütleksid talle edasi tema arvamuse. Ta pidas Dönitzi kui Saksa sõjalaevastiku ülemjuhataja käitumist Teise maailmasõja ajal rahvusvahelise õiguse seisukohalt laitmatuks ning avaldas talle oma lugupidamist. Ühtlasi oli ameerika kolleegidel heameel avaldada solidaarsust endise Saksa laevastiku kohtunikuga, kes oli võtnud enda peale Dönitzi ja Raederi kaitsmise[1]. Nad andsid Kranzbühlerile väga head nõu: Rahvusvahelise Sõjatribunali kaudu peaks USA Vaikse ookeani laevastiku ülemjuhatajalt admiral Nimitzilt Dönitzi nimel järele pärima, kuidas ameerika allveelaevastiklased Jaapani kaubalaevadega käitusid. Kranzbühlerile kinnitati, et vastus on kohtualustele kindlasti lootustandev ja süüdistusele dekuražeeriv, sest ameeriklaste tegevus Vaiksel ookeanil ei erinenud sakslaste omast Atlandil.

Doktor Kranzbühler ja tema kaitsealused ei viivitanud. Dönitzi nimel koostati Nimitzile küsitlusleht. Seda dokumenti arutati

[1] Süüdistuse selles osas, mis puudutas seadusevastaste meetodite kasutamist meresõjas, kaitses Kranzbühler nii Dönitzit kui ka Raederit. *Autor.*

kohtu organisatsioonilisel istungil, mis on mulle eriti hästi meelde jäänud, kuna seal juhtus minuga üks üsna ebameeldiv viperus.

Nimelt olid kohtunikud juba alguses otsustanud, et organisatsioonilisi istungeid ei stenografeerita. See oli vajalik selleks, et kohtu liikmed saaksid täiesti vabalt oma seisukohti avaldada. Neil istungeil lubati viibida ka nelja riigi delegatsioonide sekretäridel. Mina isiklikult ei jätnud vahele ühtegi neist, ja arvestades protsessi ajaloolist tähtsust, tegin endale nappe märkmeid kõige kohta, mis seal toimus. Kuni mainitud istungini. Aga just tolle istungi lõpuosas, parajasti kui arutati Dönitzi taotlust, vaatas kohtunik Biddle tigedalt minu poole ja lausus kohtu eesistujale lord Lawrence'ile:

«Teie ausus, me vist leppisime juba ammu kokku, et meie organisatsioonilisi istungeid ei stenografeerita.»

«Aga milles te, sir Francis, näete siis meie otsuse rikkumist. Niipalju kui mina aru saan, ei ole selles toas stenografisti.»

«Jah, aga major Poltorak märgib kogu aeg midagi üles.»

See oli lõpp minu märkmete tegemisele, ehkki, jumala eest, ma ei näinud selles kohtu keelust üleastumist. Ja kes võis tookord arvata, et toosama inimene, kes mulle mu märkmete tegemist ette heitis, nähes selles lugupidamatust kohtunike poolt vastuvõetud otsuse vastu, osutus hiljem ainsaks kohtunikuks, kes tõi avalikkuse ette kõik nõupidamiste toa saladused.

Jõudnud kaheksakümnenda eluaasta piirile, otsustas Francis Biddle, et tal on aeg jätta järeltulevatele põlvedele oma tähelepanekud maailma asjadest, kõigest nähtust ja läbielatust. Ta kirjutas kaks köidet memuaare. Üks osa nendest peegeldab ka autori tegevust Rahvusvahelise Sõjatribunali liikmena. Oma raamatus jutustab Biddle üksikasjaliselt kõigest, mis toimus tihedasti suletud uste taga, kus kohtunikud tulevase kohtuotsuse alusmüüri esimesi kive paika panid.

Francis Biddle ei varja, et ta nõudis iga hinna eest Dönitzi õigeksmõistmist. Ta tegi seda niivõrd kompromissitult, et isegi tema asetäitja John Parker, kes kogu protsessi jooksul oma ülemust kõiges toetas, lõpuks tema vastu välja astus.

Sellega seoses meenub mulle veel üks vahejuhtum. Ma näen justkui praegu Inglise süüdistajat sir David Maxwell-Fyfe'i oma toolilt aeglaselt püsti tõusmas.

«Härrased kohtunikud,» ütles Maxwell-Fyfe, «põhjendused, mis doktor Kranzbühler toob, viitavad sellele, et lahendamaks Dönitzi tegude kvalifitseerimise küsimust, peab ette kindel olema, et Ameerika Ühendriikide allveesõjapraktika erines sellest, mida kasutas Saksa mereväe ülemjuhatus. Süüdistuse arvates ei puutu see asjasse... Kas Ühendriigid rikkusid sõjaseadusi ja -tavasid, ei kuulu siin arutatava asja juurde...»

Ent Ameerika kohtunik Biddle oli teisel arvamusel. Ilmselt oli ta solidaarne Kranzbühleriga. Ka oma raamatus ei tee ta sellest

saladust, et tundis viimase vastu sümpaatiat. Francis Biddle kirjutab:

«Kranzbühler vastas süüdistaja vastuväidetele osavalt, rahulikult, veenvalt, arutledes nii kainelt, et see võinuks tema oponente ärritada.»

Edasi teatab ta, et ka tema ise «tõestas nii veenvalt kui suutis» Kranzbühleri taotluse põhjendatust:

«Ma ütlesin, et me satume tola ossa, kui peaks selguma, et Nimitz torpedeeris (kaubalaevu — A. P.) ilma hoiatamata.»

Biddle ei salga, et Nõukogude kohtunikud protesteerisid otsustavalt selle taotluse vastu:

«Venelased leidsid, et me raiskame asjatult aega. Kohus teadis ju hästi, mis Teise maailmasõja ajal merel toimus.»

«Prantsuse kohtunik,» meenutab Biddle, «vaatas inglastele otsa ja kehitas õlgu — otsustage ise koos ameeriklastega.» Biddle nõudis endale privileegi, sest see oli ju Ameerika asi. Ja tema pealekäimisel lubas kohus kaitsjal saata küsitlusleht admiral Nimitzile.

Möödus mõni aeg. Tuli vastus, mille kaitse kohe mängu pani.

K r a n z b ü h l e r: Ma esitan tõendina dokumendi number D-100. Need on Ameerika admirali Nimitzi vande all antud tunnistused Jaapani vastu peetud allveesõja kohta. Kohus teab juba, mida ma selle dokumendiga tõestada tahan. Mul pole praegu vajadust seda ette lugeda, kuna ma peatun sellel oma kaitsekõnes.

E e s i s t u j a: Kohus tahab, et see dokument ette loetaks . . .

Ja Kranzbühler rahuldas selle soovi. Ta luges otse originaalist, mis oli kirjutatud inglise keeles:

«Rahvusvahelise Sõjatribunali nõudel saadeti käesolev küsitlusleht 11. mail 1946. aastal . . . Admiral Nimitzit kuulas Mereväedepartemangus üle USA Rahvusvahelise Õiguse Prokuratuuri esindaja kaptenleitnant L. Broderick, kes mainitud tunnistaja seletused kirja pani.

K ü s i m u s: Teie nimi. Teie elukutse ja teenistuskoht?

V a s t u s: Chester William Nimitz, USA sõjalaevastiku admiral, Ühendriikide merevägede staabi operatiivosakonna ülem.

K ü s i m u s: Millistes ametites Te Ühendriikide merevägedes olite alates 1941. aasta detsembrist kuni 1945. aastani?

V a s t u s: Ma olin Ühendriikide Vaikse ookeani laevastiku ülemjuhataja.

K ü s i m u s: Kas Ühendriigid pidasid meresõda Jaapaniga? Kas Ühendriigid kuulutasid mõned piirkonnad sõjategevuse piirkondadeks, mereblokaadi piirkondadeks, laevaliiklusele ohtlikeks või piiratud aladeks ja nii edasi?

V a s t u s: Jah. Sõjaliste operatsioonide teostamiseks Jaapani vastu kuulutati Vaikse ookeani teatud piirkonnad sõjategevuse tallermaaks.

K ü s i m u s: Kui Te vastate jaatavalt, siis kas allveelaevadel oli kombeks rünnata ilma hoiatamata kõiki nendes vetes märgatud

kaubalaevu, välja arvatud oma laevad ja liitlaste laevastike laevad?

V a s t u s: Jah, välja arvatud hospidallaevad ja teised laevad, mida kaitsesid meresõja eeskirjade vastavad lõigud.

K ü s i m u s: Oli teil käsk tegutseda just nimelt niiviisi?

V a s t u s: Merevägede staabi operatiivosakonna ülem andis 7. detsembril 1941. aastal käsu pidada Jaapaniga piiramatut allveesõda.»

Kaldugem mõneks minutiks kõrvale ja siirdugem mõttes Saksa Föderatiivsesse Vabariiki.

Möödub kakskümmend aastat. Kranzbühler avaldab ajakirjas «Stern» oma mälestusi ja haliseb, et Nürnbergis olevat kaitset hirmsasti taga kiusatud ja pandud nii raskesse olukorda, et tegelikult viidi kaitse nullini. Eriti kurdab autor selle üle, et advokaatidele polevat võimaldatud juurdepääsu arhiividele.

«Kaitsele,» kirjutas ta, «olnuks väga oluline pääseda meresõjasse puutuvate materjalide juurde, mida säilitatakse Briti Admiraliteedi arhiivides . . . Ameerika ja Inglise süüdistajad vaidlesid sellele vastu: kui lubada igal kaitsjal iseseisvalt arhiivides otsida, loodaks sellega pretsedent . . . Niisugust suhtumist võiks võrrelda olukorraga, kus tuleb kaitsta kaupmeest, tohtimata heita pilku tema äriraamatutesse.»

Ja seda julgeb väita inimene, kelle abiline sai loa tuhnida Briti Admiraliteedi salaarhiivides, kellel lubati saata küsitlusleht admiral Nimitzile ja kes sai Ameerikast vastuse, kus olid kõik talle vajalikud andmed. Ent ka Kranzbühlerit tabab paljude teiste ajaloovõltsijate saatus. Tema paljastajaks saab Nürnbergi protsessi stenograafiline aruanne. Tegelikult ütles Inglise süüdistaja Maxwell-Fyfe advokatuuri taotluse kohta tookord niimoodi:

«Ma ise taotlesin doktor Kranzbühleri abilisele luba sõita Londonisse ja tutvuda rahulikult admiraliteedis leiduvate dokumentidega. See on sõnastatud ka meie kirjalikus vastuses. Minu arvates tunnistab süüdistuse niisugune asjasse suhtumine kõige paremini, kuidas süüdistus aitas kaitsel hankida viimasele nii vajalikke materjale.»

On aeg minna tagasi Nürnbergi Kohtupalee saali, kus hargnesid üsna tähtsad sündmused.

Nimitzi vastuste ettelugemise üle rõõmustasid kõige rohkem muidugi hitlerlastest suuradmiralid. Vastu ootusi-lootusi said nad indulgentsi.

22. mail 1946. aastal jagas Dönitz hommikueine ajal oma vaimustust vangla arstiga:

«Kas teate, doktor, mida Nimitz ütles? Ta tunnistas, et Amee-

rika laevastik pidas kogu Vaiksel ookeanil piiramatut meresõda. See on suurepärane dokument!»

Kuid tekkis küsimus, kas kohus võtab niisugust dokumenti tõendina ja kuidas ta seda hindab.

Kranzbühler oli ettevaatlik. Lugenud ette Nimitzi tunnistused, ei teinud ta Ameerika väejuhatusele mingisuguseid etteheiteid. Pigem vastupidi. Mis sellest, et Ameerika allveelaevad ei abistanud uppuvaid jaapani meremehi! Advokaat leidis, et kaasaja sõja keerulistes tingimustes ei võinudki see teisiti olla.

Niisamuti oli ka Dönitzi käsk merepinnal end päästa püüdvate inglise meremeeste tulistamise kohta vaid asjade loomulik käik . . . Ka Ameerika laevastik Vaiksel ookeanil ei toiminud teisiti. Siin kohtunikele tutvumiseks vaid üks episood, mille «Völkischer Beobachter» trükkis ära tuntud USA ajakirjade «Newsweek» 15. märtsi ja «Life» 22. märtsi 1943. aasta materjalide põhjal.

«Lahing lõppes tõeliste tapatalgutega. 1943. aasta 4. märtsi hommikul oli põhja pool Uus-Ginead merel palju ellujäänud jaapanlasi. Osa neist oli päästepaatides, osa luupides või parvedel. Liitlaste lennukieskadrillid tulistasid neid halastamatult pardarelvadest. Kui üks Ameerika kindral kuulis, et on märgatud päästepaate mitmesaja jaapanlasega, lausus ta lühidalt: «Käskige tõusta õhku veel ühel hävitajateüksusel, et teha lõpp veel mõnedele jaapanlastele.»»

Sellest sai teha vaid ühe järelduse: Saksa laevastiku teod ei erinenud mitte millegi poolest Ameerika laevastiku tegudest. Raeder ja Dönitz polnud võtnud kasutusele mitte midagi niisugust, mida Ameerika väejuhatus Vaiksel ookeanil ära põlanud oleks. Kuid kellelgi ei tulnud mõttessegi süüdistada Ameerika admirale. Aga kui asi nii on, kas poleks siis ainuõige unustada ka kõik see, millest süüdistajad seoses Raederi ja Dönitziga nii palju rääkisid?

Ei, ei ole! Aga mispärast siis?

Kui uskuda Raederit ja Dönitzit, siis olid nende poolt rakendatud kitsendusteta allveesõja meetodid otsekui vastus rahvusvahelise õiguse rikkumisele Inglismaa poolt, kes relvastas oma kaubalaevad ning andis neile luureülesandeid. Just sellepärast käskinudki suuradmiralid niisugused laevad põhja lasta.

Aga tegelikult? Millal võis Saksa väejuhatus selgusele jõuda, et Suurbritannia kaubalaevad hakkavad allveelaevadele relvastatud vastupanu avaldama ning täidavad teisigi kaubalaevadele mitte omaseid ülesandeid? Ilmselt mitte enne meresõja puhkemist. Ent tegelikult valmistati totaalse meresõja käsku ette juba enne Saksamaa ja Inglismaa relvastatud kokkupõrget, sest 3. septembril 1939. aastal, seega sõja esimesel päeval, oli see juba alla kirjutatud. Ja nagu lugeja mäletab, ei varjanud Raeder tookord, et kasutades selles käskkirjas ettenähtud meetodeid, «rikub Saksamaa avalikult 1936. aasta protokolli . . .» Ta rõhutas, et meresõjas võib edu saavutada üksnes sel tingimusel, kui «allveelaevadel lubatakse kasutada relvi piiramatult ja ilma hoiatamata». Seejuures polnud juttu

üksnes vastase kaubalaevadest, vaid koguni erapooletute riikide laevadest.

Merevägede staabi operatiivosakonna ülem admiral Wagner võttis samuti Nürnbergi protsessil omaks, et tohututel mereavarustel, mis Saksamaa oli kuulutanud sõjatsooniks, «polnud vaja erandit teha neutraalsetele laevadele», saksa allveelaevastiklased «uputasid kõikide erapooletute maade laevu . . .»

Kas pärast seda kõike pole selge, et Saksa allveelaevastik rikkus rahvusvahelist õigust, sõltumata sellest, kas Suurbritannia võimud olid relvastanud osa oma kaubalaevastikust või mitte?

Aga viitamine admiral Nimitzi vastustele? See polnud põrmugi rohkem veenev. Mõningas mõttes oli see lihtsalt sulimahhinatsioon. On ju hästi teada, et Raeder ja Dönitz andsid oma kuritegelikud käskkirjad välja peamiselt aastail 1939—1941, seega perioodil, mil USA oli veel erapooletu riik. Lubatagu küsida, millele kaitse siis toetunud oleks, kui hitlerlastest suuradmiralid oleksid kinni võetud ja süüpinki pandud 1941. aasta lõpus. Missugust Nimitzit siis kaitse otsinud oleks (kui ta üldse teda otsima oleks hakanud)?

Ajal, mil admiral Nimitz ja tema laevastik alles alustasid oma tegevust Vaiksel ookeanil, olid härrased Raeder ja Dönitz teinud juba kõik, et neil Nürnbergis Rahvusvahelise Sõjatribunali ette tuleks astuda.

Need, kes kaastundest ajendatuna olid Kranzbühlerile andnud idee kutsuda tunnistajaks ka admiral Nimitz, teadsid väga hästi, et see oli lihtsalt sulitemp. Olid nad ju ise sõjaväelased, teadsid nii mõndagi ega olnud nähtavasti unustanud ka «Atheniat», nii nagu nad ei saanud olla unustanud tuhandeid ameerika meremehi, kes Raederi või Dönitzi käeviipel piraatlikult uputati. Kuidas võis neil pärast seda kõike Nürnbergis mõte tärgata kutsuda hitlerlastele appi Ameerika admiral!

Pean võimalikuks ka vastuväidet: milleks selle ümber nii palju lärmi lüüa, Rahvusvaheline Sõjatribunal võttis ju Nimitzi vastused arvesse, ja lõppkokkuvõttes võeti eelkõige selle dokumendi alusel suuradmiralidelt süüdistus kaubalaevade uputamises. Jah, tõepoolest, nii see kõik oli.

Ometi lubatagu minul kui juristil väljendada oma arvamust Rahvusvahelise Sõjatribunali otsuse kohta Raederi ja Dönitzi osas.

See, mis ma öelda tahaksin, ulatub palju kaugemale hitlerlike mereväekomandöride saatusest; see puudutab juba rahvusvahelise õiguse tähtsamaid printsiipe — õiglust ja humaansust.

Ma kuulsin advokaate Nürnbergi protsessil kasutavat terminit *tu quoque*, mis tõlgituna tähendab «sina samuti». Selle väljendi mõte seisab selles, et kui rahvusvahelist õigust rikkunu tõestab, et tema vastane sooritas sõjaajal samasuguseid kuritegusid, kustutatakse mõlema poole süüdlus. Just niisugust otsust taotleski Kranzbühler. Ja ta saavutas selle!

Vaevalt pean ma veel kord kinnitama oma lojaalsust Rahvus-

vahelise Sõjatribunali otsusega. Ma leian, et tervikuna on see silmapaistev panus võitlusesse fašismiga, võitlusesse rahu eest ja rahvusvahelise õiguse progressi eest. Aga nagu juba mainitud, pole see dokument vaba puudustest. Kõige olulisemad neist kajastuvad Nõukogude kohtunike eriarvamuses, mis leidis üldsuse heakskiidu. On veel teisigi puudusi, mille üle võib vaielda. Praegu on see koguni tungivalt vajalik, kuna Läänes püütakse neid ära kasutada reaktsiooni huvides, militarismi huvides.

Kaitsetaktika, mida kasutas Kranzbühler, innustas nii Dönitzit ja Raederit, kui ka mõningaid teisi kohtualuseid. Lugeja pole arvatavasti unustanud, mida vastas Jodl Inglise süüdistaja Robertsi küsimusele hitlerliku lennuväe barbaarsete pommirünnakute kohta. Ta pareeris süüdistust viitega Dresdeni pommitamisele Inglise ja Ameerika lennukite poolt.

Kõnetoolis käisid ka Speeri ja Sauckeli advokaadid. Nemadki harutasid sedasama sassis lõngakera. Kas Ameerika lennuvägi Saksa linnu ei pommitanud? Kas pommirünnakute ajal ei hukkunud saksa töölisi? Kas nii ei tekkinud tööjõu puudus? Kuidas võib siis süüdistada Sauckelit ja Speeri, et nad ajasid inimesi okupeeritud territooriumidelt Saksamaale sunnitööle?

Nendesamade õhurünnakutega hävitati ka Saksa tehaseid ja vabrikuid, tekitati kahju Saksamaa sõjalisele ja majanduslikule potentsiaalile. Tähendab, Göringile ja Speerile ei saa süüks panna, et nad okupeeritud territooriumidel tehaseid demonteerisid ning seadmed oma maale vedasid.

Nii kaugele viis tegelikkuses printsiip *tu quoque*!

Ja nii nagu doktor Kranzbühler, nii põgenes ka ülejäänud kohtualuste kaitse nagu vanapagan välgu eest, kui hakati kõrvutama kuupäevi.

Millal õieti Inglise ja Ameerika lennukid alustasid oma massilisi pommirünnakuid Saksamaale? 1943. aasta paiku, intensiivsemalt aga 1944. aastal. Aga millal alustas natsivalitsus okupeeritud territooriumide paljaksriisumist ja rahuliku elanikkonna äraajamist? Kohe esimesest sõjapäevast peale, aastal 1939. Juba 1939. aasta juunis planeerisid hitlerlased «kodumaistest koonduslaagritest» pärit vangide ja teistest maadest veetavate rahulike elanike kasutamist sõja huvides.

Üks OKW direktiive 1940. aasta jaanuarist sisaldas ettekirjutuse tuua idast «sadu tuhandeid odavaid töökäsi ning kasutada neid mitme aasta vältel vana riigi piirides, takistades sel viisil nende loomulikku bioloogilist paljunemist». 1943. aastaks, seega enne Inglise ja Ameerika lennuväe koondõhurünnakuid, oli selle tulemusena veetud okupeeritud maadest Saksamaale üle viie miljoni mehe, naise ja lapse.

Niisiis ei kannatanud välja mitte mingisugust kriitikat katse näidata, et pommirünnakutega tekitatud kaotuste ja okupeeritud territooriumide kuritegeliku riisumise ning sealt rahuliku elanikkonna äraajamise vahel seos valitseb. Kui toetuda ajaloole, siis

võib väita just vastupidist. Noil aastail, mil toimusid massilised riisumised ja miljonite inimeste Saksamaale vedamine, valitses õhuruumi just Hitleri lennuvägi, purustades naaberriikide rahulikke linnu.

Rahvusvahelisele Sõjatribunalile tuleb au anda: ilma suurema vaevata taipas too kaitse võtete ebaausust ning tunnistas Göringi, Sauckeli, Speeri ja paljud teised süüdi nii okupeeritud territooriumide paljaksriisumises kui ka elanike massilises sunnitööle ajamises. Sauckel mõisteti poomissurma ainuüksi selle eest. Seda ebaloogilisem tundus tõik, et kohus arvestas Nimitzi vastuseid ja vabastas nende alusel natslikud suuradmiralid neile esitatud õiglasest süüdistusest.

Vaatleksime seda rahvusvahelise õiguse üldiste huvide, sõjaroimaritega võitlemise tulevikuhuvide seisukohalt.

Missuguse järelduse võib teha kohtu otsusest, kes Nimitzi vastustele viidates vabastas Raederi ja Dönitzi vastutusest mõningate ebaseaduslike meetodite rakendamise eest meresõjas? Järeldus tuleneb iseenesest: rahvusvahelise õiguse ette kerkib vägagi ohtlik situatsioon — iga õiguserikkumist võidakse tunnistada karistamatuks, kui vaid keegi on kunagi kusagil samal viisil õigust rikkunud. Niisiis on sisuliselt tegemist rahvusvaheliste kuritegude karistamatusega iselaadi vastastikuse amnestia alusel. On täiesti selge, et kui niisugune printsiip tunnistataks ainuõigeks, kaotaksid kõik rahvusvahelise õiguse normid oma tähtsuse.

Kibedusega tuleb nentida, et see osa kohtuotsusest leidis heakskiitu just nende poolt, kes juba ammu õõnestavad rahvusvahelise õiguse aluseid, kes humaansetes sõjaseadustes ja -tavades näevad takistust omavolile sõjas. Niisugused tegelased arvavad, et Nürnbergis ei piirdutud ainult süüdistuse äravõtmisega Dönitzilt ja Raederilt kuritegelike meetodite rakendamise eest meresõjas, vaid õigustati ka neid meetodeid endid. Totaalse sõja apostlid on veendunud, et tulevikus ei või keegi enam süüdistada allveelaeva komadöri roimades, milles süüdistati Dönitzit ja Raederit. Viimaste käitumine on saanud normiks.

Dönitzi ja Raederi kohtuasi on näide sellest, kuidas õigus teinekord peab sõjalise omavoli ees taganema. Polnud juhus, et mõni aeg hiljem, kui Ühendriikide sõjatribunal pidas kohut hitlerlasest admirali Schniewindti üle, mõisteti viimane õigeks viitega Rahvusvahelise Sõjatribunali otsusele Nürnbergis.

Arvestades Raederi poolt sooritatud roimade raskust, nõudis Nõukogude peasüüdistaja R. Rudenko talle surmanuhtlust. Rahvusvaheline Sõjatribunal piirdus eluaegse vangistusega.

Dönitzile mõistis kohus kümme aastat vabadusekaotust. See otsus tekitas üldist imestust. Oli ju kohus tunnistanud, et Dönitz «võttis aktiivselt osa agressiivse sõja pidamisest». On hästi teada,

mitu miljonit inimest selles sõjas hukkus, mitu riiki laastati, kui palju linnu põrmuks muudeti. Juba üksnes see süüdistus oleks välistanud nii pehme otsuse. Ent Rahvusvaheline Sõjatribunal tunnistas Dönitzi süüdi veel teisteski kuritegudes: erapooletute laevade barbaarses uputamises, uppujate päästmise keelamises, sõjavangide mahalaskmises, orjatöö kasutamises. Pole vajadust tõestada, et inimene, kes on korda saatnud nii ränki roimi, ei saa loota, et Rahvusvaheline Sõjatribunal temasse nii leebelt suhtub.

Ometi täitis kohtuprotsess oma tähtsaima ülesande isegi Raederi ja Dönitzi osas. Nende kohtuasja arutamine Rahvusvahelises Sõjatribunalis ja arvukate tõendite esitamine süüdistajate poolt näitasid saksa rahvale ja kogu maailma rahvastele hitlerlastest suuradmiralide tõelist palet.

6.

VIINI ADVOKAADI ÄPARDUNUD KARJÄÄR

Selgusetu saab selgeks

Kui ma esimest korda astusin saali, kus toimus Nürnbergi protsess, ning vaatasin süüpinki, tekkis mul tahtmatult küsimus: kas siis hitlerliku Saksamaa tähtsamate sõjaroimarite ring piirdub ainult kahekümne inimesega? Süüpingis istus Julius Streicher, puudus aga Schwerin von Krosigk. Vaatamata Streicheri isiku ja tema tegude jälkusele ei tahtnud ma kuidagi soostuda sellega, et ta seisis natslikul ametiredelil niisama tähtsal pulgal kui rahandusminister. Ma nägin süüpingis Fritzschet, kuid ei näinud Hitleri kindralfeldmarssaleid Kesselringi ja Rundstedti. Ja ehkki Fritzsche kui natsliku inimvihkajaliku propaganda üks organisaatoreid oli nii kohtu kui ka karistuse kõigiti ära teeninud, oleksin ma tähtsamate sõjaroimarite esimesel kohtuprotsessil tahtnud näha just neid kindralfeldmarssaleid. Ilma nendeta poleks Hitler võimule pääsenud, poleks saanud wehrmachti sõjaks ette valmistada, paljude naaberriikide piire maha sõtkuda ega õitsvaid Euroopa linnu pihuks ja põrmuks muuta.

Pöördusin mind vaevava küsimusega A. Trainini poole. Oli ta ju esindanud Nõukogude valitsust nõupidamisel, kus lepiti kokku kohtupidamises tähtsamate sõjaroimarite üle. Ja ma sain seletuse, mida meie, juristid, nimetame autentseks. Liitlasvõimud otsustasid, et tähtsamate saksa sõjaroimarite esimesel kohtuprotsessil peavad

olema süüpingis esindatud natsliku riigiaparaadi kõik lülid. Sinna oli vaja panna hitlerliku Saksamaa tähtsamad juhid (Göring, Hess), natsliku diplomaatia juhtivad kujud (Ribbentrop, Neurath), agressiivse wehrmachti ülemjuhatus (Keitel, Jodl, Dönitz, Raeder), natslike ideoloogide ladvik (Rosenberg, Streicher), aga samuti ka need, kes olid juhtinud majandust sõja ettevalmistamisel (Schacht, Funk, Speer) ja need, kes said halvas mõttes kuulsaks kui ebainimliku režiimi kehtestajad okupeeritud maa-aladel (Frank, Seyss-Inquart).

Kuid lubage, võis küsida inimene, kes astus kohtusaali protsessi esimestel päevadel, kus on siis Kolmanda riigi karistusorganite esindajad? Kus on need, kes juhtisid selliseid kurikuulsaid asutusi nagu SS, SD, Gestapo? Kus nemad on?

Himmlerit ei olnud. Inglise ohvitserid, kelle juurde Nõukogude sõdurid olid toonud kahtlase mehe, kes osutus Heinrich Himmleriks, olid andnud talle kahjuks — ja ilmselt soovimatult — võimaluse end mürgitada.

Kohtu alla antud isikute nimekirja, mille Rahvusvaheline Sõjatribunal avaldanud oli, oli kantud ka Ernst Kaltenbrunner, Himmleri parem käsi. Aga ka teda ei olnud.

Kui rääkida Kolmanda riigi karistusorganite esindusest Nürnbergi kohtu süüpingis, siis kuulus siin esimene koht pärast Himmleri surma kahtlemata Kaltenbrunnerile. Just tema oli pärast Heydrichit saanud Riigi Julgeolekupeaameti (RSHA) ülemaks. Nii Gestapo, Sicherheitsdienst (SD) kui ka kriminaalpolitsei allusid otseselt talle.

See, et Kaltenbrunner arreteeritud oli, polnud saladus. Aga miks teda siis kohtusaali ei toodud? Kas ta tõesti järgnes oma šefi eeskujule? Kas tõepoolest oli jällegi tegemist valveohvitseri hooletusega?

Ei, põhjus polnud üldsegi selles. Kõik seletus hoopiski lihtsamalt: Gestapo endist peremeest oli tabanud kerge ajurabandus, ja tal tuli süüpink ajutiselt vangla haiglas koikuga ning hiljem ratastooliga asendada. Võimul olles julm ja üleolev, oli ta lüüasaamise järel armetu argpüks, kes ei suutnud taluda isegi vanglaelu raskusi. Niipea kui teda raviv arst Kelly üle tema vangikongi läve astus, sööstis Kaltenbrunner, silmad pisarais, talle vastu, vappudes nutust ja värisedes hirmust.

Kummaline oli vaadata seda kandilise, otsekui külgepandud lõuaga kuue jala pikkust kondist meest, kes vanglaarstilt tröösti ja kaastunnet otsis. Olid teda ennast ju veidi rohkem kui pool aastat tagasi jätnud külmaks pisarad, mis voolasid miljonitest silmadest, ta polnud kuulnud oigeid ega nuttu, mis lõhestasid miljoneid inimsüdameid.

Jah, alles hiljuti oli Ernst Kaltenbrunner olnud võimas käskija, kelle sõna ja käeviipe peale lahkusid elust määratud inimhulgad. 30. aprillil 1945. aastal, veidi aega enne enesetappu oli Hitler jäl-

legi tema vastu üles näidanud usaldust ja määranud ta Alpikindluse vägede juhatajaks, peakorteriga Altaussees.

Ent kindlus jäi loomata, sest füürer, kes oli kavatsenud seal soodsamat olukorda oodata, eelistas lõpuks siiski enese ära tappa. Kaltenbrunner aga ei järgnenud füürerile. Hoopis vastupidi, ta otsustas kindlalt, et teeb kõik, mis võimalik ja mis võimatugi, et selles muutlikus maailmas võimalikult kauem vastu pidada.

Kõigepealt rajati külavõõrastemajja «Am See» hospidal haavatud ss-laste jaoks. Kaltenbrunner kavatses ennast nende keskel varjata seni, kuni liitlaste väed kohale jõuavad. Obergruppenführerit pidi abistama tema ihuarst, kes peitis end hospidali meditsiinilise personali hulgas, samuti kavatsetav plastiline operatsioon. Ettenägelikult võttis obergruppenführer endale uue nime ja mässis enese hoolikalt sidemeisse, et varjata oma välimust.

Kuid peagi selgus, et hospidali jääda oleks ohtlik, ja paanilisest hirmust aetuna põgenes Kaltenbrunner öösel mägedesse. Lõplikult kurnatuna jõudis ta keskpäevaks ühte mägionni, mis saigi tema viimaseks omal soovil valitud varjupaigaks. Siin võtsid Ameerika piilkonna sõdurid põgeniku kinni. Oletatavasti võlgnes Kaltenbrunner tänu kohtumise eest ameeriklastega eelkõige ühele oma lähedastest kaastöötajatest — timukas Skorzenyle, kes säärase hinnaga omaenda naha päästis.

Niisiis astus Gestapo ülem oma viimased iseseisvad sammud kõrgete Alpide mägiradadel ja lumme mattunud onnikeses. Siit viis teda juba otsetee Nürnbergi. Seal aga tähistas kõiki tema teid ja radu üks ja seesama teeviit: «Võllasse.»

Inkvisiitor lubab rääkida ainult tõtt

10. detsembril istus Ernst Kaltenbrunner lõpuks süüpinki oma kohale, Keiteli vasakule käele.

Ma rääkisin juba, missuguse vastuvõtu tema hiljutised mõtteja võitluskaaslased talle korraldasid, kuidas nad äkki otsustasid kohut üllatada oma avaliku põlgusega ülemtimuka vastu ja pöörasid talle demonstratiivselt selja.

Loomulikult ei olnud Kaltenbrunner nii rumal, et ei mõistnud säärase vastuvõtu pahaendelist tagamõtet. Tema rusutus muutus täielikuks depressiooniks. Ent järgmistel päevadel toibus Kaltenbrunner esimesest ehmatusest ja läks üle taktikale, millest ta pidas kinni kuni protsessi lõpuni.

See paadunud hunt otsustas anda esialgu üldise selgituse, et kohtunikud ei arvaks, nagu ei taipaks ta oma olukorra keerukust.

«Esiteks,» ütles Kaltenbrunner, «tahaksin ma kohtule teatada, et ma tunnetan täielikult mulle esitatud süüdistuse raskust. Ma tean, et olen sattunud terve maailma viha alla. Kuna Himmlerit,

Heydrichit, Pohli ja teisi pole enam elavate kirjas, tuleb mul siin — kohtu ja kogu maailma ees — anda vastust ka nende kõigi tegude eest. Ma tunnetan täielikult, et olen kohustatud rääkima ainult tõtt, et kogu maailm ja kohus võiksid õigesti ja põhjalikult mõista sündmusi, mis Saksa riigis aset leidsid, neid õigesti hinnata ja langetada siis õiglane otsus . . .»

Niisugune sissejuhatus avaldas muljet. Pärast seda kui kohus oli jõudnud ära kuulata Göringi, Ribbentropi ja Keiteli seletused, milles igati püüti moonutada ajalootõde, eitati täiesti käegakatsutavaid fakte, kasutades selleks kõige alatumaid võtteid, tõotas Kaltenbrunneri seisukoht tuua protsessi midagi uut. Tõotas, aga ei toonud . . .

Möödusid kohtuistungite pikad, pingerikkad kuud. Kuulati üle kõik kohtualused ja tunnistajad, esitati loendamatuid dokumente. Nagu igas teiseski kohtus, said kohtualused lõpuks viimase sõna õiguse. Ka Kaltenbrunneri ette tõsteti mikrofon, ja see mees, kes oli lubanud rääkida ainult tõtt, et kohus saaks langetada õiglase otsuse, teatas:

«Süüdistajad teevad mind vastutavaks koonduslaagrite, juutide hävitamise, einsatzgruppede tegevuse ja muu taolise eest. Kõik see ei vasta ei esitatud tunnistustele ega tõele . . .»

Pannes proovile kohtunike ja süüdistajate kannatuse, hakkas Kaltenbrunner lammutama kogu süüdistuse vundamenti:

«Üldlevinud arvamuse kiuste teatan ma otsustavalt ja kategooriliselt, et ma ei teadnud Himmleri tegevusest midagi . . . Ka juutide küsimuses olin ma kaua väärarvamusel . . . Mina pole nende bioloogilist hävitamist mitte iialgi mahitanud . . .»

Kaltenbrunner palus Rahvusvahelise Sõjatribunali kohtunikke uskuda, et niipea kui ta oli teada saanud võimupiiride ületamise juhtumitest Gestapos (midagi rohkemat ei võinud ta kahtlustadagi), püüdnud ta kohe oma ametit maha panna ja rindele minna, aga Hitler lükanud tema sellekohase palve tagasi. Julgeolekupeaameti juht ei püüdnudki üleliia naiivsena näida ning kuritegusid endid eitada. Ta kasutas teisi võtteid:

«Täna, pärast riigi kokkuvarisemist, näen, et mind on petetud.»

Kaltenbrunner ei vaidle selle vastu, et natsid hävitasid miljoneid inimesi, kuid tema ise needvat seda poliitikat, ja viibides siin sellel ajaloolisel protsessil, unistavat ainult inimeste paremast tulevikust.

«Ma tervitan kogu hingest rahvusvahelist kokkulepet, mis loeb rahvaste hävitamise kuriteoks ja karistab selle eest kõige karmimalt!» lõpetas endine Gestapo šeff.

Teda kuulates võinuks arvata, nagu oleks keegi millalgi andnud loa miljonite inimeste hävitamiseks, nagu poleks üheainsagi inimese tapmist ükskõik missuguse, sealhulgas ka Saksa kriminaalkoodeksi järgi rängaks kuriteoks loetud.

Ja päris oma kõne lõpul poetas Kaltenbrunner veel ühe pisara: teda süüdistatakse täna nii karmilt ainuüksi sellepärast, «et on

vaja leida asetäitja puuduvale Himmlerile ja teistele isikutele», kellele ta on «täielikuks vastandiks».

Mida pidi doktor Kaltenbrunnerist mõtlema, kui oli ära kuulatud tema esialgne avaldus ja viimane sõna? Kaltenbrunner ise soovis, et kohtunikud usuksid tema hingepuhtusesse, tema ajendite õilsusesse, ühe sõnaga, et nad usuksid tema alibit. Siin oli palju räägitud SS-i ja Gestapo kuritegudest. Ent kuidas võib mõönda, et advokaadi perekonnas üles kasvanud ja ka iseennast nii humaansele elukutsele pühendanud inimesel võiks olla tegemist nii jälkide kuritegudega! Oli ju Ernst Kaltenbrunneri isa Hugo Kaltenbrunner, üks lugupeetavamaid Viini advokaate, kulutanud palju energiat oma poja kasvatamiseks seaduste ja kodanikuõiguste austamise vaimus, ja sugugi mitte edutult.

Niisugune oli Riigi Julgeolekupeaameti ülema portree, mille ta ise maalis.

Kuid sootuks teistsugune nägi välja Gestapo ülema tõeline portree. Selles puudusid need võluvad jooned, millest Viini advokaat ja Berliini timukas Nürnbergis nii pikalt ja laialt jutustas. Rahvusvahelise Sõjatribunali kohtunikel kujunes arvukate süüdistusmaterjalide põhjal doktor Kaltenbrunnerist oma arvamus. Sellel õigusdoktoril ei vedanud mitte üks raas: kohtunike arvamus temast läks hoopiski lahku tema enda arvamusest iseenese kohta. Läks koguni niivõrd lahku, et Rahvusvaheline Sõjatribunal pidas otstarbekaks vabastada inimkond sellest «juristi diplomiga timukast», nagu Schacht Kaltenbrunneri kohta ütles.

Ma mainisin juba, et Kaltenbrunner oli vist küll kõige raskem kohtualune Nürnbergis. Ja sugugi mitte sellepärast, et tema süüd keerulisem tõestada oli, kui näiteks Göringi või Keiteli süüd. Sugugi mitte; süüdistajatel polnud tarvis kuigi palju vaeva näha, et ammendavate, täpsete ja ülimal määral veenvate tõenditega doktor Kaltenbrunnerile esitatud süüdistust põhjendada. See oli ilmselge kõigile, sealhulgas ka kohtualusele endale. Kaltenbrunneri kohta võis ju öelda mida tahes, ainult mitte seda, et ta on pururumal. Kaltenbrunner sai aru, et süüdistajad olid tema pärast palju vaeva näinud. Temal kui Gestapo šefil oli koguni võõrastav jälgida, missuguse piinliku täpsusega neid tõendeid koguti. Ebatavalisena tundus talle ka igati normaalne kohtupidamine, avalik kohtuprotsess, selle võistluslik moment.

Kaltenbrunneri olukord oli teatud mõttes keerulisem kui Göringi, Ribbentropi, Hessi ja Schachti taoliste kohtualuste olukord. Neid süüdistati eelkõige kuritegudes rahu vastu, agressioonis. Neile jäid veel mõningad võimalused vaidlemiseks (näiteks selle üle, kas vallutussõda tollal üldse kuriteoks peetigi, mil nad selle valla päästsid). Nii kohtualused kui ka nende kaitsjad võisid siin ajada niisugust udu, milles süüdistajad ja kohtunikud pidid nende arvates päris ära eksima. Ka oli neil alust vihjata Münchenile ja läänеriikide poliitikale, katsudes sel viisil luua segavastutuse printsiipi.

Aga Ernst Kaltenbrunner? Tema nimega olid tihedalt seotud Oświęcim ja Majdanek, Treblinka ja Dachau. Siin olid võimalused diskussiooniks vägagi piiratud, siin tuli öelda kas «jah» või «ei», kolmandat võimalust ei olnud. Ja doktor Kaltenbrunner, kes soovis kõigest hingest Nürnbergi protsessist eluga välja tulla, tegi valiku. Ta leidis, et süü ülestunnistamine tooks antud olukorras ainumõeldava ja vältimatu lõpplahenduse veel lähemale. Üksnes täielik eitamine võib luua kas või pisemaidki pääsemisvõimalusi.

Valinud selle tee, võttis Kaltenbrunner kasutusele kõik oma kodanliku advokaadi kogemused. Algas võitlus. Kuid ei saa öelda, et kaitseabinõude valik oleks olnud eriti mitmekesine.

Kaltenbrunneri sugupuu üksikasjad Rahvusvahelist Sõjatribunali ei huvitanud. Sellegipärast püüdis kohtualune rääkida rohkem oma elust Austrias: tavalise kodanlase elust, «õiguse ja seaduslikkuse eest võitleja» perekonnas saadud kasvatusest, oma advokaadipraksisest Viinis.

Aga süüdistajad? Ega nemadki Kaltenbrunneri elu Viinis päriselt kahe silma vahele jätnud. Kuid nemad valisid sellest ajajärgust üksnes need episoodid, mis aitasid tulevase Gestapo šefi portreed kõige värvikamalt maalida ja millest Kaltenbrunner ise oleks kohtuprotsessi kiirendamise huvides kõige meelsamini vaikinud. Süüdistajad meenutasid lühidalt (samuti kohtuprotsessi kiirendamise huvides), et juba 1934. aastal oli doktor Kaltenbrunner sattunud Austrias vanglasse osavõtu eest vandenõust Dollfussi valitsuse vastu. 1935. aastal aga võeti talt kui ühelt Austria SS-i juhilt õigus tegelda advokaadina.

Alles pärast 1938. aasta 12. märtsi hakkas Viini advokaadi täht kiiresti seniidi poole tõusma. Kui Hitleril õnnestus Austria Vabariigil pea maha raiuda, määrati doktor Kaltenbrunner julgeoleku riigisekretäriks Seyss-Inquarti natsionaalsotsialistlikus kabinetis. Juba mõni tund pärast Austria anšlussi tervitas ta Viini lennuväljal Heinrich Himmlerit, kinnitades talle tuliselt, et Austria «SS ootab tema edasisi käske».

Tänutäheks teenete eest Austria SS-i juhtimisel nimetas füürer doktor Ernst Kaltenbrunneri brigadeführeriks, hiljem koguni gruppenführeriks.

«Talle ei meeldinud töötada politseinikuna»

1943. aasta 30. jaanuar sai Kaltenbrunneri karjääri kõige märkimisväärsemaks verstapostiks. Sel päeval määras Hitler oma kaasmaalase Kolmanda riigi kõrgeima politseiametniku kohale, usaldades temale Riigi Julgeolekupeaameti — Reichssicherheitshauptamti juhtimise, mis seni oli allunud Heydrichile, kelle Tšehhoslovakkia patrioodid poole aasta eest olid tapnud.

Kui süüdistajad jõudsid sellele kohale määramise juurde, hakkas kohtualune Nürnbergi kohtunikele kähku selgitama, missugust osa ta sellel uuel kohal tegelikult mänginud oli. Riigi Julgeolekupeaametile allusid nii Gestapo, SD, kriminaalpolitsei kui ka välisluure. Kaltenbrunner kinnitas, et ta nõustunud selle kurikuulsa asutuse ülema kohta vastu võtma ainult tingimusel, et tema isiklikult hakkab tegelema vaid välisinformatsiooniteenistusega, see tähendab luurega (sõna «spionaaž» endine advokaat ei armastanud). Kaltenbrunner palus härraseid kohtunikke uskuda, et uuele ametikohale asudes teatanud ta Himmlerile sõnaselgelt, et ta keeldub võtmast enda peale «politsei täidesaatvaid funktsioone» (Gestapo, politsei ja SD).

«Ma ei võinud, härrased kohtunikud, jagada koos Himmleri ja Heydrichiga vastutust selle eest, mida nemad riigis toime panevad. Minu nimi, minu au ja mu perekond olid mulle selleks liiga pühad . . .»

Niisiis informatsiooniteenistus ja ainult informatsiooniteenistus — säärane oli Ernst Kaltenbrunneri tagasihoidlik osa. Riigi Julgeolekupeaameti ülema koht aga oli vaid tühipaljas sõnakõlks.

Ometi ei hellitanud Kaltenbrunner lootust, et kohtunikud teda paugupealt uskuma jäävad. Ta pidi oma väidet millegagi tõestama. Advokaadikogemused ütlesid talle, et tuleb välja tuua tunnistajad.

Üks neist, väljapaistev ametnik doktor Neubacher, meenutas tunnistust andes, kuidas Kaltenbrunner talle kord rääkis, et ta keeldunud kolmel korral Julgeolekupeaametit oma juhtimise alla võtmast, kuni talle selleks lausa käsk antud.

«Kaltenbrunner ütles mulle,» teatas Neubacher, «et talle ei meeldi töötada politseinikuna, et ta ei taipa sellest midagi ega tunne selleks vähimatki kutsumust, ja et tegelikult huvitavad teda ainult välispoliitika küsimused.»

Lord Lawrence tähendas selle peale:

«See, et Kaltenbrunnerile tema amet ei meeldinud, ei mängi mingisugust rolli.»

Ometi järgisid nii kohtualune kui ka tema advokaat visalt endist joont.

Järgmine nende palvel välja kutsutud tunnistaja — RSHA ülema lähim kaastöötaja Wilhelm Höttl — teatas kohtule peaaegu sedasama, mida Neubachergi:

«Kaltenbrunneril ei olnud ettevalmistust politseis töötamiseks ja ta ei tundnud selle vastu huvigi. Tema peamine tähelepanu ja kogu huvi keskendus välisinformatsiooniteenistusele.»

Olgu kuidas tahes, ent Kaltenbrunner oli RSHA ülema koha vastu võtnud. Oma esimestes avaldustes ta koguni oli tunnistanud kohtule, et oli teadnud, mida Himmler ja Heydrich olid riigis korda saatnud.

Kaltenbrunnerilt küsiti päris asjalikult, et kuidas ta küll söandas asuda niisuguse painajaliku asutuse etteotsa, nagu seda oli RSHA, kui tema nimi, au ja perekond talle «liiga pühad» olid, ja miks ta erru ei läinud, kui ta selle asutuse kuritegelikkuses oma silmaga veendus. Järgnes vastus, mida hiljem tähtsusetult teisendades hakkasid kordama ka Frank, Rosenberg ja Schacht. Õilsat inimest mängida püüdev suurinkvisiitor seletas kohtule:

«Kõige tähtsam küsimus, mis minu arvates vajas ilmtingimata lahendamist, oli küsimus sellest, kas minu erruminek parandaks asja . . . või tuleb mul sellel kohal asudes teha kõik, et siin teatavaks saanud olukorda muuta . . . Enda arvates olin ma suuteline mõjutama Hitlerit, Himmlerit ja teisi isikuid, ning sellepärast püüdsingi kokku sobitada oma südametunnistust ja RSHA ülema kohustusi. Ma pidasin oma kohuseks ebaõigluse vastu välja astuda.»

Kogu Kaltenbrunneri olemus näis ütlevat, et tema üle võib muiata või teda hukka mõista, kuid ta jäi ometi Gestapo šefi kohale ainult murest Hitleri omavoli ohvrite pärast.

Saal muigas tõepoolest.

Jätkates inglitiibade kasvatamist, jutustas Kaltenbrunner kohtule, missuguse otsustavusega ta oli võidelnud Hitleri *Kugelbefehl*'i vastu, mis käskis sõjavangid maha lasta.

«Ma teatasin Himmlerile, et see füüreri käsk on järjekordne Genfi konventsiooni kõige elementaarsemate põhimõtete rikkumine. Palusin Himmlerit, et ta teeks füürerile vastava ettekande. Koostasin Himmleri jaoks koguni kirja projekti, milles taotleti selle käsu äramuutmist.»

Kaltenbrunnerit kuulates pidi lausa imestama. Jäi mulje, nagu alanuks kogu protsess alles tema seletustest. Kaltenbrunner käitus nii, nagu poleks ta viibinud Göringi, Ribbentropi, Keiteli ega paljude tunnistajate ülekuulamisel. Ometi olid süüdistajad tema enda silma all mitmel korral paljastanud noid isandaid kohmakailt katseilt valetada ja fakte moonutada.

Kuulis ju Kaltenbrunner kindral Bodenschatzi, kes oma kohmaka valega esile kutsus saali üksmeelse naeru ja koguni Göringi enda meelepaha. Samuti nägi Kaltenbrunner oma silmaga kindralfeldmarssal Milchi kometimängu, kui too tuli äkki mõttele tõendada, et Saksamaa ei võinudki sõda soovida, sest ta polevat selleks valmis olnud. Ja lõpuks ei võinud Kaltenbrunnerile märkamata jääda ka see, kuidas saalis naerdi, kui meistervaletajad Keitel ja Ribbentrop oma osavust näitasid. Tema isegi suutis ennast vaevu tagasi hoida, et mitte naerma pahvatada, kui kohtusaalis ette loeti Vansittarti vastuseid Ribbentropi küsitluslehele. Oma südames tundis Kaltenbrunner muidugi naabrite äpardustest rõõmu: polnud Gestapo šeff ju unustanud põlastavat vastuvõttu, mis nende poolt talle 10. detsembril osaks sai, kui ta esmakordselt süüpinki istus.

Jah, Kaltenbrunner pidanuks endale selgeks tegema, et kaitsevahendina valet kasutades ei maksa seda siiski kuritarvitada.

Taktikalises mõttes oli ju Kaltenbrunneri seisund märksa soodsam kui näiteks Göringi või Ribbentropi oma. RSHA ülem pidanuks viimaste ülekuulamisest üht-teist kõrva taha panema.

Kaltenbrunner kelkis kohtus sageli sellega, et erinevalt teistest kohtualustest oli tema jurist, pealegi veel juristi perekonnast pärit jurist. Peamised lahkhelid tema ja Himmleri vahel olevatki tekkinud just sellepärast, et tema, Kaltenbrunner, mõelnud ja tegutsenud juristina, seadustest lähtudes, Himmleri piiratud politseimõistus aga olevat seadust vihanud, talumata koguni õiguse meenutamist. Kaltenbrunner hooples sellega, et tema oli esimene jurist RSHA ülema vastutusrikkal kohal. Kuid paraku polnud sellest vähimatki kasu.

Algas dokumentide ning tunnistajate halastamatu, kõike hävitav pealetung, mis kestis senikaua, kuni valetaja nurka oli surutud. Ometi oleks ebaõiglane öelda, et süüdistajad sundisid Kaltenbrunneri kapituleeruma. Too jätkas oma edutuid taganemislahinguid kogu protsessi vältel, täpselt nii, nagu seda Kolmanda riigi viimastel päevadel olid teinud tema ss-lased, kes mõttetult tulistamist olid jätkanud. Iga kohtuprotsessi päev, süüdistajate iga uus löök muutis Kaltenbrunneri üha jälgimaks, tema kaitsemeetodid aga tekitasid kohtusaalis ikka sagedamini ja sagedamini pahameelt.

USA süüdistaja Harris luges ette Hermann Piesteri tunnistused. Kes see Piester oli? Võib-olla Kaltenbrunner ei mäletanud teda või ei tundnudki ülepea? Ei, Kaltenbrunner tundis ja mäletas teda väga hästi, sest selline laager nagu Buchenwald ei saa ununeda. Hermann Piester aga oli selle laagri komandant. Hermann Piester oli ju tema mees, kes küll ei lakkunud RSHA ülema saapataldu, ent seda vaid sellepärast, et ülemus ise pidas seda ülearuseks . . . Aga Willy Litzenberg, Riigi Julgeolekupeaameti osakonnaülem? See töötas ju Kaltenbrunneriga lausa käsikäes, avades vilunud kammerteenri osavusega alatihti tema töökabineti ust.

Kaltenbrunner oleks tahtnud loota, et need mehed ei vea teda alt ning on targemad kui Bodenschatz või Milch. Tema õnnetuseks aga olid need mehed võrratult targemad, kui nende šeff seda oletas. Juba esimesed sõnad nende tunnistustes, mida Harris ette luges, hajutasid kõik Kaltenbrunneri illusioonid, kes, nagu kõik teisedki julmurid, tundis halvasti oma käsilaste hinge.

Nii nagu nende šeff, olid ka tema eilsed truualamlikud käsutäitjad haaratud vaid ühestainsast mõttest: ellu jääda, iga hinna eest ellu jääda. Ja muidugi mõista ei arvanud nad, et kõige kavalam vahend iseenda päästmiseks oleks Kaltenbrunneri kasuks antud valetunnistused.

Kaltenbrunner kinnitas, et tal ei olevat olnud mingit tegemist käskkirjadega nõndanimetatud tõkestusvangistuse kohta laagrites ilma juurdluse ja kohtuta. Kuid Hermann Piester teatas kohtule, et need käskkirjad olid kandnud just Kaltenbrunneri allkirja. Ja kuna tema, Piester, oli need korraldused otseteed Julgeolekupea-

ametist saanud, siis võis ta šefile koguni meelde tuletada, et seesinaste käskkirjade jaoks kasutati erilisi punast värvi planke.

Buchenwaldi komandandi tunnistusi kinnitas ka Willy Litzenberg. Ta teatas kohtule, et «kõik käskkirjad ja orderid tõkestusvangistuseks . . . kandsid Heydrichi või Kaltenbrunneri allkirja».

Aga kes oli see Adolf Putger? Ei, teda Kaltenbrunner ei tundnud ega suutnud meenutada. Veel halvem oli aga see, et Adolf Putger, Mauthauseni koonduslaagri ülevaataja, tundis Kaltenbrunnerit. Ja mitte ainult tema kirjalike käskude järgi, milles ta tegi korraldusi vangide hukkamiseks, vaid ka isiklike kohtumiste tõttu: SS-i ja politseikindral Kaltenbrunner oli külastanud laagrit mitmel korral. Ülevaataja Putgerile oli ta meelde jäänud umbes neljakümneaastase, meeter seitsmekümne kuni meeter kaheksakümne sentimeetri pikkuse mehena, kelle näol oli mitu sügavat rapiiriarmi mälestusena burši-aegade duellidest.

Jah, pole kahtlust, et see oli Kaltenbrunneri portree. Ja ega selle omanikulgi muud üle jäänud kui oma kirjeldust lõpuks tunnistada.

Süüdistajad esitasid endisele Julgeolekupeaameti ülemale terve hulga paljastavaid dokumente juba eeluurimise ajal. Kuid oli küllalt ka selliseid, mis esitati Kaltenbrunnerile päris ootamatult, alles kohtuprotsessi ajal, ja millele tuli vastata viivitamatult ning ilma ettevalmistuseta. Just see põhjustaski õigusedoktori õiglast viha.

«Härra süüdistaja!» hüüatas ta. «Milleks seda? Mind see nagunii ei murra, aga kui te vajate tõtt, siis andsin ma ometi juba vande, et aitan tõde jalule seada.»

Tegelikult järgis Kaltenbrunner endiselt oma joont, jäädes kavala, ent samas naiivse provintsijuristina kindlalt oma seisukoha juurde: eitada kõike, mida süüdistaja räägib. Eitada tervikut, eitada kõiki pisiasju, teeselda mälukaotust, norida viiendajärgulise tähtsusega ebatäpsuste puhul ja näidata end oma vooruslikkuses solvatuna, kui jutt on kuritegudest, mis panevad vere soontes tarretama.

Ameerika süüdistaja kolonel Amen hakkas rääkima tragöödiast Varssavi getos. Halastatagu ometi, millisel määral see siis doktor Kaltenbrunnerit puudutab? Doktor tunnistas, et tragöödia küll toimus, aga selles kõiges oli ju süüdi Himmler.

Kolonel Amen pareeris. Ta toetus Varssavi politsei- ja SS-i ülema kindralmajor Stroopi adjutandi Karl Kaleske tunnistustele. Adjutant tunnistas, et tema ülemus saanud käske geto operatsiooniks vahetult Kaltenbrunnerilt.

Kes see Karl Kaleske on? Kaltenbrunner ei tea niisugust teadmagi ega ole isegi sellist nime eales kuulnud. Stroopi ta muidugi teab, aga tutvusest kõigi tema adjutantidega vabastatagu teda, palun.

Kolonel Amen jäi mõttesse, soris kiirustamata pabereid oma kaustas ja lausus siis väga aeglaselt, justkui kahetsedes:

«Kui Stroop oleks siin, võiks ta arvatavasti rääkida tõtt kõigest, mis puudutab Varssavi getot. Kas pole nii?»

Nende sõnade juures hakkas Kaltenbrunner oma kohal nihelema ja vaatas pelglikult ukse poole, kust tunnistajaid sisse toodi. Ta aimas, et talle valmistatakse lõksu. Oli ju alles hiljuti juhtunud ülimalt ebameeldiv lugu Paulusega, kes ilmus justkui nõiaväel sellessesamasse saali paar-kolm minutit pärast seda, kui Rudenko oli maininud tema nime. Kohtualuse hääl, mis alles hiljaaegu oli nii reibas ja otsustav, muutus väsinuks ja abituks. Kaltenbrunner teatas kohmaka teesklusega, et ta oleks rõõmus, nähes praegu Stroopi; võib ju härra süüdistaja sõnadest järeldada, et too viibib siin . . .

Ei, imet sedakorda ei toimunud, kolonel Ameni küsimus oli vaid hästi arvestatud taktikaline käik. Kuid see-eest olid süüdistaja käsutuses kindralmajor Stroopi kirjalikud tunnistused, ja Amen luges need valjusti ette, heites üle prilliklaaside pilgu kohtualuse poole:

«Obersturmbannführer doktor Hahn oli tol ajal Varssavi Julgeolekupolitsei ülem . . . Hahnile ei andnud käske mitte mina, vaid need tulid Kaltenbrunnerilt Berliinist. Sama aasta juunis või juulis käisin koos Hahniga Kaltenbrunneri asutuses ja Kaltenbrunner ütles mulle, et kuigi Hahn ja mina peame töötama käsikäes, peavad kõik põhilised käsud julgeolekupolitseile tulema Berliinist, temalt.»

Kohtualune teadis hästi, missugustest käskudest oli juttu. Ta mäletas, et just tema korraldusel oli hävitatud Varssavi getos tuhandeid inimesi.

Kuid Kaltenbrunner polnud osaline üksnes Varssavi getos toimunud tapatalgutes. Ta jälgis juutide hävitamist terves Poolas.

Järgmise löögi andis Kaltenbrunnerile juba Nõukogude süüdistaja Lev Smirnov. Niipea kui ta nimetas Krügeri nime — too oli kõrgem politseiülem okupeeritud Poolas —, teatas kohtualune otsekohe kohtule, et Krüger allunud vahetult Himmlerile; Julgeolekupeaameti ülemal polevat temaga midagi tegemist olnud, Kaltenbrunner pidanud teda alati seaks ja kurjategijaks ning nõudnud koguni «Krügeri kõrvaldamist tema ametikohalt kindralkubermangus».

Kuid Smirnovil oli valetaja jaoks varuks huvitav dokument. See oli Franki päevik, milles too kirjeldas üksikasjaliselt üht Varssavi nõupidamist, kus arutati Poolas veel allesjäänud juutide saatust. Ja justkui kiuste oli märgitud, et sellest nõupidamisest võtsid osa nii Kaltenbrunner kui ka Krüger, kusjuures kirjapanekud ei jätnud kahtlust, et viimane oli pöördunud Julgeolekupeaameti šefi kui oma otsese ülemuse poole.

Kaltenbrunner püüdis sellest dokumendist pääseda. Ta ei tahtnud tunnistada, et Krüger oli just nimelt temal palunud esitada Himmlerile aruanne juutide suhtes rakendatud abinõude kohta. Kaltenbrunner põgenes Krügeri nagu vanapagan välgu eest.

Et lugeja saaks kohtualuse käitumisest parema ettekujutuse, esitan siin väljavõtte kohtuistungi stenogrammist.

S m i r n o v: Üks hetk. Miks Krüger ikkagi teid vahendajana kasutas?

K a l t e n b r u n n e r: Kindralkubermangu julgeolekupolitsei riigisekretärina allus ta vahetult Himmlerile.

S m i r n o v: Ma palun teid vastata lühidalt, kas Krüger palus, et te esitaksite aruande Himmlerile, või ei? See on kõik, mida ma teilt küsin.

K a l t e n b r u n n e r: Minu teada viibis sellel nõupidamisel palju valitsuse ametnikke, ja igaühelt, kes seisis lähedal füürerile või Himmlerile, paluti midagi.

S m i r n o v: Ma palun teid vastata küsimusele: «jah» või «ei».

K a l t e n b r u n n e r: Ma ei tea seda.

S m i r n o v: Ei tea? Siis ma esitan teile teise küsimuse . . .

E e s i s t u j a (kohtualuse poole pöördudes): Mida te vastasite viimasele küsimusele? (Süüdistaja poole pöördudes) Ma palun teid korrata viimast küsimust . . . Esitage talle küsimus ja saavutage, et ta sellele vastaks.

Kerge ütelda — «saavutage»! Doktor Kaltenbrunner ilmutas hiilgavaid võimeid laveerimises, kui see talle kasulik oli.

Endine Julgeolekupeaameti ülem kaitses ennast Smirnovi küsimuste eest, nagu vähegi suutis. Ta aimas, et kõige ohtlikum seisab alles ees. Mängisid ju miljonite inimeste hävitamisel peaosa hitlerlikud koonduslaagrid, Kaltenbrunnerit aga süüdistati selles, et ta polnud üksnes kõigis üksikasjus väljatöötatud massimõrvade programmist teadlik, vaid oli ka üks selle peamisi elluviijaid. Kaltenbrunner teadis, et süüdistajatel on tunnistajate seletused selle kohta, et ta on külastanud hävituslaagreid ja isiklikult jälginud, kuidas inimeste surmamine seal toimus. Ent siiski polnud lihtne sundida teda ennast seda üles tunnistama.

«See kõik on tühi loba,» lausus Kaltenbrunner segadusse sattumata. Himmler olevat tõepoolest paaril korral soovitanud tal koonduslaagrites ära käia. «Aga ma ei võtnud kunagi niisugustest inspektsioonisõitudest osa,» punnis Gestapo šeff vastu. «Ma teadsin väga hästi, et nii minu kui ka teiste isikute jaoks, keda Himmler palus laagrit külastada, ehitati potjomkini külad.»

Et saal ei vastanud homeerilise naeruga ülaltoodud monoloogile, mis voolas lihaks ja vereks saanud ingel Kaltenbrunneri suust, keda timukas Himmler oli püüdnud eksiteele viia, seletub üksnes sellega, et kui räägitakse natslikest koonduslaagritest, sureb naer.

1946. aasta 11. aprillil tegi Gilbert Kaltenbrunneriga vesteldes juttu koonduslaagrites toimunud massimõrvadest.

«Oo,» võpatas Kaltenbrunner, «ma võin tõestada, et minul pole sellega midagi pistmist. Pole ma ei käske andnud ega ka sellekohaseid võõraid käske täitnud. Te ei kujuta endale ette, doktor, kuidas seda kõike isegi minu eest saladuses hoiti.»

«Tõtt öelda,» tähendas Gilbert, «ma kahtlen, kas keegi usub, et teil, Julgeolekupeaameti ülemal, polnud koonduslaagritega midagi tegemist ja et te ei teadnud midagi massimõrvade programmist.»

«See kõik on ajalehepropaganda tagajärg!» pahandas Kaltenbrunner. «Teile ma võin öelda, et kui ma lugesin ajalehest juhtkirja «Gaasikambrite ekspert tabatud» ja Ameerika leitnant mulle selgitas, mida see tähendab, olin lihtsalt hämmastunud. Kuidas nad julgevad minust niimoodi rääkida?! Kinnitan teile, et alates tuhande üheksasaja neljakümne kolmandast aastast vastutasin ma ainult välisluure tegevuse eest. Inglased tahtsid mind ära tappa selle tegevuse pärast, aga üldsegi mitte sellepärast, et nad arvasid mind kaasosaliseks metsikustes.»

Ei, Kaltenbrunner ei tahtnud mitte kuidagi loobuda mängimast kannatajat, õiglast meest, kes peab alistuma kurjale saatusele. Kuid see ei õnnestunud tal. Mida enam uusi tõendeid kohtule esitati, seda vähemaks jäi sentimentaalne halemeelsus, millega Kaltenbrunner end ehtinud oli. Pealtnägijate silme ees seisis nüüd surmani hirmunud mehike, kes püüdis päästa eelkõige oma surelikku «mina».

Kõige selle juures jäi doktor Kaltenbrunner kohtunike ja süüdistajatega suheldes äärmiselt viisakaks, lootes neile sel viisil mõista anda, et tema isikus on neil tegemist ikkagi kolleegiga. Märganud näiteks, et pöördudes eesistuja poole, nimetab Rahvusvahelise Sõjatribunali inglastest personal teda alati «milordiks», hakkas ka Kaltenbrunner seda tegema, kuigi paadunud timuka niisugune pöördumine tema poole Geoffrey Lawrence'ile kui vanale aristokraadile ilmselt ei meeldinud.

Doktor Kauffmanni ootamatu muundumine

Tavaliselt algasid kohtualuste ebameeldivused sellest hetkest, mil küsitlema asus süüdistaja. Aeg, mil küsitles kaitsja, oli seevastu ehk protsessi kõige meeldivam. Pärast seda jäi mulje, et kohtualune pole süüdi mitte milleski või vähemalt peaaegu mitte milleski.

Kaltenbrunneri ebameeldivused algasid aga juba siis, kui tema advokaat teda küsitlema hakkas.

Ma rääkisin juba, et Kaltenbrunner eitas kogu aeg nii oma osavõttu koonduslaagrites toimunud piinamistest ja tapmistest, kui ka seda, et tal neist asjadest ähmast aimu oli. Advokaat Kauffmann aga alustas oma kaitsealuse küsitlemist just sellest: kas ta teadis Oświęcimi olemasolust, kas ta teadis, et selles laagris hävi-

tati süütuid inimesi, keda Eichmann sinna saatis? Seejuures nõudis Kauffmann äärmiselt lakoonilisi vastuseid — «jah» või «ei» —, nii et Kaltenbrunneri olukord läks päris keeruliseks: talt võeti võimalus haake teha ja teravmeelseid manöövreid kasutada.

Seda, et Eichmann oli Gestapos üks kõige süngemaid kujusid ja juutide massilise hävitamise programmi üks otseseid ning tähtsamaid täideviijaid, teati Nürnbergis hästi, ja sellepärast polnud vähimgi side selle inimesega ehteks ühelegi kohtualusele. Kaltenbrunner vähemalt ei tõtanud pasundama oma suhetest temaga. Ta oleks rõõmus olnud, kui tal oleks korda läinud kohtunikke veenda, et tal polnud sellesinatse Eichmanniga midagi tegemist olnud ei Austrias ega hiljem Berliinis, ning et ta teab temast üldse väga vähe. Advokaat aga sidus nad justkui kiuste kokku.

«Ma küsin teilt,» käis doktor Kauffmann peale, «millal te Eichmanniga tutvusite?»

Pikapeale selgus, et Kaltenbrunneril polnud vähimatki põhjust sellest vastikust isikust lahti öelda, et nad on kaasmaalased ja vanad sõbrad. Eichmanni isa oli olnud elektrikompanii direktor, Kaltenbrunneri isa aga tema juriidiline nõuandja. Koolis õppis Eichmann Kaltenbrunneri vendadega koos.

Advokaadi teadmishimul polnud piire. Tema järgmine küsimus viis ta kaitsealuse lausa nokaudi piirile:

«Millal te teada saite, et Oświęcim kujutab endast hävituslaagrit, ja kuidas te sellesse suhtusite?»

Vaevalt toibunud imestusest, hakkas Kaltenbrunner pomisema midagi segast Himmlerist ja Heydrichist, advokaat aga katkestas oma kaitsealuse järsult:

«Vastake küsimusele otseselt. Kuidas te sellesse fakti suhtusite, kui te sellest teada saite? Vastake selgelt ja lühidalt.»

Advokaadi niisugune käitumine oli üpris ebatavaline. Võimalik, et Kauffmann arvas Kaltenbrunneril varuks olevat vastust, mis tollele kasuks tuleb. Võimalik. Kuid oli selgesti tunda, et kaitsealune pole oma advokaadi küsimusest põrmugi vaimustatud.

Püüdes ootamatult vilunud prokuröriks muutunud kaitsja tugevast haardest iga hinna eest lahti rabelda, hakkas Kaltenbrunner taas manööverdama. Ent doktor Kauffmann käis uuesti peale:

«Me ei tea ikka veel, kuidas te talitasite, kui saite teada Oświęcimist. Ma küsin teilt viimast korda: mida te siis tegite?»

Peab ütlema, et olukord muutus päris närvekõditavaks. Oleks veel süüdistajad Kaltenbrunnerit niimoodi piinanud ... Kes võis oodata, et oma advokaat kõrist kinni haarab!

Ma mäletan, missuguse varjamatu uudishimuga teised kohtualused jälgisid, kuidas advokaat Kauffmann oma kaitseâlust rapsib. Göring raputas etteheitvalt pead. Raske oli aru saada, mida ta hukka mõistab, kas Kaltenbrunneri rumalat olukorda või advokaadi käitumist.

Doktor Seidl aga väljendas kaitsja imeliku hoiaku üle lausa

pahameelt. Kui kuulutati vaheaeg, tõttas ta Kauffmanni juurde ja rääkis temaga minutit kümme väga ärritatult.

Tõtt öelda pani kaitse taktika mindki mõningal määral imestama. Kauffmanni viimane küsimus polnud küll mingil juhul advokaadi küsimus. Issand, kui palju tigedust välkus Kaltenbrunneri silmis, kui ta oma advokaadi poole vaatas! Ta näost võis selgesti välja lugeda mõtet: «Kahju, et see doktor Kauffmann ei sattunud minu kätte juba varem, Gestapos.»

Gilbert jutustas meile, et hommikueine ajal olevat Kaltenbrunner talle ette heitnud:

«Ma nägin, kuidas kolonel Amen naeris, hoides käega külge. Võite talle öelda, et ma õnnitlen teda minu üle saavutatud võidu puhul. See oli tema, kes mulle säärase rumala kaitsja leidis ...»

Doktor Kauffmanni hoiakust räägin ma veel edaspidigi. Praegu aga piirdun tõe jalule seadmiseks vaid märkusega, et doktor Kauffmanni valis endale kaitsjaks Kaltenbrunner ise. Kolonel Amenil polnud sellega mingit tegu.

Oświęcimi ja Mauthauseni varjud

Ühtse rindena astusid Kaltenbrunneri vastu välja nii tunnistajad kui dokumendid. Dokumendid pärinesid kõik arhiividest, tunnistajaid oli aga mitmesuguseid. Mõned neist, Kaltenbrunneri endised kaastöötajad ja sõbrad, olid valmis teda aitama, kuid kartes omaenda naha pärast, vajutasid nemadki teda üha sügavamale vee alla.

Üks selliseid oli Rudolf Höss, endine Oświęcimi koonduslaagri ülem. Ta oli püüdnud küll peitu pugeda, kuid nabiti kinni ja pisteti vanglasse. Elukutselisele mõrtsukale omase häbitusega jutustas Höss kohtule oma laagri eelistest võrreldes niisuguste mahajäänud surmakombinaatidega nagu Treblinka. Nii näiteks vajati Treblinkas kahe tuhande inimese üheaegseks hävitamiseks kümmet gaasikambrit, Oświęcimis aga ühtainust. Treblinkas teadsid hukkamisele määratud, et nad peavad surema.

«Meil aga,» seletas Höss asjalikult, «arvasid ohvrid, et nad viiakse täipõrgusse.»

Võrreldamatult paremini toimus Oświęcimis ka ohvrite väljavalimine. Saabunud vangid viidi kõigepealt arsti juurde, kes langetas oma otsuse. Tööks kõlblikud saatis ta laagrisse, ülejäänud surmavabrikusse.

Välimuselt ei meenutanud Höss üldse mitte kiskjat. Tema näol polnud kretiini tundemärke. Kui Gilbert tema juurde vangikongi astus, ruttas Höss teda ennetama küsimusega:

«Te tahate teada, kas ma olen normaalne inimene?»

Kolme miljoni inimese tapjal oli loomulikult põhjust seda oletada!

«Aga mida teie ise arvate?» huvitus Gilbert.

«Ma olen absoluutselt normaalne. Isegi siis, kui ma miljoneid inimesi teise ilma saatsin, elasin ma täiesti normaalset perekonnaelu.»

Gilbert püüdis selgusele jõuda, kas Höss kunagi ka sellele mõelnud oli, kas need inimesed, keda ta hävitas, üleüldse milleski süüdi on ja millega nad niisuguse saatuse on ära teeninud?

Tema vestluskaaslane raputas eitavalt pead:

«Meie, ss-lased, ei mõelnud kunagi niisuguste küsimuste üle. Pealegi oldi üldisel arvamusel ning peeti vaieldamatuks, et kõiges on süüdi juudid.»

Gilbert soovis täpsemalt teada, mispärast üldine arvamus niisugune oli.

«Mispärast?» imestas Höss. «Me pole ju kunagi midagi muud kuulnudki... Kogu meie sõjaline ja ideoloogiline kasvatus sisendas meile, et me peame kaitsma Saksamaad juutide eest...»

Oleks ülekohtune väita, et kui Rudolf Höss tunnistajatooli ilmus, haaras loomalik hirm ainult Kaltenbrunnerit. See tunnistaja pani võpatama kõiki süüpingis istujaid. See oli Kaini märk nende kõikide otsaesisel, kogu natsirežiimi pass, Hitleri inimvihkajaliku loosungi «Vallutatud maad tuleb inimestest tühjaks teha!» elav kehastus.

Võib julgesti väita, et ükski dokument ega ükski teine tunnistaja ei andnud nii tugevat hoopi süüpingi pihta, nagu seda tegi Rudolf Höss oma tunnistustega. Alles nüüd võis lõpuni mõista, mida need «potjomkini külad» natside keeles tähendasid.

Hössi kuulates mõtlesin tahtmatult, mitu korda krahv Grigori Potjomkin küll end hauas ringi pööraks, kui ta teada saaks, millega seostatakse tema naiivseid katseid petta emakest Katariinat!

Doktor Kaltenbrunner nägi asjata vaeva, veenmaks kohut, et seda, mis Oświęcimi tüüpi laagrites toimus, polevat talle isegi unes viirastunud. Süüdistajad lasksid Hössil täpsustada: kes andis käskkirjad miljonite inimeste arreteerimiseks ja koonduslaagritesse paigutamiseks, nende karistamiseks ja massiliseks hukkamiseks?

Külmavereline mõrvar vastas kõhklemata:

«Algul Heydrich, hiljem aga kirjutas kõikidele tõkestusvangistuse, väljasaatmise, karistamise ja erihukkamise kohta käivatele käskkirjadele alla Kaltenbrunner või Gestapo ülem von Müller, Kaltenbrunneri asetäitja.»

Endine Oświęcimi komandant kinnitas sel viisil täielikult endise Buchenwaldi komandandi tunnistusi. Ja polnud raske märgata, kuidas tema kunagine kõikvõimas ülemus sealjuures kössi vajus. Too hakkas ägedalt meelekohti hõõruma, peites oma kondise hobusenäo higiste peopesade vahele.

Kirjutan neid ridu ja mõtlen tahtmatult sellele, et Saksa Föderatiivses Vabariigis on natsismi kõige rängemad kuriteod pikkade aastate jooksul unustuse hõlma vajunud. Mõningad aastad tagasi otsustasid Lääne-Saksamaa valitsevad ringkonnad, selleks et hitlerlikke sõjaroimareid päästa, lõpetada nende edaspidise kohtuliku jälitamise hoopis, põhjendades seda aegumisega. Juristina ma tean, mida aegumise all mõistetakse. See mõiste on kogu maailma kõikide maade kriminaalkoodeksites. Aga kõik juristid teavad ka seda, et aegumise tähtaeg on ette nähtud tavaliste kriminaalkuritegude puhul, nagu seda on vargus, huligaansus, röövimine, kehaliste vigastuste tekitamine, olustikumõrv. Ses suhtes ei moodusta erandit ka Saksa FV Kriminaalkoodeks, mille 67. paragrahvile Bonni valitsus toetuski, kavatsedes natslikke sõjaroimareid amnesteerida.

Ometi ei julgeks ükski jurist terves maailmas kinnitada, et Kaltenbrunneri, Hössi ja nendetaoliste jälke kuritegusid võib vaadelda tavaliste kuritegudena ning laiendada aegumist ka neile. Höss püüti küll kinni, aga teda oleks võidud ka mitte tabada, nii nagu jäi tervelt viisteist aastat tabamata Eichmann ja nagu ei ole veel seniajani kätte saadud tuhandeid teisi suurekaliibrilisi sõjaroimareid. Höss tunnistas Nürnbergis üles, et tema juhtimisel oli hävitatud ligi kolm miljonit inimest. Ma mäletan summutatud oiet, mis selle ülestunnistuse järel saalist läbi käis. Seda on arvatavasti rohkem, kui on tapnud kogu maailma kriminaalkurjategijad mitme sajandi jooksul!

Rahvusvahelises Sõjatribunalis käis ka väiksema kaliibriga timukaid. Eriti jäi mulle neist meelde SS-i ohvitser Ohlendorf, einsatzgruppe D ülem. Ta teatas, et ta jõudnud tappa Nikolajevi rajoonis Lõuna-Ukrainas kõigest... üheksakümmend tuhat inimest.

Kes juristidest söandaks küll kinnitada, et kriminaalkoodeksite, — sealhulgas ka 1871. aastal vastuvõetud Saksa Kriminaalkoodeksi — koostajad pidanuksid sääraste kuritegude võimalikkust ette nägema? Või missugune parlament, andes neile koodeksitele seaduse jõu, võis oletada, et koodeksites fikseeritud sätteid kuritegude aegumisest võidaks rakendada ka miljonite inimeste tapjate puhul? Ei ole tingimata tarvis õigusteadlane olla, mõistmaks, et aegumine on rakendatav ainuüksi niisuguste kuritegude puhul, mis on kirjas kriminaalkoodeksis endas.

Kui Hössi ja Ohlendorfi taoliste mõrvarite tegusid saanuks mõõta tavalise kriminaalkoodeksi mõõdupuuga, siis poleks juristidel vajadust olnud välja töötada täiesti uusi kriminaalseadustikke, kus pole juttu — kahju küll! — vargusest, huligaansusest, kehaliste vigastuste tekitamisest ega üksiktapmistest, mida nimetatakse olustikumõrvadeks. Ei oleks tarvis olnud võtta kriminaalõiguse leksikoni sõna «genotsiid», uustuletist, mis sündis Oświęcimi krematooriumiahjude lõõmas. Ei oleks tarvis olnud hitlerlaste kuritegude mõõtmiseks kasutusele võtta veel üht mõistet, mida õigusteadus seni ei tundnud — «inimkonnavastased kuriteod».

Kuna hitlerlaste kuriteod ei mahtunud tavalise kriminaalkoodeksi raamidesse, tuli Rahvusvahelise Sõjatribunali põhikirjas välja töötada eriline jurisdiktsioon. Kui suur ja senikuulmatu pidi küll olema lugupidamatus õigusnormide vastu, kui kõik pea peale keeratakse ja laiendatakse üldises kriminalistikas kasutatavad aegumised ka natslikele kurjategijatele!

Kuid mingem tagasi Nürnbergi Kohtupaleesse.

Rudolf Höss polnud kaugeltki ainuke tunnistaja, kes oma tunnistustega Kaltenbrunneri üsna kõikuvat kaitsepositsiooni lammutada aitas. Eksisteeris ju peale Oświęcimi veel teisigi surmavabrikuid. Oli ka kurb-kuulus Mauthausen, kus oli komandandiks keegi Ziereis.

Sõja viimastel päevadel Ziereis tapeti. Aga mis see siis on? Kaltenbrunner kuulis selgesti tema nime. See lõhnas juba müstika järele. Ent süüdistaja Amen ei laskunud mingisugusesse müstifikatsiooni, lugedes kohtus ette Mauthauseni timuka tunnistusi. Asjata kiirustas Kaltenbrunner oma kaitsjat nende tunnistuste vastu protesti avaldama ja kohtule teatama, et Ziereisi pole enam elavate kirjas. Protesteerida ei tulnudki. Amen ise teatas, et Mauthauseni komandant on oma osa juba kätte saanud. Kuid doktor Kaltenbrunneri meelehärmiks peab süüdistaja kohtule teatama, et Ziereis jõudis surmavalt haavatuna veel anda üsna väärtuslikke tunnistusi. Kui talt küsiti, kelle korraldustest ta juhindus, kui ta tuhandeid inimesi gaasikambritesse saatis, vastas ta:

«Seda tehti Riigi Julgeolekupeaameti käsul, Himmleri või Heydrichi, aga samuti ka SS-obergruppenführer Mülleri või doktor Kaltenbrunneri käskkirjade kohaselt. Viimane oli julgeolekupolitsei ülem.»

Nii lagunesid «kaltenbrunneri külad» koost, ja nende asemele tekkisid Nürnbergi kohtusaalis viibijate silme ette surmalaagrite pikad hallid barakid ja krematooriumiahjude suitsevad korstnad.

Ziereisi surmaeelset pihtimust täiendas veel üks tumm tunnistaja. Kolonel Amen meenutas, kuidas Kaltenbrunner oli tungivalt palunud teda uskuda, et ta pole kunagi käinud surmalaagrites, ning esitas seepeale foto. See kujutas Mauthauseni laagrit, ning fotol seisid kõrvuti Himmler, Ziereis ja Kaltenbrunner.

Kohtualune polnud jõudnud veel sellest löögist toibuda, kui kohtusaali toodi tunnistaja Alois Höllriegel. Kui teraselt Kaltenbrunner meest ka silmitses, ei tundnud ta teda ära. Mida nad kavatsevad Höllriegelilt küsida? Missugust uut hädaohtu ta endas kätkeb?

Kohe pärast esimesi küsimusi selgus, et Höllriegel on austerlane ning elas enne sõda Grazi linnas. Kaltenbrunner ei sututnud seda kaasmaalast meenutada. Ometi olid nad kohtunud just Austrias, ja kohtumispaigaks oli olnud Mauthausen.

Nii nagu Putgergi, keda süüdistajad olid juba jõudnud Kaltenbrunnerile tutvustada, oli ka see tunnistaja ülevaataja, kuid Mauthausenis. Tema tunnistused aga üksnes täiendasid seda, mida kohus oli juba Putgerilt kuulnud. Alois Höllriegel jutustas rahulikult:

«Tuhande üheksasaja neljakümne teise aasta sügisel külastas Mauthausenit Ernst Kaltenbrunner. Ma olin parajasti valvekorras ja nägin teda kahel korral. Koos laagri komandandi Ziereisiga astus ta hoonesse, kus asus gaasikamber just sel hetkel, kui vange gaasiga mürgitati.»

Sellest oleks nagu piisanud. Nii kohtunikele kui ka kõigile kohalviibijaile sai selgeks, kui alatult doktor Kaltenbrunner valetab. Kõik võisid veenduda, et mitte temale ei ehitatud «potjomkini külasid», vaid ta ise püüdis neid Rahvusvahelise Sõjatribunali kohtunikele ehitada. Süüdistajad aga paistsid nõuks võtnud olevat valetaja täielikult päevavalgele tuua. Kohe pärast Höllriegeli tunnistusi loeti ette Mauthauseni krematooriumiahju kütja Johann Kanduthi seletused. Kütja mäletas väga hästi, kuidas Kaltenbrunner kord Mauthausenit külastades «naerdes gaasikambrisse astus. Siis toodi barakist inimesi ja demonstreeriti kõiki kolme hukkamisviisi — gaasiga mürgitamist, ülespoomist ja mahalaskmist lasuga kuklasse.» Johann Kanduth lisas lõpuks: «Pärast seda pidime me surnukehad ära tassima.»

Kaltenbrunner hüppas oma kohalt püsti. Ta eitas neid tunnistusi kõige puhtamal kujul. Ta meenutas kohtule ja süüdistajatele, et raske on oodata objektiivsust inimeselt, kes oli ise koonduslaagri vang ja pidi taluma kõiki laagrielu vintsutusi. Ükski kohus terves maailmas ei pea kohtuliku arutluse tulemustest huvitatud tunnistaja seletusi objektiivseiks ja tõestavaiks.

Mõne hetke vältel tundus mulle, et kolonel Amen on segadusse sattunud. Kuid ei! Ta oli kohtualuse protesti ette näinud. Rõhutatult rahulikus toonis ning vähimatki survet avaldamata täpsustas ta nüüd Kaltenbrunneri ja Ziereisi vahekorda. Nagu teada, polnud too mitte Mauthauseni vang, vaid vangivalvur, ja järelikult ei või kohtualune kahtlustada teda subjektiivsuses.

Kaltenbrunner aimas uut sissevedamist, ent taganeda oli juba hilja. Ziereisi sellekohaste tunnistuste vastu ta ei olnud vaielnud. Ja siis äkki ilmnes, et need langevad punkt-punktilt ühte Kanduthi seletustega.

«Unterscharführer Winkler,» meenutas Ziereis, «valis arestikambrist umbes viisteist vangi, et näidata doktor Kaltenbrunnerile kolme surmamisviisi: kuklalasku, poomist ja mürgitamist gaasigä. Hukkamisele määratute hulgas oli ka naisi; neil lõigati juuksed peast ja surmati siis lasuga kaela... Hukkamise juures viibisid ka laibakandjad, kes pidid viima laibad ära krematooriumi. Pärast vangide hukkamist käis doktor Kaltenbrunner krematooriumis ja hiljem ka kivimurrus.»

Ma nägin, kuidas Kaltenbrunneri nägu virildus, kuidas mees kokku vajus, olles hämmastunud Mauthauseni vangi ja laagri komandandi seletuste peaaegu sõnasõnalisest kokkulangemisest. Kuid juba vahtis ta rahutult ringi ja sirutas selga: oli ju vaja tee-

selda solvatud vooruslikkust, aga süütõendite koorma all kössi vajunud kuju ei jäta ometi niisugust muljet.

Kolonel Amen aga ei pööranud Kaltenbrunneri primitiivsetele võtetele vähimatki tähelepanu. Isegi süüpink reageeris Julgeolekupeaameti šefi rumalale taktikale hoopis ebasoodsalt. Keitel, heitnud pilgu Kaltenbrunnerile, sosistas midagi Göringile, see aga lõi ainult käega ja tema näoilmest võis välja lugeda: no mida te sellelt politseinuudilt ikka ootate!

Schirach muigas endamisi, vesteldes samuti naabritega. Ja äkki reichsleiter võpatas: ta oli kuulnud nimetatavat omaenda nime. Mida see siis tähendama peab?

Kõiges oli süüdi süüdistaja liigne uudishimu. Too küsis Alois Höllriegelilt nagu muuseas, kas see polnud Mauthausenis veel mõnda kohtualust kohanud. Ja laagri ülevaataja vastas rahulikult, et kõrgete inspekteerijate hulgas oli olnud ka Viini gauleiter Baldur von Schirach.

A m e n: Kas te mäletate tema välimust sedavõrd, et võiksite teda ära tunda?

H ö l l r i e g e l: Ma oletan, et ta võib viimasel ajal muutunud olla, aga arvan, et tunnen ta siiski ära.

A m e n: Millal te teda seal nägite?

H ö l l r i e g e l: See oli tuhande üheksasaja neljakümne teise aasta sügisel.

A m e n: Vaadake kohtualuste pinki ja ütelge, kas te võite seal Schirachi ära tunda.

H ö l l r i e g e l: Jah.

A m e n: Kus ta asub?

H ö l l r i e g e l: Ta istub teises reas, kolmas vasakult . . .

Ja nüüd lakkas Baldur von Schirach muigamast. Irooniline ilme kadus ta näolt kui käega pühitult. See-eest polnud raske märgata, kui kahjurõõmsalt Kaltenbrunner teda vahtis.

Höllriegel aga jutustas samal ajal, et Mauthausenis viibides vaadanud Schirach pealt hukkamist, mille ohvreid nimetati «langevarjuhüppajateks». Seda sellepärast, et kõigepealt neid peksti piitsaga, siis jalgadega, seejärel aga sunniti neid neljakümne meetri kõrgusest järsakust alla hüppama.

Asja nii ootamatust pöördest silmanähtavalt erutatud, kutsus Schirach vaheajal oma kaitsja doktor Sauteri enda juurde. Toimus lühike nõupidamine, mille järel advokaat võttis Höllriegeli käsile. Algas oma võtetelt nii tavaline tunnistaja tõrvamine.

Algul otsustas doktor Sauter kohtunikele tõestada, et nende ees on puhastverd ss-lane, juba ennesõjaaegne mudel. Aga kohus polnud end lasknud varemgi eksiteele viia ega pidanud Höllriegelit mingisuguseks antifašistiks.

Veendunud, et ta niisuguse võttega midagi ei saavuta, hakkas Sauter otsima vasturääkivusi tunnistaja seletustes. Kuulnud Schirachi käest mõningaid üksikasju visiidist Mauthausenisse, küsis advokaat Höllriegelilt:

«Kas Schirach oli tookord üksinda Mauthausenis või koos kellegi teisega?»

Tunnistaja vastas:

«Schirach viibis seal teiste isikute saatel. Neid oli kokku umbes kümme inimest. Mina tundsin nende hulgast Schirachit ja gauleiter Niberreitherit.»

Ja siin Sauter tabaski tunnistaja. Ta teatas kohtule, et Schirachi saatsid «mitte kümme, vaid kakskümmend inimest».

Ent Mauthauseni ülevaatajal ei puudunud ka huumorimeel, ja ta tähendas selle kohta:

«Vaadake, ma ei lugenud neid tookord üle, . . . ei teadnud, et mul seda veel tarvis võib tulla.»

Seda oleks pidanud kuulma, missugune naerupahvatus saalis valla pääses! Ikka veel naerdes juhtunu üle, jutustas kohtunik Birkett vaheajal mulle ühe inglise anekdoodi.

Kohtus arutatakse tapmisasja. Kohtunik küsib tunnistaja poole pöördudes:

«Tunnistaja, kas te viibisite sündmuspaigal?»

«Jah, teie ausus.»

«Ja nägite laipa?»

«Muidugi, teie ausus.»

«Ega te mäleta, kas laiba kõrval oli püstol?»

«Jah, teie ausus, see oli kolt.»

«Tunnistaja, ma saan aru, et tollest ajast on möödunud palju aega, aga võib-olla te siiski mäletate, kui kaugel umbes see püstol laibast oli?»

«Üks meeter ja seitsekümmend kuus sentimeetrit, teie ausus.»

«Tunnistaja, see oli ju kuus aastat tagasi. Kuidas te saate seda nii täpselt mäletada?»

«Vaadake, teie ausus, kui ma nägin laipa ja selle kõrval püstolit, siis taipasin kohe, et tuleb kohus ja keegi tolvan seda mult tingimata küsib. Sellepärast mõõtsingi ära vahemaa laibast püstolini.»

Me naersime veel kaua selle anekdoodi ja Schirachi hädavaresest advokaadi üle.

Nagu ma juba mainisin, oli Kaltenbrunneri asjas mitmesuguseid tunnistajaid: nii vange, vangivalvureid kui ka natsliku riigiaparaadi kõrgeid ametnikke. Ma võiksin siin meenutada veel paljusid neist, ja iga uus nimi oleks uus jutustus suurinkvisiitori Kaltenbrunneri koletislikest kuritegudest, kelle kõrval keskaegsed timukad tundusid haledate sellidena.

Võiksin siin veel kord nimetada Mauthauseni vangi, prantslasest fotoreporterit François Boix'd, kelle tunnistusi illustreeriti verd tarretama panevate fotode näitamisega, kus teiste Mauthauseni külastajate hulgas vilksatas kõige sagedamini kaks kuju:

SS-reichsführer Himmler ja doktor Kaltenbrunner, rinnas kuldne parteimärk — füüreri kingitus eriliste teenete eest. Mulle jäid hästi meelde Boix' väga tabavad sõnad, et olles Austria politsei- ja SS-i ülem, külastas Kaltenbrunner õige sageli Mauthausenit, et «otsustada, kuidas paremini organiseerida samasuguseid laagreid kogu Saksamaal ja okupeeritud maades».

Ma võiksin mälu järgi taastada algusest lõpuni sellesama tunnistaja õudse jutustuse vangilangenud vene ohvitseridest, kellele anti ükskord välja uus riietus, kelle koikud kaeti lumivalgete linadega, kellele pisteti suhu pabeross ja kes siis, kui see kõik oli filmilindile vändatud (nähtavasti Punase Risti jaoks!) viidi gaasikambrisse. Komöödia sõjavangide humaansest kohtlemisest natslikus laagris ei kestnud kauem kui mõni minut!

Lõpuks võiksin ümber jutustada SS-i kohtuniku, Riigi Kriminaalpolitseivalitsuse töötaja Morgeni vapustavaid tunnistusi sellest, kuidas Oświęcimis Kaltenbrunneri teadmisel ja heakskiidul tapeti tuhandeid inimesi, ning seda meenutades lisada, et Morgen ei kuulu nende hulka, keda kohtualune võiks eelarvamustes või kättemaksuihas kahtlustada.

Aga kui palju uusi nimesid ma ka ei nimetaks, kui palju uusi fakte ka ei tooks, ei muudaks see mingil määral üldpilti Kaltenbrunneri käitumisest protsessil. Kõigest hoolimata ei loobunud ta oma rollist, korrates harva nähtava kangekaelsuse ja harukordse nürimeelsusega: «Ei!»

Pealtvaatajad reageerisid sellele rumalale taktikale ainult kahel viisil: nördimuse või naeruga. Koguni Kaltenbrunneri endised kolleegid, kes tema kõrval süüpingis istusid, ei suutnud säärasest absurdsest kangekaelsusest aru saada.

Ühel vaheajal imestas Fritzsche siiralt:

«Ta püüab näidata end inimesena, kes ei suuda liiga teha isegi kärbsele. Ma imestan, et advokaat tal niisugust joont pidada lubab.»

Hjalmar Schacht aga polnud Kaltenbrunneri rumalast taktikast üksnes šokeeritud, vaid koguni ärritatud:

«Oo, see kõige eitamine ja vale! See teeb meie olukorra tõesti ebamugavaks, sest heidab meile kõigile varju.»

Dönitz aga ütles kord Göringile päris sõdurliku otsekohesusega: «Tal peaks häbi olema.»

Mõistagi ei pidanud suuradmiral niivõrd silmas Gestapo šefi kuritegusid, kuivõrd tema ingelliku endavalgendamise halerumalat joont protsessil.

Kui tunnistaja Höllriegeli ülekuulamisel lüüa saanud doktor Sauter peatselt jälle toibus ja oma kaitsealuselt küsis, kas see ei soovi Kaltenbrunnerile mõnd küsimust esitada, vastas Schirach varjamatu meelepahaga:

«Ärge nähke vaeva, härra advokaat. Ta ei suuda iseennastki aidata, millega ta siis veel meid või kedagi teist aitaks . . .»

Niimoodi hindasid Kaltenbrunneri kaitsetaktikat kohtualused ise.

Meeletu surmahirm oli endise RSHA ülema täielikult pimestanud, tuues välja tema tõelise olemuse — ülbuse võimupäevil, ning häbiväärselt ara timuka hingenärususe juba esimesel karmil katsumusel.

Himmler Kaltenbrunneri vastu

Hakkasin sellega juba harjuma, et kaitse poolt tunnistajana kohtusse kutsutud saksa kindralid kaitsesid, või õigemini püüdsid kaitsta Göringit, Keitelit, Jodlit, Raederit, Dönitzit. Tõsi küll, hiljem, kui neid tunnistajaid hakkasid üle kuulama süüdistajad, olid nad sunnitud vaieldamatute tõendite survel oma seisukohta muutma. Alustanud bravuurselt, lõpetasid nad vaikselt hingepalvetega. Nii oli see Milchi, Bodenschatzi ja teistega.

Nüüd astus tunnistajatooli lüheldast kasvu erariides mees. Pelglikult laskis ta pilgul üle süüpingi libiseda. Ta jättis üsna väärika mulje; nägu oli tal koguni meeldiv. Kui ma oleksin pidanud välimuse järgi tema elukutse kindlaks tegema, oleksin kaldunud arvama, et ta on mõni keskpärane õpetlane, näiteks mõne instituudi dotsent. Süüaluste pingist jälgisid seda inimest paljud suure, vägagi suure huviga.

«Vaadake Kaltenbrunnerit!» sosistas mulle minu kõrval istuv Ameerika kapten Priceman.

Kaltenbrunneri hobusenägu oli veel pikemaks veninud, lõug töllakil. Polnud raske märgata, et mees oli erutatud.

Jah, see oli väga huvitav tunnistaja ja muidugi mitte mõni õpetlane või dotsent, vaid spioonide šeff — RSHA VI osakonna ülem. Tema nimi oli Schellenberg, ja välimuse järgi otsustades oli ta kolmekümne viie aastane. Tal muidugi oli, millest jutustada. Ja kuna tunnistajat polnud välja kutsunud mitte kaitse, vaid süüdistus, siis Kaltenbrunner aimas, et see ei tõota midagi head.

Ometi näis Kaltenbrunner algul midagi lootvat. Ma ütlen seda nii kindlalt sellepärast, et hiljem, kui enam polnud võimalik eksida, vajus ta silmanähtavalt kokku, ja surunud pea käte vahele, sulges väsinult silmad.

Mis siis õieti lubas Kaltenbrunneril algul lootusi hellitada?

Schellenbergi üle kuulates huvitus kolonel Amen eelkõige OKW ja RSHA ülisalajasest kokkuleppest, mis oli sõlmitud maavägede kindralkortermeistri Wagneri ja Heydrichi vahel veidi aega enne kallaletungi NSV Liidule. See kokkulepe puudutas nõndanimetatud einsatzgruppede kinnitamist iga armee juurde. Nende gruppide otsene ülesanne oli terror ja inimeste massiline hävitamine oku-

peeritud Nõukogude territooriumil. Seega oli sisuliselt juttu wehrmachti ja SS-i otsesest liidust.

Schellenberg jutustas rahulikult läbirääkimistest, millest ta oli isiklikult osa võtnud, ja kokkuleppe sisust. Alguses ta nähtavasti ei aimanudki, et teeb Keitelile ja Jodlile karuteene, RSHA ülema hinge aga valab rahustavat eliksiiri. Kaltenbrunner oli saanud kompensatsiooni ebameeldiva stseeni eest, mis oli aset leidnud 10. detsembril, kui toosama Keitel oli talle demonstratiivselt selja pööranud. Oma tunnistustega vähendas Schellenberg selle silmakirjaliku stseeni väärtust, mis püüdis näidata, et Saksa kindralid ja wehrmacht polnud osa võtnud SS-i ega Gestapo metsikustest.

Schellenbergi üle kuulates piirdus kolonel Amen ainult küsimuste esitamisega OKW ja SS-i vahelise kokkuleppe kohta. Mul oli väga kahju, et ta kaugemale ei läinud. Kuid nähtavasti olid Ameerika uurijal selleks oma kaalutlused.

Mõnevõrra ootamatult avardas ülekuulamise raame advokaat Kauffmann. Tema kavatsused paistsid läbi: ta tahtis Schellenbergilt välja pigistada kinnitust, et kuigi Kaltenbrunner oli RSHA ülem, oli ta tegelikult ainult luuraja.

«Ütelge,» pöördus Kauffmann tunnistaja poole, «kas minu kaitsealune mainis teile millalgi, et vastavalt kokkuleppele Himmleriga oli ta vabastatud täidesaatmisest ja et tema hooleks oli vaid informatsiooniteenistus?»

«Ei,» vastas Schellenberg kategooriliselt, «ma pole seda kunagi kuulnud ja mulle teada olevad faktid tunnistavad vastupidist.»

Advokaat hakkas tunnistajat ettevaatamatult lobisemisele ahvatlema, nõudes, et too täpsustaks, mida ta nende faktide all konkreetselt mõtleb. Ja Schellenberg rahuldas doktor Kauffmanni uudishimu meelsasti. Sõja lõpu eel arutati RSHA-s, mida teha koonduslaagritega, milledele lähenevad liitlaste väed: kas evakueerida need süda-Saksamaale ja jätkata vangide hävitamist, või jätta evakueerimata ja anda üle liitlastele.

Schellenberg tunnistas:

«Mul õnnestus suure vaevaga saada SS-reichsführerilt luba koonduslaagrid evakueerimata jätta. Kuid Kaltenbrunner, kellel olid Hitleriga tihedad sidemed, ei arvestanud Himmleri käsku ja murdis rahvusvaheliselt antud sõna.»

Schellenbergilt nõuti seletust, mida ta mõtleb «rahvusvaheliselt antud sõna» all. Lugu olnud nii: Himmler, kes oli läänerii kidega ühendusse astunud, oli lubanud neile, et koonduslaagreid ei evakueerita. Seda lubadust nimetaski Schellenberg «rahvusvaheliselt antud sõnaks».

Aga milleks oli tunnistajal vaja oma otsest ülemust Kaltenbrunnerit niimoodi mustata, kui isegi süüdistaja ei sundinud teda seda tegema?

Esimesel pilgul nii salapärasena ja mõistatuslikuna tundunud laegas avanes päris lihtsalt.

Kõigi nende aastate jooksul, mil Himmler ja Kaltenbrunner

olid koos töötanud, käis nende vahel üha teravnev võistlus. Nii tegeles natsliku Saksamaa karistusorganite juhtimisega tegelikult kaks vaenulikku leeri — Berliini ja Austria leer. Kui Himmler esindas Berliini gruppi, siis Austria grupi eesotsas seisis Kaltenbrunner, Hitleri kaasmaalane. Teame juba, et Ernst Kaltenbrunner alustas oma karjääri austria natsionaalsotsialistide keskel, et 13. märtsil 1938. aastal lülitati ta Hitleri enda näpunäidetel Seyss-Inquarti valitsuse koosseisu, aga kui Heydrich 1942. aastal tapeti, viis füürer Kaltenbrunneri aasta lõpul Viinist Berliini ning määras ta Himmleri asetäitjaks. Himmler polnud sellest määramisest sugugi vaimustatud, nähes Kaltenbrunneris agenti, kelle Hitler tema kõrvale on pannud. Eriti talumatuks muutus see nuhk viimastel sõjakuudel, kui Himmler püüdis Hitleri seljataga ühendusse astuda lääneriikidega. 1945. aasta algul tunnistas SS-reichsführer oma lähimale abilisele Schellenbergile avameelselt, et ta ei või vastu võtta üht tähtsat välismaalast, kuna see satuks Kaltenbrunneri armu ja hirmu alla. Sama aasta märtsis tegi Himmler VI osakonna ülemale ülesandeks kohtuda Saksamaale saabunud Šveitsi konföderatsiooni presidendi Musyga ning astuda tema vahendusel ühendusse ameeriklastega.

Muide, samal ajal täitsid Šveitsis analoogilisi ülesandeid ka Kaltenbrunneri usaldusalused, ainult et need tegutsesid Punase Risti presidendi Burckhardti kaudu.

Aga nii vaenulised kui need mõlemad leerid ka olid, tuleb siiski nentida, et nendel läbirääkimistel käisid nad täielikus üksmeeles välja ühe ja sellesama trumbi: vangide elu ja saatus Lääne liitlaste mõningate järeleandmiste vastu Saksamaa kapituleerumise korral, muidugi kaasa arvatud ka ss-laste ninameeste elu säilitamine.

Kahe grupeeringu peamehed valvasid teraselt oma võistlejat, püüdes teda ennetada tehingus Lääne reaktsiooniliste ringkondadega. Ja niipea kui ühele paistis, et teine on lähedal eesmärgile, pandi kõik mängu, et tema ettevõtmist nurja ajada.

Schellenberg soovitas Himmlerile jätta purustamata Lääne-Saksamaal koonduslaagrite juures asuvad tehased, kus valmistati rakettrelvi «V-1», «V-2», ning anda need pealetungivatele Ameerika vägedele üle tervena. Himmler nõustus temaga, lootes sel viisil kindlustada oma positsioone läbirääkimistel ameeriklastega. Aga vaevalt oli Kaltenbrunner sellest kavatsusest haisu ninna saanud, kui selle nurja ajas. RSHA ülemale ei tähendanud mitmekümne tuhande inimese hukkumine tema võitluses Himmleriga mitte midagi. Tal läks korda saavutada Hitleri korraldus tehaste ja laagrite evakueerimiseks süda-Saksamaale, mis tegelikult tähendas vangidele vaid üht — gaasikambreid. Kaltenbrunner ei võinud lasta seda sündida, et Himmler ennetaks teda läbirääkimistes Läänega.

See aga, et nad sääraseid läbirääkimisi pidades müüvad maha oma jumaldatud füüreri, häiris kõrgeid vaenupooli kõige vähem.

Nii Himmler kui ka Kaltenbrunner olid juba ammu otsusele jõudnud, et omaenda elu päästmine on palju tähtsam kui iganenud truudusevanne ja muu sarnane. Õpetas ju füürer ise, et südametunnistus on jama, ja mida rutem sellest vabanetakse, seda parem. Aga kui nii, siis pole midagi häbeneda, kui tükkis südametunnistusega, millest Himmler ja Kaltenbrunner teadsid ainult kuulu järgi, vabanetakse ka Hitlerist. Selles olid Heinrich Himmler ja Ernst Kaltenbrunner täiesti ühel meelel, kuigi nad olid valmis teineteist hävitama. Niisiis valetas Kaltenbrunner, kinnitades kohtus, nagu oleks tema ja Himmleri vahelise vihavaenu põhjuseks olnud see, et Kaltenbrunner olnud jurist, kes seadusele toetunud, Himmler aga mees, kes irvitanud õigusemõistmise üle.

Nii polnud too toobritäis soppa, mille Himmleri sabarakk Schellenberg kaasa tõi, Kaltenbrunnerile ootamatuseks. Ka suurinkvisiitoril endal leidus, mida selle inimese kohta öelda.

«Schellenberg,» selgitas Kaltenbrunner kohtule energiliselt, «oli Himmleri lähim sõber, vahendaja Himmleri ja rootsi krahvi Bernadotte'i vahel. Schellenberg sõlmis viimasel minutil härra Musy kaudu sidemeid, mille tagajärjel mõningad juudi vangid koonduslaagreist välja lasti. Seda tehti selleks, et endale välismaal head kuulsust saada.»

Põhja-Ameerika rabide organisatsiooni kaudu oli Schellenberg püüdnud suurtes Ameerika ajalehtedes avaldada artikleid Himmlerist, kus seda meest oleks näidatud kõige paremas valguses. Ja RSHA endine ülem kinnitas, et tema oli teinud kõik, mis võimalik, et avada Hitleri silmad nende mahhinatsioonide nägemiseks.

Kaltenbrunner laskis paista, nagu oleks ta Heinrich Himmleri separatistliku taktika pärast nördinud olnud. Kuid ka tema ise luusis mööda Euroopat, otsides sidemeid ameeriklastega. Höttl rääkis kohtus, et Kaltenbrunner rääkinud talle «oma kavatsusest sõita ... Šveitsi ja alustada isiklikult läbirääkimisi Ameerika volinikega». Höttl, tõsi küll, püüdis kohut uskuma panna, et RSHA ülem kavatsenud seda teha vaid selleks, et «vältida edasist mõtletut verevalamist». Kuid edaspidi me näeme, et need sõnad on Gestapo šefi viimaste tehingutega hämmastavas vastuolus.

Höttl lausus oma raskesse olukorda sattunud käskija aadressil palju head. See rahustas Kaltenbrunnerit veidi. Talle vist paistis, et Höttlil õnnestus neutraliseerida Schellenbergi tunnistusi. Püüdes oletatavat edu suurendada, seletas kohtualune kohtunikele, et ta olevat riskist hoolimata mitmel korral püüdnud kapitulatsiooni kiirendada. Ta arvanud ju otsekohe pärast Pauluse purustamist Volga kaldal, et «Saksamaa on kahtlemata sõja kaotanud».

Süüpink reageeris sellele lobale tavaliselt. Göring vaatas põlglikult Kaltenbrunneri otsa ning lõi taas käega. Frank sosistas midagi Rosenbergile, noogates peaga vastse rahulooja suunas. Õhtul aga lausus Frank vangikambris Gilbertile:

«Jutu järgi oli ta veendunud, et Saksamaa sõja kaotab. Ometi ei seganud see teda jälitamast tuhandeid sakslasi, kes olid nakatatud lüüasaamise meeleolust, ning heitmast neid koonduslaagritesse ...»

Kui Kaltenbrunnerit üle kuulati, luksus Allan Dulles, tuntud Ameerika resident Euroopas, vist küll päris kõvasti: nii kohtualune kui ka tunnistajad mainisid kohtus korduvalt tema nime. Just nimelt Dullesega oli pidanudki Kaltenbrunner läbirääkimisi, taotledes separaatkokkulepet sõja lõpetamiseks läänes. Oleks vist ülearune lugejale meenutada, et meie tookordsed liitlased seda NSV Liidu eest suures saladuses hoidsid.

Endine Gestapo šeff reklaamis Nürnbergis igati oma sõjaaegseid sidemeid ameeriklastega. Ta uskus, et nüüd võivad need tema reputatsioonile ja saatusele kasuks tulla.

«Jah,» kinnitas Kaltenbrunner, «me sõitsime koos Höttli ja teiste isikutega väga palju ringi ... Tahaksin juhtida tähelepanu ühele oma jutuajamisele krahv Potockyga: ma palusin teda luureringkondadega ühendusse astuda ning Šveitsis inglastele ja ameeriklastele informatsiooni edasi anda.»

Süüdistajad ja kohtunikud mõistsid väga hästi, mis Kaltenbrunneri taoliste avameelsuste taga peitub, ning aimasid eksimatult, mida ta taotleb. Kohtuprotsess kulges oma rada.

Loeti ette rootsi krahvi Bernadotte'i tunnistused. Ja jälle kuulis suurinkvisiitor nime, mida ta nii vihkas — Schellenberg. Too olevat rootslast hoiatanud, et «Kaltenbrunneril on Hitlerile suur mõju ja ta on väga ohtlik inimene, kellega ei tohi mingil juhul tegemist teha».

Siis äkki kuulis kohtualune veel kohutavamat nime: Kurt Becher. See veel puudus! Võib-olla on tal alanud kuulmishallutsinatsioonid?

Süüdistaja nimetas tõepoolest Kurt Becheri nime, ning kohtunike loal hakkas ette lugema tema tunnistusi:

«Mina, Kurt Becher, tunnistan vande all järgmist. 1944. aasta septembri keskpaiga ja oktoobri keskpaiga vahel andis Himmler käskkirja, mis keelas juutide likvideerimise. Minu arvates kannavad Kaltenbrunner ja Pohl sellest päevast alates täielikku vastutust vangide edasiste tapmiste eest ... Kui ma 27. aprillil 1945. aastal Mauthauseni koonduslaagris käisin, teatas laagri komandant SS-ooberst Ziereis mulle kell 9 hommikul suure saladuskatte all, et Kaltenbrunner oli andnud talle käsu surmata laagris vähemalt tuhat inimest päevas.»

Kui süüdistaja seda dokumenti ette luges, jälgisin ma üksisilmi Kaltenbrunneri nägu. Mees närvitses väga, vaatas rahutult kohtunike suunas, näris alumist huult ja hõõrus ägedalt oma kandilist lõuga. Purustasid ju need tunnistused versiooni, nagu oleks Julgeolekupeaameti ülem risti vastu Himmleri pingutustele koondslaagrite vange sõja lõpul päästa püüdnud. Kurt Becher kinnitas koguni, et nende päästeingel olnud hoopis Himmler.

Ehkki Kaltenbrunneri olukord oli meeleheitlik, ei kavatsenud ta

alla anda. Endine Viini advokaat otsis nõksu, ja paistis juba, et leidiski.

Jaa-jah, ärgu kohus imestagu midagi, aga just nimelt need tunnistused valmistavatki talle rõõmu. Sest see Himmleri käskkiri, millest Becher rääkis, olnud just tema, Kaltenbrunneri jõupingutuste tulemus.

Asja niisugune pööre oli sedavõrd ootamatu, et koguni doktor Kauffmann küsis oma kaitsealuselt:

«Ega te taha kinnitada, et juutide tagakiusamine lakkas tänu teie vahelesegamisele?»

Ja Kaltenbrunner vastas kõhklemata:

«Ma olen selles täiesti kindel, et tagakiusamised peamiselt tänu minu tegevusele lakkasid . . . Ma ei usu, et leiduks veel kas või üksainus inimene, kes Hitleriga sellest nii avameelselt ja nii ennastsalgavalt rääkinud oleks . . .»

Kuid Becher tõendas, et just Kaltenbrunner oli andnud Ziereisile käsu hävitada vähemalt tuhat inimest päevas. Sedagi oli tarvis kuidagiviisi tagasi ajada. Ja Kaltenbrunner teatas võiduka näoga, et nüüd, mil kohus on teada saanud (mõistagi tema enda käest), kuidas asi tegelikult oli, on aeg rääkida ka Becherist endast. See on inimene, kelle kaudu Himmler teostas oma kõige räpasemaid kombinatsioone. Himmleri ülesandel pidas Kurt Becher läänerii-kide esindajatega läbirääkimisi koonduslaagrite vangide vahetamiseks veoautode vastu. Aga et Läänes ei kardetaks, et neid autosid hakatakse kasutama nende endi armeede vastu, tegi Becher ettepaneku varustada need eriseadmetega, mis laseb neid ekspluateerida ainult Venemaa lumelagendikel. Koonduslaagrite elusa kauba eest oli Becher katsunud hankida ka defitsiitset toorainet tööstusele.

Neid seletusi andes lõkendas endise Gestapo šefi nägu õilsast meelepahast. Nähtagu, et need Himmleri ja Becheri äritehingud, mis tõid «kahju riigi prestiižile» välismaal, on talle alati meelehärmi valmistanud.

Ma kuulasin Kaltenbrunnerit tähelepanelikult ega suutnud kuidagi vabaneda mõttest: mille peale see inimene küll loodab? Kas ta tõesti päris tõsiselt arvab, et piisab vaid sellest, et ta Himmlerist tõtt räägib ja kohus tunnistab ta süütuks.

Kaltenbrunner lööb nokauti Kaltenbrunneri

Kuidas nägid välja aga alasti faktid, mida Himmleri käsilased olid püüdnud rüüga varjata ja Kaltenbrunner ning temataolised nii hoolikalt kinni mätsida?

1945. aasta aprill. Lahingud käivad Berliini all. Hitleril on jäänud elada vaid mõni päev. Ta käsilased jooksevad laiali kui rotid hukkuvalt laevalt. Jätnud maha Riigikantselei, põgeneb Göring lõunasse. Sellel mehel on oma plaan pääsemiseks: ta kavatseb Lääne ees kapituleeruda enne teisi. Robert Ley kasvatab hoolega habet, et saada lugupeetud pürjeliks Ernst Dostelmayeriks. Joachim von Ribbentrop pärib oma endiste kompanjonide järele, kes koos temaga veiniga kauplesid.

Liitlaste väed tõmbavad rõnga koomale. Nad hoiatavad koonduslaagrite ülemaid, et need viimasel hetkelgi arvestaksid oma suurt vastutust inimkonna ees ja teeksid lõpu veristele roimadele.

Aga mille pärast Kaltenbrunner neil päevil oma südant valutas?

Kuulakem kõigepealt teda ennast. Nagu ta kinnitas, olnud ta eelkõige hõivatud läbirääkimistest Punase Risti presidendiga juutide ja teiste vangide vabastamise üle koonduslaagritest. Läbirääkimised kulgenud edukalt, koguni nii edukalt, et 19. aprillil kell 3 hommikul alustanud Kaltenbrunner ise Berliinist teekonda üle Praha Linzi, «et kohtuda Innsbruckis Burckhardti esindajatega». Selle sõidu otsese tulemusena vabastati sadu vange.

Nii valgustas seda RSHA ülem ise. Süüdistajad aga jäid tema viimastest ponnistustest visalt teisele arvamusele. Ja taas pandi kohtulauale tunnistaja seletused, sedakorda härra Bertus Gerdesi omad.

Neid oli kasutanud ka Kaltenbrunneri kaitsja. Ta oli tsiteerinud neid ettevaatlikult, ilma igasuguse advokaadi aktiivsuseta ning küsinud kaitsealuselt, kas kõik on õigesti kirja pandud. Doktor Kauffmanni ilme ja intonatsiooni järgi otsustades oli advokaat kindel, et Kaltenbrunner ei suuda enam midagi veenvat välja nuputada.

Bertus Gerdes töötas Müncheni gauleiteri Giessleri juures gaustabsamtleiterina. Kohtule esitatud dokumendid kõnelesid, et 1945. aasta aprillikuu keskpaiku helistas Gerdesile tema šeff ning palus tal kohal olla. Gerdes veetis väsitavas ootuses kogu ülejäänud päeva ja õhtu, öösel aga teatas Giessler, et Kaltenbrunnerilt on tulnud korraldus viivitamatult välja töötada Dachau koonduslaagri ning Landsbergis ja Mühldorfis asuvate kahe juutide töölaagri likvideerimise plaan. Landsbergi ja Mühldorfi laagrid soovitati likvideerida Saksa lennuväe abil, kuid nii, et see paistaks liitlaste õhurünnakuna. See verine avantüür sai kodeeritud nimetuse «Wolke A-1»[1].

Kui saabus aeg seda käsku teoks teha, piirasid Kaltenbrunneri käskjalad ta ümber. Need olid peamiselt SS-ohvitserid, kes ähvardasid kõige hirmsamate karistustega, kaasa arvatud surmanuhtlus, kui Gerdes on argpüks ja jätab ellu viimata Kaltenbrunneri poolt

[1] «Pilv A-1». *Tõlkija.*

ettekirjutatud karmid abinõud. Ometi pidas Gerdes paremaks ülemuse korraldus täitmata jätta.

Miks siis? Mis temaga äkki juhtus?

Tunnistaja kinnitas, et südametunnistus polevat lubanud tal realiseerida koletut direktiivi, mida Kaltenbrunner hiljem täiendas veel käsuga «Wolkenbrand»[1] — käsk nõudis, et kõik Dachau laagri vangid peale lääneriikidest pärinevate aarialaste likvideeritaks mürgi abil.

Aga kust võttis timukas Gerdes äkki südametunnistuse? Varem ta ju ei kurtnud sellise painaja üle! Tõsi, varem see teda ei vaevanudki, aga nüüd küll. Oli ju 1945. aasta aprill. Liitlased võisid iga päev kohale jõuda. Ja kuigi Kaltenbrunneri käsi oli veel küllalt pikk, et mingisugust gaustabsamtleiterit esiisade juurde saata, mõistis Gerdes ometi, et see käsi muutub tund-tunnilt lühemaks, venelased ja ameeriklased aga jõuavad iga tunniga lähemale. Ta hakkas keerutama, viitas bensiini ja pommide puudumisele lennukite jaoks ning raskustele mürgi kohaletoimetamisel.

«Siis saatis Kaltenbrunner Dachausse kirjaliku korralduse viia kõik Lääne-Euroopa vangid Šveitsi, ülejäänud aga saata jalgsi Tirooli, kus pidi toimuma nende lõplik likvideerimine,» lisas Gerdes.

Neid tunnistusi kuulates oli endine RSHA ülem äärmuseni pingul. Ta kallutas kogu kehaga ettepoole. Rusikasse pigistatud käed olid valged. Hetkeks näis mulle, et Kaltenbrunner on kas või osaliseltki valmis oma süüd üles tunnistama. Kuid ma eksisin rängalt. Kui kohtunik Lawrence andis talle sõna vastamiseks, hakkas ta sedamaid kõike eitama. Ja ta ei eitanud mitte lihtsalt, vaid tõi psühholoogilisi motiveeringuid.

«Minu südames ei saanud olla kohta sellistel meeletutel käskudel, kui ma samal ajal andsin teisal vastupidise sisuga käske.»

Kus oli siis tõde? Kas Kaltenbrunner tõesti oli andnud mingisuguseid «vastupidise sisuga» käske?

Jah, oli andnud. Kuid just selles seisneski Kaltenbrunneri nurjatus, tema valge niidiga kokkutraageldatud kavalus. Ühe käega käskis ta hävitada sadu tuhandeid inimesi, teise käega päästis mõned tuhanded.

Vääris vaatamist, kuidas Kaltenbrunner selja sirgu ajas, kui Kauffmann luges ette Punase Risti ametnike professor Burckhardti, doktor Bachmanni ja doktor Mayeri tunnistusi. Need kinnitasid, et nad olid 1945. aasta aprillis sõlminud Kaltenbrunneriga kokkuleppe, mille alusel sajad prantslased, belglased ja hollandlased saadeti kodumaale, samuti oli Kaltenbrunner lubanud neil külastada juutide laagrit Theresienstadtis ning varustada teisi samasuguseid laagreid ravimite ja toiduainetega.

Kohtualune vaatas võidurõõmsalt süüdistajate ja kohtunike poole. Talle näis, et ta on jõudnud veenda nii kohut kui ka kõiki

[1] «Pilvede palang». *Tõlkija.*

Tunnistusi annab akadeemik I. Orbeli.

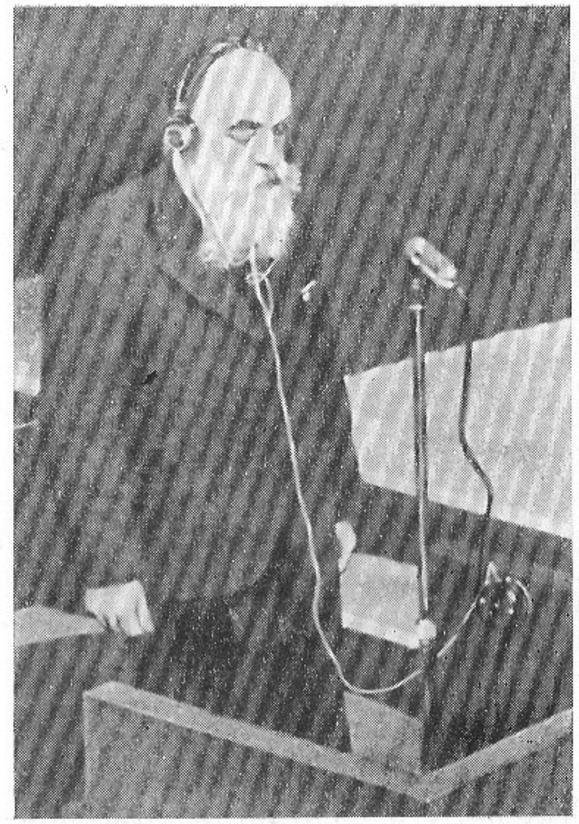

Sünkroontõlkimise kabiin.

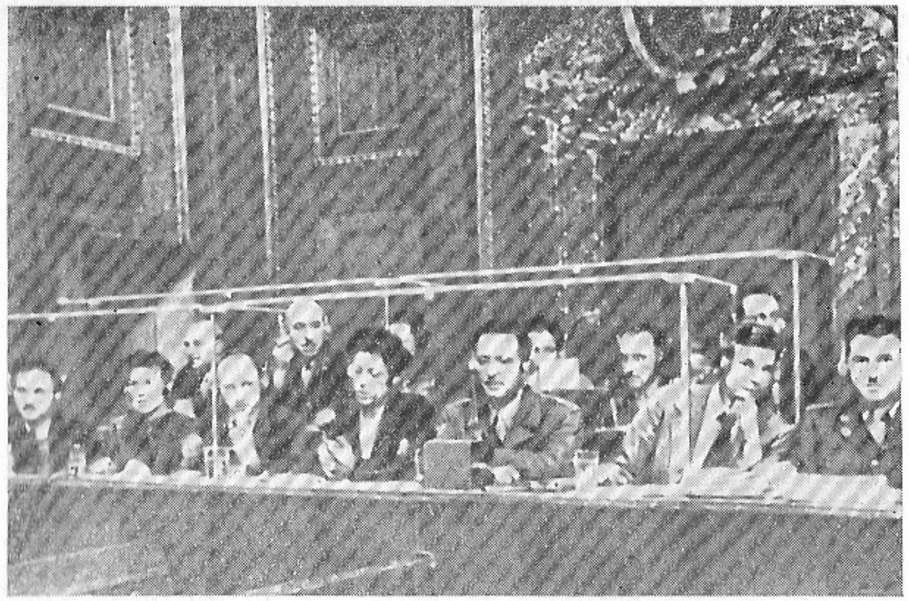

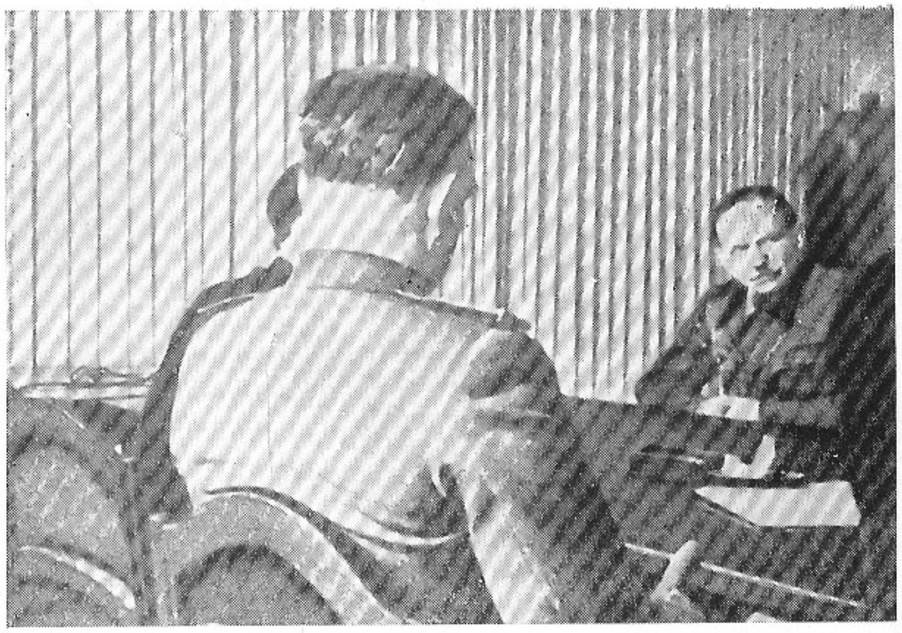

Tunnistusi annab Guderian.

Nürnbergi süüpingis. Suuradmiral Dönitz (vasakul) ja suuradmiral Raeder.

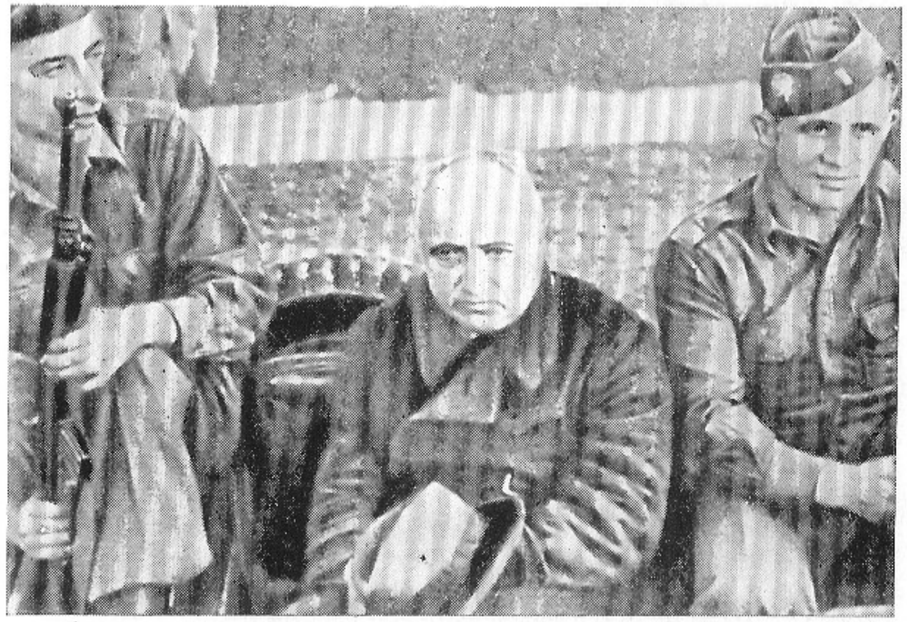

Robert Ley on tabatud. Teel Nürnbergi.

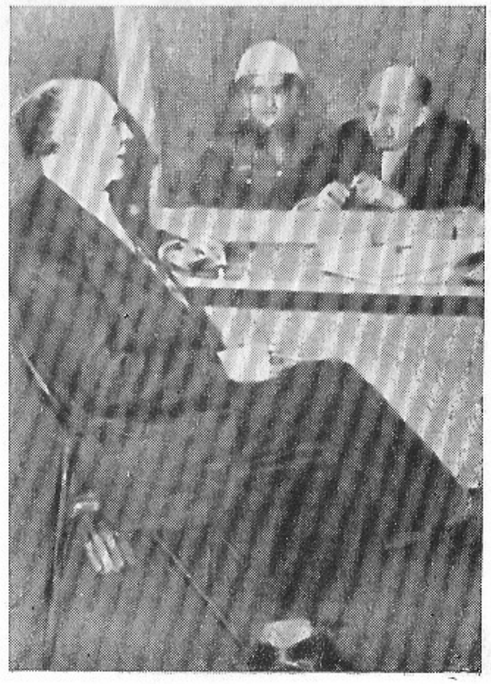

Nürnbergi vangla. Advokaat doktor Sauter vestleb oma kaitsealuse Funkiga.

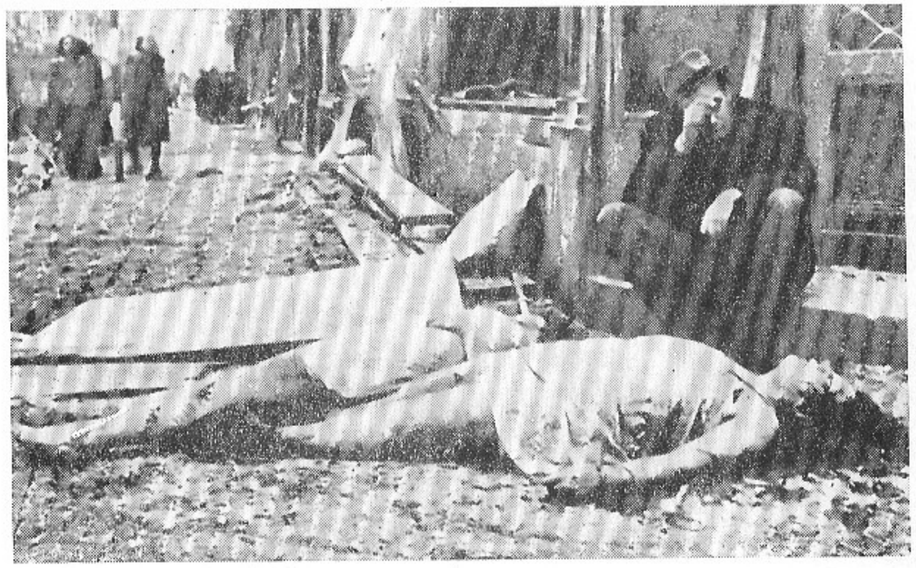

See kohutav foto on tehtud Prahas.
Surmakraav Dachau lähedal.

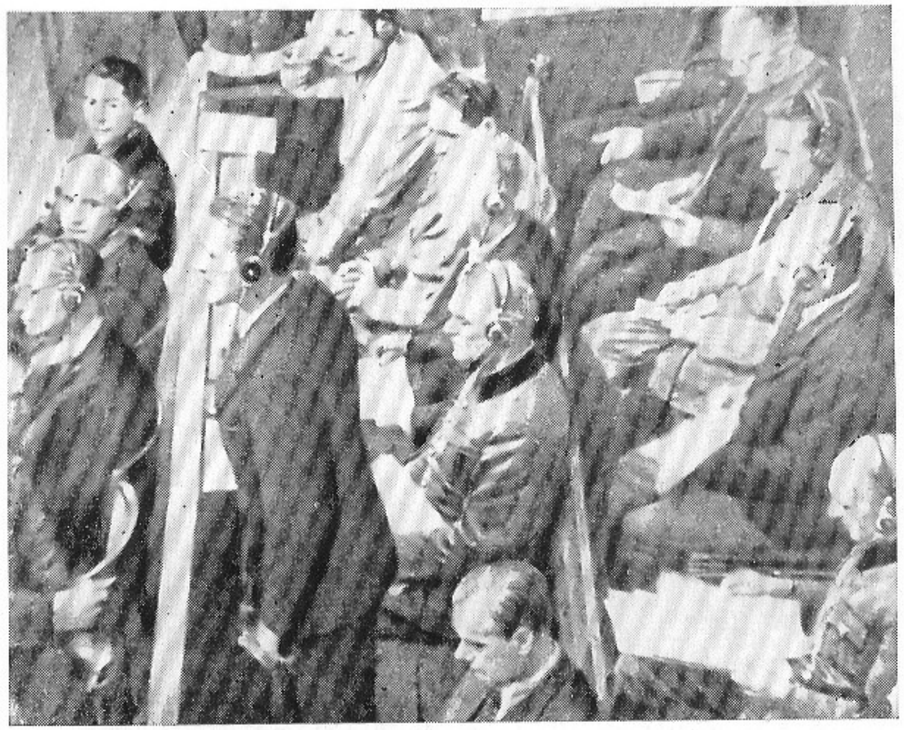

Kaltenbrunner viimast sõna ütlemas.

Keitel läheb viimast korda kohtu ette.

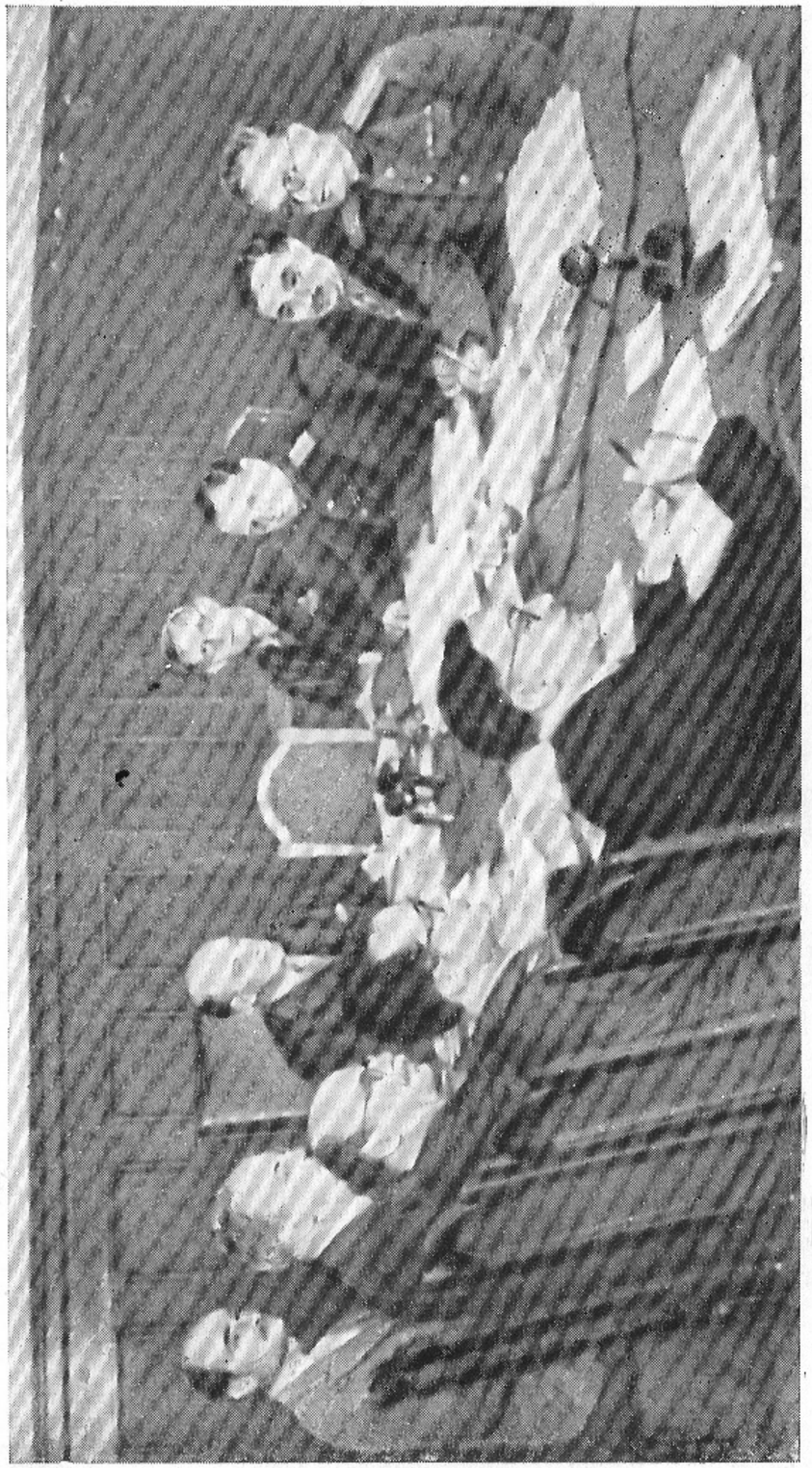

Kohus pidas enne terve kuu nõu, kui kohtuotsuse välja kuulutas.

Nürnbergi epiloog. Kohtualused kuulavad otsust.

See oli tema, kes kohtuotsuse täide viis. Ameerika seersant John Wood.

saalisviibijaid, et oli elanud ja tegutsenud Kolmanda riigi viimastel päevadel puhta südametunnistuse ja puhaste kätega. Vähemalt Punase Risti juhte peab kohus ometi uskuma!

Kohus muidugi uskus neid, kuid ei uskunud Kaltenbrunnerit ennast. Kas nendest tunnistajate kirjalikest seletustest tõesti võis järeldada, et ta kas või viimastel sõjapäevadelgi elas ja toimis ausalt?

Kaltenbrunner hõiskas liiga vara. Kuulates Punase Risti ametnike tunnistusi, olid süüdistajad juba valmis andma lõplikku lööki.

Igas natsis peitus paradoksaalselt nii koletu kurjategija kui ka niisama bürokraat. Erand ei olnud ka Kaltenbrunner. Ta säilitas viimase hetkeni dokumente, millel ilutses tema allkiri. Tal polnud küll enam sekretäre ega kiirkirjutajaid, kuid hulkudes mööda Saksamaad tassis ta oma kantseleid kaasas taskutes. Just sellest taskukantseleist leidiski prantsuse süüdistaja Henri Monneray dokumendi, millele süüdistaja Harris pööras kohtu tähelepanu:

«Radiogramm gruppenführer Fegeleinile, füüreri Peakorterisse. Informeerige SS-reichsführerit ja kandke ette füürerile, et kõik juutide, samuti ka koonduslaagrites ja poliitvangide laagrites viibivate vangide vastu rakendatavad abinõud viiakse protektoraadis läbi minu isikliku järelevalve all. Kaltenbrunner.»

Seda tõendit ümber lükata oli võimatu. Nii lõi bürokraadist Kaltenbrunner nokauti timukast Kaltenbrunneri.

Kindral Melase järeltulija

Ma rääkisin juba, et nii Nürnbergi protsessi päevil kui ka pärast seda kuulsin ma sageli hämmeldunud küsimust: miks protsess nii pikale venis? Oli ju hitlerlike satraapide süü silmanähtav, paljastavaid dokumente säärane hulk, et tegelikult ei jäänudki kohtualustele teist võimalust kui vastata süüdistuse kõigile punktidele üheainsa sõnaga: jah.

Pean tunnistama, algul näis mulle endalegi, et asi kujuneb just sääraseks, aga kõik läks hoopis teisiti. Tegelikult kujutas protsess endast lakkamatut kahevõitlust süüdistuse ja kaitse vahel, kusjuures viimane kasutas ära vähimagi võimaluse, et seada iga paljastav dokument kahtluse alla, anda sellele teine, kohtualuse jaoks veidigi vähem tappev tõlgendus.

Muidugi tuleb silmas pidada, et vaatamata natsivalitsuse künismile ei leidunud ametlikes dokumentides selliseid ühemõttelisi määratlusi nagu agressioon (seda nimetati piiritülide lahendamiseks!) või sõjavangide mahalaskmine (selle asemel räägiti erikohtlemisest!). Kohtualused ja kaitsjad haarasid säärastest kahemõttelisustest kinni ja püüdsid neid kõigest väest ka ise välja mõelda.

Kodanliku kaitse kool ja meetodid, seadusevääänamise diapasoon olid niivõrd laialdased, et lubasid isegi niisugusel kohtuprotsessil teha katset moonutada tõde.

Kaitsevõtete jultumuselt oli Kaltenbrunner kahtlemata esimesel kohal, nagu tema kaitsja doktor Kauffmann ses mõttes ühel viimastest kohtadest asus. Õigupoolest oli jultumus omane kõigile kohtualustele, kuid vist mitte keegi peale Kaltenbrunneri polnud ühtaegu jultunud ja ka ääretult tobe.

Seoses sellega meenub mulle tahtmatult Jevgeni Tarle huvitav tähelepanek. Iseloomustades Austria ülemjuhatajat Melast, kes kahel korral Napoleoniga lahingus kohtus ja mõlemal korral lüüa sai, märkis Tarle, et ilmselt oli nende lüüasaamiste üheks põhjuseks Melase mõtlemisviis. Kindral Melase tragöödia seisnes selles, et ta lahinguks valmistudes kujutles, nagu seisaks tema vastas teine samasugune Melas. Kui aga Napoleon lahinguks ettevalmistusi tegi, nägi ta omakorda enda vastas teist Napoleoni.

Ilmselt oli ka Kaltenbrunner Melase sarnane, kui ta järjest sellest lähtus, et tema vastane on intellektuaalselt arengult temaga ühel ja samal tasemel. Tema rumalat veendumust, et süüdistajad ja kohtunikud vaikides iga tema totruse alla neelavad, võis päev päeva kõrval jälgida. Kui paradoksaalne see ka ei tundu, ent Kaltenbrunner suutis koguni selles iseennast ületada. Ja tõesti, kui miski suudab rumalust üle trumbata, siis küll ainult veel suurem rumalus!

Kõneldi Hitleri käsust commandostesse kuulunud võitlejate hukkamise kohta. See oli kuritegelik käsk, sest commandoste võitlejail, kes kandsid oma armee vormi, oli vangilangemise korral õigus sõjavangi staatusele.

Kas Kaltenbrunner oli sellest käsust teadlik? Jah, kinnitas ta, ta oli sellest teadlik. Ta vaielnud koguni sellele vastu ja nõudnud selle käsu äramuutmist.

Kaltenbrunner laskis lendu säärase vale, mille sarnast on raske leida. Võtku auväärne kohus teatavaks, mis toimus füüreri peakorteris neljakümne viienda aasta veebruaris:

«Ma teatasin avalikult, et ... ei hakka täitma ühtki Hitleri taolist käsku ... Midagi rohkemat ei võinudki ma teha selle võimuahne ja kõikvõimsa inimese palge ees, kellele ei leidunud võrdset kogu riigis.»

Õnnistanud inimkonda säärase fantastilise ülestunnistusega, tõstis Kaltenbrunner uhkelt pea ja vaatas kohtunike poole. Kohtualuste poole vaadata ta ei julgenud.

Mida tegid aga kohtualused?

Nood jäid rahulikuks, nemad olid endise Gestapo šefi arulagedate keerutamistega juba harjunud. Võimalik koguni, et Kaltenbrunneri piiritu rumalus neile nalja tegi. Sääraseid totrusi poleks küll ükski neist julgenud rääkida.

Mulle meenub, kuidas Jackson vihastas ja Schachtile käratas,

kui see ennast Hitleri agressiooniprogrammi vastasena näidata püüdis:

«Miks te, doktor Schacht, siis püsti ei tõusnud ega Hitlerile öelnud, et te ei täida tema käske finantseerida relvastumisprogrammi?»

Schacht naeratas selle peale vaguralt, pidas pausi ja lausus siis tasaselt:

«Härra süüdistaja, kui ma tookord oleksin vastanud nii, nagu teie soovitate, siis meil poleks praegu seda meeldivat dialoogi. Dialoogi asemel olnuks monoloog. Mina oleksin vaikselt kirstus lamanud ja pastor oleks mulle hingepalvet lugenud.»

Sedakorda Schacht ei valetanud, nagu ei valetanud Göringki, vastates vangikambris doktor Kelly analoogilisele küsimusele. Kelly oli endiselt riigimarssalilt küsinud:

«Eks ole tõsi, et teid nimetati Saksamaal yesmaniks[1]?»

Ka Göring oli tookord naeratanud ja paljutähendavalt ohanud: jah, teda hüüti niimoodi sellepärast, et ta ütles oma jumaldatud füürerile alati yes. Ent lühikese pausi järel oli endine riigimarssal oma vestluskaaslasele naljatlevalt lausunud:

«Ma palun teid, doktor, nimetada mulle Saksamaal kas või üksainus noman[2], kes ei lama kolme meetri sügavuses mulla all.»

Niisamuti nagu Schachtki, andis ka Göring selle vastusega — tahtlikult või tahtmata natsirežiimile hirmsa iseloomustuse. Fakt jääb faktiks: ei füüreri truu paladiin, ei tema finantsvõlur ega ükski teine kohtualune peale endise Gestapo šefi julgenud kinnitada, et oli avalikult välja astunud Hitleri käskude vastu. Selliseid mõtteavaldusi võis sünnitada üksnes niivõrd äärmuslik totrus, nagu see oli omane doktor Kaltenbrunnerile.

Nagu mainitud, oli Kaltenbrunneri olukord teatud mõttes hoopis keerulisem kui teistel kohtualustel. Nii näiteks võis Ribbentrop vihjata Münchenile, kindralid käsule, Schacht osavõtule vandenõust. See kõik andis kui mitte alibi, siis vähemalt selle varju. Ent millele võis toetuda endine Riigi Julgeolekupeaameti ülem?

Muidugi oli ka talle avatud kõige ausam tee — täielik ülestunnistamine. Kuid just see tee ei sobinud doktor Kaltenbrunnerile, kuna see oli lühike tee võllasse ning nõudis mehisust ja meelekindlust, see tähendab omadusi, mis kõrge positsiooniga mõrvaril, Gestapo šefil, täielikult puudusid.

Mis siis üldkokkuvõttes üle jäi? Ainult metsloomakavalus, haakide tegemine kohtulike tunnistuste labürindis. Ja Kaltenbrunner tegi haake. Ta haaras kinni kõige pisemaistki kirjavigadest, vähimastki lapsusest. Ta eitas oma tutvust inimestega, keda ta tundis, kui süüdistaja nende nime nimetamisel kas või pisutki vääratas. Eriti aga teravmeelitses ta natslike terminite tõlgendamisel — tundis ju doktor Kaltenbrunner end hitlerliku Riigikantselei õhk-

[1] «Jah»-ütleja, jaataja.
[2] «Ei»-ütleja.

konnas nagu kala vees. Kord saavutas ta koguni midagi sellist, mis lõhnas õnnestumise järele.

Süüdistaja kolonel Amen luges ette Josef Spacili kirjalikke tunnistusi, milles oli juttu «erikohtlemisest» ja esines kaks uut sõna: «Walsertraum» ja «Winzerstube». Teatavasti tähendas «erikohtlemine» natside žargoonis mahalaskmist, hävitamist. Jäi mulje, et «Walsertraum» ja «Winzerstube» on veel kahe surmalaagri nimetused. Kuid mispärast Kaltenbrunneri nägu äkki selgines, miks kadus ta silmadest alatine ärev ja tige helk?

Selgus, et «Walsertraum» ja «Winzerstube» olid olnud alpinistidele määratud moodsad hotellid Walsertalis ja Godesbergis. Sõjaaastail oli peetud seal mõnede okupeeritud maade silmapaistvaid poliitikategelasi. Ja Kaltenbrunner hakkas innukalt seletama, et sinna sattunud inimesed said kolmekordse diplomaatidele määratud toidunormi, see tähendab üheksa korda rohkem kui tavalised sakslased, et igaühele neist oli ette nähtud pudel veini päevas, nad võisid pidada kirjavahetust oma perekonnaga ning kasutada paljusid teisigi hüvesid. Kaltenbrunner lõpetas oma seletused peaaegu võidutsedes: lõpuks ometi saab kohus selge ettekujutuse, mida õieti tähendab traagiline sõna «erikohtlemine», kui selle taga seisab Kaltenbrunner. Muidugi mõista ta teab, et Hitleri ja Himmleri käsud «erikohtlemise» kohta tähendavad mahalaskmist ilma kohtu ja uurimiseta. Kuid temal pole sääraste käskudega midagi tegemist olnud. Kui ta selliseid mõisteid kasutaski, siis ainult selles tähenduses, nagu neid kohaldati «Walsertraumi» ja «Winzerstube» elanike suhtes. Kui härrased kohtunikud arvavad, et ta ei rääkinud seal kehtinud režiimist tõtt, võivad nad küsida kas või François-Poncet'lt, kes viibis sõja ajal seal.

Niisiis tulid Josef Spacili tunnistused, mis süüdistus esitas, ootamatult kasuks Kaltenbrunnerile. Kohtuprotsessi edasist käiku see muidugi ei mõjutanud, kuid andis kohtualusele võimaluse venitamiseks. Kaltenbrunner lausa piinas kohtunikke oma nõudmistega:

«Ma tahaksin teid paluda, et te ei jätaks seda dokumenti tähele panemata ja et protokollides oleks märgitud, et ma olin need kaks asutust määranud isikutele, keda tuli kohelda eriti hästi. Paremini kui sakslasi. Mulle on see väga tähtis.»

Ma kordan, kõik need Kaltenbrunneri palvehüüded ei suutnud kedagi petta, sest kümned ja sajad teised dokumendid näitasid, kui innukalt ta oli täitnud «erikohtlemise» käske selle sõna tõelises, mitte humoristlikus tähenduses. Kolonel Amen esitas kohtule Kaltenbrunneri kirja, mis oli adresseeritud Viini ülembürgermeistrile SS-brigadeführer Blaschkele. Selles teatati, et Viini on teel rong kaheteistkümne tuhande juudiga, kellest saab mitmesugustel töödel ära kasutada kõige rohkem kolm tuhat kuussada inimest. Aga kuhu panna ülejäänud, «töövõimetud»? Missugune saatus neile osaks langeb? Kirja autor teatas adressaadile, et neid kõiki, sealhulgas «naisi ja lapsi... tuleb hoida nii, et nende suhtes saaks rakendada erikohtlemist».

On täiesti selge, et kirjas oli juttu niisugusest «erikohtlemisest», millel polnud midagi ühist sellega, mis sai osaks härra François-Poncet'le. Ja Kaltenbrunner loobus igasugusest autoriõigusest sellele kirjale.

«Lubage,» vaidles Amen, «aga siin seisab teie allkiri.»

«Ei!» puikles Kaltenbrunner vastu. «Siin seisab küll mingisugune tindiga kirjutatud allkiri või faksiimile, aga see ei ole minu allkiri.»

Algas allkirjade kõrvutamise pikaleveniv protseduur. Lõpuks andis Kaltenbrunner järele: allkiri on tõepoolest tema oma, kuid mitte tema käega kirjutatud, vaid faksiimile, mida võis kasutada iga neljanda osakonna ametnik. Nüüd juhtis süüdistaja kohtualuse tähelepanu sellele, et esitatud kirjale on selle autor lisanud veel midagi, mis välistab võimaluse, et tegemist on faksiimilega. Uuesti näidati dokumenti Kaltenbrunnerile. Too uuris seda ja ta nägu läks kord punakaks, kord sinakaks. Allkirja ees seisis sama käekirjaga veetud sõna «sinu».

Süüdistaja pöördus Kaltenbrunneri poole:

«Eks ole, kohtualune, rumal oleks oletada, et faksiimile võimaldab ka niisugust intiimset pöördumist adressaadi poole nagu «sinu». Kas pole nii?»

Psühholoogilises mõttes oli see löök väga tabav, ja ainult Kaltenbrunner võis püüda seda silmagi pilgutamata pareerida. Ta hakkas pikalt ja täiesti mõttetult seletama, et kõik teadsid tema ja Blaschke vahel valitsenud sõprusest, ja seetõttu võis keegi ametnikest tõepoolest lisada selle kurikuulsa sõna «sinu».

Mõistagi reageeris saal Kaltenbrunneri säärasele vägevale vaimusünnitusele üksmeelse naeruga. Kohtualune aga salgas edasi, nagu poleks midagi juhtunud. Tavaliselt nii korrektne kolonel Amen ei kannatanud enam välja:

«Kohtualune, te valetate praegu, nii nagu te olete valetanud kõige muu osas, mille kohta te tunnistusi andsite.»

See oli lausutud nii teravalt ja säärase veendumusega, et isegi Kaltenbrunner, see solvatud heategijat mängiv veiderdaja, ei söandanud vastu vaielda.

Ainult sellistena on nad kahjutud

Ülekuulamise lõppedes võis Kaltenbrunner iseendale päris kindlalt öelda, et süüdistuse ja tema kaitse kahevõitlus lõppes lausa katastroofilise tagajärjega viimase kahjuks. Seda mitte mõista polnud lihtsalt võimalik, liiati veel sellel, kes oli kunagi ise õigusteadusega tegelnud.

Kuid ees seisis veel protsessi lõppstaadium — advokaadi kaitsekõne ja kohtualuse viimane sõna. Iseendale lõpuni truu inkvisiitor lootis ikka veel millelegi.

Muidugi sai ta aru, et tema advokaat oleks võinud kas või Cicero ise olla, ikkagi ei oleks tal korda läinud esineda nii efektselt nagu näiteks doktor Dixil, Schachti advokaadil. Kaltenbrunner uskus kaljukindlalt, et doktor Schacht oli teinud Hitleri heaks palju rohkem kui tema, RSHA ülem. Aga missuguse pildi see kaval rebane Dix oma kaitsealusest tribunalile maalis, kui hõrgutavalt ta seda suupala serveeris!

Kõige ebameeldivam oli aga see, et Dix vastandas Schachti kõhklemata Kaltenbrunnerile, nimetades esimest ennastsalgavaks võitlejaks hitlerismi vastu, teist aga vangivalvuriks ja timukaks, kelle all ka tema kaitsealusel tuli kannatada. Päästmaks natsliku Saksamaa majandusdiktaatorit, aitas Dix niisiis palju kaasa Gestapo šefi paljastamisele.

Kaltenbrunner, kunagine advokaat, oleks võinud Kauffmannile ja Dixile teravaid etteheiteid teha. Ta oleks võinud neile meenutada vähemalt kaht kaitsmise põhitõde. Näiteks seda, et kas advokaat võib või peab oma kaitsealuse süüdi tunnistama, kui kaitsealune ise oma süüd eitab? Kas võib grupiprotsessil üht kohtualust kaitstes vastutust teise peale veeretada, või on see taktitu? Üldiselt on advokaadid ikka asunud seisukohal, et selliseid kaitsemeetodeid tuleb vältida. Doktor Dix aga ei arvestanud seda ja hukutas Schachti kaitstes kõhklemata Kaltenbrunneri.

Mõistagi muutus Kauffmanni olukord sellega veelgi keerulisemaks, ehkki tal iga süüdistuse puhul juba niigi oli raske Kaltenbrunneri kaitseks välja astuda.

Pealegi ei uskunud Kaltenbrunner eriti, et tema kaitsja sellest kõnest vaimustatud on. Oli ju Kauffmann seni üsna hoolikalt väljendeid valinud, kui ta oma kaitsealuse tegevust hindas, tunnistajatele küsimusi esitas või süüdistajatega suhtles.

Ei, Kaltenbrunner ei teinud endale oma kaitsja suhtes illusioone. Kord mainis ta Gilbertile:

«Teate, doktor, minu advokaat on liiga kohusetruu inimene. Ka teie märkasite arvatavasti, et ta nahutas mind küsitlemise ajal isegi rohkem kui seda oleks võinud süüdistajalt oodata. Ma kartsin tõepoolest advokaadi otseseid küsimusi koguni rohkem kui ristküsitlust.»

Kaltenbrunner muidugi liialdas: üldiselt doktor Kauffmann siiski kaitses teda. Puht professionaalsest seisukohast ei võinud aga Kauffmanni kadestada. Ja kui ma juba rääkisin kaitsmise aabitsatõdedest, siis pean lisama, et ühega neist oli ka Kauffmannil tegemist. Selleks oli küsimus: kas advokaat võib oma kliendi süüdluse hindamisel asuda kliendist sootuks erinevale seisukohale? Kui kohtualune oma süüd kategooriliselt eitab, võib siis advokaat püsti tõusta ja teatada, et ta loeb oma kaitsealuse süü tõestatuks,

kuid leiab mõningaid süüd pehmendavaid asjaolusid? Või tuleks tunnistada süü tõestatuks vaid teatud piirides ja vaielda süüdistuse üksikute osade vastu? Selles lähevad arvamused lahku. Ühed väidavad, et advokaat võib oma kaitsealuse huvides asuda erinevale seisukohale, kui ta peab kaitsealuse seisukohta ebarealistlikuks ja on veendunud, et paljasõnaline süü eitamine võib kohtualusele veel suuremat kahju tekitada. Teised peavad kohtualuse mistahes süü tunnistamist advokaadi poolt täiesti lubamatuks, kui kohtualune ise seda eitab, sest säärasel juhtumil muutub advokaat tegelikult teiseks süüdistajaks.

Kõige järgi otsustades oli doktor Kauffmannil selle probleemi lahendamine vaevarikas. Ta mõistis hästi, et esinemine Nürnbergi protsessil tagab talle populaarsuse nii oma kodumaal kui ka kaugel väljaspool selle piire. Ent nähtavasti mõistis doktor Kauffmann ka seda, et kuulsuse ja kuulsuse vahel on vahe. Kaitses ta ju ikkagi inimest, kelle nimi on saanud kõige kohutavamate kuritegude sümboliks, kelle vastu tunnevad viha kogu maailma rahvad. Juristina pidi Kauffmann taipama, et õigupoolest puudus tal kaitsmiseks igasugune alus. Ja lõpuks tahtis ta truuks jääda oma käitumisjoonele, soovimata mitte mingil määral jäljendada oma kliendi käitumist ega paista naeruväärsena ja rumalana. Kaltenbrunner ise käitus naeruväärselt. Ja kui see osa talle nii väga meeldis, võis ta seda omaenda jagamatuks privileegiks pidada. Õigupoolest polnud Kaltenbrunneril midagi kaotada: see jäi nagunii tema elu viimaseks rolliks. Doktor Kauffmann aga pidi mõtlema oma tulevikule.

Kauffmann alustas kaitsekõnet.

Missuguseks see kujunes? Milliseid argumente sai advokaat tuua inimese kaitseks, kelle käed olid määritud miljonite inimeste verega, timuka kaitseks, kellel oli juristi diplom? Seda oli ääretult raske ette aimata.

Doktor Kauffmann alustas kaugelt. Nii kaugelt, et kui ma silmad sulgesin, võisin kujutleda end viibivat ülikooli auditooriumis suure teadlase, kas ajaloolase või kirjandusloolase loengul. Kauffmann iseloomustas renessansiajastut, rääkis subjektiivsest idealismist, läks seejärel üle Prantsuse revolutsiooni vaatlemisele ja püüdis orienteeruda liberalismi tekkes. Isegi kannatlik lord Lawrence, kes nii visalt nõudis kaitse õiguste tunnistamist, hakkas avaldama kärsituse tundemärke. Ta prillid libisesid pikkamööda ikka allapoole, kuni jõudsid päris ninaotsale. Eesistuja küsis taktitundeliselt, millal kaitsja renessansist Oświęcimi jõuab? Doktor Kauffmann laskuski vähehaaval pilvedelt alla patuse maa peale. Ta selgitas, et tema peab kõige tähtsamaks jõuda selgusele oma kliendi psüühikas, lähtudes seejuures Euroopa vaimuelu ajaloolisest arengust. Doktor mainis ka Proudhoni ja tema tuntud postulaati: «Iga suur poliitiline probleem sisaldab ka teoloogilist probleemi.» Ent oli täiesti selge, et ei hiilgavad ekskursid renessansiajastusse ega ka teoloogia valdkonda suuda midagi anda. Need

jätsid vaid suurepärase mulje doktor Kauffmanni eruditsioonist. Kaltenbrunneril oli kõige sellega niisama palju ühist, nagu Hitleri või Streicheri jälgil propagandal taevakehade mehaanikaga.

Lõpuks ometi mainis advokaat oma kaitsealuse nime. Ja kohe seejärel tõttas ta selgitama, et paljut sellest, mida ta ütleb, ta lihtsalt peab ütlema.

«Ma saan aru,» jätkas doktor Kauffmann, «et arvestades vere- ja pisaratemerd ei tohiks ma peatuda selle inimese hingeiseärasustel ega iseloomul, aga ma olen tema kaitsja . . .»

Advokaat kurtis, et protsess organiseeriti üleliiga kiirustades. «Surelikul, kes on kahestunud . . . õigluse ja kättemaksu vahel», polevat hetkel, mil suurim sõda just äsja lõppenud on, veel seda rahu, mida ta vajab, et teha laitmatuid ja objektiivseid otsuseid. Seejärel hülgas Kauffmann täiesti kindlalt ja varjamatult positsiooni, mida armastas tema kaitsealune, kes püüdis end näidata üksnes luurajana. Doktor Kauffmann leidis, et endine Riigi Julgeolekupeaameti ülem «võiks arvestada heatahtlikku suhtumist enda vastutuse küsimusse . . . üksnes sel juhul, kui ta saaks tõestada, et tal tõepoolest polnud tegemist neljanda osakonnaga (Gestapo), mida õigustatult kutsuti saatanlikuks osakonnaks, ja kui tal poleks olnud midagi ühist ideede ja meetoditega, mis lõpuks põhjustasid selle kohtuprotsessi». Aga kuna midagi niisugust ei juhtunud ja kõik Kaltenbrunneri väited alusetuiks osutusid, tunnistas advokaat end relvituks:

«Ma ei saa eitada fakte: ta ei öelnud end lahti neljandast osakonnast. Ta ei võtnud selleks ette mitte midagi konkreetset. Tema vastu räägivad koguni tema enda tunnistused.»

Ometi ei võinud doktor Kauffmann unustada, et hoolimata tema enda tõekspidamistest ei passi tal dubleerida prokuröri. Mõistes oma elukutsest tulenevaid kohustusi, püüdis ta muidugi leida ka süüd pehmendavaid asjaolusid. Nii toimib tavaliselt iga arukas advokaat, kui kliendi süü on täielikult tuvastatud ja asi on lootusetu.

Kauffmann tuletas meelde, et tema kaitsealune oli välja astunud allatulistatud Ameerika lendurite lintšimise vastu, et kõik julmad käsud surmanuhtluse, koonduslaagrite ja koonduslaagreis viibivate vangide «erikohtlemise» kohta olid välja antud ammu enne seda, kui Kaltenbrunner RSHA ülema kohale asus, et peamiseks kurjategijaks oli ikkagi Himmler.

«Kaltenbrunner peaks sündima veel kord!» hüüdis kaitsja paatosega. «Ma tean, ta kaitseks siis vabadust omaenda verega . . .»

Doktor Kauffmanni kaitsekõne ei saanudki tema kaitsealusele meeldida. Eriti riivasid Kaltenbrunnerit advokaadi sõnad iga inimese kohusest tõrkuda täitmast käsku, millel on kuritegelik eesmärk ja mis on inimtunnete ilmne solvamine. Polnud raske märgata, kuidas natslik ülemtimukas närveeris, kui tema advokaat hakkas arendama mõtet, mis Kaltenbrunneri jaoks nii ohtlik oli:

«Doktor Kaltenbrunner ei vaidle vastu, et see, kes seisab kogu

rahvale nii tähtsa ametiasutuse eesotsas, peab vajaduse korral ohverdama isegi oma elu.»

Pärast taolisi sententse ei jäänud Kauffmannil üle muud, kui tunnistada täielikult oma kaitsealuse süüd. Ja ta tunnistaski seda selgelt ning päris ühemõtteliselt:

«Kaltenbrunner on süüdi, kuid tema süü on väiksem, kui see süüdistusele paistab. Riigi kõige süngema ja raskema ajajärgu kurja jõu viimase esindajana jääb ta nüüd ootama teie kohtuotsust.»

Kaltenbrunneri süü tegelikku suurust puudutavat klauslit luges advokaat nii kiiresti ja segaselt, et paljud koguni ei märganud seda. Need aga, kes sellele kohe tähelepanu omistasid, võtsid seda vaid vormitäitena. Kui süüdistus nõuab kohtualusele kõige kõrgemat karistust, on kaitsja kohustatud selle nõude otstarbekuse kahtluse alla seadma, olgu siis või moepärast. Ja muidugi ei imestanud mitte keegi, kui Kauffmann pärast oma kõne lõpetamist tahtmatult ohkas. Ohkas ilmse kergendusega.

Nüüd jäi veel ära kuulata kohtualuse viimane sõna.

Lõplikult veendunud, et teda ei usu ei tema süüdistajad ega ka kaitsja, tegi Kaltenbrunner mõningaid järeleandmisi: jah, nüüd, pärast riigi purustamist ta näeb, et on korda saatnud ebaseaduslikke tegusid. Aga kui see ka nii on, siis pole kõik ometi seletatav kurjade kavatsustega, vaid üksnes väära arusaamisega kohustustest. Liiati, «kui võtta arvesse, et kõik tähtsamad käsud olid välja antud juba enne minu ametisse astumist, tuleb järeldada, et saatus juhtis mind.»

Seda kuulates pidi jälle kord imestama Kaltenbrunneri poolt omaks võetud ja lõpuni väljapeetud absurdse taktika üle mõtlematult eitada ja valetada. Mitte keegi polnud ju öelnud, et tema nende käskude autor oli. Kõneldi vaid sellest, et tema nende omaalgatuslik ja innukas täitja oli olnud! Muide, ta ise sai väga hästi aru, milles teda süüdistatakse. Koguni nii hästi, et asus arutama oma advokaadi nõuannet — eelistada enesetapmist sääraste kohutavate kuritegude kordasaatmisele, mida talt kui RSHA ülemalt nõuti. See kõlas muidugi väga rüütellikult. Kuid Kaltenbrunner ei hakanud selle kallal pikemalt juurdlema ja Kauffmanni mõte eneseohverdamisest leidis tema teadvuses asu vaid hetkeks. Kõige enam, millest Kaltenbrunner suutis mõelda, oli mingisuguse haiguse simuleerimine.

«Ma oleksin pidanud haigust simuleerima ja erru minema, või võtma kokku kogu oma jõu ja võitlema selle eest, et tehtaks lõpp barbaarsustele, mis on seni pretsedenditud,» halises ta oma viimases sõnas.

Kuid kahjuks ei teinud ta ei üht ega teist. Selleks oleks ta pidanud lakkama olemast Ernst Kaltenbrunner; ta oleks pidanud lahti ütlema iseendast, kuid see pole veel kellelgi õnnestunud.

Ja Kaltenbrunner arvas endiselt, et kui tema üle tuleks kohut mõista, siis küll ainult selle eest, et ta ei taibanud haigestuda ja õigel ajal erru minna.

«Ainult selles seisneb minu süü.»

Kuid vaevalt küll doktor Kaltenbrunneri arvamus selle kohta, kuidas ja mille eest tema üle kohut tuleb mõista, kellelegi peale Kaltenbrunneri enda huvi pakkus. Kohus nägi temas suurinkvisiitorit, kelle kõrval Ignatius Loyola paistab keskpärase sellina. Tema üle mõisteti kohut kui fanaatilise mõrvari üle, kelle vastu tunnistasid miljonid inimesed — põletatud, gaasiga lämmatatud, maha lastud, elusalt maetud, kuristikku heidetud . . . Kohut mõisteti Mauthauseni, Oświęcimi, Buchenwaldi, Treblinka julmimate tragöödiate lavastaja üle. Tribunal mõistis terve inimkonna volitusel kohut selle üle, kes kohutavate piinamistega Gestapo piinakambrites oli tallanud jalge alla arusaama inimlikust kohtupidamisest.

1. oktoobril 1946. aastal mõisteti Ernst Kaltenbrunner surma poomise läbi, ja 16. oktoobril kell 2 öösel lahkus ta teenitult siit ilmast. Kui mulle näidati ülespoodud Gestapo šefi fotot, tähendas minu kõrval seisev saksa ajakirjanik:

«Nur so sind sie unschädlich.»[1]

[1] Ainult sellistena on nad kahjutud.

7.

HJALMAR SCHACHT PÄÄSEB KARISTUSEST

«Ta pettis maailma, Saksamaad ja mind»

Doktor Dix ootas läbematult hetke, mil ta lõpuks ometi võib ajaloolisse kõnetooli astuda ja Horace Greeley Hjalmar Schachti kaitseks kõnet pidada. Oma südames kadestasid Dixi paljud advokaadid; nende vaatevinklist tuli tol kaitsta inimest, kelle elu ja tegevus pakkusid head materjali endareklaamiks. Dixi kaitsealuse saatus ei tõmmanud endale ainult saksa äriringkondade tähelepanu. Sellest, et Hjalmar Schachti ei toodaks ohvriks Nürnbergi Themisele, oli huvitatud kogu big business.

Dix sai sellest väga hästi aru ning püüdis anda oma parima.

Veidi ette rutates ütleme, et doktor Dixi energilisi ponnistusi ja Schachti kaitsmisel kasutatud erka ilukõnet tõepoolest ei unustatud. Temast sai Lääne-Saksamaa menukamaid advokaate, ja mis kõige huvitavam, ta suutis Bonni uut režiimi veenda, et juristina võib ta võrdse anda ja kirega nii kaitsta kui ka süüdistada, ühesuguse eduga taotleda nii õigeks- kui süüdimõistmist. Kõik oleneb vaid sellest, keda kaitsta ja keda süüdistada. Juba mõni aasta pärast Nürnbergi protsessi esines doktor Dix kui riiklik süüdistaja Bonni valitsuse poolt Lääne-Saksamaa kommunistliku partei kohtuprotsessil materdava kõnega . . .

Kuid pöördugem tagasi Nürnbergi.

Niisiis, oli kätte jõudnud kauaoodatud hetk. Doktor Dix tõusis, pöördus kohtualuste pingi poole, heitis sellele põgusa

pilgu, ning leidnud oma kliendi, jäi talle keskendunult ja vaikides otsa vaatama. Teatraalne paus ja advokaadi murelik ilme nagu tahtnuksid ütelda: ma soovin, et kõik siinviibijad mõistaksid koos minuga tragöödia kogu sügavust, mida see inimene läbi elab, mõistaksid kogu seda kisendavat ülekohut, mis talle tehakse.

Oma kõnet alustas doktor Dix pateetiliselt:

«Härra eesistuja, härrased kohtunikud! Schachti süüasja erandlikkus ilmneb selgesti juba üksnes kohtualuste pinki vaadates, samuti tema arreteerimise ja kaitsmise käiku jälgides. Siin istuvad kõrvuti Kaltenbrunner ja Schacht . . . See on erakordselt groteskne vaatepilt: ülemvangivalvur ja tema vang jagavad üht ja sedasama süüpinki. Ainuüksi see fakt peaks kõiki kohtuprotsessis osalejaid, nii kohtunikke, süüdistajaid kui kaitsjad juba protsessi alguses panema järele mõtlema . . .»

Rahulikult seletas doktor Dix Rahvusvahelisele Sõjatribunalile, et 1944. aastal oli Schacht Hitleri käsul heidetud koonduslaagrisse, süüdistatuna Hitleri-režiimi reetmises.

«Tuhande üheksasaja neljakümne neljanda aasta suvel,» ütles Dix, «tehti mulle ülesandeks kaitsta Schachti Adolf Hitleri kohtus; tuhande üheksasaja neljakümne viienda aasta suvel paluti mul teda kaitsta Rahvusvahelises Sõjatribunalis. Niisugune olukord on juba iseenesest vastuoluline . . . Tahtmatult meenub Seneca saatus. Nero, Hitleri prototüüp, andis Seneca kohtusse revolutsioonilise intriigide pärast; Nero surma järel aga süüdistati Senecat osavõtus ebaseaduslikust valitsemisest ja Nero poolt sooritatud kuritegudest, see tähendab vandeseltsluses Neroga . . .»

Ja samas tuletas advokaat Rahvusvahelisele Sõjatribunalile muuseas meelde, et Seneca juba IV sajandil meie ajaarvamise järgi pühakuks kuulutati.

Kuulasin Dixi kõnet ja jälgisin huviga süüpinki.

Göring vestles kord Hessi ja Ribbentropi, kord Dönitzi ja Raederiga, ning nagu paistis, leidis nende poolt heakskiitu. Göringi žestide ja teiste kaebealuste käitumise järgi võis oletada, et nad pole advokaadi ilukõnest sugugi vaimustatud.

Kuid doktor Dixi huvitas kõige vähem süüpingis istuva fašistliku valitsuse arvamus, kelle võim oli juba minevik, tulevik aga lootusetu. Advokaat otsis kaastunnet nendelt, kes täna tema kaitsealuse saatuse üle otsustasid, ja sellepärast lõpetas ta oma kõne kohtunike poole pöördudes järgmiste sõnadega:

«Ükskõik, keda ka ei tunnistataks süüdlaseks, kriminaalselt vastutavaks selle sõja eest ja nende metsikuste ja ebainimlike tegude eest, mis selle sõja ajal on korda saadetud, võib Schacht pärast asjaolude täpset väljaselgitamist igale süüdlasele hüüda sõnad, mis Wilhelm Tell hüüdis Parricidale: «Taeva poole tõstan oma puhtad käed ning nean sind ja sinu tegu.»»

Hjalmar Schacht oli uhke oma advokaadi üle. Nürnbergi protsessi lõpu eel avaldas endine Saksa Riigipanga president Dixi ilukõnele vaatamata vaevu varjatavat närvilisust. Vestlustes Dixi

enese, samuti ka doktor Gilberti ja nende väheste kohtualustega, keda Schacht pidas džentelmenideks bandiitide keskel (Papen, Neurath), väljendas ta ikka sagedamini ja visamalt oma meelepaha selle üle, et teda oli pandud istuma ühte pinki nende värdjatega. Schacht keeldus demonstratiivselt rääkimast Göringiga, selle mõrvari ja vargaga. Ta pöördus põlgusega ära juristi diplomiga timukast Kaltenbrunnerist. Ta ei tahtnud teha mingit tegemist tõusiku ja karjeristi Ribbentropiga. Profiilis näljase raisakotkaga sarnanev kõhn ja kahvatu Schacht, kaela ümber vaarisade-aegne tärgeldatud kõvakrae, püüdis rõhutatud põlastusega vältida külge puutumast Streicherile, sellele pooleldi hullumeelsele pogrommiajalehe «Stürmer» väljaandjale, inimesele, kelle nimega seostatakse kuue miljoni juudi tapmist.

Mis ühist on temal kogu selle mõrvarite ja röövlite jõuguga!

Schacht oli üks väheseid kohtualuseid, kes astus protsessil avalikult välja Hitleri režiimi paljastamiseks. Temale kuuluvad sõnad:

«Hitler tõotas võidelda poliitilise vale vastu, aga kasutas seda Goebbelsi abiga pidevalt; ta lubas järgida Weimari vabariigi konstitutsiooni, kuid rikkus seda; ta lõi Gestapo ja hävitas isikuvabaduse; ta surus vägivaldselt maha mõtete ja informatsiooni vaba vahetuse ning pidas riigiteenistuses kurjategijaid. Ta tegi kõik selleks, et omaenda tõotusi mitte täita. Ta pettis maailma, Saksamaad ja mind.»

Nii Nürnbergis kui ka hiljem vabaduses püüdis Schacht kõigile selgeks teha, et tema ületoomine hitlerlikust koonduslaagrist Rahvusvahelise Sõjatribunali süüpinki oli kõige suurem eksitus ja ülekohus. Memuaarides kirjeldab ta üsna üksikasjaliselt oma osavõttu Hitleri-vastasest riigipöördekatsest 20. juulil 1944. aastal ja kinnitab:

«Omaenda silmis olin ma süüdi seadusest lähtudes. Ma sain hakkama suurima reetmisega. Minu eesmärgiks oli türanni kukutamine ja koguni surm, ning ma tegutsesin koos teistega innukalt, et sihile jõuda.»

Miks siis Rudenko ja Jackson seda arvesse ei võtnud? Miks nii Ameerika kui ka Nõukogude süüdistaja püüdsid Rahvusvahelises Sõjatribunalis nii halastamatult tõestada, et Schachtil pole mingisugust põhjust häbeneda oma süüpinginaabreid? Veel enam, mõlemad prokurörid kinnitasid, et Schachtita poleks olnud ei varast ega mõrvarit Göringit ega timukas Kaltenbrunnerit, koguni Hitler ise poleks ilma temata riigitüüri juurde jõudnud.

Schacht kuulas süüdistajate sõnavõtte ning märkas oma suureks meelehärmiks, et nood suhtuvad tõika, et ka tema ise oli olnud hitlerliku režiimi ohver, vähimagi kaastundeta. Mõnede Jacksoni repliikide järgi võis koguni aru saada, et Schachtilgi ei maksa Rahvusvaheliselt Sõjatribunalilt oodata midagi muud kui sedasama, mis ootab Göringit ja Kaltenbrunnerit.

Ometi põhjustas Hjalmar Schachti saatus nii protsessi algul kui selle käigus rohkesti lahkarvamusi. Isegi Rahvusvahelise Sõja-

tribunali kohtunikud, kes enamiku küsimuste otsustamisel ühel arvamusel olid, läksid nõupidamisruumis seda inimest hinnates tõsiselt vastuollu.

Schachtil oli süüpingis eriline seisund. Ta oli siin küllap üks omapärasemaid kujusid. Vähesed kahtlesid Göringi või Ribbentropi, Kaltenbrunneri või Franki kuulsusetus lõpus. Nende kuriteod olid niivõrd kohutavad, et kohtulik menetluski tundus lausa ülearune. Iga sammu nende poliitikukarjääris märgistasid natsismi sünnist kuni Kolmanda riigi lõpuni jõledamaist jõledamad roimad.

Iseasi oli Schacht. Seejuures ei peitunud peamine muidugi neis paradoksides, millest rääkis doktor Dix, ehkki needki lisasid sellele kujule teatud koloriiti. See oli finantsvõlurile esitatav ebatavaline süüdistus.

Milles süüdistati Göringit ja Ribbentroppi? Selles, et nad vahetult sepitsesid pikki aastaid vandenõu, tõukamaks Saksamaad ja kogu Euroopat hirmsasse sõtta. Mida pandi süüks Göringile ja Keitelile, Dönitzile ja Raederile, Frankile ja Kaltenbrunnerile? Eelkõige sõjaseaduste ja -tavade koletut rikkumist, mis tõi kaasa Oświęcimi ja Buchenwaldi, Babi Jari ja Treblinka, Oradouri ja Lidice.

Milles aga oli süüdi Schacht? Ta ju ei võtnud ise vahetult osa vallutusplaanide väljatöötamisest ega andnud sõja ajal käske tapmiseks ja röövimiseks. Kui talle esitatud süüdistust lühidalt kokku võtta, siis seisnes see põhiliselt järgmises. Schacht juhtis fašistliku Saksamaa Riigipanka ja majandusministeeriumi ning oli vahetult seotud riigi suurimate monopolidega. Teadlikuna natsipartei agressiivsest programmist ja vandenõust rahu vastu, lõi Schacht nende monopolide finantstoetusel eeldused Hitleri võimuletulekuks, hiljem aga aitas nende abil kiiremini ümber relvastada wehrmachti, mis oli agressiooni relv.

Aga on's ümberrelvastumine siis rahvusvaheline kuritegu? Eks võta ju suured kapitalistlikud firmad tavaliselt ikka ühel või teisel viisil osa ümberrelvastamisest. Järelikult peaksid ka nende firmade juhid vastutama selle eest, kus ja milleks nende toodetud relvi kasutatakse.

Muide, Schacht teadis hästi, et temaga ühes vanglas pole sugugi ainult Göring ja Ribbentrop. Tema eest ei varjatud, et sealsamas olid ka sellised Saksa sõjatööstuse ässad nagu Krupp, Flick, Ilgner ja Schnitzler. Nõukogude Liit nõudis nende süüdimõistmist. Seda nõudmist toetasid täielikult ka teiste Rahvusvahelises Sõjatribunalis esindatud maade süüdistajad.

Iseloomustades suuremate monopolide juhtide kurikuulsat rolli hitlerlikus riigis, lausus USA peasüüdistaja protsessil, et kõik need Kruppid ja Flickid, Ilgnerid ja Schnitzlerid andsid oma nime, prestiiži ja finantstoetuse, et natslikku parteid koos selle sõja taasalustamise avaliku programmiga võimule upitada, siis aga, «kui sõda alanud oli, mille eest nad otseselt vastutavad on, viisid nad Saksa tööstuse lepingute ja rahvusvahelise õiguse rikkumiseni».

Niisiis oli süüdistajate mõte ülimalt selge: koos poliitikute ja sõjaväelastega peavad sõja vallapäästmise eest karistust kandma ka need, kelle abita nii poliitikud kui ka sõjaväelased jõuetud oleksid olnud, nimelt vabrikandid ja pankurid. Selle rahvusvahelise õiguse ajaloos hoopis uut laadi süüdistuse teravik oligi suunatud just Hjalmar Schachti vastu. Ent pole sugugi raske aimata, et see ei hirmutanud üksnes Schachti ja saksa kahurikuningaid. Schacht teadis väga hästi, kui tihedad olid sidemed saksa monopolistide ja teiste maade, eeskätt USA monopolistide vahel. Ta taipas suurepäraselt, et tema kohta langetatud kohtuotsusest ei sõltu ainult tema saatus. Sellest, et Schachti täielikult ei paljastataks ega teenete kohaselt süüdi mõistetaks, olid huvitatud ka ameerika monopolistid.

Juba varasema kokkuleppe järgi, millega kohtualused olid süüdistajate vahel ära jaotatud, oli Hjalmar Schacht sattunud just nimelt USA prokuröri kätte. Edaspidi näeme, et selles peitus ajaloo iroonia. Vaid mõningates küsimustes kuulas Schachti Nürnbergis üle ka Nõukogude süüdistuse esindaja G. Aleksandrov.

«Loovutage oma koht Hitlerile»

Juba oma karjääri esimestel päevadel XX sajandi koidikul otsustas Schacht kindlalt, et hakkab teenima seda klassi, kes valitseb majandust, seda inimeste gruppi, kellele kuuluvad kogu maailma rikkused ja kes on enda kätte haaranud kõik inimese töövaevaga loodud väärtused nende kõige mitmekesisemates vormides. Pikad aastakümned õpetasid teda, et poliitikud tulevad ja lähevad, et aeg-ajalt muutub kõik: Hohenzollernite asemele astuvad Ebertid, Scheidemannid, Stresemannid, Brüningid. Keisririigi asemele tuleb vabariik, vabariigi vahetab välja diktatuur. Muutumatuks jääb vaid too silmaga nähtamatu dirigent, kelle tahtel need imelised muundumised sageli toimuvad — tema majesteet kapital.

Schacht murdis truudust mitmele režiimile järjest, jäädes truuks üksnes kapitali ja suurimate Saksa monopolide huvidele. Just need huvid dikteerisidki kolmekümnendate aastate algul Adolf Hitleri ja tema jõugu võimuletuleku Saksamaal. Ainult nende tõttu näitaski Schacht üles aktiivsust ja sillutas eilsele gefreiterile teed riigikantsleri kohale.

Hjalmar Schacht vastas omakorda aga ka Adolf Hitleri maitsele. Too vajas vastutavale majandusjuhi kohale just nimelt seesugust inimest, kellel on Läänes sidemeid ja kes käsutab seal krediite. Schacht vastas nendele nõudmistele rohkem kui keegi teine. Ta ei armastanud asjata ennast kosmopoliidiks nimetada.

Schachti kosmopolitismist rääkis terve tema elu. Nürnbergi protsessil tunnistusi andes rääkis ta:

«Minu vanemate perekonnad elasid aastasadu Šlesvig-Holšteinis, mis kuni tuhande kaheksasaja kuuekümne neljanda aastani kuulus Taanile. Mu vanemad olid veel Taani alamad. Pärast seda, kui Šlesvig-Holštein liideti Saksamaaga, emigreerus mu isa Ameerikasse, kuhu enne seda olid siirdunud tema kolm venda. Isa sai Ameerika kodakondsuse, ja mu vanemad vennad sündisid sealpool ookeani . . . Mina sain kasvatuse Hamburgis, õppisin Saksa ülikoolides ja Pariisis. Pärast seda kui ma olin saanud doktori kraadi, töötasin kaks aastat majandusorganisatsioonides, siis hakkasin tegelema panganduse ga. Kolmteist aastat teenisin Dresdeni pangas, siis hakkasin juhatama oma panka . . . Tuhande üheksasaja kahekümne kolmandal aastal loobusin eraettevõtlusest ja asusin riigiteenistusse riigikomissarina valuuta alal. Varsti pärast seda sai minust Riigipanga president . . . Mul on praegugi palju sugulasi Taanis ja Ameerikas . . . Meie vahel valitsevad seniajani sõbralikud suhted.»

Just need detailid Schachti eluloos kütkestasidki Hitlerit, kes nägi Schachtis peale osava finantsisti ka inimest, keda kuulati tähelepanelikult Ruhris, Düsseldorfi linnas Breitestrassel, New Yorgis Wall Streetil ja Londoni Citys.

Aga mis ahvatles Schachti Hitleris? Mis tõmbas teda, tugeva poliitilise instinktiga inimest, kogu hingest natside peamehe poole? Miks ei hoolinud ta ühestki raskusest, et Hitlerit võimule upitada ning hiljem populariseerida tema valitsust rahvusvahelistes salongides?

Aastail, mil otsustati, kas Hitlerist saab Saksa riigi füürer või mitte, kannatas Saksamaa terava majanduskriisi all, mis ähvardas mitte ainult monopolide suuri sissetulekuid, vaid ka nende võimu riigis. Ainult kogu majanduse otsustav üleviimine sõjaröö bastele, sõja ettevalmistamise teele ning tööl isliikumise karm mahasurumine võisid päästa tema majesteedi kapitali ülemvõimu.

Schacht jälgis kaua ja tähelepanelikult Hitlerit, tema parteid ja selle programmi. Mida sügavamale ta selle olemusse tungis, seda kindlamalt veendus, et just Hitler on too liider, keda on vaja riigi päästmiseks majanduskaosest.

Schacht kohtus korduvalt natside juhiga. Meenutades üht neist kohtumistest, pajatas finantsvõlur Nürnbergi protsessil:

«Hitleril oli mitmeid sotsiaalses mõttes häid ideid, mis seisnesid klassivõitluse, streikide, lokautide vältimises. Ta ei nõudnud eramajanduse kaotamist, vaid eramajanduse juhtimise mõjustamist. Meile näisid need mõtted üsna arukad ja täiesti vastuvõetavad.»

Pole muidugi vajadust selgitada, keda Schacht silmas pidas, kasutades asesõna «meile».

Puht isiklikust seisukohast aga sobis talle väga, et Hitler «majanduse ja finantspoliitika valdkonnas peaaegu võhik oli». Arusaadavalt tõotas see Schachtile tulevases valitsuskabinetis ainuõiguslikku seisundit mistahes majandusküsimuste otsustamisel.

Kogu oma käitumisega Rahvusvahelises Sõjatribunalis püüdis

Schacht end fašismi vihase vastasena näidata. Tema silmakirjalikkuses võime aga mitmetes teravates kohtuepisoodides korduvalt veenduda. Ja ometi hakkasin ma Schachti isiksust uurides, teda kümme kuud kohtusaalis jälgides ja tema seletusi kuulates peaaegu uskuma, et ta oli siiras, kui ta end Kaltenbrunnerist ära pööras või kui ta ei teretanud Nürnbergi lihunikku Streicherit. Need inimesed olid oma päritolult ja kasvatuselt liiga erinevad selleks, et miski võinuks neid isiklikult ja lähemalt siduda. Arvata võib, et Streicheri julmad, avalikes pogrommides väljendust leidnud märatsemishood olid Schachtile omal ajal tõepoolest vastikuks läinud. Aga nii naiivne Schacht ka ei olnud, et ta poleks aru saanud, et Streicher valmistab oma tegevusega ette pinda sadade tuhandete, hiljem koguni miljonite inimeste paljaksriisumiseks, ja et ka sellest sogasest allikast hakkab Riigipanga seifidesse voolama puhast kulda, mida nii hädasti vaja läheb wehrmachti ümberrelvastamiseks. Sellepärast võttiski finantsvõlur omaks seisukoha, et mitte ainult raha, vaid ka inimesed ei haise.

Ühtlasi oli Schacht, see «tärgeldatud kraega auväärsus», nagu üks süüdistajaist teda tabavalt nimetas, ka kodanliku poliitika teise kirjutamata seaduse täielikult omaks võtnud: timukate teeneid kasutatakse, kuid neid ei kutsuta oma lauda. Just niimoodi kohtleski Schacht Streicheri ja Kaltenbrunneri tüüpi inimesi.

Loomulikult olid Schachti arvates fašismil ka omad varjuküljed. Avalik liit temaga kogu üldsuse silme all oli ikka teatud ohvreid nõudnud. Seda teadis Schacht suurepäraselt, kui ta end Hitleriga sidus, nii nagu ta teadis ka seda, et poliitikal ei ole südant, vaid on ainult pea. Mõistus aga ütles talle, et riigi tõelistele peremeestele on Hitler ja tema jõuk palju kasulikumad kui kõik need kodanlike parteide parlamenditargutajad.

Muide, kas füüreri kõrgeid omadusi oligi ainult Saksamaal hinnatud? Eraviisilistes vestlustes teiste kohtualuste, advokaatide ja Nürnbergi vangla ameerika personaliga avaldas Hjalmar Schacht mitmel korral meelepaha, et ameeriklased ja inglased süüdistavad teda aastaid kestnud sidemete pärast Adolf Hitleriga, justkui polekski omal ajal Hitlerile kõige ülistavamaid hinnanguid antud hoopis Ameerikas ja Inglismaal. Kohtualune otsustas oma kaitsja doktor Dixi suu läbi kohtule meelde tuletada, et 1934. aastal oli lord Rothermere avaldanud ajalehes «Daily Mail» artikli, kus muuseas seisid ka sellised sõnad: «Meie aja silmapaistev isiksus Adolf Hitler . . . seisab inimkonna nende suurte juhtide reas, keda ajaloos harva kohtab.» Ja kas see polnud mitte väljapaistev ameerika poliitik Sumner Welles, kes oma raamatus «Aeg otsustuseks» ütleb, et «kõigi Lääne-Euroopa riikide ja Uue Maailma majandusringkonnad tervitasid hitlerismi»?

Aga kes võis veel paremini kui Schacht teada, et pärast seda, kui hitlerismi verine ajalugu Nürnbergis kogu oma õuduses oli paljastatud, ei saa neist vanadest tsitaatidest kaugemale tõmbuda. Hjalmar Schacht kinnitas nii kohtuprotsessil kui ka oma memuaa-

rides, et 1932. aasta valimiste ajal polevat ta «ei kirjutanud ega öelnud avalikult ainsatki sõna natsionaalsotsialistliku partei poolt».

Seda kuuldes läks Göring päris endast välja. Ta vihkas Schachti, kuid samal ajal kadestas teda alateadlikult oskuse pärast nii rahulikult ja nii suursuguse ilmega valetada! Jah, Schacht valetas tõepoolest suure meisterlikkusega. Tema näol püsis sügavalt solvatud inimese ilme, kelle neitsilikult puhas hing ei talu vähimatki vihjet osavõtule natside kuritegudest.

Kuid seda tehes ei hinnanud ta vääriliselt seda tohutut vaeva, mida liitlasarmeede ohvitserid olid näinud, otsides ja uurides Saksa riigi valitsuse arhiive. Ka Nürnbergi süüdistajad suhtusid tema emotsioonidesse haruldase tuimusega. Suurte kogemuste ja teadmistega juristidena eelistasid nad doktor Schachti psühholoogilistele etüüdidele ümberlükkamatuid fakte. Neile faktidele toetudes valmistasid G. Aleksandrov ja R. Jackson kohtualusele nii mõnegi ebameeldiva hetke.

Nagu kiuste sattus süüdistuse kätte salajane protokoll nõupidamisest Harzburgis, kus Schachti osavõtul ja tema abiga sõlmiti Hitleri ning rasketööstuse mõjuka esindaja Alfred Hugenbergi vahel kokkulepe natside abistamiseks võimuhaaramisel. Juba ainuüksi selle dokumendi esitamine kohtule hajutas Schachti legendi. Aga ega see süüdistajatel ainuke dokument olnud.

Võeti appi Goebbelsi päevikud. 1932. aasta teisel poolel, mil natsid olid Riigipäeva valimistel kaks korda järjest hävitavalt lüüa saanud, märkis Goebbels, et kriisinähtuste süvenemise tõttu parteis «mõtleb füürer enesetapule».

Meenutanud Schachtile tookordset olukorda, püüdsid süüdistajad selgeks teha, kuidas kohtualune nonde päevade sündmustesse oli suhtunud. Nimelt oli Schacht mitmel korral, kui kohtus tsiteeriti tema ametlikke avaldusi tollest perioodist, mil ta oli kuulunud hitlerliku valitsuse koosseisu, teeseldud taipamatusega vastu vaielnud:

«Jumala pärast, räägib see siis sellele vastu, et ma oma südames olin antifašist ja võitlesin tegelikult Hitleri vastu? Ma ju pidin end maskeerima.»

Et näidata valetaja tõelist palet, toob süüdistaja Goebbelsi päeviku kõrvale ka Hjalmar Schachti enda kirja Adolf Hitlerile. See oli kirjutatud 1932. aasta teisel poolel, see tähendab siis, kui Hitler polnud veel võimul, vaid alles trügis sinna, ja pärast valimistel lüüasaamist oli lähedal enesetapule. Tookord polnud doktor Schachtil vähimatki põhjust end maskeerida. Mida ta siis Hitlerile sel natsidele nii raskel tunnil kirjutas? Ta kirjutas:

«Neil päevil võivad Teile toeks olla paar kõige siirama sümpaatiaga lausutud sõna. Teie liikumine on niisugusest sisemisest tõest ja vajalikkusest kantud, et võit ühel või teisel kujul ei saa end kaua oodata lasta... Kuhu töö mind lähemal ajal ka ei vii, ja kui Te mind kas või kindlusemüüride vahel nägema peaksite, võite alati loota minu kui usaldusväärse abilise peale.»

Vaatamata oma leidlikkusele paistis Schacht pärast selle dokumendi ettelugemist segadusse sattuvat. Löögid aga sadasid üksteise järel. Loeti ette uus lõik Goebbelsi päevikust, kirjutatud 1932. aasta novembris. Selles oli juttu otseselt Schachtist endast: «Vesteldes doktor Schachtiga veendusin, et ta jagab meie vaatekohta täielikult. Ta on üks neist vähestest, kes nõustub täielikult füüreri seisukohaga.»

Ent Kolmanda riigi majandusdiktaatori olukorda ei teinud keeruliseks üksnes see, et tal tuli tõrjuda prokuröride võimsaid otserünnakuid. Tihti sai ta ootamatu noalöögi selga ka oma süüpingikaaslastelt. Ja teinekord peitus selles koguni omajagu huumorit.

Kunagi oli Schacht nurisenud, et režiim vanglas on mõneti muutunud ja on piiratud kohtualuste võimalust omavahel suhelda. Ta ei kahetsenud, et selle muudatuse tõttu saab ta harvemini näha röövel Göringit või lurjus Ribbentroppi, ent teda kurvastas väljavaade kohtuda harvemini «sümpaatsete džentelmenide» Papeni ja Neurathiga.

«Teil pole õigust võtta mult võimalust nendega vestelda,» ütles Schacht vanglaülemale kolonel Andrewsile.

Huvitaval kombel aga ei hinnanud toosama džentelmen von Papen eriti kõrgelt oma süüpinginaabri sõbralikke tundeid. Andes Rahvusvahelises Sõjatribunalis tunnistusi, teatas ta midagi seesugust, mis üldse ei toetanud Schachti katseid näidata end Hitleri võimuletuleku vastasena. Papen polnud unustanud jõupingutusi, mis Schacht tegi, tõukamaks kantsleri kohalt džentelmen Papenit ja panemaks tema kohale gangster Adolf Hitlerit.

Papen teatas kohtus, et 1932. aasta otsustavatel päevadel oli Schacht äkki tema koju ilmunud ning lausunud pärast kaunis halvasti motiveeritud sissejuhatust otseselt:

«Loovutage oma koht Hitlerile, see on ainus inimene, kes võib päästa Saksamaa.»

Tolsamal ajajärgul, täpsemalt 12. novembril 1932. aastal kirjutas Schacht koos pankur Schröderiga suurmonopolide juhtide nimel kirja president Hindenburgile, milles üsna otsustavalt nõutakse võimu üleandmist Hitlerile. Peale Schachti ja Schröderi kirjutasid kirjale alla Krupp, Thyssen, Reinhart ja teised suurtöösturid. Schacht ruttas Hitlerile teatama: «Mul pole kahtlust, et sündmused arenevad vaid selles suunas, et Teist saab kantsler.» Oma kirja lõpetas ta paljutähendavalt:

«Paistab, et meie katse mitmelt rasketööstuse juhilt allkirju saada ei jää tagajärjetuks. Mina isiklikult arvan, et rasketööstus kannab õigusega nimetust «raske tööstus», kuna ta tähendab väga palju!»

Üha kasvava rahutusega kuulas kohtualune süüdistajaid tsiteerimas sedalaadi dokumente, mis ei näidanud teda Rahvusvahelisele Sõjatribunalile hoopiski mitte Hitleri vastasena, nagu ta seda soovis. Ja ta kadestas möödunud aegade poliitikuid. Siis polnud mõeldavgi, et keegi muu peale rahva oleks pidanud hüvitama sõja-

kahjusid omaenda vere või varaga. Ei toppinud siis keegi oma nina riigivalitsuse arhiividesse, selgitanud välja agressiooni süüdlasi ega tirinud neid tapalavale. Vanadel headel aegadel vastutasid nood ainult jumala ja ajaloo ees. Aga siin, Nürnbergis, arvatakse, et jumal ja ajalugu pole küllalt kaasaegsed instantsid ning on olemas märksa radikaalsem, liiati konkreetsem ja lähem abinõu — inimeste kohus ebainimlike kuritegude eest.

Schachti kurvastas ka nende inimestega toimunud metamorfoos, kelle keskel ta oli elanud, töötanud ja karjääri teinud. Varem olid nad kõik paistnud olevat tõsised inimesed, kes tegid suuri tehinguid, kuhjasid kokku miljardeid ja segasid niisuguse kerguse ja osavusega segi terveid valitsusi, nagu pettur segab mängukaarte. Kui sageli oli ta nendega usaldavalt vestelnud ega olnud tal iialgi põhjust olnud neile ette heita truudusetust või liigset lobisemishimu. Mis nendega siis nüüd, Nürnbergis, juhtunud oli? Miks olid nad äkki nii nässu jäänud? Ja miks oli nende mälu nii heaks muutunud, kui neilt päriti, missugust osa mängis Hitleri režiimi loomisel Schacht? Nad suutsid äkki kõike viimse peensuseni meelde tuletada.

Muidugi ei uskunud Hjalmar Schacht, et need džentelmenid on ümber kasvanud, et neis on tärganud südametunnistus. Sellest kummitusest olid nad, jumal tänatud, juba ammu vabanenud. Põhjus seisis muus: täna kohtasid tema eilsed sõbrad ja mõttekaaslased esimest korda rahvaste ähvardavat viha, nägid esimest korda selgesti oma roimarliku tegevuse finaali — poomisnööri silmust, ja nad leidsid, et ronida sellesse ilma doktor Schachtita oleks ebaõiglane.

Nagu sõjajärgsed aastad näitasid, oli see ehmatus kahjuks liiga suur. Teatavasti ei lõpe šokk alati surmaga. Kuid selles šokiseisundis avasid nii hitleri satraabid kui ka need, kes neid võimule olid upitanud, rahvaste silmad paljude asjade nägemiseks.

Eriti suuri ebameeldivusi valmistas Schachtile Georg von Schnitzler, üks «IG-Farbenindustrie» juhatuse mõjukamaid liikmeid. Ta andis vande all tunnistusi 1933. aasta veebruari lõpus Göringi juures toimunud salanõupidamise kohta. Ja kohtualuse õnnetuseks oli Schnitzlerile kõigist nõupidamisest osavõtjaist kõige paremini meelde jäänud just doktor Schacht. Schnitzler ei olnud unustanud, et seal olid Krupp von Bohlen, doktor Albert Vögler ja teised. Kuid Schachti mäletas ta kõige paremini, sest just too «käitus nagu peremees» ja just tema ettepanekul koguti Hitleri valimisfondi mõne minuti jooksul üle kolme miljoni marga.

Nii andis Schacht lähetuse Adolf Hitlerile, ja kahe nädala pärast kroonis tema pööraseid jõupingutusi edu: terrori ja äraostmiste abil saavutas Hitler 5. märtsi valimistel võidu. Sama aasta 17. märtsil sai ka Horace Greeley Hjalmar Schacht oma vaevatasu: ta nimetati Saksa Riigipanga presidendiks.

«Te vaid kuulake, kuidas ta valetab . . .»

Need sõnad lausus 1. mail 1946. aastal ärritatult Hermann Göring, kui advokaat Dix Schachti üle kuulas. Kaitsealune vastas kõigile doktor Dixi küsimustele eepilise rahu ja sihipärase kindlusega. Vaevalt on vaja mainida, et nad olid selle dialoogi suhtes juba varem kokku leppinud.

Jackson ja Aleksandrov — Ameerika ja Nõukogude süüdistaja, kes pärast advokaati pidid alustama kohtualuse ristküsitlust, ootasid rahulikult oma järge. Vaid aeg-ajalt, kui advokaat või tema kaitsealune ajaloolise tõega juba üleliia julmalt ringi käisid, lehitsesid süüdistajad nende ees lebavaid dokumente või palusid kedagi süüdistusaparaadi töötajaist tuua kohale täiendavaid materjale.

Schacht hakkas andma tunnistusi oma osavõtu kohta hitlerliku relvastumisprogrammi elluviimisest. Paljude dokumentide varal oli juba tõestatud, et ta oli fašistlikus valitsuses olnud otsustav lüli, kes oli taganud gigantse relvastumisprogrammi realiseerimise lühikese aja jooksul. See aga oli peamine eeldus vallutussõdade vallapäästmiseks natside poolt.

Kuid kohtualune püüdis esitatud süüdistusi täielikult ümber lükata. Kui seda kõike, millest Schacht rääkis, kas või hetkekski oleks uskuma jäädud, siis oleks ta vaba olnud vähimastki süüst ja kohtumõistmiseks tema üle poleks kõige pisematki põhjust olnud; pigem oleks tulnud talle püstitada ausammas ennastsalgava võitluse eest hitlerliku riigikorra vastu. Talleyrandi ei kutsutud lihtsalt valetajaks, vaid vale isaks. See oli XIX sajandi algul. Sada aastat hiljem pälvis selle tiitli auga doktor Schacht.

Kõigepealt rääkis finantsvõlur tribunalile, mis põhjustel ta oli hitlerliku valitsuse koosseisu astunud. Ärgu arvatagu, et ta ei teadnud, kui delikaatne oli tookordne olukord. Kuid talle oli samuti täiesti selge, et kui keegi sellega midagi kaotab, siis ainult Hitler, võidab aga kogu inimkond.

«Oma terroripoliitikaga ei lasknud Hitler tekkida mingisugusel poliitilisel opositsioonil, milleta aga ei saa eksisteerida ükski valitsus,» selgitas Schacht. «Oli vaid üksainus grupp inimesi, kellel oli võimalik kritiseerida, luua faktiliselt opositsiooni ning hoida ära kahjulike ja ekslike abinõude elluviimist. Selle teadmisega ma astusingi sinna . . . Valesid abinõusid pärssida ja teiseks pöörata sai ainult valitsuse liikmena.»

Raske on kirjeldada, mis toimus sel hetkel süüpingis, kus istus toosama Saksa valitsus, kuhu Schacht olevat astunud selleks, et «pärssida» tema tegevust. Kohtualused nihelesid oma kohtadel, žestikuleerisid, rääkisid omavahel. Eriti tormiliselt reageeris esimene rida. Ja mõistagi mitte sellepärast, nagu oleks Schacht mainimisväärselt «pärssinud» seda, mille kallal igaüks neist palgehigis oli töötanud. Selles osas polnud küll ei Göringil, Hessil ega ühelgi teisel kohtualusel Schachtile midagi ette heita. Ka see, et

finantsvõlur valetab, alatult ja ehtsa olümposliku rahuga, ei pannud kedagi imestama: vale oli fašistlikul Saksamaal juba ammu saanud riigivalitsemise üheks meetodiks. Tegelikult häiris kõiki ainult Schachti katse ennast oma kolleegidest eraldada, esineda sellena, kes ta polnud kunagi olnud — Hitleri vastasena juba selle esimesest valitsemise päevast alates.

Süüpingis puhkenud tormi märkas küll igaüks. Muidugi tajus seda ka Schacht, kuid teda häiris see vähe. Ta järgis visalt oma joont. Tema jutu järgi pakkunud Hitler talle Riigipanga presidendi kohta ainult selleks, et ta likvideeriks tööpuuduse. (Palju aastaid hiljem arendab Schacht seda teesi oma memuaarides, kirjutades: «See ülesanne sai mu südameasjaks.») Niisiis nõustus Schacht finantseerima autoteede ja uute sõjatehaste ehitamist ainult selleks, et anda tööd kuuele ja poolele miljonile saksa töötule.

Just siinkohal ei suutnudki Göring end pidada:

«Te vaid kuulake, kuidas ta valetab!» hüüdis endine riigimarssal teiste kohtualuste poole pöördudes küllalt valjusti.

Sedamaid toetas Göringit ka Raeder:

«Kes seda Schachti usub!»

Küllap Raeder teadis teistest paremini, kui palju vaeva Riigipanga president wehrmachti ümberrelvastamisega oli näinud.

Süüpink jäi Göringi jaoks liiga kitsaks auditooriumiks. Ta kallutas end üle barjääri ja hakkas advokaatidega jutlema. Nagu hiljem selgus, oli Göring ühele neist öelnud:

«Schacht valetab! Ma olin ise juures, kui Hitler teatas, et me vajame relvastumiseks veel palju raha. Schacht toetas füürerit: «Jah, meil on vaja suurt armeed, sõjalaevastikku ja lennuväge!»»

Oma tunnetele andis voli ka Hans Frank. Vaheajal lausus ta meelega nii valjusti, et finantsvõlur seda kuuleks:

«Jumala eest, kui Hitler oleks sõja võitnud, oleks Schacht tema ümber keerutanud ja kisendanud: «Heil Hitler!»»

Lõpuks jõudis järg süüdistajate kätte. Kõnetooli astus Robert Jackson. Algas heitlus, mis polnud hoopiski mäng suurema skoori pärast. Schacht ei olnud kerge vastane. Tal olid varuks politikaani, erakordselt andeka finantsisti ja ökonomisti tohutud kogemused. Kuid süüdistajatel polnud ajast kahju, et keerulistes, vahel koguni meelega segi aetud majandus- ja finantsküsimustes selgusele jõuda. See otsustaski raske kahevõitluse lõpptulemuse.

Kui Jackson hakkas tsiteerima mõningaid Schachti kõnesid, mis kaugeltki ei rääkinud sellest, nagu seisaks Rahvusvahelise Sõjatribunali ees hitlerismi vastu võitleja, paistsid kõik kohtualused süüdistaja töövaeva vastu siirast huvi ilmutavat ja koguni tunnustust avaldavat. Omal ajal olid nad Schachtile valjusti aplodeerinud, nähes, kui imeosavasti too riigi rahaasju korraldab. «See on tõeline sakslane,» oli Göring tema kohta vaimustusega öelnud. Nüüd aga, Nürnbergis, mil Schacht eelistas end rüütada natsismi vastu võitleja toogasse ning teotas Kolmanda riigi elusaid ja surnud juhte, oli seesama Göring koos teiste kohtualustega valmis aplodeerima Jacksonile, kui too Schachti nahutas.

Samal õhtul tegi Gilbert tavalise ringkäigu oma patsientide juurde. Tema ees avanes kongiuks kongiukse järel, ja kohtualused võisid vestelda vangla psühhiaatriga. Gilbert kuulis neilt palju huvitavat.

«Kas teate, doktor,» ütles talle Baldur von Schirach, «kui Schacht räägib, missugune natsionaalsotsialismi vastane ta oli olnud, siis ma ainult muigan ja meenutan mõningaid sündmusi. Ma meenutan näiteks Riigikantseleis korraldatud vastuvõttu, kus viibisid ka minu naine ja Schachti naine. Ja kas teate, mis tookord proua Schachti kleiti kaunistas? Hiiglasuur briljantidest haakrist!... See oli nii maitsetu! Isegi kõige tulisem nats poleks lubanud oma naisel säärase ehtega vastuvõtule ilmuda. Meid kõiki lõbustas see väga, ja me leidsime, et Schacht tahtis füüreri silmis ülinatsina paista. Siis läks ta naine Hitleri juurde ja palus talt autogrammi. Oli selge, et Schacht ise saatis ta füüreri juurde, et pöörata tolle tähelepanu sellele järjekordsele natsismitruuduse demonstratsioonile...»

Kuid Hitler soosis Schachti selletagi. Me rääkisime juba, kui suuri lootusi ta sellele inimesele pani, määrates ta Riigipanga presidendiks. Oli ju Schacht oma inimene nii saksa monopolistide hulgas kui ka New Yorgi ärimaailmas. Hitleri ideed mööda pidi just tema aitama natsidel salongidesse pääseda ja saavutama, et nad leiaksid kõikjalt usaldust ja nii moraalset kui rahalist krediiti.

Saksa ametlike andmete järgi oli Saksamaa välisvõlg 28. veebruaril 1933. aastal 18 967 miljonit riigimarka, koos Saksa tööstusse mahutatud välismaise kapitaliga koguni 23,3 miljardit riigimarka. Välislaenu protsentidena tuli Saksamaal maksta iga aasta üks miljard riigimarka.

Schacht seadis oma sihiks selle tohutu võla tasumise lõpetamise ja koguni uute laenude saamise. Selleks kasutas ta osavalt ära oma seisundit rahvusvahelise arvelduspanga juhatuse liikmena ja veelgi osavamalt Lääne finantsoligarhia Nõukogude-vastast hoiakut.

Juba 1933. aasta mais, kui natsid olid alles võimule tulnud, sõitis Schacht Ameerikasse. Tema sõidu eesmärk oli sidemete laiendamine natsliku Saksamaa juhtide ja USA valitsusringkondade vahel. Schacht kohtus presidendi, ministrite ja Wall Streeti finantstuusadega. Täis entusiasmi, püüdis ta vähimagi häbitundeta oma vestluskaaslastele selgeks teha, et «maailmas ei ole demokraatlikumat valitsust kui Hitleri valitsus», et fašistlik riigikord on «demokraatia parim vorm». Ja Ameerika avas oma kukru; natslik Saksamaa sai talt uusi laene.

1933. aasta juuni. Schacht oli Saksa delegatsiooni liige rahvusvahelisel majanduskonverentsil Londonis. Ühendades oma jõupingutused Alfred Rosenbergi omadega, võtsid nad mõlemad osa nõndanimetatud Hugenbergi memorandumi väljatöötamisest, hirmutades selle abil Euroopat bolševismiohuga ning kaubeldes sel

viisil Saksamaale välja võimaluse ümberrelvastumiseks. Londonis kohtus Schacht ka Inglise Panga direktori Montague Normaniga. Selle kohtumise tulemusena kirjutati alla kokkuleppele, mille kohaselt Saksamaa sai Suurbritannialt peaaegu miljardi naelsterlingi suuruse laenu.

Kasutades ära Lääne pankade heasoovlikkuse, piiras finantsvõlur algul vanade laenude tagastamist, hiljem aga katkestas hoopis.

1934. aasta augustis määrati Schacht majandusministriks. 21. mail 1935. aastal, arvestades Schachti suuri teeneid Riigipanga presidendi ja majandusministrina, ülendas Hitler ta sõjamajanduse peavolinikuks. Schachtile anti eridekreediga piiramatud volitused: nüüd allus talle ka teisi ministeeriume. Tema kohustuseks oli kõigi majandusvõimsuste rakendamine sõja teenistusse.

Ehtsa saksa pedantsusega töötas Schacht üksikasjadeni välja süsteemi Saksa majanduse ekspluateerimiseks sõjaajal. See hõlmas tööstusettevõtteid, loodusvarade ja tööjõu ratsionaalset kasutamist ning lõpuks miljonite toiduainetekaartide väljaandmist. Tema juhtimisel töötati välja kahesaja tähtsama sõjamaterjali tootmise plaanid.

Schacht ei säästnud vahendeid sõjatehaste ehitamiseks. Sõjaliseks otstarbeks assigneeritava rahvusliku tulu osa tõusis kuuelt protsendilt 1933. aastal kolmekümne nelja protsendini 1938. aastal. Küllap sõjamajanduse peavolinik teadis paremini kui keegi teine, et seda tehti tööliste üha suureneva ekspluateerimise arvel.

3. mail 1935. aastal kirjutas Schacht oma salajases memorandumis Hitlerile, et relvastumisprogrammi edukas ja kiire elluviimine on «Saksa poliitika põhiprobleem ja kõik muu tuleb allutada sellele». Et katta relvastumise finantseerimiseks minevaid kulutusi, lasti käibele täiendav kogus paberraha. Kõhklemata heitis Schacht wehrmachti ümberrelvastamise patta koguni Riigipangas leiduvad välismaalaste hoiused, kiideldes ise sealjuures: «Niimoodi finantseeritakse relvastumist osaliselt meie poliitiliste vastaste hoiuste arvel.»

Et reguleerida importi, seadis Schacht sisse erilitsentside süsteemi: valuutat võis kasutada ainult strateegilise tooraine sisseveoks. Nii allutati ka import sõja ettevalmistamise vajadustele.

Gigantse relvastumisprogrammi finantseerimiseks pigistas Kolmanda riigi majandusdiktaator Saksa majandusest välja kõik, mida sealt vähegi pigistada andis. Kuid raha ei jätkunud ikka veel. Schacht aga oli raudse järjekindlusega mees. Talle oli tähtis eesmärk; vahendeid ei valinud ta eriti pedantselt. Antisemitismi vastasena reklaamis ta end üksnes Rahvusvahelises Sõjatribunalis, omal ajal aga ammutas raha ka sellest sogasest allikast. Muidugi ei karjunud Schacht Saksa linnaväljakuil koos Streicheriga juudivastaseid loosungeid, kuid arvutas piinliku täpsusega kokku Riigipanga tulusid juudiomandi «ariseerimisest» ning kiitis

Göringit hea mõtte eest maksustada juudi elanikkonda miljardi riigimarga suuruse trahviga.

Ikka ja jälle kinnitas Schacht, et ta pole mingi antisemiit. Palju aastaid oli ta juudi pankuritega suuri äritehinguid sõlminud ning teadis omaenda kogemustest, et «juudid ei tüssa sugugi hullemini kui kristlased». Võimalik, et see kõik oligi nii. Kuid faktid jäävad faktideks: kui natsivõimu esimestel aastatel avanes võimalus täita riigikassat juutide paljaksriisumise arvel, ei löönud Schacht kõhklema. Tema kui suurte tegude inimene ei võinud koguni leppida käsitööndusliku nokitsemisega. Tarvis oli «ariseerida» juutide vara Saksamaal ja püüda ajada kätt ka Saksa juutide välismaal elavate sugulaste taskutesse. Võis ju neis taskuis leiduda ümmargune summa välisvaluutat, mida Schacht relvastumisprogrammi täitmiseks nii hädasti vajas. Schacht tegi ettepaneku kutsuda Londonis kokku rahvusvaheline nõupidamine ning dikteerida seal tingimused, mille täitmisel Saksa valitsus nõustub juudi rahvusest elanikke riigi piiridest välja laskma. Need tingimused rajanesid kõige häbitumal äritehingul: tahad Kolmandast riigist välja pääseda, lao lauale välisvaluuta!

Nagu Göring tookord riigi kaitsenõukogule teatas, muutus riigikassa kriitiline olukord, mille oli põhjustanud ümberrelvastumine, antisemitismi veendunud vastase sedalaadi manipulatsioonide tulemusena märksa kergemaks. Schacht teenis «ariseerimise» arvel mitu miljardit riigimarka.

25. septembril 1935. aastal kohtus Hjalmar Schacht president Roosevelti eriesindaja S. Fulleriga. Kõneldi jällegi Saksamaa forsseeritud relvastumisest.

Fuller tähendas:

«Te ei saa ju lõpmatuseni relvi valmistada, kui need kasutamist ei leia.»

Schachti vastus oli lühike ja paljutähendav:

«Täiesti õige!»

Schacht teadis hästi, et natsliku Saksamaa välispoliitika eesmärgiks oli sõda. Relvastumise finantseerimiseks vahendeid otsides ilmutas ta suurt leidlikkust, sest oli veendunud, et võidukad vallutussõjad saavad nii Saksa monopolidele kui ka Kolmanda riigi valitsusele hiiglasuureks lisatuluallikaks. See vaatekoht sai tema strateegia põhijooneks nii finants- kui ka kõigis majandusküsimustes. Sellepärast laskiski Schacht nii julgelt välja uut raha ja võttis krediiti. Ta arvestas, et võidukas sõda tagastab kõik kuhjaga. Lootus sellele tiivustas teda teostama isegi kõige riskantsemaid finantsoperatsioone, kaasa arvatud nõndanimetatud Mefo. See alguses arusaamatuna tunduv sõna kätkes grandioosset pettust, millega oli seotud kogu riigiaparaat.

Süsteem «Mefo» tegutses järgmiselt. Arvukate relvi ja laskemoona tootvate firmade arved aktsepteeris piiratud vastutusega kompanii «Metallurgische Forschungsgesellschaft mbH», kust tulenebki lühend «Mefo». Sellel kompaniil polnud tegelikult mingi-

suguseid kapitale. See oli fiktiivne organisatsioon. Arveid relvastuse eest maksis ta ainult pikaajaliste vekslitega, mida hakati kutsuma «Mefo-veksliteks». Kuid kõik Saksa pangad võtsid neid veksleid väljamaksmiseks vastu, sest neil oli Riigipanga garantii. Kogu selle avantüüri saladus tagati sellega, et ei avaldatavates Riigipanga aruannetes ega eelarves ei leidunud kunagi andmeid «Mefo-vekslite» kohta.

Süsteem «Mefo» eksisteeris kuni 1938. aasta 1. aprillini. Selleks ajaks oli pikaajalisi veksleid välja antud kaheteistkümne miljardi riigimarga väärtuses. Säärane hulk väärtpabereid, mis oli käibel, ähvardas hirmsa finantskatastroofiga. Oleks piisanud sellest, kui erapangad oleksid mingil põhjusel esitanud «Mefo-vekslid» Riigipangale väljamaksmiseks, ja too oleks pankrotti jäänud. Ent Schacht ei kaotanud meelekindlust.

Normaalses olukorras oleks «Mefo-vekslite» väljamaksmine riigi poolt pidanud lõppema 1942. aastal. Finantsvõlur, kes oli hästi kursis hitlerliku valitsuse vallutusplaanidega, lootis selleks ajaks täita tühjaks jäänud riigikassat teiste maade riisumise arvel.

Oli see vekslisaajate petmine? Jah, muidugi. Kuid Schacht lähtus sellest, et monopolide ühised, neile kõigile mõistetavad huvid nõuavad sõja forsseerimist. Selle nimel võisid üksikud kapitalistid ajutisi ohvreid tuua.

1938. aasta novembri lõpus teatas Schacht uhkusega:

«Võimalik, et rahu ajal poleks ükski emissioonipank teostanud nii julget poliitikat, nagu seda tegi Riigipank pärast natsionaalsotsialistide võimuletulekut. Ent selle krediidipoliitika abil lõi Saksamaa ületamatu sõjamasina; see sõjamasin omakorda aga võimaldas meie poliitikal oma eesmärke saavutada.»

Schachti teened Kolmanda riigi relvastamisel leidsid väärilist tunnustust. «Militärisches Wochenblatt» kirjutas juba 1937. aasta jaanuaris:

«Saksamaa relvastatud jõud mõtlevad täna doktor Schachtile kui mehele, kes Saksa relvajõudude väljaarendamiseks vastavalt füüreri ja riigikantsleri käskudele unustamatuid kangelastegusid on korda saatnud. Relvastatud jõud võlgnevad tänu doktor Schachti suurele andele ja osavusele selle eest, et vaatamata finantsraskustele suutsid nad saja tuhande mehelisest väest kasvada tänaseks jõuks.»

Siis autasustaski Hitler finantsvõlurit natsipartei kuldmärgiga. Ja ega võlurgi võlgu jäänud: 20. aprillil 1937. aastal pidas Schacht Hitleri sünnipäeval kõne, kutsudes sakslasi üles «meenutama armastuse ja lugupidamisega inimest, kelle kätte saksa rahvas enam kui neli aastat tagasi usaldas oma saatuse ja kes on võitnud saksa rahva südame».

Seda kõike meenutati Schachtile Nürnbergi protsessil. Kuid tema omakorda valmistas oma tunnistustega palju ebameeldivusi lääneriike esindavatele süüdistajatele ja kohtunikele. Schacht ei

olnud unustanud, milliseid teeneid mõned nende kaasmaalastest talle Saksamaa ümberrelvastamisel olid osutanud.

Schacht oli vihane. Schacht oli pahane nende maade valitsuste peale, kes paljude asjaolude sunnil olid lubanud teda arreteerida ja kohtu alla anda. Aeg-ajalt paljastas Schacht ärritatult lääneriikide poliitika tõelist olemust hitlerliku Saksamaa suhtes.

«Ma pean mainima,» teatas ta, «et kui algas Saksamaa relvastamine, ei võtnud teised riigid midagi ette selle takistamiseks. Nad vaatasid päris rahulikult pealt Versailles' lepingu rikkumist Saksamaa poolt: piirduti vaid protestinoodiga, kuid ei astutud pisematki sammu, et relvitustamise küsimus taas päevakorda võtta... Saksamaale saadeti sõjaväemissioone, et jälgida relvastumise käiku, külastati Saksa sõjatööstusi. Tehti kõike, aga relvastumist takistada ei püütud.»

Siis hakkas kohtualune meenutama oma kohtumisi väljapaistvate Lääne esindajatega, kes olid täiesti rahul olnud sündmuste arenguga Saksamaal. Tema sellekohase jutuvada katkestas Ameerika peasüüdistaja Jackson:

«Härrased kohtunikud, ma ei mõista, mil moel too fakt, et väljapaistvad välismaalased võisid langeda selle režiimi pettuse ohvriks, mida kohtualune püüdis reklaamida... võiks õigustada kohtualuse enda tegevust või teda aidata...»

Selles oli palju tõtt. Hjalmar Schacht reklaamis Hitlerit tõepoolest innukalt. Ta ei piirdunud ainult reklaamimisega, vaid aitas füüreril koguni võimu haarata. Ent mis puutub «väljapaistvatesse välismaalastesse», kes Jacksoni sõnade järgi langesid selle režiimi pettuse ohvriks, siis tuleb tõe nimel nentida, et mitte keegi ei soovinud nii kirglikult Münchenis petetud saada kui Chamberlain, Bonnet ja nende ookeanitagused režissöörid.

Hitlerliku Saksamaa majandusdiktaatoril oli küllalt põhjust ärritumiseks, kui Ameerika süüdistaja hakkas välja selgitama tema osa Tšehhoslovakkia tükeldamises ja riisumises. Schachti vihastas juba üksnes mõte, et inglased ja ameeriklased püüavad end näidata selle maa, tema rahvuslike rikkuste ja tema rahva huvide kaitsjana. Ta mäletas ju suurepäraselt, kuidas lääneriigid mõni päev enne Münchenit olid esitanud Tšehhoslovakkiale noodid, milles nõudsid Hitleri ees kapituleerumist.

Kui Jackson täiesti põhjendatult meenutas, kuidas Schacht oli otsekohe pärast Tšehhoslovakkia vallutamist Hitleri poolt konfiskeerinud kõik Tšehhoslovakkia panga väärtused, pareeris Schacht lööki sama põhjendatult:

«Kuid vabandage, palun, Hitler ju ei vallutanud seda maad jõu abil. Liitlased lihtsalt kinkisid talle selle.»

Nende dialoog lõppes niimoodi:

S c h a c h t: Ma ei saa teie küsimusele vastata, sest ma ütlesin juba, et tegemist ei olnud vallutamise, vaid kingitusega. Kui mulle tehakse kingitus, võtan ma selle tänuga vastu.

J a c k s o n: Isegi kui see ei kuulu kinkijale?

Schacht: Jah. Ja selle üle otsustamise jätan nende hooleks, kes säärase kingituse teevad.

Vaevalt on siin kommentaare vaja. Schachti piiritust poliitilisest künismist pole mõtet pikalt rääkida. Palju olulisem oleks välja selgitada, mis tingis nende helduse, kes Hitlerile sääraseid «kingitusi» tegid.

Kui heita kõrvale Schachti vastik, kangekaelne soov kasutada Nürnbergi kohut enda rehabiliteerimiseks ja tõestamaks, nagu oleks ta olnud Hitleri vastane, tuleb ometi tunnistada, et Lääne poliitika iseloomustamisel polnud see tegelinski tõest kuigi kaugel. Schacht ei teinud lihtsalt sõnu, kinnitades, et Weimari vabariik polnud Läänes meelt mööda mitte kellelegi. Tõepoolest, too oli ju sõlminud Nõukogude Venemaaga Rapallo lepingu. Küllap sellepärast vastaski Lääs kõigile Weimari palvetele ja ettepanekutele «ei».

«Aga niipea kui võimule tuli Hitler,» jutustas Hjalmar Schacht, «muutus kõik. Võtke kogu Austria, remilitariseerige Reini piirkonda, võtke Sudeedid, võtke terve Tšehhoslovakkia, võtke kõik — me ei lausu sõnakestki. Enne Müncheni pakti sõlmimist ei julgenud Hitler unistadagi Sudeedimaa liitmisest Saksa riigi külge. Ainuke, millest ta mõtles, oli autonoomia Sudeetidele. Aga siis tõid need lollpead Daladier ja Chamberlain kuldvaagnal talle kõik kätte. Miks ei osutanud nad Weimari vabariigile kas või üht kümnendikkugi säärasest toetusest?»

Niimoodi küsides mängis Schacht muidugi lihtsameelset. Ta teadis vastust suurepäraselt. Ei olnud võimalik, et Schacht poleks aru saanud Lääne Müncheni-poliitika eesmärgist turgutada Hitlerit ja tema režiimi, ärgitada natside isu ja ässitada nad siis Nõukogude Liidu kallale.

Kes võidab võitluses võimu pärast, Schacht või Göring?

Schachti karjääri jälgides võis oletada, et selle selget taevast ei tumesta ükski pilverünk. Tal paistis laabuvat absoluutselt kõik. Ometi võttis asjakäik juba 1937. aasta algul tõsise ilme. Sama aasta 16. novembril toimus krahh: Hitler vabastas Schachti majandusministri ja sõjamajanduse peavoliniku kohalt.

Miks siis? Mille eest?

Schacht tõttas Nürnbergi kohtule teatama, et selle põhjuseks olnud üha süvenevad vastuolud tema ja Hitleri ning Göringi vahel. Hitler olevat Schachti süüdistanud, et tema majanduspoliitika olla liiga konservatiivne ja aitavat vähe kaasa kiirendatud ümberrelvastumisprogrammile, Schacht aga astunud välja selle programmi kärpimise eest. Konflikt teravnes iga päevaga, üha ägedamalt süüdistas Hitler Schachti natside plaanide nurjaajamises, ja 16. novembril 1937. a. jäeti Saksamaa majandusdiktaator laiaulatuslikest volitustest ilma.

Nii rääkis Schacht.

Ent selleski osas oli Rahvusvahelise Sõjatribunali käsutuses piisavalt tõendeid, mis kummutasid Schachti katsed tõde moonutada.

Kas 1937. aastal tõepoolest olid lahkhelid ühelt poolt Schachti ning teiselt poolt Hitleri ja Göringi vahel? Jah, olid. Aga kas need lahkhelid olid kas või pisutki põhimõttelist laadi? Muidugi mitte.

Milles siis asi seisis?

Tegelikult ei vaielnud Schacht ka 1937. aastal relvastumise üha kiireneva tempo vastu. Tema arvamus läks Hitleri ja Göringi omast lahku vaid ettenähtud programmi finantseerimise meetodite osas. Schacht arvas, et senikaua kui Saksamaa pole veel valmis andma otsustavat lööki, tuleks põhirõhk panna endiselt väliskaubandusele kui kõige kindlamale allikale strateegilise toormaterjali eest makstava valuuta katmiseks. Göring aga nõudis — ja teda toetas Hitler — autarkiapoliitika teostamist, see tähendab seda, et Saksamaa varustaks end ise kõige vajalikuga.

Schacht teadis väga hästi, kui palju ta oli Hitleri heaks teinud, ega imestanud sugugi talle osaks langevate auavalduste üle. Kuid ta ei varjanud ka oma rahulolu, kui sekretär tõi talle teenistusvalmilt tõlked välismaa ajalehtede artiklitest, kus teda nimetati «Saksamaa majandusdiktaatoriks». Niisugust positsiooni oli Schachtil kõige kergem saavutada just Hitleri valitsuses, mis koosnes tüüpilistest partei ninameestest. Schacht oli tõepoolest tundnud end majandusdiktaatorina. See kestis senikaua, kuni Hermann Göring iseenda isikus äkki suure majandusmehe avastas. Siit saigi alguse esmalt vaikne ja varjatud, hiljem aga üha teravnev võitlus kahe inimese vahel, kes mõlemad olid kindlad, et just tema peab kamandama riigi majandust.

Nelja aasta plaani täitmise erakorralise volinikuna hakkas Göring aktiivselt sekkuma tollesse majandussfääri, mida peeti Schachti pühaks ja puutumatuks pärisosaks. Ta andis käsu käsu järel, mis viisid nullini sõjamajanduse peavoliniku tähtsuse ja võimu. Nende kahe võimsa ministri omavaheline konflikt muutus iga kuuga teravamaks. 5. augustil 1937. aastal kirjutas Schacht Göringile kirja, milles ta viimast kritiseeris. 22. augustil 1937. aastal saatis Hermann Göring talle vastuseks kahekümne nelja lehekülje pikkuse kirja. Selles sõnaohtras läkituses ladus riigimarssal Schachtile kõik välja. Ta kirjutas muide: «Mul on mulje, . . . et Te suhtute üha eitavamalt minu tegevusse nelja aasta plaani valdkonnas. Seda näitab fakt, et meie koostöö jääb üha nõrgemaks.»

Kohtuprotsessi käigus küsis süüdistaja Göringilt: kas teie ja

Schachti vahel tekkinud lahkhelid puudutasid ka ümberrelvastumise programmi?

Ja Göring vastas:

«Ma oletan, et Schacht kui tõeline sakslane oli valmis Saksamaa relvastamiseks kogu jõudu pingutama... Meie lahkhelid puudutasid ainult selle meetodeid.»

Kahe voliniku vaheliste lahkhelide kulminatsioonipunktiks oli uus kirjade vahetamine 1937. aasta novembris. Siis toimus nende vahel ka vestlus, mis oli otsekui kokkuvõtteks nende purelemisele võimu pärast. Ülekuulamisel uurija juures 16. oktoobril 1945. aastal teatas Schacht selle vestluse kohta:

«Viimane jutuajamine, mis mul Göringiga sel teemal oli, toimus... pärast seda, kui Hitler kaks kuud oli püüdnud meid lepitada ja mõjutada mind ka edaspidi temaga koos töötama ning jääma edasi majandusministriks. Selle vestluse lõpul ütles Göring: «Kuid mul peab olema õigus anda teile käske.» Ma vastasin selle peale: «Ei, mitte mulle, vaid minu järeltulijale.» Ma pole kunagi mingisuguseid Göringi käske kuulda võtnud ega teeks seda iialgi, sest majandusküsimustes oli ta täielik võhik...»

Seega kinnitas Schacht ise tõika, et tema vabastamine majandusministri ja sõjamajanduse peavoliniku ametist ei tähendanud üldsegi, nagu oleks tema koostöö Hitleriga kavandatud agressiooniplaanide elluviimisel lõppenud. Schachti ja Göringi vaheline vihavaen oli selleks lihtsalt liiga suur, et need kaks inimest võinuksid astuda ühises rakmes.

Ühe ülekuulamise ajal andis Schacht oma tunnetele voli:

«Ma nimetasin Hitlerit amoraalseks inimeseks, Göringit aga võin iseloomustada kui amoraalset isikut ja kurjategijat... Ta on kõige egotsentrilisem olend, keda iganes võib endale ette kujutada. Tema jaoks oli poliitilise võimu haaramine vaid isikliku rikastumise ja jõukaks saamise vahend. Teiste edu tegi ta kadedaks. Tema ahnusel polnud piire. Tema kirg väärisesemete, kulla ja ehete vastu oli lausa mõistetamatu. Sõpru tal ei olnud. Ainult niikaua kui keegi talle kasulik oli, näitas ta selle vastu üles sõprust, kuid ka siis vaid teeseldult.»

Nii aitas Schacht ise oma suhted Göringiga lõplikult välja selgitada. Seejuures lükkas ta veel kord tahtmatult ümber omaenda katsed kujutada oma erruminekut vastuollu sattumisena natsliku poliitikaga. Tegelikult polnud siin vastuolust lõhnagi. See oli lihtsalt väike vahejuhtum võitluses piiramatu võimu pärast Kolmanda riigi majanduse juhtimisel.

Noh, aga kuidas suhtus Schachti ja Göringi vahelisse konflikti Hitleri sõjaväeline kildkond? Oli teistega kuidas oli, aga Saksa kindralid on ministreid alati ühe mõõdupuuga hinnanud: kes neist rahuldab paremini ja heldemalt sõjaväe vajadusi ning suudab teha rohkem wehrmachti kiiremaks väljaarendamiseks.

Sedakorda asusid sõjaväelised ringkonnad kõhklematult Schachti poolele. Sellest räägiti selgesõnaliselt memorandumis,

mille sõjamajanduse staap 19. detsembril 1936. aastal Hitlerile läkitas:

«Eraisikutest võib sõjaolukorras sõjamajandust kontrollida üksnes see isik, kes rahu ajal tegi ettevalmistusi sõjaks... Sellepärast asubki sõjamajanduse staap seisukohal, et sõjamajanduse peavoliniku doktor Schachti allutamine kindralooberst Göringile seisaks selle põhimõttega vastuolus.»

Ent isegi Blombergi ja teiste kindralite eestkoste ei suutnud murda natsi number kaks. Lahing Göringi ja Schachti vahel, kes mõlemad pretendeerisid Saksamaa majandusdiktaatori seisundile, lõppes Göringi võiduga. Schacht oli sunnitud taganema. Aga kui sõda lõppes, ja hoopiski mitte nii, nagu Schacht ja Göring seda soovinud oleksid, otsustas Schacht kogu võimu pärast purelemist ära kasutada, et lasta end paista sõja ja natsismi vastasena.

Missuguseks kujunes siis tegelikult Schachti olukord pärast seda, kui ta oli majandusministri ja sõjamajanduse peavoliniku kohalt lahkunud? Sisuliselt ei paremaks ega halvemaks. Jäänud Riigipanga presidendiks, jätkas ta aktiivselt osavõttu Saksa majanduse ettevalmistamisest sõjaks. Ilma Riigipangata poleks saanud realiseerida Saksamaa relvastumisprogrammi, järelikult ka teoks teha kavandatud vallutussõdu.

Kui Schacht oleks tahtnud näidata oma eitavat suhtumist hitlerlikku anastuspoliitikasse, siis oleks 1937. aasta selleks kõige sobivam olnud: seisis ju Saksamaa Austria anšlussi ja Müncheni lävel. Kuid Schachtil puudus selleks isegi kiusatus. Ainult Nürnbergi kohtus julges ta oma advokaadi doktor Dixi küsimustele vastates väita, et ta oli 1936.—1937. aastast alates hakanud natsivalitsuse tegevust saboteerima.

Aga kuidas see kõik tegelikkuses välja nägi?

Vaevalt olid Saksa väed Viini marssinud, kui sinna ilmus doktor Schacht. Igaühel omad mured. Hitler lendas sinna, teatamaks austerlastele rõõmustavat uudist, et nad pole enam austerlased ja neil tuleb (mida varem, seda parem) unustada, et kunagi eksisteeris niisuguse iganenud nimetusega riik nagu Austria. Himmleril oli tarvis puhastada Viin säärastest elanikest, kes ennast kangekaelselt ikka veel austerlasteks pidasid ega olnud vaimustatud riigisakslase nimetusest. Aga millega doktor Schacht Viini saabudes tegelema hakkas? Sündis see ju pärast tema skandaali Hermann Göringiga, pärast majandusministri kohalt lahkumist.

Esmalt tõttas Hjalmar Schacht Austria Riigipanka, et panna käpp Austria riigikassa varadele. Ja nelisada miljonit šillingit kullas rändas Berliini Riigipanga seifidesse.

Ka doktor Schachti edaspidine käitumine kõneles ükskõik millest, ainult mitte tema opositsioonist hitlerliku režiimiga. Kutsunud austria pangaametnikud avarasse saali kokku, pöördus ta nende poole tundeküllase kõnega. Kui Schacht oleks tookord kas või sekundikski ette kujutanud, et kunagi tulevikus hakkavad süüdistajad seda tema kõnet mingisugusel erilisel kohtuprotsessil

ohtralt tsiteerima, oleks ta kindlasti loobunud neist emotsionaalsetest sümpaatia- ja truuduseavaldustest Hitlerile, millest ta kõne kubises. Kuid tookord ei näinud ta kohtust veel undki . . .

Robert Jackson küsis Schachtilt, kas Riigipank oli pärast 1933. aastat poliitiline asutus? Schacht vastas eitavalt. Siis palus kogenud süüdistaja kaebealust, et see kuulaks tsitaati tema enda kõnest Austria pangas: «Riigipank ei hakka endast iialgi kujutama midagi muud kui natsionaalsotsialistlikku asutust, või ma pole enam tema juht.»

Schacht, kes oli sunnitud möönma selle tsitaadi õigsust, mõtles arvatavasti sellele, kui õigus oli siiski Maurice Talleyrandil, kes väitis, et ainus organ, mida valitseja peab võimalikult vähe pruukima, on keel. Kuulsa prantsuse diplomaadi nõuanne kulunuks marjaks ära ka Riigipanga presidendile. Kahjuks meenus see Schachtile liiga hilja. Ta veendus selles üha enam, kui süüdistaja tõi uusi mõttepärle tema kõnest. Mu jumal, mida kõike seal leidus! Schacht oli püüdnud austria ametnikele selgeks teha, et «Adolf Hitler lõi sakslaste tahte- ja mõtteühtsuse». Schacht hoiatas neid: «On täiesti mõeldamatu, et isik, kes pole kogu südamest Adolf Hitleri poolt, võiks tulevikus meiega koos töötada.» Oma kõne lõpul aga läks ta Hitleri ohjeldamatul ülistamisel üle igasuguste piiride.

«Nüüd palun teid püsti tõusta,» kamandas Schacht. «Me vannume truudust Riigipanga suurele perele, suurele saksa ühiskonnale. Me vannume truudust meie taaselustunud võimsale Suur-Saksamaale. Kogu oma südamest vannume truudust inimesele, kes tegi teoks kõik need ümberkujundused. Palun tõstke käsi ja korrake minu järel: «Tõotan, et olen Saksa riigi ja saksa rahva füürerile ustav ja kuulekas ning täidan oma kohustusi kohusetruult ja ennastsalgavalt . . .» Te andsite vande. Olgu neetud see, kes seda murrab. Meie füürerile kolmekordne «Sieg heil!»»

Nii saboteeris doktor Schacht aastail 1936—1938 Hitleri valitsuse tegevust.

Pärast Austriat jõudis järg Tšehhoslovakkia kätte. Ka sel perioodil ei jäänud Schacht sündmuste kõrvaltvaatajaks. 29. novembril 1938. a. pidas ta kõne, milles näitas üles rahulolu, et Hitler oskas Münchenis ühe argumendina ära kasutada Saksa sõjaväge. Ja otsekohe kui selleks võimalus avanes, röövis finantsvõlur viivitamatult paljaks ka Tšehhoslovakkia panga.

Nürnbergis tuli kõige selle eest vastust anda. Süüpink jälgis suure tähelepanuga, kui raskeks läks Schachtil talle esitatud süütõendite koorma all. Ühed tundsid talle kaasa, teised kadestasid, kolmandad tundsid kahjurõõmu. Mitte iga Schachti naaber ei saanud hoobelda sääraste seikadega oma eluloos, nagu ministri kohalt lahkumine või avalik skandaal Göringiga. Siin, kohtus, paistis see kõik kasuks tulevat. Kuid naabrid teadsid, et härra Schachti opositsiooniliste sammude taga ei peitunud midagi muud kui äge võitlus võimu pärast, tollesama võimu pärast, mille oli andnud hitlerlik režiim, ühtmoodi armas nii Hermann Göringi kui Hjalmar Schachti südamele.

Schachti avaldus, et kui ta oleks saanud, oleks ta ise Hitleri ära tapnud, kutsus süüpingis esile lausa pahameelepuhangu. Nagu ma juba mainisin, toimus nende sõnade juures miimiline stseen: Hermann Göring vangutas Schachti otsa vaadates hukkamõistvalt pead ja kattis siis kätega näo, lastes paista, kui hirmsasti ta kannatab, kuis tal on häbi kuulda, kuidas Kolmanda riigi endine minister tunnistab end süüdi riigi reetmises. Nagu poleks Göring ise sõja viimasel etapil reetnud oma jumaldatud füüreri.

Muidugi ei väljendanud kõik taolised stseenid hoopiski mitte endiste Hitleri satraapide tõelisi tundeid. Nad kõik olid juba ammu kaotanud elementaarsemagi ettekujutuse aust, truudusest ja tõest. Pealtnäha pahased Schachti jultumuse üle, kadestasid nad ometi kõik oma südames seda kavalat rebast, kes oli osanud teenida Hitlerit nii, et kui Kolmandat riiki tabanud krahh, jääb tal võimalus jumaldatud füürerist lahti öelda.

Kahepaikne mäng

Jah, mis puutub poliitilisse maskeeringusse, siis ei jõudnud kõik need Göringid ja Ribbentropid Schachtile lähedalegi. Polnud neil seda kooli ega seda kasvatust. Neile kõigile ainult paistis, et nad näevad Schachti läbi. Schacht aga teadis tõepoolest, kui palju keegi neist väärt on, ja oskas vaadata palju kaugemale kui nemad.

Schacht mängis ohtlikku hasartmängu. Ta tegi kõik, et Hitlerit võimule upitada. Ta aitas Hitleril luua võimsa sõjaväe. Schacht teadis hästi Hitleri vallutusplaane ja sellepärast just lõigi temaga ühte. Ainuüksi nende plaanide alusel sõlmiti liit Ruhri monopolide ja natside vahel.

Schacht teadis paremini kui keegi teine, et sõda on suurepärane bisness. Kuid suure majandusmehe ja finantsistina, kogenud poliitikategelasena taipas ta ka seda, et hitlerliku vallutusprogrammi taga peitub avantüristlik arvestus. Tõsi küll, ka Schachtil endal, nagu nägime, polnud midagi avantürismi vastu oma sfääris — rahanduses ja majanduses. Ja ometi valdas teda vahel rahutus. Kolmas riik hindas oma jõudu sedavõrd üle, et asjaolude vähegi ebasoodsa kokkulangemise korral (aga sõda on sõda!) võisid kõik Hitleri plaanid Saksamaale katastroofilise pöörde võtta.

Ühe sõnaga, Schacht lootis võidusse, sest see oleks olnud ka tema võit. Kuid saatus on tujukas. Oli ju Schacht soovinud Saksamaa võitu juba Esimeses maailmasõjas. Aga millega kõik lõppes? Versailles' rahulepinguga, mis tegi Saksamaast kolmandajärgulise

riigi. Tookord püüti hukka mõista ainult Hohenzollerneid. Aga nüüd?

Tõsi küll, doktor Schachti pessimismi hajutasid tugevasti München ja 1939.—1940. aastate välksõjad. Juhtus midagi uskumatut. Suurbritannia, Prantsusmaa ja Ameerika Ühendriikide valitsevad ringkonnad, pimedad vihast Nõukogude Liidu vastu, olid valmis võitu Hitlerile kätte mängima, reetes seejuures oma riigi huvid. Teinekord võis paista, et Bismarcki vana väljend — «poliitika on kõikvõimalikkuse kunst» — on tõepoolest oma aja ära elanud, et õigus on hoopis sellel kõrgil ja endast palju pidaval Alfred Rosenbergil, kes väitis kunagi, et XX sajandi poliitika ülesanne on «teha võimatu võimalikuks».

Kuid doktor Schachtil oli üsna kainelt mõtlev pea, mis ei hakanud Hitleri esimeste grandioossete võitude järel ringi käima. Ees seisis ju sõda Nõukogude Liiduga. Schacht vihkas seda maad ja oleks õnnelik olnud, kui see oleks ära hävitatud. Kuid ta ei suutnud kuidagi taibata, mille najal see riik püsib. On ju sellest välja tõmmatud too ühendusvarras, tsivilisatsiooni kõigi saavutuste alus — eraomand, eraalgatus. Ja nagu kõik mõistmatu, hirmutas ka see Schachti. Mis saab Hitleri soomuskolonnidest Venemaa ääretutes avarustes? Missugune on NSV Liidu tegelik majanduslik ja sõjaline potentsiaal? Missugune on tema kodanike tõeline meelsus? Need olid küsimused, mille kallal Schacht sügavalt juurdles ja mis teda kahtlema panid.

Schacht oli endale pähe tagunud põhilise kommertsseaduse: alati peab end kõvasti kindlustama. Selleks need kindlustusseltsid maailmas ongi. Kahju ainult, et nende põhikiri kõike ei luba kindlustada. Nii näiteks ei saa end kindlustada pankroti vastu, isegi kui maksad kõige kõrgemaid protsente. Muide, ega poliitika olegi bisnessi täpne koopia. Miks siis mitte püüda end kindlustada pankroti vastu, pealegi, kui tead kindlalt, et oled sidunud oma saatuse ilmselge ja ohtliku avantüüriga . . .

Mulle meenub praegu tahtmatult Schachti nägu. Selle ilme oli alati kuidagi kahepalgeline, nagu selle inimese kogu sisemaailm ja terve elu.

Ta vaatab teile otse silma justkui hea, lahke vanaisa. Pehme nägu, kuhu aeg on jätnud oma jäljed. Isegi suujoontes ja lõua ümbruses pole midagi karmi. Hallid juuksed on taha kammitud ja katavad pead pehmete laiade lainetena. Prilliklaaside taga sädelevad terased ja kõikenägevad naeratavad silmad.

Vanataat nagu vanataat ikka, kuid ärgem rutakem järeldustega. Nüüd ta pöörab end ja te näete teda profiilis. Te olete üllatatud temaga toimunud muutusest: teie ees oleks justkui teine inimene. Näojooned on muutunud teravamaks, järsemaks, karmimaks. Kuhu on kadunud nii meeldivana tundunud näojoonte pehmus? Kuidas on muutunud ta suujoon: ahtad huuled tugevasti kokku surutud ja suunurgad järsult allapoole pööratud. Paistab, nagu tungiks läbi doktor Schachti naha esile tema tõeline loomus: julmus, enesearmastus, vääramatu tahtejõud. Tema pea meenutab tigeda röövlinnu pead.

. . . Niisiis, Schacht oli otsustanud end kindlustada. Selleks alustas ta ohtlikku mängu, varudes endale tunnistajaid ja soosijaid. Finantsvõlur kohtus sageli lääneriikide esindajatega ja alustas esmalt kahemõttelisi vestlusi, siis aga läks pikkamööda üle sellistele jutuajamistele, mis hitlerlikul Saksamaal oleksid võinud talle kalliks maksma minna.

George S. Messersmith, kes ajavahemikul 1930—1934 oli USA peakonsul Berliinis, meenutas:

«Doktor Schacht on alati püüdnud kahekordset mängu mängida. Kord ütles ta mulle (ja ma tean, et ta rääkis sedasama ka teistele ameeriklastele, samuti Suurbritannia esindajatele Berliinis), et ta pole natsidega peaaegu mitte milleski ühel meelel. Schacht väitis kohe pärast natsipartei võimuletulekut, et kui natse ei ohjeldata, hukutavad nad Saksamaa ja kogu maailma. Ma mäletan hästi, kuidas ta toonitas, et natsid tõukavad Euroopa möödapääsmatult sõjakeerisesse.»

Ja seda rääkis Schacht just tol ajal, mil ta ise avas Hitlerile rohelise tee võimule ning tegi kõik, et finantseerida äsja loodud natsliku valitsuse avantüristlikke plaane! Säärast kahepaiksust võiksid kadestada nii Talleyrand kui ka Fouché.

Schacht ei jätnud tähelepanuta ka Ameerika saadikut Doddi. See liberaalsete vaadetega professor oli Roosevelti valitsuse esimene esindaja Berliinis. Ta tundis hästi Saksa ajalugu ja saksa keelt. Berliinis viibides ei põlanud ta kohtumisi Kolmanda riigi ninameestega. Nähtavasti ei huvitanud need teda mitte kui saadikut, vaid kui ajaloolast. Doddi pool käisid Göring, Hess, Neurath, Rosenberg. Ka tema ise tegi neile vastukülaskäike. Kuid vist keegi neist ei suhelnud Ameerika saadikuga nii tihedalt kui doktor Schacht. Määravat osa etendasid siin ka Schachti sugulussidemed Ameerikas ja tema suhted ameerika äriringkondadega. Pealegi ei tundunud doktor Schacht liberaal Doddile nii eemaletõukav kui jultunud natsid Göring ja Hess, Rosenberg ja Frank.

Üsna varsti suutis Schacht Ameerika saadikule selgeks teha, et ta on hitlerliku riigikorraga opositsioonis. Seda on näha paljudest saadiku päevikusse tehtud sissekannetest. Ent mõnel korral liialdas Schacht veidi. Siis näisid Doddi silmad avanevat, ja ta hakkas kahtlema oma meeldiva vestluskaaslase siiruses. Ent ka neil kordadel avaldas ta tunnustust Schachti julgusele, ehkki too ei riskinud tegelikult mitte millegagi, kuna oli absoluutselt kindel, et Ameerika saadik teda Himmlerile ei reeda.

Üks Schachti iseloomustav Doddi märkus kannab daatumit 21. juuni 1935. aasta ja kõlab nii:

«Vaevalt leidub Saksamaal ja võib-olla ka terves Euroopas teist nii tarka inimest, nagu see «majandusdiktaator». Tema olukord on üsna täbar, vahel koguni ohtlik. Kui ma temaga 1934. aasta juunikuu algul kohtusin, olid tema esimesed sõnad: «Ma

olen veel elus.» Minu arvates kõneles see lause küllalt suurest riskist.»

Kõige hämmastavam on see, et oma sõnaohtrates tunnistustes, mis Schacht Nürnbergi protsessil andis, ei maininud ta kordagi, nagu oleks tal juba 1935. aastal olnud mingisuguseid lahkhelisid Hitleri või Göringiga. Veelgi enam, ta ütles lausa välja, et kuni 1937. aastani olevat ta suhtunud kogu natslikusse valitsusse igati lojaalselt. Mida see siis tähendab? Aga seda, et tegelikult polnud nende vahel lahkhelisid kunagi olnudki. Sõjaväelaste keeles öeldes Schacht lihtsalt kindlustas taganemise puhuks oma tagalat. Ta teadis juba 1933. aastal, missuguse jõuguga ta oma saatuse on sidunud, ja arvatavasti leidis juba tookord, et tema kui auväärne poliitik peab võimalikult aegsasti hakkama end kindlustama.

Seda teed käis Schacht visalt. Isegi pärast majandusministri kohalt tagandamist ruttas ta juhtunust Doddile teatama. Schacht arvas õigesti, missuguse mulje see Ameerika saadikule jätab. Saadiku päevikus seisab kirjas, et Dodd küsis Schachtilt konfidentsiaalselt, kas see ei võtaks vastu mingisuguse Ameerika panga presidendi koha. Finantsvõlur ei kõhelnud:

«Jah,» kõlas tema vastus, «ja ma oleksin vaimustatud võimalusest kohtuda sageli president Rooseveltiga . . .»

«Vaene Schacht,» kommenteerib Dodd, «kõige andekam finantsist Euroopas, aga näib nii abitu ja satub suurde ohtu, kui tema kavatsus Ühendriikidesse põgeneda ilmsiks tuleb.»

Mõistagi on nii pankur Schacht kui ka kapital, millele ta on pühendanud kogu oma elu, oma olemuselt kosmopoliitilised. Teoreetiliselt poleks raske endale ette kujutada, et Schacht oleks äkki oma elukohta muutnud ning oma saatuse ameerika kapitaliga sidunud. Kuid seda vaid teoreetiliselt. Tegelikult ei tulnud see küsimuse alla ei 1937. aastal ega ka järgnevail aastail kuni sõja lõpuni. Muidugi oleks Schacht ülimalt rahul olnud, kui talle oleks noil päevil näidatud Doddi ülestähendusi. Tähendas see ju, et ta mängib oma osa hästi ja on suutnud Ameerika saadiku uskuma panna, et ta on Hitleri režiimiga vastuolus!

Muide, peagi veendus ka Dodd ise, et see aeg, mil Schachtil Ühendriikide viisat võib tarvis minna, on veel mägede taga. 21. detsembril 1938. aastal kohtus saadik uuesti Schachtiga, ja see, mida Riigipanga president talle sedakorda ütles, ei kõnelnud hoopiski tema kavatsusest pikale reisile asuda. Vestluskaaslased rääkisid paljude maade ja rahvaste saatusest ning tingimustest, mis on vajalikud rahu kindlustamiseks maa peal. Schacht määratles need tingimused üsna lakooniliselt:

«Kui Ühendriigid . . . Saksamaale Euroopas vabad käed annavad, tagatakse üleüldine rahu.»

Natsliku Saksamaa vabad käed Euroopas oli Hitleri vastase, doktor Schachti soovunelm. Muidugi mõeldi selle all Hitleri vallutuspoliitika sanktsioneerimist Läänes, rea väikeriikide anastamist Hitleri poolt, kallaletungi Nõukogude Liidule. Dodd lõpetab oma mõtte järgmiste paljutähendavate sõnadega:

«Ehkki Hitleri diktatuur Schachtile ei meeldi, ihaldab temagi nagu enamik kõrgemalseisvaid sakslasi anneksioone rahulikul teel või sõja abil, ent tingimusel, et Ühendriigid jääksid pealtvaatajaks. Kuigi ma mõnede Schachti julgete sammude pärast olen temast vaimustatud, kardan nüüd, et kui ta emigreerub Ühendriikidesse, vaevalt temast head ameeriklast saab.»

Muidugi polnud Doddil põhjust hirmu tunda. Ja mitte üksnes seepärast, et Schacht polnud põrmugi halvem paljudest «headest ameeriklastest», kes olid end Wall Streetil sisse seadnud. Schacht lihtsalt ei kavatsenudki kuhugi sõita. Mõistagi kahtles ta Hitleri mõningates sammudes ja oleks mitmetel juhtudel toiminud hoopis erinevalt Hitlerist, eriti aga Göringist. Üldiselt aga toetas ta hitlerlikku agressioonipoliitikat täielikult. Milleks ta muidu nii energiliselt ja nii osavalt Saksamaa relvastumist finantseeris!

Schacht teadis, et ees seisavad suured sündmused. Ta jäi neid ootama — ja kindlustas oma seljatagust.

Uus tagasiastumine

Hitlerlik Saksamaa relvastus palavikuliselt. Sõjatehased töötasid täie koormatusega, kõikjal ehitati lennuvälju. Relvastuti tempos, mis pidi tagama, et viie aasta pärast on riik suureks vallutusretkeks valmis.

Sel ajajärgul sõltus Hitleri poliitiline avantürism teatud määral Schachti finantsavantürismist. Erinevus Hitleri ja Schachti vahel seisnes aga peamiselt selles, et kui esimene tegutses muretult, siis seoses riigi finantsolukorra katastroofilise halvenemisega valdas teist üha kasvav rahutus.

1938. aasta lõpus polnud Riigipangas enam vaba raha. Rahandusminister von Krosigk teatas Hitlerile murelikult, et kui 31. detsembriks 1932 moodustas konsolideeritud jooksev riigivõlg 12,5 miljardit riigimarka, siis 30. juuniks 1938 oli see kasvanud juba 35,8 miljardi riigimargani. Vaatamata sellele mahutati 1938. aastal relvastusse uued suured summad — ligi 11 miljardit riigimarka.

7. jaanuaril 1939. aastal esitas Schacht Hitlerile memorandumi, milles avaldas kartust läheneva inflatsiooni pärast. Ta tegi ettepaneku piirata teiste riigiorganite õigusi raha kulutamisel ning sisse seada Riigipanga range finantskontroll kõigi kulutuste üle. Tema ja füüreri vahel leidis aset äge mõtetevahetus, mille järel Riigipanga president andis lahkumisavalduse.

Nürnbergi protsessil püüdis Schacht sedagi erruminekut kasutada tõendina oma opositsioonist Hitleri režiimiga. Aastaid hil-

jem serveeris ta seda koguni kui Saksa monopolide Hitleri-vastase opositsiooni tõendit ja väitis, et monopolid olevat püüdnud sõja vallapäästmise plaane nurja ajada.

Tegelikult polnud Schachti errumineku mitte midagi ühist ei ühe ega teisega. Selle tegelikest põhjustest rääkis Rahvusvahelisele Sõjatribunalile küllalt selgesti Schachti järeltulija Emil Puhl:

«Kui Schacht nägi, et ohtlik olukord, mille ta oma finantsoperatsioonidega põhjustanud oli, järjest väljapääsmatumaks muutub (lähenes inflatsioon — *A. P.*), püüdis ta tekkinud olukorrast üha energilisemalt välja rabelda.»

Tegelikele põhjustele, miks Schacht lahkus Riigipanga presidendi kohalt, heidavad valgust ka von Krosigki tunnistused:

«Ma küsisin Schachtilt, kas finantseerida riiki kuu lõpuni saja või kahesaja miljoniga. See oli täiesti tavaline protseduur, mida me olime kasutanud palju aastaid. Kuid sedakorda Schacht ütles, et ta ei taha finantseerida üheainsagi penniga, et Hitlerile selgeks saaks, et riik pankrotis on.»

Süüdistaja küsis Krosigkilt:

«Kas Schacht rääkis teile kunagi oma kavatsusest erru minna, kuna ta on aru saanud, et relvastusprogrammi arendamine tähendab valmistumist sõjaks, mitte aga kaitseks?»

Vastus kõlas nii:

«Ei, sellest ei rääkinud ta mitte kunagi.»

Veelgi kategoorilisemalt ütles Göring, kui uurija talt küsis:

«Kas Hitler tagandas Schachti Riigipanga presidendi kohalt sellepärast, et too keeldus osa võtmast ümberrelvastumisest?»

Göring vastas:

«Ümberrelvastumisega polnud sellel midagi ühist.»

Schachti teisest errumineku polekski ehk mõtet nii pikalt juttu teha, kui see ei aitaks paremini välja joonistada selle inimese tõelist palet. Antud juhul ta näitas end teise nurga all, tuues nähtavale veel ühe joone oma iseloomus.

Schacht oli suuteline tegema ning tegigi kõike võimalikku ja võimatut, et aidata Hitleril valmistuda sõjaks. Ta oli valmis võiduvilju maitsma. Aga kui finantsmasin, mille ta hulljulgelt oli käivitanud, jõudis peaaegu kuristiku äärele, jäi tal üle vaid kaks võimalust: kas sellest kuristikust mööda eduka sõja rööpaid (mis olid üsnagi ebakindlad) üle kihutada, või siis langeda sellesse kuristikku ja omandada igaveseks ärimaailma silmis lootusetu pankrotmeistri kuulsuse. Schacht ei kõhelnud ning andis Riigipanga tüüri kahetsuseta üle Emil Puhlile. Omaenda soliidset nime sidus Hjalmar Schacht alati üksnes edukate firmade või inimestega.

Schachti tagasiastumine Riigipanga presidendi kohalt oli jälle üks lüli tema enesekindlustamise poliitikas: läbikukkumise korral oleks ta käed puhtad olnud, võimaliku edu puhuks aga säilitas ta portfellita ministri koha. Schacht ei kahelnud, et kui tuleb aeg

jagada pirukat (muidugi kui Hitleril õnnestub seda küpsetada), oskab ta endale sellest tükki haarata ja koguni võimalikult suurt.

Kuid ka Hitler tegi oma järeldused. Pärast Schachti errumineku hakkas ta mõistma riigi finantsolukorra katastroofilisust. Niisugusest olukorrast oleks olnud vaid üks mõistlik väljapääs: kärpida kulutusi relvastumisele ja viia eelarve tasakaalu. Ent säärane väljapääs oleks tähendanud taganemist omaks võetud poliitikast, milleta poleks olnud ei fašismi ega Hitlerit ennast. Sellepärast valis Hitler teise tee: hakkas kiirustama sõja vallapäästmisega, lootes parandada selle abil, teiste riikide ja rahvaste riisumise arvel riigi olukorda, sealhulgas ka rahanduslikku.

Ilmselt mõistsid kõike seda väga hästi ka välisriikide diplomaadid, kes jälgisid tähelepanelikult Saksamaa olukorda. 6. aprillil 1939. aastal kandis Suurbritannia Berliini saatkonna nõunik Forbs Londonis ette:

«Mingil juhul ei tohi arvestamata jätta võimalust, et Hitler alustab sõda, tegemaks lõpu tollele talumatule olukorrale, millesse on teda viinud tema majanduspoliitika.»

Ja ega's Inglise saadik Hendersongi puht retoorilisi küsimusi esitanud, kui ta sama aasta 6. mail Halifaxile kirjutas:

«Suudab ta (see tähendab fašistlik Saksamaa — *A. P.*) veel üht talve ilma krahhita üle elada? Ja kui mitte, kas ei eelista siis Hitler majanduslikule katastroofile sõda?»

Doktor Schacht valiku ees

Niisiis kiskus ilmselt sõja poole, ja Schacht jäi äraootavale seisukohale.

Ta oli teinud juba kõik, mis talt nõuti, hankides vahendeid relvastumise finantseerimiseks. Wehrmacht oli oma planeeritud suuruses loodud. Ja kui Hitler varem ei olnud järele andnud Göringi nõudmistele Schacht välja vahetada, siis 1939. aastal võttis ta Schachti errumineku avalduse pikema jututa vastu. Nüüd ei pidanud otsustavat sõna ütlema mitte see, kes relvastumist finantseeris, vaid wehrmacht ja selle kindralid.

Hitler tajus selgesti, kui suur tähtsus oli Schachti sidemeil Lääne-Euroopa ja Ameerika finantsringkondadega. Tänu neile oli Saksamaa saanud küllaltki palju krediite. Kuid Hitler mõistis ka seda, et neid krediite ei antud sugugi mitte paljast sümpaatiast Schachti või tema enese vastu. Saksamaalt oodati tegusid — kallaletungi Nõukogude Liidule. Just see Müncheni poliitika eesmärk oligi. Oma alluvate kitsas ringis oli Hitler kord öelnud:

«Mul tuleb kapitalismiga palli mängida ja «Versailles' riike» bolševismi tondiga vaos hoida, pannes neid uskuma, et Saksamaa on viimane tamm punase uputuse vastu. Meie jaoks on see ainuke

abinõu, et kriitilisest perioodist üle saada, Versailles'ga arved õiendada ja uuesti relvastuda.»

Just selles pallimängus Läänega abistaski Hjalmar Schacht suuresti Hitlerit. Kuid ükski mäng ei saa lõpmatuseni kesta. Ükskord tuli ikkagi teoks teha lubatud sõjakäik Itta, hävitada Nõukogude riik.

Vaatamata kogu oma avantürismile pidi Hitler taipama, et vastloodud wehrmachtiga ei tohi riskida ega viia teda taplusse Euroopa kõige tugevama riigiga. Sõda Nõukogude Liiduga 1939. aastal, mil Saksamaa polnud veel alistanud «Versailles' riike», oleks olnud seotud liiga suure ohuga. Sellepärast kaldusid Hitler ja Saksa kindralid üha enam arvama, et enne sõjakäiku Itta tuleks vallutada Lääs.

Aimas doktor Schacht seda, oli ta sellest teadlik? Arusaadavalt. Ta oli kursis Saksamaa välispoliitika kõigi põhisuundadega. Kas talle sobis sõja alustamise Lääne variant? Muidugi mitte! Kapitalistliku Lääne huvid olid ka Schachtile väga südamelähedased. Liiga tihedasti oli ta seotud USA ning Inglismaa monopolidega ja suurte Saksa firmadega nagu Thyssen, kes niisamuti oli oma panuse teinud ikka üksnes Ida variandi peale. Uut kurssi Saksa sõjastrateegias pidas Schacht ekslikuks ning jäi sellepärast veel kindlamalt oma otsuse juurde ajutiselt kõrvale tõmbuda ja pealtvaatajaks jääda.

Põletanud sillad Läände, taipas Hitler omakorda ülihästi, et nüüdsest peale tuleb tal Schachti poliitikat teostada teiste inimeste abil. Mõningal määral selgitab seegi, miks Saksamaa poliitiline diktaator 1939. aastal nii kergesti loobus oma majandusdiktaatorist.

Kuid Schacht tõmbus vaid kõrvale. Ta ei lahkunud valitsusest, vaid jäi selle koosseisu. Ja õiguse nimel tuleb tunnistada, et isegi äraootaval seisukohal olles ei jätnud ta kasutamata juhust Hitlerile kasulik olla. Polnud ju tollal veel päris selge, kuidas sündmused edasi arenevad.

Kuni 1939. aasta septembrini proovis Schacht jõudu diplomaatias. Märtsis saabus ta Šveitsi, et kohtuda oma inglise sõpradega ja püüda neid mõjutada Hitleriga liitu astuma. Poolte volinikud mõistsid hästi, mida kumbki vajab. Ilmselt kiskus sõjale, ja üheks sõdivaks pooleks pidi kahtlemata saama Saksamaa. Aga millises suunas wehrmacht liikuma hakkab? Niisiis sõitis Schacht kohtumisele Inglise valitsuse poolt volitatud isikuga, et talle selgeks teha: Poola ei pääse Saksa löögist, kuid Hitler tahab «peale Poola ka Ukrainat». Enam selgemalt öelda poleks võimalik olnud! Sellest võis aru saada ainult ühtmoodi: kui teie, inglased, otsustate päriselt Hitleriga sobingusse astuda, nii nagu mõne kuu eest Münchenis, alustab Saksamaa oma suurt *Marsch nach Osten*'it [1].

Et Inglismaaga vastastikust arusaamist saavutada (mõistagi

[1] Marss itta. Tõlkija.

Nõukogude-vastastel eesmärkidel), sõitis Schacht korduvalt Berliini ja Zürichi vahet, kasutades ära oma sidemeid rahvusvahelise arvelduspangaga. Seejärel püüdis väsimatu minister ühendusse astuda USA juhtivate ringkondadega. Ta pöördus New Yorgi ühe juhtiva panga presidendi Leon Frazeri poole, kes Rooseveltiga isiklikult kokku puutus. Schacht palus Frazerit, et see aitaks tal saada ametliku kutse USA-sse.

Niisugust kutset ei tulnud, kuid Schachti püüdlustel oli sellegipärast teatud edu. 1940. aasta märtsis, kui Euroopas juba sõda mõllas, saabus Berliini USA riigisekretäri asetäitja Sumner Welles. Ta kohtus Hitleri, Göringi ning Ribbentropiga, ja mitte keegi ei imestanud, et eriti vajalikuks pidas Washingtoni emissar kohtumist portfellita ministriga. Ta nägi Schachtis endiselt väga mõjukat isikut ja usaldas just temale öelda järgmise mõtte: «USA pole huvitatud Saksamaa purustamisest.»

1940. aasta kevadel tallas wehrmacht põrmuks Norra, Taani, Belgia, Hollandi. Viie-kuue nädala pärast lamas võitjate jalge ees oma poliitikute ja kindralite poolt reedetud Prantsusmaa. Schacht tatsas Riigikantselei saalides ringi kui peletis: oli ju neis vapustavates saavutustes ka omajagu tema töövaeva. Schacht juubeldas Prantsusmaa üle saavutatud võidu puhul ja näitas oma rõõmu kõigile. Ta oli valmis kas või nahast välja pugema, et veenda Hitlerit oma lojaalsuses. Ta tahtis füüreri silmis näida samasugune, nagu mälestusväärseil veebruaripäevil 1933. aastal. Ta oli valmis unustama tüli Göringiga: sõda on sõda, oma jõupingutused tuleb ühendada. Oli Schacht ju aasta algul pakkunud oma teeneid, et pidada USA-ga läbirääkimisi Ameerika poolt Inglismaale antava abi lõpetamiseks . . .

Süüdistus esitas Rahvusvahelisele Sõjatribunalile ühe dokumendi teise järel, näitamaks, et härra portfellita minister ei saanud oma palka asjata. Alguses ringlevad paberid. Siis äkki kustub saalis valgus, ja juba hommikul paigaldatud ekraanile ilmuvad eredate plakatite ja loosungitega ehitud Berliini tänavad. Orkestrid mängivad hoogsaid marsse. Natsliku Saksamaa pealinn võtab vastu Adolf Hitlerit, kes saabub Pariisist, kus tal lõpuks läks korda sundida neid vastikuid prantslasi kapitulatsioonile alla kirjutama.

Erapooletu objektiiv on koos Hitleriga jäädvustanud kogu tema kaaskonna: Göringi, Himmleri, Goebbelsi . . . Füüreri truude paladiinide hulgas on ka portfellita minister. Ta õnnitleb Hitlerit järjekordse agressiooniakti lõpetamise puhul, väljendades tormiliselt oma vaimustust.

Film tegi Schachtiga halba nalja. Päeval, mil seda dokumentaalfilmi kohtus näidati, oli finantsvõlur silmanähtavalt masendatud. Mitte nagu Göring, kes end kord vasakule, kord paremale pöörates härrade kohtualuste tähelepanu tema arvates nii meeldivatele kaadritele juhtis . . .

1941. aasta suvi. Seljataga olid mitmed edukalt ja endist viisi

välkkiirelt teostatud operatsioonid, mille tulemusena peaaegu kogu Euroopa lamas vallutaja jalge ees.

22. juunil tungis Saksamaa kallale Nõukogude Liidule, ja jällegi püüdis Schacht Hitlerile kasulik olla. Oktoobris kirjutas ta majandusministrile ja Riigipanga presidendile Walter Funkile, jagades sellega oma mõtteid, kuidas efektiivsemalt okupeeritud territooriume ekspluateerida. Ent Saksa armee esimesed edusammud sõjas Nõukogude Liiduga ei pannud Schachtil pead pööritama. Ta ei uskunud, et Venemaa väljadel võiks korduda sõjaretk Prantsusmaale.

1941. aasta lõpp andis uut toitu Schachti pessimismile. Nõukogude armee paiskas vaenlase tagasi sadade kilomeetrite kaugusele Moskvast. See oli fašismi üle saavutatava võidu esimene kuulutaja, esimene tõsine löök, millel oli nii sõjaline kui ka suur poliitiline ja moraalne tähtsus.

Sel ajal jälgis Hjalmar Schacht rahutusega nõukogude rahva üha süvenevat sõprust ameeriklaste ja inglastega. Ta sai väga hästi aru, millist ohtu Saksamaale kujutab endast Hitleri-vastase koalitsiooni loomine NSV Liidu, USA ja Suurbritannia näol.

Hoopis tasakaalust välja viisid teda leinalipud Berliini tänavail 1943. aasta talvel. Suur lahing Volga kaldal oli lõppenud Kolmandale riigile hävitava lüüasaamisega.

Pärast seda veendus Schacht lõplikult, et Hitler, kellele ta oli pühendanud nii palju jõudu, oli mängu kaotanud. Oli kätte jõudnud aeg minna mitte koos Hitleriga, vaid tema vastu. Mida kiiremini hargnesid sündmused Idarindel, seda kisendavamaks muutus vajadus leida uus tee. Ja portfellita minister otsustas hüljata laeva, mille tekki juba noolisid lained.

Mitte keegi teine Hitleri valitsusest polnud tol perioodil veel nii pessimistlikult meelestatud kui Schacht. Nõukogude Liidu esindaja Rahvusvahelises Sõjatribunalis märkis oma eriarvamuses õigesti, et «Schacht, kes tajus hitlerliku režiimi vältimatut kokkuvarisemist varem kui paljud teised sakslased, jättis Hitleri maha».

1943. aastal näitas Schacht veel kord end targa ja kogenud poliitikuna, kes mõistab, et nii rahvusvahelistes asjades kui ka muus on vaja paindlikkust. Haake tegev vilgas rebane võib kindlana näivast hukust teinekord pääseda; surmavalt haavatud tiiger aga, astudes juhmilt otse jahimehe poole, kes on tema jaoks valmis pannud uue laengu, ei saavuta oma surmaeelse möirgamisega mitte midagi.

1938. aastal võttis Schacht Austria Riigipanga ametnikelt truudusevande Hitlerile ja, nagu me juba teame, lausus selle järel: «Olgu neetud see, kes seda murrab. Meie füürerile kolmekordne «Sieg heil!»» Nüüd aga sülitas ta ise selle vande peale ja oli valmis hüüdma: olgu neetud füürer, kes viis Saksamaa sellisesse ummikusse!

Oli küll valmis hüüdma, aga esialgu veel ei võinud. Seda aga, mis ta tegi, kui alustas salajast võitlust Hitleri vastu ja kasutas

selleks oma sidemeid vaenlasega, nimetatakse kriminaalõiguse keeles riigi reetmiseks.

Ja Nürnbergi kohtualused nimetasidki Schachti reeturiks, kui too hooples oma osavõtuga vandenõust. Oma südames Schacht naeris nende üle. Nimetagu need äbarikud Göring ja Ribbentrop, Kaltenbrunner ja Frank teda kuidas neile meeldib. Kas nood viletsad kääbused üldse suudavad mõista tõelist poliitikut, suurte tulevikuplaanidega inimest! Ka Talleyrand'i peeti reeturiks, kui ta 1807. aastal reetis Napoleoni, astudes salaühendusse Aleksandriga. Kuid ometi leidus inimesi, kes teda õigustasid. Üks saksa publitsiste, Talleyrand'i kaasaegseid, kirjutas tema kohta:

«Ma pole kunagi aru saanud, miks inimesed seda meest pole mõistnud! Et nad teda laitsid, on hea, kuid väheveenev; heasoovlik, kuid mitte just arukas: need laitused teevad küll au inimkonnale, kuid mitte inimestele. Talleyrand'ile heidetakse ette, et ta olevat järjest reetnud kõiki parteisid ja valitsusi. See on tõsi: Louis XVI poolelt läks ta üle vabariigi poolele, sealt direktooriumi poolele, edasi Konsulaadi teenistusse, seejärel Napoleoni poolele, siis Bourbonide poolele, Bourbonide teenistusest Orléans'ide teenistusse, ja võib-olla läheb ta enne oma surma veel Louis-Philippe'i teenistusest taas vabariigi teenistusse. Aga ta pole neid kõiki üleüldse reetnud, vaid pärast nende surma hüljanud. Ta istus iga ajajärgu, iga valitsuse haigevoodi juures, katsus kogu aeg nende pulssi ja märkas enne teisi, millal nende süda lakkas tuksumast. Siis tõttas ta lahkunu juurest järeltulija juurde, kuna aga teised teenisid veel mõnda aega laipa. On see siis reetmine?»

Teatud määral kehtib see kõik ka Schachti kohta. Ta hülgas kahetsuseta Weimari vabariigi, teades, et sellele on tugeva mehe, tugeva võimu näol juba asendaja olemas. Hitleriga olid aga asjalood veidi teisiti. Siin ei kavatsenud ei Schacht ega ka need, kes seisid tema seljataga, tõtata, kuigi ajalugu ei jätnud järelemõtlemiseks just palju aega. Kompromiteeritud kapralile oli tarvis korralikult vahetus ette valmistada. Käis ju sõda Idaga, Nõukogude Liit tungis peale. Saksamaal muutusid põrandaalused antifašistlikud organisatsioonid üha aktiivsemaks. Nende eesotsas seisis jõudu koguv Saksamaa Kommunistlik Partei. Schachti ja teiste vandeseltslaste tahtel pidi Hitler ära koristatama. Kapitalism ja monopolide ülemvõim pidi aga Saksamaal püsima jääma. Igasugused juhuslikkused tuli välistada. Võimu ei tohtinud käest libiseda lasta.

Saksa monopolistliku kodanluse ja mõisnike-junkrute ringkondade Hitleri-vastase vandenõu olemus tuli selgesti ilmsiks, kui Nürnbergi protsessil kuulati üle tunnistaja Giseviust, kes oli olnud nii Gestapo kõrgem ametnik kui ka Ameerika luure salaagent. Otsides teid, kuidas pärast Hitleri kõrvaldamist võimu enda käes hoida, astusid vandenõulased ühendusse Šveitsis asuvate Ameerika luureorganitega, keda tookord juhtis Allan Dulles. Üksikud vandenõust osavõtnud patriootlikult meelestatud elemendid, nagu

ooberst Stauffenberg, ei saanud asja käiku oluliselt mõjutada. See oli kiskjate vandenõu kiskja vastu, saksa reaktsionääride sobing USA ja Inglismaa reaktsiooniliste ringkondadega.

Süüpingis istudes püüdis Schacht koguni Giseviuse tunnistusi enda kasuks pöörata. Ta soovis nii väga, et Rahvusvaheline Sõjatribunal tunnistaks kui fakti, et just tema oli üks mõjukamaid kujusid vandenõus, ja juba enne sõda.

Muidugi ajas see Schachti katse teised süüpingis istujad ärevile, ja loomulikult mitte ainult sellepärast, et Schacht püüdis päästa oma elu. Tema eilsetele kolleegidele tundus solvav, et kellelegi neist polnud riigi eksisteerimise viimastelgi kuudel pähe tulnud luua endale niisugune alibi, nagu oli Schachtil. Sel rebasel jätkus taipu teenida Hitlerit nii, et võidu korral võinuks ta alati tõestada, et see ei tulnud ilma doktor Schachti tohutute pingutusteta. Kaotuse puhul paistis aga kõik vastupidises valguses: mitte keegi polnud türannist vabanemiseks teinud nii palju kui doktor Schacht. See Schachti saatanlik kahekordne mäng sünnitas kadedust, kadedus omakorda aga viha.

Vaheajal seletas Baldur von Schirach oma kolleegidele, kuidas Schacht oleks oma kaitsekõne üles ehitanud, kui Hitler oleks võitnud ja tal oleks tulnud vastust anda vandenõust osavõtmise eest. Siis ta oleks arvatavasti rääkinud:

«Kuidas te julgete väita, et ma võtsin osa vandenõust Hitleri vastu, kui on hästi teada, et ma olen alati olnud üks tema kõige ustavam liitlane. Ainult sellepärast, et Gisevius teile seda ütles? Ta oli ju ise äraandja, teenis sõjaajal vaenlast. Kas te dokumentaalfilmist ei näinud, kui südamlikult ma tervitasin Hitlerit Anhalt-Bahnhofis, kui ta tuhande üheksasaja neljakümnendal aastal Pariisist tagasi jõudis? Kas te olete unustanud, et just mina kogusin vajalikud summad, et aidata füüreril tuhande üheksasaja kolmekümne kolmanda aasta valimistel võita? Või kes nägi tohutut vaeva, et tagada meie relvastumise finantseerimist? Ärge tehke endale illusioone — ilma minuta poleks te seda sõda võitnud. Või kas te olete unustanud minu kõned anšlussi puhul ja Prahas? Kas te kõige selle juures võite veel kahelda minu ustavuses füürerile? . . .»

Kõik, kes seda Schirachi improvisatsiooni kuulsid, naersid. Ainult Schacht jäi rahulikuks. Naergu pealegi, kui ainult Gisevius räägiks seda, mida Schacht temalt ootab.

Kuid Gisevius ei rääkinud alati just seda ja alati just nii, nagu Schacht seda tahtnud oleks. Nüüd teatas ta, et üks vandeseltslastest, nimelt kindral Halder kohtunud Schachtiga juba enne sõda ja arutanud putši küsimust. Ent samas lisas ta selgitavalt:

«Ma pean toonitama, et Schachti üle ei murdnud pead üksnes mina, vaid ka mu sõbrad. Schacht jäi meile alati küsimusmärgiks ja mõistatuseks.»

«Mõistatus» Schacht kuulas ja muigas pilkavalt. Mis mõistatus? Tegelikult polnud seal mingisugust mõistatust: lihtsalt poliitiline baromeeter ei näidanud veel, et on aeg käivitada vandenõu mehhanism. Tollal, 1938. aastal, anti täiskäik teisele mehhanismile, mis kandis lakoonilist nimetust «München». Ka too oli vandenõu, ent mitte Hitleri vastu, vaid Hitleri kaasabil Nõukogude Liidu vastu. Vandenõu füüreri vastu tuli teoks teha alles siis, kui hiilgav Müncheni plaan raginal läbi kukkus ja idast tulnud sõdurid juba tungivalt Berliini väravaile koputasid.

Siis lülitus Schacht tõepoolest vandenõusse. Kuid ka nüüd oskas ta oma osavõttu vandenõust korraldada igaks juhuks nii, et laskis õnnetud putšist osavõtjad rahumeeli Himmleri tapalavale viia, ise aga istus kuni sõja lõpuni laagris.

Nürnbergis kinnitas ta muidugi, et oli vahetult osa võtnud atentaadi organiseerimisest Hitlerile. Ent Gisevius oli sunnitud süüdistaja küsimusele vastates tunnistama, et Schacht koguni ei teadnud täpselt, millal atentaat Hitlerile toimuma pidi.

Doktor Dix läks sellest pisiasjast vaikides mööda. Ta eelistas tungida kaugele ajalukku ning esitas Schachtile küsimuse:

«Kas te teate ajaloost juhtumeid, kus mõne riigi kõrged ametnikud oleksid püüdnud kukutada riigipead, kellele nad olid truudust vandunud?»

«Ma arvan, et selliseid näiteid leidub iga maa ajaloos,» vastas Schacht lühidalt.

Kohtualune oli valmis otsekohe alustama ekskurssi, eesistuja aga katkestas teda sedamaid. Schachtile ja ta kaitsjale tuletati meelde, et kohus tuleb väga hästi toime ka ilma näideteta ajaloost.

Sellele vaatamata tuli doktor Dix oma kaitsekõnes sama teema juurde tagasi, taotledes nähtavasti kaht eesmärki: esiteks näidata, et Schachti kunagised Hitleri ja hitlerliku riigikorra ülistamised olid tegelikult vaid vandenõulase maskeerimisvõtteiks, teiseks aga saavutada oma kaitsealuse moraalset rehabiliteerimist nende sakslaste silmis, kes ei soovinud kuuldagi kõrge riigiametniku mingisugustest eneseõigustustest, kes sõja ajal oli sõlminud tehingu vaenlasega; nood nimetasid endist portfellita ministrit lihtsalt reeturiks.

«Ajalugu õpetab meile,» alustas advokaat, «et valitud isikute hulka kuuluv vandenõulane, kes riigipead hukka mõistab, püüabki teeselda just orjameelsust.»

Sellega seoses viitas doktor Dix Neumanni üsna efektsele näidendile. Selles jutustatakse Vene tsaari Pauli tapmisest tema esimese ministri krahv Pahleni käe läbi. Tsaar uskus viimse hetkeni krahvi truudust, mida too igati välja paista laskis. Ja sugugi mitte põhjendamatult. On säilinud dokument, mille Pahlen saatis Vene saadikule Berliinis veidi aega enne atentaati. Selles nimetab krahv Pahlen Pauli kogu aeg «meie helgeimaks käskijaks».

Advokaat lõpetas oma kõrvalepõike ajalukku sõnadega:

«On iseloomustav, et Neumanni näidendi pealkirjaks on «Patrioot». Tuntud moraalijutlustajad, keda tänapäeval on nii palju ja kes nõuavad, et põhimõtetest teraskindlalt kinni peetaks, ei tohi unustada, et terasel on kaks omadust: ta on kõva, kuid ka painduv.»

Ei söanda väita, et Dixi sõnad ühtki sakslast veenda oleks suutnud, kuid lääneriikide kohtunikud suhtusid üsnagi mõistvalt Schachti ja tema advokaadi kaitseargumentidesse, mis rajanesid finantsvõluri osavõtul 1944. aasta 20. juuli vandenõust. Tulemuseks oli see, et Rahvusvaheline Sõjatribunal märkis oma otsuses, et hitlerlik ladvik tundis Schachti vastu «varjamatut vaenulikkust». Sealsamas mainiti ka Schachti arreteerimist, mille põhjuseks olnud «Hitleri vaenulikkus Schachti vastu, mis võrsus kahtlustustest, et viimane võttis osa atentaadist».

Schacht võis jälle kord veenduda, et ta oli Kolmanda riigi draama viimastes vaatustes mänginud palju paremini kui tema kaaslased Nürnbergi süüpingis.

Mispärast kohtunike arvamused lahku läksid

Ükski kainelt mõtlev inimene, kes Schachti süüasja arutamise ajal kohtusaalis viibis, ei kahelnud hetkegi, et seda kohtualust ootab ränk karistus. Kuid mida lähemale jõudis kohtuprotsessi lõpp, seda enam hakkas ilmnema uusi endeid. Paljud taipasid, et Schachti saatuse otsustamisel võib juhtuda üllatusi.

Ilmselt hakkas ka Schacht ise uskuma asjade soodsasse kulgu. Seda võis järeldada tema meeleolust ja käitumisest.

Ühel kohtuistungite vaheajal märkas ameerika valveohvitser, et kaebealune Speer — kunagine arhitekt — midagi innukalt sehkendab.

«Mis te seal joonistate?» küsis ameeriklane karmilt.

«Ah te mõtlete seda joonist?» vastas Speer. «Vaadake, Schacht tellis mult projekti villa jaoks, mille ta tahab ehitada, kui protsess on lõppenud.»

Doktor Schacht kinnitas peanoogutusega, et ta tõepoolest oli andnud Speerile sellise tellimuse.

Mõni päev hiljem toimus kohtusaalis Schachti ja USA peasüüdistaja Jacksoni vahel üsnagi iseloomulik dialoog. Schacht nimetas end jällegi natsismi vaenlaseks, põhjendas seda oma tagasiastumisega Riigipanga presidendi kohalt ja selgitas, et jäänud portfellita ministriks, polnud tal tegelikult mingeid kohustusi, tema ametikoht olnud puht nominaalne. Täie õigusega meenutas Jackson Schachtile, et isegi sellel nominaalsel ametikohal sai Schacht Hitlerilt endistviisi viiskümmend tuhat riigimarka aastas.

«Aga muidugi, härra süüdistaja,» vastas kohtualune jultunult. «Ma loodan, et saan oma pensioni ka pärast kohtuprotsessi lõppu. Millest ma muidu elama hakkan?»

Nüüd järgnes Ameerika süüdistaja salvav repliik:

«Ma loodan, et teie ülalpidamine pärast protsessi eriti kalliks ei lähe, doktor.»

Protokolli on nende armastusväärsuste vahetamise järel märgitud: «Naer saalis.» Stenografist muidugi ei näidanud ega tõenäoliselt poleks suutnudki näidata, miks ja mille üle publik naeris. Nende ridade autoril on meeles, millises õhkkonnas Schachti ülekuulamine toimus. Publik saalis oli väga kirev: seal leidus nii kogenud juriste kui ka jõukaid ameerika turiste ja mõjukaid Lääne ajakirjanikke. Sellepärast siis polnudki nii lihtne otsustada, mille üle need inimesed naersid, kas Schachti kohatu enesekindluse või süüdistaja naiivse optimismi üle.

Kuid üsna pea sai selgeks, et Schachtil oligi mõningat alust selliseks enesekindluseks. Ta tunnetas, et peale doktor Dixi on tal veel teisigi kaitsjaid, sealjuures palju vägevamaid kui tema advokaat. Kunagi oli Schacht aidanud neil oma seife täita, nüüd pidid nemad temale appi tõttama.

Kogu oma elu oli finantsvõlur veetnud rutakas sagimises. Kunagi veel polnud tal nii palju aega olnud kui nüüd, pikkadel talveõhtutel Nürnbergi vangla üksikkambris. Nüüd võis ta mälestusi mõlgutada ja rehknutit pidada. Tuli välja, et paljud ookeanitaguse impeeriumi suurustest võlgnesid Schachtile nii mõndagi.

Kas polnud see tema, kes oli abistanud Morganit ja Dillonit «Dawesi plaani» sünni juures, mille pealt ameerika pankurid teenisid sadu miljoneid dollareid. Kas polnud see Schacht, tänu kellele ameerika töösturid Saksa armeed relvastades tohutuid kasumeid lõikasid! Lõppude lõpuks, ega's Schacht üksi Hitlerit võimule upitanud. Ühendriikidesse jõudes ei nõudnud talt suurt vaeva veenda New Yorgi börsi ja Washingtoni ametnikke, et üksnes võimu üleandmine Hitlerile kindlustaks korra Euroopas ja ristisõja NSV Liidu vastu. Schacht taotles uusi Ameerika laene Saksamaale. Ta teadis vägagi hästi, et New Yorgi teoinimestele pole kaugeltki ükskõik, kes Saksa sadulas istub. Saksamaa töösse olid mahutatud hiiglasuured Ameerika kapitalid, ja polnud ainuüksi jumala teada, kuidas Ford ja «General Motors» aitasid oma Kolmandas riigis asuvate tütartehaste kaudu luua Hitleri armee motoriseeritud väeosi, Morgan aga Göringi lennuväge.

Aga kas võis unustada, et aastail 1942—1943 kohtus Schacht Baselis mitmel korral ameerika pankuritega, pakkudes neile rahu Läänes. Tookord suhtusid ameerika kaukamehed tema ettepanekuisse soojalt, ja kõik läks päris rahuldavalt, kuni natside sõjalaev Stalingradi madalikule kinni jooksis.

Teenides väsimatult USA huvisid, tegi Schacht hiljemgi ettepaneku Saksa tööstus Ameerika ja Saksa monopolide ühisomandiks muuta. Pärast vaenutegevuse lõpetamist Läänes oleks wehrmacht saanud kompensatsiooniks võimaluse jätkata sõda NSV Liidu vastu. Jällegi kiitsid ameerika sõbrad ta plaani heaks. Allan Dulles tegi koguni katset panna Schacht Saksa riigitüüri hoidma. Ent lava, millel Schacht esineda kavatses, hakkas Nõukogude armee hoopide all kõikuma, siis ragisema, ja vajus lõpuks sootuks kokku.

Hjalmar Schacht mäletas seda kõike, kuid ei suutnud mõista, kas ameeriklased tõesti on huvitatud, et ta siin, Nürnbergis, puhtsüdamlikult kõike tunnistaks. Ja mis alusel lubavad nad kohtunikutalaaris meestel tuhnida pühamast pühamas paigas — pankade ja kontsernide toimikuis? Kas Ameerika süüdistaja Jackson ainult selleks lähetatigi Nürnbergi, et tuua päevavalgele «IG-Farbenindustrie» ja Ameerika kontserni «Standard Oil» sidemed ja, ülepea, avada lihtsurelike ees sõdade sünni suur saladus?

Kohtuprotsessi ajal jälgis Schacht tähelepanelikult Ameerika ajakirjandust ning leidis sealt aeg-ajalt vastuseid teda vaevavatele küsimustele. Kuid see ei olnud kõige tähtsam. Schachti jaoks oli kõige tähtsam midagi muud: ajakirjandusest luges ta välja, et lõpuks ometi hakkas funktsioneerima mehhanism, mis suudab teda päästa. Igaks juhuks otsustas Schacht ameeriklastest kohtunikele meelde tuletada — kes neid teab, kas nad ise taipavad! — vekslit, mille ta oli saanud vahetult enne sõja algust:

«Enne Berliinist lahkumist ütles USA saatkonna volinik mister Kirk mulle jumalagajätul, et pärast sõda suhtutakse minusse kui inimesesse, kes pole mitte millegagi oma käsi määrinud.»

Hiljem, ühel 1946. aasta maikuu õhtul ütles Schacht oma kongis Gilbertiga vesteldes:

«Kinnitan teile, et kui mind õigeks ei mõisteta, siis on see igavene häbi tribunalile ja rahvusvahelisele kohtumõistmisele.»

1. oktoobril 1946. aastal kuulutas Rahvusvaheline Sõjatribunal oma otsuse. Schacht, Papen ja Fritzsche mõisteti õigeks. Kohtu eesistuja lord Lawrence tegi vangla komandandile korralduse nad viivitamata vabaks lasta.

Kogu süüpink pööras pilgu vasakule, kus need kolm õnneseent istusid. Kuulutati vaheaeg enne kohtuotsuse ettelugemist teistele kohtualustele. Von Papen ei suutnud varjata rõõmu ja hämmeldust:

«Oma südames ma lootsin, tegelikult aga ei oodanud seda.»

Siis tegi Papen viimase teatraalse žesti. Ta võttis taskust apelsini, mille oli hommikueinest kõrvale pannud, ja palus Gilbertit ulatada see von Neurathile. Fritzsche andis oma apelsini Schirachile. Doktor Horace Greeley Hjalmar Schacht sõi oma apelsini ise.

Õigeksmõistev kohtuotsus nende kolme hitlerlase kohta põhjustas üldsuse laiades ringkondades sügavat meelepaha. Kõige rabavamana tundus Schachti õigeksmõistmine. Nõukogude kohtunik justiitskindralmajor J. Nikittšenko ei nõustunud kohtuotsuse selle osaga ja avaldas oma eriarvamuse.

Sellest, mis edasi juhtus, pajatab oma memuaarides Hans Fritzsche. Kui õigeksmõistetud sõjaroimarid valmistusid juba vanglast lahkuma, tuli doktor Dix ja teatas, et Saksa politsei olevat hoone ümber piiranud ja kahtlemata arreteeritakse nad kohe, kui ameeriklased nad vabaks lasevad.

«Meile anti nõu,» kirjutab Fritzsche, «hoonest mitte väljuda, vaid oodata sündmuste edasist käiku. Kolonel Andrews soovitas meil ööbida vangimajas, kuid nõudis meilt allkirja, et me otsustasime omal soovil ajutiselt vanglasse jääda. Järgmisel kesköö1 sõitsid vangla õue kaks Ameerika veoautot. Ühte neist istus Schacht, teise mina.»

Pimeduse katte all sõitsid mõlemad autod vangla väravast välja ja kihutasid eri suunas. Sellegipärast leiti Schacht varsti üles ja arreteeriti. Sama juhtus hiljem ka Papeniga.

Mis mängu siin õieti mängiti? Miks Rahvusvaheline Sõjatribunal mõistis õigeks inimesed, keda kui kurjategijaid jälitas nende oma maa politsei? Sest isegi kohtunikud, kes esindasid seal Ameerika Ühendriike, Suurbritanniat ja Prantsusmaad, märkisid kohtuotsuses:

«On täiesti ilmne, et Schacht oli Saksamaa ümberrelvastamise programmi keskne kuju; tema poolt astutud sammud, iseäranis natsirežiimi esimestel päevadel, võimaldasid natslikul Saksamaal kiiresti tõusta suurriigiks.»

Schacht ise oleks võinud sellele lisada, et tema seljataga seisid Ruhri traaditõmbajad. Need taipasid, milliseid tohutuid kasumeid tõotas neile wehrmachti relvastamine ja kui suuri võimalusi teiste maade riisumiseks pakkus natside poolt ettevalmistatav suur sõda. Seda, mida ei õnnestunud saada tavalises konkurentsis Euroopa turgudel, lubasid natsid saavutada tääkide abil.

Schacht oleks võinud jutustada, missuguse energiaga Ruhri monopolid sõjaks valmistumise programmi lülitusid. Ta oleks võinud meenutada, kuidas tema ise või tema esindajad olid võtnud truult osa kõigist tähtsamatest suurtöösturite nõupidamistest Hitleri ja Göringiga; kuidas need kaukamehed 1936. aastal Hitlerile olid aplodeerinud, kui too ütles, et «Saksa majandus peab nelja aastaga sõjaks valmis olema».

Schachtil poleks tarvitsenudki eriliselt mälu pingutada, meenutamaks Saksa armee ülemjuhatuse ja suurmonopolide arvukaid kokkuleppeid, mille järgi viimased pidid toetama luuretööd välismaal; «IG-Farbenindustrie» ja teised kontsernid lõid koguni eriorganid majandusspionaažiks riikides, millede vastu valmistuti agressiooniks.

Schacht, kes kuni 1943. aastani kuulus Hitleri valitsusse, oleks võinud jutustada, kui heldelt see valitsus pärast arvukaid agres-

siooniakte Ruhri tööstureid tänas. Mõistagi polnud ta unustanud kontserni «IG-Farbenindustrie» ja Austria keemiatrusti «Pulverfabrik» pikka ning visa võistlust Euroopa turgudel. Kui lihtsalt lahenes kõik pärast Austria anšlussi: Saksa keemiahiiglane lihtsalt neelas Austria trusti.

Või Škoda tehased... Eks olnud needki pinnuks silmas Kruppile, konkureerides temaga maailmaturul. Ja jällegi lahenes kõik imelihtsalt, niipea kui Saksa sõdurisaabas Praha tänavaile astus.

Schachtil on hea mälu. Ta oleks võinud vaevata meenutada hulgaliselt näiteid, kus Ruhri haid, järgnedes Hitleri vägedele moonavooris, sadu Euroopa tehaseid ja vabrikuid enda kätte haarasid. Ja kuidas Ruhris käsi plaksutati, kui wehrmacht 22. juunil 1941. aastal avas pärani väravad Nõukogudemaa riisumiseks. Kuis rõõmustasid röövlid Reini ääres, tutvudes direktiiviga sellest, et «lõppkokkuvõttes hakatakse okupeeritud territooriume ekspluateerima kui koloniaalvaldusi»!

Just seda oligi Schacht Ruhri isandatele 1932. aastal lubanud, kutsudes neid Hitlerile oma kukruid paotama. Nüüd tuli aeg, kus Hitler otsustas oma vekslid lunastada. Uusi monopolistlikke ühendusi tekkis nagu seeni. Ilmusid «Continental-Öl-AG» — Nõukogude nafta väljapumpamiseks, «Berg- und Hüttenwerke Ost» — Nõukogude mäe- ja metallurgiatööstuse ekspluateerimiseks ning demontaažiks.

Sajad ešelonid Nõukogude tooraine, valmistoodangu ja sisseseadetega liikusid idast läände. Läänest itta aga sõitsid vallutatud Nõukogude tehaste valitsejad. Keemiakontsern «IG-Farbenindustrie» ruttas nimetama oma valitsejaid sünteetilise kautšuki tootmise ettevõtteisse nii Jaroslavlis ja Voronežis kui ka Jerevanis ja Sumgaidis, Kaasanis ja koguni Tšeljabinskis, Novosibirskis, Aktjubinskis. Selle kontserni ametlikus kirjavahetuses räägiti meie maast juba minevikuvormis: «endine Nõukogude Liit».

Ja orjatöö? Kui palju miljoneid töökäsi said Saksa monopolid tänu natsidele! Kas ei esitatud Nürnbergi kohtus Ruhri kontsernide ja Himmleri vahel sõlmitud kokkuleppeid tehaste ehitamiseks Oświęcimi ja teiste surmalaagrite territooriumidele? Neis range režiimiga vabrik-vanglates hukkus sadu tuhandeid inimesi.

Schacht tegi näo, nagu tõmbuks tal süda valust kokku, kui süüdistus esitas dokumendi, mis tunnistas, et «IG-Farbenindustrie» teenis otseselt ka miljonite inimeste tapmise pealt laagrites: kontsern turustas SS-ile mürkgaasi «Tsüklon B». Schacht krimpsutas pahaselt nägu, kui Nõukogude süüdistaja Lev Smirnov esitas Saksa firma «Topf & Söhne» kirjavahetuse, milles SS-i juhtkonnale teenistusvalmilt pakuti kõige kaasaegsemat krematooriumisisustust Oświęcimi ja Treblinka koonduslaagrite jaoks.

Saksamaa eilne majandusdiktaator sai väga hästi aru, et see kõik oli tema aastatepikkuse poliitika kauge, ent Ruhri isandaile selgesti nähtav vili. Ja tõepoolest oli lausa hämmastav, kuidas küll Rahvusvahelises Sõjatribunalis Lääänt esindavad kohtunikud võisid äkki Schachti süüs kahtlema hakata. Muidugi oleks loomuvastane eeldada, nagu poleks Schacht teadnud, et kogu tema natsliku wehrmachti relvastamise poliitikal ei ole teist eesmärki peale agressiivse sõja, röövsõja.

Ent just sellele Lääne kohtunikud toetusidki, kui nad Schachti õigeks mõistsid. Tunnistades, et Schacht oli «keskne kuju Saksamaa ümberrelvastamise programmis», möönsid nad sealsamas:

«Kuid vastavalt põhikirja sätetele ei loeta ümberrelvastumist kui niisugust kuritegelikuks aktiks. Selleks et seda saaks formuleerida kuriteona rahu vastu, nagu see on fikseeritud põhikirja 6. artiklis, peab olema tuvastatud, et Schacht viis seda ümberrelvastamist läbi kui üht osa natside agressiivse sõja pidamise plaanist.»

Teiste sõnadega, Schacht oli küll wehrmachti relvastanud, kuid polevat teadnud, et Hitler kavatseb seda sõjas kasutada. Tuleb välja, et ta «võttis ümberrelvastamise programmist osa ainuüksi selleks, et tahtis luua tugevat ja sõltumatut Saksamaad».

Ent me nägime juba, et arvukad süüdistusmaterjalid, mida Rahvusvaheline Sõjatribunal hoolikalt uuris, ei andnud sellisteks järeldusteks vähimatki põhjust. Veel enam: koguni ilma kohtuta oli ilmselge, et Hitleri vallutussõja plaanid kujutasid endast niisama suurt saladust nagu Saksamaal kuuemiljonilises tiraažis väljaantud «Mein Kampf», natsismi piibel.

Juba 19. septembril 1934. aastal tunnistas Schacht vestluses Doddiga, Ameerika saadikuga Berliinis, et «Hitleri partei on tulvil otsustavust alustada sõda, niisamuti on ka rahvas sõjaks valmis ja soovib seda».

27. mail 1936. aastal aga lausus Göring ministrite kabineti istungil, kus viibis ka Schacht:

«Kõiki üritusi tuleb vaadelda sõjapidamise kindlustamise vaatevinklist.»

Kas sellest ei piisanud, et mõista, milleks Hitler vajas relvastamist!

Arvatavasti olid ka Lääne kohtunikud Schachti süüdistavate dokumentide mõju all. Mille muuga seletada järgmiste mööndusteste sattumist kohtuotsusesse:

«Schacht, kes tundis suurepäraselt Saksamaa rahandust, pidi eriti selgesti mõistma Hitleri poolt teostatava hullumeelse ümberrelvastamise tõelist mõtet ja taipama, et vastuvõetud majanduspoliitika võis teenida vaid üht eesmärki — sõda.»

Ent kui see kõik nii on, miks ta siis õigeks mõisteti?

Põhjus ei peitu mitte doktor Dixi ilukõnedes ja aforismides. Siin on tegemist hoopis millegi muuga.

Ajal, mil Nürnbergis toimus suur protsess, valmistasid liitlasriikide uurimisorganid ette materjale uute kohtuprotsesside jaoks, mis pidid toimuma eelkõige Saksa monopolide juhtide üle. Kruppi, Flicki, Schnitzlerit ja teisi nendetaolisi süüdistati selles, et nad olid Hitleril aidanud võimule tulla ja varustanud teda relvadega,

luues võimaluse agressiivsete sõdade vallapäästmiseks. Nende sõdade käigus olid nad korda saatnud sõjaroimi ja riisunud okupeeritud maid lausa ohjeldamatult.

Schacht oli juba selles asjas ülekuulamisel käinud. Ta taipas kiiresti — ja hiljem koguni kirjutas oma memuaarides —, et Nürnbergi protsessi organiseerijad kavatsevad «Saksa tööstus- ja finantsringkondi tervikuna süüdistada selles, et tööstus- ja rahamehed varustasid Hitlerit sõjapidamisvahenditega». Kuid talle tundus veider, miks küll ameeriklased tegelevad sellise kummalise ja pealegi nende endi jaoks hoopiski mitte ohutu asjaga. Ühe vestluse ajal doktor Gilbertiga hakkas Schacht valjusti naerma ja seletas siis lühidalt, mis teda nii lõbustas:

«Kui teie, ameeriklased, tahate süüdistada tööstureid, kes Saksamaad relvastada aitasid, siis peate esitama süüdistuse iseendale.»

Doktor Gilbert ei taibanud otsekohe, ja Schacht ruttas selgitama:

«Näiteks teie «General Motors Corporation» haldas Saksamaal tehast «Opel-Werke», selles tehases ei toodetud aga midagi muud kui sõjavarustust.»

Schacht oleks võinud tuua palju taolisi näiteid. Ta oleks võinud meelde tuletada, et kogu sõja vältel finantseeris Morgan lennukite «Focke-Wulf» tootmist, et Ameerika kontsern «Standard Oil of New Jersey» kartellkokkuleppel firmaga «IG-Farbenindustrie» varustas natslikku Saksamaad kogu sõja jooksul wehrmachtile nii vajaliku aviobensiini ja määrdeõlidega. Schacht oleks koguni võinud kerge vaevaga täpselt välja arvutada kasumi, mis USA monopolistid nende kokkulepete pealt teenisid.

Kas Ameerika süüdistajad tõepoolest tahavad, et tema, Schacht, hakkaks oma mälus sorima ning jutustaks New Yorgi ja Düsseldorfi bisnesmenide avalikust koostööst nii enne sõda kui ka sõja-aastail?

Ent Schacht närvitses ilmaaegu. Ameerika ajakirjanduses hakkas üha sagedamini ilmuma artikleid saksa töösturite kohtuliku jälitamise vastu. Teatud ringkonnad Läänes ilmutasid avalikku huvi ka Schachti enda saatuse vastu. Seesama Ameerika ajakirjandus hakkas korraga otsekui komando peale pasundama, et Schacht olevat valge vares Nürnbergi süüpingis.

Schacht mõisteti õigeks. Oma memuaarides vastab ta ise küsimusele, miks see nii juhtus:

«Kui süüdistusel oleks õnnestunud Nürnbergi protsessil saavutada minu süüdi tunnistamine, siis poleks raske olnud häbiposti naelutada ka paljusid teisi Saksamaa tööstusjuhte.» Schacht arendab oma mõtet edasi: «Süüdistav pool oli väga pettunud, kui mind õigeks mõisteti, sest see tegi äärmiselt raskeks kogu Saksa finants- ja majandusmaailma kriminaalkorras vastutusele võtmise.»

Selles osas, mis puudutas Schachti, oli kohtuotsus tõepoolest formuleeritud nii, et see andis aluse üleüldse vabastada Saksa

monopolide juhid vastutusest Hitleri agressiooni eest. Rahvusvahelist kohtuprotsessi nende üle ei toimunud. Ja muidugi mitte sellepärast, et see oleks olnud «liiga kallis kohtulik menetlus», nagu Jackson hiljem kirjutas. Vestluses Ameerika Advokaatide Rahvusliku Konföderatsiooni peasekretäri Martin Popperiga oli USA süüdistaja palju siiram. Ta viitas sellele, et üldsus «nõuab natsitöösturite ja mõnede meie kartelliperemeeste vaheliste suhete täielikku paljastamist». Sellepärast Washington tegigi kõik, et vältida Ruhri magnaatide kohtu alla andmist.

Ameerika Ühendriikide valitsevate ringkondade seisukoht selles küsimuses väljendus kõige selgemini Byrnesi usaldavas kirjas USA süüdistajale Nürnbergis kindral Taylorile. Byrnes kirjutas:

«Ühendriigid ei saa ametlikult olla niisugune riik, kes ei soovi sellise protsessi korraldamist . . . Ent kui kavatsus seda kohtuprotsessi korraldada läbi kukub kas ebakõlade tagajärjel ülejäänud kolme valitsuse vahel või seetõttu, et üks või enam kolmest partnerist ei nõustu tingimuste ja nõudmistega, mida USA oma huvidest lähtudes peab hädavajalikuks, siis seda parem.»

Lõpuks otsustati, et rahvusvahelise kohtuprotsessi asemel korraldatakse Saksamaa monopolide juhtide üle terve hulk iseseisvaid protsesse, kus on üksnes Ameerika kohtunikud. Ja otsekohe järgnes Washingtonist direktiiv Ameerika kohtutele: «Võtta pretsedendiks kohtuotsus, mis Schachti õigeks mõistis.»

Selle direktiivi tagajärjel mõisteti õigeks kõik suuremate Saksa monopolide juhid süüdistuse raskeimas punktis — agressiivse sõja ettevalmistamine ja sõjapidamine. Kõigi teiste sõjaroimade eest määrati neile niivõrd tähtsusetud karistused, et üsna varsti olid nad uuesti vabaduses ja pöördusid taas oma kuritegeliku ameti juurde. Rahuüritusele äärmiselt ohtlikud kurjategijad pääsesid õiglasest karistusest.

Schacht ise nägi näguripäevi veel pärast Nürnbergi. Nagu juba mainitud, arreteeris Schachti saksa politsei, tema süüasja arutas saksa kohus ning mõistis talle «miljonitele inimestele Saksamaal ning kogu maailmas õnnetust toonud rahvussotsialistliku vägivallariigi loomisest ja tegevusest osavõtu eest» kaheksa aastat vabadusekaotust. Varsti aga vaadati kohtuotsus uuesti läbi ja pehmendati karistust. Veel hiljem aga tunnistati Schacht süütuks ning vabastati. Ilmselt tuli temataolistele kasuks poliitilise kliima järsk muutus Lääne-Saksamaal.

Viiekümnendail aastail sai Schachtist Lääne-Saksa monopolide *commis voyageur*. Ta käis Indias, Indoneesias, Pakistanis, Iraanis, Iraagis ja Egiptuses ja sillutas teed saksa ekspordile ning kapitalimahutustele. Seejuures ei unustanud Schacht ka iseennast. Oma elu üheksandal aastakümnel juhtis see rahandustegelane Düsseldorfis suurt pangafirmat «Schacht & Co.», mille ta oli asutanud pärast vanglast vabanemist.

1959. aastal sõlmis finantsvõlur tulusa ärilepingu itaalia pan-

kuri Enrico Matteoga naftajuhtme Genova—München ehitamiseks. Ehkki Schacht ei kuulunud Lääne-Saksamaa finantseliidi hulka, pidas see eliit teda endiselt oma usaldusaluseks, nähes temas oma kõige lähemat hingesugulast.

Alles 1. aprillil 1963. aastal teatas France Presse'i agentuur Düsseldorfist: «Doktor Hjalmar Schacht, endine majandusminister ja Riigipanga president, tõmbus kaheksakümne kuue aasta vanuselt tööst tagasi. Temale kuulunud pangaaktsiad ning panga juhtimise loovutas ta oma kompanjonile, ise aga asus elama Baierisse.»

Nii lõppes Hjalmar Schachti karjäär. See inimene, kes põlastas rambivalgust, oli tegelikult üks suurimaid inimtragöödiate peanäitejuhte.

8.

NENDEST, KES HÄBISTASID SÕDURI NIME

Nimekirjas on 131

Jõudsid kätte 1946. aasta suvepäevad. Schachti süüasi oli juba läbi vaadatud. Üle kuulatud ja tagasi süüpinki istunud olid ka Dönitz ja Raeder, Schirach ja Sauckel, Seyss-Inquart ja Speer, Neurath ja Papen, Jodl ja Fritzsche. Süüdistajad ja kaitsjad olid oma kõned pidanud.

Igal teisel kohtuprotsessil oleks nüüd kohtunikud läinud otsust langetama. Nürnbergis aga protsess jätkus.

Kui süüpinki polnud jäänud enam ainsatki inimest, kelle asi oleks veel läbi vaatamata, siis kaitsjate pingis istusid veel advokaadid, kes alles valmistusid kahevõitluseks kohtus. Nende hulgas oli ka doktor Laternser. Tal tuli kaitsta Saksa kindralstaapi.

Enamiku Rahvusvahelise Tribunali alla antud kuritegelikest organisatsioonidest oli sünnitanud natslik liikumine. Need olid eelkõige natsipartei ise, siis SA, SS, SD, Gestapo. Kõik nad võlgnesid oma tekke ja arenemise eest tänu natsionaalsotsialismile. Ainult üks kuritegelikest organisatsioonidest oli sündinud juba enne hitlerismi ning sai selle võimsaks liitlaseks. See oli Saksa kindralstaap. Hitler ei loonud kindralstaapi, vaid kindralstaap lõi pigem Hitleri. Saksa poliitikud tulid ja läksid, sõdu võideti ja kaotati, vahetusid riigikorrad, aga Saksa kindralstaap jäi. Jäi selleks, et mängida agressiivse ja röövelliku poliitika kurikuulsa organiseerija osa. Just sellepärast pidaski Hitleri-vastase koalitsiooni

maade valitsusjuhtide Jalta konverents ühe oma tähtsama ülesandena «igaveseks hävitada Saksa kindralstaap, kes on korduvalt soodustanud saksa militarismi taassündi».

Nürnbergi kohtuprotsessil rõhutasid süüdistajad, et Saksa kindralstaabi saatus on inimkonnale palju olulisem kui sõjaväemundrisse riietatud üksikisikute saatus. Keitel ja Jodl, Raeder ja Dönitz, Kesselring ja Manstein on juba areenilt lahkunud ega vii enam iialgi Saksa leegione lahingusse. Midagi muud on aga kindralstaap.

Süüdistajad nõudsid Rahvusvaheliselt Sõjatribunalilt, et kindralstaap tunnistataks kuritegelikuks organisatsiooniks ning loodaks sellega alus wehrmachti kõrgemate juhtide karistamiseks. Nimekirjas, mille süüdistajad esitasid, oli 131 feldmarssalit ja kindralit, kellest kohtuprotsessi ajal oli veel elus 107. Kui see organisatsioon oleks tunnistatud kuritegelikuks, oleks Hitleri-vastase koalitsiooni maade kohtuorganid võinud igaühte neist ainuüksi kindralstaapi kuulumise eest karmilt karistada — isegi surmanuhtlusega.

Kuid see pole veel kõik. Saksa kindralstaabi tunnistamine kuritegelikuks organisatsiooniks oleks tähendanud nii juriidilise kui ka poliitilise ja moraalse takistuse loomist kindralstaabi taasloomiseks tulevikus. Ameerika süüdistaja Telford Taylor ütles:

«Mürgiste viljade puu otsast maha raputamisega saavutatakse vähe. Palju raskem on sellist puud koos juurtega välja juurida, kasu aga oleks tegelikult ainult sellest.»

Need olid õiged sõnad, kuid lääneriikide kohtunikud ei võtnud neid kuulda.

Mida ütleks Nürnbergis Hitleri advokaat

Kuidas sai juba 1946. aastal, mil isegi kõige lärmakamad Nõukogude-vastased ajalehed ei kirjutanud «Ida ohust», leiduda neid, kes ei lasknud Saksa kindralstaapi kuritegelikuks organisatsiooniks nimetada? Ja kuidas seletada seda, et kindral Taylor saadeti erru ja tehti oma kodumaal ülbete kallaletungide märklauaks?

Advokaat doktor Laternser — endine nats ja Hitleri ohvitser — püüdis kõigepealt näidata, et Saksa kindralstaabi kaitsmine on kogu maailma ohvitserkonna internatsionaalne kohus. Ta jälgis hoolega Ameerika ajalehti ja ajakirju, eriti ajakirja «Army and Navy Journal». Sealt ta luges, kui pahased on Ameerika kindralid selle üle, et Nürnbergi kohus julgeb kätt tõsta meeste vastu, kel on sõjaväelase auväärne elukutse. Laternser ütles kohtuistungil:

«Kui täna seisab Saksa sõjaväe juhtkond kohtu ees kui kuritegelik organisatsioon, siis ei puuduta süüdistus sugugi ainult neid, nagu siin tahetakse paista lasta. Tegelikult puudutab see iga sõdurit, või vähemalt kõiki ohvitsere.»

Laternser püüdis näidata, et kindralstaabi süüdimõistmine ei oleks midagi muud kui süüdistajate katse oma vastaseid kõige tavalisemal kombel tappa.

«Et vaatluse all olevale juhtumile analoogiat leida, tuleb minna üle kahe tuhande aasta tagasi ajalukku. Roomlased kägistasid vanglas oma vaenlase Jugurtha, Hannibali aga jälitasid kättemaksuihas seni, kuni said talle ulatada mürgipeekri tema sõbra majas . . .»

Göringi ja Ribbentropi tegudest püüdis advokaat Saksa kindralstaapi iga hinna eest hiina müüriga lahutada. Paljud märgid, muu hulgas ka Churchilli Fultonis peetud kõne, lubasid tal loota, et ta võib kaitsmisel arvestada Lääne teatud ringkondade toetust.

Kui Rahvusvaheline Sõjatribunal hakkas arutama Saksa kindralstaabile esitatud süüdistust, kasvas märksa Ameerika sõjaväelaste arv kohtusaalis. Publikule määratud rõdul istus teiste kindralite keskel ka USA sõjaminister Patterson. Ameerika reaktsiooniline ajakirjandus raevutses. Ajakiri «Journal of Criminal Law and Criminology» kirjutas noil päevil:

«Kui USA peaks kunagi kaotama sõja, selle eest aga hoidku meid jumal, võib õigusest niimoodi aru saades heita vanglasse või hukata West Pointi [1], samuti teiste sõjaväekolledžite ja sõjakoolide kasvandikud . . . ja iseenesestmõistetavalt ka kindralstaabi ja mobilisatsiooniplaani osakonna ametnikud . . .»

Olukord oli Laternserile nii soodus, et paremat ei võinud tahtagi. Ta kutsus tunnistajatena kohtusse paljud hitlerlikud kindralid, kes olid kindralstaabi nimekirjas ja oleksid sattunud kohtu alla ning saanud karmilt karistada, kui kindralstaap oleks kuritegelikuks organisatsiooniks tunnistatud. Kohtu ette astusid Brauchitsch, Manstein, Kesselring, Rundstedt ja teised.

Advokaadi kõnele, mis sellele järgnes, aplodeeris kogu imperialistlik sõjaväelaste kildkond. Laternser püüdis kohut veenda, et Saksa kindralstaabil pole hitlerliku vallutuspoliitikaga iialgi midagi pistmist olnud.

«See, kes hakkab sõduriks,» tsiteeris ta Carlyle'i, «kuulub ihu ja hingega oma komandörile. Ta ei tohi arutada, kas see, mille eest ta lahingusse läheb, on hea või halb. Tema ise ei valinud endale vaenlasi, vaid need valiti talle. Tema kohus on kuuletuda, mitte pärida.»

Need sõnad pidid kaitsja arvates kõige paremini iseloomustama Saksa kindralite olukorda. Nemad olid vaid alluvad ja nende traagika seisnes selles, et nende juhiks oli niisugune inimene nagu Hitler. Ainult tema tegi kõik, tema on kõiges süüdi. Need olid Hitler ja tema kamarilja, kes vallutusplaanid kokku klopsisid, kindralitel jäi üle need vaid ellu viia.

«Hitlerit võib võrrelda Lutsiferiga, kes tohutu kiirusega, tulejuga taga, ikka kõrgemale ja kõrgemale lendab, ülimasse kõrgu-

[1] USA sõjaakadeemia.

sesse jõuab ja sealt siis alla pimeduse kuristikku langeb,» jätkas advokaat õhinal. «On's keegi eales kuulnud, et Lutsifer oma meeletul lennul abilisi, nõuandjaid või tagantkihutajaid vajab? Sootuks vastupidi: oma tormakal lennul kõrgustesse kisub ta teisi endaga kaasa ja langeb siis koos nendega sügavusse. On siis mõeldav, et selline inimene plaane sepitsedes pühendab sellesse teisi, kogub enda ümber vandeseltslasi ning vajab üleslendamiseks teiste nõu ja abi?»

See, millest Laternser üle kahekümne aasta tagasi rääkis, on nüüd saanud Lääne-Saksamaa propaganda ametlikuks jooneks.

Kuid kujutlegem hetkeks, et teiste tähtsamate sõjaroimarite kõrval oleks istunud Nürnbergi süüpingis ka Hitler, ja et temalgi, — nii nagu kõigil teistel, oleks advokaat olnud. Muidugi poleks niisuguse advokaadi olukord põrmugi kadestamisväärne olnud. Pole ju ühelgi kohtuprotsessil peale Nürnbergi protsessi ilmnenud, et üks inimene oleks korda saatnud nii tohutul hulgal ja nii fanaatiliselt julmi kuritegusid. Hitler aimas lõppu, ja seepärast põgenes argpüksina vastutuse eest rahvaste kohtus. See on nii. Kuid kõigest hoolimata pole raske ette kujutada, kuidas selle saatana advokaat oleks alustanud oma kaitsekõnet. Arvatavasti oleks ta püüdnud eitada, et kõiges on süüdi ainuüksi Hitler. Suutmata oma kaitsealust oluliselt aidata, oleks advokaadil siiski olnud kasutada loendamatu hulk tõendeid selle kohta, et mitte Hitler ei leidnud kindraleid, vaid kindralid pigem leidsid tema, et see kapral ei astunud sõjaväelisel alal ühtki sammu ilma kindraliteta, nii nagu see madalamal auastmel seisjale sünnis on.

Advokaat oleks kohtule meelde tuletanud, et septembris 1923. aastal, natsionaalsotsialistliku partei sünni ajal, marssis ju soldatite liitude paraadil Hitleri kõrval kindral Ludendorff. Ja meenutage 1923. aasta novembrit, Müncheni riigipöördekatset. Jällegi sammusid mõne tuhande natsi eesotsas teineteise kõrval Hitler ja Ludendorff.

Detsember 1932 — jaanuar 1933. Saksamaal käis pinev poliitiline võitlus. Kaalul oli natside võim. Olla või mitte olla. Ja jälle sekkus sündmustesse Saksa kindralkond. Sõjaväe õppeväljakul Fürstenbergis kohtus Hitler riigikaitseministri kindral Schleicheriga, kelles leidis aruka liitlase. Schleicher lubas kasutada kogu oma mõju, et Hitlerit riigikantsleriks upitada. Hitler oli vastusega nii rahul, et lausus kindralile:

«Sellele teeristile tuleks lüüa lauake: «Siin toimus Adolf Hitleri mälestusväärne vestlus kindral von Schleicheriga.»»

Pärast seda juttuajamist sõitis Hitler lootusrikkalt Berliini. Ta uskus, et saab kantsleriks.

«Meie otsime kantslerit,» ütles von Schleicher Papenile fašistlikule riigipöördele eelnevatel kriitilistel päevadel.

Need olid saksa militaristid, kelle eesotsas tookord seisis Schleicher. Noil päevil ütles too kindral, et valitsus tuleb luua reichswehri ja NSDAP ühendamise baasil.

Kindralstaap teeb panuse Rahvasteliidule

Brauchitschist olin kuulnud juba enne sõda, nüüd avanes mul võimalus näha teda kohtusaalis tunnistajana Saksa kindralstaabi asjas.

Nii nagu teised Saksa feldmarssalid, püüdis ka endine maavägede ülemjuhataja end näidata patsifistina. Brauchitsch palus kohut uskuda, et Saksa kindralstaap on alati olnud meelestatud rahuarmastavalt. «Saksamaa relvastatud jõud eksisteerisid põhimõttel *si vis pacem, para bellum*[1]. Igas auastmes saksa sõjameest kasvatati kodumaa kaitsmise vaimus. Mitte iialgi ei mõeldud vallutussõdadele või teiste rahvaste allutamisele Saksamaa ülemvõimule.» Brauchitsch püüdis kohtunikke veenda, et Saksa kindralid ei olevat sekkunud poliitikasse ega tundnud selle vastu huvigi, nad elanud nagu elevandiluust tornis. Kui kindraleid üleüldse midagi rahutuks tegi, siis kartus, et Hitler võib neid sõtta kiskuda.

Brauchitsch oli selle Saksa kindralstaabi kaitsmise primitiivse joone alustaja, jätkasid aga teised kaitse tunnistajad.

Konvoi saatel lähenes tunnistajatoolile kindralfeldmarssal Manstein. Too mees nähtavasti arvas, et teda paluti siia nekrutitele loengut pidama, aga mitte tunnistusi andma Rahvusvahelise Sõjatribunali ees, kes mäletas nii Esimese kui ka — ja veel eriti hästi! — Teise maailmasõja kogu ajalugu. Mida kõike ta ei vadranud! Tuli välja, et Saksa kindralid olevat tundnud alalist hirmu naabermaade kallaletungi ees.

«Niisugust võimalust pidime me alati arvestama,» rääkis Manstein, «sest meie naabritel oli pretensioone Saksamaa territooriumile.»

Edasi ta juba lausa valetas, kui püüdis veenda kohut, et Saksamaa on alati lootnud Rahvasteliidu sekkumisele, kui talle peaks kallale tungitama.

«Me lootsime alati Rahvasteliidu peale,» halises Manstein.

Vaevalt on vaja seda jampsi, kogu seda abitut ja andestamatut valet kommenteerida või tõsiselt ümber lükata. Nii primitiivselt kõnelesid vähesed.

Ometi valitses kõikide Saksa kindralite tunnistustes üks seisukoht, et absoluutselt kõik sõjad ajavahemikul 1939—1945 olid pealesunnitud preventiivsed sõjad, kaitsesõjad.

Saksamaad süüdistatakse kallaletungis Poolale? Vabandage, aga poolakad ise ründasid Saksa linna Gleiwitzi ning vallutasid seal raadiojaama. Sõda alustasid ju nemad, ja Saksamaal ei jäänud muud üle, kui enesekaitseks peale tungida. Ja ülepea pole kindralite asi arutada, kas sõda, mis toimub, on vallutus- või kaitsesõda. Neil on palju kasulikum meeles pidada Napoleoni sõnu:

[1] Kui tahad rahu, valmistu sõjaks.

«Arvestage, härrased, et sõjas hinnatakse kuulekust kõrgemalt kui vaprust.»

Kallaletung Norrale? Kuid kas pole siis selge, et Euroopa põhjaosas oli Saksa laevastiku lahingutegevuse ainukeseks eesmärgiks vältida Norra vallutamist Inglismaa poolt?

Sissetung Belgiasse ja Hollandisse? On ju hästi teada, et Suurbritannia ja Prantsusmaa kindralstaapidel oli juba ammu plaan kasutada neid maid platsdarmina kallaletungiks Saksamaale. Kui Saksa väed poleks sinna sisse tunginud, oleks vaenlane vallutanud nii Belgia kui ka Hollandi.

Feldmarssali- või kindralimundrit kandvad tunnistajad valetasid häbematult ning küüniliselt. Kuid nad paljastati.

Süüdistaja esitas ametliku protokolli 23. mail 1939. aastal Hitleri juures toimunud nõupidamisest. Hitler ütles seal selgesti:

«Meile jääb ainult üks variant — esimesel soodsal võimalusel Poolale kallale tungida.»

Võib-olla ei viibinud sellel nõupidamisel mitte ühtki kindralstaabi liiget? Ei, protokollile on juurde lisatud osavõtjate nimekiri, kus seisavad Brauchitschi, Milchi, Bodenschatzi, Warlimonti ja teiste kõrgete kindralstaabi liikmete nimed, just nende nimed, keda süüdistajad olid arvanud nonde 131 hulka.

Niisiis nõudis Hitler kallaletungi Poolale. Ent kuidas toimis rahuingel kindral Brauchitsch? Väga lihtsalt: 1939. aasta juuni keskpaiku saatis ta armeede ja armeegruppide komandöridele direktiivi, milles käskis neil läbi mõelda, kuidas oleks kõige parem anda tugevaid o o t a m a t u i d lööke». Brauchitsch rõhutas: «Selleks et kallaletung o o t a m a t u oleks, tuleb kõik abinõud tarvitusele võtta.»

Muidugi teadis ta väga hästi, et enesekaitse ei saa «ootamatu» olla. See on just vastupidine sellele, milles ta kohtunikke veenda püüdis. Kuid tookord ei osanud ta Nürnbergi isegi unes näha.

Aga kuidas olid lood kindralitega, kellele Brauchitschi direktiiv oli adresseeritud? Nemad muidugi andsid omapoolse panuse, põrmugi eksimata ettevalmistatava sõja iseloomus. Näiteks 3. armeegrupi komandör kindralooberst Blaskowitz (temagi nimi on nende hulgas, kes süüdistajate arvates kehastasid Saksa kindralstaapi) andis 14. juulil 1939. aastal käskkirja, kus muu hulgas leiduvad ka niisugused read:

«Armee ülemjuhataja käskis välja töötada sõjaväeoperatsioonide plaani Poola vastu, mis vastaks poliitjuhtkonna nõudeile: sõda tuleb alustada o o t a m a t u löögiga ning saavutada kiiret edu.»

Hoobi annab Paulus

Eriti valjusti kõlas preventiivsusmotiiv kaitse seletustes siis, kui tuli juttu kallaletungist Nõukogude Liidule. Siin olevat kõik päris selge: Nõukogude väejuhatus oli koondanud demarkatsioonijoonele suuri väekoondisi ning valmistus iga hetk andma käsku kallaletungiks Saksamaale. Saksa väed aga ainult ennetasid vastase lööki.

Kuid ka seekord said ajaloovõltsijad halastamatult lüüa, ja ühe valusama hoobi nende valeliku versiooni pihta andis kindralfeldmarssal Paulus.

Lugeja on juba tuttav tema kohtusaali ilmumise asjaoludega ja mäletab, kuidas kaitse sellele reageeris. Aastail 1940—1941 oli Paulus ise olnud kindralstaabi ülema asetäitja, ja Jodli advokaat püüdis teda otsekohe häälestada kaitsesõja lainele. Ta küsis:

«Tuhande üheksasaja neljakümne esimese aasta veebruaris hakkasid meie sõjaväeešelonid itta suunduma. Ütelge, kui suur oli tollal Vene vägede arvuline koosseis Vene—Saksa demarkatsioonijoonel ja Rumeenia—Vene piiril? Kas ei kandnud Halder füürerile ette Vene vägede ähvardavast arvulisest koosseisust?»

Kuid kaitse ei saanud soovitud vastust ei sellele ega ka paljudele teistele taolistele küsimustele, sest ajalooline tõde oli süüdistajate poolel.

NSV Liidu peasüüdistaja R. Rudenko küsis Pauluselt:

«Mida tunnistaja teab Hitleri valitsuse ja Saksa sõjaväe ülemjuhatuse ettevalmistustest relvastatud kallaletungiks Nõukogude Liidule?»

Ja Paulus vastas:

«Tuhande üheksasaja neljakümnenda aasta kolmandal septembril asusin ma maavägede peastaabis tööle kindralstaabi ülemkortermeistrina... Minu määramise ajal leidsin ma... veel pooleldi väljatöötamata operatiivplaani kallaletungiks Nõukogude Liidule... Maavägede staabiülem kindralooberst Halder tegi mulle ülesandeks jätkata selle OKW direktiivi kohaselt alustatud plaani väljatöötamist... Plaan... sai valmis novembri algul ja lõppes kahe sõjaväemanöövriga, mida maavägede peastaabi ülesandel juhatasin mina. Sellest võtsid osa kindralstaabi vanemad ohvitserid.»

Kes siis olid need vanemad ohvitserid? Selgub, et nende hulgas oli ka ooberst Heusinger, kes hiljem mängis nii väljapaistvat osa Lääne-Saksa bundesveeri loomisel ja kutsus teda üles tegutsema «Venemaa laiadel lagendikel». Aga noil, nüüd juba kaugeil aastail, võttis ta, nagu Paulus tunnistas, enda peale «Barbarossa plaani» edasise väljatöötamise.

Pauluselt küsiti: kas hitlerlikul väejuhatusel oli mingisuguseid andmeid Nõukogude Liidu ettevalmistustest kallaletungiks Saksamaale? Vastus järgnes viivitamatult:

«Peab märkima, et tookord ei teatud mitte midagi Venemaa ettevalmistustest.»

Aga ometi planeeriti kallaletung Nõukogude Liidule juba 1940. aasta sügiseks. Planeeriti küll, kuid ei teostatud. Kindralstaap otsustas selle edasi lükata 1941. aasta maikuule. Ent ka mais ei järgnenud vastavat käsku. Miks siis? Kui uskuda Saksa kindralstaabi kaitse tunnistajaid, siis olid ju venelased iga hetk kallale tungimas. Tuleb välja, et kindralstaabil oli sel ajal vaja möödaminnes läbi viia operatsioon uue korra kehtestamiseks Jugoslaavias.

Ja nüüd toodi kohtunike lauale veel üks täiesti salajane dokument numbri all 444 228/41, mis kandis Keiteli allkirja. Selles seisis:

«1. Balkanil läbiviidava operatsiooni tõttu lükkub «Barbarossa» operatsiooni alustamise aeg vähemalt nelja nädala võrra edasi.

2. Vaatamata tähtaja edasilükkumisele tuleb ettevalmistusi ka edaspidi maskeerida kõigi võimalike vahenditega, lastes paista, et tegemist on tagala katmise abinõudega Venemaa piiril.»

Paulus kommenteeris seda dokumenti. Ta jutustas väga keerulisest pettemanöövrist. Nimelt valmistuti Norrast ja Prantsuse rannikult näiliselt Inglismaale dessanti saatma. Selle eesmärgiks oli Venemaa tähelepanu kõrvale juhtida.

Pauluse tunnistused põrmustasid versiooni, nagu oleks sõda NSV Liidu vastu olnud preventiivsõda.

Kaitse oli täielikus segaduses. Tavaliselt tõttasid kaitsjad alustama ristküsitlust, kui see tõotas kas või mingisuguseidki väljavaateid, seekord aga haaras nii advokaate kui ka süüpinki omamoodi masendus.

Ent kord on kord. Kui Nõukogude süüdistaja oli kõnetoolist lahkunud, tegi eesistuja kaitsele ettepaneku alustada ristküsitlust.

Doktor Laternser tõusis aeglaselt oma kohalt. Ta näol polnud jälgegi entusiasmist. Pöördudes Lawrence'i poole, ütles ta:

«Härra eesistuja, palun anda mulle võimalus kindralstaabi kaitsjana esitada tunnistajale küsimusi homme hommikuse istungi ajal. Tunnistaja ilmus liiga ootamatult, igatahes kaitsele küll . . .»

Kuid ka vaheaeg ei andnud kaitsele midagi. Doktor Laternser ei suutnud kindralfeldmarssal Pauluse tunnistusi ümber lükata. Need kõlasid nagu gongilöök ringis, kuulutades kindlat nokauti.

Veel sellest, kuidas «vanimad sõdurid» valetasid

Saksa kindralstaapi ei süüdistatud sugugi üksnes agressioonis. Tegelikult oli hitlerliku Saksamaa kindralstaap see keskus, kus organiseeriti kogu koletisliku sõjaroimade programmi elluviimist. Kuid Nürnbergis ülekuulatud hitlerliku armee feldmarssalid protesteerisid selle «ennekuulmatu ja solvava süüdistuse» vastu kõige kategoorilisemalt.

Tunnistajatoolis oli kindralfeldmarssal von Rundstedt, kõrk preislane, vanim Saksa kindralkonna äss. Mäletan hästi tema näoilmet, tema poosi, kui ta oma kondise käe kaht sõrme püsti hoides vandus «rääkida tõtt, ainult tõtt ja mitte midagi muud peale tõe».

Advokaat Laternser küsis Rundstedtilt:

«Te teate, härra kindralfeldmarssal, et süüdistus tegi ettepaneku tunnistada Saksamaa kõrgem sõjaväejuhtkond kuritegelikuks. Kas teie kui Saksa armee kõige vanem ohvitser võiksite jutustada, kuidas Saksa sõjaväejuhtkond suhtus sõjaseadustesse ja -tavadesse, rahvusvahelisse õigusse?»

Ja Saksa armee kõige vanem ohvitser, kes oli andnud vande, et räägib ainult tõtt, ütles kohtule:

«Sõjapidamise reeglid ja rahvusvaheline õigus olid meile, vanimatele ohvitseridele, rangelt kohustuslikud niisugustena, nagu need on maal peetavate sõdade kohta kirja pandud Genfi konventsioonis ja Haagi kokkulepetes. Väekoondistelt nõuti pidevalt nende eeskirjade kõrvalekaldumatut täitmist. Nende rikkumist karistati kõige karmimalt.»

Kõige vanem ohvitser sattus hoogu. Ta asus kohtule tõestama, et Saksa kindralstaap püüdis «sõjaajal teha kõik, mis võimalik, et vaenuliku riigi elanike saatust kergendada». Kindralstaap olevat olnud seisukohal, et «sõda tuleb pidada rüütellikult».

Rundstedt lõpetas hoopiski ülevate sõnadega:

«Saksa armee kõige vanema sõdurina võin öelda, et meid, süüdistatavaid väejuhte, kasvatati vanade rüütellike sõduritraditsioonide vaimus. Me elasime ja tegutsesime nende traditsioonide kohaselt ja püüdsime samasuguseiks kasvatada ka nooremaid ohvitsere.»

Doktor Laternser ja kogu kaitse jäid Rundstedti tunnistustega väga rahule. Oma järge ootas veel kindralfeldmarssal Manstein. Küllap ütleb temagi midagi seesugust, mida kohtunikud peavad uskuma jääma.

Juba toodigi Manstein tunnistajatooli. See mees käitus väga rahulikult, koguni liiga enesekindlalt. Manstein sai aru, et tema seletustest oleneb rohkem kui ainult tema enda saatus: esines ta ju Saksa kindralstaabi kaitse tunnistajana.

«Nelikümmend aastat olen ma sõdur olnud,» lausus tunnistaja

teatud pidulikkusega. «Ma pärinen sõduri perekonnast ja sain sõjaväelase kasvatuse.»

Edasi hakkas Manstein maalima idüllilist pilti Saksa kindralstaabi rahuarmastusest, rääkis pikalt ja laialt vastikustundest, mida tema ja ta sõbrad kindralstaabist sõja vastu tundsid.

«Me ei näinud oma ideaali ... mitte sõjapidamises, vaid meie noorsoo kasvatamises ausateks inimesteks ja väärikaiks sõjameesteks ... Väide, nagu oleksime meie, vanad sõdurid, ässitanud oma noorsugu selles sõjas kuritegudele, ületab kõik elava fantaasiaga õela inimese võimalikud ettekujutused.»

Vanad saksa feldmarssalid ei eitanud, et Hitleri lähikonnas kahjuks mitu natsimeelset kindralit oli leidunud, kes nüüd vastutust peavad kandma. Kuid nende ebardite kuriteod ei tohi varju heita kogu Saksa kindralstaabile.

See oli selge vihje Keitelile ja Jodlile. Ent Jodl ise oli teisel arvamusel. Vesteldes oma advokaadiga, lausus ta vihast lõkendades:

«Need kindralid, kes meid ainuüksi selleks mustavad, et oma nahka päästa, peavad ju teadma, et nad ise on samasugused kurjategijad nagu meiegi, ja niisamuti väärt ülespoomist. Ärgu nad arvaku, et neil õnnestub ennast vabaks osta meid mustates ja sellele vihjates, et nemad ainult käsutäitjad olid.»

Eespool oli juba juttu SS-ohvitseri Ohlendorfi tunnistusest, kes kinnitas, et massimõrvad, mida ss-lased okupeeritud territooriumidel korda saatsid, toimusid tihedas koostöös wehrmachti juhtkonnaga ja selle täielikul toetusel. Sedasama tunnistas ka tankivägede kindral Röttiger:

«SD koondistele antud eriülesanded olid väga hästi teada, ja neid täideti kõrgemate sõjaväevõimude teadmisel.»

Süüdistaja luges ette politseikindralmajor Ernst Rhode seletuse:

«Armeegruppide juures tegutsenud SD erigrupid allusid täielikult neile, see tähendab taktikaliselt kui ka muus mõttes. Armeegruppide juhatajad teadsid üksikasjaliselt kõike, mis puutus nende eriüksuste ülesannetesse ja tegutsemismeetodeisse. Nad kiitsid need ülesanded ja tegutsemismeetodid sellega heaks, et ei vaielnud neile iialgi vastu ... Sageli olin ise juures, kui OKW-s ja OKH-s neist meetodeist räägiti ... Ma olin veendunud, et kõigi feldmarssalite ühise ja energilise protesti mõjul oleks need ülesanded ja meetodid ära muudetud. Kui nad nüüd kinnitavad, et sellisel juhul oleks neid asendatud karmimate väejuhtidega, siis on see minu arvates rumal ja arg katse kõrvale põigelda.»

Versiooni, sellest, nagu poleks Saksa sõjaväe ülemjuhatusel ja Saksa kindralstaabil hitlerlaste poolt sooritatud metsikustega midagi tegemist olnud ja nagu nood poleks neist metsikustest koguni midagi teadnud, pidid saatuse iroonia tahtel kummutama paljud väljapaistvad ss-lased ja hitlerliku kindralstaabi üsna kõrged ametimehed. Lugeja tunneb juba hästi SS-vägede kindrali

Bach-Zelewski ja kindralstaabi operatiivosakonna ülema Heusingeri nimesid.

Just Bach-Zelewskit oli Hitler volitanud juhtima kogu partisanivastast võitlust Idarindel. Ja doktor Laternseri meelepahaks, kes püüdis kogu vastutust partisanide ebainimliku kohtlemise eest SS-ile veeretada, teatas Bach-Zelewski, et enamasti tegutsesid partisanide vastu just wehrmachti allüksused.

Põrmugi paremini ei kukkunud asi välja ka Heusingeriga. Too polnud algul veel lüüasaamisest põhjustatud šokiseisundist toibunud ega julgenud nii avalikult valetada, nagu ta seda hiljem tegi, kui ehmatus möödas oli. Mulle meenuvad tema tunnistused 1945. aastast. Need loeti ette ühel Rahvusvahelise Sõjatribunali istungil. Nii nagu Bach-Zelewskilt, küsiti ka Heusingerilt, kes kirjutas alla partisanide vastu suunatud operatsioonide käskkirjadele ja kes neid operatsioone teostas. Heusinger teatas:

«Partisanide vastu suunatud operatsioonide läbiviimise meetodeisse puutuvaid korraldusi andsid välja OKW ja OKH vastavalt Hitleri käskudele ja pärast konsulteerimist Himmleriga.»

Edasi tunnistas ta, et kõige rängemaid kuritegusid rahuliku elanikkonna kallal panid toime just kindralstaap ja selle poolt juhitav wehrmacht:

«Elanikkonna vastu suunatud karistusekspeditsioonide tegutsemisviise puudutavate käskude edasiandmise eest oli vastutav maavägede ülemjuhatus.»

Nagu Heusingeri tunnistustest paistis, oli ta päris hästi aru saanud eesmärkidest, mida natsipartei ja koos temaga ka kindralstaap sõja ajal silmas pidasid. Ta nentis:

«Ma olen alati arvanud, et tsiviilelanikkonna säärane kohtlemine ja niisugused partisanide vastu võitlemise meetodid, mida toetasid ka kõrgemad sõjaväe- ja poliitjuhid, võimaldasid ellu viia slaavlaste ja juutide süstemaatilise hävitamise plaani.»

Aga võib-olla mõistis Heusinger oma südames need plaanid hukka, pidas neid põhimõtteliselt lubamatuiks? Ei, kindral Heusinger vaatas neid ainult puht praktilisest vaatevinklist. See selgus ka tema järgmisest avaldusest:

«Ma pidasin neid karme meetodeid alati sõjahullusteks, sest need ainult raskendasid võitlust vaenlasega.»

Niisuguse hinnangu andis Saksa kindralstaabile üks tema juhte. Samasuguse atestatsiooni andis endale ka kindralstaap ise, kuna kõik kuritegelikud käsud, mis kokku moodustavad terve sõjaroimade koodeksi, voolasid välja kindralstaabist endast.

Selliseid käske andes nõudis Saksa kindralstaap armeejuhtidelt «rohket algatuse ülesnäitamist». Ja need muidugi tegidki seda. Nürnbergi protsessil kõneldi korduvalt kindral Reichenau käsust. See käsk oli kunagi tunnistatud eeskujulikuks ja saadetud musternäidisena teistesse armeedesse.

Kindralfeldmarssal Manstein väitis Nürnbergis, et tema selle käskkirja järgi ei talitanud:

«Ei, ei, selle käskkirja lükkasin ma tagasi.»

Lugeja arvatavasti oletab, et kohtuprotsessi materjalidele toetudes tõestan ma nüüd kohe, et kindralfeldmarssal rakendas seda käskkirja ka oma armees. Aga ei sinnapoolegi. Antud juhul vana sõdur ei valetanud.

Saanud Reichenau musterkäskkirja, oli ta tõsiselt solvunud: ta ise andis palju paremaid käske kui see. Ainult Nürnbergis tahtis Manstein jätta mõnevõrra teistsugust muljet oma suhtumisest Reichenau käskkirjasse. Ta valgustas asja nii, nagu poleks käskkiri vastanud tema arusaamadele sõjapidamise traditsioonidest.

Kuid süüdistaja katkestas Mansteini sõnavalingu. Ta pani Reichenau käskkirja kõrvale veel teise käskkirja ja küsis:

«Kas seda dokumenti, millele on alla kirjutatud kahekümnendal novembril tuhande üheksasaja neljakümne esimesel aastal, ei andnud välja mitte teie enda staap?»

«Ma pean selle tähelepanelikult läbi lugema. Ma ei mäleta seda käskkirja,» vastas Manstein erutatult.

Ja inimene, kes oli kulutanud nii palju sõnu, rääkides rüütellikest traditsioonidest, natsismi ideoloogia vastuvõtmatusest ja preisi kindralite rangest eemale hoidumisest poliitikast, loeb äkki omaenda käskkirjast:

«Alates 22. juunist peab saksa rahvas surmaheitlust bolševistliku süsteemiga.»

Edasi rõhutas «apoliitiline» Manstein, et selles võitluses ei olnud ega saanudki olla mingit juttu rahvusvahelistest õigustest. «Seda võitlust ei peeta mitte ainult Nõukogude relvajõudude vastu ja vastavalt Euroopa sõjapidamisreeglitele.» Käskkirja lõpuosas kutsus kindralfeldmarssal üles: «Juutlik-bolševistlik süsteem tuleb igaveseks hävitada!»

Faktide poolt vastu seina surutud Manstein püüdis veel välja rabelda. Ta ei vaielnud selle vastu, et käskkirja all on tema allkiri, kuid palus uskuda, et ei mäleta selle käskkirja tekkelugu.

«Seal pole midagi imestada, härrased kohtunikud ... On möödunud aastaid. Selle aja jooksul olen ma alla kirjutanud sadadele, aga võib-olla koguni tuhandetele käskudele. Ma ei suuda iga pisiasja meeles pidada.»

Kui kohutavad sõnad, mäherdune künism! «Ma ei suuda iga pisiasja meeles pidada ...» Aga niisuguste pisiasjade pärast hukkus miljoneid inimesi!

Mansteini vahetas välja Saksa kindralfeldmarssal Albert Kesselring. Too oli seeüle äärmiselt nördinud, et süüdistajad ei paistnud tema tunnistusi just eriti uskuvat. Kesselring pahvatas pahameelega:

«Lõppude lõpuks te peate mind kui vana sõdurit uskuma!»

Kuid sir David Maxwell-Fyfe, kellele need sõnad olid määratud, ei andnud tunnetele voli.

«Kas te mäletate, feldmarssal, noid Itaalia partisanide kohta käivaid käskkirju, mis anti tol ajal, kui teie seal vägesid juhatasite?»

«Muidugi.»

Maxwell-Fyfe küsis edasi, kas Kesselring on tuttav Keiteli käskkirjaga 16. detsembrist 1942, milles on juttu massilistest arveteõiendamistest itaalia patrioodidega, vastupanuliikumisest osavõtjatega.

Kesselring oli sunnitud tunnistama, et ta teab ka seda käskkirja. Aga see on ju Keiteli käskkiri. Muidugi on kõik Saksa kindralid süüdi, et nad selliseid käske oma alluvatele täitmiseks edasi andsid. Kuid nemad ise pole midagi niisugust ette kirjutanud, nende enda käed on puhtamad kui lumi Alpide tipus.

Maxwell-Fyfe tundis neid kaitse kulunud võtteid juba liigagi hästi ja lausus kindralfeldmarssal Kesselringile, et loomulikult vastutab Keitel ise oma käskkirja eest, Kesselring aga oma eest. Süüdistaja tuletas meelde, et 17. juunil 1944. aastal oli Albert Kesselring ise andnud käskkirja, milles oli selge sõnaga öeldud:

«Võitlust partisanidega tuleb pidada kõigi meie käsutuses seisvate vahendite ning äärmise karmusega. Ma astun välja iga komandöri eest, kes partisanide vastu rangeid abinõusid kasutades on liiga kaugele läinud. Siin kehtib vana põhimõte: käsku täites parem eksida meetodite valikul, kui selle täitmisest kõrvale hoiduda või mitte osata seda täita.»

Niimoodi toimis kindralfeldmarssal Kesselring, üks wehrmachti juhte.

Võiksin kõnelda veel paljudest dokumentidest, mis paljastavad hitlerliku kindralstaabi kuritegusid. Võiksin viidata kindralfeldmarssal Milchi tunnistustele, kes jutustas, kuidas just sõjaväeinstantsid, Saksa kindralstaap koos Gestapoga tegid koonduslaagrites julmi katseid sõjavangide ning vangidega. Võiksin tsiteerida ka kindral Schreiberi tunnistusi, kes rääkis hitlerliku kindralstaabi ettevalmistustest keemiliseks sõjaks.

Kuid ma arvan, et lugejal on selletagi selge pilt Saksa kindralstaabi roimarlikkusest.

Kindralstaap laguneb koostisosadeks

Nagu selle peatüki alguses on juba öeldud, et kui Rahvusvaheline Sõjatribunal oleks langetanud otsuse, millega kindralstaap kuritegelikuks organisatsiooniks oleks kuulutatud, tähendanuks see, et rohkem kui sada hitlerlikku feldmarssalit ja kindralit võinuks karistada juba ainuüksi kindralstaapi kuulumise pärast. Nende hulgas oli 78 armeegrupi ja armeejuhatajat, 15 admirali ja 11 lennuväejuhatajat. Seega oleksid Lääne-Saksamaa revanšist-

likud jõud kaotanud tolle kondikava, mida nad sõjajärgse saksa militarismi taastamisel vajasid.

Just see asjaolu kutsuski esile Lääne militaristlike ringkondade nii tormilise reaktsiooni. Nad nägid juba siis karistamisele kuuluvates natslikes kindralites oma tulevasi liitlasi.

Doktor Laternser sai muidugi aru, et kindralstaabi kuritegude vastu vaielda ju võib, kuid see oleks lootusetu. Järelikult tuli otsida mingisuguseid teisi teid. Ja advokaat tõi kohtus — ilmselt oli tal nõuandjaid — järgmise argumendi:

«Isegi siis, kui tunnistada kindralstaabile inkrimineeritud süüdistused tuvastatuiks, tuleb silmas pidada, et tema esindajad sooritasid need kuriteod kui üksikisikud, mitte aga kui kuritegeliku ühenduse liikmed, millisena kindralstaapi Nürnbergis näidata tahetakse.»

Laternser püüdis kohtule selgeks teha, et Saksamaa kindralstaap kujutas endast lihtsalt inimeste mehaanilist kogumit, selles kogumikus teenisid need inimesed erinevatel aegadel mitmesugustel ametikohtadel. Niisugust organisatsiooni ei saa püsivaks ühenduseks tunnistada. Ent seegi põhjendus polnud põrmugi veenvam kui kõik teised kaitse väited.

Nürnbergi protsessil sai täiesti selgeks, et kui Hitler oli võimu haaramas, astus kindralstaap tema toetuseks välja just organisatsioonina. Just nimelt organisatsioonina tegutses ta, kui töötas välja agressiivseid plaane ja realiseeris neid. Just organisatsioonina andis ta välja direktiive halastamatute abinõude rakendamiseks tervete rahvaste vastu. Just organisatsioonina sõlmis ta kuritegelikke kokkuleppeid SS-i ja Gestapoga.

Ka kõrgetel ametikohtadel teenivad hitlerlikud kindralid kuulusid enda meelest kindralstaapi kui monoliitsesse organisatsiooni. Ses mõttes pole huvituseta, et isegi Nürnbergi protsessil tunnistusi andes rääkisid nad vana harjumuse kohaselt mitte iseenda nimel, vaid rõhutasid kogu aeg endi ühtsust ja samasse kasti kuuluvust. Isegi süüdistajate küsimustele vastas igaüks neist justkui kogu kindralkonna nimel:

«Me kõik pidasime end isikuteks, kelle kätesse on usaldatud Saksamaa ühtsus,» rääkis Manstein.

«Hitler saavutas seda, mida me nii väga soovisime,» tunnistas Blomberg.

«Natsionaalsotsialistlikud ideed olid ideed, mis pärinesid vanadest Preisi aegadest ja... olid meile tuntud juba ammu enne natsionaalsotsialiste,» kinnitas Rundstedt.

Süüdistaja Taylor näitas kujukalt, kuidas näeks tegelikkuses välja katse kujutada kindralstaapi mingisuguse inimestest koosneva aritmeetilise hulgana. Kui kuulsat Saksa kindralstaapi võetakse toimepandud kuritegude eest vastutusele kui organisatsiooni, laguneb see saja kolmekümneks osaks otsekui mängukuubikutest kokkuseatud pilt, mis põrandale on visatud. Kui aga aja

möödudes õige hetk kätte jõuab, kogunevad need mängukuubikud silmapilkselt kui nõiaväel ja moodustavad jällegi endise pildi.

Kurjakuulutav pilt!

Doktor Laternser püüdis raudse järjekindlusega jõuda seatud eesmärgile: lõhestada kindralstaap koostisosadeks. Ja ta varus oma kaitsekõne jaoks niisuguse juriidilise manöövri, mis süütõendite endi vastu vaidlemata võimaldaks soovijail päästa Saksa kindralstaabi reputatsiooni ning sellega jätta teenitud karistuseta sadakond Hitleri feldmarssalit ja kindralit.

Otsustaval hetkel heitis Laternser kaalule viimase, ent oma tähtsuselt esimese argumendi. Ta oli suuremeelne. Ta oli ühel hetkel valmis õigeks võtma, et kõik, mida süüdistajad Saksa feldmarssalite ja kindralite kohta rääkisid, oli sulatõsi. Aga kus nad kõik praegu on? Muidugi vanglas. Süüdistajad nõuavad Saksa kindralstaabi tunnistamist kuritegelikuks organisatsiooniks, et karistada tema liikmeid. Kas poleks lihtsam, kui «neli võitnud riiki... lahendaksid 107 mehe[1] individuaalse süüdluse või süütuse küsimuse praktiliselt saja seitsmel eraldi toimuval kohtulikul arutlusel?»

Tema arvestus oli õige. Feldmarssalid ja kindralid olid tõepoolest vanglates, kuid õnneliku juhuse tõttu Ameerika ja Inglise omades. Oli 1946. aasta sügis. Churchill oli oma Fultoni kõne juba pidanud. Juba hakkas baromeetri osuti paremale kalduma. Kõik rääkis sellest, et aeg töötab Rundstedti ja Mansteini, Guderiani ja Heusingeri kasuks. Nende saatuse üle otsustamist tuli iga hinna eest edasi lükata, lasta mäslevatel kirgedel rahuneda. Siis aga öelgu oma sõna Ameerika Themis.

Kahjuks läkski Rahvusvaheline Sõjatribunal, õigemini tema kodanlik enamus, kaitse õnge, suutmata vastu panna muutunud rahvusvahelise olukorra üha suurenevale survele. Tulemuseks oli, et kohus keeldus Saksa kindralstaapi kuritegelikuks organisatsiooniks tunnistamast. Kohtuotsuses oli märgitud:

«Selle teooria järgi[2] kujutab ka iga teise riigi sõjaväe ülemjuhatus endast assotsiatsiooni, mitte aga seda, mis ta tegelikult on — teatud perioodil sõjaväes kõrgetel ametikohtadel seisvate sõjaväelaste kogumit.»

Rahvusvahelise Sõjatribunali Lääne esindajad ei arvestanud kahjuks Nõukogude kohtuniku protesti. Nad võtsid täielikult arvesse doktor Laternseri kavala soovituse ja märkisid kohtuotsuses:

«Tribunal arvab, et kindralstaapi ja ülemjuhatust ei tule kuritegelikuks organisatsiooniks tunnistada. Kuigi isikute arv, kelle vastu on esitatud süüdistus, on suurem kui valitsuskabinetis, on see ikkagi niivõrd väike, et individuaalne kohus nende ohvitseride

---

[1] Mõeldud on neid 107 meest, kes 131-st nimekirjas seisjast 1946. aastal veel elus olid.

[2] Mõeldud on süüdistuskokkuvõtet.

üle võib anda paremaid tulemusi kui süüdistuse poolt nõutava kohtuotsuse langetamine.»

Vaevalt tasub siin üksikasjaliselt rääkida sellest, et neis tingimustes, mis Lääne-Saksamaal hiljem kujunesid, muutusid need individuaalsed kohtud hitlerlike kindralite üle lihtsalt janditamiseks. Lõpuks olid kõik Hitleri kindralid vabaduses, ja suurt osa neist kasutati ära bundesveeri loomisel.

Aga kas siis Saksa kindralstaabi asja arutamine Rahvusvahelises Sõjatribunalis jooksis päris tühja? Muidugi mitte. Suur moraalne ja poliitiline tähtsus oli ainuüksi tõigal, et preisi militaristide üle kohut peeti. Tutvunud tohutu hulga vaieldamatute tõenditega, ei võinud kohus vaikides mööda minna Saksa kindralkonna kuritegelikust osast hitlerliku vallutuspoliitika ajaloos. Kohtuotsuses on fikseeritud, et Kolmanda riigi kindralid ja feldmarssalid «vastutavad suurel määral õnnetuste ja kannatuste eest, mis said osaks miljonitele meestele, naistele ja lastele. Nad häbistasid sõduri ausat nime. Ilma nende sõjaväelise juhtimiseta oleksid Hitleri ja tema natsidest kaaslaste agressiivsed püüdlused jäänud teostamatuiks ja viljatuiks... Kahtlemata kujutasid nad endast halastamatute sõjaväelaste kasti. Oma viimase liitlase — natsionaalsotsialismi kaasabil puhkes kaasaegne saksa militarism lühikeseks ajaks õitsele ja koguni veelgi lopsakamalt kui möödunud põlvkondade ajal.»

Needsamad Lääne kohtunikud, kes võtsid kuulda Laternseri nõuannet, ei saanud siiski faktide survel kohtuotsuses märkimata jätta, mida nad ise purustatud wehrmachti kõrgemaist ametnikest arvavad:

«Paljud neist meestest pilasid sõduri vannet alluda käsule. Kui see on nende enesekaitse huvides, ütlevad nad, et pidid käsku täitma. Kui aga on juttu hitlerlaste koletutest kuritegudest, millest nad olid teadlikud, nagu kohus seda kindlaks tegi, siis nad ütlevad, et olevat käsu täitmisest keeldunud. Tõde on, et nad kõigist neist kuritegudest aktiivselt osa võtsid.»

Kuid ei möödunud poolteist aastakümmetki, kui üks neist sõitis Lääne-Saksamaal taasloodud kindralstaabi täievolilise esindajana ametlikule visiidile Washingtoni. See oli kindral Speidel. 8. augustil 1960. aastal anti külalisele Ühendriikide armee assotsiatsiooni istungil sõna. Loomulikult ei hakanud Speidel ajaloos tuhnima, ta koguni eelistas Teist maailmasõda mitte meenutada. Ta rääkis hoopis muust:

«Lubage mul kõigepealt kogu südamest tänada... Tõsiasi, et meil, sakslastel, on Euroopa ühenduses oma koht ja et koos meie liitlastega on ka meil kohustusi selle ühenduse kaitsmisel, seletub suurel määral moraalse, vaimse ja materiaalse toetusega, mis me oleme saanud teilt, Ühendriikidelt. Ilma selle abita poleks me iialgi saanud luua, organiseerida ja välja õpetada föderatiivse vabariigi relvajõude... Me oleme teile selle eest alati tänulikud ega unusta iialgi teie sõprust ja üllameelsust.»

Mis üllameelsus see oli! Need, kellele Speideli kõne oli adresseeritud, ei peaks tundma mitte uhkust, vaid häbi. Saksa militarism pilas jälle, sedakorda aga mitte oma kaasmaalaste sõdurivannet, vaid ameerika sõdureid, kes Teise maailmasõja lahinguväljadel verd valasid ja oma elu andsid.

Lugenud läbi Speideli kõne, meenusid mulle Nõukogude peasüüdistaja R. Rudenko sõnad suurest ohust, mida kätkeb endas saksa militarismi taastamise võimalus. Pilk suunatud tulevikku, tuletas ta meelde minevikku:

«Igaüks, kes veidigi on jälginud Euroopa poliitilist arengut pärast Esimest maailmasõda, teab hästi, et keisri ohvitserid ja kindralid olid otsekohe valmis kordama seda kaotatud sõda. Nad süüdistasid Saksamaa lüüasaamises keda tahes, ainult mitte iseennast. Nad lõid revanšilootusi hellitades illegaalseid organisatsioone ja olid valmis müüma oma au ning mõõga esimesele poliitilisele hulgusele, kes ei häbeneks alustada uusi ülemaailmseid tapatalguid.»

Vaevalt on vaja otsida teisi sõnu, et õiglaselt kommenteerida Speideli kõnet ja ühtlasi ka seda tähelepanu, mida talle Washingtonis osutati.

9.

LÕPUSIRGEL

Vagatsejate ja silmakirjateenrite pihtimus

Õigusemõistmise hooratas tegi viimaseid pöördeid. Kuid kestnud kohtuprotsess lähenes lõpule. Enne nõupidamisruumi eemaldumist pidi kohus ära kuulama kohtualuste viimase sõna.

Rahvusvahelise Sõjatribunali põhikirja väljatöötamisel pidasid Ameerika Ühendriikide ja Suurbritannia esindajad seda ülearuseks. Erinevalt Euroopa mandril kehtivast kriminaalprotsessi korrast on see Inglise ja Ameerika kohtule tundmatu. Sellele vaatamata otsustati Londonis Nõukogude Liidu ja Prantsusmaa esindajate soovitusel anda Nürnbergi kohtualustele võimalus öelda oma viimane sõna.

Kohtupraktika näitab, et harva toob kohtualune oma viimase sõnaga protsessi käiku midagi uut. Seda teab iga enamvähem kogenud jurist. Mõnikord, kuid harva, juhtub aga ka ootamatusi. Kohtualune, kes kangekaelselt ja visalt on oma süüd eitanud, tunnistab äkki oma viimases sõnas kõik üles. Põhjused võivad selleks olla väga mitmesugused — kas siiras kahetsus või siis püüe saavutada oma ülestunnistusega kergemat karistust. Kuid psühholoogilises mõttes on kohtuprotsessi see osa alati huvitav. See on justkui inimese viimane

pihtimus. Ja nagu iga pihtimus, võib seegi olla siiras või silmakirjalik.

Just seepärast ootasimegi kõik Nürnbergis kannatamatult, mida ütlevad oma viimases sõnas inimesed, kes üheksa kuud olid peaaegu täielikult oma süüd eitanud. Kas paljud neist üldse mõistsidki, et see jääb tõepoolest nende viimaseks sõnaks?

Muidugi mõistsid. Aga kas nad oma vana taktikat seepärast muutsid? Sugugi mitte.

Jälle kordus seesama juba harjumuseks saanud piiritu teesklus. Oma viimases sõnas teesklesid nad niisamuti, nagu olid seda teinud üheksa kuud kestnud kohtuistungite jooksul. See oli maskeraad, andetu maskeraad, kus Kolmanda riigi endised võimukandjad ikka veel püüdsid end maailmale riigitegelastena näidata.

Kohtualused luiskasid, keerutasid, kuhjasid ühe vale teise otsa. Mida rohkem nad oma suud pruukisid, seda enam tundus kohtusaalis levivat krematooriumiahjude lehka. Ma kuulasin neid tähelepanelikult ja mõtlesin: kui karm karistus see saksa rahvale oli, et ta palju aastaid pidi neid inimesi oma juhtideks tunnistama ja käima nende näidatud teed, mis paratamatult viis katastroofi ja häbini.

Muide, ka juhid ei unustanud oma viimases sõnas saksa rahvast. Pärast seda, kui nad olid talle toonud kohutavat viletsust ja kannatusi, kangastus neile äkki, et nad peavad Rahvusvahelises Sõjatribunalis tema eest kostma. Kõigepealt hakkas Göring pikalt ja laialt rääkima lihtsate sakslaste saatusest, seletades kohtule, et mõistetagu siin kohut tema ja teiste Saksamaa riigitegelaste üle, kuid saksa rahvast ei tohi karistada. Lootes endale marmorkirstu teenida, hüüdis nats number kaks võltspaatosega:

«Saksa rahvas ei ole süüdi!»

Nagu poleks niigi selge olnud, et Nürnbergi süüpingis ei istunud mitte saksa rahvas, vaid üksnes tema kurjategijaist juhid, kelle üle mõisteti kohut roimade eest, mis nad olid sooritanud paljude rahvaste, sealhulgas ka saksa rahva vastu.

Täpselt niisamuti käitus ka Baldur von Schirach. See saksa noorsoo hukutaja otsustas äkki esineda tema kaitsjana. Oma viimases sõnas palus ta kohut, et see ei süüdistaks saksa noorsugu ja heidaks kõrvale temast tekkinud väärettekujutuse.

Ilmselt püüdsid kohtualused põgeneda oma kurjaendelise varju eest, mis oli laotunud üle kogu Euroopa. Jällegi lausus Göring ülbelt:

«Mina ei soovinud sõda ega aidanud seda valla päästa.»

Ribbentrop kaebles, et temalt «nõutakse vastust välispoliitika juhtimise eest, mida tegi hoopis keegi teine», see tähendab Hitler.

Aga Kaltenbrunner? Me teame juba, mida ütles oma viimases sõnas see Euroopa rahvaste timukas, kelle käed olid küünarnukini verega koos. Jah, gestaapolased sooritasid koledaid roimi, kuid selle jultunud kurjategijatejõugu eestvedajaks polnud mitte

tema, vaid keegi teine, see on Himmler. Kaltenbrunner ise aga olevat kõigest hingest püüdnud rindele pääseda, et tal ei tarvitseks kogu seda häbi näha.

Väike Funk hakkas oma viimases sõnas äkki filosofeerima:

«Inimese elu koosneb eksimustest ja süüst. Ka mina olen palju eksinud ja mind on palju petetud. Ma pean avameelselt tunnistama, et... olin liiga muretu ja kergeusklik, milles minu süü seisnebki.»

Ainult selles, ja rohkem ei milleski! Riigipanga seifidest, mis olid täis kullast hambakroone, Funk targu vaikis, pomisedes vaid vaevukuuldavalt:

«Himmler pettis mind, vedas mind alt.»

Nii nagu kogu kohtuprotsessi vältel, asusid mõned kohtualused ka oma viimases sõnas paljastaja ossa. Nad paljastasid kõiki, ainult mitte iseennast. Seesama Funk halises:

«Siin tulid päevavalgele painajalikud kuriteod... Need kuriteod sunnivad mind punastama...»

«Minu poliitiline viga oli selles, et ma õigel ajal ei taibanud, kui halva iseloomuga oli Hitler,» tunnistas Schacht.

Ka natslik orjakaupleja Sauckel süüdistas kõiges vaid Hitlerit ja Himmlerit. Purustades kõik silmakirjalikkuse rekordid, teatas ta:

«Härrased kohtunikud, sellel protsessil ilmnenud ebainimlikud teod läksid mulle otse südamesse... Ma langetan sügavas alandlikkuses pea kõigi rahvaste ohvrite ees, mu oma rahva õnnetuste ja kannatuste ees.»

Aga Keitel? Mida ütles see mees? Mida tema viimaseks sõnaks leidis, et põhjendada oma suuri kuritegusid? Millise kilbi tema valis, et teha veel kord katset rajada teed ellu?

«Parim, mida ma sõdurina anda võisin — kuulekus ja truudus — leidsid kasutamist hoopis teisteks eesmärkideks,» rääkis endine OKW staabiülem. «Ma ei näinud, et sõdurikohuste täitmisel on oma piir. Selles seisneb minu traagika.»

Kohtualuste hulgas leidus ka neid, kellele isegi haua ääres meeldis mängida saksa rahva prohvetit ja kasvatajat. Võltspaatosega hääles, rääkis Frank:

«Ma palun meie rahvast, et ta meelt ei heidaks, mitte sammugi enam Hitleri teed ei astuks.»

Seyss-Inquart aga ütles midagi niisugust, millele tookord mitte kuidagi ei söandanud vastu vaielda, ja mis kõlab eriti tähendusrikkalt tänapäeval:

«Omaenda huvides ei tohi Saksamaa sõda soovida. Ta peab valvama selle järele, et keegi talle relva pihku ei suruks.»

Ent millal Seyss-Inquart ise sellele arusaamisele jõudis! Alles pärast seda, kui ta oli pühendanud kogu oma elu sõjasüütamisele, kui ta Hitleri asehaldurina poolakate ja hollandlaste turjal istudes oli jõgedena nende verd valanud.

Iseäraliku mulje jättis mulle endise relvastusministri Speeri viimane sõna.

«Hitler ja tema riigikorra krahh,» alustas ta, «tõid saksa rahvale uskumatuid kannatusi... Pärast seda kohtuprotsessi hakkab saksa rahvas Hitlerit vihkama ja needma kui kõigi õnnetuste põhjustajat.»

Järgnes monoloog, mis pidi selgitama tehnika osa poliitika teostamisel:

«Paljud siin selgunud diktatuuri kehtestamise fenomenid poleks olnud võimalikud ilma tehnika abita... Hitler ei kasutanud tehnikat üksnes selleks, et valitseda saksa rahva üle. Tänu oma tehnika üleolekule oleks tal peaaegu korda läinud alistada kogu Euroopa... Mida kaugemale tehnika areneb, seda suuremat ohtu ta endas kätkeb, seda suurem kaal on sõjatehnikal...»

Seejärel asus Speer maalima tulevikusõja koledusi:

«Viie või kümne aasta pärast võimaldab sõjatehnika rakettide abil tulistada ühelt kontinendilt absoluutse tabamistäpsusega teist kontinenti. Niisugune rakett, mis hakkab töötama aatomi lõhustumise põhimõttel ja mille käsitsemiseks piisab kümnest inimesest, võib New Yorgis mõne sekundiga miljoneid inimesi hävitada...»

Kuulates neid hitlerliku relvastusministri sõnu, mõtlesin juba ei tea mitmendat korda Nõukogude armee suurele kangelasteole, kes purustas agressiivse Hitleri-Saksamaa.

Speer aga jätkas:

«Kõrgelt arenenud relvatööstuse endise ministrina pean oma viimaseks kohuseks teatada: uus maailmasõda lõpeb inimkonna kultuuri ja tsivilisatsiooni hävitamisega... Käesolev protsess peab kaasa aitama selleks, et tulevikus vältida laastavaid sõdu ning rajada alus rahvaste rahulikule kooseksisteerimisele...»

Niimoodi rääkis inimene, kes oli Hitleril aidanud ellu viia koletute inimkonnavastaste roimade plaani, mille eesmärgiks oli miljonite inimeste muutmine tuhandeaastase riigi orjadeks. Temagi võttis aru pähe alles pärast seda, kui selleks, et Saksamaad relvastada, oli sunnitöödel surnuks piinatud tohutu hulk mehi ja naisi; alles pärast hingevõtjaid ja rauast piinakappe; siis, kui hitlerliku riigi agoonia oli juba alanud. Alles kõige viimasel hetkel, võiks öelda, viis minutit enne kahtteist andis ta tagasikäigu, et päästa oma elu. Selle inimese saatus näitab veel kord, kuhu viib spetsialisti algul koguni edukas karjäär, kui ta annab oma teadmised ja organiseerimisvõime imperialistliku vallutuspoliitika teenistusse, kui ta rakendab end rahvaste alistamisest ja maailmavalitsemisest unistavate mustade reaktsioonijõudude vankri ette.

Kolm mõisteti õigeks

Kohtualused olid oma viimase sõna öelnud. Kohus oli eemaldunud nõupidamisruumi. Kuulutati välja umbes kuu aja pikkune vaheaeg.

Kohtupalees valitses kuidagi teistsugune atmosfäär. Enamik korrespondente oli laiali sõitnud. Soovimata asjatult aega raisata, tormasid need rändlinnud maailma teistesse palavatesse paikadesse. Sest selliseid hõõgvele aetud kohti leidus mitmel pool: Churchilli Fultonis peetud kõne oli säde, mis süütas külma sõja leegi kogu maakeral.

Lääne-Saksamaale saabus USA riigisekretär James Byrnes. Ta pidas Stuttgardis kõne, millele oleks võinud aplodeerida terve Nürnbergi süüpink. Need vähesed Lääne ajakirjanikud, kes olid veel Nürnbergi jäänud, hakkasid rääkima sellest, et Fultoni motiivid tungivat ka läbi kinnise ukse, mis eraldab Nürnbergi kohtunikke muust maailmast, ja leidvat endale tee kohtuotsuse lehekülgedele. Mida lähemale kohtuprotsessi lõpp jõudis, seda enam sigines Nürnbergi skeptikuid.

Muidugi võis vaevalt eeldada, et Rahvusvaheline Sõjatribunal langetab ühesuguse otsuse kõigile kohtualustele, kuigi nelja riigi süüdistajad nõudsid nende kõikide süüdimõistmist. Ka karistusmäära osas ei olnud ühelgi süüdistajal kahtlusi.

Ameerika Ühendriikide peasüüdistaja R. Jackson lõpetas oma kõne järgmiste sõnadega:

«Nad seisavad selle kohtu ees just nii, nagu seisis verega määritud Gloucester enda tapetud kuninga surnukeha juures. Too anus leske niisamuti, nagu nemad anuvad meid: «Ütle, et mina ei tapnud.» Ja kuninganna vastas: «Siis ütle sina, et nad polegi tapetud. Kuid nad ju on tapetud, sinu käe läbi tapetud, alatu ori!»[1] ... Kui tunnistada need inimesed süütuiks, siis võib öelda, et sõda ei olegi olnud, ei ole olnud tapmisi, ei ole toimepandud roimi.»

Analüüsinud läbi kõik Rahvusvahelisele Sõjatribunalile esitatud tõendid, tuli Roman Rudenko niisugusele järeldusele:

«Tõelise armastuse nimel inimkonna vastu, ... kurjategijate jõugu poolt hukatud miljonite süütute inimeste mälestuse nimel, tulevaste põlvkondade õnne ja rahuliku töö nimel kutsun ma kohut kohaldama eranditult kõigile kohtualustele kõrgeima karistuse — surmanuhtluse.»

Niisama selgelt väljendas oma arvamust ka Suurbritannia peasüüdistaja Shawcross. Oma süüdistuskõne lõpus küsis ta, kas kõik kohtualused on surmanuhtluse ära teeninud? Ja vastas sellele nii:

«Võimalik, et mõned nendest on rohkem süüdi kui teised, et mõned mängisid neis koledais kuritegudes aktiivsemat ja vahetumat osa kui teised. Kui aga ... roimade tagajärjeks on kahekümne miljoni meie kaasvenna surm, terve mandri laastamine, kirjeldamatute tragöödiate ja kannatuste põhjustamine kogu maakeral, — mis pehmendavaks asjaoluks võib siis veel olla see, et mõned kohtualused olid peategelased, mõned aga teisejärgulised? Mis tähtsus on sel, et mõned on ära teeninud sada surma, samal ajal kui teised on ära teeninud miljon surma?»

Shawcrossi mõtteid jagasid täielikult ka kõik teised süüdistajad. Nüüd jäi oma viimane sõna ütelda veel Rahvusvahelisel Sõjatribunalil ning määrata iga kohtualuse saatus.

30. septembril 1946. aastal lõpetas kohus oma töö — kohtuotsus oli valmis ja kõik kohtu liikmed olid sellele alla kirjutanud.

Sel päeval läksin ma Kohtupaleesse hästi vara ja tajusin juba hoonesse sisenemisel olukorra ebatavalisust. Sissekäigu ees oli tunduvalt rohkem politseisoomusautosid. Kontroll oli palju tõhusam kui tavaliselt: postil seisvad tunnimehed kontrollisid hoolikalt portfellide sisu, uurisid tähelepanelikult sissepääsulubasid ning võrdlesid neid passiga. Seda tehti eranditult kõikidega, nii ajakirjanduse esindajate, kohtuametnike, advokaatide kui ka pealtvaatajatega.

Publiku hulgas silmasin paljusid, kes olid protsessil viibinud vaid paaril esimesel nädalal. Nüüd olid nad jälle kohal. Taas valitses saalis paabeli segadus — siia oli tulnud esindajaid peaaegu kõigist maailma maadest.

Kella poole kümne paiku asusid oma kohtadele kaitsjad. Siis tulid stenografistid ja tõlgid. Veel kord kontrolliti tõlkimisel kasutatavat aparatuuri. Ka raadioreporterite klaasseintega kabiinides askeldasid tehnikud. Ajakirjanike rõdu oli inimestest tulvil. Fotograafid ja filmioperaatorid olid tegutsemisvalmis.

Poole- kuni üheminutiliste vaheaegadega toodi sisse kohtualuseid. Nad kõik olid äärmiselt pingul. Jäi mulje, nagu istuksid süüpingis üksteisele täiesti võõrad inimesed.

Nürnbergi protsess oli jõudnud oma viimasesse, otsustavasse järku. Saalis püsis pingeline vaikus.

«Püsti! Kohus tuleb!» teatas kohtuteener.

Nõupidamisruumist väljusid kohtunikud. Kohtu eesistujal Geoffrey Lawrence'il oli käes mahukas mapp, mille vahel oli kohtuotsuse tekst.

Tund tunni järel lugesid kohtunikud üksteist välja vahetades seda ajaloolist dokumenti. Möödus terve päev, kuid kohtuotsus polnud veel lõpuni ette loetud.

1. oktoobril jätkasid kohtunikud lugemist. Nad olid jõudnud selle kohani, kus oli formuleeritud iga kohtualuse individuaalvastutus.

---

[1] USA peasüüdistaja R. Jackson tsiteerib Shakespeare'i draamat «Kuningas Richard Kolmas»:

Gloucester: Kui aga ma neid tapnud polegi?
Anne: Siis ütle, et nad pole tapetud.
Kuid on, ja sina, põrguori, tapsid!
Gloucester: Su meest ei tapnud mina.
Anne: Siis ta elab.
Gloucester: Ei, ta on surnud ...

Tõlkija.

Jälgisin tähelepanelikult kohtualuseid. Nüüd loeti ette Hermann Göringi kohta käiv süüdistus. Pea viltu, surus too sõrmedega kõrvaklappe kõvemini vastu kõrvu. Ta silmi varjasid tumedad prillid, huultel oli vaevumärgatav muie. Göring katsus jätkata poseerimist, ent see ei õnnestunud tal hästi.

Göringi naaber Rudolf Hess oli pealt näha täiesti ükskõikne, justkui ei puutuks saalis toimuv üldse temasse. Tema põlvedel oli mitu paberilehte, ja ta kirjutas pidevalt midagi. Hess ei pannud isegi kõrvaklappe pähe.

Keitel hoidis end kramplikult sirge. Kaltenbrunner liigutas vahetpidamata lõualuid, nagu näriks ta midagi sitket. Rosenberg oli kössi tõmbunud, nagu ootaks lööki. Fritzsche kargas kähku püsti, niipea kui kohtunik tema nime nimetas. Frank vangutas murelikult pead. Streicher oli käed risti pannud ja vist esimest korda kogu kohtuprotsessi jooksul ei olnud tal suus närimiskummi. Pea kõrvuni õlgade vahel, kõigutas Funk end rahutult edasi-tagasi.

Schachti, Papeni ja Fritzsche mõistis kohus õigeks. Kui neid õigeks mõistev otsus ette loeti, tõusis saalis kõmin. Ent see häältekõmin polnud ühtlane, nagu polnud ühtlane ka kohtusaal, kus oli nii progressiivse trükisõna esindajaid kui ka paadunud reaktsionääre. Viimased oleksid muidugi reageerinud veelgi tormilisemalt, kui õigeksmõistetute loetelu oleks pikem olnud ega oleks piirdunud ainult nende kolmega.

Ma ei ütleks, et mulle niisugune otsus ootamatult tuli. Kohtu kinnistel organisatsioonilistel istungitel avaldus kohtunike hoiak Schachti, Papeni ja Fritzsche süüdluse küsimuses mitmelgi puhul küllalt selgesti. Nende istungite ajal tuli Nõukogude kohtunikul sageli pareerida läänеriikide kohtunike avaldusi, milles selgesti kõlas seisukoht, mis lõpuks väljendus ka õigeksmõistvas verdiktis nende kolme kohta.

Pole kahtlust, et kodanlikud kohtunikud Nürnbergis olid Lääne teatud ringkondade mõju all. Nii näiteks jutustas Ameerika kohtunik Biddle oma kohtumisest Rooma paavstiga enne Nürnbergi protsessi algust:

«Ma jäin viieteistkümneks minutiks tema pühadusega kahekesi . . . Proua von Papen oli palunud, et paavst kostaks tema mehe eest, ja paavst palus mul teha kõik, mis minu võimuses seisab, et kohus Papeni üle õiglane oleks. Ma kinnitasin paavstile, et teen seda.»

Ometi ei lasknud Rahvusvaheline Sõjatribunal end sellisest väljastpoolt tulevast survest oluliselt mõjutada ning langetas ikkagi karmi ja õiglase otsuse. Ega siis muidu oleks mõni kodanlik kohtunik hiljem oma nahal tunda saanud, kui vähe selline kohtuotsus Lääne mõjukatele ringkondadele meeldis. Biddle kirjutab oma memuaarides, kuidas reageeris üks ameerika suurimaid tagurlikke kirjastajaid Robert McCormick, kellele oli saadetud kutse Biddle'i auks korraldatud hommikueinele. Kõikvõimas ajalehe-

magnaat laskis sekretäril teatada, et ta ütleb kutsest ära, kuna ei tahtvat istuda ühe laua taga mõrtsukaga. Pole vajadust selgitada, et McCormicki silmis oli mõrtsukas Rahvusvahelise Sõjatribunali liige USA poolt Francis Biddle . . .

Kuid läheme tagasi Nürnbergi Kohtupalee saali.

Niisiis, kolm mõisteti õigeks. Kohtu komandandile anti käsk nad vabastada. Fritzsche ja Papen jätsid oma naabritega hüvasti, surusid Göringi, Dönitzi ja veel mõne mehe kätt. Ainult Schacht möödus Göringist, heitmata talle pilkugi.

Ülejäänud kohtualused jäid süüpinki. Pärast vaheaega pidid nad kuulda saama oma kohtuotsuse, mis sugugi nii õnnelik ei tõotanud tulla, nagu nende kolme kohta käiv.

Kohtupalees valitses suur elevus. See hommik oli kõige sensatsioonirikkam ja maailma trükisõna tõttas seda sensatsiooni teatama kogu maailmale. Levis kuuldus, et ühes Kohtupalee saalidest toimuvat pressikonverents õigeksmõistetutega.

Astusin sinna sisse. Saal oli täis paljude maade ajakirjanikke, peamiselt Ameerika ja Inglise omi. Küsimus järgnes küsimusele, ja küsitavad vastasid rahuloleval ilmel. Siin valetasid nad niisamuti, nagu olid valetanud süüpingiski.

Papenilt küsiti, millega ta kavatseb nüüd tegelema hakata, kas ta pühendab oma ülejäänud eluaastad poliitikale. Vana hitlerlik parteituus raputas eitavalt pead:

«Ei, minu poliitikuelu on täielikult lõppenud.»

Võib-olla oli selles vastuses vale kõrval ka terake siirust. Oli ju tema poliitikukarjäär nii Esimese kui ka Teise maailmasõja järel lõppenud üleliiga skandaalselt. Vangla, üksikkong, ränk sõjaroimari häbimärk pluss peaaegu seitsekümmend äraelatud aastat pakkusid vaevalt lusti jätkata politikaani elu.

Nii vähemalt näis. Kuid läbipõlenud poliitiline intrigant, paadunud militarist von Papen ei võinud Lääne-Saksamaa šovinistlikus vingus isegi vanuigi näha, et rahvad elavad rahus ja rahumeeli. Lubaduse poliitikaga enam mitte tegelda hülgas ta otsekohe pärast vabanemist. Papen sõitis Lääne-Saksamaal ringi ja võitles ägedalt endise Reichi taastamise eest. Papen külastas Ankarat ja Madriidi. Hispaania pealinnas rääkis ta teemal «Lääne-Euroopa koht USA ja NSV Liidu vahel», ning teda kuulas vaimustusega kogu kindral Franco kamarilja.

«Dialektiline materialism,» sisistas Papen, «õõnestab tervet Lääne ühiskonda, kui läänеriikide rahvad ei ärka ega osuta sellele hukutavale mõjule otsustavat vastupanu . . .»

Aga Fritzsche? Ka see Goebbelsi lähim käsilane vandus pressikonverentsil, et ei hakka enam poliitikaga tegelema. Ja tõesti töötaski ta algul ühe Pariisi kosmeetikafirma kaubareisijana. Peagi aga läks tal see igavaks: vanade sõjalis-poliitiliste kirgede keeris tõmbas teda palju rohkem. Fritzsche kirjutas raamatu raamatu järel, fašismisõbralikud kirjastajad trükkisid need ära ja saatsid neonatsliku, uut sõda ja vägivalda propageeriva kirjanduse ühi-

sesse sogasesse voolu. Fritzsche revanšistisule peatas alles surm. See saabus 1953. aastal.

Kolmanda vabakslastu, Schachti sõjajärgse tegevusega on lugeja juba tuttav.

Kohtupalees toimunud kolme õigeksmõistetud kurjategija pressikonverentsi pildistasid paljud fotokorrespondendid. Järgmisel päeval ulatati mulle Kohtupalee fotolaboratooriumis foto, mis kujutas selle pressikonverentsi lõppu. Selles fotos oli midagi jälki. Ühendriikide sõjaväe mundrit kandvad inimesed raputasid vaimustatult Schachti ja Papeni kätt, õnnitledes neid nii, nagu õnnitletakse raskest ja lootusetust haigusest paranenud inimest.

Seda fotot silmitsedes mõtlesin veel kord, kui õiglane — nii ajaloolisest kui juriidilisest seisukohast lähtudes — oli Nõukogude kohtuniku J. Nikittšenko eriarvamus, mis protesteeris Schachti, Papeni ja Fritzsche õigeksmõistmise vastu.

See protest leidis vastukaja kogu maailmas. Meie delegatsiooni ruumidesse tulid progressiivse trükisõna esindajad, kes tõttasid väljendama oma solidaarsust Nõukogude kohtuniku seisukohaga. Paljud palusid mult eriarvamuse teksti, et teha see otsekohe teatavaks kogu maailmale. Aga paari päeva pärast hakkasid Nürnbergi saabuma paljude maade ajalehed, kus kommenteeriti kohtuotsust tervikuna, eriti aga Nõukogude kohtuniku eriarvamust.

«Venelaste klauslid kohtuotsuse kohta on leidnud sügavat sümpaatiat ja arusaamist,» kirjutas Rootsi ajaleht «Aftontidningen» oma juhtkirjas.

«Seisukoht, mille Vene esindaja kohtus avaldas, leiab Saksa okupatsiooni all olnud maades kõige palavamat poolehoidu,» märkis Norra «Arbeiderbladet».

USA Juristide Rahvusliku Konföderatsiooni sekretär kirjutas noil päevil, et Schachti õigeksmõistmist võib seletada üksnes sellega, et «natsitöösturid ja finantsistid, kes subsideerisid natsiparteid ja lõid majandusliku baasi, milleta Hitler oleks jõuetu olnud, ei taha olla kaassüüdlased agressioonis ja inimkonnavastastes kuritegudes . . . Schachti õigeksmõistmise tagamõte saab arusaadavaks alles siis, kui seda vaadelda koos USA ja Suurbritannia poliitikaga Saksamaa suhtes.»

Nõukogude kohtuniku eriarvamust toetati laialdaselt ja võimsalt ka Saksamaal. Leipzigis tuli sada tuhat inimest demonstratsioonile loosungitega «Surm sõjaroimareile!», «Me tahame püsivat rahu!», «Papen, Schacht ja Fritzsche rahvakohtu alla!», «Me tahame rahulikku elu ja rahu!». Samasugused demonstratsioonid toimusid ka Dresdenis, Halles ja Chemnitzis [1].

[1] Praegu Karl-Marx-Stadt. *Tõlkija.*

Tribunali viimane istung

1. oktoober 1946. a. Kell 14.50 alustas kohus oma viimast, neljasaja seitsmendat istungit.

Õhkkond kohtusaalis oli järsult muutunud.

Prožektorid, mis aeg-ajalt sisse lülitati, et kaetud akendega ruumis oleks võimalik fotografeerida ja filmida, olid ära viidud. Viimasel istungil oli pildistamine keelatud. Ainult neoonlampide sinakas helk valgustas seinu, süüdistajaid, kaitsjaid, sekretariaadi töötajaid ja arvukaid pealtvaatajaid, jätmata vähimaidki varje.

Süüpink oli tühi. Saalis oli vaikne nagu operatsiooniruumis. Siin-seal köhatas keegi. See kuuldus paugatusena.

Kõik ootasid, mil kohus hakkab kohtuotsust kuulutama. Igale süüdimõistetule eraldi. Kõikide pilgud olid suunatud kahele uksele: sellele, kust pidid sisenema Rahvusvahelise Sõjatribunali kohtunikud, ja teisele, kust iga hetk pidid sisse tulema kohtualused.

Kohtunikud tulid saali. Lawrence'i vaevumärgatav peanoogutus, ja kõik istusid oma kohtadele.

Kohtuotsuse viimase, karistuse määra puudutava osa pidi ette lugema eesistuja ise. Harjunud liigutusega kohendas ta prille. Samal hetkel avanes hääletult ja nagu iseenesest uks süüpingi taga. Pimedast ukseavast ilmus valgustatud saali Hermann Göringi tuttav kuju. Tema kõrval sammus kaks sõdurit.

Göringi rahutu pilk libises üle ootusärevuses vaikiva saali, üle süüdistajate, ning peatus lõpuks kohtunikel. Mees oli kahvatu ja veelgi kõhnemaks jäänud: kuuajaline kohtuotsuse ootamine oli jätnud oma jäljed. Uljusest, mille endine riigimarssal oli säilitanud kogu protsessi ajal, polnud enam midagi järel. Göringile ulatati kõrvaklapid, kuigi ta inglise keele oskus oli küllaldane selleks, et mõista lakoonilist, kuid selgelt sõnastatud kohtuotsust: surm poomise läbi.

Selle ära kuulanud, heitis Göring kohtunikele ja kohtusaalile viimase tigeda pilgu. Kui palju vihkamist oli tema vaates! Vaikselt võttis ta kõrvaklapid peast, pööras ringi ja lahkus saalist. Uks ta järel sulgus, et mõne hetke pärast uuesti avaneda.

Tuli Hess. Too ei võtnud pakutud kõrvaklappe. Veel nüüdki tundus ta mingisuguse narrikesena. Kohus kuulutas talle otsuse: eluaegne vangistus.

Jälle sulgus ja jälle avanes uks. Seekord astus sisse Ribbentrop. Tema nägu oli tuhakarva, silmad poolsuletud. Neis peegeldus hirm. Mind pani imestama, et tal oli käes mingi kaust paberitega — seda ta ju ei vajanud enam.

«Surma poomise läbi,» kuulutas Lawrence.

Ribbentropi jalad muutusid pehmeks kui vatt. Ta pidi end kokku võtma, et ümber pöörata ja mustavasse käiku kaduda.

Sisse toodi Keitel. Too sammus sirgelt kui tikk. Ta näoilme oli läbitungimatu.

«Surma poomise läbi,» kostis kõrvaklappides.

Rosenberg kaotas samasugust kohtuotsust kuuldes enesevalitsemise hoopis.

Siis toodi sisse Frank. Sellel timukal, kes oli lubanud «kõikidest poolakatest hakkliha teha», oli näol anuv ilme. Ta sirutas koguni käed ette, nagu võiks niisugune žest muuta juba allakirjutatud kohtuotsust — poomissurm.

Franki järel astus, õigemini tormas sisse Julius Streicher. Jalad harkis, pea ette kummardatud, näis see röövel ja tuhandete ning tuhandete saksa hingede hukutaja lööki ootavat. Ja ta saigi selle, kuuldes neidsamu sõnu, mis Frank.

Streicherile järgnes Sauckel. Ka see sai oma osa: surmanuhtlus.

Sisse toodi Jodl. Kuulnud, et silmus on tema jaoks valmis, võttis ta järsku kõrvaklapid peast, sisistas midagi tigedalt ja eemaldus, astudes raskelt oma kangeks muutunud jalgadel.

Järgmine oli Walter Funk. Sellel olid hästi meeles Oświęcimi ohvrite suust murtud kuldhambad, mida hoiti Riigipanga seifides, seepärast ei osanudki ta oodata midagi muud kui surmanuhtlust. Kuid äkki kuulis ta päästvaid sõnu: eluaegne vangistus. Funk oli ilmselt hämmastunud. Ta paistis nutvat, kui tegi abitu katse kohtunikele kummardada . . .

Kaheksateist korda avanes ja sulgus uks süüpingi taga. Vaatasin kella. Hõbeosutid kella numbrilaual näitasid 15.40. Protsess oli lõppenud. Kohtunikud lahkusid.

Kohtupalee koridorides tekkis hirmus lärm. Paljusid keeli kõnelev ajakirjanikesumm tormas telegraafiaparaadi ja telefonide juurde. Üksteisest mööda tormates, teisi peaaegu pikali joostes tõttasid nad oma ajalehtedele ja agentuuridele edasi andma Rahvusvahelise Sõjatribunali ligi aastase töö kokkuvõtet: kaksteist kohtualust — Göring, Ribbentrop, Keitel, Rosenberg, Kaltenbrunner, Frick, Frank, Streicher, Sauckel, Jodl, Seyss-Inquart ja tagaselja Martin Bormann mõisteti poomissurma, kolm — Hess, Funk ja Raeder eluks ajaks vangi, kaks — Schirach ja Speer kahekümneks aastaks, Neurath — viieteistkümneks, Dönitz — kümneks aastaks vangi.

Doktor Gilbert jälgis tähelepanelikult, kuidas süüdimõistetud käituvad, ning kirjutas sellest hiljem oma päevikus.

Göring heitis kohe koikule, kui ta tagasi vangikambrisse viidi. Uljus oli ta näolt lõplikult kadunud. Nähtavasti hakkas ta alles siin mõistma sõnade «surma poomise läbi» kogu koledust. Göring vaatas Gilbertile näkku ja kähistas hüsteeriliselt:

«Surma . . .»

Göringi järel tuli tagasi Ribbentrop. Vaadates arglikult ringi, hakkas ta närviliselt sammuma vangikambri ühest otsast teise, piki oma viimast eluruumi ja halises:

«Surm . . . surm . . . Ma olen nii vihatud, nii põlatud! . . .»

Kui Gilbert Keiteli kongi astus, pööras too ümber ja hüüdis hirmunult:

«Poomise läbi! . . . Ma arvasin, et pääsen vähemalt sellest.»

Aga miks siis? Miks julges kindralfeldmarssal Wilhelm Keitel seda loota? Oli ta ise ju alla kirjutanud kümnetele massimõrvade käskkirjadele, andnud korralduse «kasutada kõikvõimalikke vahendeid» koguni naiste ja laste vastu, «kui see ainult tagab edu». Ühe oma alluva ettekandele nõukogude inimeste metsiku hukkamise kohta oli Keitel oma käega kirjutanud: «Kuna tegemist on maailmavaate hävitamisega, kiidan ma need abinõud heaks ja toetan neid.»

Kas seesugune inimene võis rahvaste kohtult halastust oodata?

Ent Keitel polnud sugugi ainus, kes valesti oli arvestanud. Nii imelik kui see ka on, jagas tema mõtteid ka ameeriklane Eisenhower. Kui talle teatati, missugune saatus Keitelit ootab, ütles ta:

«Ma imestan, et kohtunikud sõjaväelase nii kergekäeliselt süüdi mõistsid. Ma arvasin, et sõjaväelastesse suhtub kohus eriti tähelepanelikult.»

Ameerika kindrali silmis, selle inimese silmis, kes hiljuti oli juhatanud liitlaste vägesid Läänes, väärinuksid Rahvusvahelise Sõjatribunali kohtunikud palju suuremat lugupidamist, kui nad surmaotsuse langetamise asemel oleksid lasknud Keitelil ja Jodlil oma teed minna ning ehtinud nende päid märtripärjaga.

Kolumbia senaatorid läksid aga veelgi kaugemale. Tartuffe'i ja Juduška Golovljovi kombel silmakirjatsedes nõudsid need vagad mehed armuandmist kõigile surmamõistetuile. Senaatorid kinnitasid, et «järeltulevad põlved tervitavad karistuse pehmendamist suure vaimustusega, nähes selles suuremeelsuse eredaimat väljendust». Ent kogu maailma ühiskondlik arvamus vastas Kolumbia senaatorite pisaraile põlgusega. Maailma rahvad nägid suurima humaansuse väljendust just otsuses, mille oli langetanud Rahvusvaheline Sõjatribunal.

Kohtuotsuse täideviimine

9. ja 10. oktoobril 1946. aastal vaatas Saksamaa Kontrollnõukogu süüdimõistetute armuandmispalved läbi ning jättis need rahuldamata.

Nüüd oli oma töö teha veel John Woodil, kes pidi kohtuotsuse täide viima. Nägin teda Nürnbergis. See oli tahumatute näojoontega keskmist kasvu jässakas ameeriklane, kes ei varjanud oma heameelt selle üle, et valik just nimelt temale langenud oli. Ilmselt oli tal kahju ainult sellest, et ei saanud oksa tõmmata ka Hermann Göringit, kes nagu Hitler, Goebbels ja Ley oli enese ise teise ilma saatnud.

Kohtuotsuse täideviimine toimus ööl vastu 16. oktoobrit 1946. aastal. Selle juures viibisid kõigi nelja riigi — NSV Liidu, Amee-

rika Ühendriikide, Suurbritannia ja Prantsusmaa — esindajad. Ajakirjanikke oli hukkamise juures kõigest kaheksa: iga riigi poolt kaks. Pildistamine ja filmimine olid kohtuotsuse täideviimise ajal keelatud.

Nõukogude ajakirjanikest viibisid tapalava juures rindefotoreporter Viktor Tjomin ja TASS-i korrespondent Boriss Afanasjev, kes oli ära teinud suure töö, valgustades Nürnbergi protsessi meie ajakirjanduses.

Ma rääkisin Boriss Afanasjeviga vahetult pärast surmanuhtluse täideviimist. Me vestlesime peaaegu aovalgeni, ja ma kuulsin palju huvitavaid üksikasju sellest, mis ta äsja oli näinud.

Täpselt kell 20 olid ajakirjanikud läinud Kohtupaleesse. Nad pandi üksikult neisse tubadesse, kus tavaliselt olid toimunud kohtualuste läbirääkimised oma advokaatidega, ja kus surmamõistetud viimast korda kohtusid omastega. Igalt ajakirjanikult võeti sõna, et ta ei lahku omavoliliselt talle määratud ruumist ega suhtle kuni hukkamise lõpuleviimiseni mitte kellegagi. Seejärel kutsus kolonel Andrews neid vanglat vaatama, kuid palus seejuures säilitada täielikku vaikust.

Kõik laskusid mööda kitsast raudtreppi alla. Vangla koridoris valitses poolhämarus, kuid üheteistkümne ukse kohal põlesid eredalt elektrilambid, mille valgus suunati reflektorite abil kambrisse. Need üksteist olid surmamõistetute kambrid. Vahisõdurid pidasid süüdimõistetuil vahetpidamata silma peal.

Ajakirjanikud astusid iga kambri juurde ja vaatasid kordamööda läbi uksesilma.

Esimene oli Keiteli kamber. Too korrastas rahulikult ja hoolikalt oma koikut, silus teki volte.

Ribbentrop, kes istus elektrilambi valgusvihus, vestles pastoriga.

Jodl istus laua ääres, selg ukse poole, ja kirjutas midagi. Tema ees laual oli patakas mingisuguseid pabereid ja mõned raamatud.

Göring paistis magavat. Frick, katnud enese tekiga, luges. Ka Kaltenbrunner oli ametis lugemisega. Streicher magas. Sauckel kõndis närviliselt mööda kambrit. Frank istus sigarit suitsetades laua ääres. Rosenberg magas. Seyss-Inquart valmistus rahulikult magamaminekuks, ta pesi end ja puhastas hambaid.

Kell 21.30 kostis nõrk gongilöök, mis tähendas ametliku öörahu algust. Tuled kambrite kohal kustutati. Nüüd jäi päris pimedaks.

Kolonel Andrews viis ajakirjanikud läbi vanglaõue aia sügavuses asuva väikese kivihoone juurde, kus pidi toimuma hukkamine. Sinna oli ehitatud kolm tumeroheliseks värvitud tapalava. Üles viis kaksteist astet. Malmplokkide küljes rippusid jämedad köied. Kahe võlla juures olid mingisugused rihmad ja mustad kotid, mis pidi hukatavaile viimasel hetkel pähe visatama. Kolmanda võlla juures polnud midagi. Kolonel Andrews selgitas, et see olevat reservis.

Kella 23-ks viidi ajakirjanikud neile määratud tubadesse tagasi

ja paluti oodata. Ootamine kestis peaaegu kaks tundi. Alles kell 0.55 asusid nad oma kohtadele kolme-nelja meetri kaugusel tapalavast.

Esimesena toodi kohtuotsuse täideviimiseks kohale Ribbentrop. Ta oli täielikult enesest väljas ega suutnud peaaegu oma nimegi nimetada. Pastor luges lühikese hingepalve ja sellele järgnes kohe hukkamine.

Seersant Wood tegi oma töö üllatava täpsusega. Poolteise tunni jooksul olid kõik surmamõistetud natslikud sõjaroimarid üles poodud. Hukatute surnukehad viidi Müncheni, põletati krematooriumis ja tuhk puhuti õhku laiali.

Rahvusvahelise Sõjatribunali poolt pikaajalisele vabadusekaotusele määratud Rudolf Hess, Walter Funk, Karl Dönitz, Erich Raeder, Baldur von Schirach, Albert Speer ja Konstantin von Neurath saadeti aga Spandausse.

Mitmesaja inimese jaoks arvestatud Spandau sünge kindlusvangla sai nüüd seitsme natsliku sõjaroimari kinnipidamiskohaks. Seal seati sisse neljapoolne administratsioon. Iga kuu tagant vahetus valve — Nõukogude, Ameerika, Inglise ja Prantsuse oma.

Kohe alguses määrati igale süüdimõistetule oma number. Rudolf Hess sai number seitsme, Baldur von Schirach aga ühe. Hessi kurvastas see väga, sest kui Göring oli püüdnud füürerit mängida süüpingis, siis püüdis seda vanglas teha Hess. Ja äkki niisugune ülekohus: temale, Hitleri asetäitjale natsipartei juhtimisel, anti viimane number!

Ma rääkisin juba, et kohtuistungite ajal viidi Hess mitmel korral haigushoo tõttu süüpingist ära. Räägiti, et tal olla maovähk. Kui ta end valu käes parajasti kõverasse kiskus, arvasin ma tõepoolest, et see ei ole simuleerimine. Vähk on hirmus haigus, mis ei tunne ei geograafilisi ega poliitilisi piire, mis tunnistab vaid ajapiiri. Kuid möödus protsess, möödusid esimene ja teine aastakümme vangistust Spandaus, Hess aga on ikka veel elus. Ainult tol korral, kui teda nii rängalt solvati, ja talle number seitse anti, tundis härra minister end veidi halvemini ja kurtis sageli valude üle kõhus. Arstid süstisid teda. Hess oli kindel, et talle süstitakse morfiumi, tegelikult aga täideti süstal tavalise destilleeritud veega. Iga niisuguse protseduuri järel uinus haige kiiresti.

Vanglasse suletud hitlerlikke kurjategijaid ei unustanud nende piiritagused sõbrad. Nagu Jack Fishman oma raamatus «Seitse Spandaus» jutustab, ei saa selle vangla vangid ainult igal neljandal kuul, siis, kui neid valvavad nõukogude valvurid, kahjustada rahu ja tegelda poliitilise diversiooniga. Fishman jutustab nende korduvaist katseist elustada ja aktiviseerida Saksamaal neonatslikku liikumist, eriti kirjast, mille Dönitz vanglast välja saatis. Selles kirjas, mis oli küll adresseeritud tema naisele, tegelikult aga määratud mõttekaaslastele Bonnis, andis Dönitz näpunäiteid Lääne-Saksamaa remilitariseerimiseks.

Vanglas istuvate Hitleri käsilaste propageerimiseks, aga samuti

ka nende rehabiliteerimiseks pakkus lahkesti oma lehekülgi Inglise ajakiri «The New Statesman and Nation». Ja Inglismaal leidus rohkesti kaastundlikke leedisid ja džentelmene, kes hakkasid ajakirjale kirju saatma, milles avaldati kaastunnet Spandau vangidele. Üks leedi, kes häbenes siiski oma nime avaldada, pöördus avaliku kirjaga Neurathi naise poole, tunnistades tervele maailmale, et tunneb tema mehe vastu suurt sümpaatiat ja et Suurbritannia valitsus soovivat Neurathi võimalikult pea vabaduses näha. Teine taoline kiri oli adresseeritud Dönitzi naisele, sellesama Dönitzi, kes kogu sõja jooksul muretses vaid selle eest, kuidas uputada võimalikult rohkem inglise meremehi, ja kelle tegevust teatavasti kroonis märkimisväärne edu. Selles kirjas öeldi kategooriliselt: «Teie abikaasa on praeguse ebasoodsa poliitilise olukorra ohver.» Ja et selle natside advokaati mängiva ajakirja seisukoht päris selgeks saaks, toogem väljavõte veel ühest seal avaldatud kirjast. Selles öeldakse otsekoheselt: «Kontseptsioon saksa sõjaroimarite kohta tuleks ajalooarhiividest kõrvaldada. Nüüd, mil Lääne tsivilisatsiooni vaenlaseks on tunnistatud bolševism, tuleb kustutada häbiplekk, mis lasub Saksa armee aul.»

Ei istu, käed rüpes, ka vanglas hoitavate natslike sõjaroimarite naised ise. Ilse Hess näiteks andis välja raamatu «England — Nürnberg — Spandau. Ein Schicksal in Briefen».[1] Selles raamatus heietab tema abikaasa magusaid mälestusi oma viibimisest Briti saartel:

«Hertsog Hamilton ... hoolitses selle eest, et mind paigutataks heasse sõjaväehospidali.[2] See asus külas, poole tunni autosõidu kaugusel linnast, keset imeilusat Šotimaa loodust.»

Edasi loetletakse luksusvillasid, kus Hessi pärast hospidali peetud oli. Kirjas on maalitud seesugune idülliline pilt:

«Minu komandant, kes rahu ajal oli olnud elukutseline maalikunstnik, mängis mulle Mozartit. Ma tegin sageli pikki jalutuskäike, vahel isegi autosõite.»

Kas inglise sõdalane, kes Euroopas vapralt natslike hordidega võitles, võis aimata, kuidas tema kodumaal Hitleri asemikku hellitatakse?

Möödusid aastad. Nürnbergi protsess oli möödas. Tähtsamad natslikud roimarid olid hukatud. Kõigi, nii maiste kui taevaste seaduste järgi oleks ka Hess pidanud võllas rippuma. Just seda oli Nõukogude kohtunik nõudnudki, lääneriikide kohtunikud aga ei võtnud teda kuulda. Ja nüüd on Hess Spandaus, kus tal jällegi pole erilist põhjust kurta.

12. veebruaril 1950. aastal kirjutas ta oma naisele:

«Kuulsin läbi akna «Parsifali»[3] helisid. Funk mängis harmooniumi ... Siis Bach, imetore Mozarti kontsert ja Schubert. Oivaline! Armas muusika, näis, kui oleks jumal ise minuga vestelnud.»

Ka inimsööjad võivad armastada muusikat! Ma rääkisin juba, et Oświęcimi koonduslaagri komandant pidas laagris orkestrit, mis koosnes Euroopa parematest muusikutest. Need vangirõivais õnnetud lõbustasid oma piinajat ja tema käsilasi, kui need tööpäeva lõppedes koju läksid, õhetades veel krematooriumiahjude tule vastuhelgist. Aga kuulus timukas Heydrich? Eks tuntud tedagi natside ringkonnas kirgliku muusikamehena. Ja Eichmann? Krematooriumiahjude täislaadimise vahel armastas ka tema musitseerida.

Kui jube grotesk, kui kole ebakõla — natsism ja muusika!

Palju aastaid pärast Nürnbergi protsessi lugesin lääne-saksa kirjaniku Heinrich Bölli romaani «Wo warst du, Adam?»[1] Ka seal on juttu ühest niisugusest muusade teenrist, ss-lasest Filskeitist. Erinevalt Oświęcimi komandandist Hössist jumaldas see koorilaulu. Tal oli koguni oma lauljate väljavalimise süsteem. «Iga uus vang toodi tema juurde hääleproovile. Filskeit märkis kartoteegikaardile uustulnuka lauluoskuse, hinnates seda nullist kümneni. Nulli pani ta väga vähestele, need läksid kohe laagri koori; need aga, kes said hindeks kümme, jäid ellu vaid päevaks-paariks.» Lauljad elasid veidi kauem.

Mis siis imestada, et ka Rudolf Hess, see natsirežiimi süngeim kuju, austas muusikat ning kuulas harda vaimustusega Mozartit ja Schubertit Funki esituses. Muide, seegi on nüüd juba kauge minevik. Funk lahkus Spandaust 1957. aastal. Ta veetis vanglas üksteist aastat.

Veel varem, 1954. aastal, andsid liitlasvõimud armu kaheksakümne ühe aastasele Neurathile ja vabastasid ta enne tähtaega, kuigi suurema osa talle määratud karistusest oli ta ära kandnud. Tookord saatsid talle õnnitlustelegrammi Saksa FV president Heuss ja föderaalkantsler Adenauer. Kaks aastat hiljem Neurath suri.

1958. aastal vabastati kaheksakümneaastane Raeder. Dönitz, kes pärast teda oli hitlerliku sõjalaevastiku ülemjuhataja, istus oma karistusaja täielikult ära ja vabanes vanglast 1956. aastal.

1966. aastal vabastati pärast kahekümneaastast vanglas olekut Speer ja Schirach. Need kaks olid vangi sattunud võrdlemisi noorelt — nad polnud siis veel neljakümnesedki. Nüüd olid nad üle kuuekümne.

Praegu pakub suur Spandau vangla ulualust üksnes Hessile. Ta peab sinna jääma elu lõpuni. Kuid revanšistid Lääne-Saksamaal ei taha sellega kuidagi leppida. Juba 1954. aastal avaldas ajakiri «Nation Europa» artikli «Südamlik tervitus Rudolf Hessile!», milles leidusid niisugused read:

«Tõsiasi, et ... ükski Euroopa riigitegelane pole nõudnud Rudolf Hessi vabastamist, annab tunnistust Euroopa sügavast alla-

[1] «Inglismaa—Nürnberg—Spandau. Saatus kirjades». *Tõlkija.*
[2] Maandumisel vigastas Hess jala.
[3] Richard Wagneri ooper W. v. Eschenbachi värssromaani ainetel. *Tõlkija.*

[1] «Kus sa olid, Adam?»

käimisest. Samal ajal näitab see, kui vähe on meil tõelisi eurooplasi . . . Me palume jumalat, et Hess vabastataks. Ta ei vaja amnestiat; ainus, mida ta vajab, on õigeksmõist. Rudolf Hess ei kuulu enam ainuüksi Saksamaale, vaid meile kõigile, Euroopale.»

On's vaja otsida veel paremaid tõendeid fašismi taassünnist Lääne-Saksamaal ja sellest, missugust ohtu rahule kujutab endast revanšipoliitika? Ent Hess istub endiselt vanglas. Eks ole see omamoodi tõend, ere näide maailma ühiskondliku arvamuse üha kasvavast jõust, mida tänapäeval ei saa ignoreerida ükski rahu ega inimkonna vaenlane. Kõik kaasaegsete neonatside katsed Hessi vabastada jäävad viljatuks.

Õigusemõistmine oli selle kurjategija vastu küllaltki leebe: teda ei hukatud. Kuid kõik ausad inimesed neavad Rudolf Hessi nime, nagu kõiki teisi Nürnbergis süüdi mõistetuid.

Rahvad lootsid ja loodavad ka praegu, et Teise maailmasõja koletu õppetund ei unune. Kunagi paistis, et peale NSV Liidu järjekindla ja otsustava poliitika, mille iga samm kõneleb Nõukogude Liidu püüdest takistada Saksa militarismi ja fašismi taassündi, astusid selle eest välja ka silmapaistvad Lääne riigitegelased.

24. detsembril 1943. aastal ütles Ameerika Ühendriikide president Franklin Delano Roosevelt:

«Pärast tuhande üheksasaja kaheksateistkümnenda aasta vaherahu arvasime ja lootsime, et oleme saksa militarismi vaimu välja juurinud. Lootes jumala peale, kulutasime järgnevad viisteist aastat selleks, et desarmeerida. Samal ajal aga tõstsid sakslased nii südantlõhestavat kisa, et teised rahvad lihtsalt pidid lubama neil relvastuda ning koguni aitasid sellele kaasa. Nende aastate heasoovlikkus oli ebaõnnestunud katse, mis ei õigustanud end. Ma loodan, et me ei korda seda. Ei, ma pean väljenduma veel kategoorilisemalt. Ühendriikide presidendina ja sõjaväe ülemjuhatajana kavatsen ma teha kõik, milleks inimene on võimeline, et see traagiline viga ei korduks.»

Roosevelt ei elanud võiduni. Võitlus selle eest, «et see traagiline viga ei korduks», algas ilma temata. Selle võitluse etapid on teada. Jällegi, nii nagu pärast Esimest maailmasõdagi, «tõstsid sakslased südantlõhestavat kisa». Niisugust kisa, et New York, Pariis ja London «lihtsalt pidid lubama neil relvastuda ning koguni aitasid selleks kaasa». Nii Truman, Eisenhower, Churchill, Attlee, Dulles kui ka Macmillan tegid kõik, «milleks inimene on võimeline», et korrata traagilist viga, mille eest oli hoiatanud Franklin Roosevelt ja mis oli inimkonnale maksma läinud juba miljoneid elusid.

Jällegi seisab maailm saksa militarismi taassünni fakti ees. Pole enam Keitelit ega Jodlit, kuid Saksa bundesveer on loodud ning ähvardab uuesti sõjaga. Pole Hitlerit ega Himmlerit, kuid natslikud organisatsioonid Lääne-Saksamaal õilmitsevad täies ilus, ja kurjakuulutav natsionaalsotsialistlik partei eksisteerib legaalselt.

Kas tähendab see, et Nürnbergi protsess ei mänginudki mingit osa võitluses agressiooni, saksa militarismi ja fašismiga? Tähendab see, et Rahvusvahelise Sõjatribunali osa piirdus vaid hitlerliku kliki karistamisega? Kas selle protsessi materjalide ainuke paik on juba arhiivis?

Sugugi mitte. Nürnbergi protsessi materjalid jäävad tänapäevalgi vahedaks relvaks võitluses rahu eest, agressorite vastu. Arhiivi panna on neid veel liiga vara.

Nürnbergi protsess pidi saama ja saigi teelahkmeks rahvusvahelise õiguse ajaloos. Rahvusvahelise Sõjatribunali otsus tegi lõpu tähtsamaile sõjaroimareile ja agressiooni ning agressorite igipõlisele karistamatusele. Ja see on palju olulisem . . .

1917. aasta karmidel oktoobripäevadel kõlas üle kogu maailma nõukogude võimu rahudekreet, milles Lenin oma käega on kirjutanud unustamatud sõnad, et vallutussõda on «suurim kuritegu inimkonna vastu». Need sõnad kõlasid mul kõrvus, kui ma istusin Nürnbergi kohtusaalis ja kuulasin kohtuotsust, mis nii selgesti väljendas leninlikku põhimõtet agressiooni karistatavusest.

Friedrich Engels on öelnud, et kodanlusel on kombeks võltsida igat kaupa. Ta võltsis ka ajalugu. Kõige paremini tasutakse sellise teose eest, milles ajaloo võltsimine kõige rohkem kodanluse huvidele vastab.

Sellised võltsingud kujutasid endast sageli mitmevärvilisi «raamatuid» (siniseid, punaseid, helesiniseid jne.), millesse kodanlikud riigitegelased valisid sobivas assortimendis ja järjekorras dokumente, mis õigustasid nende poliitikat, lükates vastutuse rahvusvaheliste konfliktide eest haigelt inimmõistuselt tervele. Vastupidi neile oskuslikult prepareeritud dokumentaaltõendeile sai Teise maailmasõja ajaloo kõige autoriteetsemaks allikaks Nürnbergi protsess. See tõi päevavalgele agressorriigi kõik salastatud dokumendid, kogu tema arhiivi, rebis saladuskatte neilt võtteilt ja abinõudelt, mida saksa militaristid sõjaks valmistudes olid kasutanud. Eks aita needsamad materjalid ka tänapäeval ära tunda, kui võltsid on NATO, SEATO ja CENTO istungjärkude ametlikud kommünikeed, kus uue maailmasõja ettevalmistamist serveeritakse puht kaitseabinõudena.

Rahvusvaheline Sõjatribunal arutas Nürnbergis vaid kõige tähtsamate saksa sõjaroimarite süüasja. Arvestati, et pulga võrra madalamal seisnud hitlerlikud sõjaroimarid mõistetakse süüdi teistel protsessidel. Kuid läänеriigid eelistasid nad päästa ja teha oma liitlasteks. Nii seisid bundesveeri hälli juures Heusinger, Foertsch, Kammhuber, Speidel ja teised Hitleri kindralid. Et aga taolised kohalemääramised ei põhjustaks maailma rahvaste protesti, püüdsid NATO ninamehed nende reputatsiooni puhtaks nühkida, neil polevat hitlerliku terroristliku režiimiga midagi ühist olnud. Neist tehti koguni Hitleri ägedad vastased. Võimalik, et see oleks imperialistlikul propagandal isegi korda läinud, kui tee peal ees poleks seisnud inimmälu, laipade mäed, varemeis linnad, Babi-

Jari ja Majdaneki oiged, kõik see, millest Kohtupalee saali ängistavas vaikuses sai ajalooline süüdistusmaterjal.

Jah, Nürnbergi protsessi materjalidel on visa elujõud! Seda said omal nahal tunda Poola ja Ukraina timukas Erich Koch, ajutiselt okupeeritud Nõukogude territooriumil tuntud julmur Oberländer, aga samuti ka kuue miljoni juudi hävitaja Eichmann. Erich Kochi ja Adolf Eichmanni üle peeti kohut Nürnbergi protsessi materjalide põhjal ning nad mõisteti surma. Bonnis soojale ministritoolile roninud sõjaroimar. Oberländeri oli Adenauer sunnitud Nürnbergi protsessi paljastavate dokumentide survel erru laskma. Nürnbergi prožektorikiir oli juba ammu üles leidnud ka riigisekretär Hans Globke. 1963. aastal mõistis Saksa Demokraatliku Vabariigi Ülemkohus ta tagaselja süüdi hitlerliku sõjaroimarina, ja vastuvaidlematute tõendite survel oli Bonn sunnitud ka tema erru laskma. Mõni aeg hiljem aga sundisid Saksa Föderatiivse Vabariigi uut kantslerit Erhardi Saksa Demokraatliku Vabariigi Peaprokuratuuri poolt Bonnile üle antud paljastavad materjalid tagandama minister Krügeri, endise hitlerlase. Nürnbergi protsessi materjalide visadust on tunda saanud ka Lääne-Saksamaa peaprokurör Wilhelm Fränkel. Selgus, et temagi on endine nats, kes Hitleri valitsuse ajal oli olnud üks riigikohtu kõrgemaid ametnikke Leipzigis.

Nii piitsutab Nürnbergi protsess rahu ja demokraatia vaenlasi veel mitukümmend aastat hiljemgi. Seal esinenud süüdistajate ja Rahvusvahelise Sõjatribunali kohtunike eesmärgiks polnud kapitalismi paljastamine. See ei olnud võimalik, sest kohtus esindatud neljast riigist olid kolm kapitalistlikud. Kuid niisugune on juba ajaloosündmuste loogika, avaliku kohtuliku arutluse loogika: isegi kodanlikud kohtunikud ja süüdistajad, tunnistajad ja kohtualused, sõltumata nende vaateist või tahtest, olid ümberlükkamatute ja oma tõestusjõult hävitavate faktidega kokku puutudes sunnitud tegema selliseid mööndusi, mis paratamatult andsid tugevaid poliitilis-moraalseid lööke kogu kapitalistlikule korrale.

USA peasüüdistaja Jackson hoiatas oma sissejuhatavas kõnes:

«Ma arvan, et kui me sel protsessil hakkame arutama selle sõja poliitilisi ja majanduslikke põhjusi, siis võib see kahjuks tulla nii Euroopale kui ka Ameerikale.»

Kohtusaalis mõisteti Jacksonit õigesti: lääneriikide süüdistajaile viirastus München.

Ja tõesti näitaski hitlerliku riigi poliitika lahkamine Nürnbergi protsessil kogu meie planeedi asukaile jälle kord, kui inimvaenulik on imperialism koos oma alaliste kaaslaste — agressiooni ja reaktsiooniga. Mitte kunagi pole kapitalistliku maailma paiseid nii alasti nähtavale toodud, nagu seda tehti Nürnbergis.

Ma mainisin juba, et olin veel tegevväes, kui kuulsin, et Londonis peetakse läbirääkimisi Rahvusvahelise Sõjatribunali moodustamise kohta. Mulle kui nõukogude juristile oli selge, et protsessi ettevalmistamine ja läbiviimine on seotud suurte raskustega. Veel ilmsemaks sai see mulle siis, kui mind ennast saatuse tahtel Nürnbergi määrati. Eelkõige oli see rahvusvaheline kohtuprotsess, milliseid ajalugu varem ei tundnud. Tuli kooskõlastada õigusemõistmise erinevad printsiibid — mandri-Euroopa ja Inglise ning Ameerika omad. Kuid mis veel tähtsam: tuli leida ühine keel Nõukogude ja kodanlike kohtuorganite koostööks, välja töötada ühtsed poliitilised ja juriidilised alused. Esimest korda ajaloos tuli Rahvusvahelisel Sõjatribunalil rakendada praktikas kriminaalvastutust agressiooni eest. Aga samuti tuli kiiresti muutuvas rahvusvahelises olukorras vältida karisid ja pidada kindlat kurssi, et kuritahtlikel elementidel ei õnnestuks Nõukogude ja Lääne delegatsioone vastuollu viia.

Kokkuvõttes lahenesid kõik keerulised küsimused positiivselt. Võib julgesti väita, et ehkki Rahvusvahelise Sõjatribunali otsus pole vaba puudustest, mis kajastub ka Nõukogude kohtuniku eriarvamuses, kulges kogu protsess tervikuna siiski nelja riigi — NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide, Suurbritannia ja Prantsusmaa — üksmeele tähe all. Mitmesuguste maade ja kontinentide, mitmesuguse maailmavaatega ja erinevaist sotsiaalseist süsteemidest inimesi ühendas kogu inimkonda ähvardanud hädaoht ka Rahvusvahelise Sõjatribunali kohtulaua taga, nii nagu see oli neid ühendanud lahinguväljadel.

Sellepärast pidaski kogu maailm Nürnbergi protsessi r a h v a s t e k o h t u k s, kogu inimkonna kohtuks, kes pidi tagama rahvaste kindlustunde ja aitama võidelda selle kõige kallima eest, mis inimestel on — rahu eest.

Nürnbergi kohtuotsus on Damoklese mõõk, mis jääb alatiseks rippuma nende pea kohale, kes taas püüavad häirida rahvaste rahu ja tõugata inimkonda uude sõtta.

Kui kohtuotsus oli välja kuulutatud ja kõik inimesed kohtusaalist lahkunud, pildistas üks prantsuse ajakirjanik tühja süüpinki. Järgmisel päeval tuli ta minu juurde ja kinkis mulle selle foto. Me mõlemad vaatasime seda. See foto näis ütlevat:

«Pidage seda ajaloo õppetundi meeles, härrased! Ärge unustage Nürnbergi!»

SISUKORD

I. Rahvaste kohus

5 Teekond Nürnbergi
7 Varemete keskel
10 Kohtusaalis
22 Väga tähtsad isikud
26 «Okay, järgnege meile»
30 Uss roomab tagasi usside juurde
36 Hitleri valitsuse viimne residents
71 Churchill viib kohtualused vaimustusse
75 Miljonite vihane hääl
85 Natside Nürnbergi kaitseliin
98 «Te ütlete, ma olevat teilt une röövinud»
121 Nendest, kes kohtuotsusele alla kirjutasid
131 Parandamatud

II. Hermann Göring lähedalt vaadatuna

139 Skylla ja Charybdise vahel
144 Göring tõotab marmorkirste
146 Poliitiline start
153 «See on sõnnik, aga mitte poliitiline kommünikee»
156 Pikkade nugade öö
159 Mispärast Göringi ja Schachti advokaadid omavahel tülli läksid
161 «Kristalliöö»
166 Rahuingel
179 Riigimarssal vahetab kesta
183 «Tavalised inimesed ei suuda seda mõista»
186 Finaal

III. Joachim von Ribbentrop kohtumikroskoobi all

190 Veinikaupmees tuleb Wilhelmstrassele
198 Aja soosing
203 Hiiglase vari
207 Väljapressimiste ja ähvarduste diplomaatia
215 Väljapääsu otsimas
221 Uppuja haarab kinni õlekõrrest

IV. Wilhelm Keitel ja Alfred Jodl

224 Ooberst teeb karjääri
227 Lakeitel või Moltke?
230 Sõjaliste provokatsioonide meister

234 Liisk on langenud
238 «Seelöwe» varjus
241 Himmleri meistrisaavutus ja Jodli vale
251 Timukas humanisti osas
254 Operatsioon «Gustav»
256 XX sajandi Odysseus
264 Jodl kahetseb väga
268 «Ta pettis meid! Ta jättis meid üksi»
271 Ajalugu teeb kokkuvõtet
274 «Miks ma küll sündisin»

V. Suurpiraadid

278 Aegsasti ja hästi läbimõeldud kaitsejoon
286 Gossbachi protokoll ja Raederi traagilised eksimused
296 Kui füürer ettekäänet otsis
303 Raeder püüab vastasest ette jõuda
307 Vääriline õpilane
311 Piraatlus meredel
322 Ülemjuhataja või postiljon
326 Milleks läks vaja tumedaid prille
334 Ülivagur Raeder
345 Mille vastu vaidles kohtunik Francis Biddle

VI. Viini advokaadi äpardunud karjäär ...

355 Selgusetu saab selgeks
357 Inkvisiitor lubab rääkida ainult tõtt
360 «Talle ei meeldinud töötada politseinikuna»
367 Doktor Kauffmanni ootamatu muundumine
369 Oświęcimi ja Mauthauseni varjud
377 Himmler Kaltenbrunneri vastu
382 Kaltenbrunner lööb nokauti Kaltenbrunneri
385 Kindral Melase järeltulija
389 Ainult sellistena on nad kahjutud

VII. Hjalmar Schacht pääseb karistusest

395 «Ta pettis maailma, Saksamaad ja mind»
399 «Loovutage oma koht Hitlerile»
405 «Te vaid kuulake, kuidas ta valetab!...»
412 Kes võidab võitluses võimu pärast, Schacht või Göring?
417 Kahepaikne mäng
421 Uus tagasiastumine
423 Doktor Schacht valiku ees
430 Mispärast kohtunike arvamused lahku läksid

VIII. Nendest, kes häbistasid sõduri nime

439 Nimekirjas on 131
440 Mida ütleks Nürnbergis Hitleri advokaat
443 Kindralstaap teeb panuse Rahvasteliidule
445 Hoobi annab Paulus
447 Veel sellest, kuidas «vanimad sõdurid» valetasid
451 Kindralstaap laguneb koostisosadeks

IX. Lõpusirgel ...

456 Vagatsejate ja silmakirjateenrite pihtimus
460 Kolm mõisteti õigeks
465 Tribunali viimane istung
467 Kohtuotsuse täideviimine

Полторак А. И.
НЮРНБЕРГСКИЙ ЭПИЛОГ.
На эстонском языке. Переводчик: Сепп Г. Обложка: Пальмисте Э. Таллинн, изд-во «Ээсти раамат».
Toimetaja H. Aasalo
Kunstiline toimetaja S. Stern
Tehniline toimetaja S. Kohu
Korrektor Ü. Rattur
Laduda antud 26. VI 1975. Trükkida antud 13. I 1976. Trükipaber nr. 1, 60×90/16 — Staicele Paberivabrik, Läti NSV. Trükipoognaid 30+1,5 (kleebised). Arvestuspoognaid 34,33. Trükiarv 25000. «Eesti Raamat», 200090 Tallinn, Pärnu mnt. 10. Tellimuse nr. 3625. H. Heidemanni nim. Trükikoda. Tartu, Ülikooli 17/19. I.
Hind rbl. 1.28